INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„BOGDAN PETRICEICU-HASDEU”
MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

Conferința științifică internațională

FILOLOGIA MODERNĂ:
REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN CONTEXT EUROPEAN

EUGENIU COȘERIU: 100 de ani de la naștere.
Limbajul ca sumă de valori

* * * * * * * *
* * * * * * *

Chișinău • 2021

EUGENIU COȘERIU: 100 DE ANI DE LA NAȘTERE. LIMBAJUL CA SUMĂ DE VALORI

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„BOGDAN PETRICEICU-HASDEU”

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

CONFERINȚĂ ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ

FILOLOGIA MODERNĂ:
REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN CONTEXT EUROPEAN

EUGENIU COȘERIU: 100 de ani de la naștere. Limbajul ca sumă de valori

EDIȚIA A XV-A

Chișinău, 7-8 octombrie 2021

Coordonator: **FELICIA CENUȘĂ**

Editura Pro Libra
Chișinău • 2021

Lucrarea a fost recomandată pentru tipar de Consiliul ştiinţific al Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, proces-verbal nr. 8 din 12 noiembrie 2021.

Lucrarea a fost elaborată în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socio-culturale autohtone şi interconexiuni europene în creaţia populară şi literatura cultă din Basarabia* (*sec. XIX până în prezent*).

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAŢIONALE A CĂRŢII:

„Filologia modernă: realizări şi perspective în context european” (15; 2021; Chişinău). Conferinţa ştiinţifică internaţională „Filologia modernă: realizări şi perspective în context european, cu genericul *Eugeniu Coşeriu: 100 de ani de la naştere. Limbajul ca sumă de valori*, ediţia a 15-a, Chişinău, 7-8 octombrie 2021 / coordonator: Felicia Cenuşă. – Chişinău: Pro Libra, 2021 (Tipocart Print SRL). – 415 p.: fig., tab. Antetit.: Inst. de Filologie Română „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, Min. Educaţiei şi Cercet. – Rez. paral.: lb. rom.-engl. – Referinţe bibliogr. la sfârşitul art. – 100 ex.

ISBN 978-9975-3274-4-2.

80/81+821.09(082)

F 55

Procesare computerizată: GALINA PRODAN

Materialele publicate în acest volum reflectă punctul de vedere al autorilor. Responsabilitatea pentru conţinutul fiecărui articol aparţine în exclusivitate semnatarului.

Tipogr. „Tipocart Print”, str. Puşkin 22, of. 425

© Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu”, 2021

S U M A R

PREFAȚĂ 7

ANIȚOI Galina, „Tranziție” *și „tranzitologie”. O examinare istorico-teoretică* 9

BOJOGA Eugenia, *Învățătura lui E. Coșeriu ca profesiune de credință* 16

BOTEZATU Liuba, *Principiile coșeriene ale creativității și alterității în perimetru textologic interpretativ* 29

BOTNARI Liliana, *Limba* „moldovenească” *din perioada comunistă postbelică – exemplu de transpunere în practică a limbii de lemn* 42

BRĂGUȚĂ Ecaterina, *Valori terminologice ale substantivelor deverbale românești în textele imnografice ortodoxe* 51

BUTNARU Tatiana, *O problemă de circulaţie folclorică dintr-o perspectivă comparată* 60

CARUNTU-CARAMAN Livia, *Înregistrarea englezismelor în dicționar* 71

CĂLINESCU Iudit, *Literatura în limba română – o marcă identitară a comunității românești din Ungaria* 83

CENUȘĂ Felicia, *Migrantul din Est*: *exerciții de supraviețuire* 94

CHIBAC Diana, URSACHE TCACIUC Anca, *Coserian peripatetics Book review*: *Eugeniu Coșeriu – Vocația universalității Edited and coordinated by Gheorghe Popa Știința Publishing House*, *Chișinău* 101

COCIERU Mariana, *Socializarea juvenilă – treaptă premergătoare ceremonialului nupțial* 107

COGUT Sergiu, *Școala de la Târgoviște și metaromanul* (*în baza operei* „Ficțiune și infanterie” *de Costache Olăreanu*) 119

CONSTANTINOVICI Elena, *Verbe cu predicație incompletă în limba română* 126

CORCINSCHI Nina, *Erotologii scindate în proza lui Dostoievski* 137

COTORCEA Silvia, *Cronotopul orașului Chișinău în raport cu apariția și evoluția personajelor în proza românească* 145

DICUSAR Cristina, *Simona Popescu sau poezia în dialog* 150

DRUȚĂ Inga, VIERU Lidia, VLAS Mariana, *Considerații privind constituirea terminologiei de branding în limba română* 155

FAUR Elena, *Despre contextul actual în cercetarea metaforei. Metaforă și afectivitate* 161

FAUR Florica, *Cultura română în Tunisia* 182

GABURA Carolina, *Modalizarea autonimică, eterogeneitatea constitutivă și simptomele convenționale − modalități de subiectivare a vocii narative* 190

GÂȚĂ Anca, *Limba română ca limbă străină la Universitatea Johannes Gutenberg-Main* 201

GÎRLEA Olesea, *Consumul atipic al mâncării în basmele lui B. P.-Hasdeu* 210

GHERMAN Oxana, *Reprezentări ale feminității în poezia Basarabeană contemporană* 215

GOBJILA Natalia, *Considerații privind fenomenul neologiei în terminologie* 226

KOROLEVSKI Svetlana, *Cuvântul timpului sau despre imaginea vieţii în vechile cronici* 231

HENȚ, Adrian Nicolae, *Analiza contrastivă- actualitate și relevanță în predarea limbii române ca limbă străină în Armenia* 245

METLEAEVA (LUCHIANCICOVA) Miroslava, *Traducerea între transferul complexității și practicile inteligenței artificiale* 258

MINCU Eugenia, Lexemele savante < lat. *venter*, *tris*, *m* „ventru” = < lat. *pantex*, *panticis*, *m* „pântece” = < lat. *abdomen*, *inis*, *n* „abdomen”: terminologie și existențialism fizic 265

NEGRESCU-BABUȘ Inna, *Migranții români între* „aici” *și* „acolo” 274

NEGRU Cristina, *Text vs discurs – abordări conceptuale* 281

PÂSLARU Vlad, *Limbajul și terminologia educației literar-artistice* 287

PLĂMĂDEALĂ Ion, Elitele cognitive în criza actuală a științelor socioumane 294

PLEȘCA Ecaterina, *Prezența bazei apelative de substrat în repertoriul onomastic al Recensămintelor populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774* 301

PLETOSU Victor, *Documentarea obiceiurilor calendaristice de iarnă în studiile lui Petre V. Ștefănucă* 310

POPOVSCHI Liliana, *Posibilități de abordare a textelor dialectale din perspectiva teoriei coșeriene a variației limbii* 320

RĂILEANU Viorica, *Formule denominative create de la prenume masculine* 327

ROTARI Natalia, *Aportul semantic și pragmatic al metaforei în lingvistică* 334

ROTARU Ioan-Gheorghe, *Sabbatarian Literature from the 17th Century and the Contribution of Simon Pechi* 339

SAVIN-ZGARDAN Angela, *Traducerea în viziunea lingvisticii integrale* 347

SERDEȘNIUC Cristian, *Poezia viereană pentru copii*: *de la preceptele dogmatice la libertatea creației* 352

STAJILA Emilia, *Dialogul cultural cu reprezentanții societății de adopție – catalizator al dezvoltării literaturii migrației în Republica Moldova* 367

SUSAI Ștefan, *Publicistica lui Alexandru Robot*: *recuperări necesare* 373

TRINCA Lilia, *Profilul cultural românesc al conceptului de* „frică” 379

VEREBCEANU Galaction, *Verbul în manuscrisul romanului popular* „Sandipa” 389

VEREJAN Dan, *Metafora* „Zborului frânt” 396

ZAHARIA Viorica, *Eul adolescentin între rătăcire*, *căutare și cunoaștere* 402

ГОЛАНТ Наталия, РЫЖОВА Мария, *Память о Тудоре Владимиреску в фольклорных текстах, собранных за пределами Дунайских княжеств* 410

P R E F A Ț Ă

Volumul cuprinde materialele Conferinței internaționale *FILOLOGIA MODERNĂ: realizări și perspective în context european, cu genericul Eugeniu Coșeriu: 100 de ani de la naștere, Limbajul ca sumă de valori*, ediția a XV-a, organizată în perioada 7-8 octombrie 2021 sub auspiciile Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu" al MEC din Chișinău, în parteneriat cu Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți, Universitatea de Stat din Moldova, Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide", Iași (România), Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu", Cluj-Napoca (România), Universitatea Națională „Yuriy Fedkovych" din Cernăuți (Ucraina) și Universitatea Tunis El Manar (Tunisia).

Ediția a fost consacrată contribuției științifice și academice a savantului român cu renume mondial Eugeniu Coșeriu, aportului său esențial la întemeierea lingvisticii ca știință a culturii, aport care s-a cristalizat în numeroase studii scrise în spaniolă, italiană, portugheză, germană, franceză etc., unele dintre ele traduse și în română.

Sesiunea de comunicări științifice și-a axat dezbaterile pe următoarele aspecte definitorii ale domeniului:

- *Perspective clasice și moderne în studiul istoriei limbii, dialectologiei, onomasticii și sociolingvisticii*
- *Lexicologie, lexicografie, semantică și terminologie;*
- *Lingvistică pragmatică;*
- *Teorii contemporane în știința textului;*
- *Tradiții și inovații în evoluția literaturii române;*
- *Literatura română în dialog european și universal prin valori, personalități, interrelații;*
- *Patrimoniul cultural imaterial al Arhivelor de Folclor.*

În posibilitatea creării unui spațiu de dialog, în cadrul lucrărilor Conferinței, și-au manifestat disponibilitatea de a participa peste 80 de cercetători, lingviști și literați, atât din centre de cercetare din Republica Moldova, cât și din România, Ucraina, Polonia, Ungaria, Slovacia, Germania, Canada, Cehia, Federația Rusă, Azerbaidjan, Tunisia, în special reprezentanți ai Institutului Limbii Române, București, în aceste țări.

Comunicările în plen au confirmat relevanța cunoașterii și aplicării lingvisticii coșeriene în diferite contexte de actualitate: *Învățătura lui E. Coșeriu ca profesiune de credință* (dr. Eugenia Bojoga, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România; *Identitatea lingvistică în contextul migrației globale: ideologii, experiențe și practici de comunicare în discursul autobiografic. Studiu de caz* (dr. Alina Tofan, Universitatea din Leipzig, Germania); *Eugeniu Coșeriu: de la fenomenologie la lingvistică și dincolo de lingvistică* (dr. Floarea Vârban, Accademia Europea di Firenze, Italia); *Ce este și ce nu este literatura – o abordare din perspectiva lingvisticii coșeriene* (dr. Oana Boc, Universitatea Babeș-Boylai, Cluj-Napoca, România); *Emicul sau eticul și interpretarea traducerii în lumina lingvisticii integrale a lui*

Coșeriu (dr. Angela Savin-Zgardan, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu”, Republica Moldova) ș. a.

O secțiune aparte a conferinței, cu genericul „Limba română în lume”, a fost dedicată limbii române ca marcă a identității, predării limbii române ca limbă străină în context exo-lingvistic, dar și traducerilor din scriitorii români în alte limbi.

Tot în cadrul Conferinței au avut loc și lansări de carte ale cercetătorilor de la Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu” și ale celor de la instituțiile partenere, printre care:

Eugeniu Coșeriu – Vocația universalității. Chișinău: Editura Știința, 2021; Alexandru Burlacu. *Proba est-eticului* (*neo*)*moderniști basarabeni*. Chișinău: Editura Gunivas, 2020; Mihai Cimpoi. *Titu Maiorescu. Epoca Eminescu.* Iași: Junimea, 2020; Nadejda Ivanov, Constantin Ivanov, Sergiu Cogut, Olesea Gîrlea. *Literatura din perspectiva arhetipololgiei*. Chișinău: Editura Prolibra, 2019; *Andrei Țurcanu. Un destin asumat*. Chișinău: Editura Cartier, 2020; Tudor Colac. *Satul din suflet. Monografia etnofolclorică a satului Costiceni*. Chișinău: Editura Notograf-Prim, 2020; Mihai Cimpoi. *Ion Creangă, mântuirea prin râs*. Iași: Editura Princeps Edit, 2021; Maria Onofraș, Tamara Pahomi, Valeriu Sclifos, Lidia Vrabie, Ana Vulpe. *Dicționarul explicativ tematic: Universul. Natura. Omul*. Chișinău: Tipogr. „Reclama”, 2020; Dorina Macovei. *Terminologia ecologică în limba română. Analiză lexical-funcțională.* Chișinău: Tipogr. „Reclama”, 2020; Eugenia Mincu. *Arhitectonica terminologiei medicale în limba română. Mic dicționar de elemente și dublete terminologice*. Chișinău: Tipogr. „Reclama”, 2020; Bogdan Crețu. *Inorogul la porțile Orientului. Bestiarul lui Dimitrie Cantemir*. Chișinău: Cartier, 2021; *Revista „Limbă, literatură și folclor*” a Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu”.

De o atenție deosebită s-a bucurat cartea *Eugeniu Coșeriu – Vocația universalității,* ediție îngrijită de către prof. Gheorghe Popa, care a redactat și studiul introductiv, tabelul cronologic și selecția autorilor. Volumul e o lucrare de referință atât pentru cunoașterea operei științifice a savantului, cât și pentru descoperirea omului Eugeniu Coșeriu. Cartea cuprinde texte semnate de peste 50 de autori din România, Republica Moldova, Germania, Italia, Spania etc., scopul volumului fiind de a pune în circulație științifică lucrări dedicate centenarului lui Eugeniu Coșeriu.

La selectarea și gruparea materialelor – precizează în *Prefață redactorul* – „s-a ținut cont de obiectivul major al lucrării: de a cuprinde și de a dezvălui, pe cât mai mult posibil, dimensiunile personalității lui E. Coșeriu din diverse perspective: biografică, spirituală, intelectuală, științifică, profesională etc.” În cadrul conferinței, volumul a fost prezentat de către doamna doctor Diana Chibac, Universitatea Națională „Yiriy Fedkovych” din Cernăuți și Anca Ursache Tcaciuc, Universitatea „Nicolae Titulescu” din București.

O concluzie ce unește majoritatea rapoartelor prezentate la conferință este îndemnul de întoarcere la „modelul Coșeriu” – uman, intelectual, profesional – în abordarea lingvisticii nu doar ca știință a limbii, ci și ca una umanistă, deschisă către filosofia limbajului într-un raport de consubstanțialitate cu filosofia culturii.

Felicia CENUȘĂ, dr. în filologie,
conferențiar cercetător

CZU:316.42+32.01+81’373.7
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.01

„TRANZIȚIE” ȘI „TRANZITOLOGIE”. O EXAMINARE ISTORICO-TEORETICĂ

Galina ANIȚOI
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Subiect de actualitate, tranziția desemnează fenomenul istoric al schimbărilor şi transformărilor social-politice, cu iradieri în toate sferele vieții umane. Perioada de tranziție constituie etapa cea mai dinamică și cea mai importantă în procesul de evoluție a societății umane. În acest articol autoarea își propune elucidarea conceptelor tranziție și tranzitologie, trecerea în revistă a tipurilor de tranziție, examinarea traseului evolutiv al tranzitologiei de la domeniu teoretic care se ocupă de problema tranziției de la un regim autoritar la unul democratic până la constituirea ei ca ramură/disciplină nouă în teoria culturii și civilizației. Este pusă în discuție, din perspectivă interdisciplinară, relația dintre tranziție/tranzitologie și literatură/știința literară. Sunt trasate, de asemenea, premisele tranzitologiei literare.*
***Cuvinte-cheie*:** *Tranziție, tranzitologie, transformare, democrație, tranzitologie literară.*

Abstract. *A topical issue, the transition designates the historical phenomenon of socio-political changes and transformations, with irradiations in all spheres of human life. The transition period is the most dynamic and important stage in the process of evolution of human society. In this article the author aims to elucidate the concepts of transition and transitology, to review the types of transition, to examine the evolutionary path of transitology from the theoretical field dealing with the problem of transition from an authoritarian to a democratic regime to its establishment as a branch / new discipline in the theory of culture and civilization. From an interdisciplinary perspective, the relationship between transition / transitology and literature / literary science is discussed. The premises of literary transitology are also drawn.*
***Keywords*:** *Transition, transitology, transformation, democracy, literary transitology.*

Conceptul de „tranziţie” a revenit în atenţia specialiştilor în domeniu după anul 1989, odată cu prăbuşirea comunismului în Europa Centrală şi de Est şi a disoluţiei URSS-lui, când statele din aşa-numitul „fostul lagăr socialist” au luat calea tranziţiei de la un regim totalitar şi o economie planificată spre democraţie şi economie liberă, de piaţă. Şi în momentul de faţă problematica tranziţiei constituie o chestiune de actualitate, aşa cum face parte din categoria

subiectelor „«mari», inepuizabile, vagi şi inelucidabile, supuse celor mai acerbe controverse” (Simuţ, 1996, p. 5).

Într-un cadru larg de referinţă, lexemul „tranziţie” desemnează o perioadă de trecere, o „trecere (lentă sau bruscă) de la o stare, de la o situaţie, de la o idee la alta” (Dicţionarul explicativ al limbii române). Semnificaţia cu care s-a înrădăcinat această noţiune în conştiinţa oamenilor este cea care vizează fenomenul istoric al schimbărilor şi transformărilor social-politice, cu iradieri în toate sferele vieții umane.

Cercetarea şi abordarea ştiinţifică a tranziţiei datează cu sfârșitul anilor 60 ai secolului trecut, odată cu apariția lucrărilor lui B. Moore *Originile sociale ale dictaturii și democrației* (1966) și S. P. Huntington *Ordinea politică în societățile în schimbare* (1968), axate pe „analiza transformărilor societăților” (Hintba, 2008, p. 21). Ulterior, „în contextul democratizării Europei de Sud şi a Americii Latine” (Dârdală, p. 1), literatura cu privire la problematica tranziției s-a completat cu noi contribuții. Astfel, în aria de investigare a teoriilor schimbării sociale și dezvoltării a apărut un nou concept și o nouă abordare teoretică: „tranzitologia”. E de specificat de la bun început că asupra problemelor pe care le implică un proces tranzițional de la un regim politic la altul s-a îndreptat atenția cercetătorilor din diferite domenii.

Dezvoltarea tranzitologiei (sfârșitul a. a. 60 – începutul a. a. 70 ai sec. al XX-lea), considerată de unii cercetători disciplină științifică separată, (Buden, p. 2; Capcelea, 2012, p. 17), de alții – o nouă direcție de cercetare în cadrul științei politice (Graciov, p. 1; Șabasova, p. 196; Kuznețov, p. 46), „o subdisciplină a politologiei comparate” (Hintba, 2009, p. 3), coincide cu criza teoriei modernizării. Aceasta din urmă, „prima teorie a dezvoltării” (Nicu, 2013, p. 16), a fost paradigma dominantă în cadrul științelor sociale în perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial (a. a. 50-60). Având la bază ideile sociologului german Max Weber despre trecerea de la societatea tradițională la societatea modernă, teoria modernizării a încercat să explice modul în care s-au dezvoltat societățile industriale din America de Nord și Europa de Vest. Ea se referea la faptul că țările slab-dezvoltate pot să atingă nivelul de progres al țărilor avansate prin imitarea parcursului (politic, economic etc.). Teoria modernizării s-a consumat tocmai din cauza tendinței sale de generalizare, căci nu toate societățile se pot dezvolta în același mod. Perspectiva tranzitologică care, într-un fel, ia locul teoriei modernizării schimbă accentele de pe problemele dezvoltării societății și economiei pe rolul factorului uman în procesul democratizării regimului politic, fiind numită și „abordarea orientată către agenți” (Grugel, 2008, p. 66).

Studiul lui Dankwart Rustow *Tranziția spre democrație*: *către un model dinamic* (*Transitions to Democracy*: *Toward a Dynamic Model*), publicat în 1970, constituie punctul de plecare a tranzitologiei. Politologul și sociologul germano-american propune un model de tranziție spre

democrație, care se produce în trei faze: 1. faza preparatorie; 2. faza decizională; 3. faza de habituare.

În 1986 apare ampla lucrare, cuprinzând patru volume, *Tranziția dinspre regimul autoritar*: *perspective ale democrației* (*Transition from Authoritarian Rule*: *Prospects for Democracy*), semnată de Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter și Laurence Whitehead, care se înscrie în aceeași linie teoretică[1]. Studiul în cauză, oferind într-o formă generală aparatul categorial al noii discipline, se consideră a fi lucrarea clasică, de referință, miezul tranzitologiei (Șabasova, p. 196; Grugel, 2008, p. 67; Capcelea, 2012, p. 22). Autorii susțin că într-un proces de tranziție de la autoritarism la democrație rolul elitelor este primordial și succesul instaurării unei democrații este rezultatul pactului și înțelegerilor dintre elite, mai precis dintre liderii regimului autoritar în retragere și ai opoziției democratice. Odată stabilite, aceste înțelegeri asigură tranziția pașnică, fără revoluții, de la dictatură la democrație.

Modelul tranziției pe care îl examinează savanții presupune, de asemenea, parcurgerea a trei etape succesive: 1. liberalizarea; 2. democratizarea; 3. socializarea.

Este important de menționat că elementul de noutate pe care îl impune tranzitologia în domeniul vast al schimbării sociale și dezvoltării îl reprezintă „percepția democratizării ca proces" (Nicu, 2013, p. 24). În sens general, este vorba de procesul schimbărilor politice și sociale care au drept finalitate instaurarea regimului democratic. Astfel, cercetările tranzitologice au avansat prin studiile lui S. Huntington *Al treilea val*. *Democratizarea la sfârșitul sec*. *XX* (1991), Adam Przeworski *Democrația și piața* (1992), J. J. Linz și A. Stepan *Problemele tranziției și consolidării democratice* (1996), dar și altele, marea lor majoritate completând contribuțiile privind modelele de tranziție spre democrație.

Evident, studiile din domeniul tranzitologiei sunt extrem de multe, încât devine dificil să fie cuprinse și sintetizate în articolul de față. Cert e că toate cercetările cu privire la problema tranziției – atât cele care examinează trecerea de la un regim autocrat spre democrație în țările din Europa de Sud și America Latină, configurând paradigma clasică a tranzitologiei, numită și tranzitologia din Vest, cât și abordările, numeroase și acestea, de la 1989 încoace, dedicate tranziției postcomuniste din statele Europei Centrale și de Est – oferă un vast și divers potențial teoretico-metodologic de abordare, care se completează reciproc, cum bine observă cercetătorul nostru Victor Saca, și

[1] Studiul conține patru părți, care sunt paginate separat: I. G. O'Donnell, Ph. Schmitter, L. Whitehead. *Transition from Authoritarian Rule*: *Southerm Europe*; II. G. O'Donnell, Ph. Schmitter, L. Whitehead. *Transition from Authoritarian Rule*: *Latin America*; III. G. O'Donnell, Ph. Schmitter, L. Whitehead. *Transition from Authoritarian Rule*: *Comparative Perspectives*; IV. G. O'Donnell, Ph. Schmitter. *Transition from Authoritarian Rule*: *Tentative Conclusions about Uncertain Transitions*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1986.

permite reflectarea „fenomenului tranziției ca totalitate, cu niveluri diferite de dezvoltare într-un stadiu sau altul" (Saca, 2001, p. 65).

În volumul *Concluzii provizorii despre tranziții incerte* (*Tentative Conclusions about Uncertain Transitions*), unul din cele patru ale studiului menționat mai sus, G. O'Donnell și Ph. Schmitter definesc tranziția drept „un interval între două regimuri politice diferite" (O'Donnell, Ph. Schmitter, 1986 p. 3). Aceasta este prima definiție a conceptului de tranziție, lansată în circuitul științific. De-a lungul anilor, definițiile pentru acest concept s-au completat și nuanțat, în funcție de contextul și timpul la care se face referință și de semnificațiile care i se atribuie. Vom trece în revistă câteva din ele, culese din lucrările de specialitate.

Sociologul român Dumitru Sandu susține că tranziția este „schimbare, adică o mulțime de situații intermediare între două stări de relativ echilibru" (Sandu, 1999, p. 9). Valeriu Capcelea consideră tranziția „un proces social care are ca scop crearea sau recrearea instituțiilor pieței, un proces istoric, politic, cultural (constând în schimbarea comportamentelor, mentalităților, eticii, valorilor, stimulentelor) prin care se asigură trecerea de la economia planificată la economia de piață, procesul de trecere de la totalitarism spre democrație" (Capcelea, 2012, p. 13). Lazăr Vlăsceanu definește tranziția astfel: „acea perioadă de transformare și configurare în care societatea trece dintr-un mod de a fi în altul" (Vlăsceanu, 2007, p. 17), iar Vladimir Pasti o prezintă ca „perioada de mișcare dintre două perioade stabile" (Pasti, 1995, p. 86). În viziunea lui Victor Saca, definirea tranziției ține de „examinarea ei ca o stare aparte a sistemului social-global sau ca o etapă relativ de sine stătătoare în curgerea istoriei, caracterizată prin interacțiunea nivelurilor istorice calitativ diferențiate în formarea sistemului, în general, și a subsistemelor, în particular" (Saca, 2001, p. 22).

Obiectul de studiu al tranzitologiei, ca disciplină în cadrul științei politice, îl constituie procesele de tranziție în diferite state, legitățile transformărilor (macro)politice ale societății contemporane.

Societatea umană, de-a lungul evoluției sale, a trecut prin mai multe procese tranziționale de la un tip de societate la altul, de la un sistem politic, ideologic și economic la altul. Prin urmare, faptul „că tranzitoriul constituie esența lumii contemporane sau, măcar, una din trăsăturile sale principale" (Ciurlău, p. 167) a devenit un adevăr imuabil. Realitatea a demonstrat și că tranziția este un fenomen complex, dinamic și cotradictoriu.

Cercetătorii disting câteva tipuri de tranziții. Victor Saca, bunăoară, divizează tranzițiile în: parțiale și complete. Prima categorie subsumează tranzițiile de la societatea tradițională la societatea modernă. În acest caz, este vorba de tranzițiile istorice din secolele XV-XVII în Occident, care au pus începutul unui mod nou de viață, cu trecerea de la relațiile locale la cele

zonale, mai târziu – mondiale. Din punct de vedere economic, aceste tranziții au reprezentat etapa de pregătire pentru dezvoltarea capitalismului.

Tot în această categorie se înscriu și tranzițiile actuale din statele capitaliste economic dezvoltate, care poartă însemnele postmodernizării, reprezentând trecerea de la societatea industrială la cea postindustrială. Fără a afecta funcționarea regimului și sistemului politic existent, procesul tranzițional în cauză se referă, înainte de toate, la cadrul economic și tehnologico-informațional.

Al doilea tip de tranziție – completă – circumscrie, în opinia savantului, tranzițiile care se desfășoară sub semnul democratizării, inclusiv cele din țările postcomuniste. Această variantă include transformările sistemice radicale de ansamblu, cu impact asupra stării tuturor domeniilor vieții sociale și modului de gândire și comportament al omului (Saca, 2001, p. 25-28).

Cristian Florin Ciurlău evidențiază următoarele tipuri de tranziție: „a) tranziția statelor avansate sau dezvoltate din punct de vedere economico-social de la societatea, economia și civilizația industrială la societatea, economia și civilizația postindustrială (D. Bell, J. K. Galbraith), managerială (P. Drucker), științifică (J. Fourastié, p. Drucker), tehnotronică (Z. Brzezinski), informațională (D. Bell, J. Naisbith), tehnologică (Em. Dobrescu); (…) b) tranziția statelor din fostul sistem socialist spre o societate civilă întemeiată pe o economie de piață; c) tranziția țărilor în dezvoltare sau mai puțin dezvoltate, considerate până nu demult ca formând «Lumea a treia», spre o economie de piață, în speță de la societatea și economia Primului Val la societatea și economia celui de al Doilea Val (adică de la civilizația agrară la civilizația industrială), și d) tranziția de la actuala ordine economică internațională la o nouă ordine internațională, la o nouă ordine mondială” (Ciurlău, p. 167-168).

Întrucât tranziția este, așa cum am menționat mai sus, un fenomen social-istoric complex, cu implicații profunde în toate sferele de activitate umană, însoțite și de o mutație a valorilor, tranzitologia și-a extins, în virtutea circulației ideilor și a conexiunilor dintre discipline, aria de influență. Ansamblul de probleme pe care le impune tranziția a depășit cadrul științei politice, stârnind interesul savanților din mai multe domenii: sociologie, istorie, filozofie, culturologie, psihologie, antropologie, literatură etc. și a permis deschiderea a noi orizonturi epistemologice. Astfel, putem afirma că tranzitologia, înțeleasă ca teorie a tranziției, s-a constituit și ca o ramură nouă în teoria culturii și civilizației, centrată pe examinarea tranzițiilor intercivilizaționale, a mutațiilor civilizaționale, a impactului profund și a repercusiunilor proceselor tranziționale asupra mentalităților, comportamentelor și habitudinilor.

În această ordine de idei, pornind și de la afirmația judicioasă a criticului Ion Simuț potrivit căreia literatura se află mereu într-un dialog „receptiv,

deschis, cu lumea socială, politică și istorică, cu realitatea cotidiană" (Simuț, 1996, p. 69), vom considera tranzitologia și metodă de cercetare literară. Acest fapt ne oferă posibilitatea de a gândi și (re)considera fenomenul literar-artistic într-un cadru mult mai larg, interdisciplinar.

După cum am specificat în altă parte, „impactul tranziției (în toate formele ei de manifestare – politic, economic, schimbare de paradigmă și valori sociale și morale etc.) asupra transformărilor din structura socială implică tot atât de radicale remodelări și la nivelul personalității umane" (Aniței, 2018, p. 274). Un proces tranzițional determină o transformare colectivă radicală, de care nimeni nu poate fi scutit, provoacă un adevărat „șoc al viitorului" (Alvin Toffler). Dezechilibrele, incertitudinea, crizele, perturbarea valorilor etc., cauzate de iureșul schimbărilor vertiginoase, devin fenomene la ordinea zilei.

Raportat la literatură, acest fapt de realitate își găsește cea mai fidelă oglindire în structura caracterului artistic. De aici și decizia de abordare, în cadrul demersului nostru de investigare, a problematicii personajului literar din perspectivă tranzitologică.

Vom prelua din aparatul categorial al tranzitologiei mai multe concepte: tranziție, democrație, postcomunism, criză, reformă, transformare, liberalizare, orientări paradoxale, paradoxuri ale mentalității, conștiință și comportament politic, efectul „tunel" (V. Saca) etc., pe care le vom utiliza și valorifica la elaborarea unei tipologii a personajelor ce întruchipează destine emblematice pentru perioada de tranziție și la analiza categoriilor tipologice ce vor fi stabilite.

În concluzie, ne exprimăm încrederea că tranzitologia literară, așa cum va fi numită de acum încolo această metodă de cercetare, va completa eșafodajul teoretic, oferind noi căi de interpretare a textului artistic, precum și noi modalități pentru o analiză amplă, multiaspectuală a personajului literar.

Referințe bibliografice:

1. ANIȚOI, Galina. Inadaptatul vs parvenitul – tipologii literare ale tranziției. În: *Relecturi și reinterpretări ale textului literar* (coord.: Ion Plămădeală). Chișinău, 2018, p. 273-280.

2. BUDEN, Boris. *Ce este post-comunismul și cum să-l gândim?* [online] Disponibil: https://e-cart.ro/4/boris/ro/gri/boris_g.html [citat 29.08.2021]

3. CAPCELEA, Valeriu. *Tranziția moldovenească*: *fazele*, *elementele structurale*, *dimensiunile*, *paradoxurile*, *eșecurile și avatarurile ei*. Chișinău, 2012.

4. CIURLĂU, Cristian Florin. *Tranziția ca stare de normalitate a lumii actuale*. [online] Disponibil: https://www.utgjiu.ro/revista/ec/pdf/2007-01/31_Ciurlau%20Cristian%20Florin.pdf [citat 04.09.2021]

5. DÂRDALĂ, Lucian-Dumitru. *Repere teoretice în studiul tranziției și consolidării democratice*. [online] Disponibil: https://www.umk.ro/images/documente/publicatii/Buletin17/17_repere_teoretice.pdf [citat 04.09.2021]

6.DICȚIONARUL EXPLICATIV AL LIMBII ROMÂNE. [online] Disponibil: https://dexonline.ro/definitie/tranzi%C8%9Bie [citat 10.08.2021]

7. GRUGEL, Jean. *Democratizarea*. *O introducere critică*. Iaşi, 2008.

8. NICU, Dan. *Moldovenii în tranziție*: *între trecut și viitor*. Chișinău, 2013.

9. O'DONNELL, G., SCHMITTER, Ph. Transitions from authoritarian rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies. Baltimore, 1986.

10. PASTI, V. *România în tranziție*. *Căderea în viitor*. Bucureşti, 1995.

11. SACA, Victor. *Interese politice și relații politice*: *dimensiuni tranzitorii*. Chișinău, 2001.

12. SANDU, Dumitru. *Spațiul social al tranziției*. Iași, 1999.

13. SIMUȚ, Ion. *Critica de tranziție*. Cluj-Napoca, 1996.

14. VLĂSCEANU. Lazăr. *Sociologie și modernitate*. *Tranziții spre modernitatea reflexivă*. Iași, 2007.

15. ГРАЧЕВ, М. Н., МАДАТОВ А. С. *Демократия и демократизация*: *"теории волн"*. [online] Disponibil: http://grachev62.narod.ru/gm/chapt04.htm [citat 21.09.2021]

16. КУЗНЕЦОВ, И. И. Парадигма транзитологии (Плюсы и минусы объяснительной концепции переходного периода). În: *Общественные науки и современность*. 2000, № 5, p. 46-51.

17. ХИНТБА, И. Р. Три этапа эволюции транзитологии: на пути к четвертому? În: *Вестник РУДН*, серия *Политология*. 2008, № 2, p. 20-34.

18. ХИНТБА, И. Р. *Консолидация демократии*: *сущность*, *факторы*, *модели*. *Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук*. Москва-2009 [online] Disponibil: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01004563218.pdf [citat 11.09.2021]

19. ШАБАСОВА, М. А. *Транзитология как научный подход и идеология*. [online] Disponibil: https://hist.bsu.by/images/stories/files/nauka/izdania/tif/4/Shabasova.pdf [citat 29.08.2021]

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC.

CZU:81’1
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.02

ÎNVĂȚĂTURA LUI E. COȘERIU CA PROFESIUNE DE CREDINȚĂ

Eugenia BOJOGA
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România

„Lingvistica integrală coşeriană nu are nevoie de strategii de seducţie dincolo de propria seducţie a descoperirii coerenţei şi clarităţii sale. Să citeşti textele lui Coşeriu este de fiecare dată un exerciţiu revigorant şi edificator” (Johannes Kabatek).

Rezumat. *În studiul de față, autoarea se referă la demersul exegetic și recuperator pe care Johannes Kabatek, Profesor de lingvistică romanică la Universitatea din Zürich îl face în vederea promovării teoriei lingvistice a lui Eugeniu Coșeriu. În vasta contribuție exegetică a lui J. Kabatek, consideră autoarea, se remarcă, în linii mari, două direcții ale studiilor sale. Pe de o parte, cele în care dezvoltă aspecte ale lingvisticii integrale și aplică sistemul conceptual coșerian la interpretarea faptelor de limbă. Pe de altă parte, studiile în care scoate în evidență actualitatea ideilor lui Eugeniu Coșeriu sau le confruntă cu postulate ale unor curente actuale din lingvistică, demonstrând cu brio prioritatea conceptuală a lingvisticii integrale. J. Kabatek a evocat personalitatea lui Eugeniu Coșeriu cu diverse ocazii, astfel reconstituindu-i biografia intelectuală în mai multe contribuții cu genericul In Memoriam Eugenio Coseriu* (*Kabatek 2002*, *2003a*, *2003b*), *în Eugenio Coseriu*: *Memoria*, *lógica y fuerza de trabajo* (*Kabatek 2004a*), *în texte ulterioare*, *precum Eugenio Coseriu en Montevideo*: *reconstrucción de una epoca*” (*2017*) *ș. a.*

Cuvinte-cheie**:** *lingvistica integrală, lingvistică romanică, demers exegetic, teorie lingvistică, intuiție și empirism.*

Abstract. *In the present study, the author refers to the exegetical and recuperative approach that Johannes Kabatek, Professor of Romance Linguistics at the University of Zurich takes in order to promote the linguistic theory of Eugeniu Coseriu. In the vast exegetical contribution of J. Kabatek, considers the author, there are, in general, two directions. On the one hand, those in which he develops aspects of integral linguistics and applies the Coserian conceptual system to the interpretation of language facts. On the other hand, the studies in which highlight the topicality of Eugeniu Coșeriu’s ideas or confront them with postulates of some actual currents in linguistics, demonstrating the conceptual priority of integral linguistics. J. Kabatek evoked the personality of Eugeniu Coseriu on various occasions thus reconstituting his intellectual biography in several contributions with the generic In Memoriam Eugenio Coseriu* (*Kabatek 2002*, *2003a*, *2003b*), *in Eugenio Coseriu*: *Memoria, lógica y fuerza de trabajo* (*Kabatek 2004a*), *in later texts, such as Eugenio Coseriu in Montevideo*: *reconstrucción de una epoca*” (*2017*) *etc.*

Keywords**:** *Integral linguistics, Romance linguistics, exegetical approach, linguistic theory, intuition and empiricism.*

Într-un interviu publicat în 2017 în revista *Anadiss*, fiind întrebat cum vede viitorul (îndepărtat) al concepției lingvistice a lui Eugeniu Coșeriu, Johannes Kabatek răspundea pe un ton cât se poate de optimist. Chiar dacă unii îi sugerau să publice cât mai repede manuscrisele „pentru ca ideile coșeriene să nu-și piardă din actualitatea lor", el afirmă că, din punctul său de vedere, pregătirea pentru tipar a unora dintre scrierile lui Coseriu peste două sau trei decenii de-acum încolo, nu va diminua cu nimic actualitatea operei sale, întrucât avem de a face cu „o concepție eminamente clasică":

„El (Eugeniu Coseriu) este deja un clasic și nu se va pune problema «participării» sale la discuțiile din cadrul tendințelor la modă astăzi în lingvistică. (…) Va fi o operă de lucrări clasice în care se vor găsi multe concepte importante și o viziune de ansamblu asupra limbajului, o arhitectură construită coerent, ceea ce permite totodată dezvoltarea multor aspecte interesante…" (Robu/ Kabatek 2017:144).

Aceste afirmații circumscriu, în realitate, întregul demers exegetic și recuperator pe care J. Kabatek, Profesor de lingvistică romanică la Universitatea din Zürich îl face, iată, de peste 20 de ani, în vederea promovării teoriei lingvistice a Maestrului său, Eugeniu Coșeriu. Discipol al lui Coșeriu din ultima generație, profund cunoscător al teoriei lingvisticii integrale, el a fost unul dintre responsabilii Proiectului *Eugenio Coseriu – Erfassung und Publikationen unveröffentlichter Maniskripte* (1998-2004), finanțat de DFG (Consilul Superior de Cercetare al Germaniei), care s-a ocupat de manuscrisele coseriene inedite, de ordonarea și digitalizarea lor, culminând cu crearea Arhivei *Eugenio Coseriu* în 2005 la Universitatea din Tübingen.

În prezent, J. Kabatek coordonează un alt proiect „*Über den Strukturalismus hinaus*" – *Briefe an Eugenio Coseriu und die Geschichte der Linguistik im 20. Jahrhundert* (*Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu Coşeriu şi istoria lingvisticii în secolul al XX-lea*)[1], iar între 16-18 iunie 2021 a organizat al VIII-lea Congres Internațional *Coseriu's Linguistics. Origin and Actuality* (Lingvistica lui Coseriu. Origini și Actualitate) (cf. Bojoga 2021: 10-11)

Aceeași fidelitate coseriană îmbinată cu propria-i creativitate și spirit critic o demonstrează și în studiile sale exegetice, scrise de-a lungul timpului, unele dintre acestea fiind adunate in volumele *Lingüística coseriana*, *lingüística histórica*, *tradiciones discursivas* (Kabatek 2018) și *Eugeniu Coșeriu. Pagini de exegeză și de reconstrucție biografică* (Kabatek 2020), ambele fiind ca o continuare logică a preocupărilor sale de până acuma în ce privește lingvistica integrală și promovarea acesteia.

De altfel, cu privire la propriile sale texte, J. Kabatek mărturisește că „acestea reflectă un dialog continuu cu Profesorul meu Eugeniu Coșeriu, un dialog care a marcat o mare parte din activitatea mea academică" (2020:9). Referindu-se la relația umană și profesională pe care a avut-o cu mentorul său, profesorul de la Zürich scrie:

[1] A se vedea Kabatek, Bleorțu (2019:45-50).

„Nu am încetat niciodată să fiu discipol, nu a încetat niciodată să fie Maestrul meu, dar de fiecare dată exista tot mai multă încredere și prietenie… Când Coșeriu a plecat dintre noi la cele veșnice, atunci am început să vorbesc cu el în absența lui: de fapt, cu lucrările sale, cu învățătura sa, dezvoltând idei și aducându-mi aminte de el, vorbind cu persoane care l-au cunoscut cu mult înaintea mea, cum ar fi acel antropolog Olaf Blixen, care reconstituie perioada fertilă de la Montevideo" (Kabatek 2020: 11).

Firește, este vorba de profesiunea de credință a lui Johannes Kabatek pe care a expus-o în interviul deja citat, dar și cu atâtea alte ocazii[2]. Relația umană pe care a avut-o cu profesorul său și relația științifică au mers de fiecare dată în paralel, interferând de multe ori în efortul hermeneutic al autorului. De fapt, ambele aspecte comportă demers identic la nivel de profunzime, obiectivul lor comun reieșind clar din următoarele afirmații ale autorului cu privire la propriile sale texte:

„Acestea sunt contribuții care exprimă respectul meu pentru limbajul uman, pentru limbile istorice și texte (în general), dar mai ales pentru lingvistul Eugeniu Coșeriu care, ca nimeni altul dintre cei pe care eu i-am cunoscut vreodată, a fost în stare să clarifice / elucideze în mod coerent esențialul acestor trei dimensiuni" (Kabatek 2020: 11).

Omul Eugeniu Coșeriu

Johannes Kabatek a evocat personalitatea lui Eugeniu Coșeriu cu diverse ocazii, mai ales după trecerea marelui lingvist la cele veșnice. Astfel, îi reconstituie biografia intelectuală în mai multe contribuții cu genericul *In Memoriam Eugenio Coseriu* (Kabatek 2002, 2003a, 2003b), în *Eugenio Coseriu*: *Memoria*, *lógica y fuerza de trabajo* (Kabatek 2004a), în texte ulterioare, precum *Eugenio Coseriu en Montevideo*: *reconstrucción de una época*" (2017) ș. a. Biografia umană a lui Coșeriu fusese înregistrată anterior, într-un excelent volum de interviuri pe care J. Kabatek l-a realizat împreună cu A. Murguía, „*Die Sachen sagen*, *wie sie sind*". *Eugenio Coseriu im Gespräch* (1997)[3] unde erau prezentate pe larg cele patru „popasuri" existențiale ale lingvistului – România (Basarabia), Italia, Uruguay, Germania.

În acest context, autorul consideră epoca lui Coșeriu de la Montevideo (1951-1963) ca fiind „cea mai productivă și mai prodigioasă" din întreaga sa activitate, deoarece în Uruguay Coșeriu își dezvoltă edificiul teoretic al gândirii sale și acolo își scrie operele cele mai însemnate" (Kabatek 2020: 27). Autorul crede că la vremea respectivă E. Coșeriu era deja „pe deplin conștient că are o misiune în lume", că el era convins de faptul că „misiunea sa va fi o contribuție importantă în domeniul științelor umaniste și o demonstrează prin impresionanta-i inteligență și prin munca sa neîncetată" (Kabatek 2020: 28).

Cât privește personalitatea de ansamblu a lui Coșeriu, aceasta transpare

[2] A se vedea și alte interviuri, precum Bojoga (2000, 2005), Robu (2013) și Bleorțu (2014).

[3] Între timp, a apărut și versiunea românească a volumului: Johannes Kabatek, Adolfo Murguía, „*A spune lucrurile așa cum sunt*…". *Conversații cu Eugeniu Coșeriu* (2017).

din textul *Eugenio Coseriu*: *Coseriu*: *Memoria*, *lógica y fuerza de trabajo* (inclus, în versiune românească în volumul Kabatek 2020), în care autorul, asemenea unui pictor talentat care prin câteva trăsături de penel sugerează deja un întreg tablou, J. Kabatek surprinde specificul coserian prin cele trei virtuți enunțate în titlu. Rememorând așadar personalitatea complexă a Maestrului său – un fel de *force de la nature*, cum l-au numit unii –, J. Kabatek îl caracterizează prin trei trăsături foarte rar întâlnite la aceeași persoană: uriașa sa memorie, gândirea logică și categorizantă și energia sa debordantă.

Prima, în ordinea importanței, este memoria infailibilă pe care o avea E. Coseriu, de altfel remarcată de toți discipolii săi. J. Kabatek vine cu amănunte concrete în acest sens:

„Îmi aduc aminte cum era capabil să recite pasaje întregi din literatura universală în limbile lor originale. Nu am numărat limbile, dar erau, în afară de ele romanice, cele slave, germanice, japoneza, latina, greaca veche și modernă; și, bănuiesc că mai erau și altele. Cea mai mare parte a memoriei lui Coșeriu trebuiau să o ocupe textele în mai multe limbi, și din multe limbi chiar și sistemele și normele (lor lingvistice/ acestora). Îi plăcea să le exerseze și știu că se bucura când mergeam prin facultate vorbind fie în spaniolă, fie în germană și el se oprea pe hol să schimbe o vorbă în rusă, să facă vreun comentariu în suedeză sau să converseze în croată cu chelnerul de la restaurantul unde o vreme luam prânzul. Coșeriu recita poezie în original în limbile cehă, suedeză, greacă, croată, catalană, precum și engleză; fără a mai menționa germana, franceza, spaniola, între multe altele, dar și povești întregi și uneori pasaje destul de lungi din romane" (Kabatek 2020: 16).

El precizează că nu era vorba deloc de o simplă memorie fotografică înmagazinând orice informație utilă sau fără nici o valoare: „dimpotrivă, memoria lui era foarte selectivă, alegându-și obiectele după criterii din ce în ce mai rafinate". Tot astfel, în cazul lui Coșeriu, subliniază Kabatek, nu era vorba de cunoscutul joc intelectual al celor care încearcă să impresioneze cu câteva citate pe care le știu, ci „era vorba despre exersarea unui patrimoniu cultural care părea că nu cunoaște limite". Dar memoria sa nu stoca doar texte receptate și limbi învățate de la alții, arată Kabatek, ci și o operă proprie îndelung elaborată, o operă care s-a tot acumulat de la sfârșitul anilor 50 până cu câteva luni înainte de moartea sa:

„Și dacă spun «se acumula» este pentru a evidenția un factor esențial al operei lui Coșeriu, factor accentuat de el însuși mereu, mai ales în contrast cu lingvistica nord-americană a lui Chomsky, care și-a schimbat orientarea de nenumărate ori de-a lungul anilor. În schimb, E. Coșeriu mărturisește că el de la început a întrevăzut întregul său sistem conceptual", teoria sa cuprinzând o viziune amplă asupra limbajului uman, a limbilor, a textelor – toate împreună formând planul / arhitectura unui mare edificiu deja schițat în primele sale lucrări și completat de-a lungul întregii sale vieți" (Ibidem, p. 17)

În acest context, obiectivul principal al proiectului din 1998 – 2004 (care s-a ocupat de operele inedite ale lui Eugeniu Coșeriu) era să salveze

măcar o parte din ideile care se regăseau doar în memoria lui Coseriu. Kabatek rememorează că Brigitte Schlieben-Lange spunea ironic când au demarat proiectul, că era nevoie „să se facă o copie de siguranță a hard-disk-ului", copie realizată doar parțial, „date fiind, pe de o parte, dimensiunile materialului înregistrat acolo, iar pe de altă parte, nefericita limitare temporală împreună cu capacitatea noastră redusă de memorie. Câte articole nescrise, câte idei pierdute!…" (Ibidem, p. 18).

Cea de-a doua caracteristică a personalității lui Coșeriu remarcată de discipolul său este capacitatea sa enormă de abstractizare, „dovada unei gândiri dialectice aproape medievale, combinate, în procesul de realizare și prezentare, cu cunoștințe profunde ale principiilor retorice, învățate deja în îndepărtatul său trecut românesc":

„O retorică mereu în serviciul unei prezentări clare a gândirii. Logica caracterizează întregul edificiu al teoriei coșeriene a limbajului, fiind o logică de îndelungată tradiție, aristotelică la bază, dar îmbogățită cu principii adoptate de la Leibniz, Hegel, Wilhelm von Humboldt și de la maeștrii săi italieni din anii de studii la Roma și Milano. Logică cu principii destul de simple, dar extrem de complexe când sunt aplicate cu toate consecințele lor, precum ideea aristotelică a finalității comportamentului uman în fața cauzalității proceselor naturii, idee reîntâlnită în *energia* lui Humboldt; sau conceptul de istoricitate a limbii, adoptat de la Hegel. Logica este elementul fundamental al distincțiilor din primii ani, bazați în principal pe o amplă critică a lui Saussure (Ibidem, p. 19).

Kabatek subliniază totodată că această logică poate fi reperată și în lucrările în sine, care au o structurare clară și ordonată, dar și discursurile și cursurile sale. Cu logica propriilor autori lucrează și în scrierile despre istoria lingvisticii, una dintre temele sale favorite fiind „posibilitățile și limitele" unui anumit autor, incluzându-i și pe contemporani.

Dar, precizează Kabatek, specificul marelui impact coșerian în lumea științei culturii derivă din al treilea fapt, din neobosita sa putere de muncă. Era ceva suprauman în felul lui de a munci fără pauză, ceea ce nu a fost o căutare faustică a ceva încă negăsit, ci mai degrabă îndeplinirea unei misiuni, construcția unui edificiu teoretic, realizarea unui proiect în deplină cunoștință de cauză că era vorba despre ceva important":

„Cei care am lucrat cu el sau am scris sub dictarea sa, cunoaştem foarte bine această căutare a cuvântului potrivit, în acest sens Coșeriu fiind aproape ca un poet. De altfel, Tomas Mann afirma despre scriitori că ei sunt oamenii pentru care faptul de a scrie implică un efort mult mai mare decât pentru ceilalţi. (…) Lui Coșeriu îi plăcea să aibă în preajmă un vorbitor nativ atunci când scria în germană, în franceză sau în alte limbi, ceea ce nu era altceva decât o modalitate de a avea alături, ca într-un fel de oglindă (sau ca pe un fel de ecou) un vorbitor nativ al acelei limbi. Oricum, cel care avea inițiativa în toate era tot el, deoarece cunoștea cele mai subtile nuanțe ale oricărui cuvânt. Profesorul dicta şi, în acelaşi timp, vedea textele, adică le avea intacte în memoria sa. După multe pagini de scris îşi amintea de o sintagmă deja

folosită, pe care o dictase cu câteva ore înainte, dar pe care cel care transcria o uitase cu desăvârşire" (Ibidem, p. 17).

Or, discipolii lui Coseriu şi-au dat seama că a avea totul în memorie înainte de a scrie reprezintă într-adevăr o modalitate de lucru excelentă. Nu întâmplător, mulţi dintre ei au recunoscut că au învăţat de la Maestrul lor nu doar anumite metode de cercetare ce ţin de lingvistică sau de filologie, ci mult mai mult: forme şi modalităţi de a lucra valabile în orice situaţie / domeniu.

În acest sens, J. Kabatek consideră că forţa de muncă a Profesorului era de invidiat, „ceea ce uneori, trebuie să recunoaştem, îi obosea pe cei din preajmă, deoarece Profesorul pur şi simplu nu înţelegea că aceştia mai au nevoie şi de o pauză". Kabatek îşi aminteşte că o dată, pe vremea studenţiei sale, recuperând un curs, E. Coşeriu a vorbit în plină vară şi pe o căldură insuportabilă timp de patru ore, fără întrerupere. Aceasta arată că puterea sa de muncă era colosală, fiind comparabilă cu cea a unui gigant. Până şi colegii săi, profesorii de la Universitatea din Tübingen, îl considerau ca pe o „încarnare a forţelor naturii" la acest capitol.

Drept exemplu, J. Kabatek rememorează faptul că înainte de publicarea cărţii de interviuri *Die Sachen sagen wie sie sind*. *Eugenio Coseriu im Gespräch*, atunci când revizuiau ultima corectură, Coşeriu le trimitea observaţii de detaliu sau mici erate, pe care le găsea în textul volumului, ceea ce demonstrează faptul că el căuta cu ardoare formularea definitivă, expresia cea mai adecvată/ expresia desăvârşită.

Or, tocmai această coexistenţă simultană a celor trei daruri / virtuţi „a făcut ca Eugeniu Coşeriu să fie atât de unic": a fost combinarea acestor caracteristici pe care le-am descris:

„Pot exista persoane cu o memorie asemănătoare sau persoane capabile de a gândi precum el; sau inclusiv persoane cu o putere şi o capacitate de muncă asemănătoare. Dar este mai rar să întâlnim pe cineva care să prezinte cele trei dimensiuni într-o manieră atât de extremă în acelaşi timp. Or, tocmai această întâlnire fericită între cele trei virtuţi a făcut din Eugeniu Coşeriu ceva atât de special, de extraordinar în lumea culturii, cu un impact pe termen lung, care nu se termină cu una, două sau trei generaţii de discipoli din lumea întreagă. Există ceva care merge mai departe, ceva pe termen lung, ceva care va forma parte pe mai departe din istoria culturii. (…) Noi, discipolii, avem obligaţia continuităţii în cele trei aspecte: păstrându-i memoria, aplicând logica sa şi încercând să preluăm din puterea sa de muncă, precum el ne-a învăţat." (Ibidem, p. 26).

Teoria lingvistică a lui E. Coşeriu

În vasta contribuţie exegetică a lui J. Kabatek la tema care ne preocupă, se remarcă, în linii mari, două direcţii a studiilor sale. Pe de o parte, cele în care dezvoltă aspecte ale lingvisticii integrale şi aplică sistemul conceptual coşerian la interpretarea faptelor de limbă. Pe de altă parte, studiile în care scoate în evidenţă actualitatea ideilor lui Eugeniu Coşeriu sau le confruntă cu postulate ale unor curente actuale din lingvistică, demonstrând cu brio prioritatea conceptuală a lingvisticii integrale.

Din prima categorie fac parte studii precum *Einheitlichkeit der Bedeutung*, *Designat und* Integrale Linguistik (Kabatek 2000), *Die unveröffentlichten Manuskripte Eugenio Coserius – eine Projektskizze* (Kabatek 2002), *Eugenio Coseriu*, *las tesis de Estrasburgo y el postulado de una lingüística* lingüística (Kabatek 2013) etc. În categoria a doua s-ar încadra *Intuición y empirismo* (Kabatek 2012), *Tradición e innovación*: *La lingüística moderna desde Saussure hasta el siglo XXI* (2015), *Determinación y entorno*: *60 años después* (Kabatek 2017), „Linguistic Norm in the Linguistic Theory of Eugenio Coseriu" (Kabatek 2019) ș. a.

Astfel, în *Determinare și cadru*: *după 60 de ani*, J. Kabatek stabilește „locul" acestui studiu în traiectoria teoriei lui E. Coșeriu și urmărește impactul pe care l-a avut în domeniul lingvisticii. Considerat a fi un studiu deschizător de drumuri, deci, unul din cele mai importante, el nu a avut impactul pe care l-ar fi meritat prin valoarea sa teoretică propriu-zisă. Nu a avut un ecou răsunător, precum *Sistema*, *norma y habla* sau *Sincronia*, *diacronia e historia*, cu toate acestea a contribuit și el la faima mondială a lui Coseriu[4]:

„A contrbuit, într-adevăr, la faima mondială a lui Coșeriu întrucât, asemeni celorlalte texte ale sale din epocă (și asemeni operei coșeriene în general), impunea respect, datorită argumentării sale clare și convingătoare, însoțită de o mare cantitate de înțelepciune și cunoștințe lingvistice" (Kabatek 2020:75).Asta nu înseamnă că *Determinare și cadru* nu a avut succes sau nu a fost citat, ci nu a fost înțeles până la capăt, cu alte cuvinte nu i-au fost descifrate sensurile profunde latente. Ceea ce înseamnă că că ideile sale de bază, în comparație cu cele din *Sistem*, *normă și vorbire* sau *Geografia lingvistică*, care au intrat demult în canonul lingvisticii romanice și a celei generale, încă trebuie să-și facă loc" (p. 75). J. Kabatek consideră că *Determinare și cadru* este mostra cea mai vizibilă a maturizării concepției teoretice a lui Coșeriu în decursul anilor 60: aici marele lingvist nu se mai limitează la critica și amplificarea concepției structuraliste, ci schițează propria sa teorie, denumită ulterior „lingvistică integrală": „lingvistică a cărei primă sarcină constă în a-și afla propria identitate prin unele distincții fundamentale pentru a putea astfel atribui fiecărei probleme lingvistice locul care îi corespunde sau i-ar corespunde în acest edificiu.

Ulterior, Coșeriu însuși va recunoaște că acest studiu reprezintă cea mai importantă contribuție a sa în domeniul lingvisticii, deoarece pentru prima dată a făcut distincția între cele trei niveluri ale limbajului: nivelul universal al vorbirii în general, nivelul istoric al limbilor și nivelul individual al textului,

[4] Explicația ne-o oferă Coșeriu însuși: „Motivele: este un studiu "extrem de dens și ar fi necesară scrierea unui amplu tratat pe această temă"; „totul fusese spus, cum se zice, cu privire la interpretările numelor proprii", în al 3 rând, „pe vremea aceea, totul era complet nou, și continuă să fie , întrucât în lingvistică era prima oară când textul apărea ca obiect al unei lingvistici autonome…". În vol. de interviuri, „Coșeriu vorbește despre complexitatea terminologiei în *Det. și cadru*, spunând că complexitatea, nu a terminologiei, ci a faptelor înseși a fost pentru el o «descoperire» și el însuși nu o anticipase. Terminologia, la rândul său, urmărea, după el, principiul complexității adecvate, în acord cu complexitatea lucrurilor" (p. 79).

sub cele trei aspecte: al activității, al competenței și al produsului. În plus, a circumscris disciplinele aferente fiecărui nivel: *o lingvistica vorbirii*, *o lingvistică a limbilor* și *o lingvistică a textului*. Nu întâmplător, concluzia autorului este că celebrul studiu coșerian *Determinare și cadru* „nu este doar o operă clasică, ci continuă să fie un text care provoacă, un text care face propuneri întru totul actuale. Principiul său al primatului vorbirii este absolut valabil. Categorizarea sa ierarhico-lineară a posibilităților de determinare nominală continuă să fie coerentă și clară, iar categorizarea sa detaliată a cadrelor continuă să fie mai adecvată decât noțiunile monolotice obișnuite în pragmatica actuală, cum este cea a „cunoașterii enciclopedice…" (Kabatek 2020: 98).

În **Tradiție și inovație: lingvistica modernă de la Saussure până în sec. al XXI-lea,** analizând situația actuală din disciplina noastră, J. Kabatek consideră că s-ar impune „o nouă cotitură lingvistică" în științele umaniste, deoarece „lingvistica sec. al XXI-lea, „ar trebui să se definească" pornind „de la propriul obiect" de studiu, nu să se subordoneze științelor naturii și respectiv, principiilor teoretice și metodologice ale acestora." (p. 102). Prospectând rapid istoria lingvisticii moderne – de la F. de Saussure până în prezent –, autorul postulează cinci principii „de lucru": două „problematice" sau negative şi trei principiii „pozitive", care trebuie să orienteze activitatea noastră.

Dat fiind că în lingvistica actuală predomină o viziune unificatoare a științelor, fără să se facă o distincție între realitățile culturale și cele naturale, primul principiu problematic, cel *al transversalităţii discursive* înseamnă „preluarea integrală a concepțiilor din științele naturale în științele umaniste" (p. 103). Or, se impune să avem o atitudine critică față de adoptarea unor astfel de discursurilor, deoarece obiectele științelor culturii nu sunt identice cu obiectele științelor naturii, ideea unei științe unitare, cu metode comparabile de studiu este o gravă eroare. Al doilea principiu, cel *al excluderii*, atrage atenția J. Kabatek, este de asemenea un principiu „dăunător", dat fiind că este relaționat cu „legile pieței științifice și are legătură cu strategiile de poziționare ale produselor noi": „noutatea se vinde mai bine când este absolută și când este însoțită de un discurs care condamnă drept învechit tot ce a fost înainte". Dar acest postulat, bazat pe ignoranță, este orientat „împotriva eticii academice, a deschiderii şi a libertăţii ideilor".

Dimpotrivă, cele trei principii pozitive – *principiul vorbirii*, *principiul istoricităţii* şi *principiul tradiţionalităţii discursive* – sunt fundamentale pentru știința limbajului ca știință a culturii. Să ne amintim că F. de Saussure, întemeietorul lingvisticii moderne propunea o știință „ce se construiește pornind de la propriul său obiect de studiu, și nu de la transversalitatea discursivă, adică de la adoptarea unei abordări create în alte discipline". (Kabatek 2020:105).

J. Kabatek mărturisește că cel care l-a determinat să prezerveze și să justifice aceste principii astăzi este Eugeniu Coșeriu și „lingvistica sa integrală". Explicitând termenul de lingvistică integrală, el precizează că nu este un termen exclusiv, ci dimpotrivă. Nu servește doar pentru definirea

teoriei limbajului a lui Coșeriu, ci apare ca un program al lingvisticii în general. Prin urmare, el nu se referă la nicio excludere strategică: nu are ca obiectiv să postuleze drept absolută o opinie personală și parțială. Dimporivă, derivă dintr-un etos profund care este exprimat în sintagma „*a spune lucrurile așa cum sunt*”, o ușoară modificare a unei fraze de-a lui Platon. Iar ca să putem spune lucrurile așa cum sunt, insistă exegetul, trebuie să știm întâi de toate ce se face în domeniul lingvisticii. Lingvistica integrală este „un fundament care ne permite să localizăm ce face fiecare într-un edificiu universal. Coșeriu proiectează acest edificiu universal, este adevărat, dar nu îl completează: îl pune la dispoziția tuturor. Lingvistica integrală nu este o dogmă, nu este o limitare, ci este o invitaţie de a descoperi lumea fenomenelor în toată bogăţia lor: toate dimensiunile posibile ale limbajului uman, ale limbilor şi ale textelor. Lingvistica integrală nu se schimbă atunci când maestrul decide că ceea ce a spus până la o anumită dată nu mai este valabil, iar toţi adepţii îl urmează. Lingvistica integrală oferă un cadru foarte general şi esenţial al unor principii de bază care îşi au rădăcinile într-o linie istorică milenară, cu bază aristotelică, modernizată în viziunea lui Humboldt şi îmbogăţită de toată gândirea idealismului german, de la Herder până la Humboldt, trecând prin Schelling, Schleiermacher şi Hegel. Este o lingvistică cu o profundă bază istorică, care îşi asumă istoria lingvisticii şi a filozofiei limbajului şi nici nu reinventează roata, nici nu neagă bibliografia mai veche de zece ani”. (Kabatek 2020:105).

Să ne amintim că pentru a degaja obiectul de studiu al lingvisticii integrale, Coșeriu a inversat postulatul lui F. de Saussure: nu limba ca sitem, ci *vorbirea ca realitate vie a limbajului*. În vederea cuprinderii tuturor aspectelor / fenomenelor limbajului, el postulează *trei* lingvistici, prima dintre acestea fiind tocmai *lingvistica vorbirii*, care corespunde nivelului universal, „în care avem, pe de o parte, mecanismele universale de determinare ale semnelor lingvistice, şi pe de altă parte cadrele: tot ceea ce înconjoară semnele lingvistice, lumea fizică, diferitele contexte (verbal, extraverbal, cultural, istoric etc.) — adică ceea ce, mai mult sau mai puţin, mai târziu se va numi pragmatică”. În acest context, arată Kabatek, Coşeriu reintroduce viziunea istorică în lingvistică, adică fundamentează *principiul istoricităţii*.

Or, temelia acestei concepţii o constituie principiul coşerian de *tradiţie şi noutate*: noutatea se revendică de la tradiţie, întrucât tradiţia este termenul de comparație și doar pe fundalul ei se poate configura o inovație. În acest sens, Coşeriu prea conceptul de *enérgeia* a lui Humboldt, pe care îşi fundamentează propria viziune asupra limbajului. Pe cale de consecință, „*principiul vorbirii* postulează că lingvistica trebuie să aibă în vedere, în primul rând, activitatea creativă a vorbitorilor, atât în chestiuni universale, cât şi în chestiuni istorice sau individuale. Acest fapt nu doar că se opune radical lui Saussure, ci se opune şi ideii chomskiene de echivalare epistemologică a lingvisticii cu ştiinţele naturale şi adoptării principiului popperian al ipotezei»” (Kabatek 2020:157).

Dorind să scoată în evidență specificul lingvisticii integrale, exegetul scrie că în viziunea lui Coșeriu, „studiul limbilor se ocupă de aspectul cel

mai important al *culturii* umane", de aceea vorbim despre „ipoteze formulate plecând de la o cunoaştere intuitivă a ceva ce noi înşine producem", a „ceva ce purtăm în interiorul nostru". „Confluenţa fiinţei noastre cu limbajul face uneori foarte dificilă separarea dintre subiect şi obiect, dar are şi enorme avantaje, şi cu siguranţă creează o diferenţă profundă între obiectele ştiinţelor umaniste şi obiectele ştiinţelor exacte»" (Kabatek 2020: 123).

Or, toate acestea au drept consecință o latură sociolingvistică fundamentală, şi „precum avem nevoie de o pragmatică care să diferenţieze tradiţionalitatea, avem nevoie şi de o sociolingvistică care să o facă, iar mai târziu, ca al doilea pas, să încerce să stabilească care este relaţia teoretică şi, în fiecare caz, cea empirică dintre tradiţionalitatea discursivă şi ceea ce tradiţional numim „varietăţi»" ale unei limbi. Acesta este, deci, ultimul principiu pe care vrem să îl subliniem aici, principiul *tradionalităţii discursive***,** un principiu lămuritor al multor fenomene şi care arată mai degrabă ca un program deschis, decât ca o misiune deja îndeplinită; un program pentru lingvistica vremurilor viitoare»" (Ibidem, p. 127).

În **Intuiție și empirism** J. Kabatek aplică principiul coserian de a cerceta posibilitățile și limitele unor tendințe actuale în lingvistică, a așa-numitului „nou empirism»" (EEG, MEG, fMRI ș. a.), apărute odată cu noile tehnologii. Din perspectiva lingvisticii integrale, ca știință a culturii, reprezentanții acestor tendințe nu sunt preocupați deloc de esența limbajului uman, nici de structurile unei limbi, nici de relația dintre limbaj și lume. Autorul e conștient de faptul că nu trebuie să respingem noile metodologii, ci trebuie „să valorizăm posibilitățile și limitele acestora fără a ne lăsa purtați de iluzii", deși e ferm convins că „ideea unei lingvistici bazate pe empirism pur, fără prejudecăți intuitive anterioare, se dovedește a fi o iluzie". El ne invită să urmărim îndeaproape cum se procedează cu adevărat în așa-zisele studii empirice și obiective. Dacă acceptăm îndemnul său, vom constata că lingviștii respectivi pornesc de la idei preconcepute „care nu ies în evidență de la obiectul în sine, ci sunt condiționate de o cunoaștere intuitivă a obiectului".

Nu putem şti cu adevărat dacă toate ideile noastre despre particularitatea oamenilor în faţa celorlalte animale nu sunt iluzorii, dar suntem condamnaţi să o credem: ca fiinţe umane nu avem de ales decât să vedem şi să concepem lumea din perspectiva noastră. Și de data aceasta, autorul recurge la Coșeriu. Întrucât aici este vorba ds valabilitatea gândirii lui Coșeriu, să vedem dacă toate cele afirmate de E. Coșeriu sunt adevărate sau nu, dacă el avea dreptate sau nu.

„Științele culturii, spune Eugeniu Coșeriu, sunt în mod fundamental diferite de științele naturii, întrucât în științele culturale, noi înșine suntem creatorii obiectului de cercetare, în timp ce obiectele științelor naturii sunt obiecte externe, străine nouă și care pot fi observabile doar din exterior. Astfel, noi, ființele umane avem o idee despre ce este limbajul, despre ce este o limbă, un dialect și inclusiv există idei intuitive despre fenomene mai specifice precum silaba, fraza sau fonemul. În științele naturii, unica formă de a ajunge la cunoașterea lucrurilor este prin ipoteză, observație și experiment (…). Cu

aceasta, Coșeriu nu vrea să spună că obiectivitatea nu trebuie căutată în științele culturii și că cunoașterea intuitivă ar fi deja științific adecvată. Coșeriu citează distincția hegeliană între ceea ce este *cunoscut* și ceea ce este *recunoscut*, *das Bekannte und das Erkannte*, și spune că limba ne este cunoscută și nu avem nevoie de ipoteze arbitrare întrucât deja știm unde trebuie să ne uităm. Și atunci, acest «a spune lucrurile așa cum sunt»" este trecerea de la *cognitio clara confuza* în terminologia lui Leibniz, adică cunoașterea sigură, dar intuitivă și nejustificată, la *cognitio clara distincta*, adică cunoașterea intersubiectivă care se poate demonstra, obiectivă și justificată (Ibidem, p. 138).

Rădăcinile acestei concepții „teoretice" a limbajului le găsim la Aristotel, precum și la Hegel și Humboldt, între alții. În loc de teoretică, poate ar trebui să spunem „filosofică" întrucât, de fapt, este vorba de o teorie a limbajului bazată pe concepții filosofice fundamentale și pe o tradiție occidentală care a dat continuitate unei serii de idei, rafinându-le și adaptându-le, dar cu convingerea unei enorme stabilități și a unei transistoricități, unde Aristotel este la fel de actual ca și lingviștii contemporani, întrucât obiectul de studiu era același în esență pentru Aristotel ca și pentru noi, lingviști ai sec. al XXI-lea.

În acest sens, trebuie luate în serios considerațiile lui Aristotel și ale lui Humboldt, ne spune exegetul de la Universitatea din Zurich. Nu există învechire de idei în științele umaniste, ci doar abordări care periodic se schimbă. Iar opoziția între științele culturii și științele naturii este întru totul validă, ea fiind construită tocmai din perspectiva lingvisticii pe care am putea să o numim filosofică, deoarece reprezintă și o formă de autojustificare a acesteia.

De aceea, **c**oncluzia autorului este că deși noile tehnologii ne-au oferit instrumente moderne pentru cercetarea lingvistică, „suntem încă departe de o știință lingvistică empirică care să ne explice, de pildă, prin cercetarea neurobiologică, cum funcționează limbile, dacă există o sintaxă autonomă și o configurare modulară a gramaticii, așa cum postulează formaliștii, sau dacă există un continuum categorial, cum postilează așa-numiții cognitiviști" (Kabatek 2020: 149.

În schimb, putem să ne apropiem de concepția coșeriană, de universaliile sale lingvistice:

„Universaliile definesc esența *logosului* dincolo de simpla afirmare a importanței lor: *logosul* nu este doar structură, sintaxa nu este primordială, dar este *logos semantikos*, sistem de semne care înseamnă ceva și care ne permite să vorbim despre lucruri. Și este *istoric*, deoarece prin *logos* fac parte dintr-o comunitate: adopt semne deja existente, dar nu ca simplu act de repetiție, ci ca act creativ – și în funcție de ceilalți, *cu celălalt*: creez limbajul în mine într-un acord intim cu un *tu*, și astfel limbajul este cunoaștere, nu doar a lumii, întrucât pt a vedea lumea îmi este suficientă simpla percepție; prin semnul împărtășit încetez să mai văd copacul pe care îl am în față și ajung la *ființa* copacului. Această concepție a limbajului înseamnă mult mai mult decât sintaxa, presupune că existența unei ființe umane este o existență dialogică, care există cu adevărat doar în acord cu celălalt: depindem unul de altul și de istoria noastră, fără ea, nu existăm" (Ibidem, p. 156).

Autorul se întoarce la Coșeriu și îi dă dreptate: „de vreme ce el mereu dorea să insiste că va fi mai mult un lingvist pentru sec. al XXI-lea decât pentru sec. al XX-lea, trebuie să ne gândim la întrebarea dacă toate cele spuse arată că E. Coșeriu avea dreptate sau nu. Ei bine, răspunsul meu este evident: d „dacă este un lingvist al sec. al XXI-lea, nu îndrăznesc să spun asta, deoarece încă mai există mult din acest secol (și, să sperăm că vom vedea cel puțin o parte din acesta și vom putea astfel, să ne apropiem mai mult de răspuns. Deocamdată, în orice caz, mi se pare bine să continuăm să îl apreciem deoarece, cel puțin pt moment, cei care spun că este învechit sau depășit, nu ne conving" (Kabatek 2020:161).

Referințe bibliografice:

1. BOJOGA, Eugenia, (2000), *Eugeniu Coșeriu și discipolii săi*. *Interviu cu Johannes Kabatek*, în revista "Contrafort", Chișinău, Anul VII, 12 (74), 2000, p. 23-24.
2. BOJOGA, Eugenia (2005), *Johannes Kabatek despre Eugeniu Coșeriu*, în „Contrafort", Chișinău, Anul XII, 11-12 (133-134), 2005, p. 23-24.
3. BOJOGA, Eugenia (2021) *Eugeniu Coșeriu*, *omagiat la Universitatea din Zurich*, în Contrafort, Anul XXVIII nr. 2(300) august 2021, p. 10-11.
4. KABATEK, Johannes, MURGUÍA, Adolfo (1997), „*Die Sachen sagen*, *wie sie sind*…". *Eugenio Coseriu im Gespräch*, Tübingen, Narr 1997.
5. KABATEK, Johannes (2000) „Einheitlichkeit der Bedeutung, Designat und *Integrale Linguistik*", in: Bruno Staib (Hrsg.): *Linguistica romanica et indiana*. *Festschrift für Wolf Dietrich zum 60*. *Geburtstag*, Tübingen: Narr 2000, 187-205.
6. KABATEK, Johannes: „Die unveröffentlichten Manuskripte Eugenio Coserius – eine Projektskizze", în: Adolfo Murguía (ed.): *Sprache und Welt*. *Festgabe für Eugenio Coseriu zum 80*. *Geburtstag*, Tübingen: Narr 2002, p. 111-124.
7. KABATEK, Johannes (2003a), *In Memoriam Eugenio Coseriu*, în „Journal of the International Phonetic Association", 33/1 (2003), p. 130.
8. KABATEK, Johannes (2003b), *Eugenio Coseriu* (*1921-2002*), în „Revista Internacional de Lingüística Iberoamericana", 2, 2003, p. 179-181.
9. KABATEK, Johannes (2002) , *In Memoriam Eugenio Coseriu* (*1921-2002*), „Henry Sweet Society Bulletin" 39 (2002), p. 56-57.
10. KABATEK, Johannes (2004a), *Eugenio Coseriu*: *Memoria*, *lógica y fuerza de trabajo*, în: María Luisa Calero/Fernando Rivera (ed.), „Estudios lingüísticos y literarios In memoriam Eugenio Coseriu", Córdoba, Universidad de Córdoba 2004, p. 43-50.
11. KABATEK, Johannes (2004b), *Eugenio Coseriu* (*1921-2002*), în "Estudis Romànics", XXVI, 2004, 484-488.
12. KABATEK, Johannes „Eugenio Coseriu: Memoria, lógica y fuerza de trabajo", în: María Luisa Calero/Fernando Rivera Cárdenas (ed.): *Estudios lingüísticos y literarios In memoriam Eugenio Coseriu*, Córdoba: Universidad de Córdoba 2004, p. 43-50.
13. KABATEK, Johannes (2012) Intuición y empirismo", în J. Martínez del Castillo (ed.): *Eugenio Coseriu* (*1921-2002*) *en los comienzos del siglo XXI*, *Analecta Malacitana*, Anejo LXXXVI (2012), 99-115.
14. KABATEK, Johannes (2013) „Eugenio Coseriu, las tesis de Estrasburgo y el postulado de una lingüística *lingüística*", în Casas Gómez, Miguel / Vela Sánchez (editori): *Eugenio Coseriu*, *in memoriam*. *XIV Jornadas de Lingüística*, Cádiz, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, 2013, p. 35-56.

15. KABATEK, Johannes (2015) *Tradición e innovación*: *La lingüística moderna desde Saussure hasta el siglo XXI*, în ”Anadiss”, 20 (2015), p. 15-32.
16. KABATEK, Johannes (2017a) *Determinación y entorno*: *60 años después*, în Gerda Hassler, Thomas Stehl, (ed.), ”Kompetenz – Funktion – Variation. Linguistica Coseriana V, Frankfurt am Main: Peter Lang 2017, 19-37.
17. KABATEK, Johannes (2017b) *Eugenio Coseriu en Montevideo*: *reconstrucción de una época*”, în „Revista de la Academia Nacional de Letras”, Montevideo, 10/13 (2017), 7-23.
18. „Determinación y entorno: 60 años después”, în Hassler, Gerda/Stehl, Thomas (ed.), *Kompetenz – Funktion – Variation*. *Linguistica Coseriana V*, Frankfurt am Main, Peter Lang 2017, p. 19-37.
19. „Linguistic Norm in the Linguistic Theory of Eugenio Coseriu”, în Lebsanft, Franz / Tacke, Felix: *Manual of Standardization in the Romance Languages*, Berlin/New York, De Gruyter 2019, p. 127-144.
20. KABATEK, Johannes Adolfo Murguía (2017), „*A spune lucrurile așa cum sunt*…”. *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, Iași, Demiurg, 2017.
21. KABATEK, Johannes (2018), *Lingüística coseriana*, *lingüística histórica*, *tradiciones discursivas*, ed. Cristina Bleortu & David Paul Gerards, Velvuert, 2018.
22. KABATEK, Johannes, Cristina Bleorțu (2019), *Dincolo de strusturalism*. *Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în sec*. *al XX-lea*, în revista Limba română, 2019, nr. 4 (254), 2019, p. 45-50.
23. KABATEK, Johannes (2020), *Eugeniu Coșeriu*. *Pagini de exegeză și de reconstrucție biografică*,
24. Trad. de Cr. Bleorțu, Alina-Viorela Prelipcean, D. Finaru și Cr. Munteanu, ediție îngrijită de Cristina Bleorțu, Iași, Institutul European, 2020.
25. ROBU, Adriana (2013) Interviu de Adriana Maria Robu cu Prof. Dr. Johannes Kabatek – „Coșeriu ne-a învățat un mod de gândire”, *Dacia literară* 7-8 (2013), 32-41.
26. ROBU, Adriana (2017) Interview with Prof. Dr. Johannes Kabatek, *Coseriu taught us a way of thinkig*, in ANADISS, numero hors-serie / 2017, „In Honorem Doctor Honoris Causa Johannes Kabatek”, p. 139-149.

CZU:81’42+821.135.1.09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.03

PRINCIPIILE COȘERIENE AL CREATIVITĂȚII ȘI ALTERITĂȚII ÎN PERIMETRU TEXTOLOGIC INTERPRETATIV

Liuba BOTEZATU
Universitatea de Stat din Comrat

Rezumat. *O abordare textologică complexă* (*conținut-formă*): *interpretare gramaticală*, *interpretare psihotehnologică*, *interpretare imagistică*, *interpretare fenomenologică* (*în format filologocentric continuativ MVPF*/*metodologia vehiculării potențelor formative*/*-MECA*/*metodologia evidenței complinirilor axiologice-Anexele 1 și 2*) *își poate demonstra eficacitatea constructivă prin exersarea intersectivă a funcționalității celor două principii coșeriene*, *care îndeamnă la nesfârșit „a intra în contact cu frumusețea*”. *Or*, *anume prin ascensiunea parabolică dinspre lexem spre text*, *desprindem că textul*, *ca drept semn valoric complex*, *incorporează modalitatea genetic-instinctivă a unui fel anume de a fi al condeierului*/*creatorului de valori culturale pe de o parte și pe de alta – a managerului educației ca şi expresie valorică în unicum reprezentativ-creativ*: *limbă*, *etnie*, *naţiune*, *popor – lume… În prezenta abordare*, *prin atingerea scopului investigaţional – cuvântul miracol al plinătăţii de sine*, *ne străduim să pătrundem în lumea misterului conţinutului de sine al creatorului în întregime ajuns pe scala Marilor Virtuţi*. *Acesta este motivul prin care îndrăznim să spunem că*, *vizavi de principiile coșeriene cât și de cele două principii metodologice ale gramaticii dintotdeauna*: *principiul structural-gramatical şi principiul logico-semantic şi funcţional*, *prioritate trebuie să poarte efectul coordonativ*. *Prezentul discurs teoretico-aplicativ este solicitat să răspundă la întrebarea*: *cum o facem?*

Cuvinte-cheie. *cultură filologocentrică*; *testul de inteligență*, *interpretarea textologică*, *Principii coșeriene*, *MVPF*/*Metodologia Vehiculării Potențelor Formative*, *MECA*/*Metodologia Evidenței Complinirilor Axiologice*.

Abstract. *A complex textological approach* (*content-form*): *grammatical interpretation*, *psycho-technological interpretation*, *imagistic interpretation*, *phenomenological interpretation* (*in continuous philological-centric format-MVPF*) *can demonstrate its constructive effectiveness by intersectively practicing the functionality of the two Coserian principles*, *that urge endlessly „we shall come into contact with beauty*”. *Or*, *namely through the parabolic ascent from the lexeme to the text*, *we deduce that the text*, *as a complex value sign*, *incorporates the genetic-instinctive modality of a certain way of being of the condeier / creator of cultural values on the one hand and on the other – a of the manager of education as a socially unique expression of value*: *language*, *ethnicity*, *nation*, *people - world … In the present approach*, *by reaching the investigative purpose of the Word*, *the miracle of self-fullness*, *we strive to enter the world of the mystery of the self-content of the creator as a whole*, *reached the scale of the Great Virtues*. *This is the reason why we*

dare to say that vis-à-vis the Coserian principles, *the two methodological principles of grammar of all the time*: *the structural-grammatical principle and the logical-semantic and functional principle*, *priority*, *must have the coordinating effect*. *This application speech is asked to answer along the way*: *how do we do it?*

***Keywords*: *philological culture*; *intelligence test*, *textological interpretation*, *Coserian principles*, *MVPF / Methodology for Conveying Formative Powers*, *MECA / Methodology of Evidencing Axiological Completions*.

Cuvânt introductiv

În concepţia lui Eugeniu Coşeriu, vizavi de lucrarea *Linguistique historique et histoire des langues* (Coşeriu, 1992), limbajul este guvernat de două principii universale: *al creativităţii şi al alterităţii – Anexa 1*. Problema preocupărilor noastre în acest context este reluarea principiilor coşeriene în format dezvoltativ. Astfel că la înţelegerea textului ca drept semn valoric complex, este de menţionat rolul analizei complexe a textului, avându-se în vedere atât factorii lingvistici cât şi extralingvistici, privind lucrurile la nivelul adâncimii epistemice. Vizavi de care fapt, atât expertul rus M. Bahtin în analele sale de *metalingvistică* şi *metaliteratură* (Bahtin, 1979), cât şi expertul basarabean Ion Plămădeală, la nivelul *Semanticii Verticale* (de adâncime) şi concomitent *al Semanticii Orizontale* (*de suprafaţă*) susţine că, „textualizarea nu se produce numai în funcţie de constrângeri gramaticale (reguli de îmbinare a enunţurilor**),** dar şi ţinând cont de intenţia comunicativă a emiţătorului, de anumite norme sociale.” (Plămădeală, 2009)

Drept principala normă socială edificatoare de acest gen, considerăm a fi *Principiul Axiologiei Globale*, detectat în structura de adâncime și de suprafață a întregului conținut plurisemantic „plurisemantică, impregnată de numeroşi factori extralingvistici, structura verticală formându-se astfel din informaţii de fundal ori contextuale, geografice şi cultural-istorice, înscrise într-o limbă…” (Plămădeală, 2009). În prezenta abordare, prin atingerea scopului preocupațional ne-am străduit să pătrundem în lumea misterului conţinutului de sine al creatorului ajuns pe scala Marilor Virtuţi . Acesta ne este motivul prin care îndrăznim să spunem că din cele două principii metodologice ale gramaticii dintotdeauna: *principiul structural-gramatical* şi *principiul logico-semantic şi funcţional* prioritate trebuie să poarte cel de al doilea, după intenţiile lui Anatol Ciobanu (Ciobanu, 1987), vizavi de care Petru Butuc face remarca „la nivel de formă - conţinut, accentul trebuie plasat mai întâi pe conţinut, datorită faptului că conţinutul ca atare se desprinde din structura integralităţii/unităţii părţilor ce îl constituie” (Butuc, 2012).

Pe de altă parte într-un proces educativ-creativ complex-formare filologocentrică, tip MVPF „*6 – la – 6*”, după interpretarea noastră, un loc aparte îl ocupă interrelația întregului bloc formativ *Vlad Pâslaru*:

– interacțiunea gândirii determinative și a celei reflexive, prioritate având gândirea reflexivă și determinarea cu necesitate a subiectivului de obiectiv;

– valoarea explicativ-proiectivă a principiilor educației;

– caracterul universal al principiilor educației, manifest în capacitatea acestora de a reglementa toate domeniile educației (epistemologică, teleologică, conținutală, metodologică);

– clasificarea principiilor educației în funcție de sfera cunoașterii din care sunt deduse și sfera de aplicație pentru care sunt propuse (Pâslaru, 2013).

O analiză textologică complexă *conținut-formă*, după cum ne-am referit anterior, include mai multe forme de interpretare: gramaticală, psihotehnologică, imagistică, fenomenologică, în centrul atenției configurând creația marilor maeștri ai cuvântului artistic.

1. Provocări în fenomenal dinspre Eminescu înspre Dabija încoace

„*Pentru desăvârșirea înțelegerii*, *toate elementele limbii*, *atât cele formale*, *cât și cele materiale*, *au o valoare egală… fiindcă sunt date într-o anumită înrudire*”/ *F.D.E. Schleiermacher*

Scopul provocărilor în fenomenal urmăresc trezirea ispitei formării de sine prin cunoașterea operei de ansamblu a maeștrilor condeiului artistic la nivel de evidență a stilului interpretativ în format triplu exersiv: autor-receptor-manager.

Provocările în fenomenal, vizavi de interpretarea textologică - *gramatical*, *psihologic*/*tehnologic*, *imagistic* – se exercită în conformitate cu cerințele MAS/*metodei analizei structuraliste* în evidența celor 4 nivele integrative: fonologic, morfosintactic, imagistic, fenomenologic.

1.1. Prima provocare „Sara pe deal” – Coborârea și urcarea din/în mit a Luceafărului

„*Esența ființei este forma*, *esența vieții este trecerea*, *mișcarea materiei în eter*”/ *Mihai Eminescu*

E motivul pentru care insistăm a ne centra pe:

1. Evidența preaplinului autenticitar.

Concepte-cheie: hermetic-hermeneutic, discurs atitudinal, intuiție fenomenologică, spirit eminescian.

2. Modalități interpretative

- Modul de interpretare a experienței hermeneutice este logicul.
- Modul de interpretare a experienței hermetice este izbucnirea.
- Modul de interpretare a trăirii experienței autentice este intuiția.

O pregătire filologocentrică de calitate însumează interactiv toate variantele propuse, ținând cont de gradul de evidență valorică a plinătății eseisticului în angajare - exersarea posibilității de interferență a diverselor aspecte ale celor zece teorii recente ale creativității în crescendo: TMSC-TMGC. Avertizăm că implicarea în eseistic (discurs-scris) se produce mai întâi oral- lucrul în echipă - în faza pregătitoare care este lipsită de nota apreciativă a managerului în favoarea libertății de acțiune a implicatului ca și posibilitate

de susținere a punctului personal de vedere, motivație însoțită de posibile sugestii modificabile în structurarea care urmează:

a*) *interpretare gramaticală

- *În paralel cu primul catren al poeziei analizați fonologic ultima strofă*.
- *Motivați frecvența ritmului și rimei în poezie*. (*Muzicalitatea versului*.)
- *Referiți-vă asupra conținutului ideatic desprins din acest exercițiu*.
- *Contrapuneți din punct de vedere al analizei gramaticale primele trei strofe cu ultimele trei*.
- *Motivați adevărul evidenței fenomenologice*.
- *Luați atitudine față de muzicalitatea versurilor poeziei în întregime*.
- *Faceți trimitere și la alte mostre literare din creația marelui clasic*.
- *La nivel morfosintactic*, *evidențiați mijloacele de legătură ale îmbinărilor de cuvinte în propoziții*, *ale propozițiilor în fraze și ale frazelor în întregul conținut*: „*Sara pe deal*”.
- *Atașați explicațiile de rigoare algoritmului interpretativ*: *PLS-PSG-PLSF*.
- *Referiți-vă asupra adevărului evidențiat de expertul român Nicolae Roibu „Autorul este cel ce conferă limbii o anumită formă*”.

b*) *interpretare psihologică

Ideea fundamentală a unei opere literare se centrează pe psihologic, plecând de la viața autorului, vehicularea integrală a cadrului imagistic și cel natural al limbii în formatul cuprinderii: PLS/principiul lăuntrului suveran – PLSF/principiul logico-semantic și funcțional – PIE/principiul integralității emfatice = SC/subiectul calității dinspre TMSC înspre TMGC.

- Desprindeți ideea fundamentală a poeziei în interpretativitate vehiculativă: PLS – PIE = SC.
- Numiți tehnicile de descifrare a stilului poetului în conținut structurologic evident.
- Cu trimitere la „Sara pe deal”, reflectați asupra atitudinii hermeticianului Schleiermacher: „creatorul însuși nu este în întregime liber de creația sa. Prin el însuși se exprimă forțe mai puternice și mai vaste decât el.”

c*) *interpretarea imagistică

- Motivați interrelația imagini vizuale – imagini auditive la zugrăvirea tabloului înserării.
- Argumentați cu exemplificări proprii versificației eminesciene motivul fatic-emfatic al poeziei.
- Veniți cu referințe asupra conceptelor-cheie: estetică literară-

sintaxă poetică-stilistică literară în formatul: *Opera eminesciană este opera proeminenței spiritului autenticitar*.

- În conformitate cu modalitatea interpretativă vizată, demonstrați că la nivelul imagisticii eminesciene, idealul creației culminează odată cu recuplarea valorică: etic – estetic = original/fenomenal.

d) interpretare fenomenologică - *pentru toate echipele*

1. Stilul autorului

Sarcini de realizat:

- Luați atitudine (în scris) față de preaplinul autenticitar al întregii poezii („Sara pe deal") concentrat în ultimele strofe: *Ah! în curând satul în vale-amuţeşte*,/ *Ah! În curând pasu-mi spre tine grăbeşte*:/ *Lângă salcâm sta-vom noi noaptea întreagă*, /*Ore întregi spune-ţi-voi*, *cât îmi eşti dragă*…
- Vizavi de enunțul titulativ al prezentului discurs poematic „*Sara pe dea l-a coborârea şi urcarea în*/*din mit a Luceafărului*", meditați asupra fenomenologiei spiritului autenticitar în plenititudinea: stil al individualității creatoare –stil fenomenal eminescian.
- Confirmați adevărul spontaniezării/revărsării preaplinului autenticitar în fenomenal în conformitatea: *principiul lăuntrului suveran – principiul preaplinului autenticitar*.

2. Oral – exersare retorico-emfatică, expresie a evidenței stilului interpretativ al receptorului:

- intonație ascendentă;
- intonație descendentă;
- intonație uniformă;
- starea de suspans;
- exersare expresivă – recital.

– de ansamblu sintetizator (oral):

- coraportul experiență hermetică - experiență hermeneutică la evidența specificului fenomenal;
- atitudini critice: „Pe *Tabla de Valori a lumii*, demult a fost să fie desemnat un Eminescu al tuturor românilor, al întregului univers cultural românesc, cauza secretului hermeneutic rămânând a fi demiurgică pentru încă câteva sute, ba poate şi mii de ani"/ *L. Botezatu*.

În acest fel, subiect-obiecții orei conchid că caracterul fenomenologic al devinaţiei poate fi depistat într-o operă literară anume la nivel de analiză integră: gramaticală şi psihologică. Implicaţiile în analiza gramatical-imagistică a mostrei date, dovedesc că primele patru strofe, din punct de vedere al senzualităţii modale, însăilează feeria observaţiilor de la distanţă a tabloului „plin de minuni a lumii", de printre care se întrevede chipul lectorului – spectator, fascinat de candoarea şi fervoarea divinului mioritic pe care îl înregistrează. Fiecare frază în parte, surprinsă la momentul

prezentului indicativ al înserării, reprezintă prefigurativ câte un nucleu imagistic juxtapus, alterat curiozităţii contemplative. Ultimele două strofe, însă, denotă un lirism afectiv implicit universului intim, cauzat „en face” de dublura emotivă a interjecției: *Ah!* La timpul cuvenit al mișcării diverselor părți de vorbire (prepoziții, substantive, pronume, verbe, adverbe) în unitate emfatică de sens. Este faptul prin care *dorul*, *poziționat pe*/ *de – extaz*, la momentul presimțirii clipei împlinirii, o ia pe dinaintea *plăcerii de durere*/ *de suferinţă*, *excelând admirativ în provocațional – plăcere de dăruire – complinire intropatică*; *plăcere de drag de viață*: „Astfel de noapte bogată,/ Cine pe ea n-ar da viaţa lui toată!?” Este proba de vârf a revărsării preaplinului autenticitar în fenomenal.

Părțile de vorbire în/pe motiv eminescian contenesc a fi doar nişte simple morfeme. Din punct de vedere structural, ele marchează efectele mișcării în unitate consecutivă de sens: trăire - auzire, simțire – transcendere a preaplinului vibrațional în fenomenal, în cosmogonia muzicii sferelor. Or, afectiv „Sintaxa, în viziunea lui Hartman Riemann (Musikalische Syintaxis, 1877), este *disciplina realizării marilor forme muzicale*”, cu accentul pe evoluțiile armonice ale interiorului acestor forme. Credem că în context admirativ, observaţiile distinsei critic literar Eliza Botezatu, la care facem trimitere, sunt din cele mai demne de evidențiat: „*Magia versului eminescian găseşte drum spre inima cititorului din toate timpurile*, *iar* «*Sara pe deal*» *nu este o excepţie*. *Găseşte şi ea răsunet în inima noastră*, *continuând să ne răscolească cu un registru afectiv tipic eminescian*, *cu învăluitoarea osmoză între cuvânt şi sunet*, *între sens şi muzică*, *între realitatea fascinantă a peisajului şi stările de suflet*” (Limba Română, nr. 3, 1997, p. 102-121). La Eminescu, hașdeuan vorbind, „totu-i plin de Dumnezeu”- chiar simbolicul autententicitar în plan admirativ. Primele trei strofe ale poeziei în cauză însăilează feeria observaţiilor de la distanţă a tabloului „plin de minuni al lumii”, de printre care se întrevede chipul spectatorului fascinat de candoarea şi fervoarea divinului mioritic pe care îl înregistrează. Fiecare frază în parte, surprinsă la momentul prezentului indicativ al înserării, reprezintă prefigurativ câte un nucleu logico-semantic juxtapus, alterat fantasmagoricului contemplativ. Ultimele trei strofe denotă un lirism intensiv/ coparticipare implicită la efectele universului imagistic. Fapt prin care *dorul*, *ca drept plăcere şi extaz* – plăcere de complinire, o ia pe dinaintea *plăcerii de durere*/*de suferinţă*. De altfel, după cum bine ştim, dorul la Eminescu, mai întotdeauna este conceput ca drept suferinţă; suferinţa ca drept plăcere de durere, suferința ca și plăcere de dăruire, suferinţa ca destin – *soartă a omului de geniu – Luceafărul poeziei noastre*.

N.B! Subsumările demonstrează că în formarea culturii filologo-centrice eseul reprezintă condiția de vârf a evidenței formatului de sine: *Autonomie-Absolut*.

1.2. A doua provocare „Te blestem să te îndrăgostești de mine”

Nu sunt oameni răi, ci doar oameni suferinzi/ Nicolae Dabija

Scopul vizat este unul continuativ - provocarea interesului față de lectură, de cunoaștere și autocunoașterere, evaluare - autoevaluare a complinirilor la nivelul stilului personal de resemnare creativă în formatul unui *altceva* coparticipativ.

Pentru un manual al dragostei

A doua provocare, la nivelul aceleiași integralizări curriculare *sintaxă afectivă – stilistică literară*, o concepem (în perimetrul lui Altceva) în baza fragmentului propus la capitolul de încheiere a romanului antologic cu pricina „Te blestem să te îndrăgostești de mine”, de N. Dabija.

Sarcini evolutiv – evaluative – 2

1. Pentru prima variantă:

– Realizați un eseu nestructurat (o pagină a foii) pe tema „*Sintaxa afectivă la puterea Dabija-Poincare*”. Care dintre toate poveștile de dragoste propuse de autor în această antologie vine să descifreze mai evident semnificația provocărilor?

2. Pentru varianta a doua:

– Realizați un eseu nestructurat (o pagină de jurnal) cu caracter discursiv pe tema *Sintaxa afectivă la intervalul*: *sintaxă – semantică*; *stilistică – estetică literară*”.

3. Deopotrivă pentru ambele variante. Pe marginea demersului curricular în cauză, referiți-vă asupra celor evidențiate de expertul român Petre Andrei: „Un obiect are cu atât mai mare valoare estetică cu cât mai mult ne putem transpune în el și cu cât îl găsim mai important pentru personalitatea noastră.” („Filosofia valorii”)

4. Judecând după modalitățile interpretative ale mioriticului din stepa Bugeacului, ca drept evidență integră a creștinătății (moldoveni-găgăuzi) în interpretativitatea sărbătorilor național – creștine „Sfântul Gheorghe/Hederlez – Sfântul Dumitru/Kasâm,” demonstrați afinități de culminare a autenticului în formatul *iubire față de aproapele*.

5. Reflectați asupra următorului extras al *cuvântului introductiv* la cartea „*Hermeneutica”* lui Schleiermacher „în interpretarea psihologică unitatea operei este văzută ca rezultat al unității vieții autorului ei” (Schleiermacher, 2001). Întrebările care se ridică acum sunt: cum a luat ființă ideea fundamentală a autorului și cum s-a dezvoltat ea într-o operă? Ce relație există între operă și viața autorului?.

1.2.1. O altă variantă intitulativă

Ceea ce provoacă ispită cunoașterii este că în interpretările lui Nicolae Dabija, „blestemul” ca atare, dintr-un viciu al manierelor cotidiene, la exersarea „mersului pe sârmă” transgresează fenomenal într-un principiu al sublimului

mult-râvnit – „mersul pe ape”, izvorât din trăirea la maximum a „mersului cu tălpile pe pământ”. Vizavi de luările de atitudine față de provocatoarele sarcini solicităm un alt titlu al prezentului roman, o altă formulare a conținutului cu pricina.

Binevenite în acest context sunt intervențiile cursanților, aflați în proces evolutiv-evaluativ direct:

– *Te blestem să te îndrăgostești de mine*, *de găgăuzii mei din a căror seminție vin*.

– *Mare nevoie este iubirea pe capul omului*.

– *Blestemul care ne unește este trăirea prin iubire*.

– „*Iubește-ți aproapele ca pe tine însuți*”.

– *Mersul pe ape - blestem al nemuririi sinelui*.

– *Te blestem să-ți iubești mama care te-a făcut*…

– *Sunt găgăuz de neam onest „în mână cu metanii*…”

Când a venit clipa despărțirii, vorba lui Dabija, *ne-am luat rămas bun creștinește ca o familie mereu în devenire*, *ca o familie cu adevărat unită*.

La capitolul *totaluri*, totaluri ale devenirii, dimpreună am mai zăbovit asupra punerii la cale a sfârșitului realizării unor planuri mai demult pornite, bunăoară, lichidarea, până la o eventuală întâlnire, a unor restanțe la capitolul: *entitate – identitate*, *vizavi de frumoasele povești și povestiri de dragoste imposibilă ale poporului găgăuz*, prezentate cu mult har de minunații noștri cursanți. Vizavi de care fapt, nădăjduim ca poveștile de dragoste „*imposibilă*” ale găgăuzilor din sudul Basarabiei (cu ocazia unor noi întâlniri în sălile auditoriale) să fie prezente în contextul uncial al nuvelisticii trăirilor comune, lustruit cu multă grijă și drag de viață (de fiecare dintre noi - fiecare cu specificul zămislirilor sale autenticitare în sine, pentru a îndreptăți marele adevăr nicolaedabijian: „Nu există oameni răi, ci doar oameni suferinzi…”Ceea ce ne unește acum mai mult ca oricând este marea posibilitate de reîntoarcere la autentic, la esența devenirii; la tezaurul limbii materne, la limba statului care ne acoperă minunata identitate.

2. Testarea competențelor

Scopul testării competențelor este divers, de la caz la caz, în dependență de perspectiva urmărită de formator la etape concrete de complinire – specificul testului în funcțiune. Spre exemplu testul de tipul ***Da*** *sau* ***Nu – Altceva*** poate fi funcțional atât la introducerea în studiu (diagnosticare-pronosticare a posibilităților) la nivel de MVPF cât și la finele cursului (măsurariu al complinirii) MECA.

2.1. Test de inteligență *DA* sau *NU* – *ALTCEVA*/ *formatul MECA*/ *Anexa 1*

Obiectiv: *Provocarea interesului față de studiul aferent-perspectivă a conștientizării plinătății formative*. Obiectivul obligă la interactivizare conștientă: precăutarea-modificarea-evaluarea curriculei la curs în acord constructiv. N.B! Exemplele la remrca ALTCEVA sunt aduse de cursanți, model exersiv de integrare în conceptul disciplinei.

TEORIE ȘI METODĂ
***Proba I*. MAE/ metoda analizei emfatice – măsurariu al încăperii sinelui în actul dăruirii**
***Proba II*. MAS/ metoda analizei structuraliste – evidență a unui sistem creativ coerent**

***Prin subsumare*:** Nivelul minim de competențe la obiect în formulă incipientă este de – 50%	Da	Nu
Evaluarea *i*) *inițială*. Ambele variante demonstrează subminimul de evidență.	i). 20,5%	1,05
Evaluarea *f*) *finală*. Ambele variante demonstrează depășirea limitei minimumului de evidență.		
Da: 72,5% + 14,2% = 8 6 ,7 + 1 p. pentru originalitate = 9,7 p.	f). 22,5 +	04 = 1,09
Nu: 1,05 + 04 = 1,09%. Punctajul acumulat nu întregește 20%, prin urmare, cele 2 puncte ale lipsei de originalitate , nu se plusează la nota general-apreciativă: 10. Originalitatea variantelor aduse de cursanți – **Altceva** (+1 este în vigoare = 9,7 p). Decalajul de efort depus în sens coraportual. Estimarea I și II este prin aproximație una a atingerii potențialului maxim. Aceasta demonstrează subsumările de pe portativ- avantajele subiectului calității în integralitate valorică constructivă: cultură filologocentrică.	50 = 72,5%	

2.2. Criterii ale evidenței complinirilor axiologice la nivel de artă paideică

Licență-anul III: Teoria literaturii./ Textul literar –semn valoric complex (primul semestru). **Licență-anul III**. Didactica specialității și managementul calității (al doilea semestru).

La întrebarea: ce învățăminte din acest roman ne pot fi de folos în viața de toate zilele, studenții enumără mai multe probleme aflate în soluționare, vizavi de prezumțiile create. Fapt pentru care s-ar putea da romanului cu pricina „Te blestem să te îndrăgostești de mine” și o altă denumire – spre exemplu – cea la care se gândea profesoara de matematică Oana Nour: „Un manual al dragostei ?”.

Pentru da (primul semestru) s-au pronunțat 02,2 procente, pentru nu 6 procente, indecișii – 1,8 procente.

Care sunt motivațiile caracterologice ale indicilor în cauză?

Licență. Pentru da (al doilea semestru) – 03,2 procente, pentru nu – 5 procente. Indecişi, 01,8 procente. Motivațiile sunt diverse:

– În primul rând nu poate fi numit manual această antologie, pentru că este roman, aparține unui gen și unei specii literare concrete: roman antologic-gen epic.

– În al doilea rând definiția de manual trebuie să însumeze niște funcții/rigori specifice structurării unui model științific cu punctarea unor învățăminte concrete, sarcini concrete de evaluare.

Masterat – primul semestru.

– Filosofia și axiologia educației – în sens integru conceptualizat este: filosofie a științei, filosofie a comunicării, filosofie a frumuseții, didactică a artei (în primul curs).

Pentru *da* s-au pronunțat din o 100% dintre cei testați – 62 %;

pentru nu – **3**%, indecişi – **0,7**%. În sensul că un manual al dragostei trebuie să disponibilizeze de caracteristicile sale definitorii mai întâi la nivel de subiect al calității; la nivel de coraport *subiect-subiect* al calității în maniera – didactică a artei: autor-receptor-formator; *arhitector-constructor*; *medic/doctor-profesor = ÎNVĂȚĂTOR*. Ceea ce am exersat aici (prin sarcinile propuse nu este decât un joc al revenirii conștiente la efectele tipurilor de testări realizate de fiecare dată în cadrul cursului aferent - ascensiunea *joc mic – joc mare*. **TMSC – *funcție exersivă*:** formarea culturii profesionale/ filologocentrice.

Sintaxa afectivă-stilistica literară

Pentru ***da*** s-au pronunțat – 88%. Stil individual specific – stilul epocii - stilul autorului. „*Ochiul al treilea*" – un risc. „*Te blestem să te îndrăgostești de mine*" *– un risc cu trimiterea la modalitățile de conviețuire interetnică*: *moldoveni-romi/țigani-un risc*; Un risc – pomenirea acelei etnii oploșită în sudul Basarabiei care nu-și găsește locul în roman-un risc. Ce l-a făcut pe Dabija să învingă această teamă multiplă de risc la elaborarea unui roman cu un conținut și o formă atât de complexă?

– Nimic altceva, decât dragostea față de aproapele; iubirea divină, marea inteligență scriitoricească – acoperiri excelente a întregului său format intuitiv.

De aici și tendința – Pentru un manual al dragostei… Talentul, factorul creativ-inedit. – A reușit? – DA!; – Nu!? În ce măsură?

Estetica literară *–subiectul operei literare-subiectul calității – 0,8*%

Pentru că studiul de curs ***Didactica specialității și managementul calității*** - la nivel coraportual *MVPF* (*șase la șase*) se convertește în *didactică a artei devenirii*; parcurs hermeneutic-hermetic managerial: *educație-creație = cultură filologocentrică*. Or, un manual bun este acela care provoacă la manifestare de competențe, la competitivitate valorică în cheia obiective – finalități; cunoaștere-autocunoaștere; evoluare-autoevaluare; startizare a un nou început - provocare etapizată în fenomenal. Aceste convingeri au fost antrenate în formativ la nivelul

cursurilor de studiu universitar și preuniversitar acuprinse în numărul de ore ale planurilor de învățământ la catedră. ***Pentru un manual al dragostei eterne*** s-au pronunțat – 8,9%.

Normele apreciative/de evidență valorică a individului – valoarea formativă: om-consumator de valori, om-producător de valori, om-produs creator; Om-orizont al Marilor Virtuți, în viziune hermeneutică sunt:

– Setea de risc;

– Învingerea/depășirea fricii de risc în permanență constructivistă;

– Satisfacerea setei de comunicare/informare, cunoaștere, creare-resemnare;

– Coraportul unicului interpretativ: creator-creație, creație-creator, creativitate individuală - creativitate colectivă;

– Creatorul – proiecție a grupului/ a colectivității din care vine avansat la starea de vârf a complinirii.

2.3. Dreptul la replică

Dreptul la replică este al celor care s-au aflat îndelung pe poziționarea – **indecis-indecișii**, apoi surprinzător - decis/**decișii** în contextul testelor de inteligență realizate:

– Motivul principal – lucrarea mutuală a trăirii întregului proces formativ pe care l-am susținut/îl susținem mai mulți ani de studiu academic *licență-masterat*; ceea ce este caracteristic ultimelor două teorii contemporane ale creativității (din cele zece-recent): TSC-TGC; întregul proces trăire/activare a convertirii lor în TMSC și TMGC, vizavi de lucrarea/ guvernarea prin/în sine a ceea ce este spre *soluționarea problemei unității pierdute* – ***Iubirea.*** / *D.M.*

Provocările în fenomenal îi pun în situații de risc pe:

- cei *decișii*, cât și pe cei *indecișii* (aparent) în repurtare/realizare de opinii;
- autorul operei de artă, receptorul, consumatorul de artă;
- managerul calității educației – subiect/obiect al acțiunii;
- cel ce continuu învață - se învață și învață pe alții;
- toți cei predispuși creativității- manifestării continui a sinelui prin iubire;
- toți acei care sunt inițiați în a înțelege că *prin mijloace murdare*, *scopuri mărețe nu poți atinge*./ *V. C*;
- Desigur, pe managerul educației, adică pe cel care din start a intuit că sub coperțile valoroasei opere se ascunde figura dublicitară a mânuitorului cheilor artei în întregime: maestru al cuvântului artistic-maestru al artei paideice. O minunată lucrare se socoate a fi aceea, care se centrează pe cunoaștere, pe interpretare valorică, pe cugetare artistică și filosofică – pe formare filologocentrică. Și, raportată la diverse situații de viață, trascende fără a prinde de veste într-un manual de învățătură în toată măiestria interpretativității sfârșitului care încununează… Or, opera de artă urmărește o finalitate formativă./ *O.J.*

În final optăm ***pentru un manual al dragostei eterne*** în capul mesei căruia să stea:

1. Cele două principii coșeriene: al *creativității* și al *alterității*.
2. *Legea Unității prin Iubire*.
3. Algoritmii lui Poincare: *logica demonstrează - intuiția creează*.
4. Pregătirea profesională de calitate „*Planul de care trebuie să se conducă educația*", acel „*toiag al păstoriei"* ca unică lege de lansare în orizontul Marilor Virtuți.
5. Veridicitatea înțelepciunii lui Einstein: „*Știința fără religie este șchioapă, religia fără știință este oarbă"*;
6. Capacitatea de excelare în fenomenal – pe motivul transcenderii *TMSC în TMGC*.
7. PAG cu cele zece posibilități definitorii în continuă mișcare de sens.

MECA/METODOLOGIA EVIDENȚEI COMPLINIRILOR AXIOLOGICE

PAG – Principiul Axiologiei Globale – ***principiu al integralizării valorilor în format coșerian.***

PFCF – Principiul Formării Culturii Filologocentrice/PRF – Principiul Responsabilității formative/creative.

Interrelația: *PAG* (*cf. L. B.*) – *PLS*/*Principiul lăuntrului suveran* (*cf. M. Cimpoi*) = *PDU*/ *principiu al demnității umane*.

MRE – metoda reîntoarcerii la esență; *1. Principiul eternei reîntoarceri – L. Blaga, M. Eliade*; *2. Principiile coșeriene*: *al creativității și al alterității*.

MAE – metoda analizei emfatice.

MAS-metoda analizei structuraliste. Structuralismul lingvistic: *Fernando de Saussure = școala de la Praga*.

MAx. – metoda axiomatică – în viziune global axiologică.

MEF – metoda excelării în fenomenal.

Autonomia și Absolutul – criterii ale evidenței valorice.

Funcții comunicative:

1. La nivel de text:cognitivă, energetică, reglativă. 2. intertext-speculativă, normativă, metafizică. 3. individ-socium/ colectivitate: a) – ierarhică. b) – reciprocă.

La nivel de TMVPF(Anexa2) se fundamentează perspectiva sintetizărilor conceptuale ale Terezei Amabile în permanență freudiană (sine-eu-supraeu), care, în interpretările filologocentrice ale noastre, asamblează unitatea interactivă/ interacțională a binomului teoriilor artei

interpretative cu pricina: *Şase teorii ale artei paideice – Şase teorii ale artei cuvântului* în tripartiție vehiculatorie: *educație-cultură*/*creație-cercetare* în evidență integrativ tranzitivă – stil creativ specific – fapt prin care capătă contur transcenderea *Teoriei şi Metodologiei Speciale în Teorie şi Metodologie Generală a Creativității*. (https://independent.academia.edu/BotezatuLiuba

Referințe bibliografice:

1. БАХТИН, М.М., *Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа*, М.: Искусство, 1979.
2. BOTEZATU, Liuba. *Creativitatea în formarea culturii filologice*., Tipogr. „Garomont Studio" – 238 p. Comrat, 2018.
3. BOTEZATU, Liuba. Fenomenul Mihai Cimpoi în cultura lumii, în *Filologia Modernă*: *realizări şi perspective în context european* (*ediția a IX-a*). Academia de Ştiințe a Moldovei. Institutul de Filologie. (ISBN 978-9975-4371-4-1) Colocviu cu participare internațională. Chişinău, 2015, p. 10. Institutul de Filologie al AŞM.
4. BOTEZATU, Liuba. *Principiul Axiologiei Globale. Transcenderea Teoriei şi Metodologiei Speciale a Creativității în Teorie şi Metodologie Generală a Creativității*. [online]. Disponibil: https://independent.academia.edu/BotezatuLiuba
5. BUTUC, Petru. *Studii de gramatică şi istorie a limbii române literare*. Chişinău, 2012.
6. COŞERIU, Eugeniu. Linguistique historique et histoire des langues, în „*Communication & Cognition*", 1992, vol. 25, nr. 2-3, p. 191-198.
7. CIOBANU, Anatol. *Sintaxa şi Semantica*, Chişinău: Ştiinţa, 1987.
8. ФИЛИН, Ф.П., *Очерки по теории языкознания*, 1982, с. 65.
9. FREUD, S. *Introducere în psihanaliză*, București, Ed. Didactică şi Pedagogică 1992, p. 43.
10. LANDAU, Erica. *Psihologia creativității*, p. 22-23. Ed. Bucureşti 1979.
11. MELNIC, Timofei. *Semnificația social-estetică a literaturii*. Ed. Lumina, Chişinău 1980, p. 47.
12. PETRU, Ioan, *Educație şi Creație*… Bucureşti,1995, p. 153-154.
13. PÂSLARU, Vl. *Introducere în teoria educației literar-artistice*, p. 50, Ed. Sigma, 2013.
14. PÂSLARU, Vl. *Gândind gândirea, gândescu-mi firea*. Editura Universității. „Aurel Vlaicu", 2018.
15. PLĂMĂDEALĂ, I. *Operă şi text în teoria literară modernă*, Chişinău, 2009.
16. SCHLEIERMACHER, F.D.E. *Hermeneutica*., Polirom, 2001.

CZU:811.135.1(478)(091)
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.04

LIMBA „MOLDOVENEASCĂ” DIN PERIOADA COMUNISTĂ POSTBELICĂ – EXEMPLU DE TRANSPUNERE ÎN PRACTICĂ A LIMBII DE LEMN

Liliana BOTNARI
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Glotonimul* „limbă moldovenească”, *promovat pe larg în perioada comunistă postbelică*, *constituia*, *de fapt*, *pârghia de legalizare a existenței a două limbi diferite*, *de anihilare a conștiinței lingvistice a cetățenilor basarabeni*. *În acest sens*, „extinderea” *inventarului de unități lexicale noi formate*, *în baza limbii ruse*, *precum și a sensurilor acestora și împroprietărirea lor în vocabularul fundamental al limbii a constituit scopul primordial al autorilor politici comuniști*. *Toate aceste stratageme de „implementare” a unei noi limbi*, *diferită de română*, *se puneau în aplicare prin gramatici*, *manualele școlare elaborate sub controlul riguros al ideologiei*, *prin intermediul presei periodice*, *a anumitor cotidiane*, *care deveniseră practic unica sursă de informare a populației*. *Articolele din presa postbelică reprezentau un soi de programe politice și ideologice*, *cu un înalt grad de intenționalitate*, *diseminând*, *printr-un limbaj sărac*, *redus la repetiții și tautologii*, *interesele politice și de expansiune ale autorităților sovietice*.

Astfel, *limba epocii comuniste din perioada postbelică de pe teritoriul basarabean reprezintă un exemplu perfect de transpunere în practică a noțiunii* ***limbă de lemn*.**

Cuvinte-cheie: *limbă* „moldovenească”, *limbă de lemn*, *arie semantică*, *manipulare*, *clișeu lingvistic*.

Abstract. *The gluttony* „Moldovian” *language*, *widely promoted in the post-war communist period*, *was*, *in fact*, *the legalization key of the existence of two different languages*, *a tentative to annihilate the linguistic consciousness of Bessarabian citizens*. *In this sense*, *the* „expansion” *of the inventory of newly formed lexical units*, *based on the Russian language*, *as well as the spread of their meanings and their ownership in the fundamental vocabulary of the language was the primary goal of communist political authors*. *All these strategies of* „implementation” *of a new language*, *different from Romanian*, *were applied through grammars*, *textbooks edited under the strict control of the ideology*, *through the periodical press which had become the only source of information for the population*. *The post-war press articles represented a kind of political and ideological program*, *with a high degree of intentionality*, *disseminating*, *through a poor language*, *reduced to repetitions and tautologies*, *the political and expansionist interests of the Soviet authorities*.

Thus, *the language of the post-war communist era on the Bessarabian territory represents a perfect example of the notion* ***wooden language***.

Keywords: „Moldovian” *language*, *wooden language*, *semantic area*, *manipulation*, *linguistic cliché*.

O limbă capătă statut de limbă independentă atunci când întrunește anumite criterii, criteriul inteligibilității reciproce, criteriul de distribuire teritorială a unei limbi, criteriul conștiinței vorbitorilor, criteriul existenței unei limbi comune etc., ce determină gradul de autonomie al acesteia, dar și acestea, în mod separat, sunt inconsistente, neconstituind întotdeauna o bază valabilă. Prin urmare, o varietate de limbă nu poate obține statut de limbă autonomă, dacă nu are, în primul rând, o formă scrisă, normată, proprie, dacă nu e standardizată în gramatici. Doar atunci două limbi pot fi considerate entități separate.

În acest sens, Nicolae Mătcaș constata: „limba literară moldovenească şi limba literară română, deşi sunt denumite în mod diferit, fapt istoriceşte explicabil, e una şi aceeaşi limbă, creată prin eforturile oamenilor de cultură şi ale scriitorilor din Moldova şi Muntenia.” (Mătcaș, 2011, p. 62).

Drept argumente pro, autorul enumeră: imposibilitatea alcătuirii dicţionarelor moldovenesc-român sau român-moldovenesc, dacă facem abstracție de așa-zisul dicționar al lui Vasile Stati, *Dicționar moldovenesc-românesc*, care nu este altceva decât o încercare absurdă de a justifica glotonimul de „limbă moldovenească”, o „parodie lexicografică” (Dumistrăcel, 2018, p. 17); comunitatea fondului lexical de bază, a foneticii şi, mai ales, a gramaticii; comunicarea fără translatori; editarea fără niciun fel de schimbări a operelor scriitorilor moldoveni în România şi ale scriitorilor români în Moldova. Unica deosebire, susține Nicolae Mătcaș, „după cum au menţionat, pe bună dreptate, încă în anii ’50 eminenţii savanţi sovietici R. A. Budagov şi S. B. Bernstein, este grafia, alfabetul.” (*idem*). Actualmente, și acest aspect este abolit, în Republica Moldova scriindu-se cu alfabet latin.

În aceeași arenă conceptuală de idei se situează lingvista Ariadna Ștefănescu (2016, p. 35-36) care interpretează relația dintre limba română și „limba moldovenească” sub câteva aspecte:

1) ca o **relaţie dintre un hiperonim** – limba română **şi un hiponim** – așa-numita „limbă moldovenească”, „graiul local”, deci unul dintre graiurile dacoromânei.

2) ca o **relaţie de sinonimie**, interpretare prezentă în cultura basarabeană la începutul secolului al XIX-lea, care nu era deloc în concordanţă cu opinia regimului ţarist, or, în cazul respectiv, nu ar mai fi nevoie de glotonimul „limbă moldovenească”, dat fiind faptul că ar putea fi înlocuit cu cel de limbă română/ rumână.

3) ca „**o falsă relaţie semantică de diferenţă netă**” – din perspectiva acestui aspect, „limba moldovenească” ar fi „o altă limbă romanică, diferită de limba română”. Promovarea acestei interpretări nu a făcut altceva decât să „accentueze în societatea basarabeană problemele identitare, cât şi problemele de normare a limbii”, consideră Ariadna Ștefănescu.

Anume acest ultim aspect constituie punctul disensiunii de la care au pornit toate ipotezele referitoare la funcționarea a două limbi diferite: română

şi „moldovenească”. De fapt, aceste două teritorii românofone, România şi Republica Moldova, sunt opuse unul altuia în baza contactului istoric al limbii române de pe teritoriul moldovenesc cu limba rusă, o diglosie care a dus la distribuția inegală a funcțiilor limbii române și a celor ale limbii ruse pe teritoriul basarabean în perioada anilor 1940-1941 și 1941-1989, ceea ce a generat stagnarea și „paralizarea” temporară a procesului de evoluție a limbii române [moldovenești] din Basarabia.

Fiind preocupat de funcționarea limbii române pe teritoriul Moldovei istorice, care cuprindea nu doar teritoriul basarabean, Klaus Bochmann afirma că „cele două teritorii românofone (Republica Moldova şi partea moldovenească a României) se disting în primul rând prin situaţia macro-socio-lingvistică: monolingvismul părţii moldoveneşti a României se opune bi- sau multilingvismului basarabean; diglosiei – deocamdată mai mult ipotetică – dintre limba literară şi varietatea românei ieşene i se contrapune distribuţia inegală şi controversat discutată a funcţiilor socioculturale ale românei, rusei şi câteodată ale altor limbi din Republica Moldova.” (Bochmann, 2002, p. 10). Astfel, sfera utilizării limbii moldoveneşti în perioada anilor postbelici a fost redusă „în numele internaţionalismului”, al prieteniei şi al colaborării de succes cu poporul rus, al conlucrării în edificarea unui viitor luminos, similar prezentului din Uniunea Sovietică.

O definiție a „limbii moldovenești” ne-o propune Eugenia Bojoga în *Limba română – „între paranteze*”, afirmând că „limba moldovenească este un construct stalinist, care are la bază ideea vehiculată de Proletcult a unei limbi simple/simpliste, proletare. Ea nu este altceva decât o română cu un vocabular extrem de redus şi rusificat, cu o sintaxă rudimentară (…) şi scrisă cu grafie chirilică” (Bojoga, 2013, p. 18). Toate aceste particularități enumerate de către autoare au fost induse în mod artificial și conștient, pentru a legaliza existența a două limbi diferite, pentru a anihila conștiința lingvistică a cetățenilor basarabeni.

Lingvistul Eugeniu Coşeriu pune în evidență natura istorică a limbii, proprietatea ei de a varia: „considerată în două momente succesive ale istoriei sale, o limbă nu este «ni tout à fait une autre, ni tout à fait la même». Însă faptul că se menţine parţial identică cu ea însăşi şi că încorporează tradiţii noi este, tocmai, ceea ce asigură funcţionalitatea ei ca limbă şi caracterul ei de obiect istoric. Un obiect istoric există ca atare numai dacă este, în acelaşi timp, permanenţă şi succesiune.” (Coşeriu, 1997, p. 247). În acest context, este lesne de înțeles că limba română actuală diferă într-o anumită măsură de cea din perioada inter- și postbelică. Astăzi avem o limbă română care în anii ’40-’80, prin presiunea cenzurii politice, prin controlul riguros al textelor publicate, a fost „moldovenizată”, suprimată, uniformizată și „înlemnită” în stil totalitar, dogmatic, însă care, actualmente, încearcă să se racordeze la normele literare valabile şi pe celălalt mal al Prutului, ne referim aici, mai ales, la aspectul informal al limbii, adică la cel vorbit. Or, „extinderea” inventarului de unități

lexicale noi formate, în baza limbii ruse, precum și a sensurilor acestora și împroprietărirea lor în vocabularul fundamental al limbii a constituit scopul primordial al puterii sovietice, care se punea în aplicare nu doar prin gramaticile elaborate sub controlul riguros al ideologiei, dar și prin propaganda dusă prin intermediul presei periodice, al anumitor ziare, care deveniseră practic unica sursă de informare a populației.

În aceste circumstanțe istorice vitrege și imprevizibile, perioada regimului sovietic de după al doilea război mondial se caracterizează printr-o activitate asiduă a unui „creier" propagandistic centralizat atât în instituțiile administrative, cât și în cele culturale, de învățământ și religioase. Informarea în masă, moldovenizarea și sovietizarea se efectuau pe diferite filiere, un rol catalizator avându-l presa, care nu mai deținea o funcție exclusiv mediatică, ci căpătă și una politică, devenind un instrument de manipulare și de realizare a obiectivelor forțelor politice. Anume prin intermediul presei periodice, poporul basarabean era pus la curent cu organizarea socială corectă, cu adevărata sa identitate, istorie și limbă, cu „bunăvoința" poporului rus și cu beneficiul comunismului asupra vieții lor sociale.

Limba epocii comuniste, limba presei și a discursurilor difuzate la radio și Tv în perioada postbelică pe teritoriul basarabean reprezintă un exemplu perfect de transpunere în practică a noțiunii **limbă de lemn**, care se atestă pentru prima dată în romanele scriitorului englez George Orwell (Orwell, 2014). Ulterior, termenul capătă popularitate, fiind preluat sub diverse denominații calchiate: *langue de bois* – care pentru lingviștii francezii Joanna Nowicki și Michaël Oustinoff reprezintă un limbaj „ce impune o anumită viziune asupra lumii, o decriptare a realității formatate, care adesea este chiar inversată în slujba unei puteri care astfel își găsește legitimarea și urmărește scopul nu de a comunica, ci de a împiedica comunicarea adevărată, de a bloca controversa din spațiul public fără puteri compensatorii autentice" (Nowicki, 2015, p. 201-207) –, *wooden language*, *newspeak*, *noulimba* sau *limbaj de lemn*. În spațiul românesc, fenomenul desemnează limbajul regimului politic comunist din perioada sovietică postbelică. Însă această limbă de lemn a regimului sovietic se extinde dincolo de spațiul politic, devenind limba unică a presei, a televiziunii și a radioului, a relațiilor administrative și chiar o limbă clișeizată a tuturor. Prin utilizarea acestei limbi, se urmărea propaganda și monopolizarea gândirii comunității basarabene, cenzura și realizarea obiectivelor politice, îngustarea orizontului de percepție a realității, manipularea și uniformizarea poporului derutat de schimbări, menținerea acestuia în obediență și ne (-)știință.

Limba de lemn este cercetată de către Tatiana Slama-Cazacu care o definește drept un „subsistem al unei limbi, desemnând mai ales elementele lexicale, dar și unități frazeologice, cu caracter de expresii fixe, de clișee încremenite, cu sens determinat în contextul unei anumite «autorități», în mare măsură utilizate stereotip-dogmatic" (Slama-Cazacu, XXIV, p. 4). Specificul limbii de lemn se caracterizează prin unele particularități fonetice,

morfo-sintactice și lexicale specifice, dar de cele mai multe ori și prin lipsa unui autor: articolele, discursurile scrise ale presei periodice comuniste, sub amprenta limbii de lemn, mai ales cele de pe primele pagini, nu erau întotdeauna semnate de către vreun autor sau jurnalist, fiind minuțios redactate în prealabil și șlefuite să corespundă standardelor programului ideologic și strategic.

În lucrarea „Limbaj și politică", Rodica Zafiu (2007) distinge două ipostaze principale în care poate să apară limba de lemn: ca desemnare denotativă, fiind specifică limbajului politic al regimurilor totalitare comuniste și ca desemnare calificativă, evaluativă a limbajelor politice considerate ca excesiv birocratizate, clișeizate etc. Mai mult, lingvista remarcă proprietatea limbii de lemn de a varia în funcție de perioada istorică – „de la un limbaj mai violent și mai influențat de rusă, în faza de impunere a regimului – la unul conservator, ceremonios, euforic, cu accente mistic-naționaliste, în faza de stabilitate" (Zafiu, 2007, p. 47). Aderăm la părerea lingvistei și completăm că, de fapt, noțiunea *limbă de lemn* reprezintă limba regimului comunist și doctrinar din perioada de după al doilea război mondial, care, în timp, s-a resemantizat, extinzându-și aria semantică și vizând nu doar acea limbă de lemn, ci și limbajul ideologic al partidelor politice din prezent, care abundă în clișee și construcții lexicale ce se repetă în toate discursurile, devenind o nouă limbă de lemn, cu conotații nu tocmai pozitive.

Pentru arealul rus, limba de lemn [деревянный язык] este caracterizată prin „stereotip, secundaritate, pseudoștiință, eufemizare, demagogie" (Шульц, 2015), elemente care o transformă cu ușurință în „instrumentul verbal pentru manipularea conștiinței publice", consideră V. L. Șulț și T. M. Liubimova.

În opinia noastră, **limba de lemn** apare ca un produs al unor schimbări sociopolitice iminente, fiind o limbă rigidă, clișeizată și ideologizată, care servește drept instrument de manipulare și distorsionare a realității, în serviciul obiectivelor politice ale unui regim totalitar instaurat. Manipularea prin comunicare devine „arma" autorilor comuniști, prin care se încearcă o re-educare a populației, o reducere la obediență și o asimilare de către aceasta a noilor norme, credințe, valori, conduite și chiar idei, gânduri, demne de un „homo sovieticus" adevărat.

Analizând limbajul presei comuniste sovietice, subiectele promovate de cele mai dese ori, (non-)stilul de a scrie al autorilor, observăm că limba presei periodice din Basarabia postbelică este un exemplu clasic al „limbii de lemn".

Corpusul de referință pe baza căruia s-a constituit cercetarea de față cuprinde articole și discursuri politice selectate din câteva numere ale revistei *Moldova socialistă* editată în anul 1946, exact după reocuparea Basarabiei în 1944, atunci când discursurile ideologice, sloganurile politice și informațiile difuzate erau cele mai „pline de suflul comunist", unele din 1965, perioada de până la reforma ortografică din 1967, și altele – din 1976. Paralel, am consultat și unele numere ale revistelor *Tineretul Moldovei* și *Scânteia leninistă*, care aveau același caracter reformator. Articolele ziarelor din perioada postbelică

reprezentau un soi de programe politice și ideologice, cu un înalt grad de intenționalitate și caracter disimulant, diseminând, printr-un limbaj sărac, clișeizat, interesele politice și de expansiune ale autorităților sovietice, indicându-se anumite conduite pe care urmau să le prezinte cu docilitate, drept răspuns-comportament, auditoriul vizat.

Efectuând o analiză strict lingvistică sau, mai larg, semiotică a titlurilor din presa periodică a anilor 1944-1960 (Botnari, 2019), observăm că acestea, prin formele și strategiile de intitulare, reprezintă intențiile și obiectivele de partid, promovând teme de ordin cotidian, care ar trebui să constituie sfera de interes a publicului larg, prin utilizarea unei catene de verbe mobilizatoare, prin opoziții adjectivale între „mai mult" sau „mai puțin", prin construcții impersonale sau imperative, prin sensuri ambigue și greu de „digerat" de mintea și așa confuză a maselor: *De grăbit predarea pânii la stat* (Moldova socialistă, 18 iulie 1946, № 139); *De reorganizat radical lucrul industriei materialelor de zâdire* (Moldova socialistă, 23 iulie 1946, № 143); *La zavod s'a discutat planul lucrărilor mari* (Moldova socialistă, 6 aprilie 1946, № 69); *Îs sămănate 1500 hectare de popușoi* (Moldova socialistă, 13 aprilie 1946, № 74); *Oamenii să fie liberi de rămășițele trecutului* (Moldova socialistă, 18 decembrie 1965, № 243); „*Mărunțișuri*" *ce trebuiesc lichidate* (Moldova socialistă, 17 iunie 1976, № 140); *Vom realiza două planuri* (Moldova socialistă, 22 iulie 1965, № 170); *Vom munci și mai bine* (Moldova socialistă, 14 noiembrie 1976, № 266) etc.

F. Thom, în lucrarea „Limba de lemn" (Thom, 1993), prezintă o analiză detaliată a caracteristicilor esențiale prin care putem califica un anumit discurs ca fiind „supus" limbii de lemn a presei sovietice. Autoarea menționează non-stilul limbii de lemn, apelând la cele câteva calități „indispensabile stilului bun" enumerate de către Aristotel: **claritatea** – or, discursurile politice și articolele bine lustruite din *Moldova socialistă*, *Scânteia leninistă* a anilor 1946-1976 sunt clare doar pentru omul sovietic, care trăiește și respiră ideologia comunistă; **adecvarea** – textul trebuie să fie adecvat cititorului, însă textele cercetate sunt plate, scrise în aceeași cheie, cu utilizarea aceluiași vocabular sec și repetitiv; **invenția** – „discursul trebuie să surprindă, să cuprindă ceva neașteptat pentru a menține atenția auditoriului" (*ibidem*, p. 72); textele ideologice nu lasă loc imaginației individuale, realitățile sovietice sunt redate în mod rigid, printr-un inventar de cuvinte arhicunoscute, apelându-se, de cele mai multe ori, la serii sinonimice sau, pur și simplu, la repetiții, tautologii ale acelorași construcții-clișeu pline de emfază și incongruență. Astfel, vocabularul discursurilor presei de partid a anilor 1946-1989 denotă un șir de particularități specifice, incluzând un inventar considerabil de arhaisme lexicale, de împrumuturi din rusă, cu conservarea formei de origine sau cu adaptarea acesteia la „limba moldovenească", de calchieri lexicale, gramaticale sau semantice, în diverse construcții pleonastice, în comparații și metafore, în hiperbolizări și formațiuni antitetice etc. Lexicul presei cotidianelor consultate

cuprinde termeni care corespund unor concepte social-politice ale vremii, specifici perioadei sovietice: arhaisme și forme învechite ale unor cuvinte, precum și împrumuturi din rusă sau „actualizări" ale unor cuvinte preluate din slavă: **peatiletcă** (*Planul peatiletnicii noi al Republicii Moldovenești*), **brigadă** (*Brigada de tractoare a lui Fiodor Corotenco*), **zavod** (*Zavodul se restabilește*), **voczal** (*Când va fi zâdit voczalul din Chișinău*?), **temp** (*Să grăbim tempurile sămănatului tuturor culturilor*), **norodnic** (*Despre planul de cinci ani al restabilirii și dizvoltării gospodăriei norodnice a RSS Moldovenești pe anii 1946-1950*), **comsomolist** (*Comsomoliștii au remontat școala*), **colhoz** (*Vlagă pentru lanurile colhoznice*), **trudozî** (*Șepte kilograme pâne pe trudozî*) etc. Paradigmele lexicale formate în jurul cuvintelor *dezvoltare*, *progres*, *zidire*, *creștere* se repetă periodic în text, în aceleași circumstanțe semantice, redând aceeași idee, cu o variație lexicală ușoară și redundantă. Autorii discursurilor politice consultate în presa comunistă postbelică își recrutează inventarul lexical **din sfera socialului**: *clasă*, *egalitate*, *colectivitate*; **din sfera economică**: *industrializare*, *progres*, *gospodărie obștească*, *construcție socialistă*; **din sfera agrară**: *muncă*, *cincinal*, *colhoz*, *brigadă*, *truditor* etc.

Astfel, cenzura trasează granițele limbajului, dirijează selecția anumitor mijloace de exprimare – autorii discursurilor politice și ai articolelor politizate se autocenzurau, impunându-și limite, suprimându-și opiniile sau ideile referitoare la realitate, la conducere, în virtutea rigorilor impuse de politica partidului. Despre acest aspect al scriiturii specifice presei comuniste ne aduce mărturii Emilia Șercan, prin intermediul unui fost ziarist al ziarului *Scânteia* din România anilor regimului comunist:

„Știai că nu ai voie să scrii despre dragoste, ci numai despre dragostea dintre mamă și fiică, nu despre Eros, erotică. Să eviți cuvântul «cimitir» – că pe tovarășul îl deranjează –, să eviți cuvântul «cruce», să eviți să lauzi prea mult o femeie – că naște invidia tovarășei. Adică lumea știa că erau niște tabuuri. Erau tabuuri de tematică, un întreg vocabular de cuvinte care nu plăceau, fără neologisme, împrumuturile astea străine. Exista o grilă, pe care se punea foarte răspicat accentul" (Șercan, 2015).

Afluxul de cuvinte derivate sau împrumutate din limba rusă ilustrează perfect procesul de moldovenizare demarat de puterea sovietică, rezultat direct al contextului politico-istoric din perioada de după 1944. Prin urmare, în anii 1944-1960, presa periodică este una care promovează agresiv ideologia comunistă, valorile sovietice și care militează cu înverșunare pentru „adevărul" comunist, pentru asigurarea ordinii interne și pentru „hărnicirea obștii". Locutorul politic manipulează, ascunde, falsifică pentru a transforma colectivitatea într-o masă pasivă, dar în același timp, maleabilă, docilă, gata să slujească crezului comunist și normelor de muncă zilnice.

Nu putem afirma că din 1960 situația se schimbă considerabil. Elena Negru și Gheorghe Negru (Negru, 2019) notează că în preambulul hotărârii CC al PCM *Despre literatura care vine în republică din străinătate* din 1 februarie

1966 se arăta, printre altele, că în multe dintre publicațiile ce intrau în RSSM era falsificată realitatea, iar acest fapt „dezorienta oamenii muncii din republică", influența „negativ asupra formării unei concepții veridice despre lume în rândul populației republicii, mai cu seamă în rândul tinerilor", crea „confuzie în mințile lor", „dădea naștere dispozițiilor nesănătoase". Totuși, analizând inventarul de termeni arhaici sau al celor împrumutați din rusă, depistați în cotidianul din 1965, observăm că acesta este mult mai redus decât cel din 1946, fapt ce denotă că „limba moldovenească" cunoștea o oarecare evoluție, o dezvoltare, chiar dacă insignifiantă, fiind atestate și unele cuvinte neologice pentru acea perioadă: **rentabil (***E **rentabil**? Da*!); **asolament (***Sămânța și **asolamentul**. Câteva sujestii*); **șoc (***Secerișul – front de **șoc***!); **transfigurare (*** ***Transfigurare*** **)**; **miting** (***Mitingul*** *soveto-vietnamez*); **anatomopatolog** (*S'a încheiat congresul* ***anatomopatolojilor*** **)**; **eșalon** (***Eșaloane*** *tiraspolene*) ș.a.

Cele menționate anterior ne justifică să afirmăm că limbajul presei periodice din 1944-1960 este un limbaj clișeizat, stereotip, care se precipită în jurul unor probleme ce vizau mai ales populația rurală și clasa muncitoare, fiind cosmetizată realitatea și intențiile politice, iar din 1965, apar tot mai des discursuri ale liderilor de partid și de stat, precum și diverse rapoarte ale congreselor, prin care autorii comuniști se arată îngrijorați și critică intensificarea problemei naționale de pe teritoriul basarabean. În uzul actual al limbii arhaismele lexicale și cele semantice, cuvintele rusești au fost substituite corespunzător cu echivalente românești. Unitățile lexicale precum: *soviet*, *colhoz*, *pionier*, *cincinal* (*peatiletcă*), *comsomol* etc., termeni ce se refereau la realități cu specific istorico-politic, la administrația de stat sau la cea economică a uniunii sovietice, au căpătat funcții evocative, devenind niște indici diacronici sau diatopici, care ne permit să identificăm un text sau un context semantic aparținând limbii române din perioada regimului socialist sau graiului moldovenesc de pe teritoriul Republicii Moldova.

În pofida tuturor fonetismelor și construcțiilor lexicale împrumutate sau calchiate din rusă, formarea unei limbi „moldovenești" nu s-a reușit, aceasta fiind mereu limba română standard, scrisă cu alfabet chirilic.

Referințe bibliografice:

1. BOCHMANN, Kl., DUMBRAVA, V. *Limba română vorbită în Moldova istorică*. Vol. I. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2002. 202 p. ISBN 3-936522-08-1.

2. BOJOGA, E. *Limba română – „între paranteze"?*: *despre statutul actual al limbii române în Republica Moldova*. Chișinău: Editura Arc, 2013. 248 p. ISBN 9789975617536.

3. BOTNARI, L. Limba presei comuniste a anilor 1944-1980. Particularități morfo-sintactice. În: *Filologia Modernă*: *realizări și perspective în context european*. *Spiritus loci*: *interferențe*, *confluență*, *rezistență*. 10-11 octombrie 2019, ediția a XIII-a, Chișinău: Pro Libra, pp. 25-33. ISBN 978-9975-3289-6-8.

4. COȘERIU, E. *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*. Versiune în limba română de N. SARAMANDU. București: Editura Enciclopedică, 1997. p. 254. ISBN 973-45-0203-4.

5. DUMISTRĂCEL, S. Știința varietății lingvistice diatopice în sprijinul unității naționale de la Weigand la Pușcariu – Pop – Petrovici. În: *Limba Română*. 2018, nr. 7-8 (249-250), p. 9-58. ISSN 0235-9111.

6. MĂTCAȘ, N. Calvarul limbii române din Basarabia: Studii. Articole. Comunicări. În: MĂTCAȘ, N., BANTOȘ, Al. *Limba română*. Chișinău: Limba Română, 2011. 552 p. ISBN 978-9975-9937-1-5.

7. NEGRU, E., NEGRU, Gh. Autoritățile sovietice în război cu presa și literatura din Republica Socialistă România. În: *Limba Română*. Nr. 1, anul XXIX, 2019. pp. 295-306. ISSN 0235-9111.

8. NOWICKI, J., OUSTINOFF, M. La langue de bois, notion clé du monde contemporain [online]. În: *Hermès*. nr. 71, 2015/1. p. 201-207. [online] Disponibil: https://www.cairn.info/revue-hermes-la-revue-2015-1-page-201.htm# [citat 09.03.2019]

9. ORWEL, G. *O mie nouă sute optezi și patru*. Trad. Mihnea Gafița. București: Editura Polirom, 2014. 348 p. ISBN 978-973-46-3202-2.

10. SLAMA-CAZACU, T. Limba de lemn. În: *România literară*. Nr. 42, an XXIV. p. 4.

11. ȘERCAN, E. *Cultul secretului. Mecanismele cenzurii în presa comunistă*. Iași: Editura Polirom, 2015. 264 p. [online] Disponibil: https://books.google.md/books?id=VS2TDwAAQBAJ&pg= PP1&lpg=PP1&dq=%C8%98ercan+Emilia,+Cultul+secretului.+Mecanismele+cenzurii+%C3%AEn+presa+comunist%C4%83.&source=bl&ots=_yyWfzeizU&sig=ACfU3U0vATJ41pdlOVRvpMhrSGTVGEsMhQ&hl=ro&sa=X&ved=2ahUKEwja5uiP143mAhXMC-wKHRexAwA4ChDoATACegQIChAB#v=onepage&q=constr%C3%A2ngere%20%C8%99i%20convingere&f=false [citat 20.09.2019]

12. ȘTEFĂNESCU, A. *Variație și unitate în limba română standard din Basarabia*. București: Editura Universității din București, 2016. 370 p. ISBN: 978-606-16-0741-9.

13. THOM, F. *Limba de lemn*. Trad. M. ANTOHI, București: Humanitas, 1993. 245 p. ISBN 973-28-0347-9.

14. ШУЛЬЦ, В. Л., ЛЮБИМОВА, Т. М. *«Деревянный язык» как зеркало революции*. 2015. [online] Disponibil: http://socis.isras.ru/files/File/2015/2015_1/Schulz.pdf [citat 20.09.2019]

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:811.135.1’276.6:2
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.05

VALORI TERMINOLOGICE ALE SUBSTANTIVELOR DEVERBALE ROMÂNEȘTI ÎN TEXTELE IMNOGRAFICE ORTODOXE

Ecaterina BRĂGUȚĂ
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Studiul nominalizărilor verbale s-a bucurat de o atenție sporită din partea lingviștilor începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea. Aceste unități lexicale, prin natura dual, verbală și nominală, formează o clasă distincte de substantive. Deverbalele înregistrează o frecvență sporită în textul religios, în speță în imnele-acatist. În demersul nostru de inventariere a substantivelor deverbale specifice textelor imnografice românești, am remarcat că o parte dintre unitățile lexicale excerptate aparțin limbajului terminologic creștin. În concordanță cu ideea expusă supra, vom sublinia că în interiorul acatistelor cele mai numeroase substantive deverbale – termeni religioși sunt de origine latină. Acatistele românești conțin numeroși termeni creați prin nominalizare verbală, care pot fi grupați în funcție de câteva sfere de denotare: terminologie festivă; elemente doctrinare; elemente liturgice; elemente ritualistice; terminologia festivă; obiecte de cult.*

***Cuvinte-cheie*:** *substantive deverbale, text religios, imn-acatist, terminologie religioasă, terminologie festivă, terminologie liturgică.*

Abstract. *The study of verbal nominalizions has enjoyed increasing attention from linguists since the second half of the twentieth century. These lexical units, by their dual, verbal and nominal nature, form a distinct class of nouns. The deverbals register an increased frequency in the religious text, in this case in the akathist hymns. In our approach to the inventory of deverbal nouns specific to Romanian hymnographic texts, we noticed that some of the lexical units excerpted belong to the Christian terminological language. In accordance with the idea set out above, we will emphasize that within the akathists the most numerous deverbal nouns - religious terms are of Latin origin. Romanian akathists contain numerous terms created by verbal nominalizion, which can be grouped according to several spheres of denotation: festive terminology; doctrinal elements; liturgical elements; ritualistic elements; festive terminology; cult objects.*

***Keywords*:** *deverbal nouns, religious text, hymn-akathist, religious terminology, festive terminology, liturgical terminology.*

Terminologia creștină românească

Terminologia creștină românească este parte componentă a limbajului religios al limbii române, în interiorul căreia se diferențiază trei straturi: *latin*,

slav și grec, fiecare dintre straturile amintite mai sus „corespund unui anumit stadiu de evoluție a societății românești sub raportul activității spirituale sau intelectuale.” (Onu, 2000, 5).

Interesul lingviștilor pentru acest segment al limbajului religios este probat de o serie de lucrări dedicate terminologiei creștine: Ioan Bălan. *Limba cărților bisericești*. *Studiu istoric și liturgic*. *Blaj*, *1914*; Gh. Chivu. *Civilizație și cultură*. *Considerații asupra limbajului bisericesc actual*. *București*, *1997*, precum și numeroase articole. În ultimele decenii, eforturile de sistematizare a terminologiei creștine s-au concretizat într-o serie de dicționare și monografii: Stoian I.M. *Dicționar religios*. *Termeni religioși*, *credințe populare*, *nume proprii*. București, 1994; Mircea I. *Dicționar al Noului Testament*. București, 1995; Onu Liviu. *Terminologia creștină și istoria limbii*. București, 2000; Braniște Ene. *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*. Caransebeș, 2001; Teleoacă Dana-Luminița. *Terminologia religioasă creștină în limba română*. București, 2005; Tat Alin, Sorin Marțian. *Dicționar teologic creștin*, 2008; Dumas Felicia. *Dicționar bilingv de termeni religioși ortodocși*, *român-francez*. Iași, 2010; Purice Mihail. *Terminologia creștină în limba română*. Chișinău, 2014.

Prezența **termenilor de origine latină** este o dovadă a vechimii creștinismului la români. Aceștia redau noțiuni fundamentale de credință creștină și din viața religioasă, demonstrând că „românii până în secolul al VII-lea au trăit în continuitate trupească și sufletească cu lumea romanică.” (Purice, 2014, 18), de asemenea s-a remarcat faptul că rugăciunea „Tatăl nostru” conține 90% de cuvinte de origine latină (Ibidem, 5). O altă categorie de termeni latini creștini sunt moșteniți prin filieră greacă: *biserică*, *blestem*, *boteza*, *creștin*, *înger*, *Paști*, *preot*.

Terminologia de origine slavă se regăsește în toate domeniile vieții religioase, denumind ***noțiuni fundamentale ale religiei ortodoxe*** (*moaște*, *mucenic*, *pravoslavie*); ***cărți religioase*** (*cazanie*, *ceaslov*, *trebnic*); ***sărbători creștine*** (*Blagovești*, *Ispas*, *Stretenie*); ***slujbe și ritualuri creștinești*** (*maslu*, *spovedanie*, *vecernie*. *utrenie*); ***trepte ierarhice și funcții*** (*năstavnic*, *vlădică*); ***vestimentație și obiecte de cult*** (*bederniță*, *sfeșnic*). De asemenea, atestăm o serie de termeni greci, care au pătruns în română prin filieră slavă: *chivot*, *icoană*, *idol*, *liturghie*, *schit*, *mănăstire*, *diacon*, *episcop*, *sihastru*.

Termenii de origine grecească desemnează ***cărți de cult*** (*Evanghelie*, *Minei*, *Octoih*, *Triod*); ***slujbe și cântări creștine*** (*condac*, *ectenie*, *litie*); ***ierarhie bisericească și monahală*** (*arhiereu*, *călugăr*, *egumen*); ***termeni arhitecturali*** (*catapeteasmă*, *amvon*, *naos*, *proscomidiar*); ***obiecte de cult*** (*analog*, *chivot*, *tricher*). Cu toate că o bună parte dintre elenisme au ieșit din uz în secolul al XIX-lea drept consecință a procesului de modernizare a vieții sociale a poporului român, unii termeni au rămas la fel de întrebuințați ca și în trecut: *afurisi*, *cimitir*, *făclie*, *mărturisi*, *pizmă*, *sihastru*, *schit*, *turlă*.

Segmentarea pe sfere denotative a terminologiei religioase deverbale din acatistele românești

În demersul nostru de inventariere a substantivelor deverbale specifice textelor imnografice românești, în special ale acatistelor, am remarcat că o parte dintre unitățile lexicale excerptate aparțin limbajului terminologic creștin. Acatistele românești conțin numeroși termeni creați prin nominalizare verbală (preponderent baze de origine latină). Aceștia pot fi grupați în funcție de câteva sfere de denotare: *terminologie festivă*; *elemente doctrinare*; *elemente liturgice*; *elemente ritualistice*; *terminologia festivă*; *obiecte de cult*.

Terminologie festivă

Substantivele deverbale actualizează cu succes terminologia festivă ortodoxă, fiind antrenate în procesul de intitulare a actistelor, și se referă la: a) sărbătorile Maicii Domnului: *Acoperământul Maicii Domnului*, *Naşterea Maicii Domnului*, *Intrarea în Templu a Maicii Domnului*; *Buna Vestire*; *Adormirea Maicii Domnului* și b) sărbătorile Domnului Iisus Hristos: *Naşterea Domnului*; *Întâmpinarea Domnului*; *Botezul Domnului*; *Intrarea în Ierusalim*; *Învierea Domnului*; *Schimbarea la față a Domnului*; *Înălțarea Domnului*; c) *Pogorârea Sfântului Duh*.

Aghionime: nume ale sfinților și ale persoanelor Sfintei Treimi

Substantivele deverbale comune alcătuiesc masa principală a exemplelor pe care le-am analizat noi. Alături de acestea, remarcăm specializarea mai multor termeni pentru denominarea proprie. Vorbim aici despre nume ale persoanelor Sfintei Treimi, ale Fecioarei Maria sau ale sfinților. Lista de mai jos, însumează cele mai frecvente deverbale – nume proprii, identificate în acatiste:

Atotțiitorul *s. m. art.* Care ține totul; stăpân suprem care poartă grijă făpturilor Sale; Dumnezeu. *„**Atotțiitorule,** Doamne, Cel ce cunoști mulțimile stelelor și la toate le-ai dat nume, Tu singur știi pe nume pe toți cei ce bine Ți-au plăcut Ție”* (Ac. Tuturor Sfinților);

Botezătorul *s. m. art.* Denumirea Sfântului Ioan, ales de Dumnezeu pentru viața sa cea curată să îl boteze pe Hristos în apele Iordanului. „*Se luminează credincioşii de a ta vedere, lăudându-te cu cântări prea mărite, căci ca un rai frumos dumnezeiesc şi stăpânesc, **Botezătorule** sfinte, înmiresmezi, sfinţind pe cei ce te laudă pe tine cu fierbinţeală şi-ţi cântă aşa*” (Ac. Sf. Ioan Botezătorul);

Creatorul *s. m. sg. art.* (*în concepțiile religioase*) Dumnezeu. „***Creatorul îngerilor** te-a ales pe tine…*” (Ac. Sf. Cuv. Serafim de Sarov);

Izvorâtor *adj.* **~ de mir** (loc. adj.). 1. Calitate, însușire a unor sfinți de a face să izvorască din moaștele lor mir frumos mirositor. 2. *s. m. art.* Nume propriu, de exemplu, Sf. Mc. Dimitrie: *„Bucură-te, purtător al numelui Marelui Mucenic Dimitrie;// Bucură-te, următor al râvnei sfinte a **Izvorâtorului de mir**”* (Ac. Sf. Dionisie Erhan);

Înaintemergătorul *s. m. art*. Denumirea sfântului Ioan Botezătorul, trimis de Dumnezeu pentru a pregăti calea și a anunța venirea lui Hristos. „*Apostolii te-au preamărit*, *soborul ierarhilor și al cuvioșilor și ceata sfintelor femei te-au lăudat*, ***Înaintemergătorul*** *și cu Teologul s-au închinat*…” (Ac. Sf. Acoperământ);

Mângâietor *adj*., *s. m. art*. Nume dat Duhului Sfânt în rugăciunile creștine. „*Vino*, ***Mângâietorule*****,** *Duhule Sfinte și te sălașluiește întru noi!*” (Ac. Sf. Duh);

Mântuitor *s. m. art*. Atribut și denumire a lui Hristos, care venit în lume, s-a întrupat, a murit pe cruce și a înviat pentru salvarea neamului omenesc. „Iisuse, *Mântuitorule*, întărește-ne în ispite” (Ac. Sf. Pătimiri);

Născătoare de Dumnezeu *s. f*. Fecioara Maria, mama lui Iisus Hristos. „*Bucură-te*, *cea plină de dar*, ***Născătoare de Dumnezeu*** *Fecioară*, *bucuria tuturor celor necăjiți*” (Ac. MD „Bucuria tuturor celor necăjiți”);

Răscumpărătorul *s. m. art*. „***Răscumpărătorul*** *cel făgăduit*” (Ac. Sf. Treimi);

Unul Născut *s. m. sg*. Denumire dogmatică pentru Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, care apare în unele imne bisericești. „***Unule-Născut***, *Fiule și Cuvântul lui Dumnezeu*, *Cel ce pentru mântuirea noastră ai binevoit a Te întrupa și moarte a pătimi*” (Ac. Sf. Treimi);

Ziditorul *s. m. art*. Calificativ al lui Dumnezeu-Tatăl, cel ce a zidit cerul și pământul, Creatorul lor. „***Ziditorului lumii*** *Celui fără de început*” (Ac. Sf. Nicolae).

Nume ale cetelor îngerești

Începătorie *s. f. pl*. Numele uneia dintre cele nouă cete ale îngerilor, care, împreună cu arhanghelii și cu îngerii, alcătuiesc treapta a treia a ierarhiei lor, făcută de Dionisie Areopagitul.

Putere s. *f. pl*. Numele uneia dintre cele nouă cete ale îngerilor, care, împreună cu stăpâniile și domniile, alcătuiesc treapta a doua a ierarhiei lor, făcută de Dionisie Areopagitul. Sunt înfățișați în iconografie desculți, în stihare lungi până la glezne, încinși cu brâu și purtând într-o mână un toiag sau fâșii aurite, iar în cealaltă sigiliul lui Dumnezeu sau globul pământesc: „*Arhanghelii și îngerii*, ***începătoriile și puterile***, *scaunele și domniile*, *stând înaintea scaunului slavei Tale*, *nu pot vesti mărimea desăvârșirilor Tale*” (Ac. Sf. Treimi).

Nume ale cetelor de sfinți și ale titlurilor acordate de biserică

Fericit *s. m*. Titlu acordat în calendar de Biserica Ortodoxă (ca prim rang al sfințeniei) unor teologi care sunt revendicați de Biserica apuseană, precum fericiții Augustin și Ieronim. (Stoian) Primul grad de sfințenie acordat cuiva de un sinod sau de papă. *„Bucura-te*, ***fericite***, *de minuni făcător”* (Ac. Sf. Irh. Alexandru);

Mărturisitor *adj*., *s. m*. Cel care Îl mărturisește pe Dumnezeu cu orice preț, dar nu cu cel al vieții. **~ul** (m.). Denumire dată unor sfinți care L-au

mărturisit pe Hristos și credința creștină, suferind chinuri și schingiuiri, spre exemplu, sfântul Maxim Mărturisitorul. „*Bucură-te*, *Petru*, ***mărturisitorule*** *al Adevărului*”; „*Săvîrșind sfințita voastră pomenire*, *cuvioșilor părinți și ierarhi*, *sfințiți mucenici și* ***mărturisitori***, *împreună cu ceata sfintelor femei*, *primiți de la noi această cîntare de laudă*, *căci toată nădejdea la voi o avem și lui Dumnezeu aducem cîntare*: *Aliluia!*” (Ac. Sf. Ocrotitori ai Moldovei);

Propovăduitor *adj*., *s*. *m*. Cel care răspândește credința în Hristos, atribut al apostolilor și al multor sfinți. „Bucură-te, sfinte apostole Simone, propovăduitorule al veșniciei” (Ac. Sf. Ap. Simon);

Răbdător de chinuri = purtător de chinuri = pătimitor = mucenic. „*Râvnind ai râvnit pentru dreapta credință a lui Hristos*, *pe care o aveai pururea în inima ta*, ***răbdătorule de chinuri***”; „***pătimitorule*** *al lui Hristos*” (Ac. Sf. M. Mc. Dimitrie); **„*purtătorule de chinuri*”** (Ac. Sf. M. Mc. Gheorghe).

Calități creștine

Desăvârșire *f*. Stare de îmbunătățire și sporire duhovnicească întru apropierea de Dumnezeu. (Stoian) (Sens biblic) Proces sinergetic în care omul conlucrează cu Harul lui Dumnezeu; îndreptare, mântuire, îndumnezeire. „*Arhanghelii și îngerii*, ***începătoriile și puterile***, *scaunele și domniile*, *stând înaintea scaunului slavei Tale*, *nu pot vesti mărimea desăvârșirilor Tale*” (Ac. Sf. Treimi);

Înainte-vedere *s*. *f*. „*Bucură-te*, ***înainte-vedere*** *a biruinţei dreptei credinţe şi proorocire a căderii vrăjmaşilor ei!*” (Ac. Sf. Teodor Studitul);

Neprihănire. *s*. *f*. Calitate a ceea ce este fără prihană, fără păcat, fără vină, pur; curățenie, puritate. „*Bucurați-vă*, *Sfinte femei*, *căci ați dat dovadă de curație sufletească și* ***neprihănire*** *îngerească*, *căci ați împodobit sufletul cu nenumarate virtuți creștinești*, *strălucind ca soarele*, *fiind luminate de frumusețea Chipului lui Dumnezeu*, *și ați primit darul vindecării trupului și sufletului*, *precum și darul facerii de minuni*” (Ac. Sf. Femei iubitoare de Dumnezeu).

Obiecte liturgice

Acoperământ *n*. 1. Obiect liturgic ce constă dintr-o bucată de stofă (de același tip cu cea din care sunt lucrate veșmintele liturgice), cu care se acoperă potirul și patena. 2. Batic sau eșarfă cu care femeile își acoperă capul, conform tradiției, când intră în biserică, când participă la slujbe. „*Bucură-te*, *bucuria noastră*, *acoperă-ne pe noi de tot răul cu cinstitul tău* ***Acoperământ****”* (Ac. Acoperământului MD).

Dogmă

Deșertare *s*. *f*. (Sens biblic) Dogmă fundamentală a credinței creștine prin care se explică întruparea Fiului lui Dumnezeu (Filip 2, 6-7); chenoză. „*Ceea ce ai izvorât Curăţirea vieţii*, *Izvorul cel nemuritor*, *Care se deşartă cu* ***deşertare nedeşertată***, *şi nu se deşertează nicidecum*, *ci când se deşartă*, *poezit şi nedeşertat şi plin se arată*, *Fecioară neispitită de nuntă*, *vieţii celei fără de moarte învredniceşte-mă*” (Canonul Maicii Domnului).

Întrupare *s. f.* (Bis.) Doctrină de credință promulgată la Sinodul de la Niceea din anul 325 d.Hr., potrivit căreia a doua persoană a Sfintei Treimi, Fiul lui Dumnezeu, „S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria și s-a făcut om". „*Iisuse*, *prin* ***întruparea*** *Ta*, *trupul nostru cel stricăcios cu nestricăciunea l-ai împodobit*" (Ac. Nașterii Domnului nostru Iisus Hristos);

Înviere *s. f.* Învierea morților – doctrină introdusă în simbolul de credință de la Constantinopol din anul 381, potrivit căreia toți morții vor învia la judecata de apoi, resuscitare anticipată sacramental în însăși taina botezului. „*Sfânt*, *Sfânt*, *Sfânt ești Doamne Dumnezeul nostru*, *Cel ce ai rânduit cu dreaptă judecata Ta nouă tuturor a ne întoarce în pământul din care suntem luați*, *și în ziua* ***Învierii*** *iarăși a ne scula"* (Ac. Sf. Treimi);

Purcedere *s. f.* Acțiunea Duhului Sfânt de a emana, de a-și afla originea la Tatăl. „*Vino şi dă-ne nouă să ne împărtăşim de bucuria* ***purcederii*** *Tale*" (Ac. Sf. Duh);

Răscumpărare *s. f.* Mântuirea de păcate a omului de către Hristos, prin jertfa Sa pe cruce. „*înţelegând bătrânul sfatul lui Dumnezeu pentru* ***răscumpărarea*** *neamului omenesc*, *intrând în biserică împreună cu soţia sa*, *cea de Dumnezeu înţelepţită şi închinându-se*, *a cântat laudă*: *Aliluia!*" (Ac. Sf. Părinți Ioachim și Ana).

Elemente liturgice

Împărtășanie *s. f.* Cuminecare, consumarea de către preot și credincioși a sfintelor taine, a Trupului și Sângelui lui Hristos; denumirea sfintelor taine. „*Iisuse*, *Cel ce ai înviat din morți și la toate le dai viață*, *înviază-ne și pe noi*, *cei omorâți în* […] *dă-ne și nouă a Te cunoaște în dumnezeiasca* ***împărtășanie***" (Ac. Sf. Învieri);

Priveghere *s.f.* Slujbă bisericească de noapte, care se săvârșește în mănăstiti și, mai rar, în unele biserici, în ajunul unei sărbători, care cuprinde vecernia și utrenia. *„****Bucură-te****, că prin stările la* ***privegheri*** *ai adormit valurile patimilor"* (Ac. Sf. Grigorie Decapolitul).

Denominarea a câteva din cele șapte taine

Botez *s.n.* (termen grecesc, pătruns prin filieră latină) Prima dintre cele 7 taine creștine, prin care, prin întreita cufundare în apă sfințită, se iartă celui botezat păcatul strămoșesc și păcatele personale săvârșite până atunci (când este vorba de adulți), cei botezați devenind astfel membri ai Bisericii creștine; ritualul prin care se săvârșește această taină. „*Deci întru numele a unui Dumnezeu*, *însă în trei fețe*: *a Tatălui*, *a Fiului și a Sfântului Duh*, *ne-am învățat a lumina cu* ***Botezul*** *pe tot omul ce vine în lume cîntând*: *Aliluia!*" (Ac. Sf. Treimi);

Mărturisire *s. f.* Una dintre cele șapte taine creștine, prin care credinciosul, în urma mărturisirii păcatelor înaintea preotului duhovnic, obține iertarea păcatelor săvârșite după botez sau după o altă mărturisire, precum și

împăcarea cu Dumnezeu și cu Biserica; spovedanie. „*Bucură-te*, *doctor de suflete şi călăuză spre* ***mărturisirea*** *curată*” (Ac. Sf. Nicodim Aghioritul);

Pocăință *s*. *f*. 1. Părere de rău, căință pentru păcatele făcute. 1. Denumire pentru taina spovedaniei, a mărturisirii păcatelor și greșelilor făcute în fața unui duhovnic, însoțită de o căință sinceră și profundă. „*Bucură-te*, *ridicarea celor căzuți la* ***pocăință***” (Ac. Sf. Gavriil Bănulescu-Bodoni).

Elemente de rit

Adormire *s*. *f*. Cuvânt folosit în ortodoxie ca sinonim pentru moarte, deoarece moartea este considerată ca o adormire ce precede învierea. „*Lumină strălucitoare fiind în viaţă*, *de Dumnezeu fericite părinte*, *după* ***adormirea*** *ta ai răsărit ca o lumină strălucitoare pământului nostru*, *că verşi de la cinstitele tale moaşte curgeri de minuni şi ajuţi tuturor celor*, *ce cu credinţă şi cu dragoste aleargă către tine*”. (Ac. Cuv. Macarie de la Saharna);

Ardere-de-tot – jertfă care spre deosebire de cele obișnuite (de împăcare, pentru păcat, de curățire, de mulțumire etc.), era adusă prin arderea integrală a animalului și era considerată în Vechiul Testament ca „o mireasmă bună înaintea Domnului”. „*Bucurați-vă*, *că* ***ardere de tot*** *v-ați adus*” (Ac. Sfinților Români);

Ascultare *s*. *f*. 1. Supunere față de o autoritate, de stareț în cazul monahilor, urmarea întocmai și respectarea sfaturilor unui părinte duhovnic. 2. Numele sarcinii pe care monahul sau monahia o au de îndeplinit la mănăstire. „*și ai arătat multă râvnă la* ***ascultarea*** *încredințată ție de a semăna tinerilor învățăturile cele folositoare*” (Ac. Sf. Irh. Gavriil Bănulescu-Bodoni);

Binecuvântare *s*. *f*. 1. Rugăciune de invocare a ajutorului și a harului lui Dumnezeu pentru sfințirea unei persoane sau a unui lucru. 2. Gestul preotului făcut cu mâna dreaptă (sau/și cu crucea asupra credincioșilor în timpul slujbelor și mai ales al liturghiei euharistice) și al arhiereului făcut cu ambele mâini (sau/și cu dicherul și tricherul) tot asupra credincioșilor la slujbele arhierești. „*Bucură-Te*, *ceea ce eşti* ***binecuvântare*** *şi bucurie astfel ne dăruieşti*” (Ac. MD „Sporitoarea minții”);

Dreptmăritor *adj*., *s*. *m*. Sinonim pentru ortodox. „*Aparatorului credinţei* ***dreptmăritorilor***, *Cuviosului Părintelui nostru Spiridon*, *să-i aducem din inima mărturisiri mulţumitoare*…” (Ac. Sf. Spridon);

Ispită *s*. *f*. Tentație, îndemn spre rău, spre săvârșirea păcatului; încercare. *„Bucură-te*, *că amară temniță ai răbdat*;// *Bucură-te*, *că în* ***ispite*** *nu ai cedat”* (Ac. Sf. Irh. Gavriil Bănulescu-Bodoni);

Înfrânare *s*. *f*. Acțiunea de a se înfrâna, de a se abține de la lucruri și fapte care nu sunt folositoare pentru viața duhovnicească. „*Bucură-te*, *căci cu plugul* ***înfrânării*** *ai arat pământul sufletului tău*” (Ac. Sf. Grigore Decapolitul); „*Cu* ***înfrânare*** *aspră te-ai încins şi petrecând multă vreme ca*

unul lepădat de lume, *cu inimă arzândă de focul dorului dumnezeiesc*, *te rugai pentru pacea lumii*" (Ac. Sf. Maxim Kavsokalivitul);

Laudă *s. f.* 1. Elogiu, cântare de preamărire aduse lui Dumnezeu. 2. Preamărire, acțiunea de a-L slăvi pe Dumnezeu cel în Treime. (*s. n.*). Tip de rugăciune prin care se aduce slavă și laudă lui Dumnezeu în Treime, mai ales la biserică, dar poate fi și personală. „*Pentru aceea **laude** ca acestea aducem ţie*: *Bucură-te*, *că te-ai învrednicit a fi al turmei lui Hristos păstor nebiruit*" (Ac. Sf. Mc. Ciprian);

Mijlocire *s. f.* Intervenție, mediere, acțiune realizată de Maica Domnului și de sfinți pe lângă Hristos, pentru credincioși, la cererea acestora. „*Bucură-te*, *ceea ce izbăveşti lumea din necazuri cu **mijlocirile tale***" (Ac. MD „Bucuria tuturor necăjiților);

Nevoință *s. f.* Asceză, strădanie duhovnicească ce constă mai cu seamă în post și rugăciune, practicată în special de călugări, de cei care au ajuns la sfințenie. „*Bucură-te*, *că **nevoința** pustniciei cu mare dragoste o ai primit*" (Ac. Sf. Cuv. Teodora de la Sihla);

Odihnă *s. f.* Termen folosit pentru moarte, odihna de veci. *„Iar când te-a chemat pe tine Domnul de la ostenelile cele pământeşti la **odihna cea cerească***, *niciodată dragostea ta n-a lipsit de la noi"* (Ac. Sf. Serafim de la Sarov);

Pomenire *s. f.* 1.Amintire duhovnicească plăcută. 2. Amintirea vieții sfinților comemorați în zilele anului bisericesc, conform rânduielilor din calendar și Sinaxar. 3. Slujbă religioasă pentru cei morți. „*Har bogat izvorăşti*, *fericită Eufrosina*, *peste cei care cinstesc **pomenirea** ta şi aleargă la acoperamântul tău*" (Ac. Sf. Eufrosina);

Propovăduire *s. f.* Vestirea și răspândirea învățăturii creștine, predicare. „*Ca un nou apostol*, *de Dumnezeu fiind trimis la **propovăduire***, *degrab ai smuls din rădăcină spinii relei credinţe*, *şi arând ogorul inimilor cel înţelenit al credincioşilor*, *ai semănat dumnezeiasca sămânţă care în inimile noastre a răsărit …*" (Ac. Sf. Fotie);

Proslăvire *s. f.* Adorare, preamărire a lui Dumnezeu sau a sfinților. „*Lăudând **proslăvirea** ta*, *te fericim toţi credincioşii*, *Cuvioase Părinte Stelian*, *lauda Bisericii şi podoaba monahilor…*" (Ac. Sf. Stelian);

Slujitor *s. m.* Denumirea preotului, în calitatea sa de cel care îl slujește pe Dumnezeu. „*Bucură-te*, ***slujitor** vrednic al altarului preasfânt*" (Ac. Sf. M. Mc. Carp);

Venire *s. f.* **Cea de a doua ~ a lui Hristos** Momentul Parusiei, când Hristos va reveni pe pământ la sfârșitul timpurilor, ca Împărat și Judecător, marcând începutul Împărăției sale veșnice. „*Bucură-te*, *că bătrânul a postit 40 de zile şi rugându-se a auzit glas din cer*: *Că aşa se va munci până la **a doua venire***" (Ac. Sf. Paisie cel Mare);

Viețuitor, viețuitoare *s. m.*, *s. f.* Membrii ai unui așezământ monahal,

călugării și călugărițe. „*Bucură-te*, *ocrotitorul și ajutătorul* ***viețuitorilor*** *Mănăstirii Secu*” (Ac. Sf. Siluan Athonitul);

Zăvorâre *s*. *f*. Mod de viețuire al unui monah, care presupune izolarea benevolă în chilia unei mănăstiri. „*purtând jugul vieții pustnicești al* ***zăvorârii***, *al tăcerii și al privegherii de multe nopți*” (Ac. Sf. Serafim de la Sarov).

Concluzii: Luând în considerare exemplele enumerate mai sus și contextele lor de utilizare, ajungem la următoarea concluzie: substantivele deverbale identificate în acatistele românești actualizează o serie de termeni specifici creștinismului ortodox. Clasificarea semantică a acestora demonstrează predilecția lor pentru: terminologie festivă, denominarea Dumnezeirilor și a creaturilor netrupești, termeni liturgici, termeni dogmatici, termeni care țin de rit, obiecte de cult (acoperământ). Stratul terminologic latin (includem aici și termeni deverbali formați de la o bază verbală de origine latină) este predominant. Cea mai mare parte a termenilor creștini deverbali sunt caracterizați de trăsătura [+Abstract], definitorie pentru infinitivul lung. Unii termeni deverbali au evoluat semantic, migrând din categoria substantivelor comune spre cele proprii: *Botezătorul*, *Izvorâtorul de mir*, *Înaintemergătorul*, *Născătoare de Dumnezeu*, *Unul-Născut*, precum și numele-atribute ale Dumnezeirii: *Creatorul*, *Făcătorul*, *Judecătorul*, *Mângâietorul*, *Răscumpărătorul*.

Referințe bibliografice:

1. BĂLAN, Ioan. *Limba cărților bisericești*. *Studiu istoric și liturgic*. Blaj: Tipografia Seminarului teologic Greco-catolic, 1914.
2. CHIVU, Gheorghe. *Civilizație și cultură*. *Considerații asupra limbajului bisericesc actual*. București: Editura Academiei Române, 1997.
3. DUMAS, Felicia. *Dicționar bilingv de termeni religioși ortodocși*, *român-francez*. Iași, 2010.
4. ONU, Liviu. *Terminologia creștină și istoria limbii române*. București: Editura Academiei Române, 2000.
5. PURICE, Mihail. *Terminologia creștină în limba română*. Chișinău: CEP USM, 2014.
6. STOIAN, I.M. *Dicționar religios*. *Termeni religioși*, *credințe populare*, *nume proprii*. București, 1994;
7. TELEOACĂ, Dana-Luminița. *Terminologia religioasă creștină în limba română*. București, 2005.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:821.135.1-292.09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.06

O PROBLEMĂ DE CIRCULAŢIE FOLCLORICĂ DINTR-O PERSPECTIVĂ COMPARATĂ

Tatiana BUTNARU, *doctor în filologie*
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC

Rezumat. *În articolul de faţă este propusă spre analiză balada Voichiţa, cu versiunile sale româneşti, greceşti sau sârbeşti, de o largă circulaţie în arealul daco-român. Balada este cunoscută la mai multe popoare şi, după opinia specialiştilor, „subiectul artistic exploatează o concepţie tipică sud-est-europeană". Este o baladă fantastică, de circulaţie universală, cu diferite întâmplări neprevăzute şi colizii de natură etică , care se menţine în limita dintre ficţiune şi realitate. În baladă este zugrăvită o realitate, de o largă semnificaţie epică, care se sprigină pe ritualurile de la nunţi şi înmormântări, relevă anumite fenomene, situaţii de viaţă arhaică, legate de practici şi interdicţii specifice în modul de existenţă al familiei patriarhale. Blestemul matern şi călătoria fratelui mort aprofundează nucleul epic al naraţiunii, ce va menţine subiectul, în zona fabulosului mitic. Privită dintr-o altă perspectivă, balada vizează acţiunile omeneşti, aflate sub semnul predestinării malefice, în mrejele misterelor demonice.*

Cuvinte-cheie: *epica populară daco-română, straturi de vechime culturală, tipul elino-albano-român, blestem funcţional, complex mitico-ritualic, predestinare malefică, elemente lirico-narative.*

Abstract. *In this article, the ballad Voichiţa with its Romanian, Greek or Serbian versions is proposed for analysis, with a wide circulation in the Daco-Romanian area. Southeast Europe". It is a fantastic ballad of universal circulation, with various unforeseen events and ethical collisions, which is kept on the border between fiction and reality. It depicts a world of great epic significance, which is based on the rituals of weddings and funerals, reveals some phenomena, archaic life situations, related to specific practices and prohibitions in the existence of a patriarchal family. The maternal curse and the journey of the dead brother deepen the epic nucleus of the narrative, but will at the same time keep the subject in the area of the fabulous myth. which is intertwined with a series of beliefs about undead and other evil spirits.*

Keywords: *daco-romanian folk epic, layers of cultural antiquity, hellenic-albanian-romanian type, functional curse, mythical-ritual complex, evil predestination, lyrical-narrative elements.*

Voichiţa este una din cele mai reprezentative lucrări în eposul nuvelistic, „această baladă este o nouă formă românească a legendei despre Călătoria mortului, comună la toate popoarele Peninsulei Balcanice" (Caracostea, 1969, p. 321) şi se bucură de o largă circulaţie „în mai toată Europa" (Papahagi,

p. 162). Subiectul în discuţie este omniprezent la mai multe popoare: greci, bulgari, albanezi, sârbi, aromâni, are o arie extinsă de răspândire în România, precum şi în unele localităţi din diasporă. Problema originii, dar şi vechimea acestei balade a fost abordată de nenumărate ori în investigaţiile unor folclorişti de prestigiu, ea „poare fi explicată în funcţie de consideraţiuni de vechime culturală şi civilizaţie a unui popor" şi, după cum suntem informaţi în unele studii", grecii ar fi primit această legendă de la bulgari sau de la sârbi, în al căror folclor ea circulă, sau prin intermediul acestora, din nordul Dunării, de la dacoromani" (Papahagi, 1975, p. 162). Aserţiunea potrivit căreia, acest subiect de circulaţie universală „… s-a născut într-un singur punct geografic, de unde cu timpul, a radiat în direcţii multiple şi că existenţa ei în epica populară dacoromână are origine sud-dunăreană" (Papahagi, 1970, p. 162), este confirmată printr-o cercetare teoretică în studiile mai multor specialişti în domeniu, s-a bucurat de cele mai variate interpretări, analize, aprecieri, comentarii, unde au fost dezvăluite calităţile tipice ale baladei, particularităţile ei de naraţie şi transfigurare artistică, trăsăturile estetice bine individualizate. Asemenea tip de balade, după cum ne atenţionează şi cercetătorul M. Pop", au o structură proprie, caracter nuvelistic, uneori senzaţional, teme şi subiecte de o largă răspândire europeană şi numeroase elemente lirice" (Pop, 9, p. 6). În ceea ce priveşte vechimea baladei, problema respectivă a fost elucidată cu lux de amănunte de mai mulţi exegeţi, iar rădăcinile ei par a fi întrezărite încă în cultura bizantină, bunăoară, Baud-Bovy o consideră „une tres ancienne chanson byzantine, originaire de l'Asie mineure" (Papahagi, 1970 p. 162). Naraţiunea epică dezvoltă acest subiect de circulaţie universală şi se referă, în special, la relaţiile de familie, dezvăluind într-o modalitate fantastică „aspecte de viaţă arhaică legate de modul de existenţă a familiei şi funcţiile membrilor acestuia" (Cârstean, 1984, p. 77). Prin însăşi esenţa sa, Voichiţa este o baladă fantastică, care dezvăluie şi aprofundează relaţiile din familia patriarhală, diferite situaţii de ordin moral şi social, fiind axată pe motivul călătoriei fratelui strigoi. Este o baladă de circulaţie universală, cu diferite întâmplări neprevăzute şi colizii de natură etică, care se menţine în limita dintre ficţiune şi realitate. Este zugrăvită o lume, de o largă semnificaţie epică, care se sprijină pe datinile, credinţele, ritualurile de la nunţi şi înmormântări, relevă nişte fenomene, situaţii de viaţă arhaică, legate de practici şi interdicţii specifice în modul de existenţă al unei familii patriarhale, calificată drept „o structură de familie mare", instituită „odată cu instalarea slavilor în zonă" (Fochi, 1975, p. 218), o problemă care se manifestă „în mod egal" în folclorul mai multor ţări europene. Odată ce „toate popoarele din zonă şi-au pus la un moment dat aceleaşi probleme de viaţă şi de concepţie", fenomenul în cauză a determinat „răspândirea aceloraşi subiecte de baladă la toate aceste popoare", (Fochi, 1975, p. 118), pentru că normele de convieţuire „nu reglementau numai relaţiile dintre om şi societate, ci şi relaţiile familiale, norme atât caracteristice încât au trebuit să fie recunoscute şi respectate de toţi ca semn al unei culturi specifice" (Fochi, 1975, p. 219). În această ordine de idei, desfăşurarea epică variază între real şi fantastic, urmat

de o serie de conflicte şi colizii interioare, marcat de un substrat arhaic, cu rădăcini adânci în spiritualitatea diferitor popoare. Sfera vieţii de familie redată în manifestările ei tipice, caracteristice vieţii de epocă, constituie şi nucleul tematic al baladei Voichiţa. Elementele lirico-narative derivă dintr-o profundă dramă existenţială, cauzata de o serie de fapte şi întâmplări, contradictorii prin însăşi esenţa lor, unde lipsa ideii despre moralitate se manifesta din plin, ceea ce va duce după sine la un dezechilibru în viaţa de familie, problemă concretizată printr-o serie de interdicţii şi sentinţe implacabile. Elementele etnografice, care au determinat apariţia baladei sunt încadrate în contextul unor epizoade şi aspecte tipice de transfigurare a realităţii, în corespundere cu diferite credinţe, superstiţii, întâmplări miraculoase. În contextul mai multor subiecte baladeşti, persistă diverse stări sufleteşti, frământări lăuntrice, situaţii de viaţă, personaje tipice, care „atribuie naraţiunii o logică epică şi o evoluţie firească", (Vrabie 1966, p. 137), în conformitate cu anumite modele din experienţă universală. Din analiza versiunilor şi a tipurilor de variante înregistrate pe teren, balada despre călătoria fratelui strigoi este orientată, după opinia specialiştilor", către două mari cicluri aflate în circulaţie şi , anume, tipul „elino-albano-român, la care se mai adaugă cea mai mare parte din versiunea bulgară nord-estică şi variantele aromâne", pe de o parte, iar pe de altă parte, se are în vedere balada „sârbo-vest bulgară" (Vrabie, 1966, p. 140). Din relatările expuse rezultă ideea, că „…cele două cicluri ale motivului epic în discuţie: elino-albano-român şi sârbo-vest-bulgar" se referă la dezvăluirea unor secvenţe tipice de viaţă patriarhală din sfera vieţii de familie, în deosebi, este dezvăluită situaţia unei mame însingurate, nevoită să se despartă de unica fiică, precum şi blestemul acesteia asupra fiului trecut în lumea celor drepţi, de aceea, în contextul semnalat, ce mai face referinţă la semnificaţia datinilor şi ritualurilor de înmormântare. Tipul al doilea îşi va trage originea dintr-o serie de tradiţii, ce ţin de cântecele de nuntă, având tangenţă cu drama existenţială a fiicei înstrăinate şi măritate în depărtări. Aceste motive se suprapun reciproc, creând nişte situaţii neverosimile, când în prim plan se impune o lume a fantomelor, marcate de umbre şi chipuri fantastice, autorul anonim încearcă să profileze un univers existenţial specific, unde aproape toate evenimentele se desfăşoară într-o anumită consecutivitate, în conformitate cu anumite principii de transfigurare estetică. Aşa-zisa „profilare ciclică" a materialului factologic este determinată de mai multe epizoade, care într-un fel oarecare vor motiva culminaţia emoţională a blestemului. În tradiţia folclorică a românilor, dar în acelaşi timp, la sârbi şi la bulgari, drama existenţială a familiei se produce din cauza unei calamităţi sociale, ce a survenit pe neaşteptate, este vorba de o situaţie imprevizibilă cauzată de ciumă, din care cauză feciorii, în acelaşi timp, şi Constantin, mezinul familiei, nu şi-a respectat jurământul faţă de mamă şi ea va rămâne,

„ca şi cucul singurea”. Naraţiunea epică, precum şi situaţiile improvizate, redau o situaţie tragică în esenţă.

Ciuma-n sat s-o-ndemnat,
Toţi feciorii i-o luat.(AF AŞM, 1984, p. 165-166) ,
Iar
Mă-sa singură rămânea
Şi tot se bocea… (Balada populară, 1976, p. 123-128).

Într-o versiune sârbă, „mama rămasă singura supravieţuitoare, în urma acestei calamităţi teribile, se plimbă pe străzile oraşului Mostar printre cadavre” (Vrabie, 1966, p. 113). Situaţia descrisă şi-a găsit expresie şi în unele subiecte baladeşti din Basarabia, unde descrierea tragediei capătă o notă particulară şi o nuanţă locală. În această ordine de idei, atestăm nişte similitudini cu baladele Ciuma, Holera, unde naraţiunea epică este încadrată într-o serie de epizoade şi forme poetice, expuse într-o manieră specifică. Moartea, ciuma, holera sunt nişte întruchipări poetice demistificate şi poartă o semnificaţie arhetipală. De astă dată, personajul epic nu mai are o atitudine eroică faţă de moarte, din contra, ea este privită drept un fenomen fatal, exprimând certitudinea de resemnare totală şi eşec sufletesc exteriorizat în plan interior:

Foaie verdi arnăut,
Scobori, Doamne, pi pământ
Şi vezi ciuma şi-a făcut.
De la Nistru pân la Prut,
Au făcut negru pomânt.
Printre vii, printre livezi,
Tot mormânturi di băieţi.
Printre viile şele mari,
Mormânturi di fete mari.
Printre viile şele mişi,
Tot mormânturi di voinişi (AF AŞM, 1953, f. 101).

La lectura baladei Voichiţa, la fel ca şi în alte scrieri epice, un loc aparte îi revine elementului funcţional, blestemul, „în toate variantele este accentuat blestemul matern” (Fochi, 1975, p. 33), ne atenţionează A. Fochi, iar acesta aprofundează întreaga dezvoltare a subiectului.

De subliniat, blestemul mamei şi călătoria fratelui mort, nu numai că determină nucleul epic al naraţiunii, dar va menţine subiectul într-un context fabulos de sorginte mitică. Expunerea motivului are loc „sub forma unei analize sincronice”, în dependenţă de „anumite unităţi episodice” (Vrabie, 1966, p. 136), la nivelul unor posibilităţi specifice de transfigurare a evenimentelor de epocă. De aceea, desfăşurarea epică se derulează în dependenţă de aprofundarea materialului factologic aflat în circulaţie, de individualizarea personajelor şi relevarea unor situaţii neverosimile. Analizând diferite versiuni ale subiectului respectiv la popoarele europene, A. Fochi subliniază ideea că „subiectul exploatează artistic o concepţie tipică sud-est-europeană” (Fochi, p. 219) şi anume, „credinţa în eficacitatea blestemului”, ceea ce în accepţia

cercetătorului nu este altceva decât „magia cuvântului” (Fochi, 1975, p. 219), având menirea să asigure integritatea familiei. Elementele lirico-narative derivă dintr-o profundă dramă existenţială cauzată de încălcarea interdicţiei mitice, aflată sub puterea totalizatoare a blestemului matern. Este vorba de un blestem funcţional, contaminat „cu specifice accente ale unui anumit sentiment al destinului” (Hâncu, 1993, p. 125), dar şi printr-o analogie lirică cu drama fetei măritate în depărtări. De aceea, în marea lor majoritate, folcloriştii se referă „la recepţiunea baladelor înstrăinării”, făcând referinţă, în primul rând, la balada „fratelui strigoi”, aceasta fiind „încadrată în ansamblul liric corespunzător şi în toate motivele epice înrudite” (Caracostea, 1969, p. 513). Blestemul din cântecele înstrăinării sau „les chanson de mal mariee” (Caracostea, 1969, p. 481), cum le mai numeşte D. Caracostea, îi oferă eroinei posibilitatea din mai multe texte şi scrieri baladeşti, să-şi exprime protestul ori sentinţa implacabilă, de astă dată adresată părinţilor, pentru drama ei personală,

Părinciorii blestemând,
N-or avea loc în pământ,
Că m-au dat după urât.
Nici tămâie pe mormânt,
Nici abur călăii,
Care mi-o făcut-o mii,
Să fiu casa cucului
Şi odihna lupului (AF AŞM, 1976 , p. 58).

Aflată într-o dezolare totală, în deplină singurătate, în balada Voichiţa, mama îşi blestemă fiul plecat pe celălalt tărâm, ceea ce determină intriga naraţiunii. În una din variantele înregstrate în Basarabia, autorul anonim ne relatează că atunci când feciorul a murit „şi gândul nu şi-a-mplinit”, iar mama rămâne singură, pradă deznădejdii :

„Mergea la ţântirim şi plângea:
Dragii mei feciori,
Fie-vă somnul uşor
Dar la Constantin când mergea
Din gură blestema
Şi amarnic cuvânta:
Constantine, Constantine,
Să fii blestemat de mine,
Blestemat să fii de mă-ta,
Tu ai dat pe soră-ta,
Tu ai dat-o, blestemate,
Pământul nu te primească,
Pământul să te izbească” (AF AŞM, 1985)

Blestemul devine, în felul acesta, un strigăt de durere, dar şi de revoltă, indică undeva în subtext chiar şi o nuanţă de răzbunare, întrucât fiul nu şi-a îndeplinit jurământul faţă de mama. Cel aflat sub puterea predestinării malefice a blestemului nu-şi poate găsi linişte nici în mormânt, de aceea, el

se află într-un impas existenţial specific de remediere, inaccesibil cunoaşterii terestre. Autorul anonim prezintă faptele şi întâmplările, ce vor urma în continuare, drept consecinţă a remedierii şi diferenţierii celor două lumi, de aici şi cea de dincolo:

Vai blestemul s-a legat,
Într-un amurg de seară
Iese Constantin afară (AF AŞM, 1985, f. 123).

În analogie cu o versiune grecească, tradusă şi prelucrată de T. Papahagi, blestemul matern capătă o intensitate zguduitoare şi este plasat, în conformitate opinia lui A. Fochi, „în categoria tipului 1" (Fochi, 1975, p. 92), acesta fiind evidenţiat în corespundere cu mai multe modele de circulaţie baladescă şi care se prezintă în felul următor:

De multe anateme, de greul ei blestem
S-a zguduit pământul şi Constantin ieşit-a (Papahagi, 1970, p. 161).

De subliniat, blestemul persistă aproape în toate variantele înregistrate pe teren la diferite popoare, dar capătă o coloratură deosebită, cu o vădită nuanţă etnografică, în special, în versiunile greceşti, unde se profilează prin nişte acorduri de un tragism tulburător, „pe calea transfigurării poetice mai geometrice" (Vrabie, 1966, p. 172), consecinţa unui dezechilibru sufletesc, la care este predispusă eroina. În cele din urmă, blestemul capătă o tonalitate macabră, de intensitate dantescă: „te blestem, Constantine, de mii de ori te blestem, că mi-ai înstreinat-o pe fata-mi Aretia" (1970, p. 160) sau „ferul şi oţelul , el să putrezească – / trupu – ţi să – nverziască, / să nu putrezească" (Papahagi, 1970, p. 170). Talentul autorului anonim constă în exteriorizarea unor situaţii sumbre, de un tragism zguduitor, care atinge o dimensiune absolută, se manifestă prin tendinţa de a sensibiliza sufletul omenesc, prin capacitatea de răvăşire dramatică spontană. Apoi, după cum sesizăm în continuare, mama:

„La toate mormintele plângea
Numai la al lui Constantin blestema

şi-şi smulgea părul, că a rămas singură ca trestia, ca o biserică părăsită, ca un sat prădat" (Vrabie, 1966, p. 172). Versiunea greacă a baladei, La chevauchee funebre, evidenţiază în mod tulburător această dramă de familie, fapt datorită căreia exegeţii ajung la o concluzie generalizatoare, unde recunosc superioritatea ei estetică faţă de circulaţia altor texte: „… raportat la oricare variantă daco-română, prototipul grec ni se prezintă ca un edificiu cu temelii puternice, adâncite în teren prielnic, cu osatură bine şi solid închegată, cu orizont precis şi cu echilibru clasic în întreaga lui înfăţişare artistică, precum şi în emoţia ce o prilejuieşte" (Papahagi, 1970, p. 164).

Îngrijirea morţilor după obiceiul locului constituie un moment impresionant în contextul baladei Voichiţa. La trecerea fiilor în nefiinţă, mama:

Pe opt îi grijea,
Şi-i spovedea,
Baba că-ngrijea,
Apă le căra

Şi-i tămâia,
Turte la zile mari da (Vrabie, 1966, p. 122),

pe când Constantin este neglijat în mod intenţionat:

Pe Din Constantin,
Tot îl oropsea
Şi nu mi-l grijea,
Nici nu-l tămâia,
Nici turte nu-i da,
Nici apă nu-I căra,
Ca un buştean pârlit era (Vrabie, 1966, p. 122).

Factura realistă a imaginii folclorice dezvăluie o situaţie dramatică în evoluţia motivului şi se manifestă în dependenţă de contaminările exterioare, iar deznodământul poartă o amprentă interioară specifică. Pentru comparaţie, citäm şi un fragment dintr-o versiune ucraineană, unde vedem această diferenţiere macabră chiar şi în lumea celor morţi:

Fiul a murit seara
Iar nora dimineaţa.
Pe fiu îl îmbracă frumos pe catafalc…
Şi fiului îi aprinde lumânarea,
Iar pe noră a rămas pusă o cociorvă (Vrabie, 1966, p. 480).

Un caz similar atestăm într-o versiune greacă, unde măicuţa îndurerară răsădeşte flori pe cele opt morminte, dar pe cel al lui Constantin nu seamănă nimic, pe mormântul lui se află „numai poteci şi drumuri", o sugestie metaforică, că „cel blestemat s-a transformat în strigoi, care după credinţele poporului, joacă în jurul groapei" (Vrabie, 1966, p. 172).

Călătoria fratelui mort spre sora sa măritată în depărtări şi readucerea ei la casa părintească, unde se află măicuţa bătrână, zdrobită de durere şi singurătate, constituie o secvenţă tulburătoare în balada respectivă, dar în acelaşi timp, ea se impune drept o „probă dramatică" (Cârstean, 1984, p. 81), pentru ca mezinul să se izbăvească de puterea malefică a blestemul matern. Pe de altă parte, are loc legătura cu o realitate etnologică de altă natură, este vorba „de un fapt petrecut cândva şi undeva – măritarea în streinătate a unicei surori a celor nouă fraţi" (Papahagi, 1975, p. 163). Cu această ocazie, balada prezintă fapte tipice de viaţă, dezvăluie moravuri, situaţii reale, întâmplări consecutive, toate acestea, fiind încadrate în sfera unui deznodământ epic fabulos. De subliniat, drama mamei rămasă în deplină singurătate îşi găseşte continuitate prin soarta şi situaţia nefavorabilă a sorei măritată în depărtări, „peste plai", care zadarnic îşi aşteaptă rudele, ca să-i facă vizita tradiţională după nuntă. Într-o variantă sârbă se spune: „… A trecut o săptămână, două, trei şi n-ă venit nimeni, a trecut o jumătate de an, un an şi tot n-au venit. Cumnatele, cumnaţii, soacra, socrul încep s-o privească curios, jignind-o prin cuvinte tari: câine să fi fost şi fraţii tăi ar fi venit la tine" (Vrabie, 1966, p. 215). Trecut oarecum cu vederea în versiunile româneşti, epizodul acesta este accentuat mai ales într-o serie de cântece sârbeşti sau greceşti, „incidental"

se întâlneşte „atât la bulgari, cât şi la aromâni”, dar în toate cazurile există o analogie directă cu ciclul baladesc Fiica înstrăinată şi, după cum se subliniază în continuare, „se observă câtă importanţă se bucurau în viaţa sârbilor vizitele, pe care le făceau rudele, fraţii mai întâi de toate, surorii în curând măritată” (Vrabie, 1966, p. 215). O reminiscenţă a acestor ritualuri după căsătoria fiicei în depărtări, la „părinţi necunoscuţi”, atestăm în mai multe variante din ciclul baladesc Fiica rău măritată sau Fiica înstrăinată, cu o răspândire evidentă în arealul basarabean. În unul din textele înregistrate pe teren se spune:

N-a trecut un an de zile,
Vine mama pe la mine,
De pe uşă a lăcrămat
Şi pe mine m-a întrebat:
Cum ţi-i fiică la bărbat! (AF AM, 1959, f.211-212).

Expresie a fanteziei poporului, cu un înţeles simbolic adânc, vedem într-o versiune sârbească, unde depistăm o scenă cutremurătoare. Atunci când situaţia sorei în familia soţului devine apăsătoare”, dispreţuită de rude şi batjocorită de cumnate, cu sufletul plin de durere, ea face nouă păpuşi, cărora le pune numele fraţilor săi, iar după aceasta pregăteşte o masă ritualică, ceea ce în accepţia tradiţiei folclorice a locului semnifică faptul că fraţii sunt morţi, iar ea le face „obişnuitul parastas” (Vrabie, 1966, p. 115) de înmormântare. Lasă impresia, în această ordine de idei, că sora trece printr-o experienţă similară cu cea a mamei, aflându-se şi ea într-o deplină singurătate şi decepţie sufletească. Din aceste considerente, folcloriştii ajung în cele din urmă la altă concluzie şi anume, „autorul anonim aşază de la început în centrul acţiunii drama surorii”, întrucât ea este „eroina principală şi nu mama, cum apare în versiunea grecească sau românească” (Vrabie, 1966, p. 122). Este o problemă cu mai multe aspecte discutabile, în acelaşi timp, şi care pot fi interpretate în dependenţă de materialul factologic aflat în circulaţie.

Concomitent, în balada Voichiţa, mai sunt dezvăluite diferite credinţe ale popoarelor despre spiritele malefice ale morţilor, care au o influenţă nefastă asupra oamenilor şi atentează la liniştea celor vii. Reprezentările malefice, prescrise din complexul mitico-ritualic originar, se manifestă printr-un joc al imaginaţiei şi fanteziei populare, de unde transpare o lume a fantomelor, populată de umbre şi chipuri fantastice. Metamorfoza mortului în strigoi, precum şi călătoria acestuia împreună cu sora spre casa părintească, se manifestă prin nişte situaţii bizare, neobişnuite, fantastice, parcă venite de pe alte tărâmuri, lăsând cititorul să înţeleagă, că cele întâmplate „s-a petrecut într-o lume a duhurilor nefaste” (Vrabie, 1966, p. 135), unde parcă este improvizată „o horă a strigoilor” (Vrabie, 1966, p. 129), aflată sub semnul predestinării malefice. Starea de nelinişte şi angoasă este cauzată atât de încălcarea interdicţiei mitice, cât şi de tulburarea somnului celor adormiţi. Blestemul mamei, cu efectele sale imprevizibile, este marcat de o „credinţă-superstiţie”, „…impresionând şi fecundând acea sanctam

simplicitatem a timpurilor trecute" (Papahagi, 1970.p.163) , el capătă o semnificaţie malefică asupra întregului univers existenţial al familiei şi anihilează, în genere, ideea de viaţă. Fiul aflat sub puterea malefică a blestemului nu-şi găseşte linişte nici în mormânt, de aceea el „planează" în spaţii ontologice diferite, având menirea de remediere şi diferenţiere a celor două lumi, de aici şi cea de dincolo, inaccesibilă cunoaşterii umane. Nu numai în balada Voichiţa, dar şi în mai multe scrieri folclorice motivarea blestemului se manifestă prin nişte nuanţe specifice de „patriarhalism superstiţios" (Papahagi, 1970, p. 163) şi are nişte efecte imprevizibile, cum încearcă să ne convingă în studiile lor mai mulţi exegeţi. Or,

Şi blăstămul de părinte
E ca focul de fierbinte,
Şi blăstămul de măicuţă,
Cum te-ar arde în păruţă (Bud, 1908, p. 24-25).

sau

Blăstemlu di părinţî
Ti – avână ş' tu murmânţî (Calendarul aromânesc, 1912, p. 122).

Deznodământul tragic din majoritatea versiunilor baladeşti confirmă ideea, că blestemul părintesc este cea mai dureroasă povară, iar pe de altă parte, unii cercetători încearcă să demonstreze „absurditatea acestui blestem: mama cere feciorului mort să aducă acasă pe fata ei, care după sfatul lui se căsătorise în depărtare, dar aducerea acasă fratele n-o putea face decât ca strigoi", (Caracostea, 1969, p. 329). Din aceste considerente, exegetul lasă să se înţeleagă, din situaţia descrisă, atunci când fratele mort devine strigoi „şi pentru fată, şi pentru mamă este o osândă mai grea decât depărtarea" (1969, p. 329). Iată de ce, D. Caracostea întrevede în continuare în Voichiţa „o poveste-coşmar" (1969, p. 325), unde elementele de incertitudine sufletească, tragice în esenţă, sunt marcate de o coloratură sinistră, se referă la nişte momente inexplicabile a cunoaşterii umane. Privită dintr-o altă perspectivă, balada vizează acţiunile omeneşti aflate sub semnul predestinării malefice, în mrejele misterelor şi acţiunilor demonice întunecate, fenomen ce se împleteşte cu o serie de credinţe ale românilor despre strigoi şi alte spirite nefaste, ce bântuie cimitirele. Cu această ocazie, A. Fochi ajunge la o concluzie absolut diferită de cele anterioare, el spune: „…Textul exploatează şi o altă componentă specifică a culturii populare albaneze, şi anume jurământul besa, a cărui încălcare are consecinţe şi asupra vieţii de apoi. Cu atmosfera sa funebră, acest subiect ne transmite idei şi credinţe dintre cele mai vechi şi comunică ceva din teroarea, pe care dintotdeauna au exercitat-o morţii asupra lumii celor vii" (Fochi, 1975, p. 33). În mod nemijlocit, aserţiunea înclină spre evidenţierea şi a unei sentinţe moralizatoare, alături de cea funcţională. Prezenţa elementului macabru îşi găseşte explicaţie prin aceea, că personajele, în primul rând mama, încalcă interdicţia prescrisă, tulburând firea obişnuită a cursului existenţial al vieţii şi, în primul rând, somnul celor trecuţi în lumea de dincolo de nefiinţă, de aceea

va fi şi ea pedepsită, în corespundere cu principiile eticii populare . Astfel, în finalul baladei, mama

„Pă Voic-o vedea,
În braţă mi-o lua
Şi mi-o săruta,
Doamne, că mi-ş' cădea,
Baba-m' leşâna
Ş-în o' i n-o mai vedea" (Amzulescu, 1983, p. 75).

Şi de astă dată naraţiunea epică este determinată de un moment funcţional, care se manifestă printr-o situaţie de încordare şi maximă tensiune lăuntrică. În majoritatea variantelor, atât greceşti sau sârbeşti, cât şi unele din cele româneşti, linia de subiect capătă un vădit caracter legendar, iar mama şi fiica, după ce s-au întâlnit, vor muri îmbrăţişate. În alte versiuni, în cele din urmă, eroinele vor fi „transformate în stei de piatră" (Vrabie, 1966, p. 136), autorul popular, împrumutând, astfel, o nuanţă din ritualul statorniciei prin pietrificare, caracteristic în această privinţă pentru legendele Dochiei. O evoluţie specifică, în sens legendar, persistă într-o variantă greacă, unde fiica contemplează cu durere „pustietatea, în care a găsit castelul părintesc, plângând, ea se îndepărtează de casă şi ajungând într-o pădure, se aşază lângă un brad, iar Dumnezeu îi dă aripi, transformând-o în cucuvaie", ca să-şi deplângă „soarta jalnică, despre care povesteşte poporul" (Vrabie, 1966, p. 136). Metamorfoza fetei în pasăre nu este întâmplătoare, deoarece cucuvaia „plânge cu o voce amărâtă ce parcă iese din mormânt" (Papahagi, 1979, p. 190). În ipostaza de „pasăre mitică" (Vulcănescu, 1987, p. 269) şi a predestinării, dar şi de topos folcloric, cucuvaia mai este şi o „pasăre de noapte" şi, în acelaşi timp, „o pasăre a tristeţii, a jalei şi a morţii", cu ochii strălucind în întuneric şi cu strigătul lugubru, „ea capătă asociaţia „duhurilor nopţii", ţine de atmosfera macabră a „tărâmului morţii, mesajerilor din alte lumi", „domină tenebrele necunoaşterii" (Evseev, 1997, p. 102), este „o pasăre funerară" (Vulcănescu, 1987, p. 269). Pe lângă sugestia metaforică a morţii, în contextul semnalat, pasărea mai vine să aprofundeze o stare de apăsare sufletească chinuitoare într-un univers existenţial specific, marcat de dezolare şi incertitudine, este „zvârcolirea sufletească a omului", „strădania zădarnică" (Rusu, 1967, p. 32) a celui aflat sub ameninţarea „necazurilor cosmogonice" (Vulcănescu, 1987, p. 311).

Din cele enunţate mai sus, autorul anonim lasă să se înţeleagă, ca drama tuturor personajelor din balada Voichiţa este consecinţa unor acţiuni imprevizibile, aproape în toate variantele, şi-a găsit expresie un întreg sistem de reglementări şi interdicţii, în afara cărora existenţa omenească este imposibilă, în acelaşi timp, mai este vorba şi de destinul omului, fiind influenţat de cele mai multe ori de „formula imposibilului" (Roşianu, 1981, p. 99), din care cauză se va ajunge la acest sfârşit trist, de un vădit caracter legendar. „Este norocul sau nenorocul omului" (Fochi, 1971, p. 307), interceptat printr-o

seninătate lăuntrică, caracteristică spiritului mioritic, în dramatica aprofundare a rosturilor existenţiale şi contemplarea unui sfârşit fatal.

Unică în felul ei, balada Voichiţa nu se aseamănă cu nici o lucrare din eposul nostru nuvelistic, în cadrul ei şi-a găsit expresie concepţia de viaţă a diferitor popoare, capacitatea de a dezvălui realităţile dramatice ale timpului, condensate într-o structură de elegie populară, creând o operă folclorică de substanţă, de o vădită semnificaţie artistică.

Referinţe bibliografice:

1. AF AŞM, 1953, ms. 59, f. 101, Hânceşti, inf. N. Stoian, culeg. M. Savin.
2. AF AŞM, 1959, ms. 115, f. 211-212, Criva-Lipcani, inf. M. Minciună, culeg. T. Minciună.
3. AF AŞM, 1976, ms. 19, f.57-59, Orlovca (Cartal) – Reni - Odessa, inf. A. Bogdan, culeg. E. Junghietu.
4. AF AŞM, 1984, ms.350, f. 165 -166, Slatina – Teceu - Ucraina, inf. F. Hervat, culeg A. Hâncu, Gr. Botezatu.
5. AF AŞM, 1985, ms. 373, f. 123, Boian–Novoseliţa–Cernăuţi, Ucraina, inf. A. Gerasim, culeg. Gr. Botezatu.
6. AMZULESCU, Alexandru. Balada familială. Tipologie şi corpus de texte poetice. Bucureşti, ed. Academiei, 1983.
7. Balada populară. Alcătuirea, articolul introductiv şi comentariile de A. Hâncu. Chişinău, ed. Ştiinţa, 1976.
8. BUD, Tit. Poezii populare din Maramureş. Bucureşti, 1908.
9. Calendarul aromânesc pe anul 1912.
10. CARACOSTEA, Dumitru. Poezia tradiţională română. Bucureşti, ed. pentru Literatură, V.2, 1969.
11. FOCHI, Adrian. Coordonate sud-est europene ale baladei populare româneşti, Bucureşti, ed. Academiei, 1975.
12. EVSEEV, Ivan. Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească. Timişoara, ed. Amarcand, 1997.
13. HÂNCU, Andrei. Geneza Mioriţei - mit şi realitate. În: Revistă de lingvistică şi ştiinţă literară, 1993, nr. 5.
14. PAPAHAGI, Tache. Paralele folclorice. Bucureşti, ed. Minerva, 1970.
15. PAPAHAGI, Tache. Mic dicţionar folcloric. Spicuiri folclorice şi etnografice comparate. Bucureşti, ed. Minerva, 1979.
16. POP, Mihai. Caracterul istoric al epicii populare. În: Revistă de etnografie şi folclor, an 9, nr. 1.
17. RUSU, Liviu. Viziunea lumii în poezia noastră populară. Bucureşti, Ed. pentru Literatură, 1967.
18. ROŞIANU, Nicolae. Eseuri despre folclor. Bucureşti, ed. Univers, 1981.
19. VRABIE, Gheorghe. Balada populară română. Bucureşti, ed. Academiei, 1966.
20. VULCĂNESCU, Romulus. Mitologie română. Bucureşti, ed. Academiei, 1987.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone şi interconexiuni europene în creaţia populară şi literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:811.135.1’374.2:373.45
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.07

ÎNREGISTRAREA ENGLEZISMELOR ÎN DICȚIONAR

Livia CARUNTU-CARAMAN
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Limba reflectă schimbările ce se produc în societate. În etapa actuală, constatăm că globalizarea favorizează răspândirea englezismelor în diverse limbi, ceea ce duce la internaționalizarea comunicării. Întrucât multe asemenea elemente circulă cu formă grafică originară, dar și „hibridizată” au loc multiple disensiuni de fonetism, transcriere, semantică, iar, ca să se clarifice, consumatorul apelează în primul rând la un dicționar.*

Astfel, am decis să elaborăm o lucrare specială în care să înregistrăm un corpus de englezisme din vorbirea actuală și care să cuprindă elemente de ortografie, morfologie, fonetică, etimologie și semantică, precum și unele recomandări și principii de realizare. Aici utilizatorul va găsi explicații la situațiile confuze privind mijloacele novatoare de exprimare, întâlnite mai cu seamă în mass-media, în opere științifice, în viața cotidiană.

Cuvinte-cheie.*limba română, globalizare lingvistică, vocabular, înregistrare, dicționar, englezisme, mass-media.*

Abstract. *The language reflects the changes that happen in the society. In the present stage, we notice that globalization favours the spread of Anglicisms in various languages, which leads to the internationalization of communication. Whereas many such elements circulate with original graphic form, but also „hybridized” there occurs multiple dissensions of phonetics, transcription, semantics, and, to clarify, the consumer primarily uses a dictionary.*

Thus, we decided to elaborate a special work in which to record a corpus of Anglicisms from current speech including spelling, morphology, phonetics, etymology and semantics elements, as well as some recommendations and principles of execution. Here the user will find explanations to the confusing situations regarding the innovative means of expression, encountered especially in the mass media, in scientific writings, in everyday life.

Keywords. *Romanian language, linguistic globalization, vocabulary, registration, dictionary, Anglicisms, mass media.*

Limba este un organism viu, care reflectă schimbările ce se produc în societate. Atât timp cât o limbă este vie, aceasta prezintă un produs în permanentă dezvoltare și modificare (Vulpe, 2012, p. 419).

Eugeniu Coșeriu, în unul dintre studiile sale, afirma că schimbările lingvistice, ca proces ce se desfășoară într-o comunitate de vorbitori, cuprind patru etape: *adoptarea* (unei inovații de către un vorbitor individual), *difuzarea*

(adoptarea ei de către mai mulți vorbitori), *selectarea* (folosirea alternantă a tradiției mai vechi și a celei mai noi), *mutația* (abandonarea uneia dintre tradiții și reținerea celeilalte ori stabilirea unei anumite distribuții a ambelor tradiții în același „dialect" sau, în cele din urmă, în „dialecte" diferite) (2009, p. 323-324).

Astfel, rezultă că forma fundamentală a schimbărilor lingvistice, în ceea ce privește pătrunderea englezismelor în limba română, este adoptarea, aceasta fiind întotdeauna un act individual (chiar dacă mai mulți vorbitori acceptă simultan aceeași inovație). Difuzarea este doar o serie de adoptări succesive; selectarea este, în sine, un fapt de discurs; mutația este doar punctul final al procesului de schimbare în limba unei comunități de vorbitori.

În etapa actuală, constatăm că limba română e în continuă căutare de forme de exprimare, iar englezismele – și cu ajutorul mass-mediei – își caută locul în limbă, adaptându-se și adecvându-și bogate valori semnificative. Cercetătorilor le revine misiunea de a orienta cât mai corect direcția de adoptare și adaptare a englezismelor prin recomandări, elaborări de dicționare explicative și alte acte normative, în care utilizatorul să găsească orice nuanță de sens a cuvintelor neologice, pentru a le întrebuința corespunzător: cuvântul potrivit să-și aibă locul potrivit.

Pătrunderea masivă de inovații lexicale de origine engleză se desfășoară la nivel global și se datorează, în special, globalizării, accesului la informație în internet, televiziune, telefonie, prezenței tehnologiei digitale în viața cotidiană. În așa mod, cercetătorii constată că „atât globalizarea lingvistică, cât și răspândirea în diverse limbi a anglicismelor sunt fenomene actuale care au tendința să se internaționalizeze" (Burbulea, 2007, p. 217).

Totodată, recunoașterea englezismelor ca unități lexicale ale limbii române este fortificată, în primul rând, de înregistrarea lor în dicționare, iar multe din ele încă nici n-au fost reglementate, deși sunt deja cunoscute și utilizate frecvent (Caruntu-Caraman, 2017, p. 42). Prin urmare, ținând cont de aspectul funcțional, se pot distinge două categorii de englezisme: *înregistrate în dicționarele românești de neologisme*, care circulă cu modificări de frecvență, de sens și/sau de formă; *neînregistrate în dicționare*, dar utilizate relativ frecvent (Stoichițoiu-Ichim, 1996, p. 40).

Se referă la situația dată și Th. Hristea, care accentuează că acest fapt e posibil mai ales datorită ritmului accelerat de pătrundere a englezismelor, încât dicționarele noastre nu le pot ține pasul, iar din cauza puținelor atestări lexicografii întâlnesc dificultăți în a decide care din ele trebuie admise și care respinse. Și aici autorul precizează în studiile sale că „dicționarele românești recente reflectă numai în parte această bogăție de cuvinte noi, împrumutate din alte limbi sau create în interiorul limbii noastre" (1968, p. 115).

Totuși, susține Th. Hristea, ca un neologism să poată fi inclus în actele normative, acesta trebuie să îndeplinească mai multe condiții: atestarea de mai multe ori, în cel puțin 2 stiluri literare (publicistic și artistic, științific și publicistic etc.); denumirea unui obiect inexistent sau necunoscut anterior; tendința neologismului respectiv de a deveni un element lexical internațional

(prezența lui și în alte limbi); însușirea de a fi ușor adaptabil la sistemul fonologic și morfologic al limbii române; capacitatea de a da naștere la derivate și compuse ori de a se încadra fără dificultăți într-o familie lexicală preexistentă; tendința pe care o manifestă de a dezvolta sensuri noi, de obicei, figurate, ca o consecință a frecventei lui întrebuințări (1972, p. 185-186).

În felul acesta, adoptarea englezismelor „trebuie să se facă după modele bine puse la punct, în așa mod încât acestea să fie asimilate perfect, nu să fie introduse forțat și să apară ca niște corpi străini. Oricât de frumos ar suna un anumit neologism, includerea lui în vocabularul român trebuie să depindă, în principal, de modul în care el se integrează în limbă. Or, modificările în limbă se impun numai după ce au fost vreme îndelungată puse la încercare în practica de zi de zi a comunicării. Indiferent de faptul cine a lansat o inovație sau alta, ceea ce contează este dacă ea a devenit un bun al maselor, dacă masa vorbitorilor o acceptă sau nu". (Vulpe, 2012, p. 423).

De cele mai multe ori, nici autorii de dicționare nu pot explica modul de selectare a termenilor noi înregistrați. De exemplu, V. Preda se referă la faptul că în DOOM[2] „apar termeni ca *brain-drain*, *curling*, *cybercafe*, *cover-girl* ș.a., dar nu apar termeni ca *check-in*, *feed-back*, *part-time*, (*ultra-*)*all-inclusive*, *Wi-Fi*, *blogger*/*bloger*, *target*, *browser*, *spam*, *logout*, *workshop* ș. a." (p. 189), care sunt destul de frecvent întâlniți.

Așadar, o primă perspectivă a funcționării englezismelor în limba română o desprindem din frecvența lor în dicționare. Dacă prezența unui englezism în dicționar desemnează normarea și utilitatea lui, înseamnă că reluarea și sporirea numărului cuvintelor engleze de la un dicționar la altul le marchează însăși valoarea.

Întrucât mai multe englezisme sunt utilizate cu forma grafică originară și cu atât mai mult „hibridizată", ele produc multiple disensiuni de fonetism, transcriere, etimologie și semantică. Un prim ajutor, consumatorul îl găsește anume în dicționar, unde se clarifică imediat cu scrierea sau pronunția, proveniența sau explicarea sensului cuvântului neînțeles. Situația se complică atunci când englezismele întâlnite în uz nu sunt înregistrate și de dicționar sau înseși dicționarele nu oferă o clarificare exhaustivă care să-l mulțumească pe cel care consultă, iar aceasta duce în continuare la interpretări libere distincte de la un utilizator la altul, nu de puține ori eronate, chiar bizare. Astfel, recomandările noastre și elaborarea unui dicționar de specialitate, credem, ar putea înlătura unele incertitudini.

Anume din aceste considerente, am decis să elaborăm o lucrare care să descrie situația existentă în sistemul limbii române în prezent, punând totodată accentul pe utilizator „user perspective", stabilind „nevoile care îl determină să apeleze la un dicționar și contextele în care face acest lucru" (Clim, 2007-2008, p. 174). Astfel, să venim în ajutor unor categorii mai largi sau mai restrânse de vorbitori (elevi, studenți, cercetători, utilizatori), care necesită informații suplimentare și precizări privind sensul unităților lexicale de origine engleză, gradul lor de adaptare în funcție de diferite criterii (fonetic, ortografic, morfologic, semantic),

încadrarea în anumite categorii gramaticale și pretarea lor la flexionare, modul lor de funcționare și de întrebuințare adecvată, contextele lor lingvistice și pragmatice distincte.

Dicționarul propus va include cuvinte de origine engleză aparținând diferitor terminologii, în marea lor majoritate cu sensuri noi atestate, mai ales în ultimele două decenii, excerptate din presa scrisă (publicații periodice tipărite și electronice) și audiovizuală, din diferite surse de pe internet, de pe firme și inscripții stradale, dar și din dicționarele generale, ortografice, explicative și de cuvinte și sensuri recente. Lucrarea este în proces de elaborare la Centrul de Lingvistică, în cadrul proiectului *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, subtema *Cercetarea și valorificarea lexicului limbii române în context general românesc*.

Menționăm că anume utilizarea frecventă a elementelor lingvistice preluate, cu precădere din mass-media, a determinat includerea lor în corpusul dicționarului de englezisme actuale.

Registrul lucrării lexicografice cuprinde multe cuvinte noi, unele neatestate, altele pătrunse în dicționarele de cuvinte și sensuri noi, care sunt frecvent întâlnite în uzul curent în mai multe domenii de activitate publică: politică (*advocacy*, *impeachment*, *infringement*, *lobbying*, *policy brief*), economie (*antitrust*, *buy back*, *cashback*, *contactless*, *default*, *merchandising*), știință și educație (*bullying*, *outline*, *peer review*, *PHD*, *profiler*), informatică și tehnologii (*adware*, *blogging*, *clipboard*, *download*, *follower*, *junk mail*, *layout*, *low profile*, *mailing*, *multi-touch*), cultură și artă (*advertiser*, *beauty shop*, *copywriting*, *drummer*, *edutainment*, *fake news*, *hardback*, *leaflet*, *newsletter*, *podcast*), sport (*backpacking*, *bodyboarding*, *challenge*, *climbing*, *dirt track*) și altele (*burnout*, *car sharing*, *checkout*, *clutch*, *co-sleeping*, *co-working*, *dressing*, *lockdown*, *mobbing*).

Dicționarul de englezisme recente, cu elemente de ortografie, morfologie, fonetică, etimologie și semantică, este elaborat după niște principii teoretice lexicografice riguros respectate ce vizează precizarea modului de ortografiere și de pronunțare corectă a unităților de vocabular, indicarea etimologiei termenilor, încadrarea în anumite clase lexico-gramaticale și/sau semantice, utilizarea pe larg a mențiunilor lexicografice (gramaticale, funcțional-stilistice, pragmatice), evidențiind domeniul de funcționare, determinarea unei definiții analitice, confirmarea prezenței englezismelor în exemple adecvate.

Unitățile lexicale ale viitorului dicționar vor fi aranjate în strictă ordine alfabetică într-o coloană verticală bine evidențiată, fiind imprimate cu caractere mari de tipar aldine. Ele vor desemna fondul noțional care va fi propus pentru a i se da o definiție (sau mai multe) semnificației denotate și vor constitui forma inițială (nearticulată) de la care vor porni celelalte structuri gramaticale (de număr, gen) și în temeiul cărora se va determina la ce parte de vorbire se pretează și cărui gen îi aparține.

Prin urmare, unitățile de bază, care indică în același timp și formula morfologică a numărului singular, vor produce variantele de plural care vor succeda imediat editate cu litere mici de tipar, tot aldine. Categoria gramaticală

a numărului nu va fi relevată în mod expres în scris, prin abrevieri (sg., pl.) sau altă cale, întrucât desinențele înseși vor edifica acest lucru.

Concomitent, termenul prim va incluziona și reglementarea ortografică recomandată care va servi drept normă pentru a fi respectată în mod obligatoriu. Formantul secund, cel al pluralului, completează transcrierea corectă la atașarea desinenței de plural. Aceasta se poate alătura atât la un loc (*laptop**uri**,* *open**uri***), cât și cu cratimă (*MacBook-**uri**,* *network-**uri***). Mai specificăm aici că nu toate englezismele vor putea forma pluralul. În asemenea caz, substantivele și cele mai multe adjective vor fi prezentate printr-o singură variantă, cea de singular, iar alte adjective, după ce se stabilește cărei părți de vorbire se pretează (*adj*.), mai primesc și calificativul *invar*. (invariabil), cu semne grafice mici italice.

Nu mai puțin important este și accentul fonetic. Acesta se fixează tot în cadrul primului component, deasupra vocalei ce-l solicită, evidențiindu-se astfel silaba corect tonică (*l**ú**nch*, *k**é**tchup*). Indicații în ce privește modalitatea de accentuare se oferă în dicționar pentru majoritatea termenilor, exceptându-i, e firesc, pe cei monosilabici (*link*, *grill*).

După aceasta, fiecărei formațiuni lexicale i se precizează partea de vorbire de care aparține: *subst*. (substantiv), *adj*. (adjectiv), *loc*. *adj*. (locuțiune adjectivală), *vb*. (verb), *adv*. (adverb). Constatările sunt făcute prin abrevieri cu litere cursive.

Reliefarea părții de vorbire este continuată de un alt element al analizei gramaticale – categoria genului: *m*. (masculin), *f*. (feminin), *n*. (neutru). Modelele adjectivale pe deplin adaptate în limba română pot avea în dicționar 4 forme evidențiate aldin – 2 de gen: masculin și feminin singular și 2 de masculin și feminin plural (*managerial*, *managerială*, *manageriali*, *manageriale*). De gen, indirect, am mai putea vorbi și în cazul substantivelor omonime: *monitor*[1], *monitoare*; *monitor*[2], *monitori*.

Apoi avem paranteze pătrate, în interiorul cărora sunt consemnate 2 valori: pronunția primului termen, a formei inițiale de dicționar și trimiterea lui la origine. Modelul românesc de rostire corectă este redat printr-o structură de litere mici de tipar aldine precedată de abrevierea *Pr*. (pronunție) și două puncte (:), după care merge indicatorul de direcție (<), adresa (engl.) cu litere simple și însăși alternativa originară cu litere mici aldine (< engl. **lockdown**). Când însă varianta românească de englezism coincide totalmente (*fax-modem*, *font*) sau aproape complet (*fitness*, *glossy*) – și constitutiv, și pronunțabil – cu cea englezească, în paranteza pătrată apare numai noțiunea de sorginte, lăsându-se loc de interpretare identică și pentru rostire.

Forma etimologică (cea grafică englezească) este recomandată în lucrare mai cu seamă pentru englezismele recente ca să fie în concordanță cu tendința generală a limbii literare române actuale de a păstra termenii de origine engleză într-o stare cât mai apropiată de cea din limba sursă. Prescripții de articulare corectă sunt oferite pentru toate englezismele: pentru care au fost deja înregistrate se conservă norma din DOOM[2], pentru cele mai recente preluăm regula din engleză. În cazul când normele admit dubla ortografiere (*online*, *on-line*) sau accentuare (*módem*, *modém*) a unor englezisme, în

paranteza pătrată se notează cea de-a doua variantă (prima fiind cea inițială) cu remarcile de rigoare: *Scris și.*: **on-line**, *pr. și*: **modém**.

După paranteza pătrată, multe cuvinte (dar nu toate) vor avea adiționat, cu italice, domeniul în care sunt mai frecvent utilizate: *tehn. inform.* (tehnologii informaționale); *econ.* (economie); *cin.* (cinematografie); *pol.* (politică) sau, în paranteze rotunde, dar tot cu cursive, alte observații (*mai ales în Anglia*; *despre oameni*, *activități*, *lucruri*; *se folosește ca*/*pentru*…).

Urmează partea fundamentală – definiția, explicarea semnificației, pentru ce a și fost realizat dicționarul. Aceasta se compune dintr-un enunț în care sunt expuse semnele distinctive ale produselor denumirea cărora o poartă cuvintele (forma, mărimea, culoarea, materialul; cum funcționează, care-i scopul, unde au fost fabricate, cine le-a inventat…). Formula enunțului diferă de la o parte de vorbire la alta. Pentru substantiv, ea se constituie dintr-o propoziție nominală cu subiectele exprimate printr-un nume nearticulat (*persoană*, *ecran*) sau frază în care propoziția principală regentă este de asemenea una nominativă (*Listă de cerințe care trebuie efectuate*). Pentru adjective, explicarea se construiește cu ajutorul pronumelui relativ *care* încadrat într-o propoziție cu sens generalizator (*Care ține de management*).

Când un substantiv sau adjectiv dezvoltă valori polisemantice, numerotarea sensurilor se face cu cifre romanice simple luate din partea dreaptă cu o singură paranteză 1), 2), 3). Când un cuvânt trece prin conversie dintr-o parte de vorbire în alta, valorile morfologice se înseamnă succesiv *subst.*, *adj.*, enunțurile explicative numerotându-se cu cifre romane aldine: **1.** *subst.*; **2.** *adj.*, iar când substantivele omonime extind 2 sau mai multe sensuri numerotația se face prin inserarea superscript-urilor (exponenților)[1, 2] (*break*[*1*], *break*[*2*]).

În sfârșit – exemplificarea, ultima etapă prin care trece cunoașterea unui cuvânt de dicționar. Cele mai multe mostre au fost selectate din circuit, unele fiind adaptate într-o exprimare cât mai concisă, adecvată, clară și corectă.

În încheiere, consemnăm că, în plan practic, *Dicționarul de englezisme recente* va deveni o sursă valoroasă pentru asimilarea termenilor englezi, având caracter explicativ și normativ. Acele cuvinte care se referă la aspecte indispensabile activității cotidiene, implicit fiind frecvent întrebuințate, au șanse definitive să se mențină în limbă și să se depoziteze în superstrat, iar cele care au o circulație de moment riscă să nu reziste în timp.

Astfel, valoarea englezismelor se va confirma, vor trece testul timpului și al necesității, vor fi acceptate de public, completând lexicul limbii române. Iar un aport apreciabil sperăm să-l aducă și dicționarul nostru, care înregistrează englezismele recente din vorbirea curentă, le înzestrează cu aspect și comportament românesc și le reîntoarce, în deplină funcțiune, înapoi la utilizator.

De asemenea, corpusul lexicografic realizat de noi va deveni o bază de date utilă pentru cercetarea lingvistică din țară și de peste hotare,

putând fi, la rândul său, valorificată în proiecte viitoare de implementare și dezvoltare a cercetării umaniste fundamentale românești, potrivit standardelor internaționale.

Referințe bibliografice:

1. BURBULEA, Stela. Anglicismele în limba română. În: *Studia Universitatis*, Chișinău, 2007, nr. 4, p. 216-218.

2. CARUNTU-CARAMAN, Livia. *Englezismele în presa periodică din Republica Moldova* (*aspectele funcțional*, *fonetic*, *ortografic*, *morfologic*, *semantic*): teză de doctor în filologie. Chișinău, 2017.

3. CLIM, Marius-Radu. Lexicografia modernă. Direcții și tipologii. În: *Anuar de Lingvistică și Istorie Literară*, București, 2007-2008, p. 165-178.

4. COȘERIU, Eugenio. *Omul și limbajul său*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2009.

5. DĂNILĂ, Andrei, TAMBA, Elena. *Dicționar de cuvinte și sensuri recente*. București: Litera, 2014.

6. HRISTEA, Theodor. *Probleme de etimologie*. *Studii*. *Articole*. *Note*. București: Ed. Științifică, 1968. HRISTEA, Theodor. Împrumuturi și creații lexicale neologice în limba română contemporană. În: *Limba română*, București: Ed. Academiei, 1972, nr. 3, p. 185-199.

7. OALD – *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Eighth edition. Oxford University Press, 2010.

8. PĂCURARU, Veronica, UNGUREANU, Violeta, VULPE, Ana. *Dicționar explicativ de cuvinte și sensuri noi*. Chișinău: Pro Libra, 2016.

9. PREDA, Vlad. *Aspecte ale înregistrării lexicografice a anglicismelor în dicționarele limbii române*. [online] Disponibil: file:///C:/Users/PETRIKA/Downloads/1937-Article%20Text-3184-1-10-20190919%20 (1).pdf [citat 30.06.2021].

10. STOICHIȚOIU-ICHIM, Adriana. Observații privind influența engleză în limbajul publicistic actual (I). În: *Limbă și Literatură*, București, 1996, Vol. II., p. 37-46.

11. VULPE, Ana. Aspectul dinamic al lexicului – reflecții lingvistice. În: *Filologia modernă*: *realizări și perspective în context european*, Ediția 4. Chișinău, 2012., p. 419-424.

Anexă. Extras din *Dicționarul de englezisme recente*

ADSÉRVER, adsérvere, *subst. n.* [Pr.: **adsérvăr;** < engl. **ad server**.] *tehn. inform.* Server web utilizat de editori, agenți și rețele de publicitate pentru a gestiona campanii publicitare. **Cumperi un număr x de afișări și adserverul ți le distribuie cum vrea el pe site-urile respective.**

ÁDVERTISER, ádvertiseri, *subst. m.* [Pr.: **ádvărtaizăr;** < engl. **advertiser**.] 1) Persoană care activează la o firmă de advertising. **Advertiserii trebuie să furnizeze detalii cu privire la website-ul destinat promovării.** 2) Persoană fizică care cumpără spațiu de publicitate. **Advertiserii trebuie să plătească o taxă.**

ADVÍSER, advíseri, *subst. m.* [Pr.: **ădváizăr;** < engl. **adviser**.] Consilier, expert care acordă consultanță. **Dacă dorești să participi și tu la acest program, trebuie doar să te adresezi unui Beauty Adviser într-unul dintre magazinele noastre.**

ÁIRPLAY, *subst. n.* [Pr.: **érplei;** < engl. **airplay**.] 1) Frecvența cu care este difuzată o piesă muzicală pe un post de radio. **„Arabian Story" s-a aflat în airplay top 100 în Bulgaria pentru mai mult de 20 de săptămâni.** 2) Tehnologie dezvoltată de compania Apple, care permite utilizatorilor să direcționeze conținutul audio și video de pe dispozitivele lor (computer, tabletă sau telefon mobil) către o sursă externă (televizor, sistem stereo), utilizând ambele rețele WiFi și Bluetooth. **Airplay oferă mai multe oportunități pentru proprietarii mai multor dispozitive Apple.**

ÁLL-TIME, *adj. invar.* [Pr.: **ól-taim**; < engl. **all-time**.] (*despre lucruri*, *oameni etc*.) Care se referă la toate timpurile în comparații sau aprecieri. **A ocupat locul cinci în clasamentul golgheterilor all-time.**

BÁNKING, *subst. n.* [Pr.: **bénking;** < engl. **banking.**] *fin.* Activitate bancară. **Bazându-ne pe experiența altor state, tindem să obținem rezultate la fel de bune în bankingul din Moldova.**

BLÓGGING, *subst.*, *adj.* [Pr.: **blóghing;** < engl. **blogging.**] *tehn. inform.* **1**. *subst. n.* Activitatea bloggerului. **Bloggingul nu este presă, e un conglomerat de opinii. 2**. *adj. invar.* Care se referă la procesul de lucru al bloggerului în blogul său. **Tehnologiile de tip blogging erau cunoscute de puțini oameni din domeniul IT.**

BREAKING NEWS, *subst. n. pl.* [Pr.: **bréiking niuz;** < engl. **breaking news**.] Știri de ultimă oră. *Sin.*: news alert. **Pe acorduri de Breaking News aflăm ce se mai întâmplă prin țara noastră.**

BÚLLYING, *subst. n.* [Pr.: **búliing;** < engl. **bullying.**] Comportament repetat și intenționat prin care agresorul își rănește, persecută și intimidează victima (verbal, fizic, relațional, social etc.). **Fiecare al patrulea angajat suferă din cauza bullyingului la locul de muncă.**

CAR SHÁRING, *subst. n.* [Pr.: **car șéring;** < engl. **car sharing.**] Serviciu de închiriere a mașinilor pe perioade limitate de timp. **Car sharingul își face, încet, loc și pe piața din România.**

CÁSH-IN, *subst.*, *adj.* [Pr.: **chéșin;** < engl. **cash in**.] **1.** *subst. n.* Serviciu de depunere a numerarului în contul de card direct la bancomate. **Cash-in la bancomate oferă posibilitatea clienților băncii să suplinească imediat conturile personale într-un timp foarte scurt. 2.** *adj.* (*despre bancomate*, *terminale etc*.) Care permite depunerea banilor în regim online. **Optează pentru bancomatele cash-in.**

CÁSH-OUT, *subst.*, *adj.* [Pr.: **chéșaut;** < engl. **cash-out**.] **1.** *subst. n.* 1) Serviciu de retragere a numerarului din contul de card direct la bancomate. **Cu cash-out aveți posibilitatea să retrageți oricând bani în numerar în lei moldovenești.** 2) (*la pariuri sportive*) Opțiune care îți permite să închizi un pariu înainte ca acesta să fie finalizat. **Unii pariori produc un venit constant doar din cash-out. 2.** *adj.* (*despre bancomate*) Care permite retragerea banilor în regim online. **Toate zonele de autodeservire sunt echipate cu bancomate cash-out.**

CHÉCK-IN, *subst. n.* [Pr.: **céc-in;** < engl. **check-in.**] 1) Înregistrarea clienților la sosirea în hoteluri sau alte structuri de cazare, în mod obișnuit prin semnarea în registru. **Cele mai multe hoteluri permit check-in-ul la hotel de la ora 14.00.** 2) Procedura de înregistrare a pasagerilor și a bagajelor acestora la bordul unei curse aeriene. **Check-in-ul online se realizează pe Internet și este un serviciu oferit în prezent de majoritatea companiilor aeriene.** 3) Locul în care se face înregistrarea pasagerilor, clienților etc. **La sosirea la aeroport, fiecare pasager trebuie să meargă, în primul rând, la check-in.**

CLÚTCH, clútch-uri, *subst. n.* [Pr.: **cláci;** < engl. **clutch.**] *modă* Poșetă de mână elegantă, confecționată din material textil, piele, plastic etc., ce se poartă de obicei la rochii elegante și ținute de seară. **Alege acest clutch cameleon cu paiete cu reflexii în culori multiple.**

CONTÁCTLESS, *adj*. [Pr.: **contáctles;** < engl. **contactless.**] (*despre carduri*, *terminale*) Care permite efectuarea de tranzacții rapide fără a fi necesară introducerea cardului în POS. **Cardurile contactless îți permit să plătești rapid sume mici de bani la POS-urile comercianților.**

CÓ-SLEEPING, *subst*. *n*. [Pr.: **có-sliping;** < engl. **co-sleeping.**] Practică a părinților de a dormi aproape de copii, pe o suprafață comună sau separat, dar în aceeași cameră. **Co-sleepingul este o temă controversată, dar o practică foarte veche și răspândită peste tot în lume.**

CÚPCAKE, **cúpcake-uri,** *subst*. *n*. [Pr.: **cápcheic;** < engl. **cupcake.**] Prăjitură mică preparată dintr-un blat pufos, bazat pe patru ingrediente: zahăr, ouă, unt și făină, fiind servită cu cremă deasupra. **Cupcake-ul e o prăjitură consistentă.**

DEVÍCE, devíce-uri, *subst*. *n*. [Pr.: **diváis;** < engl. **device.**] *tehn*. *inform*. Aparat sau dispozitiv electronic (computer, laptop, smartphone etc.) utilizat pentru afișarea, introducerea și transmiterea de date într-un sistem informatic. **Vino acum la Orange și ia-ți device-ul care o să te impresioneze.**

A DOWNLOADÁ, downloadéz, *vb*. *tranz*. [Pr.: **daunlodá;** < engl. **download.**] *tehn*. *inform*. A transfera date și fișiere între două calculatoare, servere sau alte dispozitive prin intermediul internetului. *Sin*.: a descărca. **Am downloadat un video de pe Youtube.**

DRÁWBACK, dráwback-uri, *subst*. *n*. [Pr.: **dróubec;** < engl. **drawback.**] Dezavantaj, parte negativă a ceva (a unei situații, plan, produs). **Singurul drawback al smartpone-ului este că nu se găsesc accesorii.**

DRÉSSING, dréssinguri, *subst*. *n*. [< engl. **dressing.**] 1) *culin*. Sos, de obicei servit rece, care este folosit peste salate, pește și preparate din carne. **Vă propunem rețete de dressing sănătos pentru salate.** 2) Încăpere mică într-o locuință, pentru haine. **Un dressing în stil modern este visul oricărei femei.** 3) Dulap mare în care se depozitează obiectele vestimentare, accesoriile etc. **Ușile batante rămân o alegere inspirată pentru un dressing realizat în stil classic.**

ÉARLY BOOKING, *subst*., *adj*. [Pr.: **ắrli búching**; < engl. **early booking**.] **1.** *subst*. *n*. Ofertă care apare uneori și cu un an înaintea debutului unui sezon de vară sau de iarnă, prin intermediul căreia turiștii beneficiază de o reducere de cel mult 30% dacă plătesc integral pachetul turistic. **Early Booking-ul nu ține cont de pandemie.** **2**. *adj*. (*despre oferte turistice*) Care se referă la rezervările timpurii. **Profitați de ofertele Early Booking 2021 oferite de agenția noastră.**

ECO-FRIÉNDLY, *adj*. [Pr.: **eco-fréndli;** < engl. **eco-friendly.**] (*despre produse*, *ambalaje etc*.; *despre acțiuni*, *practici*) Care nu este dăunător mediului înconjurător; care duce la un mod de viață sănătos. **Produsele eco-friendly sunt non-toxice, reciclabile și biodegradabile. Persoanele care urmează un stil de viață eco-friendly se ghidează după trei reguli: a reduce, a refolosi și a recicla.**

ECÓNOMY CLASS, *subst*. *n*. [Pr.: **ecónomi clas**; < engl. **economy class.**] Clasă standard de călătorie disponibilă pe mai multe linii aeriene comerciale și linii de cale ferată, cunoscută ca fiind cu prețul biletului redus. **Biletele la economy class se supun unor condiții mai restrictive.**

ÉDGE-TO-EDGE, *adj*. *invar*. [Pr.: **édgi-tu-edgi;** < engl. **edge-to-edge.**] (*despre display-uri*) Care continuă și lateral. **Prefer smartphone-urile cu ecran edge-to-edge.**

ENTERTÁINER, entertáineri, *subst*. *m*. [Pr.: **entătéinăr;** < engl. **entertainer.**] Animator (cântăreț, dansator, comediant etc.), angajat pentru a destinde atmosfera la petreceri. **Ca prezentator și entertainer al Caravanei a fost prezent în mai multe localități.**

FÁKE NEWS, *subst*. *n*. [Pr.: **féic niuz;** < engl. **fake news.**] Informații false difuzate în mass-media, cu scopul de a afecta reputația unei persoane sau entități ori de

a face bani prin venituri din publicitate. **Participanții vor afla cum să abordăm corect un fake news.**

FÁSHION SHOW, *subst. n.* [Pr.: **fáșn șou;** < engl. **fashion show.**] Eveniment sustinut de un designer de modă, care își prezintă colecția nouă de îmbrăcăminte și/ sau să influențeze comunitatea sa de followers pe diferite rețele de socializare (Facebook, Youtube, Twitter, Instagram, Pinterest, Linkedln etc.). **Un influencer are milioane de urmăritori în social media.** 2) Lider de opinie cu abilități, carismă, autoritate, responsabilitate, implicare și persuasiune, ce are ca scop răspândirea și amplificarea mesajelor promoționale în numele companiilor și mărcilor, în schimbul unei recompense. **Un influencer pregătește cu atenție o strategie și un plan de publicare și distribuire a conținutului.**

INSÉRT, insérturi, *subst. n.* [< engl. **insert.**] Material publicitar, anunț inclus într-un ziar, într-o revistă etc. **Inserturile din revistă au atras atenția.**

JÉGGINGS, *subst. n.* [Pr.: **géghings;** < engl. **jeggings.**] Colanți cu aspect de jeans confecționați din bumbac și elastan. **Jeggings sunt deosebit de confortabili și se mulează cu usurință pe corp.**

JÓBBER, jóbberi, *subst. m.* [Pr.: **gióbăr;** < engl. **jobber.**] (*în comerțul internațional*) Intermediar care face legătura între exportator și clientul importator. **Jobberii sunt simpli mijlocitori între adevărații cumpărători și vânzători.**

JÓGGING, *subst. n.* [Pr.: **gióghing;** < engl. **jogging.**] Alergare ușoară necompetitivă, practicată în scopul menținerii formei fizice. **Cred că primăvara și vara este timpul perfect de a practica ciclismul și joggingul.**

JÚNK-FOOD, *subst. n.* [Pr.: **geánc-fud;** < engl. **junk food.**] Mâncare cu conținut ridicat de calorii, dar cu valori nutriționale reduse, care nu conține suficienți nutrienți valoroși pentru sănătate. **Consumul zilnic de junk-food crează dependență și afectează activitatea cerebrală.**

JÚNK MAIL, *subst. n.* [Pr.: **geánc meil;** < engl. **junk mail.**] *tehn. inform.* Mesaj electronic (comercial) nesolicitat, primit în poșta electronică. *Sin.*: spam. **Verifică dacă mesajul a fost arhivat, șters sau marcat ca junk mail.**

KNÓW-HOW, *subst. n.* [Pr.: **nóuhau;** < engl. **know-how.**] 1) Ansamblu de informații și de experiențe privind fabricarea unui produs, implementarea unui proces tehnologic nou, a unor utilaje noi. **Conținutul know-how-ului este în continuă transformare.** 2) Cunoștințe de specialitate asupra unui produs sau procedeu de fabricație, a căror dezvăluire către alte persoane nu este permisă fără o autorizare prealabilă. **Noutatea know-how-ului este subiectivă, și ține doar de cunoștințele beneficiarului.**

LÁNDSCAPE DESÍGN, *subst. n.* [Pr.: **lándscheip dizáin;** < engl. **landscape design.**] Arta de a amenaja un teren, combinând arhitectura peisajului și designul grădinii. **Lanscape design și sisteme de irigare de la compania Terra Firma.**

LÉAFLET, léaflet-uri, *subst. n.* [Pr.: **líflet;** < engl. **leaflet.**] Publicație cu un număr redus de pagini, care cuprinde informații pentru orientare într-un oraș, într-un muzeu etc. **Au fost elaborate materiale informative sub formă de postere și leaflet-uri.**

LEAK, leak-uri, *subst. n.* [Pr.: **lik;** < engl. **leak.**] Divulgare, adesea intenționată, a informațiilor secrete pentru a genera publicitate. **Leak-urile sunt noua strategie de marketing a Xiaomi.**

LÍFESTYLE, *subst. n.* [Pr.: **láifstail;** < engl. **lifestyle.**] Stil de viață al unui individ în funcție de personalitatea, valorile și atitudinile sale. **Tehnologia e deja parte din lifestyle-ul tău!**

LINK, línkuri, *subst. n.* [< engl. **link.**] *tehn. inform.* 1) Cod sau adresă prin care se conectează fie modulele unui program, fie elementele unei liste dintr-un computer.

A publicat un link pe internet. 2) Abreviere de la **hyperlink. Linkul nu poate fi accesat.**

LÓCKDOWN, *subst. n.* [Pr.: **lócdaun;** < engl. **lockdown.**] Ordin oficial emis de guvern prin care se impun anumite restricții populației (carantină, izolare la domiciliu, interzicerea deplasărilor inutile și limitarea interacționării sociale, stoparea activităților în masă, controlul asupra mișcării în spațiul public și a respectării prevederilor) într-o situație periculoasă (epidemie, pandemie, atac, amenințări etc.), cu scopul de a preveni riscurile specifice situației. **Autoritățile ar putea institui din nou lockdown, după ce a fost înregistrată o altă explozie de infectări cu noul virus COVID-19.**

LOOKBOOK, lookbookuri, *subst. n.* [Pr.: **lúkbuc;** < engl. **lookbook.**] Serie de fotografii create pentru a prezenta modele din noile colecții ale celor mai renumite branduri din lume. **Colecția de debut a fost urmată de deschiderea showroomului și două lookbookuri.**

MADE-TO-MÉASURE, *loc. adj.* [Pr.: **meid-tu-méijăr;** < engl. **made to measure.**] (*despre haine, încălțăminte etc.*) Care este confecționat la comandă, folosind un model de bază cu dimensiuni standard; fabricat pe măsură. **Procesul de realizare a unui costum made-to-measure se finalizează prin libertatea de a alege detaliile.**

MÁKE-UP ÁRTIST, máke-up ártiști, *subst. m.* [Pr.: **méic-ap ártist;** < engl. **make-up artist.**] *cosmet.* Specialist profesional care realizează machiajul artiștilor, modelelor, prezentatorilor etc. *Sin.*: machieur. **Make-up artiștii insistă asupra felului în care sunt conturate sprâncenele**.

MÁRKER[1], márkere, *subst. n.* [Pr.: **márcăr;** < engl. **marker.**] Tip de cariocă specială, diferit colorată și fluorescentă, folosită îndeosebi la sublinierea anumitor pasaje sau cuvinte într-un text. **Studentul își pregătește materialele, cursurile xeroxate, pixurile și markerele.**

MÁRKER[2], márkeri, *subst. m.* [Pr.: **márcăr;** < engl. **marker.**] *biol.* 1) Genă mutantă cu efecte fenotipice detectabile, care permite localizarea altor gene. **Medicii au găsit în corpul ei markeri care ar fi putut indica un început de cancer.** 2) Particularitate morfologică care poate permite identificarea corectă a unei funcții biologice, a unei afecțiuni etc. **Savanții au remarcat în sistemul imunitar al omului un marker biologic.** 3) Cromozom diferit de omologul lui datorită unei particularități morfologice. **Originea unor markeri nu a putut fi stabilită.** 4) Factor cu mare frecvență la suferinzii de o anumită afecțiune, care poate duce la identificarea populației bolnave în cadrul populației generale. **Femeile care nu dorm suficient prezintă un nivel mai ridicat al markerilor de inflamație.**

MASS-MÁRKET, *adj.* [< engl. **mass-market.**] (*despre bunuri etc.*) Care sunt produse pe scară largă pentru un număr semnificativ de consumatori. **În Moldova sunt puține magazine cu branduri mass-market.**

MÍLKSHAKE, mílkshake-uri, *subst. n.* [Pr.: **mílcșeic;** < engl. **milkshake**.] Băutură rece făcută din lapte, înghețată cu aromă de fructe sau ciocolată, amestecată până devine omogenă. **Putem savura un milkshake la orice oră a zilei.**

MÓUSE PAD, móuse paduri, *subst. n.* [Pr.: **máus pad;** < engl. **mouse pad**.] *tehn. inform.* Accesoriu destinat să asigure o suprafață netedă pe care să se miște facil mouse-ul. **Un mouse fericit este unul care alunecă pe un mouse pad de calitate.**

NÉTWORK, nétwork-uri, *subst. n.* [Pr.: **nétuorc;** < engl. **network.**] *tehn. inform.* Rețea de comunicare sau de desfășurare/ control a unor activități (prin intermediul internetului). **Network-ul se răspândește rapid. ♦ Computer network** rețea de calculatoare.

NEWS ALÉRT, *subst. n. pl.* [Pr.: **niúz alért;** < engl. **news alert.**] Știri de ultimă oră. *Sin.*: breaking news. **News alert în Moldova: au fost confirmate încă 979 de cazuri de infectare cu COVID-19.**

OCR, OCR-uri, *subst. n.* [Pr.: **o-si-ár;** < engl. **O (**ptical**) C (**haracter**) R (**ecognition**).**] *tehn. inform.* Program special care permite recunoașterea optică a caracterelor și procesarea digitală a documentelor. **OCR este utilizat pe scară largă ca modalitate de extragere a datelor din documentele tipărite, fotografiate sau scanate.**

OFF-RÓAD, off-róaduri, *subst.*, *adj.* [Pr.: **of-róud;** < engl. **off-road**.] **1.** *subst. n.* Activitatea de a conduce un vehicul pe drumuri sau piste neasfaltate. **Practică off-roadul ocazional. 2.** *adj.* 1) (*despre vehicule*) Care este proiectat sau construit pentru a fi folosit pe drumuri sau piste neasfaltate, pe terenuri accidentate. **Mașinile off-road sunt puternice și astfel concepute încât poți să le încerci în condiții extreme.** 2) (*despre curse auto*) Care se desfășoară pe drumuri sau piste neasfaltate, pe terenuri accidentate. **Curse off-road în circuite închise.**

ÓPEN-MÍNDED, *adj.* [Pr.: **ópăn-máindid;** < engl. **open-minded**.] (*despre persoane*) Care este receptiv la variate idei, argumente, informații noi. **Este un elev mai înțelept, mai șugubăț, mai open-minded.**

ÓUTDOOR, *adj.*, *subst.* [Pr.: **áutdor;** < engl. **outdoor**.] **1.** *adj. invar.* Care se desfășoară; care se găsește în exterior, în aer liber. **Panourile outdoor sunt luminoase, îndrăznețe și-ți fură privirile! 2.** *subst. n.* Denumire generică pentru afișele și panourile foarte mari amplasate pe clădiri, pe străzile orașelor ori lângă șosele; publicitate stradală. **Rolul outdoor-ului este prezentarea convingătoate a produselor către cumpărător sau utilizator.**

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:821.135.1.09(439)
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.08

LITERATURA ÎN LIMBA ROMÂNĂ – O MARCĂ IDENTITARĂ A COMUNITĂȚII ROMÂNEȘTI DIN UNGARIA

Iudit CĂLINESCU
Universitatea de Științe din Szeged, Ungaria

Rezumat. *Literatura în limba română din Ungaria s-a dezvolat în interiorul comunității românești de aici. Fiind o literatură minoritară, tematica ei este marcată de criza identitară, de dorința de întoarcere în satul tradițional, de teama pierderii identității și de tragismul crizei valorilor general umane. După ce în perioada interbelică românii din Ungaria au rămas aproape fără intelectuali, singura formă de manifestare literară fiind literatura populară, după 1960 încep să apară primele creații culte, în principal poezie și proză scurtă. Scriitorii români din Ungaria publică în revistele care sunt editate în comunitate, lipsindu-le un cenaclu literar sau reviste de literatură, creațiile lor devenind în ultimele decenii o marcă identitară și o formă de prezervare a limbii materne.*
Cuvinte cheie: *comunitate etnică, minoritate, identitate, literatură, folclor.*

Abstract. *Romanian literature in Hungary developed within the Romanian community here. Being a minority literature, its theme is marked by the identity crisis, the desire to return to the traditional village, the fear of losing identity and the tragedy of the crisis of general human values. After the Romanians in Hungary were left without intellectuals in the interwar period, the only form of literary manifestation being popular literature, after 1960 the first cult creations began to appear, mainly poetry and short stories. Romanian writers in Hungary publish in magazines that are published in the community, lacking a literary circle or literature magazines, their creations becoming in recent decades an identity mark and a form of preservation of the mother tongue.*
***Keywords*:** *ethnic community, minority, identity, literature, folklore.*

Atunci când se dorește analizarea unei comunități dintr-o perspectivă culturală, este necesar un demers istoric pentru a putea evidenția specificitatea devenirii ei, în special atunci când este vorba despre o comunitate etnică așa cum este cea românească din Ungaria. Iar când vorbim despre cultură într-o comunitate trebuie să pornim de la ideea de „societate globală" împărțită în „societăți parțiale", societatea dominantă transformând cultura de naționalitate într-o subcultură a celei dintâi (Radkowski, 2000, p. 65-67). Peisajul cultural contemporan nu este omogen sau unitar, fiind generate „subculturi" specifice care se întrepătrund și se influențează reciproc, fiecare câmp cultural fiind legat de o anumită categorie socială, pe criterii diverse, o astfel de subcultură

putând fi considerată și cea din comunitățile etnice minoritare (Coman, 1999, p. 18). Astfel încât, pentru a analiza cultura unui grup etnic trebuie să avem în vedere faptul că identitatea culturală colectivă se formează prin educație și este transmisă prin căi formale, informale sau nonformale fiecărui membru al comunității, (Raliade, 2004, p. 35), contribuind nu doar la păstrarea unei coeziuni a comunității ci și la prezervarea unei identități culturale și etnice. De asemenea, atunci când vorbim despre culturile comunităților etnice nu trebuie să uităm faptul că acestea sunt diferite chiar dacă de multe ori comunitățile sunt juxtapuse în spațiu (Lévi-Strauss, 2001, p. 12), specificitățile culturale rămânând unele dintre elementele de bază prin care se poate diferenția o comunitate etnică de alta, devenind astfel puternici indici identitari ai comunității. Diversitatea culturală nu trebuie văzută în mod static, ea modificându-se în funcție de elementul geografic, istoric și social, nicio comunitate nedezvoltându-și cultura izolat față de alte comunități învecinate, existând mereu transformări sau împrumuturi culturale transmise de la o comunitate la alta (Lévi-Strauss, 2001, p. 15-16). În același timp, recunoașterea diversității culturilor umane nu trebuie să împiedice să considerăm cultura ca o „caracteristică fundamentală a existenței în societate a tuturor oamenilor" (Giraud, 1999, în Ferréol, 1999, p. 64).

Pornind de la aceste perspective asupra culturii, în special asupra culturii comunităților etnice, se pot formula câteva idei legate de specificitatea culturii comunității românilor aflați în prezent pe teritoriul Ungariei, vorbind aici atât despre o comunitate istorică românească, formată din români care trăiesc în localități aflate lângă granița vestică a României, rămase pe teritoriul Ungariei după modificările granițelor în urma Tratatului de la Trianon din 1920, dar și despre o comunitate de diaspora românească din Ungaria, formată din români care au migrat în această țară, în special în perioada postbelică. Iar una din specificitățile culturale ale acestei comunități etnice, în special în ultimele decenii, este legată de fenomenul multiculturalismului, acesta reprezentând o consecință a unei evoluții ireversibile și a unei rupturi în istoria societății contemporane (Pierrot, 1999, în Ferréol, 1999, p. 144). Multiculturalismul a reprezentat pentru comunitatea românească din Ungaria un fenomen care a grăbit pierderea identității românești și asimilarea treptată a acestui grup etnic. Deși este un fenomen inevitabil, specific epocii moderne, mai ales într-o zonă în care au coexistat dintotdeauna mai multe culturi care au intrat mereu în contact, fie că e vorba de cultura majoritară maghiară, fie de culturile etniilor minoritare (slovace, germane, sârbe, etc.), contactul cu acestea a dus în timp la multe împrumuturi și schimburi culturale de la una la cealaltă, în același timp ducând la multe pierderi din perspectiva identității culturale românești. De la multiculturalism, trecerea la fenomene ca aculturația, dubla identitate sau bilingvismul au reprezentat următorul pas, toate contribuind, mai mult sau mai puțin, la asimilarea tot mai rapidă a comunității românești din Ungaria. Însă dincolo de presiunile și tendințele de globalizare, hibridizare și multiculturalism ale societății contemporane (Mihăilescu, 2007, p. 22-23),

cultura a fost și rămâne cea care a oferit o șansă de prelungire a vieții acestei comunități etnice, fenomenul cultural, prin toate formele lui de manifestare, fiind unul din pilonii păstrării identității românești a comunității românilor din Ungaria. Iar o specificitate aparte a culturii românilor din Ungaria este dată de faptul că o marcă identitară importantă a fost întotdeauna reprezentată de cultura populară sub toate formele ei, ceea ce este firesc ținând cont de faptul că această comunitate a fost constituită pe temelii ale satului tradițional, care au rezistat până la mijlocul secolului al XX-lea. Din perspectiva folcloristului Alexandru Hoțopan cultura populară a românilor din Ungaria poate fi considerată parte integrată a culturii românești în general pentru că, dincolo de influențele și specificitățile datorate zonei geografice dar și istoriei românilor de aici, tezaurul folcloric al românilor din Ungaria reprezintă moștenirea naționalității române ca întreg (Hoțopan, 1982, p. 5).

În interiorul fenomenului cultural, literatura în limba română din Ungaria are o importanță deosebită, ea fiind nu doar o formă de manifestare artistică ci și o puternică marcă identitară, prin operele literare populare sau culte autorii oferind, alături de elemente de valoare artistică și de tematică specifică acestei comunități etnice, și o formă de prezervare și de promovare a limbii române, fie că e vorba de graiurile specifice comunității tradiționale sau de limba română literară. Trebuie punctat și faptul că în perioada interbelică această comunitate a rămas aproape fără intelectuali, aceștia migrând după 1920 în România, singura formă de manifestare literară rămânând astfel literatura populară. Urmând firul istoric, putem vorbi despre începuturile unei literaturi culte în limba română în Ungaria abia în perioada postbelică, primele decenii ale acestei perioade putând fi considerate însă „de noviciat", mai ales din cauza lipsei unei intelectualități compacte care să își asume actul creației (Munteanu, 2009, p. 17). Primele semne de creație literară au loc în anii 1950-1960, odată cu apariția primei generații de intelectual români, însă Cornel Munteanu situează începutul literaturii moderne a românilor din Ungaria abia la începutul anilor 1970 (Munteanu, 2009, p. 17), scriitorii din acea perioadă aparținând în mare parte intelectualilor formați la catedrele de limba română ale universităților din Seghedin și Budapesta. Un alt aspect interesant legat de începuturile literaturii românești din Ungaria ține de faptul că aici scriitorii și-au început căutările artistice și afirmarea literară mai ales individual, lipsindu-le un cenaclu sau dezbateri literare, un mentor sau reviste de literatură, în mare parte publicând în *Foaia noastră*, singurul organ de presă al comunității în anii 1970. Iar o altă specificitate a literaturii de limbă română din acea perioadă istorică este legată de faptul că prioritățile comunitare se îndreptau mai ales înspre găsirea răspunsurilor legate de problemele minoritare, de căutarea identității și de păstrarea ei (Munteanu, 2009, p. 18).

Prima încercare de grupare a autorilor români din Ungaria într-un volum colectiv este realizată sub egida Uniunii Democratice a Românilor din Ungaria, care era în anii 1970 și editorul responsabil al publicației *Foaia noastră*, unde își publicau creațiile scriitorii din cadrul comunității. Astfel, în

1973 apare volumul *Muguri*, care reprezintă o antologie de texte literare a unor autori din mai multe generații care încă nu aveau volume individuale publicate (Munteanu, 2009, p. 19). În prima parte a acestui volum sunt întrunite creații în proză și în versuri ale autorilor români din Ungaria - Petru Anton, Lucia Borza, Nicolae Gîndilă, Ioan Halász, Alexandru Hoțopan, Ilie Ivănuș, Lucian Magdu, Vasile Roxin, Gheorghe Santău - iar în a doua parte sunt adunate studii literare ale cercetătorilor români de aici - Gheorghe C. Mihăiescu, Alexandru Hoțopan, Gheorghe Petrușan, Sándor Márki - antologia dorindu-se a fi o modalitate prin care tinerii scriitori să găsească reunoașterea din partea comunității (Silaghi, 1973, p. 5).

După momentul *Muguri* literatura în limba română din Ungaria începe să prindă contur, în următoarele decenii scriitorii publicând atât în presa românească de aici cât și în volume individuale, abordând în special poezia și proza scurtă. Trebuie făcută precizarea că unii dintre acești scriitori publică atât în limba română cât și în limba maghiară, bilingvismul fiind o altă specificitate a literaturii românilor din Ungaria. Iar în ceea ce privește tematica abordată, un loc important îl are ceea ce Cornel Munteanu numește ca fiind „criza identitară" născută dintr-un anumit „complex al minoritarului", reprezentând de fapt o pierdere a reperelor care definesc identitatea etnică, ea fiind evidențiată mai ales în operele literare ale poeților bilingvi printr-o poezie interogativ-reflexivă „cu accente existențiale amare" (Munteanu, 2009, p. 74). Complexul identitar este alimentat și de cel al dizlocării temporale și spațiale a copilăriei, casa părintească, satul apărând ca fiind în părăsire, pierzându-se astfel legăturile care dau un sens vieții (Munteanu, 2009, p. 77). Iar un alt aspect interesant al literaturii de limbă română din Ungaria este reprezentat de faptul că scriitorii imaginează un topos specific zonei lor de origine, la care se adaugă un topos social, legat de conviețuirea cu diverse alte naționalități, dar și un topos al tradițiilor specifice comunității românești, ceea ce face să fie valorificată din plin creația populară, toate aceste elemente făcând din literatura românilor din Ungaria „un spațiu cultural pe cât de pitoresc și neuniform, pe atât de incitant și surprinzător" (Munteanu, 2009, p. 26-27).

Fiind o comunitate etnică construită pe temeliile puternice ale unei comunități tradiționale, autarhice, putem afirma că această comunitate românească din afara granițelor și-a clădit fundația culturală și a rezistat identitar în primul rând prin folclor, tradiții și tot ce reprezintă patrimoniul material și imaterial românesc, literatura populară având astfel un rol deosebit de important, atât în perioada interbelică cât și în primele decenii postbelice. Literatura populară este reprezentată în primul rând prin creațiile marilor povestitori populari Vasile Gurzău, Mihai Purdi și Teodor Șimonca. Cei trei povestitori români, deși nu au un repertoriu extins de subiecte fantastice, ceea ce reprezintă o caracteristică regională, sunt reprezentativi pentru fenomenul povestitului în satele românești din Ungaria (Hedeșan, 2007, p. 9-10), ei ocupându-și, începând cu anii 1980, „locul cuvenit în bibliografia maghiară privitoare la studiul basmului" (Hedeșan, 2007, p. 18), influențând cultura

și limba românilor de aici în mod direct, până la sfârșitul anilor 1980, și în mod indirect în anii următori, prin acțiunile de recuperare și revalorificare a povestirilor lor, realizate atât de folcloriști români cât și de maghiari. Basmele lor au fost transmise pe cale orală timp de multe decenii, în graiul popular specific locului, dovedind dragostea și respectul comunităților de români din Ungaria pentru acest tip de act cultural și pentru valorile autentice populare românești (Hoțopan, 1982, p. 5). Cei trei povestitori aduc în basmele lor specificul local al satelor din care provin – Micherechi, Otlaca Pustă și Chitighaz – utilizând graiurile populare folosite în respectivele localități (Munteanu, 2009, p. 82). Între anii 1963-1982 au fost publicate șase colecții de basme culese de la povestitori români din Ungaria, inclusiv în traducere maghiară, în aceste volume apărând 45 de basme – 16 ale lui Gurzău, 12 ale lui Purdi și 17 ale lui Șimonca (Hedeșan, 2007, p. 5).

În ceea ce privește nucleul tematic identificat în aceste basme, se pot găsi similarități printr-o lectură comparativă cu basme din regiunile învecinate, cum ar fi cele culese de Ioan Slavici în zona Șiriei sau basme culese din Banatul de Câmpie, o posibilă explicație putând fi faptul că povestitorii au trăit evenimente similare în viață, asemănările fiind regăsite nu doar în structură, ci și în atmosfera basmelor, în recursul la aceleași situații sau fraze stereotipe (Hedeșan, 2007, p. 11-12). Subiectele acestora, fie fantastice fie nuvelistice, au ca temă centrală familia și onoarea acesteia iar miza întâmplărilor este reechilibrarea relațiilor de familie, dincolo de acest nucleu tematic fiind relevante detaliile numite de Domokos Sámuel „amănunte revelatoare", în special „geografia spațiilor pe care povestitorul le-a străbătut cu ocazia războiului" (Hedeșan, 2007, p. 13-14). Un element care oferă o specificitate aparte basmelor celor trei povestitori este atmosfera, specifică stilului regional, trecând de la lumea sălașelor din pustă la dorința de depășire a statutului social (slugă-stăpân), povestitorii având posibilitatea de a alege atât elemente din repertoriul românesc cât și din cel maghiar, alunecarea între limbi și culturi fiind însă diferită, de la un povestitor la altul (Hedeșan, 2007, p. 14-15).

Vasile Gurzău (1898-1980) s-a născut la Micherechi, într-o familie de țărani săraci. Domokos Sámuel, folcloristul maghiar care a cules și a publicat, atât în română cât și în maghiară, basmele lui Gurzău în 1963 și 1968, afirmă că încă din tinerețe Gurzău atrăgea oamenii cu basmele pe care le povestea la muncă, primele basme fiind auzite de la mama sa, apoi în întreaga sa copilărie de la bătrânii satului iar mai târziu de la alți povestitori (Domokos, 1985, p. 140-141). Arta povestirii lui Gurzău era caracterizată printr-o implicare activă a ascultătorilor, comunitatea satului cerându-i să-și spună poveștile cu fiecare ocazie posibilă, basmele cele mai cerute fiind povestite cu dialoguri dramatice și cu o narațiune bogată, având astfel ascultători activi, implicați în povestire, ei fiind cei care conduceau, prin întrebările lor, firul poveștii (Domokos, 1985, p. 142). Culegerea basmelor lui Vasile Gurzău a fost realizată de Domokos Sámuel pe o bandă de magnetofon, între 1959 și 1965, 17 texte fiind publicate în 1968, cu o transcriere fonetică ce respectă graiul micherechean – o variantă

locală a graiului bihorean din subdialectul crișean (Bucin, 1999, p. 10). **Mihai Purdi** (1904-1978) s-a născut la Otlaca-Pustă, poveștile sale fiind culese de folcloristul Alexandru Hoțopan și editate în 1977, în volumul *Poveștile lui Mihai Purdi*. Sursa principală a basmelor lui Purdi este cea directă, el auzindu-le în copilărie de la bunicul său, însă spre deosebire de ceilalți doi povestitori, care practică intervenția subiectivă în text, poveștile sale au o doză mai mare de obiectivitate, naratorul adăugând personajelor mai multă naturalețe în gesturi și mișcări. Spațiul îl reprezintă lumea țărănească a sălașelor combinat cu lumea împărătească, el amestecând planul real cu cel imaginar, suprapunându-le sau inversându-le, temele predilecte fiind relațiile dintre părinți și copii, el punând accent pe afecțiunea, stările și sentimentele dintre ei. (Munteanu, 2009, p. 83-84). Trebuie menționat și faptul că Mihai Purdi a fost și un colaborator al publicațiilor românești din Ungaria iar în cadrul proiectului instituționalizat de culegere a folclorului românesc a publicat aici numeroase povestiri și snoave populare (Munteanu, 2006, p. 170). **Teodor Șimonca** (1899-1999) s-a născut în localitatea Chitighaz iar poveștile sale au fost culese și editate tot de folcloristul Alexandru Hoțopan, în volumele *Florian – Poveștile lui Teodor Șimonca* (1981) și *Împăratu Roșu și Împăratu Alb* (1982). Se poate vorbi despre o supratemă a basmelor sale, numită de Cornel Munteanu „comunitatea legată, în care relațiile dintre oameni fac parte din legile nescrise ale firii" (Munteanu, 2009, p. 25). Comuniunea nu se realizează prin poziția socială sau materială ci prin prețuirea adevărului, cinstei și omeniei, poveștile lui Șimonca având un mesaj moralizator, optimist și plin de valori spirituale (Munteanu, 2009, p. 25).

Literatura cultă în limba română din Ungaria se manifestă, în perioada postbelică, în principal prin poezie și proză scurtă, la care se adaugă studii de istorie și critică literară regăsite în contribuțiile cercetătorilor din cadrul Catedrei de Limba Română de la Universitatea „Eötvös Loránd" din Budapesta - Pálffy Endre, Domokos Sámuel, Ladislau Gáldi - cât și în studiile lui Gheorghe Petrușan, Tiberiu Herdean, Gh. C. Mihăiescu, Ion Popon sau Lucreția Șipoș Fluieraș. Cei mai importanți poeți ai comunității românești din Ungaria, care pe lângă alte forme de exprimare artistică sau cercetare istorico-culturală, au abordat și genul liric, sunt Lucian Magdu, Ilie Ivănuș, Ana Crișan, Lucia Borza, Alexandru Hoțopan și Maria Berényi. Proza în limba română este reprezentată în principal de Ilie Ivănuș, Gheorghe Santău, Petru Popuța, Ana Radici Repiski și Vasile Roxin (Munteanu, 2009, p. 26). Însă primele încercări de poezie ale reprezentanților intelectualității românești din Ungaria au apărut încă de la începutul secolului al XX-lea, când preotul ortodox Iosif Ioan Ardelean din Chitighaz publică la Arad, în 1902, volumul *Buchetul meu***,** care deși nu are o deosebită valoare artistică, este important din perspectiva ideii că literatura românească din Ungaria este în primul rând militantă, iar acest volum reprezintă un fragment al istoriei sale culturale (Berény, 1993, p. 24-29). Încercări de poezie are și Isaia B. Bosco, născut în Nermiș în

1848, el publicând în revistele *Familia* și *Albina Carpaților*, singurul său volum de poezii apărut în 1884, *Florile inimei*, fiind dedicat „mamei-națiune" (Berény, 1993, p. 36).

După perioada interbelică, lipsită de orice încercare literară, apare în Ungaria în primele decenii postbelice un grup compact de poeți, din păcate neglijat de istoria și critica literară din România, în interiorul căruia domină două tendințe literare: una clasică, tradițională, care creează mai ales o poezie peisagistă, militantă, și una modernistă, structurală, deschisă spre poetici noi și spre o mai mare libertate a imaginii poetice (Munteanu, 2009, p. 102). Unul dintre aceștia a fost **Lucian Magdu** (1937-1968), care a publicat versuri în limbile română și maghiară, în mai multe reviste de specialitate, fiind publicat postum în mai multe antologii de poezie românească din Ungaria (Berény, 1995, p. 168), pentru ca în 1991 să-i apară un volum de poezie postumă, *Confesiune*. Maria Berényi notează că pentru acest poet satul natal reprezintă „locul de refugiu și de contemplație, favorabil regenerării sufletești", el reîntorcându-se periodic la lumea copilăriei și a satului natal, creând un unviers poetic în care predomină confesiunea străbătută de puternice încărcături emoționale și de o sensibilitate nativă (Berény, 1995, p. 168-169). O altă poetă importantă a comunității românești din Ungaria este **Maria Berényi**, născută în 1959 la Micherechi, care a îmbinat cu succes activitatea de cercetător științific cu poezia, ea publicând mai multe volume de versuri în limba română și în limba maghiară, încercând să găsească răspuns la întrebările existențiale prin ambele mijloace lingvistice (Munteanu, 2009, p. 21). Volumul de debut a apărut în 1987 și este intitulat *Autodefinire*, următoarele volume fiind *Fără titlu* (1989), *Pulsul veacului palid* (1997) și *În pragul noului mileniu* (2002). Tiberiu Herdean afirmă că poezia Mariei Berényi este caracterizată de sinceritate, fiind în general de factură confesivă și având o tematică bogată și o puternică încărcătură emoțională și intelectuală (Herdean, 2011, p. 27), iar Elena Rodica Colta remarcă faptul că în poeziile sale este dezvăluită o față intimă, delicată, a intelectualei „bătăioase" din viața de zi cu zi, din versurile poetei desprinzându-se fragilitatea, însingurarea și nesiguranța (Colta, 2002, p. 37).

Profesoara și jurnalista **Lucia Borza** (1928-2016), pe lângă carierea didactică, scrierea de manuale și activitatea publicistică a ajuns să scrie și literatură pentru copii și poezie. În volumul de versuri *Flori târzii*, apărut în 1987 și reeditat în 1997 și 2009, construiește un univers al copilăriei utilizând toate componentele sale: căminul familial, imaginea mamei, grădinița, lumea animalelor și a plantelor, culorile naturii, evocarea unor figuri din satul natal (Munteanu, 2009, p. 20). În acest volum se simte preocuparea poetei pentru veșnicele întrebări existențiale legate de viață și moarte, autocunoaștere, identitate, ea evocând satul natal, familia, anii tinereții. Pentru că și-a petrecut o parte din viață la Budapesta, a cunoscut sentimentul dezrădăcinării și al dorului de locurile natale, care reiese puternic din versurile sale (Illyés, 2018,

p. 21), poeziile aducând cititorului candori nostalgice ale trecutului, trecând de la tematica trecerii timpului, a transformării eului, a regretului cauzat de pierderile celor dragi, până la o poezie a jocului, a copilăriei ca vârstă a nemuririi și a fericirii lipsite de griji (Fenecan, 2003, p. 127). Profesoara **Ana Crișan** (1937-2012), născută la Otlaca-Pustă, a abordat și ea genul liric, creând o poezie care are la bază tematica evocării, atingând uneori tonuri de umor. În volumul de debut, *Cu tine*, *cu voi*, apărut în 2002, creațiile lirice pot fi așezate undeva la granița dintre poezia intimă și cea de stare, iar în următoarele volume (*Lacrimi și zâmbete* – 2004, *Cuvinte sincere* – 2007) este creionat mai puternic un topos al satului natal prin locuri și ființe dragi: casa părintească, mama, bunica, viața de familie (Munteanu, 2009, p. 21). Și jurnalistul și folcloristul **Alexandru Hoțopan** (1937-2007) a publicat în 1997 un volum de poezie, intitulat *Din rădăcini comune*, în care utilizează formula poeziei-parabolă, pe care o îmbină cu poezia de evocare, la care adaugă „gustul pentru anecdotă și scenariul cotidian", Cornel Munteanu observând că poetul încearcă să descrie „criza identitarului", trecând prin înfrângerile și eșecurile inevitabile, pentru a face loc „orgoliului rănit care privește distant și ironic circul comunității dezbinate" (Munteanu, 2009, p. 22). Un alt jurnalist care a fost preocupat de poezie este **Petru Anton** (1923-1991), care s-a născut pe meleaguri ardelene, la Năsăud, stabilindu-se ulterior în Ungaria. Poemele sale, publicate și în volumul colectiv *Muguri*, îmbină poezia peisagistă cu meditația existențială iar în altele apare ludicul și anecdoticul (Munteanu, 2009, p. 101).

Literatura românilor din Ungaria nu a produs un prozator de marcă, cu atât mai puțin un romancier, scriitorii abordând mult timp epicul de dimensiuni reduse, textul hibrid, „la punctul de întâlnire dintre povestirea prelucrată după substanța povestirilor populare autohtone și proza de evocare, memorialistică", fapt care face ca unele texte ficționale să piardă teren în favoarea „documentarului și cotidianului", un motiv posibil fiind și faptul că mulți dintre scriitori erau și jurnaliști, aceștia practicând formele specifice stilului jurnalistic, reportajul, ancheta sau eseul (Munteanu, 2009, p. 22). Unul dintre cei mai importanți scriitori români din Ungaria este **Ilie Ivănuș** (1913-1999), el abordând în operele sale atât genul liric cât și genul epic. Ilie Ivănuș s-a născut la Alămor, județul Sibiu, însă s-a stabilit definitiv în Ungaria, unde studiază la Institutul Pedagogic din Budapesta, din 1953 fiind profesor la școala românească din Giula (Berényi, 1999, p. 41). Volumul său de debut a fost unul de poezie, *Vioara cu cinci strune*, apărut în 1977, acesta fiind primul volum beletristic publicat în rândul românilor din Ungaria, în perioada contemporană. Însă dincolo de poezie, el a fost remarcat în primul rând prin volumele de proză: *Dincolo de orizont* (nuvele, 1981), *Lumea viselor* (povestiri, 1991) și *Elindultam szép Erdélyből* (*Am pornit din frumosul Ardeal* - roman autobiografic, 1992), în aceste volume construind o lume imaginară care este mereu modelată pe realitate, scriitorul pornind de la suferința individuală, personală, pentru a ajunge la suferința fiecărui individ, a comunității (Berényi, 1999, p. 41). Scriitoarea **Ana Radici Repiský,** născută

în 1964 la Micherechi, creează texte aparținând genului memorialistic, eseurile sale venind din memoria afectivă, ea rememorând întâmplări din adolescență sau scurte anecdote folosite ca pretext de narațiune confesivă (Munteanu, 2009, p. 101-102). Autoarea reușește să redea în cuvinte frământările profunde ale intelectualului român din Ungaria ultimelor decenii ale secolului al XX-lea și a începutului de mileniu, construind astfel o fizionomie proprie comunității românești de aici (Gurzău Czeglédi, 2001, p. 46), proza ei fiind născută din iubirea pentru satul natal, Micherechiul fiind văzut ca un centru al lumii, acel „acasă" de care se leagă întreaga ei copilărie (Colta, 2003, p. 61).

Profesorul **Petru Popuța**, născut în 1931 la Chitighaz, fiind un iubitor al literaturii populare, și-a dorit să o valorifice în literatura cultă, și el abordând genul prozei scurte. Textele sale, publicate de-a lungul anilor în presa românească din Ungaria, au fost inspirate din zona povestitorului popular, el creând o proză densă care poate fi caracterizată prin oralitate și pitoresc, folosindu-se de povestirea populară pentru a construi, în jurul unor situații cunoscute, întâmplări și eroi din actualitate, în volumul din 2006, *Amintiri*, *întâmplări*, *povești*, oferind cititorilor o proză aflată la granița dintre eposul popular și memorialistică (Munteanu, 2009, p. 22-23). Prozatorul și eseistul **Gheorghe Santău**, născut în 1923 la Chitighaz, abordează și el proza memorialistică, el transformând textul autobiografic în „plăcerea actului de rememorare", păstrând creațiile la granița dintre textul publicistic și cel literar, printr-o evocare sobră și echilibrată (Munteanu, 2009, p. 23). Și jurnalistul și prozatorul **Vasile Rocsin** (1944-2007) a scris în publicațiile vremii texte memorialistice, cu deschidere spre eseu și studiu cultural, care sunt recuperate în volumul *Acele vremuri de neuitat*, apărut în anul 2004, unde configurează un topos rural al satului său natal, Micherechiul (Munteanu, 2009, p. 24). Trebuie amintită și profesoara și folclorista **Ana Varga** (1928-1990) care, pe lângă articolele de critică literară din publicațiile românești din Ungaria, a publicat și texte narative: schițe, povestiri, nuvele, reportaje dar și un memorial de călătorie. Ea îmbină proza lirică cu elementele autobiografice, folosind evocarea la persoana I, alături de tehnicile specifice povestirii, în volumul postum *Amintiri*, *mărgăritare*, apărut în 1995, fiind recuperate scrieri pe diverse teme sociale, fiind evocați anii de școală, colegii, cu o nostalgie care de multe ori se îmbină cu umorul și ironia, sfârșind adesea într-o meditație personală (Munteanu, 2009, p. 141).

În concluzie, literatura românilor din Ungaria, fie că e vorba de scriitori de limbă română fie de cei bilingvi, poate fi identificată prin câteva specificități datorate contextului social, politic, istoric, lingvistic și cultural în care aceasta s-a dezvoltat. Vorbim despre scriitori aparținând unei minorități etnice, dintr-o comunitate destul de mică și care a trecut în ultima sută de ani prin schimbări majore, care i-au afectat atât viața cotidiană cât și viața culturală, spirituală sau chiar educațională. După momentul 1920 comunitatea românească a trebuit să facă eforturi deosebite pentru a-și reface intelectualitatea, pentru a prezerva tradițiile, limba maternă și identitatea românească. De aceea se poate vorbi

despre o criză a identității minoritarului care se regăsește în aproape toată literatura românilor din Ungaria, un alt element specific fiind toposul imaginat de scriitori, al locurilor de origine dar și unul social specific, construit prin conviețuirea cu alte naționalități, fiecare împrumutând de la cealaltă diverse specificități. De asemenea, este importantă valorificarea creației populare, atât în proza cât și în poezia cultă, de la mijloace artistice la evenimente, personaje, tradiții, descrieri. Iar un alt element specific, în zona prozei, rămâne îmbinarea textului literar cu mijloace specifice reportajului jurnalistic, documentarului sau memorialisticii (Munteanu, 2009, p. 26-27). Nu putem omite și faptul că nu există un grup compact, o generație puternică de scriitori care să se afirme în literatura de adopție, neexistând nicio asociație literară sau un cenaclu literar, scriitorii afirmându-se prin inițiative individuale, aceștia neintegrându-se nici în organizații de breaslă din România, nefiind recuperați astfel de întreaga literatură română (Munteanu, 2009, p. 27).

Foarte important pentru literatura românilor din Ungaria este faptul că au existat în perioada postbelică centre de românitate care iau inițiativa înființării unor reviste de cultură sau a publicării textelor literare ale scriitorilor români din interiorul comunității: la Giula, sub egida Editurii NOI sunt publicate texte ale scriitorilor de limbă română, la Budapesta sunt publicate texte cu sprijinul Editurii Didactice, iar la Seghedin există sprijinul Catedrei de Limba Română de la universitate (Munteanu, 2009, p. 30-31). Trebuie menționat și un ultim aspect, faptul că din inventarul ideatic și imagistic al literaturii românilor din Ungaria lipsește toposul din România, el apărând eventual doar prin figuri ale unor oameni care au marcat copilăria și tinerețea unor scriitori veniți de acolo, cum ar fi cazul prozelor lui Ilie Ivănuș, care descrie Alămorul Sibiului sau imaginea atât de dragă a bunicii care l-a crescut (Munteanu, 2009, p. 27). Concluzia care se poate desprinde este că scriitorii români din Ungaria simt că aparțin unei comunități românești care se disociază de cea din România, ei încercând să exprime în operele lor trăirile, sentimentele, ideile și imaginile artistice specifice unei comunități etnice minoritare, cu problemele ei, cu greutățile ei și cu viața cotidiană, culturală, spirituală, socială specifică, în care ideea de românitate reiese în primul rând din limba maternă folosită, dar mai puțin din împărtășirea unor idealuri și trăsături comune cu conaționalii din România.

Referințe bibliografice:

1. BERÉNYI, Maria. *In memoriam Ilie Ivănuș* (*1913–1999*). În: *Lumina*, *Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria*. 1999, p. 41.

2. BERÉNY, Maria. *Isaia B. Bosco – notar adjunct și poet în Chitighaz*. În: *Chitighaz. Pagini istorico-culturale*, *Publicație a Comunității Cercetătorilor și Creatorilor Români*. Budapesta, 1993, p. 36.

3. BERÉNYI, Maria. *Poetul Lucian Magdu*. În: *Bătania – Pagini istorico-culturale*, *Publicație a Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria*. Budapesta, 1995, p. 168-169.

4. BERÉNY, Maria. *Poeziile lui Iosif Ioan Ardelean*. În: *Chitighaz*. *Pagini istorico-culturale*, *Publicație a Comunității Cercetătorilor și Creatorilor Români*. Budapesta, 1993, p. 24-29.

5. BUCIN, Mihaela. *Perspectivă diacronică asupra epicii narative orale a românilor din Ungaria*. În: *Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria*. 1999, nr. 12, p. 10.

6. COLTA, Elena Rodica. *Melancolica tristețe a Mariei*. În: *Lumina*, *Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria*. 2002, p. 37.

7. COLTA, Elena Rodica. „*Plopi la capătul lumii*" (*recenzie*). În: *Lumina*, *Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria*. 2003, p. 61.

8. COMAN, Mihai. *Introducere în sistemul mass-media*, Iași, 1999.

9. DOMOKOS, Sámuel. *Magyar-román irodalmi kapcsolatok*, Budapesta, 1985.

10. FENECAN, Daiana. *Redescoperirea cuvântului primăvăratic*. În: *România km 0*. *Revistă de cultură*. 2003, Anul IV, nr. 1-2 (6-7), p. 127.

11. GIRAUD, Michel, *Etnicitatea ca necesitate și ca obstacol*. În: FERRÉOL, Gilles (editor). *Cetățenie și integrare socială*. București, 1999, p. 64.

12. GURZĂU CZEGLÉDI, Maria. *Ana Radici Repiský*: „*Rupte din suflet*" (*recenzie*). În: *Lumina*, *Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria*. 2001, p. 46.

13. HEDEȘAN, Otilia (coord.). *Dacă n-ar vu fi*, *nu s-ar vu povesti… Antologie a povestitorilor români din Ungaria*. Timișoara, 2007.

14. HERDEAN, Tiberiu, *Poezia Mariei Berényi*. În: *Lumina*, *Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria*. 2011, p. 27.

15. HOȚOPAN, Alexandru. *Împăratu Roșu și Împăratu Alb* (*Poveștile lui Teodor Șimonca*). Budapesta, 1982.

16. ILLYÉS, Edda. *De doi ani nu mai e printre noi Lucia Borza*. În: *Lumina*, *Publicația Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria*. 2018, p. 21.

17. LÉVI-STRAUSS, Claude. *Rasă și istorie*. Iași, ed. a II-a, 2001.

18. MIHĂILESCU, Vintilă. *Antropologie*. *Cinci introduceri*. Iași, 2007.

19. MUNTEANU, Cornel. *Românii din Ungaria*, *II*. *Literatura* (*1950-2008*). Cluj Napoca, 2009.

20. MUNTEANU, Cornel. *Românii din Ungaria*, *I*. *Presa* (*1950-2005*). Gyula, 2006.

21. PIERROT, Alain. *Multiculturalismul*: *un limbaj considerat concret în mod fals*. În: FERRÉOL, Gilles (editor). *Cetățenie și integrare socială*. București, 1999, p. 144-152.

22. RADKOWSKI, Georges-Hubert. *Antropologie Generală*. Timișoara, 2000.

23. RALIADE, Rodica, NUBERT CHEȚAN, Mihaela. *Lecturi identitare*. *Români din Ungaria – studii de caz –*. București, 2004.

24. SILAGHI, Petru (redactor), *Muguri*. *Scrieri ale autorilor români din Ungaria*. Giula, 1973.

CZU:821.135.1.09(478)
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.09

MIGRANTUL DIN EST: EXERCIȚII DE SUPRAVIEȚUIRE

Felicia CENUȘĂ
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC

Rezumat. *În studiul de față ne vom referi la experiența de emigrant a românilor din Est reflectată în romanul „Clownul din lemn de gutui" de Radu Jorgensen și în piesele de teatru „Avant de mourir" de Val Butnaru, „În container" de Constantin Cheianu și „Oameni ai nimănui" de Dumitru Crudu. Textele se bazează pe fapte reale și constituie o radiografiere a celor mai dramatice crize cu care se confruntă emigrantul azi convertite în ficțiune. Autorii nu urmăresc să-și impresioneze cititorii cu strategii discursive sau didascalii deosebite. Ei încearcă să-i atragă și să-i sensibilizeze prin fabulă și mesaj. Impresia de autenticitate în textele menționate este sporită de multitudinea detaliilor și de marcanta tensiune a mărturisirii.*
Cuvinte-cheie: *emigrant, roman, dramaturgie, tranziție, libertate.*

Abstract. *In the present study we will refer to the emigrant experience of the Romanians from the East reflected in the novel The Quince Wooden Clown by Radu Jorgensen and in the plays Avant de mourir by Val Butnaru, In a container by Constantin Cheianu and Nobody's People by Dumitru Crudu . The texts are based on real facts and are an „x-ray" of the most dramatic crises faced by the emigrant today converted into fiction. The authors do not seek to impress their readers with special discursive strategies or captions. They try to attract and sensitize their audience through fable and message. The impression of authenticity in the mentioned texts is enhanced by the multitude of details and the strong tension of the confession.*
Keywords: *emigrant, novel, dramaturgy, transition, freedom.*

Până la Independența Republicii Moldova, migrația a fost un fenomen sporadic și primordial politic. Pe la mijlocul anilor '90, din cauza paraliziei economice și a deznădejdii, a unui management defectuos în majoritatea domeniilor economice și sociale, a degradării materiale și spirituale începută în comunism, emigrația basarabeană ia amploare, marcată fiind de un mobil economic. Chiar dacă acest proces pare să nu fie unul permanent, ci un episod din perioada de declin economic, din cauza sărăciei și disperării, oamenii pleacă riscând totul: familie, prieteni, pasiuni, prezentul și viitorul. Negăsindu-și rostul în propria țară, forța de aspirație a străinătății este vazută de către ei mai mult ca o alegere forțată a câmpului de luptă pentru supraviețuire, și mai puțin drept trambulină spre carieră.

În volumul de eseuri *Don Quijote în Est*, Octavian Paler mărturisește cu lux de amănunte despre problemele sinuoase ale esticilor veniți în Occident

după căderea Cortinei de Fier, în speranța exercitării vechilor profesiuni. De regulă, aceștia sunt nevoiți să treacă prin „purgatorii umilitoare, să-și vadă invalidate experiența, pregătirea, capacitatea, iluziile, să îndure privațiuni la care nu s-au așteptat, ori să facă munci pe care acasă le-ar fi socotit inferioare, până reușesc să-și asigure o situație mai stabilă, uneori, chiar mulțumitoare în plan material" (Paler, 2017, p. 17).

Apropiate, ca semnificație, mărturisirilor lui Octavian Paler sunt și destăinuirile scriitorului român emigrant Radu Jorgensen: „dacă prin eforturi disperate n-aș fi încercat să schimb subiectul, aruncându-l într-o zonă a derizoriului, aș fi auzit până la capăt – am auzit acum, dar nu în flux continuu – povestea unei inginere care spălase veceuri, a unui saxofonist care face pe translatorul, a câtorva mii de familii care… trăiesc pe social, adică pe ajutor de șomaj." (Jorgensen, 1998, p. 34) În plan sufletesc, acomodarea se dovedește un proces și mai dificil, rareori dus până la capăt. Aflându-se în țara adoptivă, azilantul descoperă că indiferența lumii libere poate fi la fel de crudă ca și cea din țara de origine.

În cartea sa *Clownul din lemn de gutui*, Radu Jorgensen, scriitor cu experiența emigrării, vorbește despre saga azilantului român în străinătate, mai exact, în Suedia. Cartea este „o ficțiune și trebuie tratată ca atare, chiar dacă se bazează pe fapte reale."(Urian, 2000, p. 72). Un scriitor român, pentru a scăpa de libertatea controlată din țară, emigrează înfruntând o serie de probleme atât la plecare, cât și pe perioada șederii: „Am închis ochii întrerupând o clipă filmul neorealist care mi se desfășura înaintea lor. Dar ultima imagine, grotescă, ultimul cadru, persistă pe retină, colo sub pleoapa strânsă cu putere. Imaginea călătorilor trenului nostru „de luxe" sărind peste linii, sărind spre marginea triajului undeva ca să bea apă de la o cișmea, să se adape, alergând cu pașapoartele în mână să fie văzuți de forța magică și să fie mai apoi reprimiți în rândul călătorilor trenului „de luxe". După ce hidratarea lor, astâmpărarea setei lor animalice s-ar fi produs. Cu pașaportul într-o mână și cu pantofii cui într-alta sărind peste linii, cu fardul curs peste obraji, pe sub ochi, pe cutele gâtului, doamnele „de luxe" întorcându-se victorioase la trenul „de luxe" cu sticle „de juma" în mâini. Creierul magic le transferase acest ultim impuls, o avertizare-avertisment, ultimul bici pișcase crupele lor tresăltânde peste liniile ferate în triajul ultimei stații din teritoriu." (Jorgensen, 1998, p. 15).

Autorul îi compară pe dezlănțuiții din Est cu niște animale proaspăt scăpate din cușcă: „Dresorul dăduse o ultimă reprezentație al cărei unic spectator el însuși fusese. Pentru a fi sigur de totala supunere a dresatelor și dresaților, a fiarelor cu ghearele retezate și manichiura făcută. Pentru a fi sigur că atunci când va ridica grilajul metalic eliberându-se din cușca-eveniment pentru care acele fiare mai întâi mușcaseră, zgâriaseră, însângeraseră și se însângeraseră, mai apoi răcniseră, urlaseră, iar în final, deși își pierduseră orice putere, continuau să grohăie, să geamă, să mugească tânjind – ele vor adulmeca libertatea cu nările dilatate o vreme, apoi îmbătate de aerul prea tare al libertății și neputincioase în a găsi logica junglei de afară, se vor întoarce

din proprie voință în încă și mai complicata junglă dinăuntru.” (Jorgensen, 1998, p. 14-15)

Mai mult, repulsia față de viața cotidiană, urâtul ce-l copleșea pe om în fața existenței lipsite de valoare se transformau subit într-o „psihoză a speranței”, susține Herta Muler în volumul de eseuri *Regele se-nclină și ucide*. Speranța în viață „o puteai dobândi doar înfruntând primejdia, dar totuși posibilă (speranța – n.n.) pe meleaguri străine. Instinctul fugii însoțea toate celelalte lucruri.” (Muller, 2005, p. 189) Omul nu vedea în această țară decât un loc vremelnic al vieții lui. Unicul sprijin dându-i credința că mai devreme sau mai târziu i se va oferi prilejul să fugă.

Și dramaturgul basarabean Val Butnaru, în piesa *Avant de mourir*, prezintă drama tulburătoare a artistului azilant dezrădăcinat și momentele pline de neliniște prin care trec cei nevoiți să emigreze.

Personajele piesei sunt Ovidiu și Magdalena. Ovidiu părăsise satul natal, Mugurele, de „paisprezece ani”, pe când „se apropia de 50”, luând calea străinătății pentru a câştiga un ban pentru familie. În încercarea de a supraviețui, ajunge la capătul puterilor, reușind de fiecare dată să supraviețuiască. El este „prototipul sutelor de mii de basarabeni ce traversează de atâția ani întunecatul tunel al interminabilei tranziții din neunde spre nicăieri.” (Zaharia, 2015). Amintind cumva de Ivan Ilici al lui Tolstoi, Ovidiu se află la ora bilanțurilor vieții trăite ca un continuu rateu, motiv pentru care decide să-și curme viața, dar și aici clachează. Magdalena e la începutul carierei sale de artistă, plină de speranțe, dar marcată de disperarea condiției de emigrant. Entuziasmul său idealist trece prin probe dure, iar încercarea de a supraviețui în țara de adopție este presărată cu o serie de deziluzii însoțite de întrebarea „La ce bun să supraviețuiești aici, printre străini?”.

Acțiunea piesei se desfășoară la Paris, orașul care adăpostește milioane de emigranți din toate colțurile lumii. Ovidiu, ajuns aici, după alte munci făcute în Europa, se declară instructor de dans și își deschide la subsolul unei clădiri un salon de dans, căruia îi face publicitate în ziarele pariziene. Unul dintre candidații dornici de a lua lecții de la el este Magdalena, o actriță venită din Basarabia în „orașul visurilor deșarte și al îndrăgostiților leșinați”, iar tangoul lui Pantazi, alias Georges Boulanger, pe care urmează să-l interpreteze/danseze, ilustrează drama acestor oameni fără de țară. Textul piesei este populat de cele două personaje care se completează reciproc în acest „tangou de adio”, dansat înainte de moarte, de unde și titlul piesei.

Fiica lui Ovidiu, Liliana, lăsată acum paisprezece ani acasă în Mugurele cu mamă-sa, moare în neștire la Paris:

„Magda: Liliana a murit.
Ovidiu: Ce tot spui? Cum a murit? Când?
Magda: Acum doi ani. Aici, la Paris.
Ovidiu: Nu poate fi…N-am știut nimic!
Magda: Nimeni nu știe.
Ovidiu: Dar ce căuta ea la Paris?

Magda (erupe): Ceea ce caută toate fetele noastre în parisurile împuțite. […] De când ai plecat, n-ai mai dat nicio veste. Îmi vorbea întruna de dumneata. Și într-o bună zi, am plecat împreună – să te căutăm. Acum doi ani, a fost înjunghiată într-un cartier la periferia Parisului. N-avea acte, n-avea identitate.

Ovidiu: Dar care-i vina mea?

Magda: Vina? Care-i vina ta, mă întrebi? Ticăloșilor, ați plecat cu toții! Mugurelele-s pustii, ca după război! Ați plecat fără să priviți înapoi! Și noi? Și noi cui ne-ați lăsat? La noi cine s-a gândit? […] Cum te vei descurca? Unde vei găsi bani? Ai să-ți vinzi și pe cel de-al doilea rinichi? Ce a mai rămas de vânzare? Ficatul? Inima? Ochii?

Ovidiu: Am să-mi găsesc de lucru!

Magda: Ce poți să faci? Să îngrijești de un bătrân? Să dai lecții de dans?

Ovidiu: Sunt muzicant! Și pictor! Am făcut Arhitectura! Pot scrie! Am să mă angajez ca jurnalist!

Magda: Jurnalist? Nici măcar nu cunoști franceza!"

Magda, spre final, tunsă zero, își scoate peruca și îl cheamă pe Ovidiu să meargă acasă:

„Ovidiu: De ce nu putem rămâne aici?

Magda: Fiindcă orice om trebuie să moară acasă. Acest adevăr ni se potrivește de minune. N-ai înțeles că ambii suntem la fel? Ovidiu, am și eu o ultimă dorință: vreau să dansezi cu mine."

Dansul, care constituie intriga și elementul coagulant al piesei, pare a fi un dans al morții, un *Totentanz* planând permanent asupra personajelor.

Textul nu e doar despre migrație, ci și o parabolă a dragostei și morții, a rostului artei în epoca dezumanizării, a angoasei traumatizante în vremuri vitrege. A trăi departe de limba ta și de mulți dintre ai tăi e sursa multor vise tulburi pentru orice emigrant, indiferent de locul de unde a plecat și cel unde a ajuns, de la Ovidiu încoace. Nu întâmplător și personajul piesei se numește Ovidiu, destinul căruia pare a fie complementar poveștii de viață a personajului.

Tema plecării în străinătate pentru o viață mai bună o întâlnim și în piesa de teatru *În container* a basarabeanului Constantin Cheianu, în care trei moldoveni – Viorel, Sergiu și Igor – aflați la Bruxeles, un oraș de tranzit de unde urmează să-și continue drumul, își povestesc despre tentativele de a fugi din țară și de a ajunge în Occident, considerat un Eldorado pentru mulți azilanți, dar care, de fapt, e spațiul care îi respinge, piesa fiind o mărturie cutremurătoare despre migrația ilegală a basarabenilor în Occident.

Personajele sunt niște „Odisei sau Telemahi ai epocii postcomuniste" (Crețu, 2014) care parcurg un traseu inițiatic, unul al umilinței, presărat cu interogatorii și cedări morale în încercarea de a traversa granițele. Întru realizarea visului de a ajunge în Europa, ei sunt gată să fie prinși de roata de rezervă a vreunui tir, legați sub vreo remorcă, sau închiși ermetic în vreun container respirând printr-un furtun improvizat. În cazuri mai rare, își pot cumpăra la prețuri exagerate pașapoarte false, doar ca să treacă hotarul. Dacă părinții lor trăiau permanent spaima de autoritățile sovietice, care pe mulți i-au deportat prin kazahstane sau siberii, cei trei trăiesc cu frica de autoritățile

europene, care îi pot prinde, amenda şi deporta acasă. Deşi par nişte hoţi (aşa se prezintă unul dintre personaje) care îşi fură banii şi paşapoartele unul altuia, iar legislaţia europeană îi plasează direct în rândul infractorilor, aceştia sunt de fapt nişte „oameni ai nimănui", respinşi atât de ţara de origini, cât şi de cea de adopţie.

În ultima parte, piesa lui Constantin Cheianu se mută din registrul documentarului, în cel al parabolei. Autorul adoptă această formulă cu sensuri existenţiale profunde desprinse din realitate. Vedem un personaj dedublat care susţine un dialog cu sine însuşi, autorul insistând pe radiografierea trăirilor lăuntrice ale acestuia, prin introspecţie şi analiză psihologică. Din acest moment observăm şi mutaţiile care se produc în tectonica sinelui în urma impactului produs de experienţa nefastă.

Igor, unul din cele trei personaje, deposedat de bani de unul dintre camarazii săi, urmează să treacă graniţa într-un container închis ermetic, având posibilitatea să respire doar printr-un furtun improvizat. Tabloul aminteşte de biblicul Iona închis în burta imensă a unei balene. Personajul încearcă să se încurajeze rechemându-şi trecutul, viaţa sa dinaintea intrării în containerul-balenă, monologând. Monologul personajului pare a fi şi al scriitorului care înţelege însingurarea individului în societate, aflat mereu într-o dilemă: libertate şi necesitate, între sens şi nonsens. Monologul mai joacă şi un rol de eliberare, un mijloc de a-şi tempera frica. Am putea vorbi, totuşi, de un monolog dialogat, întrucât personajul pare a vorbi cu mama sa, şi ea o emigrantă în Italia:

„MAMA: Ştii ce mi-am amintit eu? Cum te-am născut. Şi cum îmi strigau medicii să am grijă să nu te înăbuş. Că te-am născut aşa de greu.

IGOR: Eu, mama, mi-am amintit de bunica. Ea îmi povestea cum au fost ridicaţi de ruşi şi duşi în vagoane pentru vite în Kazahstan. Zicea că vagonul avea doar o singură ferestruică ţesută cu sârmă ghimpată şi oamenii se înghesuiau la acea ferestruică să tragă câte o gură de aer curat. Înăuntru era mizerie, că ei acolo îşi făceau toate nevoile, nu le-au dat voie să iasă din vagon cinci zile. Aşa şi eu, mă simt că nu îmi ajunge aer, îmi apropii nasul de furtun. […] Moldova noastră este un container. Îl agaţă cine vrea şi îl duce unde poftește. Vrea în Kazahstan – îl duce în Kazahstan. Vrea în Europa, îl duce în Europa…. Mamă, noi suntem nişte oameni de container. Oricine ne poate urca şi ne poate duce unde dorește. Nici nu trebuie să ne urce, urcăm singuri. […] Noi nu ne putem amesteca cu viaţa lor, zice, noi trăim parcă în nişte containere aici. Noi purtăm containerele noastre peste tot, ca şi melcul casa."

Aflat în burta balenei-container, personajul se prăpădeşte, nereuşind s-o roage pe mama, ca în *Iona* lui Marin Sorescu, să-l mai nască o dată, să-i mai dea o şansă: întrucât prima nu i-a prea ieşit. Moartea echivaleaza cu şansa eliberării totale. Autorul vine să ne demonstreze că nu atât moartea biologică este tragică, cât condiţiile reprobabile care au condus spre aceasta. Personajul devine cu adevărat liber numai prin propria-i moarte, sfidând istoria bolnavă a timpului sau, încât nici însuşi Dumnezeu nu-l mai poate salva, precum procedase în cazul lui Iona.

Tot despre „fuga" basarabenilor în străinătate este și piesa *Oameni ai nimănui* a lui Dumitru Crudu. Asemeni lui Constantin Cheianu, Dumitru Crudu se bazează pe materiale documentare pre-existente, pe mărturii, interviuri, inclusiv pe rapoarte guvernamentale. Metoda de lucru a celor doi dramaturgi este de a plasa acțiunea în mijlocul realității brute, fapt care dau pieselor o alură de autenticitate. Este real nu numai cadrul acțiunii, ci și cel de idei, inspirat dintr-o istorie contemporană.

Piesa poate servi drept catalizator al schimbărilor din societate, al sensibilizării lectorului, chiar dacă rareori vine cu soluții. Cele trei personaje ale piesei, Alexandru, Silvia și Maria, aduc în prim-plan aceleași probleme majore ale individului silit să fugă de condițiile inumane de existență din Republica Moldova, precum foamea, sărăcia, dezamăgirea, zădărnicia și lipsa încrederii în ziua de mâine. Piesa se deschide cu o mărturie a lui Alexandru aflat în fața autogării, de unde urmează să plece în Italia: „Nimeni nu mai vrea să stea în țara asta. Nimeni. Nimeni nu mai vrea să aștepte timpuri mai bune. Toți se duc. Pur și simplu fug. Toată lumea își face bagajele. Se depărtează bărbați, femei, tineri, bătrâni, medici, ingineri, agronomi, arhitecți, vânzători, șoferi. Pleacă prietenii mei din școală, amicii mei din facultate, colegii mei de serviciu, verii, surorile mele. Sunt atâtea localități în care au rămas doar bătrânii. În curând am putea ajunge o țară fără locuitori. Toți știu lucrul ăsta, dar toți se evaporă de aici, inclusiv eu".

Plecarea peste hotare a lui Alexandru e determinată nu doar de dorința de câștig, ci mai ales de disperare: este grav bolnav, are de întreținut un copil rămas în Moldova, bătut în fiecare seară de mama-sa alcoolică. A hotărât să-și sacrifice ultimele zile pentru a face un ban „mai ușor", îngrijind de un bărbat cu probleme psihice și de integritate pe care nu vrea să-l părăsească, chiar dacă îl pune la încercări riscante, fie amenințându-l cu un cuțit, fie aruncând în el cu ce are la îndemână: „În Italia e atât de greu să-ți faci rost de un job. Nu vreau să-mi pierd obiectul muncii mele. Dacă rămân fără acest serviciu, cine o să mă ia în altă parte? Cine o să-l angajeze altundeva pe un individ venit din Moldova, despre care aici nimeni n-a auzit nimic, nici măcar unde e pe hartă?", răspunde Alexandru atunci când e îndemnat de vecini să nu mai continue să îngrijească de „țăcănit".

Alături de Alexandru, celelalte două personaje ale piesei reprezintă același statut al victimei unei lumi distopice.

În scrierile autorilor români, în special ale celor basarabeni, condiția de emigrant e una mai degrabă dramatică și maladivă decât una valorificată pozitiv, protagoniștii fiind niște victime ale destinului. Ori, cum spune, pe drept cuvânt, cercetătoarea Sanda Cordoș, că „noii nomazi ai Europei de astăzi" sunt „prizonieri sau victime ale destinului, mai curând protagoniștii unui exod decât eroi ai Odiseei." (Cordoș, 2012, p. 158-159)

În cazul pieselor dramatice cu această tematică, dar și în proză sau jurnale, autorii nu urmăresc să-și impresioneze cititorii cu strategii discursive sofisticate sau di dascălii deosebite. Textele respective încearcă să sensibilizeze publicul prin fabulă și mesaj. Mai mult, sunt puse în lumină tonurile minore

ale existenței, textele devenind niște mărturisiri în scris ale unor întâmplări reale convertite în ficțiune. Autorul coboară spre cele mai ascunse încăperi ale sufletului personajelor, fără a culmina într-un melodramatic naiv. Majoritatea textelor ce abordează problematica emigrantului estic se citesc cu ușurință, chiar cu voluptate, dând posibilitatea identificării lectorului cu personajele. Impresia de autenticitate în textele menționate este sporită de multitudinea detaliilor și de marcanta tensiune a mărturisirii.

Referințe bibliografice:

1. BUTNARU, Val. *Cum Ecleziastul discută cu proverbele*. Chișinău, 2008.
2. CHEIANU, Constantin. *În container*. Chișinău, 2007.
3. CORDOȘ, Sanda. *Lumi din cuvinte*. *Reprezentări și identități în literatura română postbelică*. București, 2012.
4. CREȚU, Bogdan. *Ce înseamnă să fii moldovean?* [online] Disponibil: https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/ce-inseamna-sa-fii-moldovean--74292.html
5. CRUDU, Dumitru. *Oameni ai nimănui*, Chișinău, 2007.
6. JORGENSEN, Radu. *Clovnul din lemn de gutui*. București, 1998
7. MULLER, Herta. *Regele se-nclină și ucide*. Traducere din germană și note de Alexandru Al.Șaghian. București, 2017.
8. PALER, Octavian. *Don Quijote în Est*. Iași, 2017
9. URIAN, Tudorel. *Proza românească a anilor 90*. Chișinău, 2000.
10. ZAHARIA, Viorica. *Val Butnaru şi teatrul prezentului*.[online] Disponibil: http://dir.upsc.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/908/ZAHARIA_VAL_BUTNARU_SI_TEATRUL_PREZENTULUI.pdf?sequence = 1&isAllowed = y

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone şi interconexiuni europene în creaţia populară şi literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:80/81(092)
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.10

COSERIAN PERIPATETICS BOOK REVIEW: EUGENIU COȘERIU – VOCAȚIA UNIVERSALITĂȚII
Edited and coordinated by Gheorghe Popa
Știința Publishing House, Chișinău

Diana CHIBAC
„*Yuriy Fedkovych*" *Chernivtsi National University*, *Ukraine*

Anca URSACHE TCACIUC
„*Nicolae Titulescu*" *University of Bucharest*, *Romania*

Abstract. *Eugenio Coșeriu's Monumental Centenary Event – 100 years since his birth*, *is successufully celebrated both in the space of his native lands and abroad*. *A series of scientific and cultural events are organized*. *In this context*, *Știința Publishing House launches the Eugeniu Coșeriu – Vocația universalității* / *Vocation of Universality book collection under the coordination of Gheorghe Popa*. *The book covers the protagonist' life in thematic section*: *in the field of linguistics*, *literature*, *interviews – dialogues with and about Eugenio Coseriu*, *evocations – confessions and reconstructions*, *reflections on the great coserian model*, *and*, *of course*, *at the end*, *the iconographic compartment that makes accessible the life in images of master Coseriu*.

***Keywords*:** *Eugenio Coseriu*, *centenary*, *linguist*, *scientist*, *universality*, *book-review*.

Eugenio Coșeriu's Monumental Centenary Event – 100 years since his birth

On the 100th anniversary occasion of the remarkable Eugenio Coseriu's birth, on July 27th, 2021, both in the space of his native lands and abroad, a series of cultural and scientific events are scheduled throughout this year. As an international linguist, a prominent representative of the diaspora, he had an exemplary scientific career and a special destiny. As a perfect polyglot, Eugenio Coseriu demonstrated an overview of languages and the language as a people symbolic activity, imposing himself in the field of linguistics first in his indisputable capacity as a scientist who found the solution of Ferdinand de Saussure's dichotomies *language – speech* and *synchrony – diachrony*, through his early studies *Sistema norma y abla*, (1952), *Sincronia e dicronia*

e istoria, (1958), and later as a language theorist. According to his exegetes, he fundamentally reconstructed the science of language known in the '60s, in the heyday of structuralism as a pilot discipline of the humanities, establishing it as an authentic science of culture, coherent and systematic, integrative and polyphonic. As Mircea Borcila pointed out, through its breadth and depth, coserian theory provides the foundation and the legitimate epistemological status of human linguistics. In this context of Coseriu's scientific contribution, several educational institutions are involved in organizing events on the centenary occasion.

Thus, the International Congress *Coseriu's Linguistics*. *Origin and Actuality*, organized by the University of Zurich, between June 16th-18th, through its representative, the Head of the Department of Romanic Linguistics Johanes Kabatek, one of the largest promoters of coserian linguistic and his collaborators, addressed a broad topic, aiming to create a space for debate on the origin and evolution of Coseriu's thinking; the organizers invited participants to discuss the influence of the coserian conception in the linguistics of the twentieth century and its continued presence in the twenty-first century, as well as its relationship with other current linguistic theories and currents.

Plenary lectures, round tables and section papers brought together participants – academics, researchers, PhD students – from Germany, USA, Mexico, Japan, Slovenia, Croatia, Brazil, France, Uruguay, Chile, Spain, Italy, Romania, Switzerland, who have developed in their communications these ideas and applied the methodological instruments of integral linguistics to the interpretation of language facts, thus demonstrating the theoretical and applicative potential of Coseriu's conception.

During the congress, several volumes on the theme were launched: Eugenio Coseriu, *Wolf Dietrich*, *Geschichte der ramanischen Sprachwissenchaft*, *Band 2*: *Von Nebrija* (*1942*) *bis Celso Cittadini* (*1601*): *Die Epoche des Humanismus*. Tübingen, Narr 2020; Eugeniu Coșeriu, *Vocația universalității* (editor Gheorghe Popa), Editura Știința, Chișinău, 2021; Eugenio Coseriu, *Past*, *Present and Future* (editori: Klaas Willems, Cristinel Munteanu), De Gruyter, Berlin, 2021; *Dincolo de structuralism*. *Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea*. *Corespondența Marius Sala – Eugeniu Coșeriu*, J. Kabatek și Cristina Bleorțu, Editura Academiei Române, București, 2021; Irina-Marinela Deftu, J. Kabatek, *Eugenio Coseriu – Beyound Structuralism*, De Gruyter, Berlin, 2021, ș. a.

The Zurich Congress will remain in history files for its impeccable organization, diversity and large number of participants (over 300) and also for J. Kabatek's welcome initiative to interview coserian linguists from several countries and making them available to all interested, on the web page of the *Coseriu 100* congress – the 70 interviews conducted so far.

After the large-scale manifestation in Zurich, on July, 27th this year, several events took place simultaneously. Thus, the online scientific session

Eugenio Coseriu – 100 years since his birth, initiated by the Romanian Academy – Iasi branch, highlighted the scientific side of the homage, among the speakers being present those who knew him personally: Mircea Borcila, Stelian Dumistrăcel, Nicolae Saramandu.

The commemoration of the 100th birth anniversary of Eugeniu Coseriu, organized online by the *Babes -Bolyai* University of Cluj and the *Eugeniu Coseriu* Cultural-Scientific Association had as guests some of the most important coserian disciples, who listened to his courses and did PhD under his guidance: Johanes Kabatek – Switzerland, Manuel Casrdo Velarde - Spain, Oscar Loureda Lamas – Germany, Magdalena Viramonte – Argentina, Adolfo Elizaincin – Uruguay, Alfredo Matus – Chile, Cleminton Pinheiro - Brazil, Floarea Verban – Italy. They paid homage to the personality of the celebrant, pointing to her demanding and rigorous appearance, but also to the Coseriu Humankind, so generous with a lively sense of humor. Of course, other participants who had the honor to meet the remarkable Eugenio Coseriu evoked his contribution in terms of knowing the Romanian language in the Occident and its intransigence when it comes to Moldovianism and the so-called „Moldovian" language: Ludmila Zbant – University of State from Chisinau, Ileana Oancea – West University of Timisoara, Sanda Ardeleanu – University of Suceava, Maria Slehtitchi – University of Balti. The young soprano of Bessarabian origin, Isabelle Haile from London, also took part in Cluj commemoration by interpreting fragments of sacred music, who perfumed the event with a special lyricism.

Continuing in this note, between September 24 and 26, will take place at the State University of Moldova, Chisinau, *The International Colloquium on Language Sciences Eugenio Coseriu*, 16th edition, with the theme *Language*, *Creativity*, *Culture – resistance structures of human being*, in collaboration with *Stefan cel Mare* University of Suceava, Romania and *Yuriy Fedkovych* Chernivtsi National University, Ukraine, and, on October 7, *The International Scientific Conference – Modern Philology* will also take place in Chisinau and Balti, Republic of Moldova: *achievements and perspectives in the european context*, 15th edition; *Eugeniu Coșeriu*: *100 years since birth – Language as a sum of values*.

Team building: *Știința* Publishing House, Gheorghe Popa and his book collaborators

With a history of more than half a century, *Știința* Publishing House is the oldest publishing institution in the Republic of Moldova, founded in 1959 within the Academy of Sciences in order to value the scientific research results of local scholars. In nowadays, with an indisputable notoriety in collaboration with the most prestigious publishing houses abroad, *Știința* Publishing House conforms to the demands of the time under its unmistakable mark of quality and style, bringing to the fore

famous names of scientists, professors and specialists in different fields of activity, both national and international space.

One of the ambitious projects in which the publishing house is involved, entitled *Notorious Personalities* Collection has been a considerable success over the years among readers, proof that it has already reached number 12 of the series by publishing in Romanian, in the spring of this year, the volume *Eugenio Coseriu – The vocation of universality*, under the impeccable coordination of the linguist Gheorghe Popa, rector of the *Alecu Russo* State University from Balti.

In the note edition of this book, the famous professor Gheorghe Popa remembers Maestro Coseriu who considered that „there is no (…) a better way to honor a researcher than to dedicate him a contribution in a field of research to which himself devoted a good part of his labor power to it". (Eugeniu Coșeriu, *Limba română în fața Occidentului*. Cluj-Napoca, Dacia Publishing House, 1994, p. 11). By virtue of these sayings, an entire team is involved in the wonderful project of the centenary Coseriu, „which comes not only to complete the book collection *Notorious personalities* of the prestigious Știința Publishing House, but also to revive the older collaborations with E. Coseriu, who published him his first book in Romanian *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*, (1994), co-organazing and co-financing at the same time, Colloquium *Philology of the 21st Century*, 1st edition, (2001).

At the same publishing house appeared, years ago, the volume of the Colloquium materials in question, entitled *A linguist of the XXI century* (2002), as well the interviews volume under the name *The Shell univers – Universul din scoică* (2004)", notes the work editor Gheorghe Popa.

As the editorial rigors require a limited space, the material's selection and structuring considered the major objective of this book project, to include and reveal as much as possible, the dimensions of E. Coseriu's personality from various perspectives: biographical, spiritual, intellectual, professional, epistemic, etc. Thus, in the spring of this year, in accordance with the highest quality standards in hardcover edition, totaling 484 pages, this work sees the light of day, under the title *Eugeniu Coșeriu – Vocația univeraslității* / *The Vocation of Universality*. The book is structured in four chapters, distinct in presentation, but interdependent and complementary in content; it includes the protagonist's life both in a brief chronological formula mounted right at the beginning of the volume, and on thematic sections in the field of linguistics, literature, interviews – dialogues with and about Eugenio Coseriu, evocations – confessions and reconstructions, reflections on the great coserian model, and, of course, at the end, the iconographic compartment that makes accessible the life in images of master Coseriu.

The information was distributed in each chapter, considering, mainly the chronological principle, of their elaboration period, and not from their publication date, because certain ideas or statements can be interpreted unambiguously only if they are related to political, historical, scientific, cultural climate", states the editor Gheorghe Popa, in the note edition of this project book.

Beyond the texts, with epistemological and documentary value, the volume ferments of emotion; most of the collaborators of this book project knew the Man Coseriu personally, which makes objectivism and subjectivism join hands in a great story.

Coșeriu's peripatetics

– breif biographical data

Eugenio Coseriu was born on July 27, 1921, in Mihaileni, Balti, Republic of Modova. After graduating from *Ion Creanga* High School in Balti, he enrolled at the University of Iasi (1939-1940), after which he received a scholarship, granted by the Italian State, at the Sapienza University in Rome (1941-1945), where he studied foreign languages, taking his doctorate in Slavic and Romanic philology. He then continued his studies in the field of philosophy at the Universities of Padua (1945) and Milan (1946-1949), defending a second doctorate in aesthetics.

In 1950, he left for Uruguay, at the University of Montevideo, where he founded his first department of linguistics and began to publish his basic studies. In 1963 he returned to Europe, being invited by the University of Tübingen, Germany, where he worked until the end of his life in 2002.

– vocation of universality

Coseriu incorporated in the history of this discipline the previous reflection on language. A profound connoisseur of classical languages and philosophy, *The History of Linguistic Thought* begins, in his vision, with Plato and Aristotle, passing through St. Augustine and St. Thomas, through Leibniz, W. von Humboldt and G. Vico, to reach Heidegger and Croce.

Based on these fundamental truths and Eugenio Coseriu's desire to assert himself, not „in a specific field of culture, but in a universal field", we only related what was revealed to him, that the universal can be discovered even in a shell or a drop of water'as we find them evoked in the volume that is the subject of our review.

The coserian heritage will last over time; and this is due both to his genius and to the considerable and constant efforts of those who knew him, esteemed him, loved him, to commemorate him everywhere, on all continents of the world, through prestigious studies and publications. The idea more and more insistently circulated about E. Coseriu as a universal man, not in the Renaissance sense, but „in the sense of placing the field of

research in a universal perspective and in close connection with all fields of knowledge" as the master himself confesses.

In conclusion, influenced by the thinking of Mircea Eliade, we can say with all conviction that Eugenio Coseriu entered the sacred time of mankind.

Bibliography

1. POPA, Gheorghe. *Eugeniu Coșeriu – Vocația universalității*. Chișinău, Editura Știința, 2021

Sitography

1. Editura Știința. Personalități notorii, [online] Disponibil http://editurastiinta.md/personalitati-notorii, accesed on August, 31, 2021

2. Editura Știința. Eugeniu Coșeriu – Vocația universalității, [online] Disponibil http://editurastiinta.md/eugeniu-coseriu-vocatia-universalitatii, accesed on August, 31, 2021

3. Lingvistică coșeriană – origine și actualitate, [online] Disponibil https://coseriu100.info/ro/coseriu100-ro/, accesed on August, 31, 2021 Observatorul Cultural – Centenarul Eugeniu Coșeriu, [online] Disponibil https://www.observatorulcultural.ro/articol/centenarul-eugeniu-coseriu/, accesed on August, 31, 2021.

4. Omul și Limbajul. Centenar – Eugeniu Coșeriu, [online] Disponibil https://mnlr.ro/omul-si-limbajul-centenar-eugen-coseriu/, accesed on September, 1, 2021.

CZU:[392.1+398.3](478)
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.11

SOCIALIZAREA JUVENILĂ – TREAPTĂ PREMERGĂTOARE CEREMONIALULUI NUPȚIAL

Mariana COCIERU
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC

Rezumat. *În demersul de față autorul ia în discuție practicile de cultură tradițională cu valoare de socializare juvenilă a tinerilor care au atins vârsta maturității. Actualizate în diverse contexte socio-culturale, obiceiurile de inițiere se înscriu în codul normativ al comunității, având rolul de a facilita trecerea tinerilor prin anumite protocoale sociale de integrare în rândul adulților. În majoritatea cazurilor, contextualizarea acestor obiceiuri avea loc în cadrul Horei (Jiocului, Jocului) satului, reprezentată ca o manifestare socio-culturală de anvergură în cadrul căreia își dădeau concursul instituția oamenilor în vârstă (ca sfătuitori și priveghetori asupra îndeplinirii cutumiare a rânduielii pământului) și instituția cetei de flăcăi (răspunzători de organizarea Horei satului și a obiceiurilor de inițiere într-o clasă de vârstă). Literatura de specialitate, pune la dispoziția cercetătorilor fenomenelor etnoculturale mai multe informații referitor la intrarea tinerilor în ceata flăcăilor/feciorilor, în timp ce inițierea fetelor nubile rămâne din anumite considerente, neclare încă, un subiect mai puțin cercetat. Studiul de față reprezintă o investigație mai aprofundată a practicilor de modificare a statutului indivizilor ajunși în pragul maturității și o sintetizare a informațiilor obținute în vederea înțelegerii semnificațiilor celor două scenarii inițiatice pe sexe.*

***Cuvinte-cheie*:** *fenomen etnocultural, obiceiuri de inițiere, socializare juvenilă, flăcău, fată mare, cultură tradițională.*

Abstract. *In this approach, the author discusses the traditional culture practices with the value of youthful socialization of young people who have reached adulthood. Updated in various socio-cultural contexts, the initiation habits are part of the normative code of the community, having the role of facilitating the passage of young people through certain social protocols of integration among adults. In most cases, the contextualization of these customs took place within the Village Hora / Hora satului (Joc or Jioc – The traditional Romanian circle dance),, represented as a large socio-cultural event in which the institution of the elderly competed (as advisers and watchmen on the customary fulfillment of the land order) and the institution of the group of lads (responsible for the organization of the Village Hora and the habits of initiation into an age class). The literature provides researchers of ethno-cultural phenomena with more information on the entry of young people in the crowd of boys / girls, while the initiation of single girls remains for some reason, still unclear, a less researched topic. The present study represents a more in-depth investigation of*

the practices of changing the status of individuals who have reached the threshold of maturity and a synthesis of the information obtained in order to understand the meanings of the two initial scenarios by gender.

***Keywords*: *ethno-cultural phenomenon*, *initiation habits*, *youthful socialization*, *lad*, *big girl*, *traditional culture*.**

Fiecare cercetare de teren, fie ea etnografică, folcloristică, sociologică, etnologică sau antropologică socio-culturală are menirea esențială de a demonstra complexitatea fenomenelor de cultură și civilizație tradițională, documentarea cărora deschizând perspective uimitoare de interpretare pentru știință, educație și cultura unui popor.

Caracterul perisabil al informației autentice ne motivează zilnic spre o documentare, tezaurizare și valorificare cât mai urgentă a faptelor etnoculturale pentru a preveni pierderea unor informații de valoare și perceperea în complexitate a elementelor de cultură și civilizație rurală.

Prin urmare, încercăm să aducem în discuție un subiect de interes socio-normativ, care la ora actuală se află într-o continuă degradare datorită revoluțiilor tehnologice care marchează considerabil comunitatea rurală, rupând-o involuntar de mentalitatea tradițională de odinioară și aruncând-o în vâltoarea tendințelor excesive de urbanizare și tehnologizare.

Cercetările actuale de teren ne prezintă informații diverse privind socializarea juvenilă, cele mai relevante pentru studiul dat fiind cele colectate din satele aflate la periferii, marginalizate și limitate în accesul excesiv către localitățile urbane. Informații utile au fost descoperite și în arhivele etnofolclorice și dialectologice, recent digitizate, care ne pun la dispoziție un model de existență pre-industrial, încă propice și relevant pentru investigațiile noastre.

În studiile de specialitate, riturile de trecere au cunoscut o reflectare considerabilă, fapt care demonstrează atât interesul sporit al cercetătorilor pentru aceste fenomene culturale, cât și pronunțatul caracter peren și multifuncțional al riturilor. Exegeții fenomenelor etnoculturale sunt de părerea că ritualurile vieții umane reprezintă zona cea mai productivă de cultură tradițională, iar cel mai bine conturat este cel nupțial, ca „verigă centrală și implicit, cea mai importantă a vieții" (Ciubotaru, 2009, p. 5). Argumentul acestei pertinente concluzii constă în faptul că „spre deosebire de noul născut, care nu realizează implicarea lui în ritualurile pe care le parcurge ori de dalbul călător, aflat la cumpăna dintre existență și post-existență, cuplul marital își asumă lucid etapele ceremonialului, care îl va conduce la întemeierea căminului" (Ciubotaru, 2009, p. 5).

În aceeași ordine de idei, se înscriu și informațiile orale obținute în urma interviurilor realizate cu purtătorii de memorie culturală din localitățile

din Republica Moldova, dar și cele românești din Ucraina și Federația Rusă, efectuate de colegii folcloriști în perioada postbelică, care ne aduc argumente suficiente în favoarea considerării ritualului nupțial drept cea mai spectaculoasă și complexă manifestare, de o valoare inestimabilă atât pentru cuplul familial format, cât și pentru întreaga comunitate rurală. Convins de acest fapt este Ioan Alexandru în prefața volumului *Nunta la români*. *Orații*, îngrijit de laboriosul cercetător al fenomenului nupțial Ion Moanță: „Nunta este socotită din vechime o taină ca și nașterea și moartea: spre deosebire de acestea însă, omul participă la nuntă conștient în ceasul de floare al vieţuirii sale. Dacă nașterea corespunde zorilor vieţuirii și moartea amurgului, nunta este ceasul de amiază, cel mai limpede pentru om, dar și cel mai greu tocmai datorită acestei limpezimi” (Alexandru, 1989, p. 5).

La hotarul dintre naștere și nuntă, se află perioada copilărie – adolescență, definită de către etnologul Silvia Ciubotaru, drept „vreme a așteptării și devenirii” care prin intermediul „sărbătorilor inițiatice” realizează etapa premergătoare actului nupțial, de cunoaștere reciprocă a tinerilor și familiilor lor în cadrul mediului rural, la muncă – șezători, clacă, la sărbători calendaristice și de familie, la *Hora satului*, petreceri câmpenești, jocuri/baluri etc. (Moanță, 2014, p. 72).

În *Registrul Național al Patrimoniului Cultural Imaterial*, elaborat de Comisia Națională pentru Salvgardarea Patrimoniului Cultural Imaterial, obiceiurile de socializare a tinerilor sunt clasificate în felul următor: ieșirea la joc/horă, participarea la clacă, participarea în ceata flăcăilor, împreună cu toate practicile și reprezentările asociate acestora.

În grupul sărbătorilor comunitare cu funcție de inițiere sunt incluse: „V.61. Șezătoarea/La opaiț/La foc (la scărmănat sau la tors lâna, la țesut, la cusut cămășile și batistele pentru nuntă, la împletit haine de lână și horboțele pentru prosoape), împreună cu toate practicile și reprezentările asociate.

V.62. Claca la construit locuința (la pregătit lutul pentru casă, la făcut lampaci, la pus podul casei, la uns pereții) sau altă construcție din gospodărie.

V.63. Claca la construit biserica, împreună cu toate practicile și reprezentările asociate.

V.64. Întovărășirile de muncă la recoltat cerealele, la cules strugurii, la curățat porumbul și alte lucrări asemenea.

V.65. Hora/jocul satului, ca instituție de socializare a tineretului și de menținere a comunicării sociale, împreună cu toate practicile și reprezentările asociate (Zilele consacrate întrunirii horei/jocului. Intrarea tinerilor în horă. Invitarea fetelor la horă și petrecerea lor acasă. Grupul muzicanților. Angajarea/tocmirea muzicanților și altele asemenea).

V.66. Spațiul de desfășurare a jocului/horei satului.

V.67. Hramul bisericii și al localității, împreună cu toate practicile și reprezentările asociate (Serviciul divin, masa comunitară la biserică, hora/jocul de după amiază. Jocul/hora de a doua și a treia zi de hram).

V.68. Spațiile consacrate pentru desfășurarea hramului" (Buzilă, 2012, cap. V).

Cadrul socio-normativ al acestor obiceiuri, practicate în cadrul sărbătorilor comunitare, era constituit din anumite legi nescrise, pe care membrii comunității le respectau în conformitate cu tradiția locală. De obicei, îndeplinirea acestor prevederi era reglementată de instituția oamenilor în vârstă, reprezentată de bătrânii satului și de grupul flăcăilor deja inițiați. Orice abatere de la conduita socială era supusă instanței tradiționale de judecată, de aceea membrii comunității se străduiau să nu le încalce și să le respecte întocmai.

Necesitatea trecerii acestor probe de socializare juvenilă, de inițiere, subliniază Adina Hulubaș „dă dreptul tinerilor să întemeieze o nouă lume – mică, cea a familiei proprii – fiindcă au regenerat macrocosmosul prin victoria lor în probele mitice" (Hulubaș, 2007, p. 109). Inițierile copilăriei, când mama își ghidează fiica în arta preparării bucatelor, a țesutului, a confecționării hainelor, îndeletniciri feminine necesare unei viitoare gospodine, iar tata își învață feciorul practicile agricole, cinegetice de dobândire a hranei, ca ocupații distincte masculine, însoțite de acele jocuri ale copilăriei în care sunt îndemnați a-și alege partenere, mimând inițiatic cererea în căsătorie sau dorința de nuntire, reprezintă etape de pregătire a copiilor pentru rolurile pe care și le vor asuma mai târziu, la vârsta pubertății. Inițial, într-un mod ludic, ulterior cu o mai multă responsabilitate, se realizează introducerea copiilor în viața socială a comunității. Participarea copiilor, alături de părinți, în activitățile sociale și etnoculturale ale mediului, urmărirea a ce se întâmplă cu frații sau surorile mai mari, ascultarea basmelor povestite de bunei cu Feți-Frumoși și Ilene Cosânzene, deprinderea colindelor de flăcău și fată mare, de gazdă sau casă, executarea în formă de joc a unor practici magice rudimentare de aflare a ursitului etc., sunt tot atâtea experiențe de viață, obiceiuri, credințe care „alcătuiesc un complex psihico-moral care înrădăcinează în conștiința fragedelor mlădițe convingerea că, la vremea vremii, vor purcede pe calea întemeierii unei noi familii, că vor cunoaște dragostea și echilibrul sufletesc" (Ciubotaru, 2009, p. 40).

De aici preadolescenții se îndreaptă spre etapa premergătoare actului marital – socializarea juvenilă, care în mentalitatea tradițională reprezintă o treaptă esențială pentru tinerii care urmau să se căsătorească. Băieții ajunși în pragul maturității trebuiau neapărat să iasă la horă, iar fetele mari să fie scoase la horă, în caz contrar, nefiind „lumiți" (adică, dați cu lumea, socializați, inițiați), nu aveau permisiunea nici de „a sta cu fetele sau cu băieții", dar nici să se căsătorească. Era important ca această socializare să

se producă și în urma inițierii fraților/surorilor mai mari. De asemenea, nu se permitea „să-i dai înainte" nici cu căsătoria, dacă, bunăoară în familie erau surori mai mari necăsătorite. Toate aceste legi nescrise erau respectate cu sfințenie. Rareori, încheierea căsătoriilor se efectua totuși cu acceptul fraților mai mari.

În continuare ne vom opri asupra rolului decisiv al *Horei satului* și al cetei de flăcăi/feciori în executarea actelor de socializare juvenilă.

Folcloristul Nicolae Băieșu în studiile sale consacrate sărbătorilor calendaristice, analizează *Hora satului* ca fenomen etnofolcloric important, aflat într-o interdependență inerentă de ceata de flăcăi, organizată în zilele de Crăciun, An Nou, Bobotează, Paște, Duminica mare, Hramul bisericii etc., în toate localitățile românești din Republica Moldova, Ucraina, Federația Rusă, întâlnită fiind și cu denumirea de *Joc* sau *Jioc*. Cercetătorul insistă asupra importantului rol educativ ce-l avea instituția tradițională respectivă pentru întreaga comunitate: „Pe lângă elementul distractiv, jocul era un fel de școală a satului, o lecție de etică și estetică, dădea povețe de omenie, de comportare în societate, de popularizare a tot ce este frumos și de preț, totodată, de biciuire a obrăzniciei, a îngâmfării, fuduliei și altor metehne omenești" (Băieșu, 2014, p. 455). Tot aici evidențiază și starea actuală a fenomenului horal: „Regretăm mult că astăzi tradiția horei satului aproape nu mai există. Doar în foarte puține localități (or. Cahul, Brânzeni – Edineț și încă vreo câteva) se mai fac hore la sărbători, în același număr la Crăciun" (Băieșu, 2014, p. 456).

Un moment important pentru studiul inițiat de noi este consemnarea de către folclorist a practicilor de inițiere a tinerilor efectuate în cadrul *Horei* de Crăciun, dar și la alte sărbători mari (Paștele, Duminica Mare, Hramul satului), identificate în cadrul campaniilor de teren cu denumirea: „*scosul la joc* (n.n. – *ieșitul la joc*, *ieșitul în lume*) al fetelor (de 16-17 ani), dar și al flăcăilor începători. *Scosul la joc*, menționează cercetătorul, era trecerea solemnă a fetelor și băieților de la o categorie de vârstă la alta, care în trecut se efectua prin ceremonii speciale (deosebindu-se de la o zonă la alta) în fața întregii colectivități sătești. Era tranziția de la vârsta copilăriei la cea a tinereții, când fetele și băieții pot de acum să se căsătorească, să formeze noi familii" (Băieșu, 2014, p. 454).

Analizând manifestarea centrală din perioada sărbătorilor pascale, cercetătorul Victor Ghilaș e de părerea că „*Hora satului* contemporană prezintă o latură importantă a specificului spiritualității naționale românești, conturându-i identitatea în lumea pluralistă și globalizantă. În același timp, ea consfințește rezultatul tezaurizării unor valori fundamental-umane în tradiția populară, ca formă vie de manifestare socioculturală a comunității ce respectă și construiește bunuri cultural-artistice colective" (Ghilaș, 2008, p. 19).

Cele două instituții tradiționale, *Hora satului* și *Ceata flăcăilor*, care au stat la baza consolidării culturii socio-normative tradiționale, sunt tratate

minuțios și în studiile etnologului Varvara Buzilă: „Până la apariția legilor scrise, dar în bună parte și după aprobarea pravilei, instituțiile sociale, constituite și esențializate în așa mod încât să articuleze întreaga cultură tradițională, vegheau asupra respectării normelor sociale, fiind orientate de sistemul de valori specific acestei societăți. Principiile valorice ale acestui drept obișnuielnic, fidel tradiției, erau promovate conform unor modele consacrate, considerate de către mentalitatea tradițională ca fiind foarte vechi și cele mai adevărate" (Buzilă, 2014, p. 107).

Atât documentele de arhivă manuscriptice și sonore ale Arhivei de Folclor a Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu", cât și studiile privind rezultatele unor cercetări de teren în satele dintre Prut și Nistru, dar și propriile experiențe de culegător și cercetător al fenomenului etnocultural *Hora satului* și al obiceiurilor aferente, ne-au demonstrat că informatorii/performerii de folclor dețin în memoria colectivă cunoștințe cu privire la aceste practici de inițiere. Nivelul de conservare a informațiilor privind aceste practici în memoria promotorilor de folclor e unul diferit. Etnologul Varvara Buzilă concluzionează că cel mai frecvent, purtătorii de cultură tradițională „povestesc despre intrarea flăcăilor în horă și mai puțin despre inițierea fetelor" (Buzilă, 2014, p. 107). Cu toate acestea, în timpul cercetărilor am identificat informații suficiente și diferite privind socializarea de gen.

Chiar dacă în Europa întreagă, constată filosoful religiilor Mircea Eliade, au dispărut inițierile tradiționale ale lumii arhaice, în mediul cultural românesc acestea s-au conservat prin simboluri și scenarii consolidate în vise și în imaginația subconștientă a mentalului folcloric (Eliade, 1994, p. 177). Etnologul Adina Hulubaș cercetează manifestarea tiparelor inițiatice în folclorul literar care păstrează aspectul metaforizat al acestor ritualuri. Analizând literatura de specialitate, exegeta constată o lipsă desăvârșită a studiilor destinate modelelor inițiatice, considerând contribuția lui Eliade la investigarea și interpretarea religiilor lumii una fundamentală în descifrarea simbolismului inițiatic concentrat în ritualuri și considerate drept forme/fapte de manifestare culturală străveche.

Din perspectivă teoretică, conceptul de inițiere este definit în literatura de specialitate din perspectiva a trei ritualuri:

- inițierea tribală – trecerea de la statutul de adolescent la cel de tânăr cu drepturi depline în societate; rituri de pubertate sau inițiere de la o clasă de vârstă la alta, sau rituri de socializare juvenilă;
- inițierea religioasă;
- inițierea într-o societate secretă.

În prezentul demers ne vom referi doar la inițierea tribală, pe care am putea să o numim și inițierea de obște, comunitară, socială. De la bun început, antropologul francez Arnold van Jennep ne atenționează să nu confundăm

ritualurile de pubertate socială cu cele de pubertate fizică sau sexuală, care nu coincideau în majoritatea cazurilor, considerând inițierea ca pe niște „rituri de separare de lumea asexuată, urmate de rituri de agregare la lumea sexuală, la societatea restrânsă, constituită dincolo de toate celelalte societăți generale sau speciale, din indivizi de același sex" (Gennep, 1996, p. 69).

Insistând asupra simbolisticii ritualurilor de trecere, vom constata că Mircea Eliade identifică în fiecare trecere de prag un moment critic de moarte ritualică, „supremă inițiere" (Eliade, 1993, p. 242, p. 244), care marchează începutul unei noi existențe spirituale: „inițierea echivalează cu maturizarea spirituală" (Eliade, 1995, p. 164). Pragurile respective determină și depășirea sinelui individual și unirea cu ființa absolută. Prin urmarea, intratul în horă și prinderea în joc pot fi interpretate pe de o parte ca pe „refacerea întregului, pentru că în timpul sărbătorilor omul simte cel mai puternic legătura sa cu Totul", pe de altă parte, are loc „restabilirea legăturilor cu sacrul", deoarece „accesul la sacru permite contactul cu Totul, împreună conducând la anularea necunoscutului în cunoscut; iar Cosmosul devine transparent" (Suiogan, 2006, p. 39).

Toate aceste tipare erau o reiterare a acțiunilor arhetipale transmise din generație în generație la nivel genetic. Acțiunile intenționate erau orientate spre depășirea stării anterioare și atingerea stării superioare. Comportamentul celui inițiat se realiza în rezultatul osmozei aspectelor particulare cu cele generale. Rolurile actanților la respectivul model sociocultural, subliniază Germina Comanici, „se creează pe un sistem de valori, cu un model concret de realizare, într-un raport de determinare între interpretul – posibil și creator – și colectivitatea prezentă, care receptează, dar și cea precedentă, care a contribuit la realizarea modelului. Astfel, schema de rol, ca element al paternului cultural, este o rezultantă de generații" (Comanici, 1992, p. 55).

Riturile de inițiere legate de atingerea maturității cuprind, după Mircea Eliade, o serie de elemente comune. Vom încerca să exemplificăm aceste componente prin raportarea la informațiile înregistrate pe teren cu referire la aceste practici de inițiere:

– separarea de mediul familiar (prin actele de înfrățire sau luarea de surate, intrarea flăcăilor în ceata bărbătească, a fetelor mari în hurtă), izolarea (așa cum o făceau băieții în hurdughii, iar fetele la șezători);

– interdicțiile (fata mare nu trebuia să fie văzută de acei ai casei când trebuia să se gătească pentru horă, pentru a nu-i fi furat meșteșugul rumenelii);

– schimbarea aspectului prin vopsire, măști, deghizări (la horă atât tânărul, dar mai ales fata mare trebuia să iasă rumenită, în straie noi, cu anumite obiecte ritualice, așa cum era batista, băsmăluța de horă, busuiocul pus în sân, atât cu semnificație apotropaică, cât și ca element magic de ademenire a partenerilor de sex opus, busuiocul – dragostea feciorilor);

– supunerea în fața unui „lider” (și aici ne referim la existența unui flăcău cu rol central în ceata feciorilor, numit cămăraș sau calfă, vătaf, iar daca ne referim la fete, fiecare fată mare avea o prietenă deja inițiată, care o îndruma în tainele feminității);

– transmiterea unor cunoștințe considerate secrete (acestea se referă la comportamentul flăcăilor față de fetele mari, și viceversa);

– trecerea testelor și probelor pentru cei care erau inițiați (mânuirea căilor de către flăcăi, capacitatea de a face plăți atât pentru horă, cât și intrarea în horă, mânuirea abilă a repertoriului coregrafic, pentru fetele mari proba consta în pregătirea colacului pentru colindători, dar și a zestrei pentru viitoarea căsătorie, pregătirea băsmăluței pentru horă, a straielor pentru ieșirea în lume etc.) ș.a.

În continuare, vom încerca să descifrăm mai detaliat semnificația și rostul obiceiurilor de socializare a tinerii generații.

Etnologul Ovidiu Bârlea subliniază în renumitul său *Eseu despre dansul popular românesc*, că, în comparație cu alte categorii ale artei tradiționale, anume dansul avea un rol social foarte important, deoarece dansul „era practicat de toți cei valizi, mișcarea ritmică fiind la îndemâna oricui fără să necesite auz muzical, har poetic sau simț plastic”, elementul coregrafic era „un coagulant puternic al obștilor țărănești din toate timpurile, a transformat adunătura satului într-o singură ființă a cărei inimă e în stare să pulseze simultan pe ritmul jocului” (Bârlea, 1982, p. 20). Din aceste considerente și obiceiurile de socializare ale tinerilor se performau, cu predilecție, în cadrul manifestărilor sociale însoțite de elementul coregrafic sau nemijlocit în cadrul acelor manifestări unde dansul deținea întâietatea. Deoarece, dansul, „oferă cele mai propice posibilități de dezvăluire a individualității umane”, el devine „limbajul cel mai comod pentru exteriorizarea personalității” (Bârlea, 1982, p. 21) și care, de altfel, poartă „pecetea” tuturor, a colectivității. Potrivit etnologului Bârlea, deși cultivarea individului prin „euforie coregrafică” vine în contradicție cu „aserțiunea despre virtutea dansului de a integra individul în grup, de a cimenta coeziunea socială a comunității rurale”, în cele din urmă, aceste două aspecte se întrepătrund, se completează, formând un echilibru: „unele dansuri deservesc mai mult integrarea în comunitate, cu tendința de subordonare a individualității, pe când altele favorizează expansiunea eului, promovând o adevărată dilatare a personalității jucătorului” (Bârlea, 1982, p. 24).

Dansurile cu substrat cultic, aveau menirea de a marca o trecere, prin urmare și dansul din cadrul Colindatului de Crăciun în unele zone etnografice „a mai păstrat până în vremea din urmă câteva din prerogativele de inițiere în joc” (Bârlea, 1982, p. 31). Astfel, intrarea tinerilor în joc marca momentul maturității și se făcea printr-un anumit protocol social, anume în pereche, dovedind capacitatea de integrare în comunitatea maturilor, cu perspectiva căsătoriei. Potrivit tradiției fata mare trebuia introdusă în horă, adică inițiată, doar în cadrul horei satului organizată la sfârșirea Colindatului ritualic de Crăciun: „se denumea unul din ceată, *vătaful mic* (care era și ajutor al vătafului),

sau cu nume și mai sugestiv, *trăgătoriu de fete*, care avea obligația de a lua la joc fetele pubere încă neparticipante la horă. În conformitate cu datina, fata se opunea formal, de aici nevoia unui efort din partea celui însărcinat ce se întrevede și din numele ce i s-a dat. Acest prim joc era un dans de inițiere, prin care fata era de aici înainte integrată în rândul celor «mari», aptă de a răspunde noilor solicitări sociale" (Bârlea, 1982, p. 31).

Vârsta ieșirii nubililor la horă sau în lume varia de la 14-15 ani până la 19-20. În satele din valea Prutului de Jos, deoarece era permisă participarea copiilor și a minorilor la horă, momentul socializării juvenile avea loc mai devreme și decurgea într-un mod firesc, căsătoriile înfăptuindu-se pe la 16 ani. În satele cu o cultură arhaică pronunțată, conservativă, socializarea avea loc mai târziu – 18-20 ani, întrucât copiii erau ținuți mai departe de horă, nu li se permitea să participe, deoarece nu aveau anii, iar hora era considerată drept manifestare de cunoaștere a tinerilor pentru încheierea căsătoriilor ulterioare și nu o petrecere distractivă. În aceste localități și implicarea celor căsătoriți era limitată, având dreptul de participare doar proaspetele familii, vârstnicii deținând cu totul alte obligații în cadrul acestor socializări.

Inițierea juvenilă se producea mai ales dacă se respectau și alte condiții, adică dacă tinerii erau pregătiți de a manevra practicile și ocupațiile tradiționale de gospodărie. Flăcăul trebuia să știe/ să cunoască muncile câmpului, să poată călări și să fie capabil să-și ridice o casă, să știe a juca/dansa repertoriul coregrafic al localității de origine, să cunoască și să fie fiziologic pregătit de a întemeia o familie, să poată plăti taxa de inițiere etc., fata trebuia să știe a toarce, a țese, a coace, a face mâncare, a ține/îngriji de casă, să aibă zestrea gata, neapărat trebuia să-și croșeteze și brodeze băsmăluța de horă pe care urma să o dăruiască în semn de fidelitate viitorului iubit, să-și confecționeze straie noi, să se fardeze, să primească flăcăii cu colac la colindat/urat, să fie achitată taxa de către părinți, să fie obiectul-subiect al colindatului. Numai dacă corespundeau acestor cerințe aveau dreptul de a ieși la horă, de a-și alege prieteni și de a încheia căsătorii.

Mai mult decât atât, fără a fi inițiat in cadrul horei, nu puteai fi acceptat în ceata flăcăilor colindători, hora fiind considerată o etapa de socializare cu lumea satului, numită **ieșirea în lume**, și care îți permitea să participi la actul ritualic al colindatului, acesta fiind mult mai superior ca semnificație cutumiară decât celelalte acte, cum ar fi bunăoară participarea flăcăilor inițiați la „șezătoare", „opaiț", „la scosu-n tindă" sau „de-a lungul drumului/la brațetă".

Cât privește inițierea fetelor in cadrul horei satului, trebuia să se înfăptuiască în urma actului ritualic de a fi colindată, deoarece colindele prin cuvintele lor încărcate magic înfăptuiau reinstaurarea lumii mitice, unde personajele principale se metamorfozau în strămoșii întemeietori ai lumii: alături de Dumnezeu, sfinți, primii oameni: Adam și Eva: „Personajul evenimentelor mitice este chiar tânărul/tânăra de la casa colindată, numele lui/ei apare în textul ceremonial și îl investește cu toată energia numinoasă

de care va avea nevoie în anul următor pentru a se împlini social" (Hulubaș, 2009, p. 598).

Ieșitul în lume a fetelor mari era mai puțin spectaculos decât al flăcăilor, concluzionează Varvara Buzilă. Cu toate acestea, exegeta ne comunică câteva momente specifice unor sate din Basarabia: „în unele localități, dacă fata a fost jucată pentru prima oară de către flăcăi în curtea casei părintești în timpul colindatului, sau a fost invitată cu muzică de acasă înainte de începutul horei, aceste gesturi aveau valoare de intrare în horă. Dar era acceptat și gestul ca un flăcău care dorea să joace cu o fată nejucată încă să ceară ajutorul altora, mai inițiați, și aceștia i-o aduceau, prinzând-o alături de el în horă. Din acel moment se considera că ea este intrată în horă" (Buzilă, 2014, p. 119).

În continuare vom aduce câteva informații cu referire la obiceiurile de socializare juvenilă depistate în materialele etnofolclorice prezervate în Arhiva de Folclor a Institutului de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu". Socializarea flăcăilor și a fetelor mari: „Băietu când ișă la jioc pune mohorâci la șeilalț flăcăi, mai mari. Tat-su îl scote la jioc, la șăptispreși ani. Părinții trebu' s-punî mohorâci. Pune *vadra*. Ori fata. Iaca, dacî i-o scos fata la jioc, părinții pune mohorâci. O *vadrî* di jin – c-o scos fata la jioc" (AFIFRBPH, 1988, ms. 390, f. 230); „Vine băietu acasă la fată, s-o scoată la jioc. Fata al chiamă în casă, îi dă v-on păhar di jin, al pune la masă și al hrănește. Pe urmă să pornesc la jioc. Fata ie în basmaluță niște *preanișe** și un șip de jin. Să duc la jioc. De departe le dău *Marș*" (AFIFRBPH, 1946, ms. 5, f. 119); „Flăcău vine la fata cu cari prietene ș-o dușe la jioc. E sî găte cu dulcețuri. Li pune într-un *tulpan***. <…> Dimineața (fata) pune la muzâcanț pi masî <…> meri, nuși. Sî număra cî e-i di gospodari, fatî di frunti" (AFIFRBPH, 1987, ms. 383, f. 158).

Au fost consemnate în cadrul cercetărilor de teren situații când *scoaterea*/*ieșitul fetelor la joc* de Crăciun revenea, din punct de vedere al socializării normative, cetei flăcăilor colindători. De obicei invitarea fetei la horă avea loc, după ce dânsa înmâna colacul special pregătit colăcarului sau vătavului cetei de colindători/urători (părinții fetei aveau grijă ca ceata să fie răsplătită și cu surse financiare, necesare „arvonirii/tocmirii/năimirii" muzicanților pentru *Hora satului*).

În timpul horei tradiționale avea loc (în cazuri destul de rar întâlnite, denigratoare pentru imaginea unei fete) – *scosul* demonstrativ al *fetelor din joc* pentru o anumită perioadă: „Dacă o fată nu are plăcerea să danseze cu un flăcău, care, poate, e mai sărac sau nu se bucură de o bună reputație în sat, atunci flăcăul o poate da afară din joc. Îi spune «Du-te la tat-to și la mă-ta să-ți facă joc» (Inform. Mașa Curagău, 25 de ani, Iurceni). Fata stă între fete și nu dansează, chiar dacă o cheamă alți flăcăi, care-i sunt pe plac. Flăcăul jignit o poate împiedica să danseze, izbind-o afară din joc. Alți flăcăi îi pun pe lăutari să-i cânte *marșul* (*s*. *n*.)" (pentru fata scoasă din joc) (Iurceni – Nisporeni; Ștefănucă, 1991, p. 124); „Dacî eu vrem sî jioc cu dânsa, da e nu

* *Prianic* (rus.) – turtă, turtiță.

** *Tulpan* – basma, batic.

vra, apu' spunem la aşeal mai mari pi jioc, la *cămăraşu*: – Eu pi asta am s-o dau afarî din jioc!/ – Da di şi?/ – Nu vra sî jioşi cu mini!/ <…> Mă duşem ş-o luam di speti şî-i dam un jenunchi în cur şî: – Ieş din jioc!/ O ruşînam, dacî nu vra si jioaşi cu mini. O scotem./ *Culeg*.: Ce făcea fata pe urmă?/ *Inf*.: Şîde dioparti. Niş acasî nu sî duşe. Şîde şî tătî vremea plânje. Şî fetili: – Ia, lasî, cî, el, o sî-i treacî şî mâni ai sî jioşi./ Apu' (a doua zi) vine şî: – Măi, las-o, săraca. Nu, e s-o *oşâbit*[***], poati. Da astâz, dacî-i chema-o, a sî jioaşi – o zâs – cu tini./ Ş-apăi mă duşem şî-i spunem: – Ai sî vii sî jioşi?/ – Am sî vin!/ – Da disarî sî vin la tini?/ – Vinî!" (AFIFRBPH, 1988, ms. 388, f. 99–100); „Dacă băieţii au şiudă pe v-o fată, apoi la joc când o duc, o joacă v-on joc ş-apoi îi dău *Marş*, adică o dă afară din joc. Pe aşa fată o râd băieţii" (AFIFRBPH, 1946, ms. 5, f. 119); „Pi fata şeea pi cari ave *hreap*[****] o scote din jioc. Iaca, eu nu vrem sî grăiesc cu dânsu. El trebuie sî-ni cânti *Marş*. Mă scote din jioc" (AFIFRBPH, 1988, ms. 390, f. 231).

Concluzionând asupra celor expuse, vom sublinia că obiceiurile de iniţiere, actualizate în practică, reprezintă nişte jocuri ritualice care realizează ceremonialul de trecere (separare de lumea copilăriei şi integrare în comunitatea flăcăilor/fetelor mari „bune de măritat"), având la bază nişte tipare arhaice moştenite de veacuri. Fiecare individ iniţiat repeta în mod cutumiar prevederi socio-normative deja consolidate, trecute prin tradiţie, devenite rânduieli cu valoare sacră. Grupul care îl ajuta în traseul iniţiatic urmărea ca aceste reguli să fie îndeplinite întocmai pentru ca în acest scenariu ritualic de iniţiere să se realizeze recondiţionarea vechiului individ într-o personalitate nouă. Prin urmare, iniţierea în contextul *Horei satului* repetă tiparele arhaice de iniţiere efectuate odinioară în cadrul ritualurilor mimetice preistorice, iar dansul, încărcat simbolic de gesturile arhetipale ale vechilor lupte cu forţele divine, facilitează trecerea celui care se iniţiază din lumea profană în cea sacră.

Referinţe bibliografice:

1. AFIFRBPH, 1946, ms. 5, f. 119; Mahala – Dubăsari; inf. T. D. Basiul, 40 ani; culeg. M. Barcari.
2. AFIFRBPH, 1946, ms. 5, f. 119; Mahala – Dubăsari; inf. T. D. Basiul, 40 ani; culeg. M. Barcari.
3. AFIFRBPH, 1987, ms. 383, f. 158; Speia – Grigoriopol; inf. Ştefan M. Eftodiev, 65 ani; culeg. N. Băieşu.
4. AFIFRBPH, 1988, ms. 388, f. 99–100; Moldovanscoe – Crâmsc – Crasnodar; inf. Toader G. Midonii, 76 ani; culeg. E. Junghietu.
5. AFIFRBPH, 1988, ms. 390, f. 230; Nezavertailovca – Slobozia; inf. Maria L. Stepanov, 55 ani; culeg. E. Junghietu.
6. AFIFRBPH, 1988, ms. 390, f. 231; Nezavertailovca – Slobozia; inf. Maria L. Stepanov, 55 ani; culeg. E. Junghietu.
7. ALEXANDRU, Ioan. *Semnificaţia nunţii*. În: MOANŢĂ, Ion. *Nunta la români*. *Oraţii*. Ediţie îngrijită de Ion Moanţă. Bucureşti: Minerva, 1989, p. 5-14.

*** *Oşibitisea* (rus.) – a greşi.
**** *Hleap*, *hreap* – ciudă.

8. BĂIEȘU, Nicolae. *Obiceiurile și folclorul sărbătorilor de iarnă* (Tipologie. Corpus de texte etnografice și folclorice). Partea I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014.
9. BÂRLEA, Ovidiu. *Eseu despre dansul popular romanesc*. București: Cartea Românească, 1982.
10. BUZILĂ, Varvara. *Ceata flăcăilor și Hora satului – instituții tradiționale de afirmare a culturii socio-normative*. În: *Buletin Științific*. *Revistă de Etnografie*, *Științele Naturii și Muzeologie*. 2014, Volumul 21 (34), p. 107-124.
11. BUZILĂ, Varvara. V. *Sărbătorile*, *obiceiurile și ritualurile*. În: Registrul Național al Patrimoniului Cultural Imaterial. Chișinău: Lumina, 2012. (online) Disponibil: http://www.patrimoniuimaterial.md/ro/pagini/registrul-conținutul-registrului-național-al-patrimoniului-cultural-imaterial/capitolul-v (citat 21.09.2021)
12. CIUBOTARU, Silvia. *Obiceiuri nupțiale din Moldova: tipologie și corpus de texte*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza", 2009.
13. COMANICI, Germina. *Sincretismul limbajelor în modelul de rol al obiceiurilor populare*. *În:* Anuarul Institutului de Etnografie și folclor „C. Brăiloiu". Serie nouă. București: Editura Academiei Române, 1992, tom 3, p. 55-69.
14. ELIADE, Mircea. *Arta de a muri*. Iași: Moldova, 1993.
15. ELIADE, Mircea. *Nostalgia originilor*. *Istorie și semnificație în religie*. Traducere de Cezar Baltag. București: Humanitas, 1994.
16. ELIADE, Mircea. *Sacrul și profanul*. Traducere de Brândușa Prelipceanu. București: Humanitas, 1995.
17. GENNEP, Arnold Van. *Riturile de trecere*. Traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu. Studiu introductiv de Nicolae Constantinescu. Postfață de Lucia Berdan, Iași: Polirom, 1996.
18. GHILAȘ, Victor. *Hora satului de Paște – marcă purtătoare de cultură și tradiție națională*. În: *Patrimoniul cultural: cercetare*, *valorificare*, *promovare*, *conferință* (*12; 2020; Chișinău*). *Materialele conferinței «Patrimoniul cultural: cercetare*, *valorificare*, *promovare»*, *Ediția a 12-a*, *Chișinău*, *28-29 mai 2020*. Coordonatori: Victor Ghilaș, Adrian Dolghi; colegiul redacțional: Victor Ghilaș (președinte) [et al.]. Vol. I. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2020, p. 15-21.
19. HULUBAȘ, Adina. *Implicații mitice ale inițierii feminine*. În: *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*. 2007, nr. 7, p. 109-136.
20. HULUBAȘ, Adina. *Inițierea*. *Definiții europene și tipare românești*. În: *Distorsionări în comunicarea lingvistică*, *literară şi etnofolclorică românească şi contextul european*. Iași: ALFA, 2009, p. 597-613.
21. MOANȚĂ, Ion. *Nunta românească și cântecele ei*. *Prezentare tematico-motivică* (I). În: *Ghidul iubitorilor de folclor*. Suceava: Lidana, 2014, nr. 4, p. 69-114.
22. SUIOGAN, Delia. *Simbolica ritualurilor de trecere*. București: Paideia, 2006.
23. ȘTEFĂNUCĂ, Petre V. *Folclor și tradiții populare*. Alcătuire, studiu introductiv, bibliografie, comentarii și note de Grigore Botezatu și Andrei Hîncu. Vol. II. Chișinău: Știința, 1991.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone şi interconexiuni europene în creaţia populară şi literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC.

CZU:821.135.1.09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.12

ȘCOALA DE LA TÂRGOVIȘTE ȘI METAROMANUL (ÎN BAZA OPEREI „FICȚIUNE ȘI INFANTERIE” DE COSTACHE OLĂREANU)

Sergiu COGUT
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

***Rezumat*:** *Articolul se axează pe eluicidarea uneia dintre trăsăturile dominante ale grupării de scriitori ce este cunoscută ca „școala de la Târgoviște” și anume predilecția membrilor ei pentru valorificarea metaromanului și astfel cultivarea unei proze autoreferențiale. Una dintre creațiile reprezentative în acest sens este romanul Ficțiune și infanterie de Costache Olăreanu publicat în 1980 și care poate fi considerat una dintre primele scrieri postmoderne din literatura română, fiind calificat ca un manual al tehnicilor și trucurilor textualiste, anticipând astfel proza optzeciștilor. Prin intermediul acestei opere autorul denunță impostura protagonistului său Victor Testiban ce pretinde a fi un romancier realist, dar în realitate nu este.*

***Cuvinte cheie*:** *școală, proză autoreferențială, metaroman, impostură, romancier realist.*

***Abstract*:** *The article focuses on the elucidation of one of the dominant features of the group of writers known as „the Târgoviște school”, namely the predilection of its members for the valorization of the metanovel and thus the cultivation of a self-referential prose. One of the representative creations in this sense is the novel Ficțiune și infanterie* (*Fiction and infantry*) *by Costache Olăreanu published in 1980 which can be considered one of the first postmodern writings in Romanian literature, being qualified as a handbook of textualist techniques and tricks, thus anticipating the prose of the eighties. Through this work the author denounces the imposture of his protagonist Victor Testiban who claims to be a realistic novelist, but in reality he is not.*

***Keywords*:** *school, self-referential prose, metanovel, imposture, realistic novelist.*

Școala de la Târgoviște, așa cum au relevat criticii și istoricii literari ce au scris despre ea, a fost precursoarea postmodernismului în literatura română pe filiera lui experimentală. Astfel, Liliana Truță în monografia sa *Experimentalism și antropocentrism în proza postmodernă românească* remarcă: „Direcția prozei textualiste, credem noi, reprezintă latura experimentală a postmodernismului românesc, o formă deschisă, dinamică, ce funcționează în optzecism, precedată de proza târgoviștenilor (mai ales Costache Olăreanu și M. H. Simionescu) și de cea oniric-textualistă a lui Dumitru Țepeneag” (Truță, 2010, p. 38). Cercetătorul literar Marian Victor

Buciu, la rândul său, precizează că, spre deosebire de „onirici", târgoviștenii „n-au fost interzişi", specificând: „Principiile lor n-au autonomie. Ele sunt bricolate. Interferează cu principiile mai multor poetici, chiar şi cu cele ale *onirismului estetic*" (Buciu, 2010, p. 310). Dar cum a apărut gruparea de scriitori târgovişteni? Acad. Mihai Cimpoi, în studiul său monografic despre aceasta, intitulat *Anatomia Fiinţei*. *Şcoala literară şi artistică de la Târgovişte*, reliefează următoarele: „Cei «grupaţi» au o vocaţie indiscutabilă a des-grupării, respectând o *conditio sine qua non*: libertatea, «intrarea în horă» conform unor predispoziţii naturale de joc. Vânturile făcute nu urmează o direcţie înafară, ci înăuntru, fiind anabazice. E o şcoală prin ea însăşi, fără a se modela după influenţe exterioare. Îşi este, astfel, sie însuşi model. Ei se joacă, recurg la glume, scriu misive amicale, asemănându-se cu cei din «Arzamas»-ul rus, care se dedau unor acţiuni de bufonadă ritualică precum conaţionalii lor de la «Junimea», fixaţi de Eminescu în *Antropomorfism*. Prin joc şi prietenie se întemeiază *Şcoala de la Târgovişte*" (Cimpoi, 2014, p. 47). În anul 1942, remarcă autorii antologiei *60+1 romane româneşti*, „Mircea Horia Simionescu îl cunoaşte pe Radu Petrescu cu care formează «*nucleul*» Şcolii de la Târgovişte. Din 1944 lor li se alătură Costache Olăreanu. Cei trei hotărăsc să nu publice nicio carte până la vârsta de 40 de ani, dar continuă să scrie, să citească şi să înveţe despre literatură (toţi au fost studenţii lui G. Călinescu)" (Cîrciu, Băltin, 2007, p. 224). Despre acest angajament, Costache Olăreanu precizează în cartea sa *Poezie şi autobiografie*. *Micul Paris* că „el nu a fost prea explicit, adică nu ne-am adunat noi, cei de la Târgovişte, şi am decretat acest lucru. Nu, categoric! Dar în discuţiile noastre, nu o dată pline de patimă şi năduf, ajungeam invariabil la aceeaşi şi aceeaşi concluzie: cu «ăştia» nu se poate face nimic, literatura care se cere e atât de departe de ce încercam noi să facem că nu există cale de coexistenţă. N-am înţeles şi n-am acceptat în nici un fel «colaboraţionismul» unor autori (…): un Geo Bogza, un M.R. Paraschivescu, un Cicerone Theodorescu" (Olăreanu, 1994, p. 68).

Marian Popa în a sa *Istorie a literaturii române de azi pe mâine* remarcă în legătură cu membrii respectivei şcoli: „Aceşti domni cultivaţi şi foarte bine crescuţi se joacă de-a literatura făcând literatură fără a zdruncina ceva esenţial din ei şi din mediu, într-un confort deplin, împotriva unei realităţi cotidiene tot mai sumbre, dar şi împotriva exigenţelor oficiale privind funcţia politică a scrisului; tertipurile lor narative amintesc de Sterne, de Diderot, de unii romantici germani, de unamunism şi de pirandellism, totul asezonat cu unele incursiuni în nouveauromanesc" (Popa, 2009, p. 903).

Liliana Truţă în studiul său relevă anumite diferenţe dintre exponenţii acestei şcoli. Astfel, în legătură cu Costache Olăreanu, ea precizează: „imaginaţia scriitorului nu se înscrie în estetica barocă a prolificului ostentativ şi seducător din prozele lui Mircea Horia Simionescu. Din contră, prozatorul pare a sluji o estetică a conciziunii, în care esenţializarea devine procedeu activ" ca, în continuare, să evidenţieze: „*Estetizarea* pe care o întâlnim ca dominantă la toţi scriitorii târgovişteni se materializează la fiecare dintre ei în direcţii diferite. În cazul lui Radu Petrescu ea slujeşte în permanenţă un cult al formei desăvârşite, al suprafeţelor textului regizate pictural, la Mircea Horia

Simionescu e prezentă în simfoniile baroc organizate după principii muzicale, iar la Costache Olăreanu echilibrul se asigură pe spații mici, într-o estetică a rafinamentului conciziunii" (Truță, 2010, p. 181). La rândul său, cercetătoarea Florina Pîrjol în *Carte de identități* subliniază particularitatea lui Costache Olăreanu a de a fi „«miniaturistul» grupului, umoristul cu temperament jovial moldovenesc, care scrie, în descendența lui Jules Renard, mici volume în care notează sprinten, telegrafic, imagini, senzații, portrete executate în tușe rapide, întâmplări cu iz autobiografic, impresii de lectură" (Pîrjol, 2014, p. 84-85), specificând totodată: „ El este, de fapt, cel mai «autoficțional» dintre toți târgoviștenii (dacă admitem că termenul denumește, totuși, o ficțiune-de-sine, nu doar o «scriere-de-sine», ca în cazul lui Radu Petrescu). Luăm termenul francez cu ghilimelele de rigoare, pentru că, departe de încărcătura ideologică și colorat identitară, dar și de fragilitatea generică a autoficțiunii, literatura târgoviștеanului poate fi descrisă mai curând ca un tip particular de ficțiune auctorială, ambivalentă – e drept – sub aspectul modului de lectură" (Pîrjol, 2014, p. 85). Dar pot fi relevate și trăsături comune acestor prozatori, una dintre ele constituind-o predilecția pentru metaroman. Astfel, acad. Eugen Simion, scriind despre creația romanescă a lui Mircea Horia Simionescu în volumul IV al lucrării sale sintetice *Scriitori români de azi*, menționează: „romanul însuși, fiind tot mai puțin o metaforă a lumii, tinde să devină o *teorie a romanului*" (Simion, 2020, p. 371) și, în cazul acestui prozator, „romanul narează de regulă modul în care un personaj (naratorul) scrie un roman în care ficțiunea se amestecă și se confundă cu existența într-o succesiune năucitoare pentru cititor. Un procedeu pe care îl folosește și Costache Olăreanu și îl imită mulți alții. Ideile lui M. H. Simionescu despre epica modernă merg în sensul metaromanului sau al romanului autoreferențial. Ele s-ar putea rezuma în chipul următor: spre deosebire de scriitorul tradițional care dă o cronologie liniară a evenimentelor și vorbește limpede despre gândurile, trăirile individului, scriitorul modern pune o mare inventivitate în a descoperi procedee tehnice în așa chip încât «să ascundă intențiile și să dejoace tendința de continuitate mecanică a expresiei»; cititorul este atras în această aventură și rolul lui este de «dispecer și limpezitor al lucrurilor»; romanul are ambiția să facă «inventarul complet al tuturor situațiilor și obiectelor universului», romanul nu poate fi decât o parodie a altui roman și, în genere, cine zice roman zice spirit polemic, iar orice roman propune fără voia lui «o altă rețetă de roman»" (Simion, 2020, p. 372). Totodată, merită remarcat că și acad. Mihai Cimpoi în *Argument*-ul cu care începe recent publicatul său studiu monografic despre Radu Petrescu menționează că acest scriitor „deschide un laborator de creație *sui-generis*, în cadrul căruia se proiectează și se realizează afectiv noi forme de roman care nu se opune celei tradiționale, ci o înnoiește sub îndemnul Sfântului Augustin ales ca motto la *Didactica nova*: *A vedea în cerul nou și pământul nou* (*Videatur in caelo novo et in terra nova*).

Apare *exercițiul de roman* (*O moarte în provincie*, rămas inedit), *protoromanul* și *meta-romanul* (identificabile în *O singură vârstă*, în *Ce se vede* și *Sinuciderea din Grădina Botanică*) (…). Radu Petrescu ilustrează momentul de răscruce în evoluția literaturii române, când romanele încep să

vorbească despre romane, despre modul de a reprezenta și a da formă și sens experienței" (Cimpoi, 2019, p. 8-9).

Unul dintre metaromanele scrise de membrii școlii de la Târgoviște, publicat în 1980, asupra căruia ne vom opri în continuare este *Ficțiune și infanterie* de Costache Olăreanu. În prefața sa la această operă a prozatorului născut la Huși, C. Stănescu precizează: „Autorul de pe copertă, Costache Olăreanu, îl împinge pe scriitorul Victor Testiban în aventura scrierii unui meta-roman: romanul care nu mai reprezintă viața, ci însăși scrierea romanului. *Ficțiune și infanterie* este, de aceea, și una dintre primele noastre scrieri postmoderne, un manual al tehnicilor și trucurilor textualiste pentru care, în treacăt fie spus, prozatorii optzeciști pot fi invidioși" (Olăreanu, 2005, p. 8). Iar tânărul cercetător literar Mihai Iovănel în recent publicata sa *Istorie a literaturii române contemporane*: *1990-2020*, referindu-se la *Ficțiune și infanterie*, menționează că „este un metaroman *à la* André Gide din *Paludes* având ca pretext pierderea unui manuscris și ca subiect imposibilitatea autorului de a-l reconstitui. Romancierul Victor Testiban asistă la fărâmițarea, în ceea ce ține de convenție și artificiu, a ficțiunii pe care o imaginase, concomitent cu trecerea ei în actele de stare civilă, adică în realitate. Un proces care inversează ironic, epuizându-l, visul lui Balzac de a concura starea civilă" (Iovănel, 2021, p. 356). La rândul său, Marian Popa în *Istoria*… lui la care ne-am referit deja consideră această operă cel mai bine realizat dintre romanele scriitorului, remarcând despre protagonist că „viața sa personală și aceea de creator sunt combinate și confruntate în încercarea de reconstituire a romanului, creându-se astfel ocazii variate pentru jocuri de intervertire a realului și ficționalului, identificabile și operabile unde nu ar trebui să fie și inexistente sau irelevante unde le-ar fi locurile" (Popa, 2009, p. 911). Iar Lina Codreanu, în monografia ce i-a consacrat-o lui Costache Olăreanu, reliefează importanța acestui roman, menționând că pentru literatura contemporană, el „rămâne o scriere de pionierat atât prin substanța inedită, precum și, îndeosebi, prin tehnica narativă novatoare în estetica romanului", precizând totodată: „Aici, un romancier – Victor Testiban – întocmește scheme, profilează personaje, stabilește repere cronotopice, dar pierde firul epic, personajele nu-l ascultă și, în zbaterea de a reconstitui conținutul unui manuscript pierdut, întâmplările nu se încheagă într-o proză coerentă" (Codreanu, 2019, p. 148). Interesant este că și în creația lui Mircea Horia Simionescu, așa cum relevă Eugen Simion, confesiunea din opera acestuia *Toxicologia sau Dincolo de bine și dincoace de rău* cuprinde „un mic roman fals picaresc sau, mai bine zis, voit și livresc picaresc, *Întoarcerea fiului risipitor*, scris, în prima variantă (după mărturiile aduse de Helga și Cella) în 1953. Cartea ar fi fost pierdută în troleibuzul 82 și numai două fragmente, trimise în copie prietenului Radu Petrescu, s-au păstrat. O ficțiune, probabil, și aceasta" (Simion, 2020, p. 366). Iar cu referire la romanul lui C. Olăreanu, ilustrul critic, în aceeași lucrare, menționează că autorul „folosește toate schemele prozei autoreferențiale, dar într-un chip special: povestindu-le. (…) El nu scrie atât despre felul în care se scrie un roman, scrie istoria unui autor care încearcă să compună un roman și nu reușește. Istoria are haz, fantezia prozatorului este remarcabilă"

(Simion, 2020, pp. 397-398). Totodată, academicianul român amintește că Ov. S. Crohmălniceanu remarcă (…) imaginația ludică a romanului și indică un posibil model: *Le vol d'Icare* de Queneau", în continuare reliefând: „*Ficțiune și infanterie* cuprinde, în fapt, trei rânduri de istorii: (a) istoria reconstituirii unui roman pierdut, (b) fragmente din manuscrisul reconstituit și (c) reflecțiile naratorului (Victor Testiban) și ale prietenului său, psihologul Safiu, despre romanul auctorial și romanul heterodox… În prima categorie de fapte intră și o cronică a existenței naratorului (Victor Testiban) care se încrucișează cu cealaltă cronică (a scriiturii)" (Simion, 2020, p. 398). În același context, Lina Codreanu precizează: „Prin tehnica colajului sunt aplicate în rama viitoarei cărți pagini refăcute ale manuscrisului, ceea ce triplează inserțiile, fiindcă o primă ramă ar fi relatarea avocatului pensionar Panaitescu despre trudnicile căutări ale noii sale cunoștințe – Victor N. Testiban; apoi, în căptușeala epică intră relațiile perdantului cu abilul George Condeescu (nume predestinat), Aurel Safiu ori cu Filimon. În ultimul rând, narațiunea interioară include paginile reconstituite, necoagulate, reușite monovalent fie prin schematice relații de cuplu și flirturi ale personajelor, fie prin monolog interior, fie prin pasaje descriptive alternate cu gânduri risipite etc." (Codreanu, 2019, p. 149-150).

Idealul scriitorului Testiban este romanul obiectiv, altfel spus, romanul tradițional, auctorial, astfel că el se confesează prietenului său Safiu: „Vreau să scriu un roman limpede, clar, bine construit, cu personaje firești, cu o acțiune închegată, logică". Și, la remarca interlocutorului său despre secolul în care a înflorit acest roman, încuviințează: „– Fie și ca-n secolul XIX" (Olăreanu, 2005, p. 134). Apoi el respinge romanul contemporan pe care îl numește, cu regret, „un maidan în care arunci ce vrei și ce nu vrei" (Olăreanu, 2005, p. 135). Dar tocmai un roman de acest tip, un roman fragmentar ajunge să scrie, transformând narațiunea, așa cum precizează Eugen Simion, „într-o debara în care introduce de toate: și fragmente din povestiri vechi, și opinii despre literatură, și fapte mărunte de existență" (Simion, 2020, p. 399), remarcând totodată: „Această discrepanță dintre aspirație și vocație este notată, evident, ironic". Dintre considerațiile protagonstului privitoare la arta literară, merită să o reproducem pe următoarea: „«Ce ușor se ajunge la realism! Dar cât de cumplit e drumul mai departe!» exclamă Testiban.

Privind cu atenție lucrurile, luându-ți foarte în serios meseria de anatomist al vieții, devii materialist, și încă unul vulgar, aproape fără să-ți dai seama. Vrând să despici, să analizezi, să nu mai rămâi la suprafața lucrurilor (descrieri oricât de frumoase, dar plate) intri în străfunduri, în moleculele bucății de zahăr, ca și în intestinele vreunui personaj, te încurci în scamele carpetei pe care doarme cotoiul ori pulverizezi pe mătușa amfitrionului (o doamnă bătrână și extrem de cumsecade) printr-o simplă rază de soare reflectată în oglindă și care o mătură pentru totdeauna. Cu cât descrii mai puțin, cu atât un obiect are mai mari șanse de supraviețuire. Cu cât îl descrii mai amănunțit, cu atât îl transformi într-un monstru (ca în repetarea aceluiași cuvânt de o sută de ori, până devine de nerecunoscut).

Iată o sobă sau un pantof, iată o clanță sau o nevinovată ureche! Dacă scrii *pe deasupra*, ele vor rămâne ceea ce sunt (și aici romanul s-a putea defini ca o *suprafață*). Dar cum să reziști tentației de a intra măcar pentru o clipă într-un lucru, oricât de neînsemnat? Drama unui adevărat artist e că trebuie să dea deoparte toate aceste intenții și să rămână logic, pentru a fi înțeles, că ceea ce scrie el pentru public e o infimă parte din universul sfărâmat de ochiul său cercetător" (Olăreanu, 2005, p. 117). În prefața lui la roman, C. Stănescu comentează astfel acest fragment: „Scriitorul denunță *impostura* în care se află romancierul realist din romanul său, un roman polemic nu în afară, ci înăuntru, protagoniști fiind autorul de pe copertă și personajul din carte: realismul consecvent cu sine face realitatea de nerecunoscut, iar a duce exigența mimesis-ului până la ultimele sale consecințe înseamnă a transforma lumea în coșmar și oamenii în monștri. Stringența logică îl împinge pe creatorul realist, un «anatomist al vieții», să arunce lumea în neant: criza literaturii este criza artistului umanist, care (vrea să) scrie pentru oameni așa cum par ei să fie la suprafață și nu cum sunt în adâncimea la care ei înșiși nu pătrund. Iată conflictul irezolvabil în cleștele căruia s-a prins fără scăpare romancierul lui Costache Olăreanu" (Olăreanu, 2005, p. 9). Cu referire la romanul virtual al lui Testiban, Liliana Truță menționează, la rândul său, că acesta „tinde să acapareze mai ales concretul fenomenal, foșnetul viu al materiei, să capteze o lume vie a detaliilor" (Truță, 2010, p. 196) și exemplifică prin următorul episod: „… ne-am întâlnit cu o mare muscă verde. Stătea pe o creangă. N-a zburat. Poate de aceea ne-am apropiat și noi ceva mai mult ca să-i admirăm construcția desăvârșită. Ce navă admirabilă, ce miniaturizare inginerească demnă de invidiat!…" (Olăreanu, 2005, p. 96). De asemenea, cercetătoarea de peste Prut remarcă: „În paralel cu reflecțiile personajului auctorial pe marginea convențiilor legate de tradiția romanului și de receptarea lui, sunt inserate și fragmente din virtualul roman pe care autorul le citește în contrapunct cu jocurile libere ale imaginației sale, acestea fiind însă cele mai autentice pagini. Metaromanul devine astfel mai viu decât textul-matrice pe care-l parazitează, mai realist decât convenția realistă" (Truță, 2010, p. 196). Merită să evidențiem supărarea lui Testiban pe amicul său Condeescu, scriitor și el, din cauza unui titlu pe care acesta i-l dăruise și, chiar dacă protagonistul i-a spus la telefon că a scris o sută de pagini la el, i l-a cerut înapoi, dorind să îl folosească pentru o nouă carte. Este vorba despre *Dragoste cu vorbe și copaci*. Interesant este că însuși scriitorul Costache Olăreanu va publica în 1987 un roman intitulat chiar așa – *Dragoste cu vorbe și copaci*. Cu referire la romanul dat și la cel din 1983 *Avionul de hârtie*, Florina Pîrjol în lucrarea din care am citat deja precizează că cele două opere „reiau, sub forma pastișei ironic-afectuoase, modelul romanului epistolar pe care Costache Olăreanu, cu mult înaintea reprezentanților postmodernismului autohton, reușește să-l recupereze și revigoreze" (Pîrjol, 2014, p. 87). În monografia sa despre prozatorul român, Lina Codreanu, referindu-se la Victor Testiban, recurge la conceptul de „metapersonaj" pentru a elucida specificul statutului acestuia. Astfel, în studiul său, autoarea relevă că el, ca scriitor, „avea o identitate ștearsă, așa cum și cartea sa – un conținut confuz, de aceea eroul încearcă

o reavivare ideală, printr-o cumpănire mai atentă a componentelor și tehnicilor de elaborare a romanului pierdut din fragmentare aduceri aminte. Ajustările au în vedere și crearea unor fișe caracterologice (*Jean Lalescu*, *Matilda Arabolu*, *Ioana Manoliu*, *Arabolu* – general, *Ferdinand*), ceea ce face din Testiban un *metapersonaj* (personaj-romancier care are în vedere creionarea propriilor personaje). În ciuda efortului, toate i-au devenit potrivnice și a priceput farsa abia la final, când ideea romanului pierdut/ căutat/ reinventat alunecase deja în bibliografia altcuiva" (Codreanu, 2019, p. 159).

Școala de la Târgoviște, menționăm în concluzie, se remarcă, pe lângă anumite diferențe dintre membrii săi, prin faptul că ei mizează pe estetizare și pe valorificarea metaromanului. O scriere exponențială din acest punct de vedere este *Ficțiune și infanterie* de Costache Olăreanu în care autorul recurge la convenția reconstituirii manuscrisului de roman pierdut, realizând astfel o operă prin intermediul căreia el denunță impostura protagonistului său Victor Testiban ce se complace ca scriitor realist improvizat.

Referințe bibliografice:

1. BUCIU, Marian Victor. *10+10 prozatori exemplari nominalizați la Nobel*. București, 2010.
2. CIMPOI, Mihai. *Anatomia Ființei*. *Școala literară și artistică de la Târgoviște*. Târgoviște, 2014.
3. CIMPOI, Mihai. *Radu Petrescu flaubertianul postmodern*. *Eseu*, Târgoviște, 2019.
4. CÎRCIU, Evelina, Băltin, Katalin. *60+1 romane românești*. Brașov, 2007.
5. CODREANU, Lina. *Costache Olăreanu*. *Arhitecturi ludice*. Prefață de acad. Mihai Cimpoi, Târgoviște, 2019.
6. IOVĂNEL, Mihai. *Istoria literaturii române contemporane*: *1990-2020*, Iași, 2021.
7. OLĂREANU, Costache. *Ficțiune și infanterie*. Prefață de C. Stănescu, București, 2005.
8. OLĂREANU, Costache. *Poezie și autobiografie*. *Micul Paris*, București, 1994.
9. PÎRJOL, Florina. *Carte de identități*, București, 2014.
10. POPA, Marian. *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. II, București, 2009.
11. SIMION, Eugen. *Scriitori români de azi*, vol. IV, Iași, 2020.
12. TRUȚĂ, Liliana. *Experimentalism și antropocentrism în proza postmodernă românească*, Pitești, 2010.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC.

CZU:811.135.1’367.625
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.13

VERBE CU PREDICAȚIE INCOMPLETĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Elena CONSTANTINOVICI
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Articolul tratează problema verbelor care nu pot îndeplini funcția de predicat fără compliniri suplimentare. E vorba de verbele cu predicație incompletă a căror schema sintactico-valențială este completată de elemente care, în general, nu sunt obligatorii pentru caracterizarea subiectului. Din această categorie, fac parte, după cum se știe, circumstanțele. Cu toate acestea, unele verbe includ circumstanțele în structura lor actanțială, atribuindu-le un statut asemănător cu cel al rolurilor actanțiale. Acest fapt e determinat de insuficiența semantică a lexemelor verbale. Cel mai frecvent apar în această poziție circumstanțialele de loc, urmate de cele instrumentale, cele de timp, de mod, de cauză etc.*
***Cuvinte-cheie*:** *predicație, funcție, verb, actant, circumstanțe, schemă sintactică.*

Abstract. *The article deals with the problem of verbs that cannot fulfill the function of predicate without additional fulfillments. These are verbs with incomplete predication whose syntactic-valence scheme is complemented by elements that, in general, are not mandatory for characterizing the subject. As is well known, circumstances are part of this category. However, some verbs include circumstances in their actantial structure, giving them a status similar to that of actantial roles. This fact is determined by the semantic insufficiency of verbal lexemes. The most frequently appear in this position are the circumstantial of place, followed by the instrumental, the temporal, the modal, the causal etc.*
***Keywords*:** *predication, function, verb, actant, circumstances, syntactic scheme.*

Predicația (sau predicativitatea) poate fi definită ca un raport sintactic stabilit între grupul subiectului și cel al predicatului pentru a constitui un enunț. Cu alte cuvinte, predicația este o relație dintre 2 funcții: de identificare (a subiectului) și de descriere (a predicatului). Deci cele două constituente ale nivelului predicativ – subiectul și predicatul – au funcții diferite: subiectul are funcția referențială, de identificare a unui obiect din realitate, despre care se va spune ceva cu ajutorul predicatului. Predicatului îi revine funcția comunicativă de caracterizare a obiectului ales pentru a alcătui un enunț. Verbul care exprimă predicatul spune ceva despre subiect, dar nu de unul singur. De cele mai multe ori, el înglobează toate elementele care caracterizează subiectul dintr-un anumit enunț, elemente

care se numesc determinanți. Asta pentru că „predicatul logico-sintactic este partea componentă a enunțului organizată în jurul unui verb. El este constituit din verbul centru împreună cu toți determinanții verbului, care, indiferent de natura relației și de gradul de coeziune față de centru, aduc o informație importantă pentru caracterizarea obiectului comunicării" (Bărbuță, p. 83). Numărul de determinanți este prevăzut de structura actanțială a verbului care cuprinde vecinătățile actanţiale cu matricea de roluri tematice obligatorii, caracteristice pentru relaţiile actanţiale sau circumstanţiale ale unui verb. Aceste tipuri de relaţii semantice reprezintă situaţiile şi participanţii implicaţi.

Mutatis mutandis, teoria solidarităților lexicale, elaborată de Eugen Coșeriu, indică un fapt asemănător care are loc la nivel lexical. Uneori cuvintele se presupun unele pe altele datorită structuii lor semantice, formând perechi lexicale: *a lătra – câine*, *a necheza – cal*, *a înflori – plantă*, *a doborî – copac* (Coșeriu, p. 8). Mai multe relații de tipul acesta au fost relevate în literatura de specialitate. De exemplu, obiectul şi însuşirea lui permanentă (*zahăr – dulce*, *lămâie – acru*, *zăpadă – alb*, *iarbă – verde*, *lamă – ascuţit* etc.); acţiunea şi agentul ei (*a lătra – câine*, *a mieuna – pisică*, *a scrie – scriitor*, *a cumpăra – cumpărător* etc.); acțiunea și instrumentul ei (*a mătura – mătură*, *a tăia – cuţit*, *a ara – plug*, *a pieptăna – pieptene* etc.); acţiunea şi locul desfăşurării ei (*a dormi – pat*, *a şedea – scaun*, *a merge – drum*, *stradă*, *a învăţa – şcoală* etc.); acţiunea şi cauzatorul ei (*a vedea – a arăta*, *a arde – a aprinde*, *a avea – a da* etc.) (Constantinovici, p. 241-242). Eugen Coșeriu menționa într-una din conferințele sale că unele cuvinte (se referea la cuvintele care denumesc părțile corpului) nu pot fi utilizate fără determinanți. Nu poți spune **Am văzut o femeie cu picioare*. sau **Un copil cu ochi se uita la mine*. Trebuie să spunem cum erau picioarele (*frumoase*, *drepte*, *strâmbe*) sau ochii (*mari*, *albaştri*, *negri*, *plânşi* etc.).

Să examinăm următoarele enunțuri, care reprezintă toate tipurile de valență a verbului:

(1) *Fulgeră*. (2) *Câinele mușcă*. (3) *Un elev a abandonat școala*. (4) *Copiii i-au dăruit profesoarei flori*. (5) *Noi am arendat un spațiu pentru birou de la prietenii noștri pe un termen de un an*.

Dacă am încerca să eliminăm măcar un singur determinant din aceste enunțuri, ele ar fi incomplete. Sunt însă cazuri, când, pe lângă garnitura de determinanți strict obligatorii, verbul are nevoie și de alte compliniri pentru a exprima plenar enunțul.

În literatura de specialitate este unanim recunoscut faptul că actanții și circumstanțele ocupă locuri diametral opuse în structura actanțială a verbului. Dacă actanții, fiind implicați obligatoriu în procesul exprimat de verb, necesită exprimare explicită, circumstanțele, de obicei, au un rol secundar în conturarea situației din realitate, din care cauză capătă o prezență facultativă în structura sintactico-valențială a verbului. De obicei, actanții sunt considerați

constituenţi interni, adică poziţii regizate de verb, cu prezenţă obligatorie în formula sintactică a verbului, iar circumstanţele, constituenţi externi, care nu fac parte din structura sintactică a verbului. Cercetările ulterioare au stabilit că „şi printre circumstanţe pot fi delimitaţi constituenţi interni, care constituie poziţii regizate de verb şi sunt, de regulă, incluşi în structura actanţială a verbului, şi constituenţi externi care nu ţin de formula sintactică a verbului. Caracterul facultativ sau obligatoriu al circumstanţelor este legat de specificul semantico-valenţial al verbului.” (Constantinovici, p. 239)

Astfel, verbele intranzitive sunt monovalente și construiesc enunțuri complete fără determinanți: *Lumânarea arde*., *Copiii aleargă*., *Copacii înverzesc*. Există însă și verbe intranzitive care necesită determninări pentru a completa predicatul și a înțelege enunțul. De exemplu, verbele: *a apărea*, *a crește*, *a deveni*, *a fi*, *a se întoarce* etc. au nevoie de un determinant în plus pentru a alcătui un predicat care să caracterizeze subiectul mai bine: *Mașina apare de după colț*. *Iarna se întunecă repede*. *Venitul crește vertiginos*. *Satul se află în vale*. Fără acești determinanți circumstanțiali, enunțurile ar fi mai greu de înțeles. Anume în aceste cazuri se vorbește despre o predicație incompletă. Cu alte cuvinte, o predicație „este incompletă atunci când propoziția al cărei predicat nu are un înțeles deplin decât dacă este însoțit de una sau mai multe compliniri (determinanți) care îi precizează și îi întregesc sensul. Complinirea sau complinirile verbului se află în raporturi condiționate cu verbul, prezența lor decurgând ca o necesitate din semantica lui.” (Sandulescu, Vianu; Volumul 4, Preda, p. 351-352). Astfel de cazuri se atestă în toate clasele sintagmatice de verbe. Verbele tranzitive sunt bivalente, structura lor este completă cu o singură complinire, dar unele verbe tranzitive necesită, pe lângă un complement direct obligatoriu, și alte complemente pentru a-și completa semnificația. De exemplu, verbul *a denumi* este tranzitiv, al cărui sens este <A da un nume>, iar schema sa actanțială este: $N_1 + V + N_2 + N_3$

◊ A denumi *pe cineva* / *ceva*: un obiect, un fenomen.

♦ *Specialiștii denumesc acest produs geam termoizolant*. *Cercetătorii denumesc acest fenomen iluzia controlului*. *Părinții au numit-o Ana*. *Colectivul l-a ales pe Ion președinte*.

În cazul acesta, cel de-al doilea determinant nu caracterizează subiectul, ci complementul direct. De aceea în gramatici este cunoscut ca un complement al obiectului. La fel e și în cazul verbelor dublu tranzitive. În unul din sensurile sale < A chestiona, a examina>, verbul *a întreba* reclamă 2 compliniri pentru a exprima plenar situația de comunicare, având schema: $N_1 + V + N_2 + N_3$

◊ A întreba *pe cineva ceva*: pe elevi cuvintele, pe un student temele la examen, pe un trecător drumul spre gară etc.

♦ *Profesorul îl întreabă pe elev tema*.

În limba română există mai multe verbe cu predicație incompletă. După cum am arătat mai sus, sunt verbe care necesită actanți suplimentari pentru a suplini pozițiile deschise. Dar sunt și verbe care necesită implicarea obligatorie

a circumstanțelor, cel puțin, în unul sau două sensuri ale sale. Anume aceste verbe sunt mai interesante din punctul de vedere al predicației incomplete. De exemplu, *a se afla*, *a apărea*, *a proveni*, *a depinde*, *a pretinde*, *a locui* etc. deschid anumite poziţii libere pentru circumstanțe care neapărat trebuie ocupate, în caz contrar, enunţul va rămâne incomplet, neterminat: **Maşina apare*. **Satul se află*. **El locuieşte*. etc. După cum e lesne de observat, în aceste contexte circumstanţele sunt obligatorii pentru plenitudinea semantică a enunțului.

În continuare, vom analiza câteva verbe cu predicație incompletă, a căror structură actanțială include circumstanțialele pe poziții obligatorii. Dintre toate circumstanțele, **complementul circumstanțial de loc** apare cel mai des ca fiind obligatoriu. La o primă selecție, au fost identificate următoarele verbe cu circumstanțial de loc obligatoriu fie integral, fie parțial, doar la anumite sensuri: *a se afla*, *a ajunge*, *a se arăta*, *a se arunca*, *a aşeza*, *a se aşeza*, *a se concentra*, *a coborî*, *a se coborî*, *a da*, *a se deplasa*, *a se depărta*, *a depozita*, *a depune*, *a dispărea*, *a se duce*, *a fi*, *a ieşi*, *a se instala*, *a intra*, *a încuia*, *a se îndrepta*, *a înnopta*, *a se juli*, *a se lega*, *a locui*, *a se muta*, *a proveni*, *a se situa*, *a se stabili* etc. După cum e lesne a observa, verbele selectate sunt fie intranzitive, fie tranzitive, fie pronominale. Schema sintactico-valențială a verbelor intranzitive și pronominale este următoarea: $N_1 + V + Circ._{loc.}$

A se aşeza v. pron.

1. A lua loc, a se pune.

◊ *Cineva* se aşază: pe scaun, pe canapea, pe pat, în fotoliu, pe covor, pe podea, în bancă, pe pământ, pe iarbă, la soare, la umbră, sub un copac, la fereastră, lângă cineva, pe locul său, pe locul altuia, la masă, alături, jos.

♦ *Toţi elevii s-au aşezat în bănci*. *M-am aşezat în fotoliu*. *Îmi permiteți să mă aşez lângă dumneavoastră?*

2. A se lăsa din zbor.

♦ *Pasărea s-a aşezat pe o creangă*. *Albinele se aşază pe flori*. *Porumbelul s-a aşezat pe pervazul ferestrei*. *Un stol de păsări se aşază în teiul bătrân*.

A coborî v. intr.

1. A se da jos, a se deplasa în jos.

◊ A coborî: din copac, din maşină, dintr-un vehicul, din autobuz, din tren, de pe cal, de pe acoperiş, de pe munte, la subsol, în stradă, în pivniţă, în mină, în peşteră, la vale, pe pământ, pe mal, pe ţărm, pe o insulă, pe uscat, pe scări, pe trepte.

♦ *Turmele coboară de pe munte la iernat*. *Un domn a coborât grăbit pe scări*. *Coborâţi la prima* (*staţie*). *Eu cobor la staţia terminus*.

2. A apune.

♦ *Soarele coboară către asfinţit* / *spre apus* /*spre orizont*. *Soarele a coborât după deal* / *după munte*.

3. A fi orientat în jos.

♦ *Drumul coboară spre câmpie*. *Cărarea a început să coboare către baza muntelui*. *Panta coboară pieziş*.

4. A se lăsa, a cădea.

♦ *Noaptea coboară peste oraş. Peste câmpie a coborât ceaţa.*

A fi v. intr.

A se afla, a se găsi.

◊ A fi: acasă, pe stadion, la facultate, în oraş, în provincie, la ţară, la munte, la mare, din Moldova, în străinătate.

♦ *Aici sunt, aici rămân. El este în clasă. El nu e aici. El e din Bucureşti. Maşina e în garaj. Cheile sunt în uşă. Cartea este pe masă. Casa e pe malul unui lac. El este cu prietenii săi. Cine e acolo? Cine e aici? Din ce loc eşti? Unde aţi fost?*

A ieşi v. intr.

1. A trece din interior în exterior; a părăsi.

◊ A ieşi: din cameră, din casă, din spital, din închisoare, în stradă, în grădină, în parc, în oraş, pe poartă, pe uşă la tablă, la aer, la pădure, la iarbă verde, la plimbare, la cumpărături, la vânătoare.

♦ *Trenul iese încet din gară. Doctorul i-a dat voie să iasă afară. Mingea a ieşit din teren. Maşina a ieşit din tunel. Foamea îl face pe lup să iasă din pădure. Râul a ieşit din matcă.*

2. A se ivi, a apărea, a se face văzut sau auzit.

◊ A ieşi: la iveală, la lumină, din nori.

♦ *Avionul a ieşit din nori. Cartea a ieşit săptămâna trecută. Adevărul a ieşit din gura copiilor.*

3. A părăsi o stare, o situaţie, o împrejurare.

◊ A ieşi: la pensie, la lucru, din partid, din serviciu, din rând, din joc, din încurcătură, din necaz, dintr-un impas, din starea de şoc, din starea de criză, din uz.

♦ *Abia am ieşit din iarnă. Bolnavul a ieşit din comă. Ion se zbate să iasă din sărăcie.*

A se instala v. pron.

A se aşeza, a se stabili într-un loc.

◊ A se instala: într-un nou apartament, într-un oraş, într-un han, într-un hotel, la un hotel, în locuinţă nouă, într-un fotoliu, într-un post, într-o meserie, la cineva ca la el acasă.

♦ *Ei s-au instalat de mult în acest apartament. Se instalase în faţa lui şi-l măsura cu privirea. S-a instalat la noi şi n-a mai plecat.*

A intra v. intr.

1. A trece din afară înăuntru.

◊ A intra: înăuntru, în casă, în cameră, într-un birou, într-un imobil, în mănăstire, într-o ţară, pe o stradă laterală, tot mai adânc în pădure, în inima pădurii, în apă, pe uşă, pe fereastră.

♦ *Profesorul a intrat în clasă. Trenul intră în gară. Vasul intră în port. Hoţul a intrat pe fereastră. Trupele duşmane au intrat în oraş. Fumul intră în*

casă. *Lumina intră prin geamurile mari*. *Nu puteți intra acolo*. *Sărăcia intră pe uşă şi dragostea iese pe fereastră*.

A se îndrepta v. intr.

A porni într-o anumită direcţie, a se orienta.

◊ A se îndrepta: spre casă, spre uşă, spre pădure, spre sud, spre nord, spre un loc, într-acolo, către cariera de profesor, către prăpastie, spre dezastru, către o catastrofă.

♦ *Băiatul s-a îndreptat către geam*. *Trenul se îndreaptă spre graniţa*. *Pasagerii s-au îndreptat spre ieşire*. *Toate privirile s-au îndreptat spre noi*.

A lucra v. intr.

A munci.

◊ A lucra: la fabrică, la uzină, la întreprindere, la căile ferate, la o companie, la o firmă, la un ziar, la televiziune, la vamă, pe un vas fluvial, pe câmp, în producţie, în port, în cercetare, la domiciliu.

♦ *Tipul ăsta lucrează într-o bancă*.

A (se) opri v. intr.

A sta pe loc.

◊ A opri: în faţa casei, la semafor, la intersecţie, la marginea şoselei, la trecerea pe calea ferată.

♦ *Acceleratul nu opreşte în această staţie*. *Taxiul a oprit în mijlocul drumului*.

◊ A se opri: lingă uşă, lângă cineva, în drum, la jumătatea drumului, la mijlocul drumului, la colţul străzii, la marginea trotuarului, pe pod, într-un port // din mers, din drum.

♦ *Ne vom opri la restaurantul de pe traseu*. *Convoiul s-a oprit pe câmp deschis pentru un popas de noapte*. *Trenul s-a oprit în staţie*.

Schema sintactico-valențială a verbelor tranzitive cu complement circumstanțial de loc obligatoriu este următoarea: $N_1 + V + N_2 + Circ._{loc.}$

Verbele următoare (în unul sau în câteva din sensurile sale) reclamă 2 compliniri, una actanțială, iar alta circumstanțială (în cazul discutat aici – circumstanțial de loc)

A aşeza v. tr.

A pune.

◊ A aşeza *pe cineva* / *ceva*: un copil, elevii, oaspeţii pe scaun, în bănci, la mese.

♦ *Învăţătoarea i-a aşezat pe elevi în bănci*. *Au aşezat dulapul lângă perete*. *Chelnerul aşază tacâmul lângă farfurie*.

A coborî v. tr.

A da jos.

◊ A coborî *ceva*: un sac, o ladă, un geamantan, un bolnav pe scară, storurile, cortina, steagul, pânzele // din pod, din căruţă, din maşină.

♦ *Unchiul a coborât sacii din căruţă*. *Dan şi-a coborât lucrurile la intrare*.

A da v. tr.

A arunca, a azvârli, a pune, a băga.

◊ A da *pe cineva* / *ceva*: cana, hainele vechi // afară, deoparte, de pământ, la coş, la gunoi, la fier vechi.

♦ *Bunica a dat pâinea în cuptor*. *Ciobanii au dat oile în luncă*. *Bărbatul a oftat şi şi-a dat pălăria pe ceafă*. *Să dai oglinda asta spartă la gunoi*. *Dă-l afară!*

A depune v. tr.

1. A lăsa un obiect din mână, punându-l undeva; a prezenta; a face; a renunţa.

◊ A depune *ceva*: paltonul şi pălăria la garderobă, valizele la casa de bagaje, o coroană pe un mormânt.

♦ *Preşedintele a depus o coroană de flori la monumentul eroilor căzuţi în război*. *Un bărbat necunoscut a depus o bombă în vagonul trenului accelerat*.

2. A preda, a înregistra un act (în vederea unei proceduri).

◊ A depune *ceva*: o carte la bibliotecă, un document la arhivă, bani la o bancă, o cerere de angajare, un formular de înscriere la universitate, un proiect de lege în parlament.

♦ *El îşi depune banii câştigaţi la bancă*. *Familiile lor au depus deja plângere la poliţie*. *Putem depune o scrisoare în instanţă*.

A duce v. tr.

A îndrepta, a conduce spre…

◊ A duce *pe cineva undeva*: pe un copil la şcoală, la plimbare, în oraş, la un medic; pe un cunoscut acasă, la gară, la aeroport; pe un infractor la închisoare; turiştii la hotel; ostaşii la luptă; caii la adăpat; turmele la păscut.

♦ *I-am dus pe copii la şcoală*. *L-am dus într-un loc sigur*. *Te vom duce la şeful nostru*. *Poliţiştii l-au dus pe întemniţat în celulă*. *Voi duce barcă la mal*. *Dacă te iei după măgar*, *te duce la stână*.

A încuia v. tr.

1. A păstra sub cheie.

◊ A încuia *ceva*: bijuteriile într-un dulap, banii în safeu, lucrările în birou.

2. A reţine închis într-o încăpere.

◊ A încuia *pe cineva*: în odaie, în subsol, în pivniţă, în pod, în camera lui, într-o cabină telefonică.

♦ *L-au încuiat în odaie*. *Hoţii i-au încuiat pe paznici în încăperea lor*. *Când au plecat din casă dimineaţa*, *părinţii l-au încuiat pe copil înăuntru*. *L-au încuiat în camera lui*.

A uita

A lăsa involuntar.

◊ A-şi uita *ceva undeva*: mănuşile, cartea, banii, umbrela în autobuz // acasă, în clasă, undeva

♦ *Elevul şi-a uitat caietul de matematică acasă*.

Celelalte circumstanţe apar mai rar în această poziţie. **Complementul circumstanţial de timp** este obligatoriu la o serie de verbe intranzitive a căror

schemă semantico-valențială este: N_1 + V+ $Circ._{timp}$, ca, de exemplu: *a fi*, *a se naşte*, precum şi tranzitive *a aştepta*, *a lăsa* a căror schemă este: N_1 + V + N_2 + $Circ._{timp}$

A fi v. intr.

A se întâmpla, a se petrece.

♦ *Ultimul cutremur mare a fost în martie 1977. Vernisajul va fi mâine. Premiera e astă-seară.*

A lăsa v. tr.

A amâna, a păsui, a aştepta.

◊ A lăsa *ceva*: pe mâine, pe a doua zi, pe altă dată, pe mai târziu, de pe o zi pe alta.

♦ *Vom lăsa decizia asta pentru următoarea şedinţă. Am convenit să lăsăm pe altă dată discuţia. Nu lăsa pe mâine ceea ce poţi face astăzi. Lucrul de seară nu-l lăsa pe dimineaţă.*

A ține v. intr.

A dura, a dăinui.

♦ *Spectacolul a ţinut două ore. Ploaia a ţinut o săptămână. Furtuna nu va ţine mult. Proviziile ţin pentru o săptămână. Prietenia lor nu a ţinut mult. Din păcate, fericirea ei nu ţine o veşnicie. Tradiţia asta ţine de secole. Atâta ţine pacea, cât vrea vecinul. Piatra ţine mai mult ca lemnul. Cât o să mai ţină oare frigul acesta?*

Schema semantico-valențială a verbelor care reclamă obligatoriu un **complement circumstanțial de mod** este următoarea: N_1 + V + $Circ._{mod}$ Din această clasă fac parte verbele : *a se aprinde*, *a arăta*, *a se comporta*, *a costa*, *a se majora*, *a se purta*, *a proceda*, *a se reduce*, *a se ridica* etc.

A se aprinde v. pron.

(fig.) A se înflăcăra.

◊ *Cineva* se aprinde: uşor, repede.

♦ *Şeful meu se aprinde repede. Tipul se aprinde uşor.*

A costa v. intr.

A avea valoare de…; a se obţine cu preţul.

◊ A costa: bani, o grămadă, o grămadă de bani, o groază de bani, o sumă frumușică, o avere / mai nimic, scump, ieftin, mult, puțin.

♦ *Cartea costă trei lei. Costumul costă o mie de lei. Maşina a costat o groază de bani. Timpul costă bani. Treaba asta va costa mai mulți bani. Anularea contractului ar costa o avere. Totul costă bani. Aceasta costă ceva mai scump. Rochia aceasta nu costă mai nimic.*

A se desfășura v. pron.

A decurge, a evolua.

◊ A se desfăşura: bine, normal, conform planului, fără niciun incident, fără accidente, fără necazuri, fără dificultăţi, cu succes, cum trebuia.

♦ *Evenimentele se desfăşoară normal. Experimentul s-a desfăşurat conform planului. Programul se desfăşoară fără dificultăţi. Operaţiunea s-a*

desfăşurat fără pregătire suficientă. *Audierea s-a desfăşurat într-o atmosferă de dezacord exprimat între părţi*. *Al doilea tur al alegerilor s-a desfăşurat într-un mod regretabil*. *Totul s-a desfăşur***A se exprima** v. pron. A reda prin cuvinte; a vorbi.

◊ A se exprima: corect, confuz, pretenţios, bombastic, eufemistic, vulgar, cu uşurinţă, cu dificultate, cu eleganţă, cu dispreţ, printr-un zâmbet, în cuvinte, în dialectul local, în termeni moderaţi, în termeni delicaţi, în alegorii, nefavorabil la adresa cuiva.

♦ *Ea se exprimă corect în limba română*. *Lor li se interzice în mod sistematic dreptul de a se exprima liber*. *Minorităţile au dreptul de a se exprima în limba lor maternă*.

A gândi v. intr. A medita, a judeca.

◊ A gândi: corect, greşit, lucid, logic, sănătos, pozitiv, raţional, neconvenţional, serios, profund, intens, bine, mai pe îndelete, în sinea sa, cu glas, cu voce tare, în imagini, în clişee.

♦ *Trebuie să gândim atent*, *inteligent*. *Gândim mai clar când ascultăm muzică*. *Trebuie să gândim cu mintea limpede*. *Nu suntem instruiţi sa gândim astfel*. *Facem antrenamentul ca să gândim altfel*. *În rest noi doi gândim la fel*. *Gândeşte întâi*, *apoi vorbeşte*. *El gândeşte una şi spune alta*.

A înota v. intr. A înainta în apă prin înot.

◊ A înota: ca un peşte, pe spate, sub apă, contra curentului, spre mal.

♦ *Naufragiaţii au înotat spre insulă*. *Nimeni nu poate înota atât de departe*. *Peştii înoată împotriva curentului*.

Și **complementul circumstanțial de cauza** apare pe poziție obligatorie pe lângă unele verbe, care alcătuiesc enunțuri având structura: N_1 + V + circ. de cauză.

A se aprinde (fig.) A se înflăcăra.

◊ *Cineva* se aprinde: de dor, de dragoste, de pasiune, de bucurie.

Tinerii se aprind de pasiune.

A se consuma v. pron.

A se epuiza.

♦ *Ea se consumă de prea mult efort*. *Vecinii se consumă din cauza unei vechi duşmanii*.

A fierbe v. intr. cu sensul (fig.) A fi într-o stare de mare agitaţie.

◊ A fierbe: de necaz, de nerăbdare, de indignare, de mânie, de furie.

♦ *Ion fierbea de ciudă*. *Fierbe în el sângele de mânie*.

Complementul circumstanțial instrumental a fost analizat din acest punct de vedere într-un alt studiu (Constantinovici, p. 241-244).

O serie de verbe cumulează mai multe complemente circumstanțiale pentru a caracteriza mai precis subiectul. Una dintre cele mai frecvente combinații este reprezentată de schema: N_1 + V + $Circ._{loc.}$ + $Circ._{mod.}$ De exemplu:

A dispărea v. intr.

A ieşi din câmpul vizual; a nu mai fi actual.

◊ *Cineva* / *ceva* dispare: din vedere, în întuneric, în ceaţă, în mulţime, în depărtare, înăuntru, după cotitură, după colină, la orizont, dincolo de linia orizontului, de pe scena politică // brusc, treptat, pe neobservate, pe neașteptate, ca prin farmec.

♦ *Ion a dispărut pe neobservate de la petrecere*. *Hoțul a dispărut brusc din vedere*. *Mulți politicieni dispar treptat de pe scena politică*.

A ieşi v. intr.

1. A trece din interior în exterior; a părăsi.

◊ *A ieşi: din cameră, din casă, din spital, din închisoare, în stradă, în grădină, în parc, în oraş, pe poartă, pe uşă, la tablă, la aer, la pădure, la iarbă verde, la plimbare, la cumpărături, la vânătoare. / pe furiș.*

♦ *Copilul a ieșit pe furiș din casă*.

A intra v. intr.

1. A trece din afară înăuntru.

◊ *A intra: înăuntru, în casă, în cameră, într-un birou, într-un imobil, în mănăstire, într-o ţară, pe o stradă laterală, tot mai adânc în pădure, în inima pădurii, în apă, pe uşă, pe fereastră. // prin efracţie, cu forţa, repede, val-vârtej, ca o furtună, ca o vijelie, agale, pe furiş, pe dibuite, în treacăt, pentru câteva minute, tropăind.*

♦ *Bunicul intră tropăind în casă*. *Corabia intră triumfal în port*. *Hoțul a intrat în casă prin efracție*. *Armata a intrat cu forța în oraș*.

A se opri v. pron.

A rămâne undeva temporar, a zăbovi.

$N_1 + V + Circ._{loc.} + Circ._{timp.}/. + Circ._{de\ scop.}$

◊ A se opri: într-un loc, la un han, într-un oraş / câteva zile, un timp, mai mult de o săptămână / pentru a încheia un contract.

♦ *Ne-am oprit la un hotel o săptămână*, *pentru a vizita toate muzeele*. *Ne vom opri o zi la Braşov*, *pentru a vedea Biserica neagră*.

Rezumând, se poate spune că predicația este o relație dintre funcția de identificare a ceea ce urmează să constituie conținutul enunțului, funcție proprie subiectului, și funcția de descriere, de caracterizare, proprie predicatului. Pentru a prezenta și a contura mai bine subiectul, verbul, folosit pentru exprimarea predicatului, antrenează toată gama de actanți, selectându-i pe cei strict necesari, obligatorii. Totuși, unele verbe au nevoie de elemente suplimentare pentru a reda plenar conținutul enunțului. Acestea sunt verbele cu predicație incompletă. De cele mai multe ori, aceste elemente se găsesc printre circumstanțe, care, de regulă nu fac parte din complinirile obligatorii ale verbului. Mai frecvent apare circumstanțialul de loc, urmat de celelalte circumstanțiale.

Referințe bibliografice:

1. BĂRBUȚĂ, Ion. Structura prasgmasemantică a enunțului din limba română, Chișinău, 2012.

2. COȘERIU, Eugen. Solidaritățile lexicale. În: Philologia, 2021, nr. 1, p. 7-17.

3. CONSTANTINOVICI, Elena. Circumstanțele și structura actanțială a verbului. În: Omagiu lui Ion Dumbrăveanu la 70 de ani. Chișinău, 2009, p. 239-244.

4. SANDULESCU, C. George, VIANU, L. Gramatica limbii engleze, București, 2011. Volumul 4 –Verbul– de Ioan Aurel Preda. p. 351-352.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC.

CZU:821.161.1-3.09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.14

EROTOLOGII SCINDATE ÎN PROZA LUI DOSTOIEVSKI

Nina CORCINSCHI
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC

Rezumat. *O întreprindere exegetică asupra operei lui Dostoievski este în mod necesar o intrare în cele mai nebuloase adâncimi ale ființei umane. Este o întâlnire cu o lume asediată de energiile dionisiace, copleșită de zeul dezordinii și al revoltei. Pasionatul, furiosul, extaziatul din proza lui Dostoievski devin cel mai adesea expresii ale experienței erotice. Prin urmare, în romanele scriitorului rus, erotismul și dragostea nu au nici ape limpezi, nici spectre clare. Personajele sale nu ajung la fuziunea în monada, fiind despărțite violent de stihia extatică, exultare și vertij. Dragostea dublă, iubirea contradictorie, iubirea care frizează ura, iubirea care își epuizează toate resursele în vârtejul ei necontrolat – sunt câteva reprezentări ale excesului care dau naștere tragediei.*

Cuvinte cheie*: dragoste, hybris, violență, tragedie, pasiune, exultare și vertij.*

Abstract. *An exegetical undertaking on Dostoevsky's work is necessarily an entrance into the most nebulous depths of the human being. It is an encounter with a world besieged by Dionysian energies, overwhelmed by the god of disorder and revolt. The passionate, the furious, the ecstatic in Dostoevsky's prose most often become expressions of erotic experience. Therefore, in the novels of the Russian writer, eroticism and love have neither clear waters nor clear spectra. His characters do not reach the fusion in the monad, being violently separated by ecstatic element, exultation and vertigo. Dual love, contradictory love, love that curls hatred, love that exhausts all its resources in its uncontrolled whirlwind – these are some representations of the excess that gives rise to tragedy.*

Key words: *love, hybris, violence, tragedy, passion, exultation and vertigo.*

O întreprindere exegetică asupra operei lui Dostoievski este neapărat o intrare în cele mai nebuloase adâncuri ale ființei umane. E întâlnirea cu o lume asediată de energii dionisiace, cotropită de un zeu al dezordinii și revoltei. Berdiaev găsea geniul lui Dostoievski în autenticitatea cu care sunt exprimate în proza sa *apocalipticul* și *nihilismul* specifice spiritului rus. În adâncimile sufletului rus, Dostoievski descoperă „o oarecare isterie metafizică", „înclinația către obsesional și posedare"[1]. Patosul rusesc, setea de absolut, revărsările patetice, tendința spre exces, chemarea neantului sunt surprinse cu precizie de seismograf. Naționalul la Dostoievski are mereu și dimensiunea general-

[1] N. Berdiaev, *Filosofia lui Dostoievski*, Iași, Institutul European, 1992, p. 12.

umanului. Scriitorul a coborât în adâncimile fiinţei umane, descoperind mecanismul complex al confruntării antinomiilor, a forţelor antagonice ale binelui şi răului, a atins acele puncte nevralgice, unde frumuseţea se îmbină cu diformul, unde sublimul se împleteşte cu oroarea. Scriitorul a revelat tragedia omului confruntat cu propriii lui demoni interiori, a urmărit mişcarea lui oarbă prin propriile tenebre. Pentru a da expresie limitei ontologice, scriitorul ridică, în romanele sale, condiţia umană pe orbitele excesului. De acolo, personajele îşi dezlănţuie energiile stihiale, pulsiunile necontrolate, care sparg orice contur şi formă prestabilită. Prinse în vertij, chemate să răspundă în faţa marilor dileme ale existenţei, acestea creează spectacolul diformului, ultragiantului, inexplicabilului.

Pătimaşul, furibundul, extaticul în proza lui Dostoievski devin cel mai adesea expresii ale trăirii erotice. De aceea, în romanele scriitorului rus erotismul şi iubirea nu au nici apele limpezi, nici spectrele clare. Personajele lui nu ating contopirea în monadă a cuplului, despărţindu-i violent stihia extatică, exultanţa şi vertijul. Iubirea dual㠹 iubirea contradictorie, iubirea care frizează ura, iubirea care-şi epuizează toate resursele în vâlvătaia ei necontrolată – sunt câteva reprezentări ale excesului care dă naştere tragediei.

Iubirea e o sumă de contradicţii care determină mişcări imprevizibile ale vieţilor omeneşti şi duce destine în inexplicabil, în incontrolabil. Romanul care exprimă cel mai complex altitudinile, dar şi diformităţile *iubirii duale*, adâncurile pătimaşe ale *erosului împărţit* este *Idiotul*. Mai multe forme ale iubirii vor determina fluxurile şi refluxurile circuitului afectiv în acest roman: iubirea-compătimire pentru Nastasia Filippovna şi iubirea platonică pentru Aglaia a lui Mîşkin, iubirea patimă, mortificatoare a lui Rogojin, iubirea vanitoasă a Aglaiei, pasiunea alienată, ruinătoare a Nastasiei Filippovna etc.

Cea mai coerentă formă a iubirii în roman o ia sentimentul lui Rogojin pentru Nastasia Filippovna. Obsedantă şi maladivă, pasiunea lui va lua conturul fatalităţii şi va sfârşi în crimă. Personajul este un învins de propria patimă, este instrumentul cu care „boala iubirii” va avea un rol ucigaş. Acest tip de iubire este intens vehiculat în literatura erotică, prototipul fiind obsesia erotică a Medeei pentru Iason, cu toată recuzita de blasfemii.

Mai dilematică este iubirea-compătimire a prinţului Mîşkin. Resorturile acestui sentiment provin din fibra metafizică a personajului. Frumuseţea instaurează raporturi intime cu violenţa şi ambele sunt aduse în orizontul suferinţei. Prototipul frumuseţii este pentru prinţ Nastasia Filippovna – o tânără nefericită, care reprezintă în economia romanului *femeia fatală* pentru ceilalţi, dar şi pentru propriul ei destin, este *fiinţa dublă*, în care rolul călăului şi al victimei sunt într-o perpetuă negociere.

Imaginea acestei femei se încheagă din perspectivele tuturor personajelor romanului. Prinţul o cunoaşte din istorisirile lui Rogojin din tren, apoi portretul ei capătă consistenţă din intervenţiile familiei generalului Epancin, întregite de fotografia primită de „falsul logodnic” Gania. Dacă perspectivele fluctuante

ale personajelor creează *cunoașterea* femeii, fotografia scurtcircuitează *recunoașterea*. Frumusețea acestei femei deține o taină, un mister și este de esență arhetipală. Pentru un „idiot" ca Mîșkin, în sens de candid, neîntinat, cu o excepțională inteligență a inimii, imaginea din fotografie reprezintă modelul platonician de frumusețe. O vede deosebit de frumoasă. Speră să fie și bună. Așa încât frumusețea ei să poată „salva lumea". De aici încolo, destinul prințului este pecetluit. Tot ce va face va avea legătură cu prototipul platonician de frumusețe. La care se adaugă un ingredient nou în istoria erotologiilor consacrate, specific prozei lui Dostoievski: compătimirea, sfâșietoarea milă care-i va aduce fatalmente pe ambii într-o iubire blestemată. „Într-un fel, crede Ion Ianoși, Rogojin o ucide pe Nastasia din pricina lui: dacă, prins în vârtejul rivalităţii celor două femei, ar fi avut tăria să procedeze aşa cum procedase odinioară Nastasia Filippovna cu el, ar fi scăpat-o de la moarte. Dacă…, dar soarta e inexorabilă. Mîșkin o ucide pe Nastasia prin compasiunea lui. El n-ar fi trebuit să cuteze să se atingă de lumea ei sau, intrând în acest univers vrăjit, ar fi trebuit să-l domine"[2].

Nastasia Filippovna este situată de la bun început în excepționalitate. Este de o „frumusețe orbitoare", „aproape insuportabilă", cu o alcătuire care încântă și sperie, de o „bizară frumusețe". E o formă rarisimă de armonie a contrariilor, compusă din umbre și lumini, care timorează, dar și atrage hipnotic. „Pe Dostoievski l-a chinuit faptul că frumusețea nu înseamnă numai idealul Madonei, dar și al Sodomei. A simțit că în frumusețe există un fundament demonic întunecat"[3], scria Berdiaev. Iar o astfel de frumusețe răvășitoare „face tolerabilă o nevoie de dezordine, de violență și de josnicie care e rădăcina iubirii"[4].

Imaginea din fotografie a Nataliei Filippovna este izbitoare. Datele frumuseții perfecte, aerul ușor de trufie, pasiunea, dar și suferința fac un aliaj, ale cărui irizări de contrarii armonizate nu scapă ochiului atent și „avid" al prințului. Întrebat de Gania dacă Rogojin s-ar însura cu ea, prințul răspunde în mod providențial: „– Cum să-ți spun, de însurat cred că s-ar însura și mâine, numai că n-ar trece o săptămână și s-ar putea s-o și înjunghie"[5]. Prințul surprinde tocmai dialectica fatală a patimii lui Rogojin – un „temperament frământat de clocotul unor pasiuni mistuitoare", emanând un circuit orb de energii subterane, care scapă controlului conștiinței – cu frumusețea insurgentă, violentă a Nastasiei Filippovna. O astfel de comuniune este imposibilă, frizează delirul, nebunia și moartea. Aceeași inteligență a inimii o are și tânăra

---

[2] Ion Ianoși, *Dostoievski. Tragedia subteranei*, București, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, 2004, p. 115.

[3] N. Berdiaev, *op. cit*., p. 37.

[4] Georges Bataille, *Erotismul*, traducere din franceză de Dan Petrescu, București, Nemira, 2005, p. 294.

[5] F.M. Dostoievski, *Idiotul*, traducere din rusă de Nicolae D. Gane, București, Editura Adevărul Holding, 2009, p. 47.

femeie, care înțelege că, preferându-l pe Rogojin, alege neantul. Pentru ea, acest bărbat semnifică pedeapsa pentru vina de-a fi fost pângărită de Toțchi, reprezintă ghilotina, predestinatul drum spre moarte.

Nastasia Filippovna e personajul feminin de cea mai mare complexitate în romanul *Idiotul*. Stihialitatea acestei femeie face imposibilă încadrarea ei într-un concept, într-o ontologie coerentă. Până și mintea cea mai vizionară din roman, Mîșkin, n-o poate ajusta într-un tipar: „Dar n-aș ști să spun dacă e bună sau rea la suflet". Femeia aceasta e o monadă închisă. Pe Rogojin îl fascinează într-un mod fără scăpare. Din momentul în care o întâlnește, viața lui va deveni o cursă în care el e vânătorul obsedat de prada lui. Toțki, care la început o tratează ca pe o distracție ușoară, ajunge să dezvolte o frică de femeia aceasta, devenită insurgentă, vindicativă, cinică, sarcastică și asupra căreia banii lui nu au nicio putere. El se teme de firea ei năvalnică, turbionară, nestăpânită, știe că „Nastasia Filippovna era în stare să se piardă iremediabil și în chipul cel mai oribil, să apuce drumul Siberiei și al ocnei, numai pentru a avea satisfacția de a fi reușit să-și bată joc în voie de omul care-i inspirase o aversiune atât de inumană"[6]. Energia vulcanică a acestei femei se concentrează în întunecimea ochilor: „o întunecime profundă și misterioasă sălășluia în adâncul lor ca o enigmă". Adulată pentru frumusețe, inteligență și bunătate și contestată în egală măsură pentru păcatul de-a fi fost metresa lui Toțki, această femeie devine centrul erotic iradiant al romanului. Rogojin o iubește cu patimă orbitoare, Mîșkin „ține la ea" din compasiune. În ochii lui, ea trezește idealul platonician de frumusețe, modelul. De la înălțimea spiritului lui Mîșkin această femeie e o altfel de Marie. Dacă Marie, bolnava de ftizie, cu ochii blânzi, „plini de bunătate și nevinovăție" a fost inocența pângărită, Nastasia Filippovna reprezintă frumusețea maculată. Suferința le-a înnobilat pe ambele. Mila față de bunătatea și candoarea Mariei revine concentric într-o altă formă, a milei față de frumusețea celeilalte femei.

Nastasia Filippovna este încarcerată în sentimentul culpei că a fost întreținută de Toțki. Nimeni și nimic nu poate dizolva acest sentiment tiranic, care domină întreaga conduită morală a personajului. Aversiunea pentru bărbatul care a dezonorat-o este intim legată de pedeapsă, un element esențial în proza lui Dostoievski. Pedeapsa este o continuă autoflagelare. Sunt câteva forme pe care le ia culpabilizarea: 1. prohibirea vieții ei amoroase și respingerea opțiunii salvatoare, adică a căsniciei cu prințul; 2. confirmarea calomniei – plecând cu Rogojin, femeia se situează de partea decăderii și a desfrâului; 3. moartea simbolică. Înainte de-a fi fizică, moartea ei este simbolică, prin alegerea lui Rogojin.

Eroina nu se cruță și nu cruță pe nimeni din scenariul ei dramatic. *Negarea de sine* este dusă până la autodistrugere. Autoflagelarea ei publică e un exercițiu de harakiri simbolic, în care victima ofensei se sinucide, punându-

[6] *Ibidem*, p. 57.

și fapta pe conștiința agresorului ei. Această subtilă dialectică a contrariilor, sadomasochismul moral al personajului sunt cu neputință de înțeles de o minte maniheistă, cum e cea a Aglaiei. „Ah, poate că n-ai să înțelegi toate acestea, Aglaia! Știi că, în conștiința dezonoarei care o chinuiește neîncetat, ea găsește poate o anumită satisfacție, groaznică și nefirească, ca un fel de răzbunare împotriva cuiva?”[7]. Viața Nastasiei Filippovna se desfășoară mereu pe muchia excesului, în zodia fatalității. Pedeapsa și autopedeapsa sunt jaloanele esențiale ale comportării sale. Toțki, Gania și Rogojin sunt proiecția negativă a umanului, care provoacă răzbunarea, pedepsirea răului. Mîșkin, Katia, Aglaia o alcătuiesc pe cea pozitivă, care suscită culpa și autopedepsirea *păcătoasei*. Ambele atitudini sunt generatoare de dramă. Ziua când împlinește douăzeci și cinci de ani de la naștere e și ziua *procesului*, care îi aduce la „banca acuzaților” pe toți cei care i-au malformat destinul. Femeia îi pune pe vinovați față în față cu trecutul ei, îi pedepsește denunțându-i și se pedepsește într-un mod bizar, în logica celor pe care i-a condamnat, alegând destinul de femeie „cumpărată”. Opțiunea Nastasiei Filippovna nu se datorează faptului că le-ar da dreptate, dar, ca o eroină a tragediilor grecești, femeia se consideră pângărită pentru totdeauna de faptele lor. Condiția de amantă a lui Toțki este stigmatul ei de neșters. E o fatalitate care o va urmări până la moarte. În lumina perfecțiunii lui Mîșkin, a imaginii imaculate a Aglaiei, „vina” ei strălucește cu forță sporită. Ea se simte pângărită, nedemnă, pierdută, „ființa cea mai decăzută, cea mai vicioasă din lume” și „victimă a unui ultragiu, ea este o handicapată în raport cu propria sa perfecțiune”[8].

Valeriu Cristea emite o observație esențială despre raportul arhetipal al lui Mîșkin cu Nastasia Filippovna[9]. Prima întâlnire a prințului cu tânăra este de natură platoniciană. Ea trezește în el reverberația arhetipului feminin. Întrebat de Nastasia Filippovna de unde o recunoaște, Mîșkin îi răspunde că din fotografie, dar și dintr-o proiecție vizionară: „– Dar cum m-ai recunoscut? – Pentru că mai înainte văzusem portretul dumitale și […]… Și, mai ce? – Și pentru că erai întocmai așa cum mi te-am închipuit… mi se pare și mie că te-am mai văzut și altă dată… – Unde? Unde? – Ochii dumitale îmi par așa de cunoscuți…, dar nu, e cu neputință! Am spus-o într-o doară, fără să mă gândesc… N-am locuit niciodată la Petersburg… Poate, în vis”[10].

Ochii femeii deșteaptă în el reprezentarea modelului originar. Adică spiritul ei, acea *frumusețe care poate salva lumea*. Dintre toți admiratorii Nastasiei Filippovna, Mîșkin este singurul a cărui privire poposește asupra spiritului, nu asupra cărnii. Mîșkin privește lumea platonician, cu ochii nostalgici după puritatea și frumusețea dintâi. Prin aceste filtre aperceptive sunt trecuți toți oamenii cu care interacționează prințul. El însuși nu este

[7] *Ibidem*, p. 142.
[8] V. Cristea, *Dicționarul personajelor lui Dostoievski*, Iași, Polirom, 2007, p. 66.
[9] *Ibidem*, p. 478.
[10] F.M. Dostoievski, *op. cit*., p. 137.

capabil de aventurile cărnii, deoarece este *bolnav*. Un bolnav de azur, un idealist, care în lumea profană este văzut drept idiot, adică un inadaptat. Puterea lui stă în spirit. Mîșkin este un povestitor de vocație. El seduce și convinge prin *povestire*, adică prin înălțimea spiritului, la care se adaugă și blândețea inimii. Toți cei pe care-i întâlnește, își manifestă inițial scepticismul, după care neapărat urmează adeziunea lor empatică.

Iubirea prințului pentru Nastasia Filippovna nu conține dorință erotică, foamea de trup, ci tendință sacrificială de a salva frumusețea înnobilată prin suferință. Mîșkin o iubește pe Nastasia Filippovna cu o iubire-compătimire care, în accepție creștină, presupune suferință de dragul aproapelui. Erich Fromm o numește „iubire fraternă", considerând-o cea mai profundă formă a iubirii, „care stă la baza tuturor tipurilor de iubire"[11]. Pentru Dostoievski, acest tip de iubire este unul fondator și generos, de la iubirea-compasiune pornește acceptarea și asumarea celuilalt ca un egal al tău. Compasiunea pentru Nastasia Filippovna este mai mare decât iubirea lui Mîșkin pentru Aglaia. Pus să aleagă între cele două femei, Mîșkin sacrifică iubirea în numele compasiunii. „ – Dar cum e cu putință? E atât de… nefericită!", îi reproșează Aglaiei cruzimea cu care o tratează aceasta pe rivala sa.

Spre deosebire de Mîșkin, Rogojin o iubește pe Nastasia Filippovna cu o patimă fatală. Nimic din ce face femeia iubită nu-i alterează sentimentele. Știe că e preferat ca instrument de autoflagelare, că inima acestei femei nu-i va aparține niciodată, că e o dragoste imposibilă, dar destinul acestei iubiri e pecetluit. Întreaga lui ființă e ținută în cumpănă de obsesia erotică. Discontinuitatea dintre ființa lui și a ei, marele clivaj ontologic poate fi abolit doar prin moarte. Iubirea lui pune în joc violența, care tulbură temeiurile unei lumi încremenite în propria ei inerție. Violența împinge în exces ordinea lumii, îi perturbă contururile. Prin violență, lumea exterioară devine o reflectare a infernului interior. Devine o intrare în anticamera continuității pe care o oferă până la capăt și în mod plenar doar moartea. „Excesul, scrie misticul Bataille, luminează sensul mișcării. Dar pentru noi nu-i decât un semn îngrozitor, amintindu-ne necontenit că moartea, ruptură a acestei discontinuități individuale de care ne țintuiește angoasa, ni se propune nouă ca un adevăr mai iminent decât viața"[12]. Violența și excesul alcătuiesc stihia care-i cuprinde pe Rogojin și Nastasia Filippovna. Ambele personaje încarcă de tensiune spațiul în care își fac apariția. Aerul din preajma lor se înăsprește, devine amenințător, vestește furtunile scandalului. Mișcările ambilor sunt spasmotice, gesturile lor sunt excesive, excentrice, fataliste, conțin amenințarea nelipsită totuși de o doză de grandoare și sublim. Secvența în care Nastasia Filippovna aruncă pachetul cu bani în foc, pentru a-l provoca pe Gania să se arunce după ei e un spectacol al grandorii dionisiace. Fervoarea

[11] Erich Fromm, *Arta de a iubi*, traducere din engleză de Ruxandra Vișan, București, Editura Trei, 2016, p. 64.

[12] G. Bataille, *op. cit*., p. 31.

dionisiacă, incandescența spiritului, căutarea *hybrisului* sunt atribute care-i unesc pe Rogojin și Nastasia Filippovna. Ambii trăiesc într-un registru paroxistic. „Crăiasă, adevărată crăiasă!", exultă bărbatul la văzul acestui spectacol incendiar. „E de-a noastră, așa suntem noi, cei din tagma noastră! strigă el în neștire. Ați văzut, șnapanilor? Strașnic! Care dintre voi ar fi în stare să facă așa ceva, ai?"[13]. Întrebarea lui Rogojin e cât se poate de legitimă, personajul confirmând cu mândrie asumată excepționalitatea *tagmei* sale.

Frumusețea Nastasiei Filippovna provoacă o dezordine violentă în circuitul de energii al universului romanesc. „O astfel de frumusețe ar putea să răstoarne lumea!" – Adelaida formulează, de fapt, prin această apreciere, rolul dezechilibrant al frumuseții protagonistei. În Aglaia, rivala sa, Nastasia Filippovna descoperă propria ei perfecțiune de dinaintea *căderii*, candoarea pierdută a frumuseții: „Dumneata ești inocența întruchipată și tocmai această inocență este însăși perfecțiunea dumitale". Căutarea candorii, restabilirea purității unei lumi căzute în derizoriu sunt năzuințele platoniciene care-i apropie pe Mîșkin și pe Nastasia Filippovna. Ambii privesc dincolo de contingent, căutând să distingă contururile dintâi ale avatarului desăvârșit, năzuind să conserve ceva din ingenuitatea și puritatea frumuseții.

Aflată între proiecția ei ideală și copia palidă a acesteia, Nastasia Filippovna este un personaj în criză perpetuă. Prezența ei orbitoare stărnește fascinație și atracții irezistibile. Lui Mîșkin îi trezește nostalgia perfecțiunei platoniciene și compătimirea infinită pentru frumusețea ei rănită. Dar și spaima de adâncimile ei dionisiace. Pe Rogojin îl subjugă fulgerător, cu un erotism al voluptății, din prima clipă pentru toată viața. Pe generalul Epancin îl tulbură, acesta dăruindu-i un colier scump de perle, pe Gania îl îmbolnăvește de ideea de a se căpătui printr-un mariaj cu ea. Toate personajele sunt legate prin diferite fire de tensiune de ființa ei. Fiind un personaj excepțional, ea nu se poate pierde în rutina existenței. Nastasia Filippovna iese din orice convenții. Iubirea demonică, terifiantă a lui Rogojin vine ca o pedeapsă a providenței pentru natura ei *stricată*, resimțită ca stricată, adică deviată de la linia firească a destinului. Ritualul pedepsirii nu se poate împlini decât în moarte. Prin moartea ei, se descoperă acea dimensiune a *sacrului* care, în înțelesul pe care-l dă Bataille, este tocmai „continuitatea ființei revelată celor ce-şi fixează atenția, într-un rit solemn, asupra morţii unei ființe discontinue. Din pricina morții violente, se petrece o ruptură în *discontinuitatea* unei ființe: ceea ce subzistă și, în liniștea ce se lasă, este resimțit de spiritele neliniștite, este continuitatea ființei, căreia victima îi este redată"[14]. Scena de după omor capătă proporții metafizice, de ritual sacramental, care duce iubirea *dincolo*, în infinit, pentru a aboli pentru totdeauna chinuitoarea discontinuitate a ființei: „Doborât de oboseală şi de deznădejde, prinţul îşi lăsă capul pe pernă, lipindu-şi faţa de

[13] F.M. Dostoievski, *op. cit.*, p. 225.
[14] G. Bataille, *op. cit.*, pp. 33-34.

chipul palid şi nemişcat al lui Rogojin; lacrimile îi curgeau, prelingându-se pe obrazul lui Rogojin; dar poate că nici nu-şi mai simţea propriile lacrimi, nemaiavând de fapt nici el conştiinţa lucrurilor…”[15].

Iubirea, în opera lui Dostoievski, iese din erotologiile ei consacrate; îi lipseşte unitatea netedă, este scindată şi pătrunsă de tragism. Dezagregarea temeliilor spirituale ale omului, dedublarea, polarizarea conştiinţei pulverizează sentimentul amoros în secvenţe contradictorii, disonante. Pierzându-şi centrul iradiant, pasiunea intră în criză, se alienează. Aducerea iubirii-pasiune şi a iubirii-compătimire într-o paradigmă creştină, a iubirii christice, este soluţia sugerată de creaţia lui Dostoievski, după cum arată şi Berdiaev: „Pasiunea şi mila pentru cel iubit sunt întru totul drepte şi justificate. Însă aceste elemente trebuie să fie luminate de întrevederea *alter-ego*-ului în Dumnezeu, de contopirea întru Dumnezeu cu alt eu”[16]. Pentru că iubirea adevărată, în accepţia marelui scriitor, este un logos religios, un logos despre Dumnezeu. Despre eternitatea din fiinţa umană.

Referinţe bibliografice:

1. DOSTOIEVSKI, F.M. *Idiotul*, traducere din rusă de Nicolae D. Gane, Bucureşti: Editura Adevărul Holding, 2009.
2. IANOŞI, I. *Dostoievski*. *Tragedia subteranei*, Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Ideea Europeană, 2004.
3. CRISTEA, V. *Dicţionarul personajelor lui Dostoievski*, Iaşi, Polirom, 2007.
4. BATAILLE, G. *Erotismul*, traducere din franceză de Dan Petrescu, Bucureşti: Nemira, 2005.
5. FROMM, E. *Arta de a iubi*, traducere din engleză de Ruxandra Vişan, Bucureşti: Editura Trei, 2006.
6. BERDIAEV, N. *Filosofia lui Dostoievski*, Iaşi: Institutul European, 1992).

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone şi interconexiuni europene în creaţia populară şi literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

[15] F.M. Dostoievski, *op. cit.*, p. 359.
[16] N. Berdiaev, *op. cit.*, p. 82.

CZU:821.135.1-3(478).09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.15

CRONOTOPUL ORAȘULUI CHIȘINĂU ÎN RAPORT CU APARIȚIA ȘI EVOLUȚIA PERSONAJELOR ÎN PROZA ROMÂNEASCĂ

Silvia COTORCEA
Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat. *În studiul de față încercăm să explicăm relația și influența reciprocă dintre cronotopul literar al orașului Chișinău și personajele din proza românească. Astfel, analiza sincronică și diacronică a eroilor din textul epic demonstrează existența unui raport direct proporțional dintre timp, spațiu și personaj. Or, aceste trei componente de bază ale subiectului operei literare se prezintă ca un sistem menit să fundamenteze creația autorului.De asemenea, evidențiem legătura de cauză-efect între apariția, evoluția personajelor și timpul, spațiul literar al urbei – viața și activitatea eroilor se aliniază lângă noțiunea de Homo Moldovanus Sovietic. În acest sens, interrelația cronotop-personaj presupune o abordare interdisciplinară și complexă, menită să ilustreze momentele subiectului textului literar.*
***Cuvinte-cheie*:** *cronotop, personaj, Homo Moldovanus Sovietic, Chișinău, literatură, relație de interdependență.*

Abstract. *In this study we try to explain the relationship and the mutual influence between the literary chronotope of city Chișinău and the characters from romanian prose. Thus, the synchronous and diachronic analysis of the heroes in the epic text demonstrates the existence of a directly proportional relationship between time, space and character. However, these three basic components of the subject of the literary work are presented as a system meant to substantiate the author"s creation. We also highlight the cause-effect relationship between the appearance, the evolution of the characters and the literary time, space of the city - the life and activity of the heroes are aligned near the precept Homo Moldovanus Sovietic. In this sense, the chronotope - character interrelation presupposes an interdisciplinary and complex approach, meant to illustrate the moments of the subject of the literary text.*
Keywords: chronotope, character, Homo Moldovanus Sovietic, Chișinău, literature, interdependence relationship.

În dialogismul lui Bahtin, termenul de *cronotop* reprezintă relațiile temporale și spațiale valorificate artistic în literatură. Savantul rus împrumută acest concept din fizică, mai exact din teoria relativității a lui A. Einstein, pentru a numi procedeul responsabil de crearea structurii particulare a unui univers artistic romanesc.

Conceput ca instrument de analiză în cadrul disciplinei de *poetică istorică*, termenul este utilizat de Bahtin pentru a desemna marile unități ale

imaginației romanești. Spre deosebire de poeticienii formalismului rus, el consideră poetica istorică ca o disciplină care trebuie să înțeleagă nu „cum este făcută opera", ci care este locul acesteia într-o anumită tipologie de sistem semiotic. În locul unui catalog de procedee care, potrivit formaliștilor alcătuiesc povestirea, savantul introduce o tipologie a universurilor literare, constituite de istorie în cadrul unor anumite practici de semnificare de tip special: epoca socratică, Evul Mediu, capitalismul creat după modelul pieții Agora din Atena. Structura romanului este, în viziunea lui Bahtin, un „model de lume" ca un sistem specific de semne, a cărui noutate trebuie identificată în contextul istoriei. „*Cronotopul* reproduce viziunea spațio-temporală și creează compoziția operei literare în imagini convenționale." (Grati, Corcinschi, 2017, p. 118)

În acest sens, prin studiul de față se încearcă explicarea teoriilor și practicilor de construcție identitară a personajelor în raport cu cronotopul literar al orașului Chișinău al anilor '80 din operele românești.

Prezentarea dimensiunii temporale și spațiale ca o cauză a formării identității personajelor o vom realiza în baza operelor *Grădina de sticlă* de Tatiana Țîbuleac și *Înainte să moară Brejnev* de Iulian Ciocan.

Astfel, în anii '80 ai secolului trecut, în Basarabia, exista tendința de a „ fetișiza „omul nou" ca produs al noului tip de societate (statul totalitar comunist), omul nou care era de fapt omul gloatei, omul impersonal de la natură și apoi impersonalizat până la capăt printr-o educație artificială după tehnica dresajului și a automatizării, așa cum a fost deopotrivă *Homo Sovieticus* și *Homo Moldovanus*. Acest om nou mitic urma să fie, ca un șurub în angrenaj, beneficiarul virtualei societăți viitoare finale, adică al societății comuniste care va fi extirpat toate rădăcinile autentice ale tradițiilor spirituale ca să devină societatea ideală fără clase sociale, dar și constructorul acestei societăți utopice.

Homo Moldovanus ideal în varianta sovietică era un individ cu două fețe. Pe de o parte, el trebuia să fie un „simplu om sovietic", care era automatizat, deindividualizat, opus la tot ce este elitar și original, transparent (adică accesibil pentru un control de „sus"), modest (primitiv) în cerințe, făcut pentru totdeauna, impasibil la schimbări și ușor de condus. Dar, în același timp, *Homo Moldovanus* trebuia să fie, de preferință, un antiromân sau, cel puțin, refractar la tot ce e românesc, convins de faptul că este altceva decât român și apărut înaintea românului, puțin educat, vorbitor de limbă „moldovenească", amestecată cu rusisme, antieuropean și prin extindere antioccidental, predispus spre îndoctrinare, deznaționalizare, rusificare și sovietizare, preferând cu ușurință limba rusă ca mijloc de comunicare în alte circumstanțe decât cele legate de baștina sa, pătruns de un complex de inferioritate față de ruși sau vorbitorii de limbă rusă, complex compensat prin adularea și acceptarea formelor imperiale și culturale de sorginte sovietică, mândru de ideea apartenenței la marea „suprapunere" sovietică. […] Dar cel

mai important era faptul că el era mândru de măreţul imperiu în care trăia, iar sentimentul de a fi parte a unei suprapuneri, cu un standard de viaţă relativ bun, în contrast cu cel pe care România l-a avut în epoca comunistă, a creat un mit al superiorităţii lui *Homo Moldovanus Sovietic* faţă de români în perioada Uniunii Sovietice, un mit menit să sublinieze originalitatea acestuia."(Ţîcu, 2019, p.12-13)

În acest sens, în romanul *Grădina de sticlă* de Tatiana Ţîbuleac timpul real şi imaginar se înlocuiesc repetat şi, astfel, se formează un mozaic al Chişinăului. Acţiunea se desfăşoară în trecut, dar există şi câteva intervenţii din timpul prezent imaginar. Vorbind de un discurs sincronic a două etape din viaţa personajului principal, ambele aflându-se pe scara dramatismului, tragicului, romanul dat are ca repere istorice evenimentele din anii '85-'91 ai secolului trecut şi consecinţele practicilor de formare a identităţii *Homo Moldovanus Sovietic*, (*Umărul drept avea o linie adâncă*, *sângerie*, *care nu s-a vindecat până în ziua în care a venit Gorbaciov*) când exista Uniunea Sovietică, când se introduce după ordinul lui Gorbaciov „legea seacă" (alienarea mintală a Tamarei Pavlovna se începe de aici), când oamenii îşi pierd banii puşi la păstrare în bancă, când se introduc cupoanele, când are loc cutremurul din 1986 (*Iar noaptea a fost cutremur*. *Venise din Vrancea*, *ni s-a spus la televizor*. *Asta ne făcea România*: *ne trimetea cutremure*.), când are loc explozia de la Cernobâl (*La lecţia de limba moldovenească am învăţat ce înseamnă radiaţie şi explozie*, *iar la rusă* - *герой şi долг*) şi când decadenţa se face prezentă şi simţită, compromiţând ideea de renaştere naţională, iar războiul din Transnistria este mai mult văzut ca un război care se purta în sinea personajului principal (*Pe mine mă durea în cot de Transnistria şi de morţii altora*. *De împuşcăturile lor*, *de eroi*, *de trădători*. *Eu eram mortul meu*. *În mine se purta războiul cel mai crunt*).

Cronotopul drumului este unul ilustrativ pentru acest roman, reprezentând o realitate trăită atât fizic, cât şi la nivel de conştiinţă, prin asociere cu chinurile interioare de reconstituire a trecutului şi influenţele practicilor de deznaţionalizare, rusificare, sovietizare . Mixajul timpului şi spaţiului suferinţei/disperării/căutării, omul autorizat, primitiv, impasibil schimbării, uşor de condus se omogenizează în cadrul cronotopului drumului. Dacă am putea face o comparaţie, în mare parte romanul pare o retrospectivă a drumului interminabil al copilului în devenire a ceea ce înseamnă *Homo Moldovanus Sovietic* într-o perioadă decadentă, doar că nu are o finalitate, ci doar cicatrici care sângerează şi în timpul real imaginar al narării. (drumul de la internat până acasă:…*De la gard până acasă mai era o vale*. *Douăzeci de paşi de femeie mare şi treizeci şi doi de femeie mică*. *Îi cheltuiam cu mare grijă*, *fără grabă*, *mai ales fără grabă*. *Ca să nu facem stricăciune tocmai atunci*.; drumul parcurs zi de zi pentru a aduna sticle: *... Eu mergeam înainte*, *ca un spărgător de gheaţă*, *cu două plase*. *Ea se târa din urmă*, *abia-abia*, *încărcată ca o remorcă*. *Îmi părea că duc pe umeri un oraş întreg*.; drumul

până la și însuși punctul de colectare a sticlelor: ... *m-a împins înăuntru ca într-o groapă*. *Acolo*, *în gaura aceea*, *avea să îmi cheltui cea mai mare parte din copilărie*.; drumul educației: *Atunci Bella m-a privit lung*, *mi-a întins o batistă și m-a întrebat moldovenește*, *așa cum doar ea putea*: „*Pentru ție trebuie tine limba maldavenească?”*. *I-am răspuns și așa a rămas*.; drumul devenirii: *Să mă fac doctor- era tot ce-mi rămăsese*.).

Discuțiile despre problema identitară a peronajelor apar și în romanul *Înainte să moară Brejnev* de Iulian Ciocan. În cazul dat „atestăm măsuri concrete de promovare a unui „moldovenism” politic, axat pe ideea unei separări dintre moldoveni și români. Personajele sunt proiectate și cultivate de autoritățile sovietice în școli și universități, sate și orașe, sovhozuri și colhozuri, uzine și fabrici, într-un cuvânt, RSSM.” (Țîcu, 2019, p.13)

Lumea capitalei, parte a Uniunii Sovietice, este derizorie, săracă, supraviețuind de la o zi la alta, iar discursul contradictoriu o dezorientează. Cronotopul romanului este îngrădit de propagandă și lipsă totală de orizont, iar stilul sarcastic de scriere al autorului amplifică imaginea mozaică grotească a orașului (*Trecerea anilor – ce semănau perfect unul cu altul – le întărea bănuiala că lucrurile mergeau din ce în ce mai prost*. *Anul Nou îi găsea mai obosiți*, *mai bătrâni*, *mai obsedați de gândul de a strânge bani la ciorap*. *Munceau din inerție*, *gârboviți de zădărnicia atotcuprinzătoare*. *Oricât s-ar fi sforțat*, *salariile rămâneau aceleași*. *Numai un miracol le putea schimba din temelie viața în care automatismele se țineau lanț*. *și blocul de locuințe dădea prea devreme semen de oboseală*.; *Iulian simți cum se năruie ceva în el*. *Peste trei zile toate s-au precipitat*, *timpul a ieşit brusc din hibernare*. *Toate ziarele anunțau moartea subită a tovarășului Leonid Ilici Brejnev*, *toate posturile de radio difuzau muzică deprimantă*, *la școală învățătorii îşi exprimau doliul prin îmbrăcăminte neagră*, *discursuri patetice și apostrofări ale elevilor nu prea triști*. *Mama se dusese la grădiniță îmbrăcată în haine albe*, *cu gura strident rujată*, *șocând directoarea și reprezentantul Ministerului Educației*. *Iulian retrăia scena groaznică a coborârii coșciugului greu în mormânt*, *gândindu-se că războiul nimicitor poate începe din clipă în clipă*.).

Astfel, „modelarea unui proiect social și identitar într-un context istoric concret” (Țîcu, 2019, p. 16), când Chișnăul și întreg teritoriul era parte a Uniunii Sovietice, evidențiază o lume literară în care fiecare personaj are mai multe identități genetic asumate sau implantate de mediul în care trăiește.

Din toate cele relatate mai sus observăm că dihotomia identității personajelor din proza românească în raport cu „cronotopul cultural-istoric”(Gavrilov, 2018, p. 67) al orașului Chișinău, scoate în evidență o notă insuficientă în abordarea problemei date. Or, doar având un caracter interdisciplinar, transdisciplinar, am putea rezolva ecuația identității naționale. Evoluția evenimentelor istorice nu reprezintă un tot întreg al răspunsului. Doar datorită cercetărilor științifice: psihologice, sociologice, filozofice etc. am putea determina imaginea identitară din mozaicul urbei.

Un alt moment important este că personajele din proza românească care ilustrează activitatea în anii ’80 sunt deindividualizate, ușor conduse, primitive, transparente, vorbitoare de limbă „moldovenească”, sovietizate și deznaționalizate. Astfel, epoca comunistă a creat mitul supremației lui Homo Moldovanus Sovietic, un mit predispus spre contraziceri continue.

Referințe bibliografice:

1. GRATI Aliona, CORCINSCHI Nina, *Dicționar de teorie literară*, Chișinău, Editura ARC, 2017.
2. ȚÎCU Octavian, *Homo Moldovanus Sovietic*, Chișinău, Editura ARC, 2019.
3. GAVRILOV Anatol, PLĂMĂDEALĂ Ion, GRATI Aliona, GÎRLEA Olesea, APETRI Dumitru, COGUT Sergiu, ANIȚOI Galina, *Relecturi și reinterpretări ale textului literar*, Chișinău, Pro Libra, 2018.
4. ȚÎBULEAC Tatiana, *Grădina de sticlă*, Chișinău, Cartier, ediția a IV-a, 2020.
5. Ciocan Iulian, *Înainte să moară Brejnev*, Iași, Polirom, 2007.

CZU821.135.1-1.09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.16

SIMONA POPESCU SAU POEZIA ÎN DIALOG

Cristina DICUSAR
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC

Rezumat. *Prezenta comunicare propune o lectură a poeziei Simonei Popescu din perspectiva raportului autor-text-cititor. Vom urmări care sunt elementele și strategiile textuale care se află sub cupola acestui efort de a produce efect asupra cititorului* (*un cititor ipotetic sau nu*), *vorbind despre corporalitate*, *și „transferul de corporalitate" în cadrul poeticii autoarei*; *cu alte cuvinte*, *despre autenticitatea scriiturii. În cadrul acestui text ne vom referi la „Xilofonul și alte poeme"* (*1990*), *„Juventus"* (*1994*) (*reeditat în 2004*), *„Noapte sau zi"* (*1998*), *și „Lucrări în verde*: *pledoaria mea pentru poezie"* (*2006*)

Cuvinte-cheie**:** *dialog*, *intimitate*, *biografism*, *poezie tranzitivă*, *autenticitate*.

Abstract. This article offers a short analysis of Simona Popescu's poetry from the perspective of the dialogue between the author, the text, and the reader. We will identify the textual elements and strategies that help the author interact with the reader through the text. We will focus on corporality, and the „transfer of corporality" within the poetics of the author. In this text we will refer to the poetry books: „Xilofonul și alte poeme" (1990), „Juventus" (1994) (reprinted in 2004), „Noapte sau zi" (1998), and "Lucrări în verde: pledoaria mea pentru poezie" (2006).

Keywords**:** dialogue, intimacy, corporeality, biography, transitive poetry, authenticity.

Introducere

Simona Popescu este una dintre exponenții de bază ai nouăzecismului. A debutat în 1990 cu „Xilofonul și alte poeme", apoi a publicat în volumul colectiv „Pauză de respirație" (1991), alături de colegii săi din „grupul de la Brașov": Andrei Bodiu, Marius Oprea și Caius Dobrescu; urmează volumul de poezii „Juventus" (1994) (reeditat în 2004) și, în 1997, romanul „Exuvii", urmat de cartea de poezii onirice „Noapte sau zi" (1998), apoi „Lucrări în verde: pledoaria mea pentru poezie" (2006). A publicat și cărți de critică literară și eseu: „Volubilis" (1998), „Clava. Critificțiune cu Gellu Naum" (2004), „Autorul, un personaj" (2015). În 2021 este editată „Opera Poetică" a autoarei la editura ROCART.[1]

[1] Acest text este scris înainte de a ajunge și la noi proaspăt apăruta „Opera Poetică" a autoarei (publicată în 2021, la editura ROCART) și „Cartea plantelor și animalelor" (în curs de apariție).

Una dintre întrebările firești, nu întotdeauna verbalizate, pe care și-o adresează un cititor atunci când descoperă un text cu care rezonează este: *cum s-a stabilit această conexiune dintre mine* (*cititorul*) *și autor*/„*corpul*" *textual?*. O „perpetuă *tovărășie amicală*" (Simion, 1982, p. 109), o complicitate dintre autor și cititor însoțește o lectură asumată, tovărășie care implică *empatia* autorului față de cititor și *receptivitatea* cititorului față de text.

Umberto Eco ne vorbește despre cooperarea dintre cititor și scriitor ca strategie generativă a textului (Umberto Eco, Lector in fabula), sugerând faptul că orice scriere literară are la bază prezumția că aceasta va fi citită, textul fiind, așadar, mai întâi pretextul adresării. Ideea de cititor „pitit" în faldurile textului a fost reluată de nenumărate ori nu doar la Umberto Eco, ci și la T. S. Eliot, Carlos Bousono ș. a., indiferent de „situația textuală" în care nimerește acest cititor (genul, specia, curentul sau fenomenul literar). Cititorul capătă astfel rolul de dublu al autorului. În cazul poeziei tranzitive, acest dublu „își arogă prerogativele unui cenzor plin de ambiții." (Crăciun, 2017, 398 p.).

Într-un interviu pentru revista Contrafort, întrebată despre **cititorul ipotetic** și rolul acestuia în textele ei, Simona Popescu spune: „Când scriu despre alții, o fac ca și cum ar putea să mă citească" (Popescu, 2018). Extrapolând, a scrie despre sine ar presupune aceeași responsabilitate a autorului în rolul de critic-cititor. Un rol pe care și-l asumă Simona Popescu.

În cele ce urmează nu vom vorbi despre problematica și teoriile receptării, ne vom axa însă pe câteva caracteristici ale poeziei Simonei Popescu, caracteristici care facilitează acest dialog autor-cititor.

Autorul și textul

Atitudinea autoarei față de text este așadar similară atitudinii unui regizor față de o reprezentație scenică, îndeplinind multiple roluri: cel de critic, de spectator, dar și cel de călăuză. Eul auctorial pornește însă mereu de la sine, de la întrebări de tipul „Care e locul meu? Eu cum mă apăr? Ce vreau eu să fac?" (Crăciun, 2018. p. 349), (am adăuga și *cine sunt eu?*) încercând să ajungă în miezul acestora, deschizând un dialog pe mai multe voci și planuri, cu sine și cu lumea, o lume interiorizată, corporală.

Conflictul principal elucidat în poezia Simonei Popescu își află temelia pe paradoxul „voinț[ei] de identitate și dorinț[ei] de inocență" (Crăciun, 2018. p. 352), conflict care se rezolvă vertical, prin suprapunerea planurilor/eurilor. „Ieșirea din uniplan" înseamnă, la autoare, o scufundare în adâncurile ființei. Eul auctorial e un „scafandrier" („pătrund în minte și în gând/ca un scufundător noaptea în mare" (Popescu, 1994, p.8)) al cărui scop ar fi întâlnirea cu acea „tânără ființă [care] se joacă plutește vioaie/și fără costum de protecție" (Popescu, 1994, p. 8), adică o apropiere de eul inocent (un eu eliberat de memorie), „arhetipul infans" (Sora, 2008, p. 261).

Această abordare este, paradoxal, cerebrală, un„spirit critic inconștient" (Popescu, 1998, p. 44), după cum punctează autoarea, e călăuza care ghidează cititorul în vederea developării unor „secrete" și conflicte interioare („secrete" care nu pot fi decât comune, repetabile). Autenticitatea derivată din acest efort

„se revendică tocmai din această poetică a intimității" (Encică, 2015, p. 128) cu sine și, prin extensie, cu cititorul.

Biografism și corpo-r(e)alitate

În primul volum, „Xilofonul și alte poeme", Simona Popescu începe de la o poetică a cotidianului și trece, în alte volume, odată cu diversificarea lecturilor[22] (și în virtutea apropierii autoarei de personalitatea lui Gellu Naum), la un tot mai mare interes pentru poetica suprarealistă.

„Percepția cotidianului și pulsiunile subconștientului par să fie valori ce se exclud reciproc. Nu și în cazul în care acești stimuli sunt valorizați literar prin concentrarea asupra acestei fascinante entități plurale care este corpul." (Crăciun, 2018. p. 353).

Totuși, nu putem vorbi doar de un singur corp, ci de mai multe. Aceste corpuri amintite („cu ce trup cu ce trup mai simțim mai simțim cele trecute?" (Popescu, 1990, p. 17), reconstituite în text, alcătuiesc realități „care nu [pot] fi povestit[e]." (Crăciun, 2018, p. 355), de aici lipsa de narativitate și dialogul caleidoscopic între niște euri pulverizate și recompuse: „sunt un desen de Escher din care nu mai ies/ mă tot despart de mine și iar mă întâlnesc" (Popescu, 1998, p.34) sau, scriind despre un vis: „Îmi tot spuneam ceva eu mie/ tot explicam acolo lângă mine sofisticat/ce se petrece la distanță/mi se părea ciudat/stăteam în jurul unei mese/ eram vreo șapte Ființe-Eu/ cu-o căpetenie tânără în frunte" (Popescu, 1998, p. 62).

Aceste „nenumărate identități, toate la fel de reale și de importante" (Crăciun, 2018, p. 355) comunică într-un „prezent absolut" (Crăciun, 2018, p. 355), un timp suspendat (la fel celui folosit de suprarealiști (Crăciun, 2018, p. 355)), un kairos extins (din greacă, kairos = momentul oportun, șansa), un timp oprit prin text. Un timp care este și al seducției scripturale; seducție care are loc, indirect, „printr-un tip special de egocentrism, de egotism, mai degrabă, consubstanțial creației. O carte bine scrisă nu va fi niciodată focalizată asupra celui care citește" (Crăciun, 2018, p. 87). Totuși, în secundaritatea lui, cititorul devine principal prin identificare.

În-corporarea amintirilor și viselor într-un text: „*Ceea ce-mi place la cărțile adevărate, la amintiri și vise este că nu mint./ încorporatul vis/ încorporatul vis*" (Popescu, 1998, p. 50), devine metoda de acces la autenticitatea scripturală. Autenticitate care devine canalul de comunicare cu cititorul; textul fiind, așadar, o invitație într-un joc de oglinzi, în care corpurile „mentale" (ale autorului? ale cititorului?) se confundă. Astfel, corpul textual poate deveni, în timpul lecturii, al cititorului.

---

[2] „încă de la primele ei texte poeta se afla, parcă fără să știe, în căutarea unei metafizici personale, a unor puncte de stabilitate care să facă suportabile propriile-i exuvieri. (…) Sigur este că la un moment dat, prin revizitarea insistentă a vechilor obsesii, prin lărgirea progresivă a plajei de lecturi, cadrele poeticii originare s-au dovedit prea înguste, iar ideologia poeziei cotidianului – la care poeta subscrisese cu entuziasm – prea săracă)" p. 352 (Crăciun, Gheorghe. Pulsul prozei. Iași, ed Polirom, 2018. 379 p.)

La Simona Popescu găsim mai multe straturi comunicante, mai multe tipuri de dialog, o prezență a oralității și acea „vitalitate sintactică a comunicării uzuale" despre care vorbea Gheorghe Crăciun: straturi în care vocea auctorială face o conexiune-identificare cu cititorul (eu=tu=eu) („despre mine, dar mai ales despre tine june deoriundeșioricum" (Popescu, 1994, p.11), straturi în care confruntarea cu sine ne provoacă empatie (eu≠eu) („de unde forța uriașă de a mă opune mie cu înverșunare" (Popescu, 1994, p. 12), dar și confruntarea cu ceilalți, lupta cu falsul (eu≠străinul) („nu-s de-al vostru" (Popescu, 1994, p. 20)).

Oralitate și reiterări. Elemente teatrale în poezia Simonei Popescu

Începând de la „Xilofonul și alte poeme" și, mai târziu, în „Juventus", „Noapte sau Zi", dar și, mai ales, în „Lucrări în verde. Pledoaria mea pentru poezie" (care include și texte formatate ca poem), autoarea folosește tot mai multe figuri retorice, iar adresările de tipul „prietene, ia-mă cum sunt/ajută-mă" (Popescu, 1994, p. 10) sau „Bătrâne prieten/ ia-mă cu tine/ doar înțelegerea ta mă poate îmblânzi" (Popescu, 1994, p.43), sunt la locul lor.

Dialogul autor-text-cititor are loc și prin revenirile de la carte la carte, de la poem la poem, reveniri tematice, dar și prin repetiții ca „elemente structurale esențiale" (K. Le Guin, p.203) Ursula K. le Guin vorbește despre capacitatea organismelor umane de a mima ritmul celui ce ne vorbește, repetând nu doar gesturile, mimica, ci și ritmul respirației, până și ritmul cardiac. În ajutor discursului său, vorbitorul, folosește repetiția, structurându-și comunicarea astfel încât ideea principală să fie reluată într-o formă sau alta. În literatură, mai ales în poezie, se utilizează elemente ale oralității (ritmul, rima, repetițiile, reiterările) chiar dacă este utilizată o oralitate de tip secundar, indirect, aceste elemente sunt direcționate către eul-cititor. Cititorul astfel este angajat în ritmul poemului-carte (Simona Popescu optează mai ales pentru structura poem-carte (termen folosit de Nicolae Leahu), în defavoarea cărții de poezie).

În poezia de tip tranzitiv, discursul devine mai direct, orientat către un cititor care nu are expectativa reflexivității: „Poezia tranzitivă se adresează unui cititor care trăiește în imediat și este obligat să țină seama de configurația acestui context. Ea încearcă să incorporeze în substanța ei rapiditatea, disjuncția planurilor, simultaneitatea, aleatorismul, artificialitatea și multiplicitatea existenței, oralitatea, vitalitatea sintactică a comunicării uzuale." (Crăciun, 2017, p. 403) În textele Simonei Popescu urmărim acest tip de discurs tranzitiv, mai ales în exprimarea disjuncțiilor planurilor existențiale.

O temă de discuție aparte ar fi această repetiție/reiterare în poezia Simonei Popescu. Autoarea lucrează cu inconștientul, care „este și el prin natură diferențial și iterativ, serial, problematic și interogator." (Deleuze, Diferență și repetiție, p. 164), revenind și insistând asupra unor întrebări sau probleme-cheie: „Cum de-mi aduc aminte atât de puțin?/ (Cum de-mi aduc aminte?)/ Fără de rost este și amintirea/ cum fără de rost multe lucruri sunt/ mai ales când nu e adevărată/ mai ales când e altceva/ mai ales când nici nu

mai e a ta/ când nu o mai înțelegi/ când nu se mai potrivește cu tine/ când îți pune la încercare puterea și te umilește" (Popescu, 1990, p. 17)

Iterativitatea în poemele Simonei Popescu denotă o preocupare obsesivă față de mecanismele amintirii și diferitele tipuri de corpuri mentale coexistând într-un singur corp fizic. O conceptualizare poetică a temei identitare, prin iterare, este propusă de autoare în unul din ultimele poeme publicate în revista „Apostrof": „fiecare frunză mică îşi are / model în frunza cea mare / care e, prin repetiţie, cu totul / ea însăşi." (Popescu, Apostrof, http://www.revista-apostrof.ro/arhiva/an2021/n9/a14/). Astfel, identicul, reiterat, devine Eu, un eu autentic-adevărat.

Referințe bibliografice:

1. Crăciun, Gheorghe, Aisbergul poeziei moderne. Iași, ed. Polirom, 2017. 686 p.
2. Crăciun, Gheorghe. Pulsul prozei. Iași: editura Polirom, 2018. 379 p.
3. Dan C. Mihăilescu, „Sorbitor", în 22, nr. 10, 10-16 martie, 1998, p.15.
4. Encică, Victorița. Dialectica ființei-de-aici cu ființele-de-acolo în proza Simonei Popescu*, p. 128-134 https://litere.ucv.ro/litere/sites/default/files/litere/Cercetare/Activitate stiintifica/Analele Facultatii de Litere/CIC2015.pdf
5. Gilles Deleuze „Diferență și repetiție", - București: Editura Babel, 1995, 488 p.
6. Pauză de respiraţie [Text tipărit] / Andrei Bodiu, Simona Popescu, Caius Dobrescu, Marius Oprea. – Ed. a 2-a . – Bucureşti: Tracus Arte, 2011, 64 p.: il.
7. Popescu, Simona, Interviu cu Simona Popescu – Thereminul, hypertextul, peștele-curcubeu și licăririle, http://www.contrafort.md/categorii/interviu-cu-simona-popescu-thereminul-hypertextul-pe-tele-curcubeu-i-lic-ririle
8. Popescu, Simona, Juventus, [Text tipărit] / Simona Popescu . – Bucureşti: Cartea Românească, 1994, 126 p.
9. Popescu, Simona, Lucrări în verde sau pledoaria mea pentru poezie, [[Text]]. – Bucureşti: Cartea Românească, 2006 . – 333 p. + CD.
10. Popescu, Simona, Noapte sau zi, [Text tipărit]: Poem / Simona Popescu . – Piteşti: Paralela 45, 1998, 80 p.
11. Popescu, Simona, Poezia mea e un raport între mine şi ‚poezia' neaşteptată a lumii, http://www.contrafort.md/old/2002/87-89/281.html
12. Popescu, Simona, Xilofonul sau alte poeme, [Text tipărit] / Simona Popescu – Bucureşti: Editura Litera, 1990, 55 p.
13. Simion, Eugen. Întoarcerea autorului. Eseuri despre relația creator-operă. București, ed. Cartea Românească, 1982. 472 p.
14. Sora, Simona. Regăsirea intimității. Bucureşti, Cartea Românească, 2008, 294 p.
15. Umberto Eco, Lector in fabula: Cooperarea interpretativă în textele narative. – Bucureşti: Univers, 1991. 308 p.
16. Ursula K. Le Guin, „The Wave in the Mind: Talks and Essays on the Writer, the Reader, and the Imagination", Publisher: Shambhala, Year: 2004.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone şi interconexiuni europene în creaţia populară şi literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC.

CZU:811.135.1’276.6:339.138
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.17

CONSIDERAȚII PRIVIND CONSTITUIREA TERMINOLOGIEI DE BRANDING ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Inga DRUȚĂ, Lidia VIERU, Mariana VLAS
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Brandingul în limba română este unul de dată recentă, având începuturile în anii ’90 ai secolului trecut. Brandingul modern a apărut inițial în cadrul marketingului, iar ulterior a devenit un domeniu de sine stătător. Imaginea și identitatea sunt concepte care se referă nu numai la produse și la companiile producătoare, ci și la orice entitate din diverse domenii: politică, administrație, educație, arte, turism, sport etc.*

În lucrare se analizează cele mai frecvente procedee de constituire a termenilor de branding în limba română sub aspect etimologic, semantic și structural și se ajunge la concluzia că limbajul de branding este unul interdisciplinar, cu o dinamică continuă, cu fluctuații terminologice, în căutarea identității și a caracteristicilor sale.

***Cuvinte-cheie*:** *branding, terminologie, împrumut, împrumut interdisciplinar, dinamica limbajului.*

Abstract. *Branding in Romanian is a recent one, having its beginnings in the 90s of the last century. Modern branding initially appeared in marketing, and later became an independent field. Image and identity are concepts that refer not only to products and manufacturing companies, but also to any entity in various fields: politics, administration, education, arts, tourism, sports, etc.*

The paper analyzes the most common procedures for establishing branding terms in Romanian in terms of etymology, semantics and structure and concludes that branding language is interdisciplinary, with a continuous dynamic, with terminological fluctuations, in search of identity and of its characteristics.

***Keywords*:** *branding, terminology, loan, interdisciplinary loan, language dynamics.*

Apărut în secolul al XIX-lea odată cu desfacerea produselor în ambalaje, brandingul s-a dezvoltat inițial în cadrul marketingului, iar ulterior a devenit un domeniu autonom.

Se susține că brandingul s-a născut în America, acum un secol, când fermierii au început să-și însemne vitele cu fierul roșu pentru a putea regăsi animalele mai ușor, atunci când acestea se rătăceau, se amestecau cu ale vecinului ori erau, pur și simplu, furate. Cam în aceeași perioadă, două

companii britanice au folosit logoul societății pentru inscripționarea butoaielor de marfă expediate cu vaporul peste Canalul Mânecii: *Lyle's Golden Syrup* și berea *Bass*, având drept logo un celebru triunghi roșu. Oricare ar fi inițiatorul, brandingul s-a născut ca o necesitate, devenind un mod de recunoaștere, mai întâi comercială (ceea ce se numește azi B to B), ca apoi să devină publică.

Cu timpul, două evenimente majore au determinat dezvoltarea și impunerea mărcilor comerciale: apariția televiziunii – ca vehicul principal de difuzare a mesajelor comerciale, care a creat branduri de renume, a inventat personaje și a deschis noi oportunități prin scurte emisiuni comerciale dedicate unui produs, și nașterea internetului, unde mesajul brandului devine interactiv, imediat adaptabil profilului de consumator. Se măsoară cu exactitate de cine, când și de câte ori a fost vizualizată publicitatea (Dobrescu, 2009, p. 6).

Brandingul este definit ca „proces de îmbinare a avantajelor competitive specifice unui anumit produs, serviciu sau organizații cu scopul diferențierii acestora pe piață" (Ciobanu, 2009, p. 11). La ora actuală, instituțiile, produsele și serviciile există în măsura în care reușesc să-și construiască o identitate fermă și în măsura în care această identitate este percepută de un anumit public. După cum subliniază Matt Haig, „acum imaginea înseamnă totul. Consumatorii iau decizii de cumpărare pe baza percepției asupra brandului, nu a realității produsului. Aceasta înseamnă că brandurile pot deveni mai valoroase decât produsele propriu-zise, dar și că pot pierde valoarea respectivă peste noapte. La urma urmelor, percepția este ceva fragil" (Haig, 2008, p. 16).

Brandurile au devenit omniprezente și imposibil de evitat. Astăzi brandurile au părăsit spațiul strict comercial în care au apărut: „Brandingul și-a depășit atât de mult originile comerciale, încât impactul lui este practic incomensurabil în termeni sociali și culturali. El s-a răspândit în educație, sport, modă, turism, artă, teatru, literatură, politică regională și națională și în aproape toate celelalte domenii la care ne-am putea gândi. Brandingul este tot mai folosit de organizațiile nonprofit și caritabile, care concurează cu brandurile comerciale în teritoriul emoțional din minți și inimile oamenilor, pentru banii din buzunarele lor" (Olins, 2003, p. 16).

Limbajul brandingului este unul dinamic, aflat în continuă evoluție, cu numeroase fluctuații terminologice. Dat fiind faptul că majoritatea conceptelor din domeniu își au originea în limba engleză, specialiștii preiau termenii ca atare și în română. Pe parcurs, pentru mulți termeni englezi se impun și echivalente în română, intrând cu aceștia în relații de sinonimie.

Constituirea unei terminologii corecte de branding este o premisă pentru dezvoltarea armonioasă a domeniului. O terminologie adecvată face posibilă comunicarea fără echivoc între specialiști, iar, în consecință, și medierea între specialiști și consumatori (utilizatori).

Nucleul terminologiei de branding, potrivit structurii conceptuale a domeniului configurate în lucrarea *Termeni de branding în limbile engleză*

și română (2009), cuprinde generalități (elemente componente ale brandului, atributele brandului, resursele umane implicate în branding); tipuri de branduri; managementul strategic al brandului; implementarea brandului (activități de relații publice, comunicare de marketing).

Din categoria **generalități** fac parte termeni cum ar fi: *brand*, *branding*, *nume de brand*, (*a*) *branda*, *nume arbitrar*, *nume descriptiv*, *nume sugestiv*, *nume generic*, *naming*, *semn de brand*, *logo*, *marcă verbală*, *emblema brandului*, *simbol*, *slogan*, *ambalaj*, *etichetă*, *cod universal al produsului*, *ciclul de viață al unei mărci*, *limbajul brandului*, *identitatea sonoră a brandului*, *sonicon*, *audibilitatea discursului*, *limbajul vizual al brandului*, *mesajul brandului*, *esența brandului*, *arhitectură de brand*, *atributul brandului*, *atribut tangibil*, *atribut intangibil*, *identitatea brandului*, *identitate vizuală*, *identitate verbală*, *iconicitate*, *personalitatea brandului*, *caracterul brandului*, *imaginea brandului*, *ideea brandului*, *valoarea brandului*, *viziunea brandului*, *excelența brandului*, *puterea brandului*, *angajament de brand*, *promisiunea brandului*, *expert în branding*, *manager de brand*, *comunitate de brand*, *comunitate virtuală de brand* etc.

În categoria **tipuri** se încadrează termenii *andronim*, *aptronim*, *bacronim*, *caconim*, *ginonim*, *hieronim*, *iatronim*, *matronim*, *numeronim*, *tautonim*, *tehnonim*, *theronim*, *toponim*, *brand generic*, *brand geografic*, *brand sectorial*, *brand local*, *brand de țară*, *brand internațional*, *brand global*, *brand global localizat*, *brand de produs*, *brand de servicii*, *brand hotelier*, *brand turistic*, *brand de modă*, *brand comercial*, *brand corporatist*, *brand politic*, *brand de angajator*, *brand descriptiv*, *brand aspirațional*, *brand autentic*, *brand dominant*, *brand high tech*, *brand imperativ*, *brand de lux*, *brand monolit*, *brand notoriu*, *brand strategic*, *brand de susținere*, *brand revigorat*, *brand umbrelă*, *cobrand*, *masterbrand*, *branduct*, *branding digital*, *branding ecologic*, *branding emoțional*, *branding rațional*, *branding bancar*, *branding identitar*, *branding personal*, *identitate virtuală*, *prezență on-line*, *marcă subsidiară*, *up market* ș.a.

Categoria **managementul strategic al brandului** se constituie din termeni cum ar fi *management de brand*, *strategie de brand*, *notorietatea brandului*, *instaurarea mărcii*, *consolidarea mărcii*, *întreținerea brandului*, *armonizare de brand*, *dezvoltarea brandului*, *extensiunea brandului*, *arie de brand*, *amprenta credibilității*, *distrugere creativă*, *canibalizarea brandului*, *diluarea brandului*, *poziționarea brandului*, *maparea brandului*, *ierarhizarea brandurilor*, *recunoașterea mărcii*, *fidelitate față de brand*, *valoarea brandului*, *bonus al mărcii*, *protejarea brandului*, *evaluarea brandului*, *reîmprospătarea brandului*, *rebranding*, *andorsare de brand*, *andorsare din umbră*, *audit al brandului*, *bilanțul portofoliului de brand*, *abandon de brand*, *page rank* etc.

Din categoria **implementarea brandului** pot fi enumerați termenii *promovarea brandului*, *rată de brand*, *activitate de relații publice*, *arhitectură de evenimente*, *atmosferă a brandului*, *blog de companie*, *analiză de impact*, *publicitate*, *sponsorizare* (*de evenimente*), *activitate filantropică*, *comunicare de marketing*, *audiență-țintă*, *reclamă*, *reclamă comparativă*, *reclamă testimonială*, *promovarea vânzărilor*, *sampling*, *cupon de reduceri*, *ends-uri*, *tagline* ș.a.

Așa cum precizează autorii lucrării *Termeni de branding în limbile engleză și română* (2009), structura conceptuală a domeniului realizată de ei este deschisă și poate fi dezvoltată. Astfel, considerăm că ultimele două categorii ar putea avea ramificații complementare: dreptul de proprietate intelectuală, psihologie, sociologie, arte etc.

Dreptul de proprietate intelectuală reprezintă un subdomeniu important al brandingului, fiind în relație cu nevoia de protejare a mărcilor. Aici se încadrează termeni cum ar fi *marcă comercială*, *marcă înregistrată*, *denumire de origine*, *denumire de origine controlată*, *copyright*, *proprietate intelectuală*, *proprietar de brand*, *invenție*, *brevet de invenție*, *inventator*, *titular de brevet*, *aplicare industrială*, *transmiterea drepturilor*, *asigurare legală a produsului*, *contrafacere*, *piraterie tehnologică*, *teritoriu al mărcii*, *creație*, *creativitate*, *proprietate industrială*, *specialități tradiționale garantate*, *model industrial înregistrat*, *autor*, *drepturi morale*, *drepturi patrimoniale*, *drepturi conexe*, *drepturi exclusive*, *termen de protecție*, *managementul proprietății intelectuale*, *marcă individuală*, *marcă colectivă*, *prioritatea mărcii*, *reînnoirea mărcii*, *concurență neloială*, *licențiere*, *transfer tehnologic*, *creație publicitară*, *creație intelectuală*, *obiect de proprietate intelectuală*, *know-how*, *imobilizări necorporale*, *imitare*, *plagiere*, *inducere în eroare a consumatorilor*, *imitare frauduloasă* etc.

Din domeniul **psihologiei** fac parte termenii *atenție*, *amintire specifică*, *amintire spontană*, *amintire asistată a mărcii*, *atitudine*, *percepție*, *harta percepțiilor*, *credibilitate*, *apel emoțional*, *apreciere*, *insight*, *engramă*, *efect de halo*, *interpretare*, *întărirea atitudinilor*, *motiv emoțional*, *motivație*, *test de percepție* (*vizuală*), *test de reacție*, *afiliere*, *autopercepție*, *cercetare motivațională*, *convingere*, *disonanță cognitivă*, *persuasiune*, *psihografie*, *satisfacție*, *asociații ale mărcii*, *filtrare*, *discriminare*, *distorsiune selectivă*, *euristică*, *euristica ancorării și ajustării*, *euristica disponibilității*, *imbold*, *influență personală* ș.a.

Din **sociologie** domeniul brandingului a preluat termenii *chestionar*, *administrare a chestionarului*, *cercetare a atitudinii*, *cercetare a consumatorilor*, *cercetare de imagine*, *anchetă colectivă*, *anchetă de opinie*, *anchetă prin sondaj*, *audiență captivă*, *focus-grup*, *sondaj*, *sondaj de opinie*, *sonder*, *studiu al tendințelor*, *studiu de notorietate*, *etnografiere* etc.

Brandingul este în relație strânsă cu creativitatea. Creativitatea determină identificarea unui nume sonor de brand și construirea unui logo memorabil, care vor contribui la instaurarea și consolidarea unei mărci în mintea și în

inima oamenilor. Astfel, în domeniul **artelor** se încadrează termenii *grafică*, *grafismul mărcii*, *ilustrare*, *culoare*, *limbaj al culorilor*, *element figurativ*, *clișeu*, *font*, *imagine*, *clip art*, *clip publicitar video*/*TV*, *jingle*, *design*, *designer*, *art director*, *format*, *banner*, *poster*, *afiș*, *flyer* ș. a.

Sub aspect etimologic, inventarul terminologic al brandingului este constituit în temei din termeni de origine franceză și/sau latino-romanică: *nume arbitrar*, *nume descriptiv*, *nume generic*, *nume sugestiv*, *simbol*, *ambalaj*, *etichetă*, *identitate vizuală*, *identitate verbală*, *temă*, *publicitate*, *denumire de origine*, *proprietate intelectuală*, *invenție*, *titular de brevet*, *sondaj* etc. și de origine engleză: *brand*, *masterbrand*, *branding*, *rebranding*, *branduct*, *naming*, *management de brand*, *sampling*, *copyright*, *know-how*, *insight*, *focus-grup*, *sonder*, *clip art*, *jingle*, *design*, *designer*, *art director*, *banner*, *poster*, *flyer*, *ends-uri*, *page rank*, *tagline*, *up market* ș.a. Unii termeni au etimologie multiplă: *logo* (fr., engl.), *simbol* (lat., fr., germ.), *slogan* (fr., engl.), *marcă* (ngr., fr., germ.) etc.

Ca și în alte domenii, în limbajul de branding circulă mai mulți termeni de origine engleză, chiar și în cazul în care există echivalente românești. Aceștia sunt preferați de specialiștii din interiorul domeniului: *wordmark – marcă verbală*; *packaging – ambalaj*; *brand idea – ideea brandului*; *fashion brand – brand de modă*; *brand corporate – brand corporatist*; *brand awareness – notorietatea brandului*; *brand extension – extensiunea brandului*; *brand positioning – poziționarea brandului*; *brand loyalty – fidelitate față de brand*; *brand equity – valoarea brandului*; *advertising – reclamă*; *sales promotion – promovarea vânzărilor*; *private label – etichetă privată*; *subbrand – marcă subsidiară*. Unii termeni sunt utilizați atât cu topica românească, cât și cu cea engleză: *brand manager – manager de brand*; *brand management – management de brand*; *brand consultant – consultant de brand*; *personal branding – branding personal*.

În comunicarea informală au apărut, în încercarea de a evita anglicismele, unitățile lexicale (*a*) *brăndui* pentru (*a*) *branda*, *brănduire* pentru *branding*, *rebrănduire* pentru *rebranding*, însă utilizarea lor nu este recomandabilă în calitate de termeni.

Unii termeni sunt exprimați prin simboluri: © – *copyright*, ® – *marcă înregistrată* sau prin abrevieri: *CUP* (*cod universal al produsului*), *CVB* (*comunitate virtuală de brand*), *TM* (*marcă comercială*), *U&A* (*Usage and attitude*/*utilizare și atitudine*), *FMCG* (*Fast Moving Consumer Goods*/*produse cu un rulaj rapid*).

În limbajul de branding se constată și termeni metaforici: *canibalizarea brandului*, *diluarea brandului*, *elasticitate a brandului*. Menționăm că metaforele au fost create în limba engleză și preluate prin calchiere în română.

Termenul *branduct* este format, în limba engleză, prin contaminare din *brand* și *product*.

Din perspectivă structurală, dintre cei 110 termeni incluși în dicționarul *Termeni de branding în limbile engleză și română* (2009), 16 sunt simpli,

iar 94 – complecși. Lucrarea *Dicționar de branding* (2009) conține 450 de termeni, dintre care 116 sunt simpli, iar 334 – complecși. Cele mai frecvente structuri sunt substantiv + adjectiv (*brand generic*), substantiv N. + prepoziție + substantiv N.-A. (*brand de țară*), substantiv N. + substantiv G. (*imaginea brandului*), substantiv N. + adjectiv + substantiv G. (*amintire asistată a mărcii*).

Limbajul de branding se dezvoltă cu adevărat în limba română în ultimii 30 de ani. Astfel, putem afirma că acest limbaj este unul interdisciplinar, în care funcționează atât termeni din domeniu, cât și termeni preluați din alte domenii: marketing, afaceri, management, publicitate, relații publice, dreptul de proprietate intelectuală, arte. Limbajul de branding, cu fluctuații terminologice, se află într-o continuă evoluție în încercarea de a-şi contura identitatea și a preciza propriile caracteristici.

Referințe bibliografice:

1. AAKER, David A. *Strategia portofoliului de brand*: *cum să creezi relevanță*, *diferențiere*, *energie*, *pârghii comerciale*, *claritate* (trad. Raluca Andrei și Renata Nicolescu). București, Brandbuilders Group, 2006.
2. BRETCU, Angela. *Mărcile – mitul sau realitatea secolului 21*. Timișoara, Mirton, 2005.
3. HAIG, Matt. *Mari eşecuri ale unor branduri renumite*. Bucureşti, Meteorpress, 2008.
4. OLINS, Wally. *Despre brand*, Bucureşti, Comunicare.ro, 2003.

Surse

CIOBANU, Georgeta (coord.), FIAT, Maria, LIUȚE, Ștefan. *Termeni de branding în limbile engleză și română*. Timișoara, Mirton, 2009.

CRECETOV, Veaceslav. *Dicționar de proprietate industrială*. Chișinău, AGEPI, 2005.

DOBRESCU, Emilian (coord.). *Dicționar de branding*. București, Sigma, 2009.

FLORESCU, Constantin, MÂLCOMETE, Petre, POP, Nicolae Al. *Marketing*: *dicționar explicativ*. București, Editura Economică, 2003.

ROMIȚAN, Ciprian Raul, DRĂGAN, Jenică. *Mic dicționar de proprietate intelectuală*: *dreptul de autor și drepturile conexe*, București, Lumina Lex, 2004.

ȘERBĂNICĂ, Daniel. *Dicționarul comunicării integrate de marketing*. București, Rosetti Educațional, 2006.

YADIN, Daniel. *Dicționarul internațional de marketing*. București, Rentrop & Straton, 2006.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:81’373.612.2
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.18

DESPRE CONTEXTUL ACTUAL ÎN CERCETAREA METAFOREI. METAFORĂ ȘI AFECTIVITATE

Elena FAUR
Academia Română, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca, România

Rezumat. *În ultimii ani, tot mai mulți cercetători consideră că cercetarea metaforei ar putea profita de pe urma unei integrări a ideilor dezvoltate de orientări distincte sau chiar divergente. În lucrarea de față voi urmări un țel similar și voi propune o integrare a unor tradiții distincte de cercetare. Este vorba, pe de o parte, de o tradiție care își are punctul de origine în lingvistica integrală a lui Eugeniu Coșeriu și, pe de altă parte, de o altă tradiție de cercetare care pornește de la Teoria Metaforei Conceptuale și orientările asociate acesteia. În prima parte a lucrării voi expune o imagine de ansamblu a perspectivei coșeriene asupra metaforei și a concepției sale cognitive, întemeiată pe tradițiile majore europene din filosofia limbajului. În a doua parte voi schița peisajul curent al cercetării metaforei din metaforologia actuală, încercând să identific achizițiile științifice importante de care ar putea profita cadrul integralist. La final voi argumenta că conceptul de „emoție” – dezvoltat de M. Johnson (2017, 2018) și inspirat din ideile provenite din operele Lui W. James, J. Dewey și A. Damasio – și cel de „inter-afectivitate”, elaborat de Fuchs și Koch (2014), au cel mai mare potențial de a fi integrate în teoria integralistă a metaforei.*

***Cuvinte-cheie*:** *metaforă, afectivitate, emoție, Teoria Metaforei Conceptuale, lingvistica cognitivă, lingvistica integrală.*

Abstract. *Over the past years, there is a growing agreement between scholars within Cognitive Linguistics that metaphor research cannot but profit from integrating ideas developed within separated and eventually diverging strands of research. I consider a similar goal in the present article and propose an integration of more widely divergent traditions of research. One is originating from Coseriu’s Integral Linguistics and the other from Conceptual Metaphor Theory and associated trends. The paper starts from an outline of Coseriu’s view on metaphor and of his distinctive cognitive perspective, grounded in the major European traditions in the philosophy of language. Searching for significative achievements which the integralist framework may benefit from, I subsequently survey the current landscape of metaphor research in present-day metaphorology. In the end, I argue that Johnson’s (2017, 2018) concept of „emotion” – inspired by ideas emerging from the works of W. James, J. Dewey and A. Damasio – and the concept of „interaffectivity”, elaborated by Fuchs and Koch (2014), are the ones with the strongest potential to be integrated within the integralist theory of metaphor.*

***Keywords*:** *metaphor, emotion, affectivity, Conceptual Metaphor Theory, Cognitive Linguistics, Integral Linguistics.*

1. Introducere

În ultimii ani, cercetătorii metaforei au căzut de acord asupra faptului că studiul metaforei ar putea profita de pe urma unei integrări a ideilor dezvoltate de orientări distincte sau, la prima vedere, chiar divergente. Astfel, în introducerea la volumul ce reunește lucrările prezentate la cea de-a 10-a conferință a *Asociației pentru Cercetarea și Aplicarea Metaforei* (*Association for Researching and Applying Metaphor*), care a avut loc în 24 iunie 2014, în Cagliari, Italia, B. Hampe (2017, p. 4), editoarea volumului, afirmă: „este momentul ca teoria metaforei să integreze intuițiile majore" dezvoltate de „linii de cercetare în mare măsură încă separate, dar, în cele din urmă, complementare"[1]. Desigur, B. Hampe se referea, în acest context, la liniile de cercetare derivate din teoria lakoviană a metaforei conceptuale (TMC) și la orientările asociate acesteia. Acest câmp al cercetării, de altfel extrem de înfloritor, cunoaște, în ultima perioadă, o polarizare extrem de puternică, care se reflectă în așa-zisele „războaie ale metaforei" (Gibbs, 2017a). Care ar fi însă șansele de reușită a integrării unor tradiții divergente de cercetare? Care ar fi progresele semnificative în cercetarea curentă a metaforei de care teoria integralistă ar putea profita? Cum pot fi acestea acomodate cu cadrul integralist în studiul metaforei? Și ce ar putea învăța, în schimb, alte orientări din teoria integralistă a metaforei? Prezentul articol ridică aceste întrebări și propune să aducă împreună tradiția de cercetare care își are originea în lingvistica integrală coșeriană, pe de o parte, și, pe de altă parte, în TMC și direcțiile asociate sau inspirate de aceasta.

În Secțiunea 2 vom prezenta, pe scurt, perspectiva teoretică distinctă în care Coșeriu încadrează teoria sa a metaforei din singurul studiu dedicat extensiv acestui fenomen, *La creación metafórica en el lenguaje*, din 1956. În Secțiunea 3 vom încerca să oferim o imagine de ansamblu asupra celor mai importante câștiguri din câmpul cercetării actuale, efectuate din perspectiva TMC lakoviene și a orientărilor asociate acesteia și vom sublinia potențialul câtorva dintre aceste achiziții de a contribui la progresul studiului metaforei din perspectivă integralistă. În acest sens, în ultima sub-secțiune vom argumenta că conceptul de „emoție", dezvoltat de M. Johnson (2017, 2018) și cel de „inter-afectivitate", elaborat de Fuchs și Koch (2014), au cel mai mare potențial de a fi integrate, în momentul actual, în teoria integralistă a metaforei. Concluziile din Secțiunea 4 pledează pentru necesitatea continuării dialogului între teoria integralistă a metaforei, dezvoltată pe baza lingvisticii integrale coșeriene, și alte tradiții de cercetare.

---

[1] „it is high time for metaphor theory to integrate major insights" from „yet largely separate, but ultimately complementary strands of inquiry". Menționez că toate traducerile în limba română ale fragmentelor citate în acest text îmi aparțin.

2. Bazele teoriei integraliste a metaforei

Asumpția de la care vom porni este aceea că lingvistica integrală coșeriană este convergentă, în anumite aspecte, cu poziția centrală atribuită procesului metaforic în cadrul mișcării orientate „cognitiv" din cercetarea actuală a metaforei. În același timp, poziția coșeriană – expusă în studiul său *La creación metafórica en el lenguaje*, deja în 1956 – se prezintă ca fiind bazată pe o perspectivă teoretică distinctă, întemeiată pe tradiția europeană majoră din filosofia limbajului și a culturii (Aristotel, Vico, Hegel, Humboldt). Coșeriu ia ca punct de pornire în încadrarea teoriei sale metaforice noțiunea lui Ernst Cassirer a activității culturale așa cum este manifestată ea prin „formele simbolice" ale limbajului, artei, mitului și științei. Totuși, Coșeriu subliniază faptul că „adjectivul *simbolic* […] nu ne spune ce tip de activitate este limbajul, ci numai îl caracterizează, indică natura elementelor sale și momentul în care acesta se articulează" (Coșeriu, 2001 [1956], p 14). Astfel, „simbolicul" stă pentru „o etapă secundară în delimitarea limbajului ca activitate", care implică, „în mod necesar o etapă anterioară" (ibid.), i. e. momentul recunoașterii că „limbajul este modalitatea specifică a omului de a cunoaște realitatea, realitatea *sa*" (ibid.; subliniere în original). Bazat pe conceptul acesta „mai amplu" al cognitivului, limbajul este apoi definit ca fiind „în mod esențial activitate cognitivă: activitate de cunoaștere care se realizează prin simboluri (sau semne simbolice)" (ibid.).

Așa cum au sugerat câțiva autori (Sanchez de Zavala, 1982, p. 23-24; Vilarnovo Caamaño, 1993, p. 158-159 ș. a.), Coșeriu face aici un pas important pentru introducerea unei perspective „cognitive" asupra limbajului, care este demnă de menționat deoarece lingvistica *cognitivă* s-a constituit ea însăși ca o paradigmă importantă de cercetare în a doua jumătate a secolului al XX-lea. O relevanță semnificativă în acest studiu are rolul atribuit de Coșeriu creației metaforice în limbaj în termenii unei „activități libere a imaginației" (Coșeriu, 2001 [1956], p. 29). Pentru Coșeriu, această activitate este mult mai mult decât ceea ce se înțelege prin ocurențele „infinite", dar superficiale, ale unor expresii glumețe, comune în uzul lingvistic obișnuit. El are în vedere metafora la „un nivel mai adânc", unde aceasta este motivată de funcția ei primară de „distincție, clasificare și denumire inițială a ceea ce este cunoscut, a ceea ce se prezintă în realitate în intuiția omului – creator al lumii sale specifice și al limbajului său (activitate care se situează ca punte mediatoare între conștiință și lume)" (Coșeriu, 2001 [1956], p. 30).

Important, din punct de vedere teoretic, este faptul că, în opoziție cu E. Cassirer, Coșeriu situează metafora în cadrul funcției semnificative a limbajului. Această funcție semnificativă este, la rândul ei, situată, explicit, în interiorul dimensiunii creativ-cognitive a tuturor activităților „culturale" (sau „intelectuale") ale ființei umane. În studiile mai târzii, Coșeriu dezvoltă acest punct de vedere asupra limbajului, atât în ceea ce privește implicațiile teoretice, cât și rădăcinile lui în istoria științelor

limbajului (cf. mai ales Coșeriu 1995, 2000 [1990], 2007 [1998], 2015, I, p. 312-313).

Nu voi realiza, în continuare, o „exegeză" a unei părți a lingvisticii integrale coșeriene, respectiv a abordării lui a metaforei. Scopul prezentei lucrări este acela de contribui la dezvoltarea teoriei integraliste a metaforei, urmând linia de cercetare din cadrul programului de „Studii integraliste" de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, al cărui obiectiv principal este, așa cum subliniază Bojoga, Boc și Vîlcu (2013, p. 6), de a dezvolta, „într-o manieră creativă și originală", „perspectiva deschisă de Coșeriu în domeniul științelor limbajului și în disciplinele adiacente"[2].

3. Relația dintre studiile integraliste și orientările alternative din cercetarea actuală a metaforei

Cum se raportează studiile integraliste ale limbajului la orientările alternative din cercetarea actuală a metaforei? Care sunt progresele semnificative în cercetarea curentă a metaforei de care teoria integralistă a metaforei ar putea profita? Cum pot fi acestea acomodate cu cadrul integralist în studiul metaforei? Și ce pot învăța, în schimb, alte orientări din teoria integralistă a metaforei? În continuare vom încerca să răspundem la aceste întrebări.

3.1. Perspectiva neurală asupra metaforei. Cercetarea curentă a metaforei pare a fi foarte diversificată. O primă linie majoră de cercetare, reprezentată de G. Lakoff și J. Grady, asumă „o teorie neurală a metaforei". Această teorie a fost criticată din multe puncte de vedere. O obiecție puternică la adresa explicației neurale a stabilității metaforice a fost ridicată recent de Zlatev, Jacobsson și Paju (2021, p. 45-46). Autorii întreabă: „[U]nde este localizat acest 'sistem conceptual' și dacă 'în creier', dat fiind că Teoria Metaforei Conceptuale a tins să devină o 'teorie neurală a metaforei' (Lakoff, 2009), al cui creier și cum pot ele rămâne acolo pentru o perioadă indefinită de timp?"[3] Alte argumente importante împotriva „fundamentării neurale" a teoriei metaforei au fost prezentate dintr-un punct de vedere integralist în câteva studii (Borcilă, 2003; v. și Faur, 2013a, 2013b). Principala eroare a teoriei neurale constă, din această perspectivă, în incapacitatea de a explica natura creativ-semantică a metaforei. Dacă principiul explicativ al creativității metaforice este căutat și găsit dincolo și înainte de activitatea creativ-cognitivă însăși, în care metafora se presupune că ar emerge, atunci metafora încetează a mai fi un fenomen creativ. În schimb, devine un fenomen care este condiționat

[2] „[une tentative de] valorisation créative et originale de la perspective ouverte par Coseriu dans le domaine des sciences du langage, ainsi que dans les disciplines adjacentes".

[3] „[W]here is this 'conceptual system' located, and if in 'the brain', given that CMT has been aiming to become a 'neural theory of metaphor' (Lakoff 2009): whose brain, and how can they remain there indefinitely?"

de ceva de o altă natură. Poziția asumată de Grady (Grady și Ascoli, 2017, p. 29-30) merge mai departe și ajunge la postularea caracterului înnăscut al sistemului nostru conceptual: „conceptele primare sursă și țintă sunt bazate pe experiențe care sunt, într-un sens semnificativ, parte a repertoriului cognitiv înnăscut al omului”[4]. În acest fel se proiectează o constrângere dublă asupra creativității metaforice. Este evident că interpretările cauzale ale metaforei, propuse de Lakoff și Grady, nu pot fi în nici un fel acomodate cu orientarea integralistă în cercetarea metaforei. Motivația principală a acestui dezacord constă în faptul că aceasta din urmă se bazează pe un principiu explicativ al creativității semantice cu totul diferit. Acest principiu își are punctul de pornire în conceptul lui Coșeriu de *energeia*, un concept pe care acesta îl situează la baza tuturor activităților culturale umane.

3.2. Perspectiva socio-discursivă și perspectiva orientată asupra aspectului cognitiv. Există o dezbatere vie în momentul actual între cercetători care abordează metafora din perspective opuse: fie dintr-o „perspectivă socio-discursivă”, „i.e. metafora ca aparținând în mod primar limbajului și interacțiunii sociale”[5], fie dintr-o perspectivă axată asupra dimensiunii cognitive, „i.e. metafora ca aparținând în mod primar (sau avându-și punctul de origine în) sistemul conceptual al unui individual”[6] (Jensen, 2017, p. 258). Această polarizare între orientările care pun accent asupra primatului dimensiunii cognitive și cele care se focalizează asupra aspectului discursiv în cercetarea metaforei poate fi abordată și prin trasarea unor dihotomii mai fine și punctuale: (1) perspective universaliste vs orientate specific-cultural; (2) perspective orientate asupra aspectului cognitiv vs perspective orientate asupra dimensiunii comunicative; (3) orientări care vizează stabilitatea metaforei vs orientări care urmăresc dimensiunea dinamic-procesuală a metaforei[7]. Totuși, există și încercări de a integra, în modele comprehensive, intuițiile prezente în variate perspective, care, la o primă vedere, par a fi conflictuale. Unul dintre cele mai comprehensive modele, care oferă și o soluție teoretică promițătoare asupra modului în care aceste perspective contradictorii pot fi „negociate” și integrate unele cu altele este cel care poartă numele de „Modelul Motivării și Sedimentării”. Acest model a fost dezvoltat într-un cadru semiotic-cognitiv (v. Zlatev, Jacobsson și Paju, 2021; cf. și Devylder și Zlatev, 2020; Stampoulidis, Bolognesi și Zlatev, 2019). În continuare voi confrunta o serie de idei de referință din cercetarea actuală a metaforei cu intuițiile similare din teoria integralistă.

---

[4] „primary source and target concepts are grounded in experiences that are, in some meaningful sense, part of humans’ innate cognitive repertoire”.

[5] „i.e. metaphor as primary belonging to language or social interaction”

[6] „i.e. metaphor as primary belonging to (or originating from), the individual’s conceptual system”

[7] Pentru o prezentare a acestor sub-diviziuni, a se vedea Zlatev, Jacobsson și Paju (2021).

O discuție interesantă privind problema relației direcționale dintre „sursă” și „țintă” este ridicată de Shen și Porat (2017), dintr-o perspectivă orientată asupra aspectului cognitiv al metaforei. Autorii pornesc de la câteva rezultate ale cercetării din psiholingvistică ce ridică întrebări asupra unidirecționalității cartărilor metaforice în TMC. Dacă metaforele conceptuale sunt bazate pe co-activarea unor domenii eterogene ca rezultat al conflației lor repetate în experiențele primare ale infantului (de exemplu, între sentimentul de afecțiune și căldura fizică a corpului îngrijitorului) și dacă metaforele conceptuale se presupune că emerg prin proiecția sau cartarea de la un domeniu la altul, de la sursă la țintă, atunci, următoarele „discrepanțe” trebuie să fie explicate: Cum poate fi menținută bidirecționalitatea implicată în procesul neural al coactivării domeniilor, dacă procesul de proiecție sau cartare se presupune că e unidirecțional? Care este relația dintre ambele procese, iar dacă există o trecere de la un proces la altul, ce stă la baza acestei schimbări? Și, chiar mai important, de ce metaforele lingvistice par să demonstreze mai degrabă unidirecționalitate, decât bidirecționalitate, în ceea ce privește procesul de proiecție?[8] Shen și Porat (2017) argumentează în favoarea unei soluții bazate pe distincția dintre două „tipuri” – sau, mai degrabă două „faze” – ale procesării metaforice: (1) conceptuală și bidirecțională și (2) lingvistică și unidirecțională. Prima fază se referă la „o fază inițială a formării și înțelegerii metaforei” (Shen și Porat, 2017, p. 68), în care domeniile sunt „simplu ‘asociate’ și care nu implică o atribuire a [rolului de] ‘sursă’ sau ‘țintă’”[9] (Shen și Porat, 2017, p. 67). Cea de-a doua se referă la o metaforă lingvistică în adevăratul sens al cuvântului, în care aspecte ale domeniului-sursă sunt proiectate sau cartate la aspecte ale domeniului-țintă și unde procesul unidirecțional este cerut de „atribuirea funcției gramaticale” și, astfel, de „alocarea” unui rol fie de „sursă”, fie de „țintă” termenilor metaforici (Shen și Porat, 2017, p. 71).

Chiar dacă nu împărtășesc soluția propusă de Shen și Porat (2017), insistența autorilor asupra nevoii de a discuta aspectul unidirecționalității, în corelație cu noțiunile de „sursă” și „țintă”, precum și sugestia lor potrivit căreia în primul tip de metaforă conexiunea între cele două domenii ar trebui înțeleasă ca „simplă asociație”, fără nici o „atribuire a rolului de *sursă* sau *țintă*”, reprezintă un binevenit punct de discuție. Același aspect a fost discutat critic din perspectiva poeticii cognitive de Stockwell (1999). Potrivit acestuia, ceea ce se întâmplă când conceptualizăm noi experiențe prin metaforă nu este un fapt de proiecție de la o sursă la o țintă, ci un proces care presupune o „influență reciprocă” a celor doi termeni implicați în procesul metaforic.

[8] Shen și Porat (2017) analizează exemple precum *O ancoră este un prieten* și (deja faimosul) *Acest măcelar este un chirurg* și demonstrează că schimbarea rolurilor de sursă și țintă duce la o interpretare total diferită a metaforelor, chiar dacă un proces bidirecțional al proiecției rămâne totuși posibil în astfel de cazuri.

[9] „initial phase of metaphor formation and comprehension”, where the domains are „simply ‘associated’ and which involves no attribution of ‘target’ and ‘source’”.

Folosind exemple variate, el argumentează că termenii „sursă” și „țintă” sunt nepotriviți și ar trebui abandonați. Un punct de vedere similar avansează și Sonesson (2015), în domeniul semioticii vizuale, cu privire la conceptele paralele de „topic” sau „tenor” și „vehicol” care circulă în retorică. Sonesson argumentează că, în metafora din domeniul vizualului, „este deseori imposibil să decizi care termen este ‘vehicolul’ și care este ‘tenorul’”[10] și că „direcția comparației” este clarificată doar de „contextul mai larg” (Sonesson, 2015, p. 99-100).

Shen și Porat, la fel ca și Stockwell și Sonesson, ajung la concluzii similare, chiar dacă pornesc de pe poziții distincte și avansează argumente foarte diferite. Ei propun abandonarea relației direcționale dintre ‘sursă’ și ‘țintă’ (sau ‘vehicol’ și ‘tenor’) și subliniază că legătura dintre domenii nu este în mod necesar asimetrică. Perspectiva integralistă este apropiată de poziția lui Stockwell și de cea a lui Sonesson. În linie cu asumpțiile humboldtiene care stau la baza teoriei integraliste a metaforei, transferul între domenii nu are loc între două entități lexicale pasive, în care primul (sursa) ar avea doar rolul de a sigura structura celui de-al doilea domeniu (ținta). În schimb, conținuturile ambilor termeni fuzionează și contribuie, în proporții diferite și cu conținut semantic specific, la procesul metaforic. Cu alte cuvinte, amândoi itemii lexicali contribuie activ la emergența entității metaforice noi, creată pe baza unei „viziuni” a aspectului unitar al celor două conținuturi diferite. În concordanță cu evaluarea TMC din perspectivă integralistă, Stockwell (1999, p. 140) subliniază faptul că conceptele de ‘sursă’ și ‘țintă’ au subminat încă de la început „percepția metaforei ca fiind creativă”, „condamnându-ne să vedem lucrurile în același fel în care le-am văzut dintotdeauna”[11]. Evaluarea lui Sonesson (2015, 2019) demonstrează, la rândul ei, că ceea ce Lakoff și Johnson numesc metaforă ar corespunde, de fapt, diagramelor în sens peircean. Similar argumentului lui Stockwell, Sonesson subliniază că metaforele din TMC se axează mai degrabă asupra „echivalențelor statice” care sunt *taken for granted* în *lumea vieții*, și nu similarităților care sunt „nou create” prin metaforă.

Teoria integralistă a metaforei poate acomoda totuși conceptele ‘sursă’ și ‘țintă’ dintr-o perspectivă funcțională. La prima vedere, soluția integralistă pare să fie, într-o anumită măsură, convergentă cu perspectiva lui Shen și Porat (2017), mai ales în ceea ce privește considerarea relației asimetrice dintre termeni în metafora lingvistică dintr-un punct de vedere funcțional. Diferența constă în faptul că, pe când Shen și Porat restrâng perspectiva funcțională la rolul de sursă și țintă dintr-o propoziție sau frază (situând, deci, întreaga problematică a metaforei în limbaj la nivelul istoric în matricea coșeriană), în teoria integralistă a metaforei această perspectivă este înțeleasă în raport

[10] „it is often impossible to decide which term is the ‘vehicle’ and which ‘the tenor’”.

[11] „the perception of metaphor as creative”, „condemning us to see things only in the way that we have always seen them”.

cu natura cognitivă a metaforei și deci cu dimensiunea referențială a vorbirii (‘designația’): metafora este creație de conținuturi cognitive în vorbire (în plan universal) cu finalitatea de „clasificare a realității” (Coseriu, 2001 [1956], p. 14). Astfel, dacă luăm în considerare perspectiva integralistă a „creației metaforice în limbaj” și cele mai noi dezvoltări din paradigma cognitivă dintr-o perspectivă funcțională, presupusa „diviziune a muncii” (Shen și Porat, 2017, p. 71) între două ‘tipuri’ foarte diferite de procese metaforice, și probabil ireconciliabile – conceptual și lingvistic – nu mai pare a fi necesară.

În contrast cu orientările care accentuează asupra primatului dimensiunii cognitive, cercetătorii care adoptă perspectiva socio-discursivă au făcut un efort consistent în direcția revigorării interesului pentru dimensiunea socio-culturală și comunicativă a metaforei. Cercetători precum Leezenberg (2013), Caballero și Ibarretxe-Antuñano (2013), Forceville (2017), Winter și Matlock (2017), printre alții, au reconsiderat rolul limbajului și al culturii(lor), pe de o parte, și al interacțiunii sociale și practicilor publice, pe de altă parte, ca fiind în mod egal constitutive pentru structurile mentale și procesele cognitive. Cercetătorii care adoptă o abordare orientată spre dimensiunea comunicativă (Müller, 2010, 2017; Deignan și Cameron, 2013; Deignan, 2017; Jensen, 2017 ș. a.) acordă, la rândul lor, o atenție semnificativă dihotomiei care are în vedere aspectul stabilității sau al dinamicității metaforei.

În peisajul curent al cercetării, există un interes crescând pentru studiul metaforei în interacțiunea și comunicarea vie în diferite contexte și situații, sau, în termenii care s-au încetățenit deja, al metaforei „în sălbăticie”, „in the wild”: „Preferința mea personală este de a vedea fluturii în sălbăticie, chiar dacă acest lucru îi face mai greu de studiat în comparație cu specimenele moarte dintr-un laborator […]. Putem, desigur, examina metaforele și „sub sticlă”, ca și când ar fi plasate individual pe o coală de hârtie, pentru a înțelege mai bine structura și posibilele lor sensuri”[12] (Gibbs, 2017a, p. 320).

Se presupune astfel că observarea metaforelor „în sălbăticie”, i. e. „în dimensiunea uzului” în diferite contexte, ar putea conduce la intuiții noi în privința unor „aspecte ale dinamicii discursului și ale construcției întrupate a sensului”[13] (Müller, 2017, p. 297).

În general, cercetătorii sunt de acord că metafora se ivește „în uz pentru a răspunde unor nevoi și funcții comunicative particulare și deseori specifice”[14] (Evans, 2013, p. 75). Există totuși câteva studii care își propun să pună sub semnul întrebării așa-numita funcție comunicativă a metaforei. Probabil studiul care iese în evidență, din acest punct de vedere, este cel al

[12] „My personal preference is to see butterflies in the wild, even if this makes them more difficult to study compared to dead specimens in a laboratory. […] We can, of course, still examine metaphors «under glass» as when placed individually down on paper, to better understand their structure and possible meanings”.

[13] „aspects of discourse dynamics and embodied meaning-making”.

[14] „in language use to address particular and often specific communicative needs and functions”.

lui Jensen (2017). Autorul își exprimă explicit dezacordul cu tratamentul metaforei ca un fapt de comunicare și explică acest lucru printr-o raportare la înțelegerea curentă a termenului de „comunicare": „comunicarea […] presupune ideea a doi interlocutori separați care trimit ceva (gânduri, idei, sentimente, directive, metafore etc.) înainte și înapoi"[15] (Jensen, 2017, p. 260). Metafora ar presupune, în acest caz, un uz instrumental al limbajului, prin intermediul căruia, sensurile metaforice, reificate sub forma unor produse ale unei minți individuale, sunt trimise spre un alt individual pentru a servi unor „nevoi comunicative". Jensen propune, în schimb, o trecere de la ideea metaforei ca produs folosit în comunicare, la „metafora ca proces al creației și al producerii în act a unui tip de semnificație metaforică, i. e. dublă"[16] (2017, p. 259) în „'lumea împreună cu altul' a dialogului" („'inter-world' of dialogue"). Această focalizare asupra metaforei ca ceva ce „facem" (i. e. activitate, proces) „în construcția activă și explorativă a sensului"[17] (Jensen, 2017, p. 261), în opoziție cu ceva ce „avem deja" (i. e. produs) și cu care putem comunica, este sugerată și de abordarea dinamică a lui Gibbs (2017a, p. 320) a metaforei: „Eu vorbesc intenționat mai degrabă despre 'performarea metaforică', decât despre 'uz metaforic', deoarece aspectul de 'perfomare' acordă atenția necesară faptului că metaforele sunt produse în act și nu pur și simplu selectate pentru uz dintru tezaur mental"[18]. Totuși, în contrast cu Gibbs, Jensen pare să aibă în vedere o reconceptualizare a dimensiunii comunicative a metaforei, elaborând ideea că aceste sensuri metaforice sunt create într-o „ecologie inter-personală" (Jensen, 2017, p. 257) și deci că metafora emerge ca realizare comună sau împărtășită în interacțiunea umană. Spre deosebire de alți autori care abordează metafora ca un proces dinamic-creativ, dar consideră această dinamicitate și creativitate a limbajului și metaforei ca fenomene care apar exclusiv în uzul lingvistic, devenind astfel o „funcție a discursului", Jensen adoptă perspectiva inversă și consideră creativitatea și alteritatea (sau intersubiectivitatea) ca dimensiuni esențiale care concură reciproc la „procesul de conceptualizare metaforică". La prima vedere, această abordare pare foarte apropiată de conceptul cardinal de creativitate (lingvistică și metaforică) al lui Coșeriu, i. e. *energeia*, ale cărui origini pot fi descoperite, mai întâi, în conceptualizarea din ontologia aristotelică, iar mai târziu, în îmbogățirea conceptuală a acestuia cu dimensiunea intersubiectivității din antropologia

[15] „communication […] entails an idea of two separate interlocutors that send something (thoughts, ideas, feelings, directives, metaphors, etc.) back and forth".

[16] „metaphor as a process of creating and enacting some kind of metaphorical, i. e. double meaning".

[17] „in our active and explorative sense-making".

[18] „I purposely talk about 'metaphor performance' rather than 'metaphor use', because 'performance' gives proper attention to the fact that metaphors are enacted and not simply selected for use from a mental thesaurus".

humboldtiană. Fără a intra în detalii, rămâne, totuși, foarte dificil de acomodat noțiunea coșeriană de *energeia*, „creativitate în și prin alteritate" (Borcilă, 2002) cu perspectiva lui Jensen. Cele două perspective, cea a lui Coșeriu și cea a lui Jensen, se întemeiază pe tradiții diferite de cercetare: înțelegerea lui Coșeriu a creativității dezvoltă idei care își au punctul de origine în filosofie (Aristotel, Humboldt, Heidegger, Dewey, Merleau-Ponty, Pagliaro), pe când Jensen își fundamentează punctul de vedere pe teoria sistemelor dinamice. Adoptând această teorie, Jensen este, în cele din urmă, forțat să vadă dimensiunea creativă și dialogică a metaforei „ ca încapsulată în *dinamica supra-individuală* care ia naștere din permanenta schimbare și reorganizare a sistemului (de interacțiune)"[19] (Jensen, 2017, p. 262). În aceste condiții ne vedem forțați să întrebăm: „*a cui* creativitate?", „*a cui* alteritate?" și, de asemenea, *de ce*, *care este motivația* pentru emergența metaforei?

3.3. Perspective unificatoare. Mergând mai departe la cea de-a treia linie de cercetare, putem observa că există câteva încercări de a oferi o perspectivă unificată a studiului interdisciplinar al metaforei. Reprezentanți ai acestor orientări unificatoare sunt, în special, R. Gibbs și M. Johnson.

Într-un interviu recent, Gibbs admite că întreaga lui activitate de cercetare „a fost pusă în slujba indicării conexiunii dintre multe și diverse teorii ale metaforei, fără a încerca să favorizeze o anumită perspectivă în detrimentul alteia"[20] (Rasulíc, 2017, p. 140-141). Decât să adopte „poziții retorice" „rezistente" la alte perspective, fapt care ar ține în viață „războaiele metaforei" în moduri neproductive, el sugerează că cercetătorii ar trebui mai degrabă să accepte că ele sunt complementare și că interacțiunea lor ar putea spori cunoașterea noastră a fenomenului (Gibbs, 2017a, 2017b). El propune un punct de vedere în care variate niveluri ale analizei – al evoluției, istoric, socio-cultural, discursiv, lingvistic, cognitiv, psihologic, neural etc. – să fie considerate „interactive". Totuși, rămâne foarte neclar, în această abordare, cum pot fi relaționate între ele toate aceste niveluri, fără elaborarea prealabilă a unui cadru unitar, pe baza căruia diferitele orientări pot fi reinterpretate și integrate.

Cel de-al doilea proiect unificator ambițios este cel al lui Mark Johnson, care propune o teorie integrativă a „semnificației și gândirii", pe care el o numește „estetica semnificației întrupate"[21]. El înțelege termenul „estetică" în acord tradiția provenită din Dewey, pentru care estetica trebuie elaborată

[19] „as embedded in *supra-individual dynamics* arising from the constant change and reorganization of the system (of interaction)".

[20] „research has been devoted to showing the connections between many diverse theories of metaphor and to not simply favor one view to the exclusion of all other".

[21] În mod curios, Johnson nu tratează metafora în abordarea sa a „semnificației și gândirii" (Johnson, 2017, 2018). Totuși, noțiunea lui de schemă imagistică (Johnson, 1987) a fost fondațională pentru dezvoltarea TCM, la fel cum sunt și componentele experienței semnificative, în termeni mai recenți, pentru „întreaga cogniție în ansamblu", incluzând aici arta, filosofia, știința și moralitatea (a se vedea, în acest sens, și titlul cărții lui Johnson: *The aesthetics of meaning and thought: the bodily roots of philosophy, science, morality, and art*).

pornind de la o concepție asupra experienței (Leddy și Puolakka, 2021). La fel ca acesta din urmă, Johnson înțelege estetica ca fiind „nu doar o explorare teoretică a naturii artei […], ci mai curând ca aparținând tuturor proceselor prin care orice aspect al experienței noastre poate fi semnificativ”[22] (Johnson, 2018, p. 24). Dacă esteticul se referă modul în care se ivește semnificația, componentele acestei experiențe semnificative sunt constituite de imagini, scheme imagistice, calități și emoții. Aspectul care merită o atenție deosebită în această nouă abordare este rolul pe care îl acordă Johnson dimensiunii emoțional-afective a semnificației. Modul în care autorul conceptualizează emoția pare a avea un mare potențial de a fi integrat în teoria integralistă a metaforei.

3.3.1. Metaforă și afectivitate. Înainte de a trece la prezentarea conceptului de emoție în tratarea lui Johnson, subliniem că referiri la acest concept sau chiar abordări *in extenso* există și în alte studii elaborate din perspectivă „cognitivă”. Chiar dacă nu formează un câmp omogen de cercetare ele trebuie menționate.

Una dintre ideile revoluționare a TMC (Lakoff și Johnson, 1980) a fost aceea că domeniile abstracte, în care se încadrează și domeniul emoțiilor, sunt în general conceptualizate prin metafore. Fiind mai puțin accesibile imagistic și experiențial, în cazul acestor domenii este necesar un transfer al unui conținut schematic-imagistic de la un domeniu-sursă la un domeniu-țintă. Astfel, în expresii lingvistice precum *Clocotea de furie* sau *A explodat la auzul acestor cuvinte*, înțelegem furia în termenii unui fluid care fierbe sau care se află sub presiune într-un container. Conceptualizarea emoțiilor prin metaforă, care, ulterior, poate fi transpusă în alte sisteme semiotice (limbaj, gesturi etc.) a devenit chiar unul dintre domeniile predilecte de studiu în lingvistica cognitivă (vezi, de exemplu, Kövecses, 1986, 1990, 2003).

Mai recent, Deignan și Cameron (2013, p. 227) se referă la o dimensiune emotiv-afectivă a sensurilor metaforice și menționează că „o mare parte a sensurilor metaforice par să se ivească în expresii semi-fixate, cu forme relativ stabile sintactic și lexical și sensuri specific afective și pragmatice”[23]. Tratarea expresivității limbajului și, în particular, a dimensiunii lui expresive ca parte a interacțiunii vii între vorbitori, pare a fi o practică curentă în cazul multor direcții din lingvistica actuală. În această înțelegere, afectivitatea este conceptualizată ca *o funcție a discursului*: ea este rezultatul uzului limbajului, în sensul în care limbajul însuși este pus în serviciul, i. e. este folosit instrumental, pentru exprimarea emoției și afectivității cuiva.

Din perspectiva orientării care își propune să explice dinamicitatea metaforei în uz, Müller (2017) abordează problema afectivității dintr-un unghi diferit de cel al cercetătorilor menționați anterior. Pentru ea, construcția

[22] „not just as theoretical exploration of the nature of art […], but rather as pertaining to all the processes by which any aspect of our experience can be meaningful”.

[23] „[m]uch metaphorical meaning seems to occur in semi-fixed expressions, with relatively stable syntactic and lexical patterns and specific affective and pragmatic meanings”.

sensului metaforic se face pornind de la „un proces în care *vedem* și *simțim* un domeniu experiențial în termenii altui domeniu”[24] (Müller, 2017, p. 300). Important în această tratare este faptul că autoarea precizează că în acest proces de înțelegere a domeniului-țintă în termenii domeniului-sursă, afectivitatea intervine în chiar „selectarea” „calităților experiențiale ale domeniului sursă”[25]. Din păcate, autoarea nu dezvoltă teoretic această intuiție semnificativă pentru cercetarea metaforei, intuiție care credem că ar fi meritat o atenție deosebită.

O sinteză cuprinzătoare a eforturilor de a aborda acest fenomen prezintă Foolen (2012). Autorul discută patru perspective din care a fost luată în considerare „relevanța” conceptului de „emoție” pentru limbaj și lingvistică și posibilele „relații” care pot apărea între emoție și limbaj. O primă perspectivă are în vedere relația dintre conceptualizare și limbaj, pe de o parte, și a celor două în raport cu emoția. Dacă se pornește de la asumpția bazică a TMC, potrivit căreia metafora este în mod fundamental un fapt care aparține gândirii, și nu limbajului, atunci emoția este un sentiment care poate fi conceptualizat *la nivelul gândirii* , iar această gândire poate fi, ulterior, *„reflectată” în limbaj*[26] (Foolen, 2012, p. 349). Din acest punct de vedere, noi avem „abilitatea” de a conceptualiza emoții pe care le putem exprima, în limbaj, prin diferite părți de vorbire: substantive (*dragoste*, *ură*, *surpriză*, *frică*, *regret*, *entuziasm*, *nemulțumire* ș. a.), verbe (*a urî*, *a adora*, *a iubi*, *a surprinde*, *a pizmui*, *a jindui*, *a se teme* ș. a.), adjective (*supărat*,*-ă*; *fericit*,*-ă*; *nervos*,*-oasă*), adverbe (*mizerabil*, *înfricoșător*, *speriat*) etc. O a doua perspectivă vizează relația directă între emoție și limbaj: emoția poate fi exprimată direct în vorbire, fără a mai trece, deci, printr-o dimensiune conceptuală. Această conexiune nemediată între emoție și limbaj poate fi observată atunci când cineva reacționează afectiv, într-un mod *direct*, printr-o interjecție de tipul *Ura!*, la bucuria pe care o transmite altcineva printr-un enunț de tipul: *Am intrat la facultate!* Autorul ilustrează, printr-o serie de exemple, ideea că, în mod direct, emoțiile pot fi exprimate în limbaj prin prozodie, morfologie, sintaxă și construcții cu sens figurativ sau metaforic. A treia perspectivă în considerarea relației dintre limbaj și emoție vizează „posibilele variații” ale acestei relații, în funcție de tipul de emoție. Autorul susține că o emoție care se bazează pe o anumită credință este mai susceptibilă de a fi exprimată în limbaj, în comparație cu alte emoții, precum frica și spaima care pot fi „doar conceptualizate în limbaj, dar exprimate în moduri non-verbale”[27] (Foolen,

[24] „a process of *seeing* and *feeling* one experiential domain in terms of another”.

[25] „[This involves presenting selected] experiential qualities of the source domain. [it involves feeling und understanding]”.

[26] În acest caz, după cum remarcă și Foolen (2012, p. 349), „nu există nici o conexiune directă între emoție și limbaj” („[t]here is no direct connection between language and emotion”), deoarece, în această perspectivă, limbajul nu ar avea nicio funcție cognitivă: el este doar o „reflectare” sau „specializare” a unor „abilități cognitive generale” (Barcelona, 2002, p. 2).

[27] „only conceptualized in language, but expressed in non-verbal ways”.

2012, p. 350), prin intermediul unor sisteme semiotice, precum gestica, mimica etc. A patra perspectivă abordează relația dintre emoție și limbaj astfel: „limbajul reflectă conceptualizarea emoției *și* exprimă emoția", având, în consecință, „o legătură atât directă, cât și indirectă cu emoția".[28] În acest moment se pune și problema afectivității ca fiind „fondațională", i. e. „primară și necesară" pentru întreaga cogniție și, în consecință, și pentru achiziția limbajului, atât din punct de vedere filogenetic, cât și ontogenetic.

Abordarea pe care o propune Johnson asupra fenomenului (2017, 2018) ar putea fi încadrată în această a patra perspectivă despre care vorbește Foolen (2012). Menționăm, în acest context, că la Johnson găsim și o tratare extensivă din punct de vedere teoretic a dimensiunii emoționale a semnificației. Pe de altă parte, în raport cu alte puncte de vedere, viziunea lui este în mod esențial bazată pe o tradiție diferită de cercetare, preluând idei care își au originea în opera lui William James, John Dewey și Antonio Damasio. Johnson (2017, p. 32) pornește de la observația că atât „filosofia tradițională a limbajului", cât și știința limbajului „au tins fie să minimizeze, fie să respingă în întregime dimensiunea emoțională a semnificației. C. K. Odgen și I.A. Richards (1923) au netezit calea în această direcție când au distins sensurile 'descriptive' de cele 'emotive' și când au concluzionat că doar primele au conținut cognitiv semnificativ relevant pentru cunoașterea și înțelegerea lumii noastre. Rezultatul nefericit al acestei bifurcații nelegitime a gândirii și afectivității, rațiunii și emoției, a fost până chiar de curând, ignorarea emoțiilor în abordarea limbajului de către curentele principale de gândire"[29]. Potrivit lui Johnson, mai ales odată cu „marea" descoperire a lui Damasio, potrivit căreia emoția joacă un rol central în gândirea și semnificarea umană, întreaga tradiție bazată pe dualismul cartezian și pe respingerea emoției a căzut în dizgrație. Alături de viziunea lui Damasio, o intuiție pe care Johnson o exploatează este cea a lui W. James asupra „gândului-emoție" („*thought-feeling*"): „fiecare gând are o dimensiune afectivă ce include atât un sens simțit al orizontului […] sensului care înconjoară un anumit termen, cât și intuiția direcției gândirii noastre"[30] (Johnson, 2017, p. 32). Mai decisivă este însă influența lui Dewey asupra conceptului de emoție elaborat de Johnson. La fel ca Dewey, Johnson consideră emoția drept o calitate care „infuzează" întreaga experiență și

[28] „language reflects conceptualization of emotion *and* expresses emotion", „has both a direct and an indirect link to emotion".

[29] „have tended to either downplay or entirely dismiss the emotional dimension of meaning. C. K. Ogden and I. A Richards (1923) set the stage for this when they distinguished 'descriptive' from 'emotive' meaning, and then concluded that only the former has significant cognitive content relevant to understanding and knowing our world. The unfortunate result of this illegitimate bifurcation of thought and feeling, reason and emotion, has been, until quite recently, the ignoring of emotions in mainstream accounts of language".

[30] „all thought has a feeling dimension that includes both a felt sense of the horizon or fringe of meaning surrounding a particular term, and also a feeling of the direction of our thinking".

constituie, în același timp, „fundament și dimensiune a cunoașterii” (Hohr, 2013)[31]. În organizarea conținutului cognitiv, emoția „este o calitate care ghidează selecția materialului” (Kaminsky, 1957, p. 320) și care tinde spre expresie, sortând ceea ce este relevant pentru o anume experiență și lăsând la o parte ceea ce este irelevant. Emoție și cogniție se presupun, așadar, reciproc: „emoția este forța care mișcă și care cimentează… iar prin aceasta dă unitate calitativă materialului extern disparat și eterogen”[32] (Dewey, 1958, p. 42). Ea ia naștere *în* experiență și este *despre* o experiență, chiar dacă presupune, totuși, și o legătură organică cu subiectul acelei experiențe.

Luând aceste idei ca punct de pornire, Johnson argumentează că emoția și afectivitatea stau „în centrul abilității noastre de a conceptualiza și gândi”[33] (2017, p. 33). Autorul urmărește, astfel, să explice dimensiunea fondațională a emoției pentru cunoașterea umană în întregimea ei și, în acest sens, să sublinieze faptul că emoția și afectivitatea „impregnează” tot ceea intră în sfera semnificativității.

Conceptualizarea acestui fenomen de către Johnson este compatibilă cu abordarea lui Coșeriu a emotivității și afectivității ca dimensiuni intrinseci ale semnului lingvistic și metaforei. În teoria sa a metaforei, Coșeriu (2001 [1956]) discută Modelul „Organon” al lui Bühler cu cele trei funcții: expresie (indicarea sau exprimarea atitudinilor și emoțiilor vorbitorului), reprezentare (reprezentarea obiectelor și stărilor de lucruri) și apel (influențarea atitudinilor vorbitorului) (Bühler, 1990 [1934], p. 35). Coșeriu subliniază că aspectele subiective și tot ceea ce ține de domeniul emoționalului au fost în general asociate cu creativitatea. De aici până la concluzia că aspectul creativ al limbajului ar aparține „exclusiv” anumitor funcții ale uzului limbajului a fost suficient un singur pas: „există tendința de a identifica ‘limba’ cu funcția informativă (adică cu ‘limbajul enunțiativ’) și, de a considera, în consecință, creația ca fenomen care aparține exclusiv funcției expresive și apelative” (Coșeriu, 2001 [1956], p. 19). Pasul hotărâtor înspre îndepărtarea față de această perspectivă a fost făcut de Coșeriu prin elaborarea noțiunii de creativitate. În conceptul de *energeia* („creativitate în și prin alteritate”), aspectul creativ nu este separat de aspectul emotiv-afectiv, deoarece creativitatea se naște din chiar nevoia de a împărtăși *cu* și *pentru* un altul un conținut *trăit* și *simțit afectiv*. Coșeriu adoptă aici punctul de vedere al lingvisticii antropologice humboldtiene, care afirmă că toate puterile nedivizate ale umanului (emoție, intelect, sensibilitate) fuzionează și participă împreună la *energeia* limbajului: „Nu există nici o forță a sufletului care să nu fie angrenată în această activitate” (Humboldt, 2008 [1936], p. 119). Subiectivitatea, emoția și afectivitatea caracterizează, în consecință, activitatea de vorbire umană în întregimea ei.

---

[31] Pentru dependența reciprocă dintre cogniție și emoție la Dewey, a se vedea Hohr (2013).

[32] „Emotion is the moving and cementing force […] thereby giving qualitative unity to materials externally disparate and dis-similar”.

[33] „at the heart of our ability to conceptualize and reason”.

În ciuda unor inerente puncte de dezacord, conceptul lui Johnson de „emoție" poate fi integrat în teoria integralistă a metaforei. Potrivit cadrului teoretic coșerian, orice integrare comprehensivă a direcţiilor actuale şi/sau a unora dintre conceptele lor cardinale în lingvistica integrală nu poate fi făcută decât printr-o reinterpretate a lor pe baza unitară a concepției proprii. Menționez, în acest context, că teoria integralistă a metaforei a profitat deja de o altă inovație propusă în cadrul „cognitiv", respectiv de conceptul de „schemă imagistică". Urmând sugestiile făcute de Coșeriu (Coșeriu, 1990; 1992 [1989-1990]; 2000 [1990], § 7.1.), asumpția cognitivă potrivit căreia în procesul de „categorizare" a experienței, conținutului conceptual i se „asociază" și o „schemă mentală", o structură schematic-imagistică, emegentă în experienţa noastră în lume, a fost reinterpretată pentru procesul metaforic astfel: schema imagistică nu este o reprezentare abstrasă ca atare din mediul pre-verbal, în care se presupune că a emers, ci este o imagine creată spontan în procesul metaforic însuși și prin „asociere" cu un conținut lexical (Borcilă, 2003, 2013; vezi și Faur, 2013a, 2013b).

Combinând sugestiile lui Johnson privind dimensiunea fondațioanlă a emoției pentru cunoaștere umană cu specificările privind caracterul intersubiectiv al afectivității, sintetizate în termenul de „inter-afectivitate", elaborat de Fuchs și Koch (2014)[34], credem că putem ajunge la o a îmbogățire a cunoașterii asupra conținutului conceptual al „schemei afective", propuse, în cadrul teoriei integraliste a metaforei, de Borcilă (2013). Interesant este faptul că, deși Fuch și Koch (2014) exploatează aproximativ aceleași surse teoretice pe care le are la îndemână și Johnson (operele lui A. Damasio, W. James, J. Dewey și M. Merleau-Ponty), cei doi autori se focalizează, prin contrast cu Johnson, asupra faptului că emoțiile „sunt în mod esențial *relaționale*"[35] (Fuchs și Koch, 2014, p. 508), deci intersubiective. Fiind afectat de o situație experiențială, corpul unui subiect tinde spre expresie, spre exprimarea vizibilă a propriei stări interioare către un altul. Această expresie, percepută de un altul, produce, în acesta din urmă, „o impresie", prin care trăiește el însuși o experiență similară

[34] Menționăm că termenul de „inter-afectivitate" a fost preluat de Zlatev și colegii săi în cadrul „Modelului Sedimentării și Motivării" metaforei (v. Zlatev, Jacobsson și Paju, 2021; cf. și Devylder și Zlatev, 2020, Stampoulidis, Bolognesi și Zlatev, 2019). Autorii prezintă un model metaforic pe trei paliere, care a fost inspirat de cele trei niveluri ale limbajului ale lui Coșeriu, respectiv universal, istoric și individual (Coșeriu, 2007), și de fenomenologia lui Merleau-Ponty. Nu ne propunem, aici, să oferim o prezentare extensivă a acestui model, deoarece tratarea lui, și în special relația acestui model cu matricea coșeriană din care se inspiră, ar merita un spațiu foarte extins. Menționăm că termenul de „inter-afectivitate" a fost preluat de Zlatev și colegii săi în cadrul „Modelului Sedimentării și Motivării" metaforei (v. Zlatev, Jacobsson și Paju, 2021; cf. și Devylder și Zlatev, 2020, Stampoulidis, Bolognesi și Zlatev, 2019). Autorii prezintă un model metaforic pe trei paliere, care a fost inspirat de cele trei niveluri ale limbajului ale lui Coșeriu, respectiv universal, istoric și individual (Coșeriu, 2007), și de fenomenologia lui Merleau-Ponty. Nu ne propunem, aici, să oferim o prezentare extensivă a acestui model, deoarece tratarea lui, și în special relația acestui model cu matricea coșeriană din care se inspiră, ar merita un spațiu foarte extins.

[35] „are essentially *relational*".

primului subiect. Celălalt „nu doar vede emoția" primului subiectului, ci „o și simte cu corpul propriu" (Fuchs și Koch, 2014, p. 508). La rândul ei, emoția simțită de celălalt devine din nou expresie a lui și produce o impresie afectivă asupra primul subiect. Astfel, „amândoi partenerii vor avea experiența unei sentiment specific de a fi conectați unul cu altul într-un mod care poate fi numit 'incorporare reciprocă'"[36] (Fuchs și Koch, 2014, p. 508).

Pentru a vedea cum pot fi integrate conceptul de emoție și cel de inter-afectivitate în teoria integralistă a metaforei, să luăm, de exemplu, metafora *cer amenințător* (exemplul este preluat din Brandt, 2013, p. 40). Entitățile lexicale angajate în procesul metaforic sunt reprezentate de *cer* (termenul A) și *amenințător* (termenul B). Noi avem o cunoaștere anterioară asupra modului în care cerul ar putea fi: albastru, roșu-sângeriu, albastru-argintiu, înnorat, fără nori, calm, limpede, infinit, imens etc. În raport cu această cunoaștere anterioară, la un moment dat este sesizat un aspect calitativ inedit cu privire la lexemul A (*cer*). Această experiență afectiv-perceptuală nouă, se află în discontinuitate cu designatele posibile ale lui A (*cer*), neputând fi numită direct prin lexemul A (*cer*) și nici calificată în vreun mod prin operațiile vorbirii enunțiative sau printr-un proces de determinare directă (pentru noțiunea de „determinare", vezi Coșeriu, 1973 [1955-1956], p. 282-323). Ca urmare a acestui fapt, apare necesitatea unei *determinări trans-domeniale*, prin care aspectul perceptual insolit captat în relație cu A (*cer*) este pus „în perspectiva" imaginii asociate a lexemului B (*amenințător*). Imaginea unui forțe naturale devastatoare apare spontan în momentul în care vorbitorul are „viziunea" noii calități a cerului. Imaginea este apoi transferată din domeniul entității lexicale *amenințător* în domeniul entității lexicale *cer*, împreună cu o schemă afectivă declanșată de sentimentul de frică și anxietate cauzată de pericolul iminent manifestat de o forță a naturii. Schema afectivă este ghidată de emoția care „selectează și organizează" materialul perceptual, afectivitatea intervenind, așa cum legitim a remarcat și Müller (2017, p. 300), în chiar „selectarea" „calităților experiențiale ale *domeniului sursă*", adică ale domeniului lui B (*amenințător*). Astfel, pentru a capta și exprima intersubiectiv „viziunea" asupra aspectului insolit perceput în relație cu cerul, vorbitorul procedează la un transfer al imaginii aparținând domeniului lui B (*amenințător*) în domeniul lui A (*cer*). Aspectul perceptual-afectiv nou, surprins în relație cu cerul, este exprimat în mod spontan atât prin imaginea unei forțe puternice și periculoase a naturii, cât și prin sentimentele de natură negativă asociate cu această imagine și cu lexemul *amenințător*. Metafora *cer amenințător* emerge printr-o determinare trans-domenială și o identificare a celor două entități lexicale, aparținând unor domenii eterogene.

La prima vedere, exemplul analizat pare a fi o ilustrare, mai curând, a primei relații dintre emoție și limbaj, distinsă de Foolen (2014), în care nu ar exista „o conexiune directă" între cele două, ci doar una „indirectă",

[36] „both partners will experience a specific feeling of being connected with the other in a way that may be termed 'mutual incorporation'".

în sensul în care lexemul *amenințător* reflectă doar capacitatea noastră de a conceptualiza emoții, conceptualizare care se poate reflecta, ulterior, și în limbaj. Nu credem că o astfel de judecată este însă corectă. Din punctul de vedere al teoriei integraliste a metaforei, acest exemplu ar ilustra, la limită, cea de-a patra relație identificată de Foolen (2012,p. 350), potrivit căreia „limbajul reflectă conceptualizarea emoției *și* exprimă emoția". Indiferent dacă e vorba de conceptualizarea unor emoții în limbaj (cum ar părea să ilustreze metafora analizată) sau de metafore care nu vizează deloc domeniul emoțiilor (precum: *Acest avocat este un rechin*, *cenușa ochilor* ș. a.), afectivitatea este prezentă chiar în acest sens esențial elaborat de Johnson, ca fondațională pentru cunoaștere și limbaj (inclusiv cel metaforic).

Această abordare contrastează, totuși, cu rolul pe care orientarea „cognitivă" îl atribuie schemelor imagistice și „emoției". Spre deosebire de cadrul de lucru „cognitiv", unde aceste noțiuni sunt fenomene pur psihologice și pre-verbale, în cadrul integralist ele sunt reinterpretate ca fenomene semantice, deoarece emerg în actul designației. Conceptele lui Johnson de „imagine", „schemă imagistică", „emoție", „afectivitate" sunt concepute ca entități pre-existente în relație cu activitatea de vorbire: ele sunt stocate în spațiile pre-lingvistice ale unui inconștient cognitiv, iar de aici ele pot deveni active în momentul conceptualizării unor „noi realități". Dacă Johnson concepe emoția sub forma unor calități simțite care sunt asociate structurilor pre-lingvistice ale experienței, i. e. schemele imagistice, în teoria integralistă a metaforei ele nu pot rămâne calități simțite, capabile de a fi recrutate dintr-un domeniu pre-verbal, ci trebuie înțelese ca emergând în procesul metaforic însuși, prin „asociere" cu semnificat lexical.

4. Concluzii

Până în prezent, teoria integralistă a metaforei a exploatat cu succes câteva dintre inovațiile introduse de TMC (Lakoff and Johnson, 2003 [1980]; Lakoff, 1987; Johnson, 1987), subliniind că aportul acesteia se încadrează la descrierea mecanismului designării metaforice (cf. Borcilă, 2003, 2013; Faur, 2013a, 2013b). Considerăm că dialogul dintre reprezentanții orientării integraliste – dezvoltate pe baza lingvisticii integrale coșeriene – și reprezentanții altor tradiții de cercetare ar trebui să continue și că este datoria noastră să ducem mai departe munca pe care Coșeriu însuși a început-o cândva pe la mijlocul secolului al XX-lea. De asemenea, este momentul ca orientările alternative – diferitele linii de cercetare din știința cognitivă actuală – să țină seama de realizările lingvisticii coșeriene și să integreze, în cadrul de lucru propriu, unele dintre soluțiile acesteia: interacțiunea dintre tradiții distincte de cercetare ar putea ajuta la rezolvarea multor probleme controversate din cercetarea actuală a metaforei și ar putea contribui, astfel, la o perspectivă îmbogățită în înțelegerea metaforei ca o resursă fundamentală a creativității umane.

Referințe bibliografice:

1. BARCELONA, Antonio. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2002.

2. BOJOGA, Eugenia, Oana BOC și Cornel VÎLCU. Introduction. În: Eugenia Bojoga, Oana Boc, Cornel Vîlcu (eds.), *Coseriu: Perspectives contemporaines*. Tome 1. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, p. 5-7.

3. BORCILĂ, Mircea. Lingvistica integrală și fundamentele metaforologiei. În: *Dacoromania*. *Serie nouă*, VII-VII (2002-2003), 2003, p. 47-77.

4. BORCILĂ, Mircea. *Paradigme contemporane în cercetarea lingvistică*. Prelegeri doctorale, Universitatea "Babeş-Bolyai", 2013.

5. BRANDT, Line. Metaphor and the communicative mind. În: Riccardo Fusaroli and Simone Morgagni (eds.), *Cognitive Semiotics: Conceptual Metaphor Theory: thirty years after*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2013, p. 37-72.

6. BÜHLER, Karl. *The theory of language: the representational function of language*. Translated by Donald Fraser Goodwin. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamin, 1990 [1934].

7. CABALLERO, Rosario and Iraide IBARRETXE-ANTUÑAÑO. Ways of perceiving, moving and thinking: re-vindicating culture in Conceptual Metaphor Research. În: Riccardo Fusaroli and Simone Morgagni (eds.), *Cognitive Semiotics: Conceptual Metaphor Theory: Thirty Years After*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2013, p. 268-290.

8. COȘERIU, Eugeniu. Creația metaforică în limbaj. Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga. În: *Dacoromania*. *Serie nouă*, V-IV (2000-2001), 2001[1956], p. 11-34.

9. COSERIU, Eugenio. Determinación y entorno. În: Eugenio Coseriu, *Teoría del lenguaje y lingüística general*. *Cinco estudios*. Madrid: Editorial Gredos, 1973 [1955], p. 282-323.

10. COSERIU, Eugenio. Structural semantics and 'cognitive' semantics. În: *Logos and Language*, 2000 [1990], 1:1, p. 19-42.

11. COSERIU, Eugenio. *Strukturelle und kognitive Semantik*. Vorlesung Wintersemester 1989-1990, Nachschrift von Ulrike Maier und Heinrich Weber. Unpublished manuscript. University of Tübingen, 1992.

12. COSERIU, Eugenio. Von den *universali fantastici*. În: Jürgen Trabant (ed.), *Vico und die Zeichen – Vico e i segni*. Tübingen: Narr, 1995, p. 73-80.

13. COSERIU, Eugenio. *Sprachkompetenz*. *Grundzüge der Theorie des Sprechens*. Tübingen: Narr, ed. a II-a, 2007.

14. COSERIU, Eugenio. *Geschichte der Sprachphilosophie*. (Vol. 1: *Von Heraklit bis Rousseau*. Vol. 2: *Von Herder bis Humboldt*. Edited by J. Albrecht). Tübingen: Narr & Francke, Attempto, 2015.

15. DEIGNAN, Alice. Mappings and narratives in figurative communication. În: Beate Hampe (ed.). *Metaphor: embodied cognition and discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 200-219.

16. DEIGNAN, Alice și Lynne CAMERON. A re-examination of UNDERSTANDING IS SEEING. În: Riccardo Fusaroli and Simone Morgagni (eds.), *Cognitive Semiotics: Conceptual Metaphor Theory: Thirty Years After*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2013, p. 220-243.

17. DEVYLDER, Simon și Jordan ZLATEV. Cutting and breaking metaphors of the self and the Motivation & Sedimentation Model. În: Annalisa Baicchi (ed.),

Figurative meaning construction in thought and language. Amsterdam & Philadelphia: Johns Benjamins, 2020, p. 253-281.

18. DEWEY, John. *Ars as Experience*. New York: Capricorn Books, 1958.

19. EVANS, Vyvyan. Metaphor, lexical concepts, and figurative meaning construction. În: Riccardo Fusaroli and Simone Morgagni (eds.), *Cognitive Semiotics*. *Conceptual Metaphor Theory: Thirty Years After*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2013, p. 73-107.

20. FAUR, Elena. Integral Semantics and Conceptual Metaphor: Rethinking Conceptual Metaphor within an Integral Semantics Framework. În: Riccardo Fusaroli and Simone Morgagni (eds.), *Cognitive Semiotics*. *Conceptual Metaphor Theory: Thirty Years After*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2013a, p. 108-139.

21. FAUR, Elena. *Semantica cognitivă și emergența studiilor elocuționale*. Teză de doctorat, Universitatea Babeș-Bolyai, 2013b.

22. FOOLEN, Ad. The relevance of emotion for language and linguistics. În: Ad Foolen and Jordan Zlatev (eds.), *Moving ourselves*, *moving others: Motion and emotion in intersubjectivity*, *consciousness and language*. Amsterdam: Benjamins, 2012, p. 349-369.

23. FORCEVILLE, Charles. From Image Schema to metaphor in discourse: the FORCE schemas in animation films. În: Beate Hampe (ed.), *Metaphor: embodied cognition and discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 239-257.

24. FUCHS, Thomas și Sabine C. KOCH. Embodied affectivity: on moving and being moved. În: *Frontiers in psychology*, 2014, nr. 5, 508. [online] Disponibil https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2014.00508/full [citat 30. 09. 2021].

25. GIBBS, Raymond W. The embodied and discourse views of metaphor: why these are not so different and how can they be brought closer together. În: Beate Hampe (ed.), *Metaphor: embodied cognition and discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017a, p. 319-334.

26. GIBBS, Raymond W. *Metaphor wars: Conceptual Metaphors in human life*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017b.

27. GRADY, Joseph și Giorgio A. ASCOLI. Sources and targets in Primary Metaphor Theory: looking back and thinking ahead. În: Beate Hampe (ed.), *Metaphor: embodied cognition and discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 27-45.

28. HAMPE, Beate. Embodiment and discourse: dimensions and dynamics of contemporary metaphor theory. În: Beate Hampe (ed.), *Metaphor: embodied cognition and discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 3-25.

29. HOHR Hansjörg. The concept of experience by John Dewey revisited: conceiving, feeling and „enliving". În: *Studies in Philosophy and Education*, 2013, 32**,** p. 25–38.

30. HUMBOLDT, Wilhelm von. *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*. Traducere în limba română de Eugen Munteanu. București: Humanitas, 2008 [1936].

31. KAMINSKY, Jack. Dewey's Concept of an Experience. În : *Philosophy and Phenomenological Research* , 1957, 17(3), p. 316-330.

32. KÖVECSES, Zoltan. *Metaphor of anger*, *pride and love*. *A lexical approach to the structure of concepts*. Amsterdam: Benjamins, 1986.

33. KÖVECSES, Zoltan. *Emotion concept*. New York: Springer Verlag, 1990.

34. KÖVECSES, Zoltan. *Metaphor and emotion: Language*, *culture and body in human feeling*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

35. JENSEN, Thomas W. Doing metaphor. An ecological perspective on metaphoricity in discourse. În: Beate Hampe (ed.), *Metaphor: embodied cognition and discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 239- 257.

36. JOHNSON, Mark. *The body in the mind*. *The bodily basis of meaning*, *imagination and reason*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 1987.

37. JOHNSON, Mark. *Embodied mind*, *meaning*, *and reason*. *How our bodies give rise to understanding*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 2017.

38. JOHNSON, Mark. *The aesthetics of meaning and thought*. *The bodily roots of philosophy*, *science*, *morality*, *and art*. Chicago & London: The University of Chicago Press, 2018.

39. LAKOFF, George și Mark JOHNSON. *Metaphors we live by*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2003 [1980].

40. LAKOFF, George. *Women*, *fire and dangerous things*. *What categories reveal about the mind*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987.

41. LEDDY, Tom și Kalle PUOLAKKA. Dewey's Aesthetics. În: Edward N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2021 Edition), 2021. [online] Disponibil: https://plato.stanford.edu/archives/fall2021/entries/dewey-aesthetics/ [citat 30.09.2021].

42. LEEZENBERG, Michiel. From Cognitive Linguistics to social sciences: thirty years after *Metaphor we live by*. În: Riccardo Fusaroli and Simone Morgagni (eds.), *Cognitive Semiotics*. *Conceptual Metaphor Theory: Thirty Years After*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2013, p. 140-152.

43. MÜLLER, Cornelia. The dynamics of metaphor: foregrounding and activating metaphoricity in conversational interaction. În: *Cognitive* Semiotics, 2010, 10:6, p. 85-120.

44. MÜLLER, Cornelia. Walking metaphors: embodied cognition in multimodal discourse. În: Beate Hampe (ed.), *Metaphor: embodied cognition and discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 297-317.

45. OGDEN, Charles K. și Ivor A. RICHARDS. *The meaning of meaning*. London: Routledge & Kegan Paul, 1923.

46. RASULÍC, Katarina. A metaphor biangle: Raymond W. Gibbs and Gerald Steen. În: *Metaphor and the Social World*, 2017, 7:1, p. 130-151.

47. SÁNCHEZ DE ZAVALA, Victor. *Funcionalismo estructural y generativismo*. Madrid: Alianza, 1982.

48. SHEN, Yeshayahu și Roy PORAT. Metaphorical directionality: the role of language. În: Beate Hampe (ed.), *Metaphor: embodied cognition and discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 62-81.

49. SONESSON, Göran. Bats out of the belfry: the nature of metaphor, with special attention to pictorial metaphors. În: *Signs and Media*, 2015, 11, p. 74-104.

50. SONESSON, Göran. Two models of metaphoricity and three dilemmas of metaphor research. În: *Cognitive Semiotics*, 2019, 12:1, p. 1-17.

51. STAMPOULIDIS, George, Maria BOLOGNESI și Jordan ZLATEV. A cognitive semiotic exploration of metaphors in Greek street art. În: *Cognitive semiotics*, 2019, 12:1. [online] Disponibil: https://doi.org/10.1515/cogsem-2019-2008 [citat 30.09.2021].

52. STOCKWELL, Peter. The inflexibility of invariance. În: *Language and literature*, 1999, 8:2, p. 125-142.

53. VILARNOVO CAAMAÑO, Antonio. *Lógica y lenguaje en E. Coseriu*. Madrid: Gredos, 1993.

54. WINTER, Bodo și Teenie MATLOCK. Primary metaphors are both cultural and embodied. În: Beate Hampe (ed.), *Metaphor: embodied cognition and discourse*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 99-116.

55. ZLATEV, Jordan, Göran JACOBSSON și Liina PAJU. Desiderata for metaphor theory, the 'Motivation and Sedimentation Model' and motion-emotion metaphoremes. În: Augusto Soares da Silva (ed.), *Figurative Language – Intersubjectivity and Usage*. Amsterdam: John Benjamins, 2021, p. 41-73.

CZU:008(498):(611)
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.19

CULTURA ROMÂNĂ ÎN TUNISIA

Florica FAUR
Universitatea Tunis El Manar*, *Republica Tunisiană

Rezumat. *De ce este atât de importantă cultura în epoci în care prăpastia dintre sărăcie și bunăstare atinge cote îngrijorătoare? Subiectele pe această temă par de-a dreptul hilare în vremurile pandemice cu care ne confruntăm. Cu toate acestea, cultura continuă să fie considerată formă de recuperare a umanului în fața oricăror crize ale umanității. Nu face excepție nici cultura română, recuperată, uneori, din straturile istoriei altor culturi. Tunisia este o țară din nordul Africii care oferă o interesantă hartă culturală a unor români celebri, consacrați aici prin traduceri ale operei lor în limba arabă sau, în alte cazuri, personalități românești care au marcat istoria culturală a Tunisiei, cum este George Sebastian.*
***Cuvinte-cheie*:** *cultură, cultură română, Tunisia, traduceri.*

Abstract. *Why is culture so important in times when the gap between poverty and wealth is reaching worrying levels? The topics on this topic seem downright hilarious in the pandemic times we are facing. However, culture continues to be considered a form of human recovery in the face of any crisis of humanity. Romanian culture is no exception, sometimes recovered from the layers of the history of other cultures. Tunisia is a country in North Africa that offers an interesting cultural map of famous Romanians, established here through translations of their work into Arabic or, in other cases, Romanian personalities who have marked the cultural history of Tunisia, such as George Sebastian.*
***Keywords*:** *culture, Romanian culture, Tunisia, translations.*

Dacă luăm în considerare definiția pe care o dă UNESCO, stabilim termenul de „cultură”, în sens larg, ca un ansamblu de trăsături distincte, spirituale și materiale, intelectuale și afective, care caracterizează o societate sau un grup social. Ea înglobează, pe lângă sisteme și valori, tradiții și credințe. Noțiunea modernă de cultură este folosită pentru a explica diversitatea practicilor și a interrelaționărilor umane. Descoperirile recente din genetică nu mai autorizează explicația diferențierii comportamentului în ceea ce privește afilierea rasială. În trecut, în limba română, cuvântul „cultură” se referea la agricultură și la grija acordată pământului și animalelor. Ulterior a vizat practica în sine și, prin efectul unei schimbări de sens, figurativ, „cultură”, a fost aplicată succesiv producțiilor minții (arte, litere, științe etc.) și formării minții. Se disting două tipuri de cultură: cultura populară și cultura înaltă.

Cultura populară a degenerat în perioada comunistă, mai ales prin distrugerea autenticității tradiționale și contrafacerea unor tradiții care să meargă mână în mână cu ideologia. Astfel, țăranul român s-a transformat în rapsod pe scenele Cântării României și a interpretat un rol ușor cenzurabil. Cultura înaltă a fost și ea adusă la nivelul expresiei omagiale, al cenzurii, care, așa cum se știe, a lăsat în urmă un sol fertil pentru plagiate și imitații. Cultura populară denotă folclor, meșteșuguri, costume și tradiții. Extinderea înțelegerii acestui termen, în zilele noastre, conduce la evaluarea societății actuale. În acest fel, cultura este adăugată naturii, posesia sa conferind o superioritate incontestabilă celor care o poartă și îi salvează de limbul iritabilității și al obscurantismului. Din această perspectivă, cultura s-a contopit cu civilizația. Iluminiștii credeau că națiunile au datoria să o extindă la întreaga lume, indiferent de gradul de „evoluție" al populațiilor care urmau să beneficieze de aceasta.

Antropologic, cultura cuprinde tot ceea ce este uman și se extinde asupra înțelegerii umanului. De câteva decenii, viziunea statică și înghețată a culturii propusă de autorii curentului culturalist a dat loc unui model dinamic. Astăzi, prin urmare, înțelegem cultura atât ca produs, cât și ca resursă sau potențial la originea dezvoltării identității actorilor sociali. Eterogenitatea culturală, odată prezentată ca o amenințare la adresa coerenței identității, este acum prezentată ca o șansă de deschidere și îmbogățire. În această perspectivă, cercetarea interculturală încearcă să înțeleagă actorii sociali și dinamica interactivă a acestora - dintr-o perspectivă interdisciplinară și în diferitele domenii sociale și psihologice afectate de evoluția socio-culturilor și de generalizarea contactelor dintre societățile umane.

Provocările unui lector de limbă română în străinătate

Pornind de la fișa postului unui lector român într-o țară străină, și anume: „predă limba, cultura și civilizația românească", ajungem la discuția despre cultura română peste hotare. Ce poate face un lector prin natura împrejurărilor de a reprezenta România într-o universitate, în unele situații, într-o țară, iar în altele, pe un alt continent. Desigur, condiția de a preda limba română ca limbă străină este subînțeleasă din capul locului, de asemenea, latura științifică a actului educațional, dar cum se realizează/promovează partea culturală și care este capacitatea fiecărui individ de a-și reprezenta țara din această perspectivă. Există țări unde funcționează Institutele Culturale Române și cultura vine ca un element facilitator al comunicării interculturale, dar există țări unde România este reprezentată doar printr-o ambasadă cu număr redus de personal diplomatic, fără atașat cultural sau alte secții de răspândire a culturii. Ce poate face un lector român în această situație? Soluția ar putea fi o strategie permisă prin fișa postului de lector, care ar trebui să se extindă la promovarea culturii române și implicarea studenților precum și a publicului larg în aceste activități. Ne amintim de

umorul antropologului Vintilă Mihăilescu, care, citându-l pe profesorul său scrie că „Singura probă serioasă de maturitate psihică este simțul umorului.” (Mihăilescu, 2000, p. 7)

Așadar, putem aborda serios, dar cu umor, subiectul manifestărilor culturale pe care ni le permite democrația. „Facem totu”, parafrazându-l pe același recunoscut antropolog, care atinge, metaforizând, o problemă mereu actuală în societatea românească, aceea de a vorbi despre tot și despre nimic, de a arunca peste realitate un năvod cu ochiurile atât de mari în care rămân doar „locuri comune, convingeri împărtășite, banalități sau, dimpotrivă <<exotisme>>”. Cauza ar putea fi graba de a ajunge la miez, o responsabilitate de a prezenta cât mai amplu lucrurile, fără a pune accent pe detalii sau pentru că așa am fost educați, aparența de normalitate responsabilă. Reproducem modele de „bune practici” sau modele de discurs care își schimbă vocabularul, dar nu și gramatica.

Scurt istoric al legăturilor României cu Tunisia

Politica externă a României comuniste și-a îndreptat atenția înspre Africa după cel de-al Doilea Război Mondial, când puterile lumii militau pentru decolonizarea continentului african. România s-a orientat spre țări ca Marocul, Algeria, Tunisia și Egipt, din nordul Africii, pe considerente de distanță și de limbă, știindu-se că unele dintre aceste țări sunt francofone. În 1967, există două vizite bilaterale: președintele Tunisiei, H. Bourguiba, vizitează România, iar Chivu Stoica, președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România vizitează Tunisia, la invitația demnitarului tunisian. Președintele Bourguiba este condus la Uzina Tractorul Brașov (UTB). Câțiva ani mai târziu, în 1975, Ceaușescu face o vizită de lucru în Tunisia. Se accentuează nevoia de independență a fiecărui stat. A fost creată, cu acea ocazie Asociația de prietenie tunisiano-română (ziarul Scînteia, 1975), al cărei secretar general este un fost student tunisian în România. Soții Ceaușescu vizitează Muzeul Național al Tunisiei, Medina de Tunis și Complexul siderurgic de la El Fouladh. Se depune o coroană de flori la monumentul eroilor căzuți pentru eliberarea Tunisiei, la Bizerte (Arhiva ziarului Scînteia). Interesul României pentru Africa a continuat până în 1989, în tot acest interval legându-se o intensă colaborare interinstituțională în mai multe domenii, dar cel mai evident, care continuă și astăzi, a fost învățământul. Mii de studenți africani au studiat în universitățile românești, s-au realizat căsătorii mixte și schimburi culturale. România a recunoscut Republica Tunisiană în august, 1956, imediat după proclamarea independenței, până atunci această țară fiind sub colonie franceză, iar relațiile diplomatice au fost stabilite începând cu anul 1963. Ambasada României în Tunis și-a început funcțiunea în1967. Ambasada Tunisiei la București începe să funcționeze doar din octombrie, 1981. La 30 septembrie 1997, autoritățile tunisiene au decis închiderea temporară a Ambasadei Tunisiei la București,

invocând considerente financiare. Din 2005, Tunisia a redeschis Ambasada sa la București, numind un ambasador rezident. De atunci misiunea diplomatică este neîntreruptă. După 1989, relațiile cu Africa nu au mai reprezentat o prioritate de politică externă, însă numeroși tineri ai acestui continent continuă să studieze în România, iar cultura se realizează adesea spontan și indirect.

Context cultural în Tunisia

Pornind de la aceste premise, fără a face abstracție de factorul „ADN-ic" al românismului, care ne influențează, într-o mai mică sau mai mare măsură, vom prezenta câteva din evenimentele culturale ale României în Africa, începând cu anul 2020, când s-au înscris primii studenți la activitățile Lectoratului Român la Tunis, grație protocolului semnat între Institutul Limbii Române, din București, și Universitatea Tunis El Manar, din Tunisia. Acceptând diversitatea și numeroasele sale manifestări, în predarea unei limbii române ca limbă străină se ține cont de rolul fundamental pe care îl reprezintă cultura educabilului, cu tradițiile, normele și valorile sale. Problemele cu care se confruntă școala tunisiană țin de contextul mutațiilor sociale, cauzate de modernizări în continuu proces, un balans între tradiție și modernitate, insuficient desăvârșit, care împiedică transmiterea unei culturi comune, ce se dorește modernă și universală. Identitatea studenților se construiește pe această ambivalență a culturii tunisiene, puternic înrădăcinată în tradiție, dar cu aspirații spre modernitate. Studiile care s-au făcut pentru a constata aspectele despre care vorbim au fost cu precădere în Guvernoratul Ariana, situat la nord-vest de Tunis, care reunește principalele caracteristici ale școlii tunisiene de azi, de unde provine majoritatea studenților de la cursul de limba română.

Pe fondul acestor date, prin lectoratul român la Tunis au fost promovate filme care prezintă epoca comunistă, spre exemplu *Jurnalul familiei-escu* sau filme documentare despre problemele cu care se confrunta România în materie de corupție, după Revoluția din 1989. Studenții și publicul larg, în general, au tendința să asocieze revoluția română cu *Revoluția de Iasomie*, din 2011, de la care au trecut doar zece ani și situația poate fi ușor comparabilă.

În Tunisia, sentimentul patriotic poate fi vizibil prin modul în care numărul drapelelor depășește orice țară europeană sau prin faptul că Imnul Național se intonează la începerea fiecărei zile de curs. Există, de asemenea, o toleranță față de alte culturi, nu neaparat musulmane, dar și o oarecare reținere față de valorile acestora, deoarece, în mentalitatea tradițională, occidentul și-a pierdut valorile religioase (Taubman, 2009, p.3). Relația cu Europa de Vest, atât de strânsă din punct de vedere geografic și atât de diferită din punct de vedere cultural, mizează pe împrumutul a ceea ce ar putea ajuta la îmbunătățirea condițiilor de viață, fără a se pierde din vedere identitatea și originile. Există câteva repere culturale românești recunoscute în Tunisia: Nadia Comăneci și Hagi, pe care

mulți îl cred cetățean turc, iar vecinătatea acestei țări oferă o destinație de vacanță pentru tunisieni, în afara vizei de călătorie. Documentarele despre cei doi sportivi, dar și despre sportivii momentului, Simona Halep, de exemplu, au fost prezentate și comentate în limba română în cadrul lectoratului românesc. În luna iulie a acestui an, când încă mai continuau cursurile de limba română, s-au desfășurat Jocurile Olimpice de la Tokyo. Tunisianul Ahmed Hafnaoui, 18 ani, a câștigat titlul olimpic la înot și a devenit campionul Africii, în timp ce românul David Popovici, 16 ani, s-a remarcat fiind foarte aproape de locul al treilea. Asocierea valorilor comune crește interesul pentru studierea unei limbi, implicit a unei culturi.

Pandemia, care a debutat în luna martie a anului 2020, a avut, ca peste tot, același efect al izolării, al suspendării cursurilor în format fizic și trecerea lor online. Un eveniment cultural cu implicarea studenților, dar și a câtorva oameni de cultură tunisieni, s-a desfășurat Festivalul Zile și Seri de Literatură Doinaș, ediția a VI-a. Cu sprijinul Ambasadei României la Tunis, lectoratul a fost parte la donația de carte românească tradusă în limba franceză, făcută Bibliotecii Naționale din Tunis. Există un interes pentru traducerea operei lui Emil Cioran din limba franceză în limba arabă. În ultimul an au fost realizate trei interviuri importante în revista Observator Cultural cu scriitori-traducători tunisieni ai operelor lui Emil Cioran și Panait Istrati (Aymen Hacen, Mohamed Lechbecha, Adam Fathi). Emil Cioran este cel mai cunoscut dintre scriitorii români în lumea arabă. Prin intermediul interviului, traducătorul Adam Fathi a făcut apel la traducătorii din România să constituie un grup de lucru pentru a traduce în arabă operele lui Cioran scrise în limba română. Complicațiile pe care le poate prezenta limba arabă în traducerea operei cioraniene au legătură cu particularitățile socio-culturale ale limbii arabe în sine. „Te plimbi prin textele lui Cioran ca și cum ai merge prin câmpuri minate. Ce se întâmplă atunci când aceste texte sunt traduse într-o limbă arabă capabilă să primească totul, dar care este înconjurată de un arsenal de interdicții politice, sociale și culturale? Pe de altă parte, traducerea unor astfel de opere ar respira un aer proaspăt în toate limbile spre care sunt transmise și ar permite acestor mine „pozitive“ să își desfășoare activitatea în venele și arterele culturii gazdă” (Fathi, Observator cultural, 2021)

Român celebru în Tunisia, necunoscut în România

În 2017 apărea cartea *Din istoria familiei Ghika. Contribuții de istorie culturală* de Mihai Sorin Rădulescu, Editura Corint Books, care prezintă familia domnească a Ghikuleștilor, faimoasă prin preocupările cărturărești și cultural-politice, pe care le-a avut de-a lungul secolelor. Este incontestabil aportul pe care l-a adus această familie Țărilor Române și Bucureștiului, în special. În arborele genealogic este menționat un urmaș, George Sebastian „refinat estet, descendent natural al familiei” (Rădulescu, 2017, p. 6).

Acest personaj, comparabil cu un altul, dar ficțional, *The Great Gatsby*, învăluit în mister, a ajuns pe malurile Mediteranei, la 70 de kilometri de fostul mare imperiu al Cartaginei, actualul teritoriu al Tunisiei. Ceea ce se cunoaște este descendența din ramura familiei Brigadier din care au făcut parte trei diplomați: Alexandru, Emil și Grigore Ghika, rude cu Martha Bibescu. George Sebastian nu a ținut legături strânse cu țara, el fiind autorizat de a părăsi România deodată cu Principele Nicolae al României, după Pacea de la Buftea, în jurul anilor ’20. A achiziționat un teren de nouă hectare, în Tunisia, unde a construit o vilă superbă pe malul mării (1927), într-un golf deschis, la Hammamet. Și-a materializat imaginația în elemente arhitecturale inspirate din cele tunisiane, Moscheea de la Kairouan, de pildă. În timpul construcției propriu-zise a locuit trei ani, într-o „koubba”, o constucție tradițională sub forma unui mausoleu, foarte apreciată atât ca arhitectură, cât și ca simbol al respectării tradițiilor arabe. Conform celor doi autori ai volumului *Maisons de Hammamet* Ashraf Azzouz și David Massey, (Dar Ashraf Editions, Tunis, 1988), George Sebastian a inventat un vocabular arhitectural, bazat pe cercetări și cunoștințe ale arhitecturii vernaculare. Formele tradiționale au fost resculptate într-un elan de purificare a liniei. În jurul piscinei din marmură, coloanele de inspirație arabă sunt ornate cu capiteluri văruite în alb, specifice altei case celebre, Dar Chaabane. Cunoscutul arhitect francez, Le Corbusier, i-a sugerat lui Sebastian să combine albul cu linii negre, fine, astfel că vila Dar Sébastien se distinge și astăzi printre celelalte case care au ajuns cunoscute grație imitării unor elemente de arhitectură utilizate de aristocratul român între 1927-1930. Stilul ART-DECO este prezent în toate decorațiunile realizate. George Sebastian se inspiră dintr-un baptiseriu de la Muzeul Bardo pentru sala de baie romană, iar oglinzile maschează elementele de utilitate (robinete, furtune etc.) Apartamentul soției sale, americanca Flora Weimer, este realizat într-o combinație de marmură neagră și alb, de un mare rafinament vizual.

După Al Doilea război Mondial, mai multe familii bogate și-au achiziționat terenuri în apropierea vilei Sebastian. Aristocratul român a conceput și alte case în Hammamet, cum este cazul lui Dar Ambara. Până la venirea sa, viitorul oraș era un sat sărăcăcios de pescari. În 1962, George Sebastian vinde casa statului tunisian, iar președintele Habib Bourguiba îl numește consilier al lui Driss Guiga, comisar general al turismului. Se consacră salvării patrimoniului tunisian, în particular de cel de la Hammamet, cu concursul urbanistului Khaled Abdul-Wahab. După surse jurnalistice, Guiga a afirmat la vremea aceea că Tunisia nu era decât un deșert turistic, iar sfaturile românului George Sebastian au fost de mare ajutor. El i-a învățat că adevăratul lux în Tunisia constă în simplitate. (apud. Libèration, 2015). În perioada petrecută la Hammamet, românul este vizitat de nume celebre ale timpului: André Gide,

Giacometti, Elsa Schiaparelli, Paul Klee, Jean Cocteau, Greta Garbo, Winston Churchill, care își scrie o parte din memorii la masa neagră din marmură. Până în 1932 realizează un parc cu specii rare aduse din toată lumea și creează alei străjuite de lămâi, iasomie, mandarini, măslini, agave, palmieri, arbori de piper, chiparoși, aloe și multe alte specii necunoscute până atunci în Tunisia. În jurul casei sale, acum Centrul Cultural Internațional din Hammamet, se desfășoară un cunoscut festival internațional de teatru.

Tradiții populare comune

Lumea arabă este extrem de receptivă la culori și forme. Țesăturile îmbracă casele și oamenii. Există multe similarități ale semnelor cusute sau țesute între comunitățile rurale din România și Tunisia. În 2020 fost realizat un parteneriat cultural între două astfel de comunități: comuna Petriș, jud. Arad, satul Roșia-Nouă, România, și comuna Enfidha, satul Takrouna, Tunisia. Aceste sate păstrează încă nealterate tradiții vechi de sute de ani. Pe fondul colaborării s-au desfășurat mai multe conferințe online despre *Cămașa românească cu altiță, la blouse roumaine,* sărbătorită în fiecare an în 25 iunie și urmează a fi realizat un album fotografic comun cu elemente tradiționale.

Concluzie

Conform Cadrului European Comun de Referință pentru Limbi, la baza conștientizării culturale stă „Cunoașterea, conștiința și înțelegerea relațiilor (similitudinilor și deosebirilor distinctive) între <<lumea din care vii>> și <<lumea comunității-țintă>>.

Pornind de la această realitate, când se vorbește despre conștientizarea culturală se face obligatoriu trimiterea la existența unei conștiințe a diversității regionale și sociale a celor două lumi. Așadar, cunoașterea culturală a celor două limbi, dincolo de stereotipurile naționale devine implicită. Transformările și schimbările care au loc permanent în viața economică și socială a unui popor influențează tinerii, adică nucleul principal al educației. Ei achiziționează competențe și integrează propria personalitate normelor culturale impuse de societate. Are loc un proces de socializare prin care se urmărește crearea de noi rețele intercomunicaționale la nivel cultural și social. Este nevoie de o regândire a câmpului cultural pentru a ști unde se poate acționa și care sunt prioritățile. Deschiderea spre alte culturi prin propria cultură este un câștig recunoscut ce se află la baza unor proiecte viitoare. Fără a cultiva nostalgicul, pateticul unor evenimente, rememorări de personalități românești care s-au remarcat în epocile lor, se pot realiza noi conexiuni interculturale într-o perspectivă dinamică și atractivă. Cultura română nu e închisă într-o capsulă, ci continuă să se dezvolte pe bazele deja existente. Rolul lectorului de limba română, care predă și cultura și civilizația românească, poate fi de intermediar, dar și creator de evenimente alternative, care să aducă un aport cultural consistent culturii române.

Referințe bibliografice:

1. AZZOUZ, Ashraf, MASSEY, David. *Maisons de Hammamet*, Dar Ashraf Editions, Tunis, 1988.
2. MIHĂILESCU, Vintilă. *Socio hai-hui, O altă sociologie a tranziției*, Editura Paideia, Colecția Științe Sociale, 2000.
3. RĂDULESCU, Mihai-Sorin. *Din istoria familiei Ghika. Contribuții de istorie culturală*, Corint Books, 2017.
4. TAUBMANN, Michel. *Ce que l'occident a apporté au monde*, Iris Editions, Paris, 2009. [online] Disponibil: https://www.cairn.info/revue-internationale-et-strategique-2009-3-page-119.htm
5. http://www.bibliotecadeva.eu/periodice/scanteia/1975/04/scanteia_1975_04_10159.pdf (consultat 30 septembrie 2021)
6. https://www.observatorcultural.ro/articol/cioran-ne-a-inspirat-sa-ne-eliberam-si-sa-fim-diferiti/ (consultat 30 septembrie 2021)
7. https://www.observatorcultural.ro/articol/romanul-nerantula-de-panait-istrati-tradus-in-limba-araba/(consultat 30 septembrie 2021)
8. https://www.observatorcultural.ro/articol/educatia-si-angajamentul-politic-nu-trebuie-sa-fie-separate-de-scris/ (consultat 30 septembrie 2021)
9. https://www.liberation.fr/sous-le-soleil-exactement/2015/04/24/hammamet-ete-comme-hier_1264587/ (consultat 30 septembrie 2021)

CZU:81’342.4
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.20

MODALIZAREA AUTONIMICĂ, ETEROGENEITATEA CONSTITUTIVĂ ȘI SIMPTOMELE CONVENȚIONALE − MODALITĂȚI DE SUBIECTIVARE A VOCII NARATIVE

Carolina GABURA
Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat. *În proza heterodiegetică și, îndeosebi, cea homodiegetică, vocea narativă devine o marcă individualizatoare importantă a eului care își asumă actul narării. Ea ține de actul locutoriu, constând în afirmarea cuvintelor și propozițiilor, de faptul că limbajul e constituit din cuvinte, expresii, fraze a căror utilizare stabilește o formă de subiectivitate distinctă de ceea ce se exprimă din punct de vedere al conținuturilor. Vocea este prezentă peste tot în mod implicit, dar în orice moment poate fi evidențiată un indice ostentativ al subiectivității la care se raportează. Printre principale modalități prin care vocea etalează subiectivitatea naratorului se disting: modalizarea autonimică, eterogeneitatea constitutivă și simptomele convenționale.*

Cuvinte-cheie**:** *voce, subiectivitate, modalitate autonimică, eterogeneitate, simptom convențional.*

Abstract. *In heterodiegetic prose and, especially, in homodiegetic prose, the narrative voice becomes an important individualizing mark of the ego, that assumes the act of the narration. It is related to the locutionary act, consisting in the affirmation of the words and sentences, of the fact that language consists of words, expressions, phrases, whose use establishes a form of distinct subjectivity expressed from the point of view of the content. The voice is present everywhere by default, but at any time may be highlighted an ostentatious index of the subjectivity. Among the main ways in which the voice displays the subjectivity of the narrator are distinguished: autonomic modality, heterogeneity and conventional symptoms.*

Keywords. *voice, subjectivity, autonomic modality, heterogeneity, conventional symptoms.*

Noțiunea de *voce* acoperă conținuturi complexe ce se referă, în special, la dimensiunile ei esențiale – corporală și naratologică. Raportată la prima sa dimensiune, vocea reprezintă „o urmă a persoanei care vorbește, o oglindă, un index al subiectului” (Bal, 2001, p. 9), un fel de „semnătură vocală” (Barbéris, 2007, p. 11), „metafora identității noastre profunde” (Konopczynski, 2007, p. 51). În virtutea acestor determinări, metaforizate, în principal, G. Konopzinski vine cu anumite clarificări ce țin de voce ca și „corp organic”: „Vocea e singurul instrument care ne aparține complet, este o extensie a corpului nostru, dar ea este, de asemenea, autonomă față de corp. Toți conștientizează

faptul că vocea umană, un instrument foarte bogat, sursă a sensului în vorbire, este, de asemenea, o sursă de emoții (în două aspecte; exprimă emoții și este ea însăși o sursă de emoții)". Se mai subliniază și faptul că foneticienii insistă că majoritatea termenilor pentru a descrie vocea sunt impresioniști și că e dificil de a lucra cu valorile măsurabile ale acesteia, distingându-se totuși câțiva „parametri fonetici obiectivi" ai vocii, percepuți de ascultător, cum ar fi *înălțimea*, *intensitatea*, *aspectele temporale ale diverselor elemente constitutive ale vorbirii și timbrul* (Konopczynski, 2007, p. 33).

Evident, vocea unei persoane reale în funcție de aceste caracteristici denotă anumite diferențe față de cea narativă care aparține unei instanțe ficționale. În primul rând, nu are „corp organic", căci nicidecum nu aparține autorului însuși, fiind creată de acesta ca și naratorul ori subiectul. Citându-l pe Genette, conform căruia vocea este „modul în care este implicată în poveste narațiunea însăși", Jean Kaempfer și Filippo Zanghi susțin că vocea narativă este „atât de liniștită, încât poate părea pur și simplu tăcută. Zola, de exemplu, crede că „romancierul ar trebui să-și păstreze sentimentele" și „să afecteze pentru a dispărea complet în spatele poveștii pe care o spune". Cu toate acestea, chiar redusă la urme, vocea narativă nu dispare niciodată complet" (Kaempfer, Zanghi).

Într-adevăr, așa cum se întâmplă în operele cu regim narativ obiectivat, vocea naratorului rămâne a fi impersonală, lipsindu-i, de regulă, niște indici identificatorii. Însă în proza lirică, cea heterodiegetică și, îndeosebi, cea homodiegetică, vocea narativă devine o marcă individualizatoare importantă a eului care își asumă actul narării, punând în evidență, în special, rostirea lui singulară, care liricizează conținuturile expuse. Cercetătorul Laurent Perrin, studiind vocea în plan naratologic, o disociază, pe bună dreptate, de punctul de vedere: „Vocea ține de actul locutoriu, constând în afirmarea cuvintelor și propozițiilor, în timp ce punctul de vedere ține de asumarea responsabilității pentru ceea ce se spune, conținutul care i se raportează" (Perrin, 2009,p. 62) și, la fel ca Jeanne-Marie Barberis (Barbéris, 2007, p. 11), subliniază legătura strânsă ce se stabilește între voce și subiectivitate: „vocea locutorului ține de faptul că limbajul e constituit din cuvinte, expresii, fraze a căror utilizare stabilește o formă de subiectivitate distinctă de ceea ce se exprimă din punct de vedere al conținuturilor" (Perrin, 2009, p. 63). Cercetătorul mai opinează că „vocea este prezentă peste tot în mod implicit, dar în orice moment poate fi evidențiată în mod vizibil, ca un indice ostentativ al subiectivității la care se raportează" (Perrin, 2009, p. 63). Printre principale modalități prin care vocea etalează subiectivitatea naratorului, Laurrent menționează *modalizarea autonimică*, *eterogeneitatea și simptomele convenționale* ș.a.

Modalizarea autonimică, (*reflexivă*) este abordată de J. Authier-Revuz în *Ces mots ne viennent pas de soi*: *Boucles reflexives et non-coincidences du dire* (Paris, 1995), abordare întemeiată pe teoria lui J. Rey-Debove și pe conceptul acestuia de *conotație autonimică* (Perco). Ca formă complexă a eterogeneității, numită de J. Authier-Revuz, drept *arătată* (*hétérogénéité*

montrée), conotația autonimică rezidă în aceea că „locutorul folosește cuvinte înscrise pe firul discursului său […], și, în același timp, le arată. Prin aceasta, postura lui de utilizator de cuvinte e dublată, momentan, de alta, cea de observator al cuvintelor, iar fragmentul astfel desemnat, marcat cu ghilimele, italice, intonație și/sau o altă formă de comentariu, obține, față de restul discursului, un statut diferit" (Authier-Revuz, 1982, p. 92). Dominique Maingueneau, sintetizând opiniile generate de concepția lui J. Revuz, afirmă că: „În limbă există și alte strategii prin care locutorul folosește o expresie arătând că ea nu este pertinentă. Ele reies din ceea ce este cunoscut sub numele de **conotație autonimică,** conotație care schimbă funcționarea obișnuită a opoziției dintre *întrebuințare și menționare*. Unii autori, urmându-l pe J. Authier-Revuz, preferă să vorbească despre **modalizare autonimică** pentru a insista pe faptul că este vorba despre urmele unei activități prin care subiectul care enunță își marchează distanțarea față de propriul său enunț: enunțătorul își dedublează, ca să spunem așa, discursul, pentru a comenta cuvântul tocmai enunțat, el produce un fel de buclă în enunțarea sa" (Maingueneau, 2008, p. 185-186). Reiese de aici că locutorul prin mijlocirea modalizării autonimice își construiește o dublă poziție: cel care formulează și, totodată, cel care comentează un element ce se referă la formularea făcută.

De notat, autonimizarea secvențelor textuale contribuie, într-o anumită măsură, la liricizarea regimului narativ, întrucât „comentarile" în baza celor enunțate exprimă un plus de emoție. În fragmentul: „Când mă întorc, mă întreb dacă într-adevăr *mi-e dragă*, deși tot timpul, în mașină, eram întoxicat de imaginea patului nostru nupțial" (M. Eliade, *Maitreyi*) cuvintele evidențiate cu italice exprimă starea confuză în care se află personajul Allan, incertitudinea acestuia în legătură cu esența sentimentului trăit, cu absolutul iubirii înseși. Astfel secvența modalizată ne introduce în lumea lăuntrică a personajului, sugerând lupta interioară ce îi sfâșiie ființa. Alteori, cuvintele scrise cu italice devin marcherii unei atitudini afective duale, de admirație și ușoară ironie: „Cu Micaela se întâmpla la fel. După o jumătate de oră, *porumbița* mea plecă din nou să cerceteze cutia de scrisori. Se întoarse și de astă dată cu mâna goală" (M. Drumeș, *Invitație la vals*) ori expresia unei vii emoții, generată de un paradox: „Câți oameni se pricep să dispară când trtebuie? Adică atunci când sunt iubiți, stimați, în plin apogeu, între suișul luminos și coborâșul sumbru? Asta *e marea artă*, să știi să mori frumos!" (M. Drumeș, *Invitație la vals*).

De regulă, „în modalizarea autonimică, italicele sunt folosite în special în cazul cuvintelor străine pentru a insista pe anumite unități" (Maingueneau, 2008, p. 192-193). Exemplele anterioare demonstrează, după cum am văzut, și excepții, deși, într-adevăr, după cum arată experiența literară (*Maitreyi* de M. Eliade, *Adela* de G. Ibrăileanu, *Patul lui Procust* de C. Petrescu) cuvintele cu italice, într-adevăr, desemnează cuvinte străine. Un exemplu interesant întâlnim în romanul camilpetrescian: „N-am văzut însă niciodată pe cineva mai „*malencontreux*" decât el. E adevărat că și eu uitam uneori că trebuie să vie, dar, de cele mai adeseori, tocmai când veneam cu prietenul meu

acasă, îl găseam așteptându-mă" (C. Petrescu, *Patul lui Procust*). Adjectivul „*malencontreux*" folosit de naratoarea D.T., nu are funcția de a sublinia inteligența și rafinamentul ei, ci de a atribui o nuanță melodramatică trăirii și condiției lui D. și de a marca astfel un fel de distanțare față de suferința acută a acestuia, un soi de indiferență la dramele lui afective, pe care ea însăși le cauzează. E un refuz inconștient al acestui personaj feminin de a-și asuma responsabilitatea pentru durerea pricinuită, de a o împărtăși, de aici și aprecierea ușor ironică a nefericirii lui D.

Ghilimelele sunt alte mărci ale modalizării autonimice. D. Maingueneau evidențiază faptul că: „Punându-și cuvintele între ghilimele, el se mulțumește să atragă atenția co-enunțătorului asupra faptului că folosește exact cuvinte pe care le pune între ghilimele; altfel spus, le subliniază, lăsându-i co-enunțătorului grija de a înțelege de ce îi este atrasă atenția, de ce enunțătorul deschide această fantă în discursul său" (Maingeneau, 2008, p. 189). Totodată, exegetul mai subliniază că modalizarea autonimică prin ghilimele „este cea mai discretă și cea mai frecventă" (Ibidem) și că „Expresiile puse între ghilimele sau în italice sunt atât înscrise în firul enunțării, cât și distanțate de el, iar cititorul trebuie să le interpreteze sprijinindu-se pe diverse indicii de context și din situația de comunicare" (Ibidem). În jurnalul lui Allan din romanul *Maitreyi*, cuvintele din ghilimele solicită clarificarea adevăratei intenții a naratoului: „Neașteptate „explicații" cu Maitreyi. Ea a fost mai tare, astăzi. […]. Am făgăduit Maitreyiei că vom ajunge iarăși „prieteni". Ce stupid! Printr-o tactică idioată am „mărturisit" o sută de minciuni care mă banalizează până la greață, am făsut „scene" etc., etc., iar ea a fost de un calm admirabil" (M. Eliade, *Maitreyi*). În acest caz, modalizarea autonimică indică asupra autoironiei naratorului care își persiflează manifestările emoționale, exagerate, în viziunea lui, și îl poziționează în două ipostaze: de sentimental, care participă la „explicații" și face „scene" și de lucid, care realizează o distanțare ironică de acest eu al său. Totuși, de cele mai dese ori naratorul însuși intervine cu propriile comentarii la cuvântul enunțat, de multe ori, acestea fiind și metaforizate: „Așa-zisele „palavre vânătorești" sunt minunate lucruri care tind să înfrumusețeze puțin lumea aceasta ajunsă așa de ticăloasă și așa de banală" (M. Sadoveanu, *Țara de dincolo de negură*); „Astăzi, de dimineață și până seara târziu, am fost „fericit", înțelegând prin acest cuvânt tern un fluviu irațional de sentimente majore, vitale, restaurând pofta de existență și de joc" (M. Eliade, *Maitreyi*); „Eu știu bine că e încântată (aș spune, dar Emilia nu poate fi chiar „încântată", căci asta presupune o anumită fluiditate interioară" (C. Petrescu, *Patul lui Procust*). Alteori, comentariile enunțătorului întrețin o viziune dual asupra unei stări, sentiment: „Doamne, ce frică mi-era odinioară de lumea umbrelor! […] Acum, această împărăție subpământeană mi-a devenit dragă. („Dragă" e o exagerare, mai degrabă suportabilă").

„− Adevărat, Micaela, adevărat?

Repetam mereu „adevărat", dar îndărătul acestor cuvinte stăruia întrebarea nepusă: vrasăzică și tu mă iubești?" (M. Drumeș, *Invitație la vals*)

Din exemplele prezentate reiese că prin modalizarea autonimică vocea naratorului dezvăluie niște fațete tăinuite ale eului, îi descoperă subiectivitatea sa, participă afectiv la cele relatate. Efectul sensibilizării discursului său se obține și prin aplicarea altei forme a eterogeneității, cea *constitutivă*[1], care dă naștere polifoniei ce permite difuzarea în discurs a altei/altor voci. Este vorba, în primul rând, de așa-zisul *ecou referențial* al vocii, care, potrivit lui Perrin, reprezintă „ecoul uneia sau altor voci străine asociate altor situații de enunțare pe care interpretul le are în memorie ori le reconstituie mental" și are „efectul dedublării ori hibidizării vocii locutorului în interiorul sensului" (Perrin, 2007, p. 87). În romanul *Maitreyi*, pe lângă vocea lui Allan se disting și ecouri ale altor voci ce transmit mesaje, comentează, apreciază. În fragmentul „D-na Sen, îndeosebi, mă covârșește cu simpatia-i maternă. Inginerul mă numește **„copilul"** său" (*s. n. − C. G.*) (M. Eliade, *Maitreyi*), prin calificativul **„copilul"**, se aude vocea tandră și afectuoasă a lui Sen, tatăl lui Maitreyi, care-l tratează cu multă grijă părintească pe Allan. Alteori vocea lui Allan surprinde ecouri ale vorbirii altor personaje, cum e în exemplul „Lilu a venit să intervină, spunându-mi că „poeta e nespus de deprimată" (M. Eliade, *Maitreyi*) prin care se exprimă trăirea unui personaj. Adjectivul la gradul superlativ absolut „nespus de deprimată" accentuează starea afectivă a lui Maitreyi, dar și pe cea a vorbitorului Lilu, profund impresionat de suferința lui Maitreyi. Iar punerea în ecou a vocii lui Maitreyi induce în discursul narativ patos și gravitate care distonează cu tonul impasibil al naratorului însuși: „La cină, Maitreyi s-a așezat lângă mine, într-o sari *superbă*, veche de o sută de ani. Era plânsă și tăcută; de abia a mâncat. „Mama" a înțeles totul. Mi-a mulțumit că am vorbit cu ea" (M. Eliade, *Maitreyi*); „În întuneric, mi-a spus că lucruri importante sunt de lămurit. Apoi, când a aflat că mă joc, că puțin îmi pasă de „sentimentele" ei, că o urăsc (mințeam), și-a pierdut calmul ei de regină (Cleopatra?) și a început să plângă. Nu am fost emoționat" (M. Eliade, *Maitreyi*). În romanul *Adela*, cuvinte-cheie din discursul Adelei-copile sunt reluate în ecou de narator, infuzându-se astfel un lirism afabil și plin de candoare: „Păpușile trebuia să le văd, pe toate, în fiecare zi să i le văd, pe toate, în fiecare zi și să le știu pe nume. Uneori, când„avea treabă", îmi încredința câte una s-o „păzesc", ba chiar s-o hrănesc cu biberonul. Seara, mă ducea în toate odăile pe unde avea copii culcați prin paturi liliputane […]; „Fericirea ei cea mare însă era s-o ridic „în pod", fericire exprimată întâi cu râsete gâlgâitoare de hulubiță mică […].

---

[1] J. Auther-Revuz distinge heterogeneitatea arătată (***hétérogénéité montrée***) de cea constitutivă**.**Cea dintâi „face din enunțiator mai mult decât un utilizator de cuvinte − un observator și evaluator al cuvintelor utilizate. Eterogeneitatea constitutivă face din prezența *altuia* drept condiție necesară a existenței subiectului și discursului său: subiectul și discursul său sunt constituite de alte surse enunțiative, constant traversate de un *altul*" (Auther-Revuz, 1982, p. 91).

Uneori, crâmpeie din discursul Adelei sunt reluate și tălmăcite cu mult afect de narator, devenind nuclee ale unor discursuri poetizate:

− A murit „petpedecul” nostru.

[…]

„Nostru”− cuvânt emoționant, însumare într-un singur tot a existenței mele… Dar afară de pasărea moartă și de steaua din alte lumi, nimic nu mai este *al nostru*… Nici universul care este al tuturora!”; „Știam că ai să vii la mine. Până acum spunea „la noi”. Acest „mine” nu poate fi și el calculat. Pe lângă perversitate, ar trebui să-i acord geniu literar. Acest suav și arzător *la mine*… Dar…” (G. Ibrăileanu, *Adela*).

În romanul *Ce mult te-am iubit* de Z. Stancu, naratorul captează adeseori ecoul vocii tatălui său care mărturisește în repetate rânduri **„– Mărio… Mărio… ce mult te-am iubit eu pe tine, Mărio, Mărio!…”** (*s. n.* − *C. G.*). Preluarea, pe parcursul narațiunii a acestei invocații de către narator, are, drept efect, contaminarea vocii lui cu cea a tatălui și indică solidarizarea lor față de pierderea comună, o durere comună și insuportabilă, trăită în unison, ce îi va uni pentru totdeauna. Răsunând ca un bocet cutremurător, secvența respectivă exprimă un lirism plin de amărăciune și de dor nestins ce pulsează în întreaga narațiune.

Pe de altă parte, punerea în ecou a vocii comunității, ce se face prin note sentențioase, meditative, exprimând un punct de vedere tradițional, colectiv, asupra trecerii și morții, asigură perpetuarea în narațiune a unui lirism reflexiv care, prin sobrietatea sa, cenzurează răbufnirile afective ale naratorului. Forma pronominală „noi”, în aceste cazuri, subliniază asumarea de către narator a viziunii colective și acceptarea realității vieții: „Pe toți ne așteaptă cineva în lumea de dincolo, dar nu în cer, *nu în cer*, *ci pe pământ*”; „Ce știm noi despre morți? Nimic sau aproape nimic. O să știm ceva mai mult despre morți după ce o să murim. Dar după ce o să murim *n-o să le putem spune celor vii nimic din ceea ce o să auzim ca morți*, *nimic din ceea ce o să vedem ca morți*”; „Noi oamenii − bieții de noi, bieții de noi! – avem nevoie de lacrimi cum avem nevoie de apă, cum avem nevoie de aer, de pâine. Nu, nu e adevărat. *N-avem nevoie de lacrimi*. Avem nevoie mai curând de zâmbete, *de cât mai multe zâmbete*”.

În romanul *Desculț* de Z. Stancu, intervine o voce anonimă, care este cea a conștiinței colective, deținătoare a unei filosofii specifice asupra vieții umane. Împletindu-se, vocea naratorului și cea anonimă generează dialoguri cu un spectru tematic variat, ce mențin în narațiune un lirism de esență interogativă:

„− *Ești schimbător ca vremea*, *Darie*.

− Sunt! Și ce poftești dumneata dacă sunt? Te superi pe vreme că e schimbătoare?

− *Nu*.

− Atunci, cu mine ce ai?

– *Tu nu eşti vreme*. *Tu eşti om*, *Darie*. *Şi asta e altceva*.

O fi”.

Alteori, vocea naratorului lasă să întrevadă prezența unui glas lăuntric, care verbalizează conținuturi sufletești de profunzime, lirismul subiacent al formației lui interioare:

„– *Cum de ce? Mai are vreun rost să te întrebi*, *Darie? Ție îți plac caii pentru că pe cal*, *tu*, *beteagul*, *te simți om întreg*, *îndemânatic și ager ca un șoim*.

– Bine, dar de ce îmi place apa râurilor, a lacurilor și a mărilor?

[…]

– *Ție*, *Darie*, *apele râurilor și apele lacurilor*, *apele fluviilor și apele mărilor îți sunt dragi pentru că ție*, *schilodule*, *în apă îți piere sfiala și îți piere stânjeneala*. *În apă mișcările tale sunt sprintee*, *vioaie*. *Îți piere și tristețea*. *În schimb*, *te cotropoește bucuria blajină a vieții*, *și toată făptura ta strâmbă*, *slabă*, *slută și urâtă cântă ca o vioară vrăjită*…”.

Alături de modalitatea autonimică și eterogeneitate, simptomele convenționale reprezintă niște indicatori ce scot în evidență proprietăți specifice ale vocii. În această ordine de idei, Laurrent Perrin susține că în virtutea unei concepții conform căreia sensul lingvistic al expresiilor este redat, în primul rând, de ceea ce este *spus* (în plan propozițional și conceptual), vocea reprezintă o funcție pur retorică asociată utilizării de semne. Ea mai degrabă relevă „gesticulația locuționară” despre care vorbește Berrendonner, decât semnificația lingvistică, sensul codificat al expresiei. Dar, precizează mai departe savantul, „sensul lingvistic al expresiilor nu se reduce la ceea ce ele spun. Anumite expresii au de asemenea (sau, uneori, în principal,) funcția de a certifica, în mod convențional, prin cod lingvistic, anumite proprietăți ale enunțării lor, adică ale vocii locutorului ce le enunță. Vorbim despre simptomul convențional asociat vocii. Anumite expresii codifică forța lor de simptom” (Perrin, 2009, p. 63). Printre acestea, Perrin semnalează *expresiile performative ori modale*, *interjecțiile și alte formule*. Primele, în mare măsură, asigură tonalitatea emotivă a vocii naratorului sau a personajelor în virtutea posibilității lor de asociere a diferitor simptome convenționale. Se știe, expresiile performative se referă la actele de vorbire teoretizate de J. L. Austin și J. Searle. Teoria actelor de vorbire se bazează pe echivalența dintre *a spune și a face*, definită de J. L. Austin drept „a spune ceva este, în sens deplin, a face ceva. Acest set include producerea anumitor sunete, producerea anumitor cuvinte în diferite construcții și producerea lor cu o anumită „semnificație” […]. Numesc (botez) actul „de a spune ceva” – în acest sens normal deplin – performarea unui act locutoriu” (Austin, 2005, p. 46). După cum afirmă Elena Constantinovici, „Teza centrală a acestei teorii de filozofie a limbajului este că nici cuvântul, nici propoziția, nici fraza nu reprezintă unitatea minimală de comunicare, ci *producerea* acestora în momentul în care se realizează *actul de vorbire*” (Constantinovici, p. 44). Cercetătoarea Alina Pătrunjel subliniază că, potrivit teoriei actelor de vorbire, „esența semnificației unui enunț nu

se reduce doar la condiția lui de adevăr, ci implică și luarea în considerare a scopului cu care acesta este folosit în actul concret de comunicare" (Pătrunjel, 2018, p. 134). Iar cercetătorul Alexandru Boboc susține că „Teoria „actelor de limbaj" ridică problema dependenței semnificației nu de simpla utilizare în limbă, ci de *contextul acțional al rostirii*, de *faptul rostirii*, acesta din urmă nefiind simplă spunere, zicere, enunțare a ceva" (apud Constantinovici). În funcție de acest *context* și de acest *fapt* un enunț se performează, adică i se adaugă o forță ilocuționară specifică situației de comunicare.

Expresiile performative aduc un plus de informație despre intențiile și reacțiile emoționale ale celui care vorbește, devenind simptome convenționale asociate vocii lui, și, la rândul lor, îi subiectivează și, totodată, liricizează expunerea. Printre acestea, se remarcă, în primul rând, actele de vorbire asertive, utilizate atât în vorbirea naratorului, cât și a personajelor. Să urmărim un exemplu:

„1.− Ai rămas văduvă, Mario…

− 2. Am rămas, mamă…

− 3. Și-ai venit să-mi cazi în vatră cu plozii…

− 4. Unde era să mă duc?…

− 5. Să fi așteptat la casa ta…

− 6. Casa mea! N-aveam nici de unele. A băut tot, înainte de a muri. Numai juncanii mi-au rămas" (Z. Stancu, *Ce mult te-am iubit*)

Asertivele evaluative (1, 3) din această secvență folosite de personajul mama constată, pe de o parte, noua condiție a fiicei, iar, pe de altă parte, servesc drept simptom convențional al unei forme de nemulțumire, cauzată de situația când fiica este nevoită să revină acasă. Reacția emoțională a mamei este susținută și de enunțul 5, care reprezintă un act de vorbire directiv, prin forma de conjunctiv trecut al verbului, ce atenuează impresia de ordin pe care-l trădează. Replicile fetei redate prin acte de vorbire de tip întrebare (4) și asertiv (6), servesc drept simptome convenționale a deznădejdii de care este copleșită și care este subliniată de exclamația „Casa mea!".

În următorul exemplu, asertivele evaluative asociază vocii naratorului, ce se adresează unui *tu* imaginar, un ton de încântare, susținut, în plan sintactic de prezența semnelor exclamative ce subliniază, alături de elementele figurative, firea expansivă a eului: „Alteori vântul se repede asupra ta ca un vrăjmaș. Te pălmuie și te biciuie.

Și dacă nu te ții bine pe picioare, te trântește în țărână. Ce dulce e vântul primăverii!

Da, e dulce vântul primăverii!

Și eu i-am cunoscut dulceața" (Z. Stancu, *Desculț*).

În romanul *Ce mult te-am iubit* de Z. Stancu asertivele evaluative devin, de asemenea, simptome convenționale ale unei stări de regret, suscitată de conștientizarea, de către personajul-narator, a imposibilității de a întoarce timpul înapoi pentru a-și exprima înalta sa considerație mamei: „Și eu am

iubit-o pe mama. Mult, mult de tot am iubit-o eu pe mama, însă n-am apucat să-i spun. A murit, a murit de-adevăratelea şi eu n-am apucat să-i spun c-o iubesc, n-am apucat să-i mulţumesc că m-a adus pe lume".

Tonalităţile lirice ale vocii naratorului sunt susţinute şi de actele de vorbire interogative, care, deseori cuprind întrebări retorice, trăsătura lor esenţială, fiind emotivitatea. De aceea prezenţa acestora în discursul naratorului corespunde unor simptome convenţionale ale unor dileme, nedumeriri, confuzii, în raport cu sine şi cu lumea, ce generează un lirism plin de patos, cum e în proza lui M. Drumeş, Z. Stancu: „Ce se întâmplase? Se ferea de mine, mă ocolea? Îi era teamă să-mi întâlnească privirile? Încă mai lupta cu ea? Tot nu-şi dădea seama că se isprăvise cu împotrivirea ei?" (M. Drumeş, *Invitaţie la vals*); „Mama îşi doarme somnul de veci şi eu trăiesc. E bine că trăiesc? E rău că trăiesc? Nu e nici bine, nu e nici rău…nici bine, nici rău… Nu e în nici un fel. Trăiesc. Şi atât. Nu e destul? *E totul"*. (Z. Stancu, *Ce mult te-am iubit*) De asemenea, în proza lui Z. Stancua, actele de vorbire interogative servesc drept pretext pentru reflecţii: „Aţi rămas lângă cişmea noaptea? Apa curge mai vie, mai repede parcă, gâlgâiala ei pare plină de bucurie. Dacă o încerci, bagi de seamă că are alt gust – gust de miez de pământ.

Aţi adormit vreodată pe câmp noaptea? Dorm pe câmp noaptea, înfăşurat în cojoc ori împătură. E tare pământul! E tare. Când îl calci cu piciorul, e tare. Noaptea, când te-ntinzi pe ierburi să dormi, şi ierburile se culcă sub tine supuse, pământul e moale, mătăsos, de parcă ar fi făcut din puf de nori străvezii" (Z. Stancu, *Desculţ*).Tot ele devin suportul unor dialoguri interioare ce întreţin pe largi parcursuri lirismul interogativ şi, datorită intonaţiei ascendente cu care sunt rostite, adaugă intensitate vocii narative:

„Dar sunt om.
Şi în om se aprinde o flacără.
Cine o aprinde?
De ce o aprinde?
Spune-mi: te poţi mulţumi cu iarba?
Alergi prin ea cu picioarele desculţe.
Şi picioarele ţi se udă de rouă.
Când eşti copil, asta îţi place.
Dar te poţi hrăni oare cu iarbă?
Nici iarba nu e a ta.

Şi ce minunată este pădurea! Nimeni n-o ştie mai bine ca mine. I-am cunoscut toţi copacii şi toate păsările.

Crezi că seaman un copac cu alt copac?
Crezi că seamănă o ramură cu altă ramură?
Crezi că seamănă o frunză cu altă frunză?
Te înşeli.

Mai curând seamănă un om cu alt om decât un copac cu alt copac, o ramură cu altă ramură, o frunză cu altă frunză" (Z. Stancu, *Desculţ*).

Actele de vorbire de tip cerere de asemenea asociază vocii eului diverse simptome convenționale:

„− **Taci cu mama, taci cu mama, taci cu mama!**

Nu tace Evanghelina. Nu tace Ion. Scutecele mereu trebuie spălate, schimbate, uscate. Mama are ochi frumoşi, coade lungi, galbene ca ovăzul copt, mijloc subţire.Văduvă la şaptesprezece ani!…

− **Taci cu mama, taci cu mama, taci cu mama!…**" (Z. Stancu, *Desculț*). În această secvență, actele directive subliniate devin simptome convenționale ale unei alerte interioare înăbușite de personaj prin acest îndemn matern: „Taci cu mama" menit să calmeze nu numai copilul, ci și să potolească neliniștea din interiorul ei. Actele directive alternează deseori cu cele promisive, iar, datorită tonului solemn cu care sunt rostite, asociază vocii gravitate:

„− Când ai să te faci mare, Darie, să mergi să vezi munţii şi să te-ntorci acasă să ne spui şi nouă, cum sunt…

− Da, mamă, am să merg să văd munţii.

− Şi-apoi să te duci să vezi marea şi să te-ntorci acasă să ne spui şi nouă cum e…

− Da, mamă, am să merg să văd marea"(Z. Stancu, *Desculț*).

Iar actele de vorbire de tip invitație asociază uneori vocii interioare a eului căldură și încântare: „Auzeam de pe acum un glas care mă chema, care mă momea:

− Vino, Darie… Vino şi vezi minunata cetate…" (Z. Stancu, *Desculț*).

Alături de expresiile performative, interjecțiile asociază vocii narative diverse simptome convenționale, ce trimit la reacțiile emotive ale eului. Se știe că interjecțiile au funcția de a exprima senzații, sentimente, emoții, caracterizându-se printr-o intonație specifică de tip exclamativ. Apariția acestora în vorbirea personajelor ori a naratorului emfatizează, adaugă o nuanță patetică discursului lor, semnalând participarea lor afectivă la cele întâmplate. De notat faptul că, spre deosebire de poeți, prozatorii recurg mai rar la virtuțile interjecțiilor de a emfatiza și sensibiliza discursul. Le utilizează mai des L. Blaga, Z. Stancu, M. Drumeș, M. Sadoveanu. De multe ori, una și aceeași interjecție la același autor ori la autori diferiți devine simptomul convențional al unor stări diferite: de nedumerire „Ah, Doamne! Răspunse Leonte, „parcă n-am fi fost martorii tăi" (L. Blaga, *Luntrea lui Caron*); de mirare „Ah, ah. Ce ți-s obișnuințele imaginației! " (L. Blaga, *Luntrea lui Caron*); de fascinație „Ah, draga de ea! Cât mă iubea!" (M. Drumeș, *Invitație la vals*); de nemulțumire „Ah, casierul se mișca așa de greoi, ca într-un film au relanti" (M. Drumeș, *Invitație la vals*); de regret „Ah, Doamne, ce mare scriitor ar fi ieșit din mine dacă tata mi-ar fi transmis puternicul și coloratul lui dar de a povesti (Z. Stancu, *Ce mult te-am iubit*); deseori de emotivitate afișată ce descoperă un sentimentalism artificios „Ah, adu-mi aminte să trecem pe la bijutier" (M. Drumeș, *Invitație la vals*); „Ah, uitasem de ziua asta…" (M. Drumeș, *Invitație la vals*); „Ah, ce leneșă sunt! Aștepți de mult? (G. Ibrăileanu, *Adela*). Interjecțiile, după cum am subliniat, schimbă intonația

vocii într-una exclmativă și, indiferent de nuanța afectivă ce o concretizează, scoate în evidență, în primul rând, starea de afect a vorbitorului: „Simion? Oh, bietul Simion! S-a întors, dar nu mai era morar”, mă lămurește doamna preoteasă” (L. Blaga, *Luntrea lui Caron*); „Oh, dar lucrurile nu mai sunt așa de simple” (M. Eliade, *Maitreyi*); „O!…doamne, Doamne!…nu cumva și mâinile mamei sunt la fel?”(Z. Stancu, *Ce mult te-am iubit*)

Or, modalitatea autonimică, eterogeneitatea constitutivă și simptomele convenționale devin importante surse de subiectivare a vocii narative și, nu în ultimul rând, de liricizare a regimului narativ instituit de narator.

Referințe bibliografice:

1. AUTHIER-REVUZ, Jacqueline. Hétérogénéité montrée et hétérogénéité constitutive: éléments pour une approche de l ,autredans le disco. În: Documentation et Recherche en Linguistique Allemande Vincennes, 1982, nr. 26, p. 91-151. [online] Disponibil: https://www.persee.fr/doc/drlav_0754-9296_1982_num_26_1_978#drlav_0754-9296_1982_num_26_ 1 _T1_0091_0000 [citat 14.08.2021]

2. AUSTIN, John Langshaw. Cum să faci lucruri cu vorbe. Piteşti, 2005.

3. BAL, Mieke. Voix/Voie narrative – la voix métaphorée. In: Cahiers de Narratologie, 2001, nr. 10.1, p. 9-36.

4. BARBERIS, Jeanne-Marie. Présentation. In: Cahiers de praxématique, 2007, nr. 49, p. 7-22.

5. CONSTANTINOVICI, Elena. Teoria actelor de vorbire – constituire și evoluție. [online] Disponibil: https://ibn.idsi. md/sites/default/files/imag_file/44-50.pdf [citat 12.07.2021]

6. CORLĂTEANU, Nicolae, ZAGAEVSCHI, Vladimir. *Fonetica*, Chișinău, 1993.

7. KAEMPFER, Jean, ZANGHI, Filippo. La voix narrative. [online] Disponibil: https://www.unige.ch/lettres/framo/en seignements/methodes/vnarrative/vnintegr.html [citat 17.07.2021]

8. KONOPCZYNSKI, Gabrielle. La voix: monosupport ou multisupport? In: Cahiers de praxématique. 2007, nr. 49, p. 33-56.

9. MAINGUENEAU, Dominique. Lingvistica pentru textul literar. Iași, 2008.

10. PĂTRUNJEL, Alina. Modele de descriere a actelor de vorbire în lingvistica pragmatică. În: Akademos, 2018, nr.4, p. 133-136.

11. PERKO, Gregor. Modalisation autonymiquie et dinamisme communicatif. [online] Disponibil: https://www.eer.cz/f iles/2012-1/2012-1-20-Perko.pdf [citat 16.07.2021]

12. PERRIN, Laurent. Aspects de la voix du locuteur à l’intérieur du sens. In: Cahiers de praxématique, 2007, nr. 49, p. 79-101.

13. PERRIN, Laurent. La voix et le point de vue comme formes poliphonique externe. In: Langue française. 2009/4, nr. 164, p. 61-79.

CZU:378.14(430):811.135.1’243
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.21

LIMBA ROMÂNĂ CA LIMBĂ STRĂINĂ LA UNIVERSITATEA JOHANNES GUTENBERG-MAINZ

Anca GÂȚĂ
Institutul Limbii Române din Bucureşti,
Facultatea de Litere, *Universitatea „Dunărea de Jos” din Galaţi*
Universitatea Johannes Gutenberg – Mainz

Rezumat. *Limba română ca limbă străină este o disciplină academică a cărei predare în universități din lume se asociază adesea cu studiul culturii române*, *fie ca discipline independente*, *fie în mod integrat*. *Din 2013 până în prezent*, *la Universitatea Johannes Gutenberg din Mainz* (*JGUM*), *disciplinele* Limba română ca limbă străină *și* Introducere în cultura română *se predau studenților din domeniul filologic și din orice facultate a universității sau din universități partenere ale JGUM la nivel de licență*, *master*, *doctorat și post-doc*, *inclusiv studenți Erasmus prin intermediul activităților organizate de Lectoratul Institutului Limbii Române la Mainz*. *În formarea competențelor lingvistice de română ale cursanților*, *sunt aplicate principii tradiționale și recente ale didacticii limbilor străine*, *ale pragma-lingvisticii vizându-se performanțe lingvistice ale cursanților de nivel A2*, *B1-B2*, *C1*, *în conformitate cu Cadrul european de referință pentru limbi* (*CECRL*) *precum și competențe specifice de traducere*.

***Cuvinte-cheie*:** *cheie: didactica limbilor străine*, *pragma-lingvistică*, *traducere*, *atelier didactic*.

Abstract. *Romanian as a foreign language is an academic subject the teaching of which in universities abroad is often associated to the study of Romanian culture either as independent subjects or integrated together*. *Since 2013 up to the present*, *at the Johannes Gutenberg University - Mainz* (*JGUM*), *the subjects* Romanian as a foreign language *and* Introduction to the Romanian culture *are available to students specializing mainly in Letters*, *Linguistics and History*, *as well as in any other academic field of the university or partner universities at bachelor*, *master*, *PhD and post-doc levels*, *including Erasmus students by means of the activities organised by the Romanian Language Institute Lectorate at the Romanisches Seminar of the JGUM*. *In forming and developing linguistic competences of Romanian*, *traditional and recent principles of foreign language methodology are applied*, *as well as those of pragma-linguistics while attempting at taking the students to the A2*, *B1-B2*, *C1*, *levels of the CEFR* (*Common European Framework of Reference for Languages*), *as well as specific translation competences*.

Keywords. *foreign language teaching methodology*, *pragma-linguistics*, *translation*, *language workshop*

Preambul istoric

Limba română „ca limbă străină" în universități din lume este o disciplină academică a cărei predare este asigurată și promovată de Guvernul României, prin intermediul Ministerului Educației și Ministerului Afacerilor Externe, activitățile academice și de promovare fiind administrate logistic și științific de către Institutul Limbii Române din București care coordonează Corpul Lectorilor români în străinătate[1].

În urmă cu cincizeci de ani, la Seminarul de romanistică al Universității Johannes Gutenberg din Mainz (JGUM), profesorul de filologie romanică Wilhelm Theodor Elwert, cu studii la Lausanne, München și Freiburg im Breisgau, fost lector de filologie romanică la Universitatea din Pisa, a stârnit și alimentat interesul comunității academice de la JGUM pentru limba și cultura română, organizând primele evenimente de promovare a limbii și culturii româneşti, precum şi activităţi de predare ale acestora. Ulterior, Dr. Gerhard Damblemont, lector de literatură franceză la Roma, se implică în aceste activități, dedicând o mare parte din preocupările sale academice acestei colaborări și constituindu-și o uriașă bibliotecă de literatură și cultură românească[2], amplu promovată în reuniunile academice curente de la Mainz. De asemenea, Gerhard Damblemont publică articole despre scriitori români și opera acestora. În anii optzeci și nouăzeci, predau cursuri de limbă și cultură românească dr. Augustin Alexandru Bidian, de formație filosof și iubitor de cultură românească şi dr. Gerhardt Csejka cu studii de germanistică și romanistică, scriitor, și unul dintre cei mai activi traducători de literatură română în limba germană[3].

În acest fel s-a construit tradiția studiului limbii și culturii române la JGUM, dar poate nu ar fi existat azi aici un lectorat , fondat în 2013 fără eforturile susținute ale Institutului Limbii Române din București (ILR), alături de Ambasada României la Berlin și dăruirea a trei membri de elită ai corpului academic de la JGUM, Dr. Wolf Lustig, directorul academic al Seminarului de Romanistică (2000-2017), vorbitor a douăsprezece limbi, între care și româna, Prof. dr. Hans Christian Maner (din 2006), de la Departamentul de istorie, specialist în istorie est-europeană și românească, și coordonator, din 2009, al filialei din Mainz a Societății sud-est europene (Zweigstelle Mainz der Südosteuropa-Gesellschaft), care organizează evenimente legate de culturile

[1] https://www.ilr.ro/category/lectorate/corpul-lectorilor/

[2] După decesul domnului Damblemont, în 2014, familia a donat integral biblioteca de carte românească universității din Mainz, donație preluată de Dr. Wolf Lustig. Am prelucrat personal această donație pentru a fi inventariată de serviciile bibliotecii universitare e la JGUM în anii 2016-2017. Aceste volume se regăsesc azi pe rafturile bibliotecii campusului din Mainz și sunt accesibile prin împrumut interbibliotecar și studenților de la Facultatea de traduceri din Germersheim sau din alte universități.

[3] O prezentare detaliată a activității Lectoratului ILR de la JGUM este disponibilă în acces liber în volumul editat cu ocazia Congresului internațional aniversar a 20 de ani de existență ILR „Douăzeci de ani de tradiție și internaționalizare", septembrie 2019. (Cuibus și Ivancu, 2019, pp. 94-98) http://www.ilr.ro/wp-content/uploads/2019/11/VOLUM-INSTITUTUL-LIMBII-ROMANE_20-de-ani_2019-1.pdf

din spaţiul de limbă română. Profesorul Maner întreține relații de colaborare și schimburi academice cu numeroase universități din România și Institutele de istorie ale Academiei române, organizând anual o excursie de studii în România pentru viitorii istorici. Acestora li s-a alăturat Prof. dr. Sylvia Thiele, specializată în didactica limbilor romanice, care, a avut în responsabilitatea academică activitatea lectoratului ILR, atât ca decan, în perioada 2018-2020, cât și ca director al Seminarului de romanistică în 2020-2021, continuând azi această implicare, ca specialist în didactica limbilor și coordonator al unor proiecte transeuropene de formare multilingvă[4]. Lectoratul ILR a fost și este cadrul în care și-au desfășurat activitatea până în prezent trei lectori de limbă și cultură română[5].

1. Oferta didactică a Lectoratului ILR la Universitatea Johannes Gutenberg din Mainz

1.1. Predare

Activitatea didactică solicitată de Seminarul de romanistică, JGUM, este reprezentată prin următoarele componente, de regulă, identice pentru semestrele 1 şi 2:

Limba română pentru începători A1-A2 – Curs practic (exerciţii), 2 ore/ săptămână

Limba română pentru avansaţi A2-B1 – Curs practic (exerciţii), 2 ore/ săptămână

Introducere în cultura română – Prelegere interactivă, 2 ore/săptămână

Lecturi româneşti şi traduceri B1-C1 Curs –practic (exerciţii), 2 ore/ săptămână

Aceste activităţi sunt prevăzute ca facultative sau opţionale, în funcţie de alegerea studenţilor, după cum urmează:

- Regim facultativ:
  - Auditor liber (*Hörer*), cu frecventarea activităţilor conform propriului program academic şi profesional şi propriului parcurs didactic;
  - Auditor liber (*Hörer*), cu frecventarea activităţilor conform propriului program academic şi profesional şi propriului parcurs didactic, cu evaluare finală cu un calificativ de tip admis/respins; în acest caz, studentul are obligaţia de a studia o limbă străină, alegând, de regulă, unul dintre cursurile practice (exerciţii) de limbă română, conform nivelului său de competenţă lingvistică.

[4] Dintre cele mai recente, face parte proiectul FORTHEM, cf. https://www.forthem-alliance.eu/fit-forthem/, la care este asociat și lectoratul ILR. A se vedea și https://www.forthem-alliance.eu/objectives/labs/multilingualism-in-school-and-higher-education/

[5] Dr. Ioana Maria Şarcă (2013-2014), lector universitar la Universitatea din Oradea, Dr. Cătălin Constantinescu (2014-2016), conferenţiar universitar la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași. Dr. Anca Gâță (2016 – 2021/22), profesor universitar la Universitatea „Dunărea de Jos" din Galaţi.

- Regim opţional: student, cu frecventarea activităţilor conform propriului parcurs didactic, cu evaluare finală cu notă consemnată în registrul matricol. În acest caz, studentul are obligaţia de a urma un „modulul de limbă şi cultură română”. Studenţii pot urma concomitent sau succesiv (pe parcursul a 2-3 semestre) activităţile didactice din cadrul acestui modul. De regulă, modulul este ales ca *Replacement module* (*Ersatz Modul*) de către studenţii din domeniul ştiinţelor socio-umane, care, din motive personale sau profesionale, nu pot efectua un stagiu semestrial Erasmus în străinătate. Modulul este compus din:
  - unul dintre cursurile practice (exerciţii) de limbă română sau ambele, conform nivelului de competenţă lingvistică al cursantului;
  - cursul de *Introducere în cultura română*.

Perioadele de predare variază între 10 și 16 săptămâni pe semestru.

1.2. Fişe de lucru şi materiale auxiliare pentru cursurile de limbă (LRLS)

În vederea activităţilor desfăşurate la cele trei activităţi didactice de limbă română pe parcursul celor șase semestre, se folosesc fişe de lucru, adecvate nivelului de competenţă lingvistică vizat şi diverselor subcompetenţe de comunicare, realizate în acest scop din perspectiva didacticii limbilor străine, și modificate și actualizate continuu, conform receptării acestora de către cursanți. Sunt folosite ca punct de plecare, în acest scop, materiale personale anterior realizate și materiale de referinţă în domeniul limbii române ca limbă străină. Sunt avute în vedere principii de didactică a limbilor străine și recomandări din *Cadrul european de referinţă pentru limbi străine*. Pentru elaborarea fişelor, se foloseşte formatul standard (A4) atât în vederea unei manipulări didactice uşoare (imprimare, scanare, editare ulterioară), cât şi pentru a da cursantului posibilitatea de a completa şi de a utiliza fişele individuale în activităţile din afara clasei.

În vederea utilizării unei game largi de materiale didactice auxiliare, a fost compilată o listă de categorii v. mai jos) pe baza bibliografiei recente din domeniu, a fost realizată o selecţie de imagini şi documente autentice, au fost selectate secvenţe de interacţiuni pe suport video sau audio şi adaptate documente autentice (formulare, informaţii turistice, meniuri), pentru o mai bună receptare conform nivelului de studiu (cf. și Beacco, 2007):

Imprimate scrise şi/sau ilustrate (*Formulare*, *reclame*, *oferte*, *prospecte*, *calendare*, *orare*, *program instituţii* / *birouri*, *facturi*, *meniuri*, *bilete de transport*, *reviste*, *ziare*, *reţete de bucate*, *instrucţiuni*, *anunţuri publicitare şi de mică publicitate*, *felicitări pentru diverse ocazii*, *arbore genealogic*. *Fragmente literare*. *Imagini*, *fotografii*, *timbre: anotimpuri*, *forme de relief*, *aşezări*, *clădiri*, *profesii*, *persoane etc*. *Benzi desenate*.). *Documente audio autentice sau simulate didactic* (*Mesagerie de voce*,

fragmente emisiuni radiofonice, *anunţuri aeroport / gară*, *publicitate radio*, *muzică*.) *Documente video* (*Fragmente filme*, *emisiuni televiziune*, *desene animate*, *reclame TV*). *Documente virtuale* (*Website-uri*, *bloguri*, *publicitate virtuală*. *Imagini culori*.) *Realia* (*Obiecte uzuale disponibile în mediul de formare şi/sau special integrate în activităţile didactice*: *mobilier*, *birotică*, *monede*, *bancnote*, *instrumente*, *hărţi etc*.)

Fişele de lucru realizate exploatează concepte metodice şi didactice recurente tradiţionale și recente în domeniul predării-învăţării limbilor străine. Având în vedere un nivel de competenţă lingvistică A.1, de la care pornește demersul didactic, se urmărește, în special, familiarizarea studenţilor cu elemente accesibile de vocabular şi culturale, care pot fi relativ frecvent întâlnite în context românesc, în vederea atingerii unor performanţe lingvistice de tip A.2 / B.2 şi formării unui statut al cursantului de utilizator independent al limbii.

Pe lângă alte domenii lexicale abordate în contextul prezentat, câmpul lexical al obiectelor de îmbrăcăminte reprezintă una dintre zonele investigate și explorate din punct de vedere didactic pentru a crea activități diverse de dezvoltare a competențelor lingvistice. Tematica vestimentară este interesantă și atractivă (cf. Gâță 2019, p. 255) deoarece abordarea didactică se poate face din perspectivă multiculturală, valorificându-se cunoștințele generale și enciclopedice ale cursanților precum și articolele de vestimentație disponibile ad-hoc (*Realia*, sau simulate, a se vedea mai sus), diferite de la o cultură la alta, fiind utile intersectările între (sub)câmpurile lexicale, precum cele corespunzând accesoriilor vestimentare, anotimpurilor, localizărilor geografice, țesăturilor, materiilor de bază, culorilor, precum și având în vedere dimensiunea interactivă, cooperativă a abordărilor dialogale în contextul exploatării acestui vocabular cu dezvoltarea unor competențe pragmatice prin care se activează tipare și structuri sintactice uzuale

ex. nivel B2 *Ce bluză îți place mai mult? **Cea** verde sau **cea** roșie? Ce geantă cumperi? Pe cea din piele sau pe cea din piele sintetică?*

Preiau mai jos, spre exemplificare, o parte din constatările și activitățile create, prezentate într-un articol anterior. Textele sau dialogurile integrate în activități de formare, exersare și dezvoltare a deprinderilor lingvistice sunt create prin simularea unor interacțiuni, încercându-se, pe cât posibil, și realizarea / înregistrărilor audio corespunzătoare pentru a le pune la dispoziția cursanților (Gâță 2019, p. 268-271 ff.):

1. Ascultați textul. Lucrați în echipă și alegeți din plicuri imaginile corespunzătoare. Citiți textul:

Mirela pleacă în vacanță la niște prieteni

Mirela: E vară și nu e frig, dar iau / pot lua multe haine pentru că merg cu autocarul. Asta e lista: trei bluze, două fuste, o jachetă, un pulover, o vestă

veche, două perechi de blugi, o pereche de pantaloni scurți, o pereche de cizme, una de pantofi, niște adidași, șase perechi de șosete, niște ciorapi pentru cizme, două costume de baie, o poșetă și o umbrelă. E vreme bună, iar dacă plouă, cizmele și vesta sunt comode.

2. Întrebați colega / colegul completând spațiile cu cuvintele lipsă. Răspundeți la întrebări. Alegeți adjectivele la forma potrivită. Folosiți toate adjectivele. Un răspuns nu are nevoie de adjectiv.

alb – albă – galbenă – negre – roșie – roșii – verde

Ce culoare e jacheta? – Jacheta e _____.

__ culoare e puloverul? – _____ e _____.

Ce _____ sunt bluzele? – Una e _____, una e _____ și una e _____.

__ _____ sunt cizmele? – _____ sunt _____.

__ _____ ___ pantalonii scurți? – _____ sunt _____.

clasici – comozi – veche – ???

Ce vestă ia Mirela? – Ia o vestă _____.

Cum sunt blugii? – _____ sunt _____.

Ce fel sunt pantofii? – _____ sunt _____.

Ce marcă sunt adidașii? – _____ sunt marca _____.

De asemenea, *definiția didactică* – uneori imperfectă din punct de vedere lexicografic, fie pentru că e simplificată, fie pentru că se preferă o anumită perspectivă asupra termenului / obiectului definit – poate constitui un suport adecvat pentru formarea și dezvoltarea competențelor lingvistice. Abordarea definiției didactice mi-a permis, în contextul studiului asupra lexicului vestimentar (Gâță, 2019) elaborarea / unei „legi" / unui „*principiu*" *de didactică a lexicului*: În scopul predării-învățării unităților lexicale care aparțin unui anumit (sub)domeniu ontologic, se identifică un obiect reprezentativ pentru respectivul domeniu, a cărui „etichetă" lingvistică se prezintă în mod unitar alături de unitățile lexicale corespunzătoare elementelor structurale ale obiectului reprezentativ identificat pentru domeniul în cauză, de exemplu, *cămașă* / *bluză* și meronimele corespunzătoare, respectiv, *mânecă lungă* / *scurtă*, *nasture*, *guler*, precum și hiperonimul *haină* / *îmbrăcăminte*, chiar dacă acesta prezintă o polisemie care poate fi discutată într-o etapă ulterioară sau la un nivel superior. Adaptarea definiției lexicografice, folosind uneori mai multe surse este esențială, definiția de dicționar nefiind totdeauna pertinentă din punct de vedere didactic.

Materialele create pot fi exploatate și în predarea limbii române ca a doua limbă sau pentru alofoni (cazul Republicii Moldova, în special în Regiunea autonomă Găgăuzia).

2. Cultura română

Pentru cursul de *Introducere în cultura română* (Prelegeri interactive, 2 ore/săptămână) prezentările Powerpoint sunt ilustrate cu imagini (fotografii, hărţi) şi îmbogăţite cu hyperlink-uri la documente video şi audio cu specific cultural (extrase din concerte, spectacole, filme artistice, interviuri, documentare etc.). Se utilizează un material auxiliar reprezentat de reviste, albume de artă, monografii de cultură şi civilizaţie. Prezentările sunt organizate pe principii tematice și interconexiuni și relaționate, astfel încât într-o prezentare / curs sunt transmise informații cu privire la geografie, istorie, economie, literatură, muzică, arte plastice, turism etc.

3. Lectoratul digital

În perioada aprilie 2020 – octombrie 2021, în contextul pandemic, lectoratul a funcționat în regim / mediul digital, atât pentru activitățile de predare, cât și pentru cele de îndrumare, consultații, comunicare curentă cu studenții și personalul administrativ, nemaiexistând acces, pentru studenți, decât la bibliotecă.

În ciuda tuturor provocărilor și aspectelor negative ale desfășurării activității academice în mediul digital, a existat un beneficiu, în ce privește Lectoratul de la Mainz, anume disponibilitatea cursurilor pentru studenții din al doilea campus al JGUM, de la Germersheim, unde se află Facultatea de Traduceri, la aproximativ 100 km de Mainz. Aceştia nu puteau participa în mod normal la cursurile oferite in praesentia. Pe baza deprinderilor de folosire a platformelor digitale create în contextul pandemic, va fi menținut în semestrele următoare un curs suplimentar de limbă la nivel începător în regim digital pentru studenții în domeniul traducerilor și limbilor moderne aplicate, extrem de interesați în a-și lărgi paleta de competențe și având și o mare disponibilitate pentru a învăța limbi străine și un sistem de lucru care îi ajută să atingă performanțe rapid și să-și însușească competențele de comunicare de bază în limba română.

A existat aceeași parte bună a digitalizării forțate și pentru studenții Erasmus care au avut dificultăți în a se înscrie la alte cursuri, idem pentru cei înscriși regulat la JGUM și aflați teoretic în stagiu Erasmus, putând continua cursurile la universitatea de origine chiar fără credite, în regim facultativ, pentru a continua să își îmbunătățească performanțele.

În aceleași cadre a fost mult mai simplă participarea invitaților la cursurile de cultură, în vederea diversificării acestora. Invitați au fost colegi din universitatea mea de proveniență și colegi lectori ILR din alte universități din străinătate cu teme care au completat lista celor disponibile la Mainz pe care apoi le-am putut interconecta cu temele uzuale programate . E o practică care va fi menținută în continuare și, pe baza unui proiect în curs de dezvoltare o vom extinde și la cursurile de limbă, nu numai la cele de cultură. Dintre temele prezentate de invitați:

Prof. dr. Constantin Ardeleanu, Universitatea „Dunărea de Jos din Galați" –

Dunărea de Jos între imperii – formarea națiunii române

Geopolitică, *economie și ecologie la Dunărea de Jos*

Lect. dr. Oana Celia Gheorghiu, Universitatea „Dunărea de Jos din Galați"

Perspective anecdotice asupra comunismului românesc: *povestiri din Epoca de Aur*

Dr. Florin Cioban, Lectorat ILR, Universitatea Eötvös Loránd, Budapesta

Tradiții de iarnă în cultura română

Dr. Nicolae Stanciu, Lectorat ILR, Universitatea din Skopje

Eroi mitici în culturile balcanice

Dr. Silvia Irina Zimmermann, Centrul de cercetări Carmen Sylva, Arhiva princiară de la Neuwied

Priect de editare: Corespondența cuplului regal Carol I și Elisabeta de România cu Prințul Karl Anton von Hohenzollern-Sigmaringen din Arhivele Naționale, *București* (*1866-1885*)

Dr. Ovidiu Ivancu, Lectorat ILR, Universitatea din Vilnius

Cultura română în mișcare de la est spre vest. *O scurtă istorie a ideilor*.

Scriitor, editor și redactor Marian Coman, Editura Nemira, București

Un interviu despre ficțiune

Dr. Oana Uță-Bărbulescu, Lectorat ILR, Universitatea din Oxford

Limba română între limbile romanice

Dr. Romanița Constantinescu, Lectorat ILR, Universitatea din Heidelberg

Stema Principatelor Unite ale României (*1859-1866*)

4. Marketing cultural și lingvistic

Pornind de la principiul că cel mai bun marketing al unui curs este reprezentat de modalităţile efective de derulare a acestuia, pe parcursul activităţilor didactice au fost vizate, în măsura timpului alocat și posibilităților logistice, dezideratele diverse ale cursanţilor: aceştia doresc, în mod distinct şi în măsuri diferite, conversaţie uzuală, gramatică, exprimare în scris, lexic tematic, audiţie, teme, materiale de lectură, bibliografie suplimentară. Având în vedere numărul limitat de ore, specificul limbii române, statutul de auditor liber al unora dintre studenţi, precum şi frecventarea unor cursuri de către colegi de la Seminarul de romanistică, sarcinile didactice sunt combinate și diversificate, diferind de la un semestru la altul.

Materialele şi suporturile didactice oferite de ILR constituie Biblioteca Lectoratului şi permit această diversificare, precum și concepția de materiale didactice şi auxiliare proprii utilizate în demersul pedagogic.

O importantă contribuţie la promovarea Lectoratului o au acțiunile extra-curriculare precum serile culturale sau atelierele tematice. Din păcate, ca în multe alte domenii, consecințele pandemiei pe care le trăim încă, s-au regăsit în dispariția serilor culturale în cadrul cărora participanții la cursuri contribuiau cu propriile prezentări și intervenții la fixarea și diseminarea cunoștințelor despre cultura română. În contextul desfășurării tuturor activităților didactice în regim digital în ultimele trei semestre a fost imposibilă realizarea acestor evenimente în același regim, studenții fiind suprasolicitați. Am reușit să

păstrăm, în al doilea semestru digital, atelierul de traduceri și cel de teatru, urmând să fie reluate tot în sistem digital.

Studientag Rumänien este un eveniment anual organizat de Departamentul de istorie est-europeană în colaborare cu Lectoratul ILR:

- Ediția a treia (2015): *Räume und Menschen in Geschichte*, *Literatur und Politik Rumäniens* (*19-21 Jahrhundert*) – Spații și oameni în istoria, literatura și politica României (secolele XIX-XXI)
- Ediția a patra (2016): *Traditionelle Volkskultur in Literatur und Film* – Cultura populară tradițională în literatură și film
- Ediția a cincea (2017): *Rumänien und EUropa*. *Blick nach vorne mit oder ohne Erinnerung? Privind înainte cu sau fără amintiri?*
- Ediția a șasea (2018): *Erster Weltkrieg und die kulturellen Folgen – vergleichende und regionale Perspektiven* – Primul război mondial și urmările sale culturale – perspective comparative și regionale – comunicare personală cu privire la opera lui Camil Petrescu.
- Ediția a șaptea (2019): *Migration – Heimat – Identität*. Migrație – Locuri de origine – identitate
- Ediția a opta (2020): *Die Moldau*. *Zwischen Imperien und Kulturräumen* – Moldova.Între imperii și spații culturale
- Ediția a noua (2021): „*Die Minderheit der Roma – Geschichte*(*n*) *zwischen Ausgrenzung und Anerkennung*" – Minoritatea romă – Istorie / istorisiri între excluziune socială și recunoaștere

Referințe bibliografice:

1. Beacco Jean-Claude. *L'approche par compétences dans l'enseignement des langues*. Paris: Didier, 2007.
2. Cuibus, Daiana și Ivancu, Emilia (ed.). *ILR – 20 de ani de tradiție și internaționalizare*. București / Craiova: Sitech, 2019. Disponibil: http://www.ilr.ro/wp-content/uploads/2019/11/VOLUM-INSTITUTUL-LIMBII-ROMANE_20-de-ani_2019-1.pdf
3. Gâță, Anca.Le champ lexical de l'habillement dans l'enseignement-apprentissage du roumain langue étrangère. În *Mélanges francophones*, Annales de l'Université „Dunărea de Jos" de Galați, Fascicule XXIII Numéro 17/Volume XIV, „Regards croisés sur le code vestimentaire: des pratiques sociolinguistiques aux représentations littéraires", Drăgoi, Mirela și Ganea, Alina (ed.), p. 255-271.

CZU:821.135.1-34.09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.22

CONSUMUL ATIPIC AL MÂNCĂRII ÎN BASMELE LUI B. P.-HASDEU

Olesea GÎRLEA
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC

Rezumat. *Articolul se axează pe dominanta digestivă a basmelor lui B. P.-Hasdeu, în special pe elementele gastronomice, care devin parte a ficțiunii fără de care ar fi imposibil derularea firului narativ: ingurgitarea eroului, hrănirea intermediarului care asigură conexiunea dintre lumea pământească și cea de dincolo, depășirea obstacolelor prin consumul exagerat al bucatelor, fertilizarea prin intermediul alimentelor, canibalismul, sacrificarea propriului corp constituie principalele momente analizate.*
Cuvinte cheie: *ritual, sacrificiu, ingurgitare, marginea lumii, gastronomie*

Abstract. *The article focuses on the digestive dominance of B .P.-Hasdeu's fairy tales, especially on the gastronomic elements, which become part of fiction without which it would be impossible to unfold the narrative thread: swallowing the hero, feeding the intermediary who ensures the connection between the earthly world and the afterlife, overcoming obstacles through excessive consumption of food, fertilization through food, cannibalism, the sacrifice of one's own body are the main moments analyzed.*
***Keywords*:** *ritual, sacrifice, swallowing, the edge of the world, gastronomy*

Într-o primă etapă a cercetării noastre vom observa că imaginarul gastronomic din basme se detașează de gândirea tranzitivă, astfel raportul dintre subiect/obiect pune problema reprezentării dintre real și simbolic, dintre ceea ce cunoaștem despre alimente și ceea ce derivă din firul narativ al fabulei.

Gilbert Durand în studiul său despre imaginar intitulat *Structuri antropologice ale imaginarului* pornește de la ideea tradiției din Occident bazată pe datele arhetipologiei, prin care se dă „plăcerilor burții" o interpretare mai mult sau mai puțin tenebroasă sau cel puțin nocturnă. Aceste repere ale gastronomicului îi dictează filozofului francez sciziunea imaginarului în două direcții pe care le numește *regimul nocturn* și *regimul diurn* al imaginarului. Ne interesează în mod special regimul nocturn, pe care filozoful francez îl subîmparte în *dominanta digestivă* și *dominanta ciclică* „cea dintâi subsumând tehnica recipientului și cea a habitatului, valorile alimentare și digestive, sociologia matriarhală și nutritivă, cea de a doua grupând tehnica ciclului a calendarului agricol și a industriei textile, simbolurile naturale sau artificiale ale întoarcerii, miturile și dramele astro-biologice" (Durand, 1997, 70).

Ne vom referi la câteva elemente surprinse la G. Durand cu referire la dominanta digestivă a regimului nocturn al imaginarului, care sunt în strânsă conexiune cu dominanta digestivă a basmelor lui B. P.-Hasdeu. Unul din aceste elemente este *coborârea digestivă și schema înghițirii*, căci „orice valorificare a coborârii este legată de intimitatea digestivă, de gestul ingurgitării" (Durand, 1997, 247), coborârea este strâns legată de interiorul devenirii; *înghițirea*/*ingurgitarea*/*încastrarea* care „nu deteriorează, foarte adesea valorifică sau chiar sacralizează" (Durand, 1997, 254) și care are drept efect *minimalizarea*, universalitatea credinței în *maternitatea pământului* (așa numitul pântece matern) o surprindem și în basme acolo unde eroul pleacă în căutarea inițierii și a formării sinelui.

Voi analiza în continuare câteva basme preluate din volumul 19 (folclor literar, proză populară) a lui B. P.-Hasdeu din seria *Scrieri*, apărut la editura Știința în anul 2020. În special voi face referire la basmele, legendele, povestirile fantastico-superstițioase în care apar dominate gastronomice inserate în corpul textului, funcția cărora nu este cea gastronomică (de satisfacere a apetitului burții), ci de element de construcție al ficțiunii fără de care este imposibilă derularea firului narativ.

În basmul *Dunca Viteazul*, *băutoriul țarei* cronotopul benefic alternează cu cel malefic și sunt reprezentați prin indicii cromatice ambivalente. Voinicul părăsește lumea *albă* pentru lumea *neagră* din imboldul de a cauta fetele împăratului care au fost furate de zmei. Menționez că în interpretarea Laviniei Bârlogeanu, autoarea studiului *Diavolul în viziuni povești și vise* (2014) poveștile și basmele sunt „modalități practice de a acționa în fața răului" (Bârlogeanu, 2014, 169), autoarea explică faptul că zemii prezintă răul atins de gigantism pe care trebuie să-l învingă eroii. Proba milosteniei, cronotopul podului și al fântânii sunt definitorii pentru inițierea și devenirea protagonistului. După înfrângerea zmeilor, fetele de împărat sunt scoase din lumea neagră în lumea albă cu ajutorul „huzurdăului", iar Dunca este abandonat în lumea neagră de către con-drumeții săi invidioși și profitori.

Isprava salvării puilor de pajură din gura balaurului cu nouă capete îi aduc recunoștința mamei pajură, care de șase ani scoate zadarnic pui, însă aceștia sunt înghițiți de balaur. Temerea puilor de pajură pentru viața voinicului este adeverită de fapte reale, mama lor îl înghite pe eroul salvator. Ingurgitarea și vomarea eroului[1], proces tipic disfuncției alimentare, are în basm semnificații pozitive la superlativ, pentru că eroul iese din intestinele pajurii „mult mai mândru și mai frumos de cum a fost" (Hasdeu, 2020, 13). Ceea ce înghite pajura poate fi readus în lume din „uterul gestant și hrănitor" (Bârlogeanu, 2014, 172), este un principiu feminin cu rol de hrănire și de conservare a vieții. Astfel se produce reînnoirea vieții prin taina trecerii prin moarte pentru a reveni din nou la viață.

[1] „Văzând pajura că prea tare s-au supărat puii pentru că l-a înghițit, numai decât l-a ignit îndărăt, cu mult mai mândru și mai frumos de cum a fost" (Hasdeu, vol. XIX, 13)

Abundența consumului gastronomic în scopul depășirii obstacolelor face parte din tipicul intrigii basmelor, astfel Dunca Viteazul (personajul din basmul amintit mai sus) reușește să părăsească lumea neagră pe spatele pajurii, pe care o hrănește cu merindele pregătite de fetele împăratului 6 cuptoare de pită, trei boi fripți, o bute cu vin[2]. Momentul final al călătoriei însoțită de festinul gastronomic – garant al parcurgerii drumului lung – este însoțit de finisarea cărnii, pe care voinicul o suplinește cu o parte din talpa piciorului său pe care i-o dă drept gustare pajurii. Consumul de carne omenească de către animale pentru a (re)căpăta forțele necesare este un element compozițional specific al unor basme, care descriu parcurgerea unei traiectorii sinuoase. Astfel parcurgerea imposibilului drum devine posibilă și este determinată de consumul atipic prin care se produce sacrificiul de sine, prin el se produce eliberarea din lumea subterană.

În același basm mâncarea devine un mijloc de identificare al protagonistului, care pune inelul de aur al fetei mari a împăratului în mijlocul mălaiului cu intenția de a fi găsit de aceasta. Bijuteria îi reamintește fetei de cel care a salvat-o din lumea neagră și astfel este restabilită dreptatea, iar impostorii sunt pedepsiți.

În basmul *Fetele de împărat*, apărut în aceeași culegere, *Scrieri*, vol. XIX al lui B. P.-Hasdeu, firul de piper ingurgitat[3] este echivalent al fertilizării naturale din care rezultă apariția unui copil. Încă S. Freud a încercat să explice existența unui libido puternic la copil în procesul consumului hrănii/alăptării. Așadar mâncarea, în unele basme populare, mai ales în cele în care lipsește componenta masculină a cuplului e substituită prin indicii gastronomice cu funcție reproductivă. Numele copilului, Chipăruș Viteazul, e direct proporțional cu drumul inițiatic pe care-l parcurge până în buricul pământului în căutarea surorilor sale răpite de zmei. Iar ieșirea din acest cronotop malefic va fi asigurată de Muma Pădurii, pe care viteazul o va hrăni cu „nouă care de carne". Abundența exagerată a merindelor care asigură asemeni combustibilului forțele vitale în procesul deplasării e urmată de consumul rapid al acestora aproape de finisarea drumului, pe care eroul îl substituie cu o parte de carne din corpul său[4]. Cele nouă care cu carne consumate în timpul călătoriei redau complexitatea itinerarului și distanța enormă parcursă.

Aceeași idee a consumului ca echivalent al fertilizării naturale în cazul lipsei componentei masculine a cuplului o întâlnim și în basmul *Povestea lui Măzărică*, reieșind din titlu, deducem că fertilizantul este asigurat de această dată, de firul de mazăre. Protagonistul devine prin această concepere

---

[2] „Când pajura făcea cu capul în dreapta, atuncea-i da pită, când făcea cu capul în stânga-i da carne; iar când făcea cu capul îndărăt, `i da vin de băut" (Hasdeu, vol. XIX, 13)

[3] „Într-una din zile, pe când această femeie sta la masă și foarte tristă, i se arătă pe masă un fir de piper, pe care, luându-l, l-a înghițit, din care a și simțit că a rămas grea" (Hasdeu, vol. XIX, 16).

[4] „Au plecat și au urmat așa la suprafață și isprăvindu-se carnea, a tăiat Chipăruș de la talpa lui (de aceea se zice că omu are sec la talpă) și așa l-a dat afară (Hasdeu, vol. XIX, 2020, 16).

neverosimilă un erou al misterului, care parcurge drumul inițiatic în lumea cealaltă, unde este scos de pajură (căreia Măzărică i-a salvat puii de Balaur) acesta îi pregătește un festin impresionant ce constă din „99 de vase pline cu carne și 99 de vase pline cu apă”. În mod lesne de dedus, acestea merinde nu sunt suficiente pentru a parcurge drumul inițiatic până la capăt, iar când merindele se sfârșesc, călătorul taie o parte din pulpa piciorului său pentru a finisa manevra de ieșire din lumea de dincolo. Cronotopii *marginii lumii*, *lumii de dincolo*, *a intrărilor* și *ieșirilor* sunt definitorii și de nelipsit în derularea subiectului basmului. Deseori ieșirea din lumea de dincolo este asigurată de un intermediar și poate fi condiționată prin sacrificiul de sine, așa cum se întâmplă atunci când personajul taie o parte din corpul (talpa/pulpa piciorului) său pentru a hrăni pasărea – care are rol de „taximetrist” între lumea pământeană și cea de dincolo.

Aspecte canibalice ale mâncării le depistăm în basmul *Muma-Pădurii* din aceeași culegere de basme adunată de B. P.-Hasdeu. Fata care parcurge drumul spre Muma Pădurii (la solicitarea acesteia) în intenția de a o ajuta la lucru este salvată de drumeții pe care-i întâlnește în cale și care-i oferă obiecte cu puteri magice (piatra, peria, acul). Casa Mumei-Pădurii lângă care stă un cap de om înfipt în par nu deconspiră inițial răutatea și stilul alimentar al gazdei, care pretinde că țeasta că e o „căpățână de cal”, la fel și pentru oamenii legați sub pat, femeia malefică are explicații convingătoare „sunt niște gâște, clocesc”. Fata este salvată de un șoarece care are menirea de erou-salvator care deconspiră răutatea Mumei-Pădurii. Obiectele magice aruncate peste cap, fac impracticabil drumul Mumei-Pădurii, iar replica din final prin care deconspiră firea malefică și preferințele alimentare ale femeii[5].

Ingurgitarea și vomarea personajelor – procedeu alimentar prin care este reactivat ciclul morții și al vieții, are conotația pedepsei în povestea *Iov Împăratul*. Intriga poveștii este declanșată de bunul Dumnezeu, care-l întreabă pe Iov când ar vrea să fie mai fericit în anii tinereții sau în cei ai bătrâneții. Pentru că Iov alege varianta din urmă, Dumnezeu îi trimite o serie de încercări cumplite în tinerețe: o boală nesuferită peste vitele și slugile lui, bube peste corpul lui Iov, dracii ca ispită a soției sale, turcul hoț care-i răpește soția, înghițirea copiilor săi de către un lup și un pește. La capătul disperării și al răbdării, Iov devine ca prin minune împărat în Țara turcului, iar din acest moment își întregește și mărește familia pierdută, având parte de împlinirea spirituală solicitată în anii senectuții. Curios este faptul că odată scoși din intestinele acestor animale, copiii săi ies mai frumoși decât erau inițial[6]. Astfel se produce reînnoirea și perpetuarea vieții protagoniștilor.

---

[5] Ea n-a voit. Și de necaz și de ciudă, a murit zicând:

– Surată, surată, credeam că te-oi mânca, da` m-ai mâncat tu pe mine” (Hasdeu, vol. XIX, 2020, 36).

[6] Copii lui Iov pe care-i înghițiseră lupul și peștele, încă scăpară cu viață. Pentru că un vânător a împușcat lupul și a scos copilul viu din el, cu mult mai voinic și mai frumos de cum a fost; iară un pescar a prins peștele și, iară, a scos copilul întreg din el, cu mult mai voinic și mai frumos de cum a fost înainte. (Hasdeu, vol. XIX, 103).

În volumul XVIII în special în bocete, descântece plantele și alimentele precum: urzica, busuiocul, laptele, mirul, vinul, tămâia sunt asociate funcției magice a cuvântului, ele susțin procesul de persuasiune a ritualului de vindecare și alungare a bolii, de sporire a belșugului.

În construcția narativă a basmelor alimentele au un rol esențial în derularea acțiunii, ele sunt deseori mijloace de depășire și trecere a obstacolului. În unele basme, alimentele constituie un indiciu al funcției reproductive și sunt puternic ancorate în semnificația numelui personajului. Funcția digestivă propriu zisă a alimentelor trece pe locul doi în favoarea susținerii procesului de persuasiune a ritualului, a sacrificiului de sine și a reînnoirii vieții.

Referințe bibliografice:

1. PETRICEICU-HASDEU, Bogdan *Scrieri*, vol. XVIII, Folclor literar (1). Folclor tradițional în versuri.ediție critică de I. Oprișan, Chișinău, Știința, 2020.

2. PETRICEICU-HASDEU Bogdan, *Scrieri*, vol. XIX, Folclor literar (2). Proză populară, ediție critică de I. Oprișan, Chișinău, Știința, 2020.

3. DURAND, Gilbert *Structuri antropologice ale imaginarului*, trad. de Aderca Marcel și Radu Toma, București, Univers, 1997.

4. BÂRLOGEANU, Lavinia Bârlogeanu, *Diavolul în viziuni*, *povestiri și vis*e, București: Nemira, 2014.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC.

CZU:821.135.1-1(478).09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.23

REPREZENTĂRI ALE FEMINITĂȚII ÎN POEZIA BASARABEANĂ CONTEMPORANĂ

Oxana GHERMAN
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC

Rezumat. *În prezentul articol sunt cercetate modalitățile de reprezentare estetică a feminității în textele poetice ale lui Emilian Galaicu-Păun, Nicolae Popa, Irina Nechit, Maria Pilchin, Maria Șleahtițchi, Radmila Popovici, Rodica Gotca, Veronica Ștefăneț, Moni Stănilă. În poezia supusă analizei, femeia este surprinsă în câteva ipostaze fundamentale: ca ființă spirituală, receptivă la suflul lumii, în conexiune cu universul și cu ființa divină, ca alcătuire trupească, în raport cu celălalt – în ipostază erotică, maternă, în cadrul familial și în context social. Se propune o abordare comparativă a unor secvențe poetice, acordând atenție trăsăturilor prin care personajele feminine se individualizează de la autor la autor, dar și punctele în care converg percepțiile asupra feminității.*
Cuvinte-cheie: *poezie, femeie, feminitate, imagine artistică, expresie.*

Abstract. *The article investigates the ways of aesthetic representation of femininity in contemporary poetry from Bessarabia, in the work of authors as Emilian Galaicu-Păun, Nicolae Popa, Irina Nechit, Radmila Popovici, Maria Pilchin, Maria Șleahtițchi, Rodica Gotca, Veronica Ștefăneț, Moni Stănilă. In the analyzed poems, the authors reflect the image of the woman in several fundamental hypostases: as a spiritual being, receptive to the breath of the world, in constant connexion with the universe and with the divine being, as a bodily contruction, in the relation to the other – in the erotic, maternal hypostasis, in the family and social context. A comparative approach of some poetic texts is proposed, paying attention to the features which individualize the female characters from author to author, but also the points where the perceptions on femininity converge.*
Keywords: *poetry, woman, femininity, artistic image, expression.*

Individualizate prin viziune artistică, prin specificul instrumentarului de creație și cel al unității de ton, o categorie de texte reprezentative din poezia basarabeană contemporană transfigurează estetic natura feminină. În poezie, femeia poate fi analizată fie ca personaj poetic (ca obiect al admirației, atracției, iubirii, plăcerii sau – din contra – al suferinței), fie ca eu poetic, ca subiect care se raportează lumii, care trăiește „complexul proces de negociere între sine și natura exterioară sinelui" (Rotariu, 2016). Analizată în complexitatea raporturilor extrinseci, feminitatea își dezvăluie esența într-un variat spectru de nuanțe: ca parte a unității ființiale primordiale (E. Galaicu-Păun), în raport

de contiguitate cu materia mișcătoare a universului (N. Popa, I. Nechit, R. Popovici), în conexiune divinitatea (M. Stănilă), în ipostază maternă (M. Șleahtițchi, M. Pilchin, R. Gotca), în relație constantă cu micul ei univers domestic sau cu anturajul social (M. Șleahtițchi, M. Pilchin), care o determină să treacă prin diverse etape ale evoluției sufletești, dar și ale degradării fizice (V. Ștefăneț, R. Gotca). Sub aspectul relaționării cu sine, vocile poetice feminine se află într-o subtilă rezonanță.

Feminitatea este reprezentată prin prisma erosului în poezia lui **Emilian Galaicu-Păun**, în volumele-pereche *A*(*II*)*Rh*+*eu* și *Apa*.*3D* (Cartier, 2019). Construcția cvadruplă a primei cărți, *A*(*II*)*Rh*+*eu*, permite o analogie cu morfologia inimii. Formată din patru cavități care, în exercițiul funcțiunii, întreține viața unui organism, inima e condiția sine-qua-non a ființării. Considerată o iradiere a inimii, iubirea coincide cursului vital, provocând o propulsare intensă a fluxurilor sangvine. Ideea este susținută și de citatul din G. Benn, motoul volumului: „Iubirea mea puține vorbe știe:/ Ce bine-i lângă sângele tău". Adunate în formula iubirii, cele două elemente, *A*(*II*)*Rh*+ și *eu*, reflectă unitatea esențială dintre *animus* și *anima*, dintre trup și suflet, dintre viață și moarte.

Volumul *A*(*II*)*Rh*+*eu* se deschide cu poemul *Liebestod*, în care iubirea este privită ca forță ce unește contrariile într-un continuum al ființării, apropie elemente aflate la mare distanță, punând diferențele în slujba coexistenței („diferența de nivel face râul să curgă", „dragostea stă-n diferența de vârstă"), dar și a transcenderii. Femeia este reprezentată, în acest context, ca parte a unui întreg fizico-spiritual. În poemul *OrfEuridice*, al cărei titlu sugerează unitatea primordială de tip androgin, emoția se naște din străfulgerarea unui contact vizual dintre *eu* („prin frumusețe, sunt vulnerabil") și „*tu*, toată, numai ochi". Personajul liric evocă pierderea unei priviri care „rătăcește de douăj' de ani prin Paris". Iubita este obiectul unei eterne căutări sau al unei nesfârșite așteptări: „o femeie e ca o fereastră la care se așteaptă" (*Liebestod*). În câteva poeme care accesează datele memoriei, erosul pulsează viu în expresii ale punctelor de intersecție corporală. În esența ei ontologică, metafizică, iubirea este o aruncare în gol „de pe cel mai înalt zgârâie-nori", un „mers-împreună" către moarte, o apropiere de inexistență.

Erosul este strâns legat de vizual, de ochi, de acrobația privirilor și de atracția priveliștilor, iar femeia este reprezentată, metonimic, de privirea ei, care, deși ar putea „face din noapte zi" pentru cel care „se întunecă" în Chău, rămâne o realitate dispărută, fără de care bărbatul nu are de ales decât să închidă ochii. Pierderea vederii echivalează cu o pierdere a vieții. Parisul este un loc al absenței, locul în care femeia iese din câmpul lui vizual. Construcția *OrfEuridice* amintește de complementaritatea *Yin*-*Yang*, trimite la mitul lui Orfeu, la încercarea de a învinge moartea prin iubire și la finalul sfâșietor – pierderea femeii iubite din cauza unei singure priviri înapoi. Ideea precum că omul prins în mreaja iubirii pierde frica de moarte, unica lui frică fiind

de a nu pierde privirea persoanei dragi, este și mesajul poemului *Clin d'oeil*. Viziunea despre iubire ca ax între lumina zilei și întunericul nopții, între viață și moarte, este nucleul ideatic al *Poemului sabatic*. Actul erotic („prima oară") apare ca „o Geneză pe invers", desfășurat într-un întuneric care li se va retrage îndrăgostiților în carne, îndepărtându-i de moarte. La Emilian Galaicu-Păun, femeia reprezintă un orizont al așteptării, un punct spre care se îndreaptă privirea, iar trupul ei e un instrument de explorare a celor mai profunde și răvășitoare senzații fizice, de cunoaștere a potențialului spiritual, de palpare a limitelor dintre viață și moarte.

În poezia lui **Nicolae Popa**, cuprinsă în admirabila selecție *O mie de ani cu faţa la soare* (Arc, 2019), femeia este reprezentată ca parte a unui univers luminiscent. Fiind o particularitate definitorie a obiectelor și fenomenelor, dar și o expresie a spiritului uman, lumina se răsfrânge din mai multe direcții și se proiectează asupra fiecărei entități. Imaginea lumii pare o hologramă ce reflectă amplitudinea undelor luminoase ale unor obiecte (hlamida, batista, tifonul, slănina, posmagii, pâinea, aluatul, sarea, dinții, floarea de lotus, norul, piatra, oglinda, mătasea, fularul alb, blana polară, ceara ș. a.), reflexiile cărora diverg și se întretaie cu strălucirile unor ființe speculare, cum sunt „băutorii luminii", îngerii, fecioarele, nimfele, lebedele, bufnița albă ș.a. Provenite din abstractizări metaforico-simbolice sau din imaginarul mitologic, aceste ființe par lipsite de densitate, asemeni unor reflexii transcendente. În lumea lucrurilor și a personajelor speculare, femeia nu poate fi reprezentată altfel decât ca ființă ce irizează, modificând aspectul realității: „Poate s-o fi păstrat, îmi zic, vreo adiere/ din felul cum miroseai amestecată cu marea/ făcând-o mai puţin neagră şi mai mult însorită, amestecată cu Virginia Woolf, / cea dusă spre far…" (*Zenitul goliciunilor*). Lumina atinge cele mai profunde strune ale sensibilităţii umane, producând un variat spectru afectiv. Sunt transfigurate, în versurile lui N. Popa, o lumină a liniştii, a fericirii şi alta a fricii, înfiorării, spaimei, dar și una emanată de vibrațiile spirituale ale iubirii. Prezența femeii iubite schimbă percepțiile personajului poetic asupra lumii, prin lumina pe care o emană.

Dacă imaginarul poetic al lui Nicolae Popa este marcat de laitmotivul soarelui, reprezentările lumii fiind influențate de prevalența luminii solare, atunci în poezia **Irinei Nechit** (*Un om de succes și alte pierderi*, Prut internațional, 2018) remarcăm o altă sursă de lumină – una prin excelență feminină – lumina selenară. Simțurile personajului poetic reacționează mai cu seamă la stimulentele senzoriale nocturne. Cele mai fascinante proiecții vizuale, în care apare și femeia, par a fi cele marcate de lumina selenară: „Luna pe lacul pantofilor" (*El în cer*), „În vasul de lut/ plutea luna plină" (*Cântec de leagăn*), „Muntele agățat de gheara lunii/ se îmbracă încet/ în verde." (*Carne de trandafir*). Lumina lunii provoacă o feerie mistică, o atmosferă miraculoasă ce învăluie realitatea, potențând metamorfoza poetică, regenerarea eului feminin în sfera imaginară. Aureolat de lumina lunii, o lumină a contemplării tanatice

(*Gheara*), eul feminin iese din temnița trupului și profită de o totală libertate, părăsește materia și planează în „irealitatea senzorială" (Hugo Friedrich).

Pe de altă parte, femeia manifestă sensibilitate față de lumina celuilalt, se oglindește în alteritate, în „tu-ul" masculin, pe care încearcă să-l prindă în contururi clare: „Lumina se clatină în tine/ ca vinul auriu în amforă/ ți-arată drumul spre inima luminii" (*Te-am fi mințit atât de frumos*). În definiția lirică a Irinei Nechit, iubirea e cea mai frumoasă formă de libertate (*Aleg norii cei mai leneși*), de care îți poți permite să te dezici (*Pălmuită dar mereu calmă*). Bărbatul iubit este un furnizor de stări, care aduce în spațiul intim al femeii fragmente triste, noroioase, ghimpoase, din exterior, întinând suprafețe de care ea tinde să se mângâie (*Un apartament deasupra copacilor*). Femeia acceptă ființa masculină în totalitate, cu suferințele și cu plăcerile pe care i le poate produce: „nu țin minte când începuse capul tău să mă doară și pe mine" (*Coronița*).

Metamorfoza personajului feminin e reflectată în textul *Elegie pentru chipul meu*, în care exteriorul agresiv anulează particularitățile individuale ale eului: „Eram alcătuită din linii blânde/ însă cineva le-a șters atât de repede/ că nici n-am apucat să scot o vorbă/ să bat cu pumnul în masă/ ori să țip ca din gură de șarpe…/ …ochii mei mă întreabă îngroziți/ unde-i aluniţa de pe obraz/ şi unde-s cele două priviri cu miez auriu…/…Nu mă mai recunosc". Feminitatea presupune o identitate vulnerabilă, maleabilă, care se (re)modelează conform contururilor lumii. Realitatea, cu bune și cu rele, are acces în interiorul feminin, provocând stări dintre cele mai răvășitoare („priveliştea îmi circulă prin sânge ca morfina"), fizicul fiind amenințat de probabilitatea unei morți premature.

În contrast cu lumina caldă a soarelui este lumina rece a zăpezii, care în poezia lui N. Popa, sugerează liniște, fericire, armonie, fiind un fenomen care pătrunde în suflet, lecuieşte, purifică, luminează („Odihnească-se în pace zăpada de pe ramuri/ în armonie cu aerul, / în armonie cu păsările"). Zăpada e un strat interpus între pământ şi cer sau între om şi divinitate (*Copertina*), iar, pe de altă parte, e un înveliş organic care acoperă corpul viu al pământului: „Ţin minte, jupuiam ceva în pădure./ Trăgeam de zăpadă cu ambele mâini/ ca de o blană polară" (*Carne*). Ca o lumină divină materializată, zăpada poate crea, naşte, produce umanul: „Până la urmă Zăpada mamă acoperind lumea/ va găsi un loc mai curat să te nască". Apropiată de această viziune este raportarea simbolului zăpezii la spiritul matern în poezia Irinei Nechit: „pe ulița albă/ fugea spre casă, / fulgii roiau în jurul ei, / îngerii o plesneau cu aripile, / mama mea speriată/ își pleca fruntea/ își strângea haina la piept, / un lanț de urme se întindea/ de la biserică/ până la tălpile ei mici" (*Zăpada*). Imaginea asociază lumina trupului de fecioară cu cea a reperului material al credinței; copila și biserica, legate cu „lanțul de urme" pe zăpadă, sunt două simboluri ale castității ancorate în același spațiu-timp. Poezia asociază maternitatea în devenire cu puritatea dureroasă a iernii.

Feminitatea este asociată simbolului apei în poezia **Radmilei Popovici** (*Apa care îşi bea mâinile* (Junimea, 2018). Personajul poetic reprezintă natura femeii în date primare. Ca element primordial, apa relevă trăsăturile dominante ale acesteia: autoreflexivitatea, natura volatilă, dinamismul și instabilitatea, capacitatea diluantă și puterea regeneratoare. „Ființa de apă" (I. Holban) a Radmilei Popovici se identifică în totalitate cu natura, se pierde în elementele ei, îi receptează vibrațiile, răspunde freamătelor materiei. Afinitatea dintre femeie și simbolurile acvatice nu este însă un element de absolută noutate; cercetătoarea Aliona Grati identifică acest raport în poezia Magdei Isanos, menționând că „dovadă a unei feminități de structură a universului poetic isanoscian este şi exploatarea, uneori aproape obsesivă, a simbolului apei. Gândirea modernă favorizează privirea subterană, sinestezică, unde femeia se înrudeşte cu apa. Nu întâmplător, „inconştientul colectiv" a apropiat valenţele simbolice ale apei şi femeii." (Grati, 2001, p. 115). Apa exprimă esența feminității în virtutea calității ei fertilizatoare, regeneratoare, transcendente.

În poezia Radmilei Popovici, femeia e o ființă volubilă care însă se retrage în tăcerea gesturilor pure, într-o tăcere comprimată la maximum, solidificată, mai plină de sens decât limbajul, având puterea explozivă a genezei cosmice (*Te tac*). Lipsa de cuvinte, de unități denominative, în poezia *Aproape*, sugerează imposibilitatea de a deosebi secvențele de timp care trec într-o succesiune fulminantă: „duminicile se întrec/ la trecere// niciodată n-am știut/ ce nume să le dau/ sunt lipsite de caracter/ precum ultima zi/ de vară". Timpul nu poate fi delimitat prin denominare, esența lui nu se fixează în cuvinte, ci se topește într-un flux asupra căruia omul și cuvintele, amintirile, contemplarea, nu au putere. Ultimul vers, „încă o duminică/ nebotezată", este o acceptare a neputinței în fața trecerii, o împăcare cu schimbările.

Degradarea, îmbătrânirea, modificarea produsă în timp este reflectată în elementele lumii, în spații (*ehe braşovul*), în fenomene și în oameni (*cine-s*). Timpul este perceput și ca posibilitate de evadare, un acces altundeva („călătoriile în timp îmi scad/ din umbră…"), dar și ca nucleu ce explodează, prin care se produce o dispersie a realității contemplate de om („chiar și liniile/ celor mai drepte zile/ se frâng// atunci punctele/ se împrăștie care/ încotro"). Inevitabilul proces al îmbătrânirii devine o obsesie (*babă*, *m*(*u*)*iere*), o zbatere în actul autoconservării când „timpul fuge/ împotriva sa". Unitățile temporale se înghesuie una în alta, se comprimă într-un fluid care se scurge în conținutul lumii. În conștiința poetică, propria ființă se scindează într-o femeie a somnului continuu și alta a eternei stări de veghe („mă durea cumplit/ să aflu că cele două/ nu se vor îmbrățișa/ niciodată în această/ conștiință"). Trăirile polarizate se materializează, se transformă în stări fizice (*micuțul infarct*, *libertatea balonului de săpun*).

Încorporată în materia lumii, femeia trăiește mai mult într-un timpul interior. Sentimentul maturității, cât și cel al îmbătrânirii sunt trăite cu gravitate, cu senzația unei pierderi, a unei demistificări, a demascării realității. Trecerea

timpului o lasă cu deziluzia că lumea e dezbrăcată, ca și ea, de farmec, de puritatea, inocența și frumusețea originară. Revolta în fața acestui proces nu se încheie cu resemnare, perisabilitatea corpului feminin rămâne o chestiune fără soluții.

Raportul femeii cu lumea, redus la limita tăcerii, este ilustrat într-o altă cheie în textele poetice ale **Mariei Șleahtițchi**. Poezia realității, surprinsă, de sensibilitatea feminină, „între stare și mișcare", între câte i se pot întâmpla și în realitate, și în imaginație, unei femei în timp ce se scurg zilele (*Poemul de luni*) sau lunile (*Viața mea e în semicer*c), în timp ce trece viața, se întâmplă să nu ajungă în cărți. Incomparabil mai multă decât cea care se întâmplă să fie transpusă în cuvinte, poezia, ca suflu al lumii, devine o materie din care se construiesc „tăceri babilonice" (*IX*). În confesiunile din ciclul *Scrisori către virginia woolf* e justificată criza de timp care impune femeia să aleagă între pasiunea ei pentru poezie și interminabilele treburi casnice (*VIII*), dar și alte motive ce explică poezia „rămasă în manuscris".

În tiparul personajului feminin al Mariei Șleahtițchi devin evidente trăsături ale unui profil intelectual. Atentă la evoluția formelor exterioare, la mișcarea lucrurilor, predispusă spre reflecție metafizică, spre abstractizări și transpuneri teoretice ale realemelor (*XII*), femeia din ciclul *O săptămână de poeme nescrise* (antologia *Fragile*, Chișinău, 2016) trăiește în două dimensiuni paralele – c ea a simțurilor fizice, care se alimentează din realitatea cromatică/ sonoră/ olfactivă sau sinestezică, și cea a intelectului, care se hrănește din nenumărate reproduceri teoretice/ literare ale imaginii lumii (*Pastorală II*). Și poemele din ciclul *Oleandrii mă strigă roz* includ varia referințe culturale și nenumărate accente textualiste, prefigurând imaginea unui „sine rătăcitor", care trăiește în lumea formelor literare, un sine care se privește „din conul de umbră" al poemelor, care e mereu gata să-și „decodeze mesajul" pentru alteritatea masculină. Textele poetice se scriu cu alte texte, uzitează termeni din teoria literară, reproduc scheme arhetipale și includ nume de autori, cuvinte-referință („contemplând un tablou/ de decembre"; „voi ține în mâna stângă/ un buchețel de flori de mucigai/ și sârmă ghimpată" etc.). Neobișnuit e că și ipostaza maternă e redată prin reluarea conținutului poveștii crengiene *Capra cu trei iezi* („cum mă simt/ când nu mai simt"). Oleandrii roz sunt simboluri ale trecutului privit din viitor, ale amintirii, ale recuperării unor fapte care nu vor reuși să se realizeze, între mamă și fiică, între fiică și părinți.

Un poem în care logica feminină răstoarnă miturile lumii moderne este *Dumnezeu n-a murit*, ce reflectă dimensiunile puterii materne nu doar în a orândui micul univers pe care și l-a creat cu mâna proprie, ci și de a-și apăra cu înverșunare punctul de vedere asupra lumii, pe care o privește „de undeva de sus/ din înălțimile văzului ei albastru din adâncurile/ credinței în echilibrul neclintit al lumii în taina ei/ firească în binele ei și în răul implacabil în limita fizică/ în infinitatea și informitatea ei metafizică". Poemele *câinele nostru*, *dincolo*, *lut* reanimă spiritul matern, îi scoate din faliile memoriei, care reproduc

în tonalități idilice tabloul domestic stăpânit de mama – o ființă aproape mitologică, un centru al energiilor universale. Imaginea ei se va învălui cu alte straturi de nuanțe și semnificații în ciclul de poeme *Jurnalul florii din covorul de acasă*, între reluările unor secvențe obsedante dintr-o îndepărtată în timp și în spațiu copilărie la țară, în care mama și fiicele își deapănă energic existența și o împletesc asemeni ornamentelor florale din covoarele tradiționale.

Feminitatea, în percepția Mariei Șleahtițchi, se exprimă prin rezonanțe sonore în cartea *Iubirea noastră e o doamnă frumoasă* (2015), ce cuprinde o poezie provenită din „amor intellectualis", resuscitată din „memoria sângelui", transpusă în „fugi" sonore. Poezia reia mitul (biblic, mioritic) într-un alt conținut, devine retorică, exclamativă, muzicală (grupajul *vocalizelor*), accesând zone de înaltă tensiune spirituală.

Feminitatea e văzută și ca unitate a unor contradicții, a unor variate moduri de a fi: „varianta a// sunt cea care poartă/ înlăuntru/ cuibul și oul lumii/ sunt deplină/ se dedică/ margaretei elenei/ mie/ și altor femei// variantă reflexivă// sunt un gol imens/ cu centru într-/ un cuib părăsit/ nu sunt deplină/ nu sunt!/ nu sunt!/ nu sunt!// ultima variantă// sunt cea care port/ tot ce îmi dai/ doamne/ îți aparțin." (*poem feminin*). Eul poetic, deși se percepe ca fiind unul plural (*proiecții ciudate* (*II*)), își degustă periodic singurătatea și alte stări de dezagregare sau de recompunere, exteriorizate într-o manieră intertextuală („nu credeam să-nvăț/ a fi singură vreodată"). Trăsăturile feminine se asociază celor ale unei materii grele, concentrate, puse în mișcare: „sunt brazda mov/ ce-și înalță culoarea pe/ vârtejul de aer zvelt// sunt fluviul de miere/ de tei și de salcâm/ ce se revarsă lin/ peste ochiul nesomnului" (*acum*). Între mirozne și ornamente orientale, între formele celor mai rafinate lucruri (*mosc chihlimbar lemn de santal*), între gesturi și mișcări atente, eul poetic din poezia Mariei Șleahtițchi își caută propria reflecție, propriul contur, propria aromă.

De o subtilitate uimitoare, în poezia **Mariei Pilchin** (*Tu eşti rusul cel bun*, Prut internațional, 2021), sunt secvențele ce reflectă feminitatea în esența ei contradictorie: delicată și în același timp feroce. În poemul *sunt femeia măritului ceapaev*, personajul se percepe drept multitudine de voci și identități, de ipostaze și roluri, este o sumă a mai multor moduri de a fi femeie: „o dată pe lună/ mă gândesc la ceapaev/ și armata lui roșie/ o dată pe lună/ toate femeile casei mele/ se întorc în mine și curg// de parcă ne taie ne căsăpește/ de parcă toate războaiele lumii/ coboară prin noi la vale". Femeia se identifică în alte femei așa cum în stările sale se suprapun cele ale tuturor ființelor de același gen. Teroarea și intensitatea culorii roșii revine de mai multe ori în tabloul lumii privite prin ochii femeii, fervența trăirilor și vitalitatea naturii ei este dominată de roșul genunchilor zdreliți în copilărie, al eritrocitelor, al nașterilor, avorturilor, macilor în floare, rujului, dar și al reacțiilor instinctive cum ar fi impulsul de a-și apăra cu cruzime granițele intimității în care este închis bărbatul iubit („o tânără cu iphone/ făcea poze soțului meu/ am vrut să scot sabia/ și să o tai ca în filmele nipone"). Feminitatea este o luptă neștiută

de nimeni, reală și iluzorie, o luptă cu un dușman ipotetic, cu natura lucrurilor inevitabile, care este câștigată odată ce suferă mari pierderi.

Eul feminin se percepe ca o păpușă rusească (*nopți barbare*), din trupul căruia uneori se desprind diverse chipuri și ipostaze din trecut („femeia de treizeci de ani/ care mă populează sălbatică/ cadână dură nebună") sau din viitor („bătrâna cea tristă/ de pe strada eugendoga"); e un eu care se oglindește în interior și în exterior simultan. Varietatea interioară a femeii îi permite trecerea cu ușurință dintr-o stare în alta, dintr-o ipostază în alta, adopția de roluri și măști diferite având loc și în funcție de pozițiile cerebrale ale bărbatului (*vorbele cădeau gheață*). Femeia își joacă cu demnitate rolurile, se ridică la nivelul unor așteptări/ nevoi, se adaptează unor condiții ale bărbatului, susținând varia aparențe vizuale, dar ea își savurează în sine falsitatea în care se complace de dragul lui („îmi era cald îmi era bine dar nu eram ceea ce doreai/ tu să fiu eram tot eu cea caldă și sudică doar că/ purtam o blană și vorbele tale cădeau gheață"). Femeia își permite „roluri" în care își minte sau trădează bărbatul iubit în realitate (*cercei cu motive grecești*) sau imaginar, tocmai atunci când pare extrem de fidelă, inocentă, servilă și inofensivă: „…apoi ai sunat ți și ai zis/ - treci acasă!/ și am venit cuminte neatinsă castă" (*salon du livre 2016*). Ea își permite tot felul de libertăți imaginare (*câte nu știe rochia mea de mireasă*) și aventuri nebănuite (*o noapte cu grișakotovski*), bizare și inexplicabile, dar își stabilește și principii, legi, limite în care se închide singură (*eu nu-l ating pe cavalerul teuton*). „Femeia pătată" de propriile frivolități și inocențe ilustrează, astfel, încă o dată, o interioritate impură, mișcătoare, haotică, predispusă la suferințe tainice, aproape neînțelese.

Femeia din poezia Mariei Pilchin reprezintă un eu uman în structura căruia se disting trăsături familiare și trăsături străine, existente și posibile, reminiscențe ale unor experiențe trecute și germeni ai unor ipostaze viitoare. Poemele din cea de-a doua parte a plachetei par a fi o trecere firească de la o atitudine xenologică spre o una xenofilă în raport cu *celălalt*. Atenția se îndreaptă asupra omului străin cu care fiecare dintre noi e nevoit să conviețuiască sub propria piele, un alter ego ce provoacă disconfort, frică și suspiciune. Acceptarea chipului străin este, de fapt, o acceptare a propriului eu potențial. „Arătarea" din poezia *oglinda* nu este o absolută alteritate, ci o ipostază necunoscută a propriei identități: „de fiecare dată în oglindă mă privește/ o altă ființă una care îmi ascunde mereu ceva/ care știe mai mult decât știu eu". Iubind necunoscutul din sine, omului i-ar fi mai simplu să-și iubească aproapele, oricât de străin i s-ar părea.

Modul în care femeia își percepe trecerea de la o vârstă la alta este interesantă și în poezia postdouămiistă. În versurile **Veronicăi Ștefăneț** (*Scrum*, Casa de Pariuri literare, 2019), personajul poetic se reflectă în două oglinzi simultan, cea a lui „atunci" – plin de speranțe și vise, și cea a lui „acum", zădărnicit pierderea tuturor iluziilor: „cu un an în urmă fluturam din

mâini/ și vibram la fiecare mișcare din exterior/ acum cronometrez viteza de evaporare a picăturii de apă pe picior/ pielea lucește în raza de soare/ am fost argint viu, acum un boț de aur mort.”; „cu câțiva ani în urmă/ un astfel de val era să mă doboare/ acum puterea asta – mă gâdilă”. Diferențele denotă trecerea personajului la o altă etapă, la o altă vârstă, la o altă atitudine față de realitate, toate însă marcate de senzația degenerării. Dacă *atunci* este vârsta acțiunii și a interacțiunii, *acum* devine etapa mersului din inerție, a abandonării, a refugiului, a pasivității și indiferenței, a renunțării, a așteptării sau, în unele cazuri, a implicării în incidente nefaste (*pe feed*, *mai țin minte* ș.a.). Într-un *acum* nefavorabil acțiunii, atrofiat de prejudecăți și circumstanțe inadecvate, pulsiunile interioare ale femeii se autoreprimă. Ea simte un fel de fragilitate asociată cu lașitatea, cu trădarea de sine, dominată de nesiguranță și frică: „vreau să mă scol și să-l îmbrățișez/ așa cum te arunci în apă după cineva care se înecă/ fără să scoți din buzunare telefoane țigări/ sari și atât/ rămân imobilizată de frica/ să nu fie interpretat cumva/ analizez florile de pe fața de masă/ mușcându-mi buza de ciudă/ că mama m-a născut fetiță”, „intrând pe poarta de la moldexpo am auzit un schelălăit slab/ un boț de blană mâncat de păduchi tremura sub tufiș/ m-am oprit din mestecat și am revenit pe trotuar”. Pornirile interioare sunt negate, devin acțiuni dorite, neîmplinite, la care personajul feminin renunță, nutrind un dezgust față de sine.

Procesul evoluției, al maturizării feminine este surprins într-o altă modalitate în volumul **Rodicăi Gotca**, *Frontiere desenate în aer cu pumnul* (Eikon, 2019), în care femeia, ajunsă la etapa detectării și respingerii miturilor despre lume și viață (*După 50*, *O femeie*, *Sunrise*), a conștientizării relațiilor superficiale și perisabile (*Prietenii*), simte necesitatea modificării unor raporturi. Ea retrăiește pierderea oamenilor dragi (*Bunicul*, *Un pat de fier*, *Absențe*, *Dor*), rememorează absențele care i-au marcat copilăria (*Cântec de leagăn pentru tata*, *Tata*, *Dor*), sfidând ireversibilitatea timpului. Ea caută, prin rememorare și regândire a trecutului, o cale de reîntoarcere în propria matrice genetică. Poezia marcată de tendința de restabilire a pierderilor, de apropiere spirituală de familie și de tot ce întregește identitatea *eului*.

La Rodica Gotca, maternitatea, privită ca evoluție prin succesiune fizică, devine o experiență incomparabilă. Fericirea femeii e un efect al întregirii imaginii de sine prin urmași. În lumina ei se diminuează semnificativ impactul tuturor suferințelor („Am aruncat o privire la boțitură, / la șofer, / mi-am șters palmele asudate de blugi, am mers acasă/ și am uitat de asta/ când mi-am îmbrățișat copii”). Tema maternității și procreării este abordată într-un mod neașteptat în poezia *Embrionul* („Te-ai legănat jumătate de viață într-un cuvânt, / împletind din părul negru până la călcâie/ embrioane./ Unul e al meu, / pentru a mă cufunda cuminte/ în cel mai rece/ uter”), în care se conturează ideea unei maternități deficitare, nefuncționale. Ideea se dezvoltă în poemul *Copii făcuți în eprubetă* („pe pereții de sticlă sterili din ADN/ sunt markere

nevalabile, / frontiere în care se zbate un sex aseptic, / redus la combinări de cromozomi"). Infertilitatea, una din problemele grave ale contemporaneității, soluționată prin concepere artificială, are consecințe, în viziunea autoarei, previzibile: un viitor al oamenilor artificiali, cărora le este programată o viață artificială într-o lume sterilă și limitată.

Natura feminității este transfigurată poetic prin prisma relației cu Dumnezeu în poezia lui **Moni Stănilă**, în volumul *Ale noastre dintru ale noastre* (Casa de Editură Max Blecher, 2020). Privită ca parte a creației divine, percepțiile asupra înfățișării fizice și profilului spiritual feminin se schimbă definitiv: „Doamne Iisuse Hristoase, frumusețea mea ești Tu// și tot ce e urât eu sunt și tot ce mă înspăimântă în întuneric din inima mea scoate capul…". Femeia este o unitate complementară a binelui și frumuseții divine, a viciilor și slăbiciunilor umane. În răspăr cu imaginile idealizate, calofile, prelucrate estetic ale femeilor din literatura altor epoci (în lirica romantică, cea modernistă și neomodernistă), versurile lui Moni Stănilă dau o altă expresie feminității într-un triptic poetic: (1) „Femeia nu este o imagine diafană zburând peste câmpii necosite./ Femeia este muntele mic și ferm care// își duce fiul mort în brațe."; (2) „Femeia nu este o imagine diafană zburând peste câmpii necosite./ Femeia este muntele mic și ferm care// spune: fie mie după cuvântul Tău."; (3) „Femeia nu este o imagine diafană zburând peste câmpii necosite./ Femeia este muntele mic și ferm care// plânge la picioarele crucii". Femeia din poezia lui Moni Stănilă menține dialogul cu divinitatea pentru a accede spre ceea ce trebuie să devină. Scăldată în infinita iubire divină, ea își lecuiește frica de moarte prin spovedanie și își recapătă forțele interioare în rugăciune. Regretele, lipsurile și neîmplinirile pe care le conștientizează femeia sunt anulate prin certitudinea că totul se întâmplă prin voința divină („Eu de ce nu am făcut un copil, Te întreb și în inimă se face/ liniște ca/ în miezul unei pâini, uite, suntem sănătoși, noi de ce/ nu am făcut un copil, / întreb iar și stai înăuntrul meu, dar nu răspunzi/ De ce, întreb/ a treia oară. Ce zi e astăzi, ai zis, și m-am făcut mică de tot/ și nu Ți-am/ răspuns nimic"). Femeia, această ființă reflexivă și locvace, este cea care răspândește lumina cuvântului lui Dumnezeu în lume.

Constatăm, în concluzie, că femeia, ca personaj în poezia contemporană, în unele contexte discretă, grațioasă și manierată, iar în altele aproape lipsită de concupiscență, feroce, pătrunzătoare, dilematică, înclinată spre observație și conștientizare, presupune o natură umană complexă, reprezentată în diferite unghiuri ontologice sau metafizice. Vocile poetice feminine, aflate în exercițiul autocunoașterii și autodefinirii, aparțin unor temperamente preponderent cerebrale, reci, lucide, cu puține și neînsemnate moliciuni sentimentale (nostalgii, îndoieli, regrete, compătimiri); emotivitatea feminină e acumulată și transformată într-o irepresibilă energie creatoare.

Referințe bibliografice:

1. GALAICU-PĂUN, Emilian. *A(II)Rh+eu*. Chișinău, 2019.
2. GOTCA, Rodica. *Frontiere desenate în aer cu pumnul*. București, 2019.
3. GRATI, Aliona. *Poezia condiției feminine*. În: Metaliteratură. 2001, nr. 2, p. 112-116.
4. POPA, Nicolae. *O mie de ani cu fața la soare.* Chișinău, 2019.
5. POPOVICI, Radmila. *Apa care își bea mâinile*. Iași, 2018.
6. PILCHIN, Maria. *Tu ești rusul cel bun*. Chișinău, 2021.
7. ROTARIU, Ioana Zenaida. *Feminitatea devastată de întuneric*. În: Vatra. 2016, nr. 7-8, p. 59-65 [online]. Disponibil: https://revistavatra.org/2016/10/06/ioana-zenaida-rotariu-feminitatea-devastata-de-intuneric/ [citat 01.10.2021].
8. NECHIT, Irina. *Un om de succes și alte pierderi*. Chișinău, 2018.
9. STĂNILĂ, Moni. *Ale noastre dintru ale noastre*. Bistrița, 2020.
10. ȘLEAHTIȚCHI, Maria. *Fragile*. Chișinău, 2016.
11. ȘLEAHTIȚCHI, Maria. *Iubirea noastră e o doamnă frumoasă*. București, 2015.
12. ȘTEFĂNEȚ, Veronica. *Scrum*. București, 2019.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone şi interconexiuni europene în creaţia populară şi literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:81’373.43
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.24

CONSIDERAȚII PRIVIND FENOMENUL NEOLOGIEI ÎN TERMINOLOGIE

Natalia GOBJILA
Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat. *Diseminarea rapidă a evoluțiilor științifice și tehnologice, introducerea noilor concepte sociale și economice și comunicarea permanentă în diverse domenii de specialitate condiționează apariția constantă a unui număr de termeni noi. Neologismele terminologice rezultă din necesitatea numirii unice a noilor concepte pentru care nu există un model sau precedent lingvistic sub forma unui model autohton. Lucrarea urmărește studierea fenomenului începând de la conturarea noțiunilor de neologie și neologism și continuând prin prezentarea rolului acestora în terminologie, criteriile de determinare a unităților neologice, clasificarea neologismelor, precum și caracteristicile prin care neologismele terminologice se deosebesc de cele lexicale, astfel examinându-se modul în care acest fenomen este perceput din perspectiva terminologiei și limbajelor specializate.*
Cuvinte-cheie: *neologie, neologism, terminologie, termen, concept, desemnare.*

Abstract. *The rapid dissemination of scientific and technological developments, the introduction of new social and economic concepts and the communication in various specialized fields determine the constant emergence of new terms. Terminological neologisms result from the need for the unique naming of new concepts for which there is no linguistic model or precedent in the form of a local pattern. The paper aims at studying the phenomenon, starting from outlining the notions of neology and neologism, and continuing by presenting their role in terminology, criteria for determining neological units, classification of neologisms, and the characteristics by which terminological neologisms differ from lexical ones, thus examining the way in which neology is perceived from the perspective of terminology and specialized languages.*
Keywords: *neology, neologism, terminology, term, concept, designation.*

Neologismele terminologice rezultă din necesitatea numirii unice a noilor concepte pentru care nu există un model sau precedent lingvistic sub forma unui model autohton. Nu există o metodă unică pentru formarea neologismelor; sunt folosite mai multe procese destul de distincte. Neologismele pot fi clasificate în două tipuri: fie sunt creații cu totul noi ce sunt extrem de rare în majoritatea limbilor, fie sunt împrumuturi din alte limbi (Sager, 1997, p. 38).

Maria Teresa Cabré, Rosa Estopà Bagot și Chelo Vargas Sierra susțin că diseminarea rapidă a evoluțiilor științifice și tehnologice, introducerea noilor

concepte sociale și economice și comunicarea permanentă în diverse domenii de specialitate necesită apariția constantă a unui număr de termeni noi. Prin urmare, limbile trebuie să își actualizeze terminologia în același ritm în care au loc aceste schimbări sociale.

Astfel, această actualizare continuă a lexicului apare ca urmare a creării de noi concepte într-o limbă sau din importul acestora de către o comunitate de vorbitori. Este posibil să observăm mai multe situații care necesită noi termeni: a) este descoperită sau inventată o nouă entitate care trebuie numită; b) într-un context de traducere poate apărea necesitatea de selectare sau creare a unui echivalent pentru un termen în textul sursă care până acum a existat doar în limba care a creat termenul sau c) în contextul planificării lingvistice instituțiile trebuie să stabilească termenii cei mai potriviți prin adoptarea sau adaptarea unui împrumut sau prin propunerea unei noi formațiuni.

În aceste contexte există două abordări diferite în ceea ce privește neologia: pe de o parte crearea unui neologism original, iar pe de altă parte selecția terminologică sau înlocuirea unui termen original. Juan C. Sager a numit prima abordare neologie primară, iar a doua neologie secundară sau de traducere. Distincția dintre neologia primară și cea secundară este fundamentală în clasificarea neologismelor de specialitate în două grupuri mari: cele care apar în limbi împreună cu apariția noilor concepte și cele care apar în procesele de transfer de cunoștințe între diferite comunități de vorbitori.

Trei contribuții importante la clasificarea neologismelor sunt: în primul rând, distincția dintre neologia generală și neologia de specialitate, numită de Guy Rondeau neonimie sau neologie terminologică de alți autori precum Maria Teresa Cabré sau John Humbley; în al doilea rând, neologia denominativă, numită și neologie referențială, și neologia stilistică de către Louis Guilbert sau neologie expresivă de Maria Teresa Cabré, prima fiind în special legată de terminologie, iar a doua de comunicare. Și în al treilea rând, distincția dintre neologia spontană și neologia planificată propusă de Jean-Claude Boulanger (Cabré, Estopà Bagot, Vargas Sierra, 2012, p. 1-2).

Maria Teresa Cabré observă că distingerea unui neologism nu este un proces simplu, deoarece trebuie luate în considerare anumite aspecte care sunt într-o anumită măsură arbitrare. Astfel, există câțiva parametri posibili pentru a determina dacă o unitate poate fi calificată drept neologism sau nu:

a. diacronia: o unitate constituie un neologism dacă a apărut recent;

b. lexicografia: o unitate constituie un neologism dacă nu este înregistrat în dicționare;

c. instabilitatea sistematică: o unitate constituie un neologism dacă prezintă semne de instabilitate formală (morfologică, grafică, fonetică) sau instabilitate semantică;

d. psihologia: o unitate constituie un neologism dacă este percepută de către vorbitori ca fiind una nouă.

Aceste criterii care nu se exclud reciproc nu dau aceleași rezultate și nici nu pot fi aplicate în aceleași contexte. Neologii tind să favorizeze parametrul lexicografic ca fiind cel mai sistematic pentru a determina dacă o unitate lexicală este un neologism sau nu. În conformitate cu acest criteriu, un termen este un neologism dacă nu apare în corpusul lexicografic ales ca corpus de referință, cunoscut și sub denumirea de corpus de excludere. Acest fapt modifică problema de la identificarea neologismelor la alegerea corpusului lexicografic de referință care variază nu numai în funcție de subiectul terminologiei, ci și de tipul de neologism, deoarece există mai multe tipuri diferite.

O clasificare a neologismelor nu poate fi bazată pe un singur criteriu, ci trebuie să fie multidimensională. Din punctul de vedere al apartenenței există o distincție între două mari grupuri de neologisme lexicale care se comportă diferit: cele prezente în limbajul general (neologisme adevărate) și cele prezente în limbajele specializate (cunoscute și sub numele de neonime). Ele diferă unele de altele în mai multe caracteristici: crearea, funcția lor principală, relația lor cu sinonimele contextuale, resursele favorizate pentru creare, continuarea existenței lor în limbă, modul în care coexistă în sistem, modul în care se raportează la alte sisteme.

Dacă e să comparăm neonimele sau neologismele terminologice cu neologismele lexicale, putem identifica următoarele diferențe:

1. neonimele apar din cauza necesității unei desemnări și sunt de obicei mai stabile, pe când neologismele lexicale sunt de obicei sunt mai spontane, adică apar fără un motiv aparent și, în general, au o existență de scurtă durată;

2. neonimele resping sinonimia, deoarece pot influența negativ eficiența comunicativă. În schimb, neologismele lexicale nu sunt afectate de sinonimie, ci de obicei coexistă cu sinonime și dobândesc o anumită valoare stilistică ca o caracteristică contrastantă;

3. multe neonime reprezintă sintagme, în timp ce neologismele lexicale au tendința spre concizie formală;

4. neonimele sunt concepute pentru a fi internaționale, multe fiind compuși bazați pe limbile neoclasice.

Spre deosebire de neologismele lexicale, neonimele sunt caracterizate de aceleași trăsături proprii termenilor: lipsă de ambiguitate, referință unică, apartenența la un domeniu de specialitate, stabilitate, conformitate cu modelele existente de formare a termenilor. În ciuda acestor diferențe, Maria Teresa Cabré susține că este dificil să separăm clar cele două tipuri (Cabré, 1999, p. 205-206).

Deși noțiunea este prezentă în dicționare de mult timp, o primă încercare serioasă de definire a unui neologism a fost efectuată în 1975 de Alain Rey. Rey prezintă o discuție despre ce este un cuvânt, tipurile de neologisme pe care le putem distinge (formal, semantic și pragmatic) și ce înseamnă pentru

un cuvânt să fie „nou”. În ceea ce privește acest ultin aspect, Alain Rey ajunge la concluzia că nu se pot oferi criterii solide și obiective pentru a măsura ce înseamnă a fi nou și, prin urmare, noțiunea de neologism este doar un indiciu al unui sentiment subiectiv. Opinia lui poate fi egalată cu parametrul psihologic propus de Maria Teresa Cabré (Jannsen, 2006, p. 2).

În ceea ce privește criteriile utilizate la formarea neologismelor, Elisa Mattiello menționează existența a șapte astfel de criterii, și anume:

1. transparența: noile formațiuni lexicale care apar trebuie să fie transparente din punct de vedere fonologic, morfologic și semantic;

2. regularitatea: producerea neologismelor trebuie să se conformeze cu modele de formare a cuvintelor și restricțiilor impuse de acestea, această conformitate fiind explicată de presiunea de a respecta paradigmele existente, fiind mai puțin probabil ca formele neregulate să devină instituționalizate în cadrul comunității de vorbitori;

3. productivitatea: majoritatea formațiunilor noi se bazează pe modele curente de productivitate lingvistică;

4. decodificarea: dacă decodificarea unui neologism este considerată dificilă, există tendința de a furniza suficient material contextual pentru dezambiguizarea acestuia, precum și diverse modalități de marcaj metalingvistic;

5. informativitatea: formarea unui neologism duce la reducerea volumului de informație transmisă din cauza restricționării la un număr mai mic de părți constitutive;

6. efectul mnemonic: utilizarea unor strategii de formarea a neologismelor care ar facilita memorizarea acestora;

7. analogia: conform lui Lamb, principiul analogiei este poate explica abilitatea vorbitorilor de a interpreta o formațiune nouă prin substituirea părților componente în unitățile deja cunoscute utilizate drept exemple (Mattiello, 2017, p. 28-29).

În concluzie, neologismele terminologice sau neonimele rezultă din necesitatea de desemnarea a unui nou concept, de alegere a unui echivalent în procesul de traducere, sau adoptarea sau adaptarea unui împrumut în contextul planificării lingvistice. Neonimele se deosebesc de neologismele lexicale în unele aspecte, fiind caracterizate de aceleași trăsături proprii termenilor.

Referințe bibliografice:

1. CABRÉ, Maria Teresa. *Terminology*: *Theory*, *Methods*, *and Applications*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 1999. 249 p.

2. CABRÉ, Maria Teresa, ESTOPÀ BAGOT, Rosa, VARGAS SIERRA, Chelo. Neology in specialized communication. În: *Terminology*. *International Journal of*

Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 2012, vol. 18, nr. 1, p. 1-8.

3. JANNSEN, Maarten. *Orthografic Neologisms*: *Selection Criteria and Semi-Automatic Detection*. 2006, [online] Disponibil: http://maarten.janssenweb.net/Papers/neologisms.pdf [citat 24.09.2021].

4. MATTIELLO, Elisa. *Analogy in Word-formation*: *A Study of English Neologisms and Occasionalisms*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co, 2017, 247 p.

5. SAGER, Juan C. Term Formation. În: WRIGHT, Sue Ellen, BUDIN, Gerhard (eds.) *Handbook of Terminology Management*. *Vol*. *1 Basic Aspects of Terminology Management*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamin Publishing Company, 1997, p. 25-41.

CZU:821.135.1.09(091)
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.25

CUVÂNTUL TIMPULUI SAU DESPRE IMAGINEA VIEŢII ÎN VECHILE CRONICI

Svetlana KOROLEVSKI
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC

Rezumat. *Marii cronicari ai Moldovei, Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Ion Neculce, reprezintă, prin scrierile istoriografice pe care le-au elaborat, secţiunea de aur a literaturii române vechi din secolul al XVII-lea şi din primele decenii ale celui următor. Textele lor „au meritul capital de a fi construit, prin epica lor nonficţională, care istoriseşte fără să inventeze, secvenţe importante ale traseului povestirii culte româneşti". Întoarcerea către propriul trecut, în efortul de a povesti faptele „de la începuturi", înţelegerea istoriei ca depozitară a unor modele/fapte/ exemple necesare prezentului, dar şi viitorului, apelul constant la învăţături şi pilde din gânditorii Antichităţii, aplecarea spre reflecţie, spre lumea interioară a omului – sunt tot atâtea indicii care le îndrituiesc factura umanistă. Viaţa omului, viaţa lumii, sunt cele două dimensiuni concentrice pe care se axează discursul narativ, cronicile ilustrând, pregnant şi tulburător, cât să nu să treacă cumva cu uitarea, lucrurile şi cursul ţării. Revenim din timp în timp la vechile texte, pentru că ele, incitante şi revelatoare, ne apropie de universul lumii de ieri şi ne ajută să-l prefigurăm pe cel al lumii de mâine.*

***Cuvinte-cheie*:** *cronici, viaţa omului, viaţa lumii, recitire, modele umane.*

Abstract. *The great chroniclers of Moldova, Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Ion Neculce, represent, by their historical works, the golden segment of old Romanian literature from the 17 th century, and from the first decades of the following century. Their works „have the important aim of building, through their non-fiction epic which narrates without inventing, important parts of the path to Romanian narrative". The return to their own past in an effort of telling the facts „from the beginnings", understanding history as a keeper of some models / facts / examples necessary to the present and the future, the constant calling to teachings and examples of the antique thinkers, the inclination towards reflection, towards the man interior world – are as much hints created by the humanitarian faction. The man's life, the world life, are those two concentric dimensions which create the root of narrative discourse, the chronicles illustrating in a disturbing way, so they won't be forgotten, the things and the country's course. We are returning from time to time to the old texts because they, as inciting and revealing as they are, got us closer to the universe of yesterday and help us to build the one of tomorrow.*

***Keywords*:** *chronicles, man's life, world's life, reread, human models.*

Pe urmele lui Eminescu, revenim continuu la vechile texte, din zorii plămădirilor noastre, pentru că în ele ne regăsim, ne recunoaştem, ne confirmăm.

Viitorul şi trecutul/ Sunt a filei două feţe/ Vede-n capăt începutul/ Cine ştie să le-nveţe, glosa, magistral, poetul, arcuind gândul şi în publicistica sa, care, se ştie, reia, ca în oglindă, întreaga-i cuprindere vizionară. Trecutul, după propria-i mărturisire, l-a fascinat întotdeauna. Citim în ***Timpul*** de la 1881: „Oare n-am uitat cumva că iubirea de patrie nu e iubirea brazdei, a ţărânei, ci a trecutului?". Se întreba, răsfoind vechi izvoade (citând *sfaturile* lui „Neagoe-vodă, om mai mult sfânt decât războinic, către fiul său Theodosie", „cronicile noastre; descrierea din vremea lui Matei Basarab făcută de diaconul Paul din Aleppo", „cartea românească numită *Ceasornicul Domnilor* care cuprinde în mai multe volume atât înfăţişări din viaţa trecutului cât şi norme de virtute şi înţelepciune" şi multe alte), atenţionându-şi contemporanii (dar şi pe noi), că *orice civilizaţie adevărată nu poate consista decât într-o parţială întoarcere la trecut*, *la elementele lui bune*, *sănătoase*, *proprii de dezvoltare* (Eminescu, 2001, pp. 343, 417, 643).

„A vorbi despre Cartea veche înseamnă a vorbi despre Istoria Ţării", ne va spune, un secol mai târziu, Nicolae Dabija, în *Antologia poeziei vechi moldoveneşti*, apărută la Chişinău, în 1987, şi, tot acolo: „Cărţile vechi răsfrâng cerul sub care au fost caligrafiate şi chipurile celor care le-au scris" (*Antologia*…, Chişinău, p. 15), îndemnându-ne să medităm asupra mesajului vibrant al literaturii române vechi, ca spaţiu al cunoaşterii şi al definirii noastre, să valorizăm întreaga moştenire culturală, inclusiv scrierile de expresie slavonă – pentru că astfel restituim patrimoniului nostru ceea ce-i aparţine pe bună dreptate; iar Eugeniu Russev scotea monografia *Cronografia moldovenească din veacurile XV-XVIII* (1977), rod cumulativ al unor îndelungi investigaţii privind legătura organică şi succesiunea, de-a lungul secolelor, a marii şcoli cronicăreşti din Moldova, întemeiată pe vremea lui Ştefan cel Mare şi până la Ion Neculce. „Trecutul şi prezentul se află într-un dialog permanent, necesar, inevitabil" (Zub, 2004, p. 49).

Anii '80 ai secolului trecut au însemnat, de altfel, o reanimare a interesului pentru cercetarea textelor vechi, relectura şi valorizarea acestora materializându-se în abordări relevante privind coordonatele estetice şi civilizaţionale ale scrisului vechi românesc. Aceste contribuţii veneau să completeze sintezele consacrate în domeniu, de la Iorga încoace.

Mircea Scarlat, Valeriu Cristea, Virgil Cândea, Doina Curticăpeanu, Mircea Anghelescu, Cătălina Velculescu, Dan Horia Mazilu, Dan Zamfirescu, Eugen Negrici, Elvira Sorohan sunt primele nume care-mi vin în minte, cărora li se alătură, de la Chişinău, Pavel Balmuş, Andrei Eşanu, Mihai Cimpoi sau Gheorghe Bobână.

De fiecare dată cercetarea va avea, va trebui să aibă „atributele unei mereu reînnoite pledoarii", reţinem din aserţiunile Doinei Curticăpeanu, căreia îi datorăm un studiu de referinţă:

Orizonturile vieţii în literatura veche românească, care ne facilitează şi ne motivează accederea în lumea textului vechi, decriptându-ne înţelesuri,

făcându-ne atenţi şi la oamenii care le-au scris, „oameni care au avut o nedezminţită vocaţie a duratei” (Curticăpeanu, 1975, p. 185).

Înainte de toate, însă, trebuie să ai un gust rafinat printr-un lung exerciţiu, după buna subliniere a lui George Călinescu, ca să poţi asculta pulsaţia încă vie a acestor pagini; sau, într-o altă cheie, demnă şi aceasta de reţinut, a unui alt împătimit al textului vechi, Eugen Negrici, care zice undeva, şi-mi place să repet: *Literatura română veche*, *pentru a fi înţeleasă*, *trebuie mai întâi iubită*.

Textele vechi trebuie citite cu multă răbdare, uneori cu creionul în mână şi cu acea înţelegere că ele „se adresau unui public care trăia, vedea lumea şi privea omul altfel decât noi” (Duţu, 1982, p. 69).

Cei vechi puneau preţ pe cuvânt, pe forţa stimulatoare a acestuia. După Ernst Cassirer, „în vechime cuvântul avea mai ales o funcţie mitică, dar şi magică; invocat, acesta putea crea, modifica şi dizloca lumea” (Cassirer, 1994, p. 154).

„Eu spui domnie-tale, iar domniia-ta eşti înţelept şi aceaste cuvinte să ţii domniia-ta la tine”, citim în *Scrisoarea lui Neacşu*, primul text românesc datat, 1521 (*Literatura română medievală*, 2003, p. 4); „cuvântul iaste ca vântul: deaca iase din gură, nici într-un chip nu-l mai poţi opri, măcar de te-ai căi şi ziua şi noaptea, nimic nu vei folosi”, desprindem din *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* (*Literatura*…, 2003, p. 34).

Marii cronicari ai Moldovei, Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Ion Neculce, reprezintă, prin scrierile istoriografice pe care le-au elaborat, secţiunea de aur a literaturii române vechi din secolul al XVII-lea şi din primele decenii ale celui următor.

Textele lor „au meritul capital de a fi construit, prin epica lor nonficţională, care istoriseşte fără să inventeze, secvenţe importante ale traseului povestirii culte româneşti” (Mazilu, 2003, p. XL). Întoarcerea către propriul trecut, în efortul de a povesti faptele „de la începuturi”, înţelegerea istoriei ca depozitară a unor modele/fapte/exemple utile prezentului, dar şi viitorului, apelul constant la învăţături şi pilde din gânditorii Antichităţii, aplecarea spre reflecţie, spre lumea interioară a omului – sunt tot atâtea indicii care le îndreptăţesc factura umanistă. Cursul textului urmează modelul cursului vieţii, recuperând sensurile lumii şi ale trecerii în mod diacronic, iar omul este surprins în momente esenţiale ale existenţei sale. Frescă nu doar a evenimentelor, ci şi a ritmului trăirii, a sensibilităţii timpului însuşi, textele vechi, dincolo de abundenţa informaţiei, fac dovada unui model de viaţă.

Viaţa omului, *viaţa lumii*, sunt cele două dimensiuni concentrice pe care se axează discursul narativ, cronicile ilustrând, pregnant şi tulburător, *cât să nu să treacă cumva cu uitarea*, *lucrurile şi cursul ţării*. *Omul şi oamenii* – oameni vii, învolburaţi într-o lume marcată de neprevăzut, suferinţă, angoasă, nelinişte, resemnare; dar şi speranţă în vremuri mai bune.

Pentru cărturarii secolului al XVII-lea românesc „credinţa în rolul culturii, cultivarea înţelepciunii, căutarea imaginii pierdute a trecutului, apelul

la autorităţi străine tradiţiei, dezvoltarea conştiinţei de neam, mândria originilor, funcţiunea majoră a scrisului şi tiparului" au fost definitorii (Cândea, 1979, p. 325). Cronicarii vor preţui cartea/cărţile şi vor nutri o consideraţie sacră faţă de cuvântul scris, „că scrisoarea, iscusită oglindă minţii omeneşti, ieste un lucru vecinicŭ" (Costin, 1958, p. 243).

Gândind şi simţind în spiritul veacului al XVII-lea european, era firesc ca Miron Costin (ca să mă opresc doar la un exemplu) să elogieze cartea şi lectura, din care înţelegea să facă „iscusită zăbavă". Acest credo al vieţii sale a căutat să-l afirme prin exemplul propriei creaţii.

„Originalitatea lui Costin, consideră N. Manolescu, vine din aplecarea spre culisele istoriei. Dacă la Ureche aveam sub ochi numai faţa covorului, la Costin avem, de multe ori reversul lui, plin de fire şi noduri" (Manolescu, 1990, p. 53).

Ochiul naratorului contemplă/reconstituie/rememorează o lume a Moldovei, spectacolul vieţii în toată complexitatea sa, dar şi lumea/lumile din vecinătatea imediată; relatarea faptelor petrecute dincolo de fruntariile ţării îi stăpâneşte constant, însuşindu-şi din start că străinul se cuvine cunoscut şi integrat într-un sistem de valori, construcţia imaginii celuilalt servind la nuanţarea propriei imagini: „Şi acéia să să ştie că această ţară fiindŭ mai mică, nice un lucru, sângură den sine, fără adunare şi amestec cu alte ţări, n-au făcut" (Costin, 1958, p. 130).

Astăzi, trecând proba timpului, opera costiniană îşi reliefează şi mai pregnant durabilitatea valorică. „Chiar după o frecventare îndelungă a operelor epice ce i-au urmat în timp, farmecul cronicii minunatului nostru om de cultură nu poate fi alterat de vreo pretenţie estetizantă contemporană, dat fiind şi faptul că multe din elementele conştiinţei literare moderne îşi găsesc expresia într-un fel sau altul şi la el" (Cimpoi, 1982, p. 339). Analizate, în cheia lectorului de azi, textele vechi dezvoltă noi dimensiuni (Negrici, 2000, p. 649).

Axat pe dimensiunea existenţială, discursul costinian ne propune să medităm la Timp, ca supremaţie dominatoare (*vremea*/*vremile socotelii*; *nu sintú vremile supt cârma omului*, *ce bietul om supt vrémi*); la rosturile ascunse ale Firii (*zburdeadză hirea omenească*); la Jocul imprevizibil al sorţii (*orbú nărocul la suiş*). Expresia unui timp umanizat străbate veacurile, aruncând punte în viitor: „*Mă vei ierta*, *iubite cititoriule*, *căci nu ţ-am scris acéste semne la locul său*. *Crede neputinţii omeneşti*, *créde valurilor şi cumplitelor vrémi*, *întreabă pe ce vrémi am scris şi cât amŭ scris*. *Aş hi lipit acéste sémne la rândul său*, *ce amu era trecut rândul la izvodul cel curat şi scriitori carii izvodescŭ puţini să află*, *iară tipar nu-i*" (Costin, 1958, p. 165). Tensionată, impregnată de neliniştea veacului şi a omului, apare construcţia narativă costiniană.

Europenii secolului al XVII-lea, citim în volumul *Omul baroc*, coordonat de Rosario Villari, „au avut şi ei o viziune deosebit de dramatică a perioadei în care au trăit, pe care au reuşit să o transmită posterităţii: veac de fier, *mundus furiosus*, epocă de răscoale şi agitaţii, opresiuni şi intrigi, în care *oameni*,

deveniţi lupi, *se mănâncă unii pe ceilalţi*, epocă de dezordine, de distrugere, de răsturnare a ierarhiei, de veleitarism; pe scurt, o epocă a marilor tensiuni, considerate adesea pur şi simplu negative, mai curând decât etape necesare pentru atingerea unui echilibru social şi politic superior şi a unei capacităţi creatoare mai profunde şi mai cuprinzătoare" (Villari, 2000, p. 8-9).

Contemplând şi analizând rostogolirea „cumplitelor vremi", cronicarul este, în acelaşi timp, conştient de imposibilitatea echivalării timpului istoric cu timpul narării. „Ceea ce povesteşti repede nu se întâmplă tot aşa de repede", observă Miron Costin, care, insistând asupra însemnătăţii faptelor trecute, anticipează deseori deznodăminte viitoare. Efortul de înţelegere a condiţiei umane transpare din paginile operei sale.

Ce este dar lumea, ce este omul în împărăţia lumii acesteia trecătoare? Această formulare, esenţială, pentru că înglobează în sine un tot: faţa zilei de ieri, şi a celei de azi, şi a celei de mâine, – pe care o desprindem din *Învăţăturile*… lui Neagoe Basarab (cel pe care Academia Română l-a comemorat chiar în această toamnă – cinci secole de la trecerea în veşnicie), o regăsim în paginile lui Miron Costin (dar nu numai), pagini în care preocuparea asupra condiţiei umane capătă contur inconfundabil.

În acelaşi timp, opera sa reflectă artistic o realitate dată, cronicarul memorând şi rememorând evenimente la care a participat sau care l-au marcat, actualizându-le. Miron Barnovschi (care, prin nume şi tragicu-i final, aminteşte însuşi destinul cronicarului) este decapitat la Constantinopol în chiar anul naşterii lui M. Costin; Vasile Lupu, după fericita-i domnie – închis la Edi Cule, soarta fiindu-i, astfel, pecetluită; Simion-vodă otrăvit de ambiţioasa şi avida de putere doamnă a lui Ieremia Movilă, ca mai apoi să i se spulbere şi acesteia, într-un mod neiertător, visurile de mărire – „Iar moartea lui [a lui Simion-vodă – n.n.], precum au rămas den om în om în ţară poveste, au murit otrăvit de cumnată-sa, de doamna lui Ieremiei-vodă, trăgându domniia mai curundŭ la feciorii săi, temându-să că să vor întémeia feciorii lui Simion-vodă la domniia ţării, care fapte acéi doamne apoi mai pe urmă au arătat Dumnedzău cu patimile ei" (Costin, 1958, p. 57); sângeroasa domnie a lui Ştefan Tomşa, luarea Cameniţei de către turci, pierdere retrăită dureros de autor – iată doar câteva dintre dramaticele subiecte ce caracterizează acea epocă plină de zbucium şi nelinişte. În doar 65 de ani (de la Aron-vodă până la Ştefăniţă-vodă) 22 de domni trec din mână în mână sceptul ţării. Cel mai adesea domnii sfârşesc prin a fi maziliţi. Pâra (sau „şoapta", vorba cronicarului) odată ajunsă la Poartă, încercarea domnului căzut în dizgraţie de a se reabilita devine posibilă doar în schimbul a mari sume de bani. Prima mazilire a Ducăi-vodă a generat trei domnii într-un singur an, pentru fiecare plătindu-se câte 500-600 de pungi. „Den care faptă se stânge ţara Moldovei" (Costin, 1958, p. 123). O naraţiune care abundă în situaţii/ stări pătrunse de fiorul trăirii umane.

Istoria vieţii lui Miron Barnovschi impresionează. Acest domnitor, pentru care cronicarul pare a fi avut toată simpatia, deşi „trufaş şi la portul hainelor mândru, iară la inimă foarte direptu şi nelacom şi blându", cu „multe

bunătăţi era spre ţară", zidind în numai trei ani mănăstiri şi biserici cât alţii în 20 de ani sau mai bine. Acceptă cu bucurie vestea că ţara-l vrea din nou domn. „Neştiutor gândul omenesc singur de sine la ce merge şi la ce tâmplări apoi soseşte" (Costin, 1958, p. 100), constată cu amărăciune cronicarul, anticipând trista derulare a evenimentelor. „Dulce este domnia de Muldova!" – ar fi răspuns Barnovschi la sfatul vecinului său leah de a nu-şi da „viaţa fără grije pe viaţă cu grije şi cu cumpănă". „Iară şi obedzăle turceşti încă sintu grele! – ar fi stăruit din nou vecinul, şi soarta a vrut ca el să aibă dreptate. *Neprietenii* cu *limba lor amară* au mâncat capul lui Barnovschi-vodă – notează plastic autorul, împărtăşindu-ne din subterfugiile celor ahtiaţi de putere. Sfârşitul vodă l-a intuit fiind în închisoare, de unde a şi scris mamei sale – „o carte în ţară la îmma sa". „Iar calul său, în aceeiaşi zi s-au trântitŭ gios şi au muritŭ în locŭ, întâmplare care nu numai în ţară aicea, ce plin este Ţarigradul până astădzi". *Semne* s-au arătat în continuare, a doua zi noaptea arzând la Ţarigrad câteva mii de case, plusează cronicarul, sugerând nevinovăţia domnitorului – „au arătat Dumnedzău sânge nevinovat, că era Barnovschii om dumnădzăierescu şi mare rugătoriu spre Dumnedzău" (Costin, 1958, p. 103).

De observat, că în mentalul colectiv al secolelor trecute, soarta omului e decisă de instanţa supremă, pronia cerească orânduind lucrurile să se desfăşoare într-un fel anume. Evenimentele esenţiale ale parcursului uman – de la naştere la moarte – toate se petrec sub zodia acestei „încuviinţări" divine, ilustrată în cronici din plin („Iară poate hi că giudeţul lui Dumnedzău spre ce trage, cu anevoie să mută cu sfatul omenescu" (Costin, 1958, p. 144).

Subtil observator al fenomenelor psihice şi al sufletului uman, Costin surprinde exact firea personajelor sale – oameni reali, puşi în situaţia de a înfrunta intemperiile vieţii. „Destinul pentru Costin stă înscris în chiar imanenţa umană şi istorică" (Manolescu, 1990, p. 52-53).

Preocupat în permanenţă de comportamentul personajelor sale, M. Costin demonstrează pătrundere psihologică, căutând să surprindă stările interioare ale acestora, nota dominantă pe care o dă *hirea* (*Nestătătoare şi lunecoase hirile omeneşti*; *Nesăţioasă hirea omenescă la măriri*). „Mică ţintă este omul", „în mică cumpănă stau lucrurile omeneşti şi răssipele a mare case şi domnii şi bine au dzis un dascal că lucrurile războaielor în clipala ochiului stau" (Costin, 1958, p. 164); „Iară ce este să nu treacă, cu anevoie să mută cu sfatul" (Costin, 1958, p. 131); „Să socoţi mai întâi lucrul, nu mai pe urmă" şi „să frământi cu voroava lucrul" – spre aceste două postulate îndeamnă, în repetate rânduri, cronicarul, căci, „la mulţi domni, mare smentele am vădzut den şoapte sau nesfătuit" (Costin, 1958, p. 122).

„Iar ce-ţi pare numai a singur că este bine şi alţii toţi dzic că este într-altŭ chip, să nu crédzi acéia socoteală, că te amăgeşte. Multe lucruri ne parŭ că sintŭ gâcite, iară apoi, dacă mai laşi vrémea socotelii, afli departe, mai pre urmă, într-altŭ chip" (Costin, 1958, p. 122).

Amplificările lui merg în direcţia conturării împrejurărilor în care faptele se produc, detalierea urmărind să reţină datele comportamentului oamenilor

surprinşi în manifestările cele mai neaşteptate. Tabloul, foarte viu, în iureş, în mişcare, al oştii lui Ştefan-vodă domnul de Moldova este copleşitor, dar şi foarte instructiv: „…au început a striga toţi în toate părţile: «Haida, haida, la ei, la ei». Neaşteptând nice porunca, nice vremea, nici tocmală, nici pre lângă sine vreo tabără, cum se cade unii pedestrime să margă, ce, care cum putea mai înainte, cum ar hi la lucru gata, mâna bivolii carii trăgea puşcile, tot în biciŭ, nice la un loc încă strânsă oastea, ce care cum putea, buluc după buluc mai tare. Şi cum au sosit la vadul Teleajinului, cum au început a da cu sinéţele şi deodată să stoliia, până ari agiunge şi celelalte bulucuri. Iar ce tocmală să hie la o oaste care era ca un *roi fără matcă*. Puşcile cum au sosit la apă, bivolii pre hirea sa, năduşiţi şi de căldură, că era vara, şi de osteneala călii pripiţi, cum au vădzut apa, cum au năvălitŭ într-apă préste oameni şi au băgat puşcile într-apă după sine" (Costin, 1958, p. 172), pentru că subliniază, o dată în plus, tenta moralizatoare a scriiturii.

Textele relevă dramatismul existenţei, dar şi momentele de linişte, de calm, de zăbavă.

În *De neamul moldovenilor*, *din ce ţară au ieşit strămoşii lor*, Costin ne dă detalii preţioase despre modul de viaţă, despre anumite tradiţii perpetuate secole la rând, cum ar fi „…obiceiul meselor şi ospeţelor, carii să văd că-s vechi ţinute aicè într-aceste ţări şi le ieste de la vechii romani, precum a închina păhar pentru sănătăţile priietinilor ş-a împăraţilor… Acestŭ obiceiŭ şi la nemţi şi la unguri, la ardeleni, vechii romani şi la noi pe urmă, de pomenesc la mese sănătăţile domnilor cu păhare pline de băuturi, aşè şi a priietinilor" (Costin, 1958, p. 272).

Relevantă în cronici este, mai ales, acea „vreme a socotelii", când se trece de la naraţiunea propriu-zisă la parabolă, la generalizare, iar prin aceasta – la o verificare, la confruntare cu timpurile viitoare. *Au căutatŭ a face Vasilie-vodă şi veseliia fiei sale*, *Roxandei*, *după Timuş*, *feciorul lui Hmil*, *hatmanul căzăcescŭ şi câte trebuia la o nuntă domnească*, *nemică n-au lipsit*, precizează Costin, deloc încântat însă de această *netocmală* a caselor şi a *hirelor*, („ginirile singur faţa numai de om, iar toată hirea de hiară"), întâmplările de mai târziu confirmând această previziune: „s-au desfrânat la jacurile mănăstirilor, cu puşci au mărsŭ şi au bătut mănăstirea [Dragomirna – *n*. *n*.], ruşinândŭ căzacii fămei şi fete şi nu ca creştinii, ce mai multŭ decât păgânii s-au purtat. Şi să hie mai avut vréme cevaşi Timuş, nici o mănăstire n-ar hi hălăduit… Şi acéle puşci apoi curundŭ au scurtatŭ dzilele şi a lui Timuş, cu direptŭ giudeţul a lui Dumnedzău, pentru prada care făcuse beséricilor" (Costin, 1958, p. 159-163).

Profund marcat de accentul moralizator (s-a scris mult despre ecourile livreşti în opera lui Costin, despre aforismele şi numeroasele maxime/sentinţe morale pe care naratorul le are întotdeauna la îndemână), discursul costinian se impune prin funcţia sa modelatoare, istorisirea faptelor întâmplate aievea de fiecare dată convertindu-se în parabolă, spre luare aminte.

Neculce, „cel care *s-a zidit* [*s*. *n*.] în cronica sa, începută, în planul subconştient al fiinţei, din nevoia de a se apăra" (Cristea, 1974, p. 148-149),

ne spune, cu o formulă demnă de reţinut, Valeriu Cristea (sintagma trimite, involuntar, la mitul *Meşterului Manole*), a avut un adevărat har al povestirii.

„Cu o nedezminţită vocaţie, Neculce se amestecă printre oamenii de care vorbeşte, înfăţişează această lume dinlăuntrul ei" (Curticăpeanu, 1975, p. 113). Doina Curticăpeanu care a încercat şi o configurare menită să arate „spiritul" în care a lecturat cronicarul izvoadele pe care le-a luat ca sursă, a putut constata că faţă de relatarea sumară a surselor, cronica lui Neculce vine cu explicaţii suplimentare, completând şi animând spaţiul lăsat de faptele insuficient epicizate de izvoare, reconstituind, credibil!, scene şi replici în potrivire cu contextul. Fiind întotdeauna preocupat de motivarea acţiunilor, Neculce adaugă menţiunilor fugare ale izvorului *explicaţia*, *amănuntul*, *efectul de surpriză*, insuflând viaţă „paginilor aride pe care le consultă" (Curticăpeanu, 1975, p.74-78) şi transformându-le în adevărate sclipiri literare, *omul* şi *obiceiul nărodului omenescu* apărând în prim-planul naraţiunii sale. Doar un exemplu, din acest mozaic plin de culoare al vieţii de altădată:

„…S-au gătit împărăţia Turculi şi au purces cu oşti să vie asupra Ţării Leşeşti, să dobândească vestita cetate Cameniţa. Şi au trimis poroncă la Duca-vodă să-i trimiţă chip şi starea cetăţii Cameniţii, să vadză ce loc şi ce tărie arŭ avè. Duca-vodă au triimis pe un nemiş din ţinutul Hotinului, anume Gligorie Cornescul, ce era foarte meşter de scrisori şi de săpături la pietre şi la alte lucruri, de au făcut chip cetăţii Cameniţii de ceară, cu toate tocmelele ei dinluntru şi denafară. Şi o au trimis la împărăţie, de o au vădzut, şi mult s-au mirat de mărirea ei, ce era din sângură starea locului, cu apă şi cu stânci de piatră împregiuriu, minunat locŭ. Şi mai mult aceasta au îndemnatŭ pe împărăţie de au vinit la Cameniţă…

Într-acestu anŭ făcutu-s-au şi o minune mare, arătare la Hotin, într-o mănăstioară mică ce este supt cetate. Au lăcrămat icoana Maicii Precistei, cât să răntuna lacrămile pe chipul icoanei, de le vidè toţi oamenii. Şi pica într-o tepsie ce era pusă supt icoană, de era de mirare a prăvi arătarea şi sămnu ca acela, carele au fostu adevărat sămnu de peire a mulţi creştini în Ţara Leşască şi începătura durerei şi stricărei ţării noastre. Că de atunce din an în anŭ tot rău şi amar de creştini şi pustiire au rămas locurile pre acolo (Neculce, 1958, p. 42).

Viaţa, dar şi reversul acesteia – moartea, marea trecere, implacabilă, de neocolit.

Cum percepeau cei vechi, strămoşii noştri, această rupere? Textele vechi ne dau un răspuns. Unde este viaţă este şi moarte, căci începem să murim chiar din momentul naşterii (*Veacul nostru cu-mprumut dat în datorie*). Toate au un sfârşit, chiar şi astrii (*Voi*, *stele iscusite*, *ceriului podoba*,/ *Vă aşteaptă groaznică trâmbiţa şi doba*; *Şi voi*, *lumini de aur*, *soarile şi luna*,/ *Întuneca-veţi lumini*, *veţi da jos cununa*), ne spune Costin în poemul său filosofic *Viiaţa lumii*.

Imaginea morţii ocupă un loc semnificativ în economia textului vechi. Dovada importanţei acordate acestui eveniment este chiar menţionarea lui în

cronici (detaliat, laudativ sau moralizator, pe linia *după faptă – pedeapsă*; de cele mai multe ori punctându-se şi „portretul" personajului sau chiar contextul social, calamităţile naturale din vremea dată). O uimitoare diversitate a tipurilor de moarte vom afla consemnate în cronici (Dobre-Bogdan, 2002, p. 121). Cronicarii construiesc retoric secvenţa morţii, în funcţie de rangul personajului, perpetuarea memoriei celui trecut la cele veşnice fiind condiţionată de fapta cea bună, moment consemnat de toţi cronicarii şi de autorul poemului amintit mai devreme (*Una fapta*, *ce-ţi rămâne*, *buna*, *te lăţéşte*,/ *În ceriŭ cu fericie în véci te măréşte*), moartea provocată de o calamitate a naturii fiind văzută şi ea ca pedeapsă de origine divină.

„Chiar episodul cel mai duios şi poate mai dramatic din opera lui Neagoe Basarab, – ne spune Ştefan Ciobanu în *Istoria* sa, – tânguirea sfâşietoare cu ocazia morţii fiului său [Petru – n.n.], episod care poate să aibă şi un substrat real, poate să fie o manieră de a scrie, o formă literară, pentru a arăta zădărnicia acestei vieţi… Să ştii să-ţi aperi moşia, să nu-ţi părăseşti ţara niciodată, să mori pentru ea, este idealul autorului, care ne aminteşte idealurile cavalerilor din Evul Mediu. Şi peste toate, ca la aceiaşi cavaleri din Evul Mediu, credinţa fierbinte în Dumnezeu, îndeplinirea poruncilor lui şi spiritul larg de omenie, de toleranţă faţă de slăbiciunile omeneşti şi de iubire creştinească …Însuşirile ei poetice aşază această operă printre scrierile cele mai de seamă ale literaturii noastre vechi" (Ciobanu, 1989, p. 50-52). Şi Nicolae Cartojan distinge acest pasaj memorabil („durerea îi sângerează sufletul pentru moartea prematură a fiului său Petru") din *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie*, scriere parenetică mult gustată de-a lungul timpului, la care facem neîncetat trimitere (Cartojan, 1996, p. 80-81).

Monumentalul, foarte des citatul portret (de care Eminescu era încântat) al lui Ştefan cel Mare, sculptat în cuvânt de Grigore Ureche, îl aflăm anume în capitolul intitulat *De moartea lui Ştefan –vodă celui Bun*, *vă leato 7012 <1504>*. Urmează alte câteva detalii demne de reţinut („Ce după moartea lui, până astăzi îi zicu sveti Ştefan-vodă, nu pentru sufletu, ce este în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru lucrurile lui cele vitejeşti, carile niminea din domni, nici mai nainte, nici după acéia l-au ajuns. Fost-au mai nainte de moartea lui Ştefan-vodă într-acelaşi anu iarnă grea şi geroasă, câtu n-au fostu aşa nici odinioară, şi décii preste vară au fostu ploi gréle şi povoaie de ape şi multă înecare de apă s-au făcut. Au domnitu Ştefan-vodă 47 de ani şi 2 luni şi trei săptămâni şi au făcut 44 de mănăstiri şi însuşi ţiitoriu preste toată ţara"), precizări care aduc un plus de veridicitate relatării, nuanţează şi fac mai credibilă consemnarea (*Marii cronicari*…, 2003, p. 93).

Miron Costin, copleşit de confruntarea cu realitatea extremă, este, uneori, de un laconism dramatic: „Să prăveşti moarte, să vedzi osânda şi aşea de sârg vărsare de sânge de oameni! Era trei iazuri de trupuri, cum sta trei rânduri de pedestrime, unul preste altul de pe subt mal, până la pârâul Bahluiului" (Costin, 1958, p. 193); „I-au cuprinsŭ şi i-au omorât, iară altora le-au tăiat urechile" (Costin, 1958, p. 156); alteori, relatând în amănunt parcursul

implacabil al sfârşitului: „Numai ce au căutat a purcéde Ştefăniţă-vodă şi-n cale mergându, amu de Tighinea aproape, pe Bâcŭ, la un sat anume Luţenii, au căzut în boală foarte grea, lungoare, care boală au priceput îndată doftorul că trebuie să ia sânge, ce n-au ascultat şi adăogându-să boala şi ales toamna amu, aşea de greu l-au cuprins herbinţeala, cât până la Tighinea au stătut frănitic, adică buiguit de hire. Cu chipul ciumii era boala, că i-au ieşit şi bolfa la o mână, însă nu era ciuma, ci direaptă lungoare carii boli îi dzic doftorii maligna. Şi cât au trecut la Tighinea Nistrul, au stătut a treia dzi mortŭ… Şi au venit în Iaşi şi l-au astrucat în mănăstirea tătâne-său, care să pomeneşte pre numele Trei Svetitelei" (Costin, 1958, p. 200-201). Fragmentul, uşor retoric, în perfectul stil istoriografic, aduce nu numai claritate, dar şi sensibilizează, patosul concentrat umanizând tiparul canonic.

Memorabila poveste a lăcustelor, („care cu ochii cumŭ veniia am prăvit, eram pre atuncea la şcoală la Barŭ"), *urgia* care pustieşte locul pe unde trece, punctează şi ea o imagine a neprevăzutului, a provizoratului în această lume, şi indică asupra unui gând frecvent reluat de Costin: semnul divin planează peste tot ce mişcă sub soare, mânia/pedeapsa lui Dumnedzău este de neevitat: „Că era să să pomenească la domniia lui Vasilie-vodă, pentru cometa adică steaoa cu coadă, care s-au prilejit cu câţiva ani mainte de aceasta, aşea de grea premeneală aceştii domniei şi întunecarea soarelui, în anul acela, în care an s-au rădicat Hmil-hatmanul cu căzacii asupra leşilor, foarte groazdnică întunecare în postul mare, înaintea Paştilor, în anul <7156>, într-o vineri, şi tot într-acela an *lăcustele neaudzite vacurilor*, care toate semnele în loc bătrânii şi astronomii în Ţara Leşască a mare răutăţi că sintŭ acestor ţări meniia"(Costin, 1958, p. 165).

Moartea unui adversar şi expunerea trupului mort în văzul mulţimii, spre luare aminte şi înfrânare „făcea parte din pedagogia punitivă a lumii medievale" (Lemny, 1990, p. 122). Neculce ne relatează asemenea „practici", curente în epocă („După ce au aflat Brâncovanul pe Bălăceanul mort în războiu, trimisu-i-au capul în Bucureşti, de l-au pus într-un prepeleac în mijlocul ogrădzii lui, de-au şedzut vr-un an cu capul în prepeleac. Şi au învăţat de i-au răsipit şi curţile şi ograda, de-au rămas numai jărişte" (Neculce, 1959, p. 105), inclusiv despre codrenii-tălhari, prinşi de vii, înţepaţi şi spânzuraţi, omorâţi cu fel de feluri de cazne: „Aşijdere şi Miron-logofătul, fiind staroste la Putna, au făcut siimeni şi hânsari ş-au început şi dintr-acolo a răsăpi tălharii. Că numai o dată la o bătaie au prinsu 40 de tălhari şi i-au tăiat câte în patru bucăţi, de i-au pus pen prepeleci pe la drumuri" (Neculce, 1959, p. 99).

Miron Costin, în lucrarea sa monografică, menţionează şi obiceiurile de îngropăciune în ţările româneşti: „La acestea şi obiceiul ce stă încă într-aceste ţări adecă aicè la noi şi la munteni şi la darea datoriei de opşte, adică la moarte, vechiŭ obiceiŭ", – remarcă M. Costin, – întărind cu citate din Topeltin: „În Ardeal dachilor obiceiŭ cu mare petrecere a duce mortul la groapniţa; mărgŭ înaintea boierilor cântăreţii şi preuţii, pe urmă viniia cielaltă mulţime, închipuind cum şi cielalţi vor merge unde şi cel mortŭ, ca cum ar dzice: mergi,

că noi te vom urma…Şi iar tot acel Topeltin dzice: «Muierile daţilor osăle părinţilor, a ficiorilor, a bărbaţilor şi altor rudenii cu bocet nespus mărgŭ după ose, cu plânsuri de mirat şi cuvinte de jele cuprindŭ osăle şi cu glas mare toată viiaţa omenească o plângŭ. Scrie Varro în cartea a 4, de viiaţa romanilor, cum cerca muiere, care avea glas mai bun, de cânta la osă», precum acestaş şi aici în ţară să face şi până astădzi şi cu alăute.

Şi acestea le-am arătat ca şi dintru aceştea să să cunoască niiamul cu obicéiurile că au ieşit de la Râmŭ…" (Costin, 1958, p. 272).

Lui Miron Costin (1633-1691), de la a cărui moarte răbojul adună, iată, 330 de ani, cărturarul şi demnitarul, cu responsabilitate faţă de destinele ţării şi faţă de cuvântul scris – *venerabilul înţelept* (aşa îl vede imaginaţia noastră, pentru că nu s-a păstrat nici o imagine a lui, nici un portret), nu i s-au îngăduit pe acest pământ decât 58 de ani. Urmele omului Costin în istorie le desprindem din rememorările celor care i-au urmat.

Letopiseţul… lui Neculce, întâia şi cea mai avizată sursă, ni-l prezintă începând cu *Predoslovia* care îi atestă calitatea de predecesor („s-au apucat dumnealui Miron Costin, vel-logofăt, de au făcut un letopisăţŭ. Şi cât n-au putut istovi Miron-logofătul l-au istovit fiiu-său, Nicolai Costin, biv-vel-logofăt, şi l-au scris di-nceputul lumii, arătând cine au trăit pre acest pământ, cu mărturii a istorici streini"), înveşnicindu-l prin câteva crâmpeie din parcursul său pământesc, devenite legendă, şi fraze pe care le-a rostit în situaţii-limită, devenite simbol („Şi i-au dzis vizirul să-i spuie dreptu: parele lor bine c-au luat împărăţia Cameniţa, au ba? Iar Miron au răspunsu că să teme a spune drept. Vizirul s-au jimbit a râde şi i-au dzis sî grăiască, să nu să teamă. Atunce Miron au dzisŭ că «sintem noi moldovenii bucuroşi să să lăţască în toati părţili cât de mult, iar peste ţara noastră nu ne pare bine să să lăţască». Atunce viziriul iară au râs şi i-au dzis: «Drept ai grăit»"; sau: „Iar Miron-logofătul au sfătuit să nu să clintească nicăiri din Domneşti… «Ce putere au ei să vie asupra mării tali? Să nu dăm locul, că pământul acesta este frământat cu sângele moşilor şi a strămoşilor noştri!»"; sau: „După cum dzice un cuvât Miron-logofătul: «Mare este omul, iar la războiu prè mică-i este ţinta»" (Neculce, 1958, p. 3, 45, 77, 243).

Dintotdeauna, omul a iubit viaţa. Viaţa, darul cel mai de preţ.

„Dzisu-i-au slujitorii, când l-au găsit la Bărboşi, să fugă, că nu-i departe, în Neamţu, iar el n-au priimit, ştiindu-să drept. Gândiè că l-or ducé la Iaşi şi s-a îndrepta. Iar după ce i-au vinit Macrei, şi viind zapciu după zapciu să piiară, nu l-au mai îngăduit ş-au pus dé l-au tăiat în Roman. Şi mult s-au rugat lui Macreiu să-l ducă pân'în Iaşi, iar Macrei, ca un om rău şi de nimic, nu i-au fostu milă de sufletul stăpânu-său şi s-au grăbit de l-au omorât. Că de l-ar hi dus în Iaşi, poate s-ar hii îndreptat şi n-ar hii perit. Că multe sluji să tâmplă la domnii vrednicé, dé nu să grăbascu şi ferescu pe stăpâni de păcat, şi pe urmă cad la laudă şi despré stăpân, şi despré oameni, şi despré Dumnedzău. Iar acesta, ca un varvar, nefiind de neam, n-au socotit.

Cantemir vodă dup-acéia mult să căia ce au făcut şi de multe ori plângè între toată boerimea şi blăstăma pe ciné l-au îndemnat de au grăbit dé i-au tăiat. Că, dup-aiè, n-au trăit un an nice Cantemir vodă, ş-au murit" (Neculce, 1958, p. 111).

Recitim acest pasaj antologic, în care Neculce reconstituie, concentrat şi credibil, dramatismul, zbuciumul ultimelor clipe din viaţa celui care, tot Neculce ne spune, *era dintre toţi boierii ţării mai de treabă la voroave*.

Acel an crunt din istoria Moldovei, 1691, foarte îndepărtat, reverberează în epopeea lui Vladimir Beşleagă, care-şi ia ca titlu pentru ampla sa naraţiune epică, deloc întâmplător, sintagma dureros de reală şi atât de frecventă în file de cronici: *Cumplite vremi*, reconstituind, inspirat, tabloul vieţii şi lumii acelui secol.

Pentru Vladimir Beşleagă, cunoscutul scriitor basarabean, înţelegerea trecutului, a realităţilor vechii lumi a însemnat, implicit, propria regăsire de sine, un punct de sprijin în reconsiderarea realităţilor imediate, alimentându-i şi stimulându-i sensul şi condiţia cunoaşterii.

A citit cu sufletul *Letopiseţele Ţării Moldovei*. Îl putem considera un emul al marilor cronicari. Marcat de modelul uman şi comportamental al acestui înaintaş în ale scrisului, va considera necesar să limpezească trama/sorgintea/mobilul construcţiei sale artistice.

Va şi relua, în cheie cronicărească, în chiar naraţiunea propriu-zisă: „Oh, durere şi iarăşi durere! Căci acest vaiet de cumplită jale se va lăţi peste locuri şi vremi, va răzbate prin negura anilor, ajungând până în zilele noastre, făcând să ni se oprească mintea în loc de acea mare nenorocire, să ni se taie suflarea de atâta cruzime şi nemăsurată viclenie câtă poate încăpea în unele suflete omeneşti. Dar oare atare lucruri şi tâmplări sângeroase nu s-au mai prilejit până atunci şi după aceea? Aşa este, au fost, căci cruzimea şi nedreptatea îşi află loc între oameni de când este viiaţa pe pământ. Şi atunci, de ce oare ne-ar lovi şi cutremura într-atât de adânc acea năprasnică moarte a celui dintâi mare învăţat al Moldovei?

Odată ce am purces să depăn astă încâlcită şi tristă istorisire, dator sunt cu o lămurire, care să vină a desluşi şi lumina cât de cât cetitorului pricinile ce m-au boldit la o muncă de ani de zile.

În anii de studenţie, când, pentru întâia dată, am cetit aceasta în cărţi, am fost ca lovit de trăsnet. Atunci a căzut în inima mea sământa acestei scrieri. Aproape douăzeci de ani a zăcut acolo până când, într-un târziu, a dat colţ şi a pornit să crească, răzbind la lumină. Aşa a fost. Dar, mă vei întreba, iubite cetitorule, pentru ce am luat o brazdă atât de lată, de ce m-am apucat de o muncă atât de cuprinzătoare, dacă aş fi putut să-mi opresc luarea aminte doar asupra acelei nenorocite întâmplări? Pentru că am ţinut să văd şi să arăt cum vieţuiau oamenii de rând în acele vremi, să vădesc feluritele stări ale obştii, să încerc a vedea cu ochii minţii şi închipuirii mele viaţa întregii ţări" (Beşleagă, 2017, p. 503).

Atunci când „evocă epoca mai îndepărtată a Cantemireştilor şi Costineştilor, – observa Mihai Cimpoi, – fraza este limpede, aşezată, de o pastă epică densă şi colorată…, uşor neaoşizată şi muiată în parfum cronicăresc” (Cimpoi, 2011, p. 184). Reconstituirii vii şi foarte colorate a faptelor, care aminteşte de Neculce, dar şi de Creangă şi de Sadoveanu, i se adaugă destăinuiri emoţionante (text în text), vibrante prin omenescul lor, cum e şi fragmentul deja amintit.

Volumul I al trilogiei apărea în 1985, cu titlul *Sânge pe zăpadă*, la editura Literatura artistică, urmat de alte două ediţii, în 1990 (Hyperion) şi 2003 (Litera).

O ediţie completă apare la Cartier, în 2017 – invitaţie la noi lecturi. Dar despre asta într-o abordare viitoare.

Opera cronicarilor, afirmând valorile vieţii, promovează imaginea umanităţii noastre medievale. Anii din urmă scot la lumină mai multe volume monografice, ceea ce denotă că scrisul nostru vechi rămâne în aria de interes a cercetării literare. Cărţi importante, substanţiale, frumoase se tipăresc la Bucureşti, la Iaşi, se retipăresc la Chişinău, dar şi volume apărute în Basarabia sunt reluate de edituri din ţară – un flux înnoitor de redefiniri a epocilor de altădată. Demersul ştiinţific vine cu alt instrumentar şi altă viziune, jalonând alte/noi etape interpretative.

Revenim, din timp în timp, la vechile texte, pentru că ele, incitante şi revelatoare, ne apropie de universul lumii de ieri şi ne ajută să-l prefigurăm pe cel al lumii de mâine.

Mă opresc aici. Nu şi povestea. Povestea continuă. Este însăşi *viiaţa*, apă omenească, pe care cuvântul şi timpul o veşnicesc.

Referinţe bibliografice:

1. *Antologia poeziei vechi moldoveneşti*. *Modele şi reconstituiri*. Prefaţă, selecţie, traduceri şi note de Nicolae Dabija. Chişinău, 1987.

2. BEŞLEAGĂ, Vladimir. *Cumplite vremi*. Roman în trei cărţi. II (2). Chişinău, 2017.

3. CARTOJAN, Nicolae. *Istoria literaturii române vechi*. Prefaţă de Dan Horia Mazilu. Bibliografii finale de Dan Simonescu. Ediţie îngrijită de Rodica Rotaru şi Andrei Rusu. Bucureşti, 1996.

4. CÂNDEA,Virgil. *Raţiunea dominantă*. Cluj-Napoca, 1979.

5. CIMPOI, Mihai. *Accente psihologice şi voci narative la Miron Costin*. În: *Cicatricea lui Ulysse*. *Eseuri duminicale*. Chişinău, 1982.

6. CIMPOI, Mihai. *Cei trei Beşleagă*. În volumul omagial: *Vladimir Beşleagă*, *omul luminat*. Chişinău, 2011. Publicat iniţial în *Moldova suverană*, 25 iulie 1991.

7. CIOBANU, Ştefan. *Istoria literaturii române vechi*. Ediţie îngrijită, note şi prefaţă de Dan Horia Mazilu. Bucureşti, 1989.

8. COSTIN, Miron. *Opere*. Ediţie critică, cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P.P. Panaitescu. Bucureşti, 1958.

9. CRISTEA, Valeriu. *Introducere în opera lui Ion Neculce*. Bucureşti, 1974.

10. CURTICĂPEANU, Doina. *Orizonturile vieţii în literatura veche românească* (*1520-1743*). Bucureşti, 1975.
11. DOBRE-BOGDAN, Cristina. *Imago mortis în cultura română veche* (*sec. XVII-XIX*). Bucureşti, 2002.
12. DUŢU; Alexandru. *Literatura comparată şi istoria mentalităţilor*. Bucureşti, 1982.
13. EMINESCU; Mihai. *Opere*. *VII*. *Publicistică*. Coordonatorul ediţiei: acad. Mihai Cimpoi. Chişinău, 2001.
14. LEMNY, Ştefan. *Sensibilitate şi istorie în secolul XVIII românesc*. Bucureşti, 1990.
15. *Literatura română medievală*. Antologie alcătuită de un colectiv condus de Dan Horia Mazilu. Bucureşti, 2003.
16. MANOLESCU, Nicolae. *Istoria critică a literaturii române*. I. Bucureşti, 1990.
17. *Marii cronicari ai Moldovei*. *Grigore Ureche*. *Miron Costin*. *Nicolae Costin*.*Ion Neculce*. Ediţie, studiu introductiv, repere istoriografice, glosar de Gabriel Ştrempel. Bucureşti, 2003.
18. MAZILU, Dan Horia. *Prefaţă* la: *Literatura română medievală*. Antologie alcătuită de un colectiv condus de Dan Horia Mazilu. Bucureşti, 2003.
19. NECULCE, Ion. *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*. Text stabilit, glosar, indice şi studiu introductiv de Iorgu Iordan. Ediţia a II-a, revăzută. Bucureşti, 1959.
20. NEGRICI, Eugen. *Expresivitatea involuntară*. *Figura spiritului creator*. *Imanenţa literaturii*. Bucureşti, 2000.
21. VILLARI, Rosario. *Introducere* la: *Omul baroc*. Volum coordonat de Rosario Villari. Traducere de Dragoş Cojocaru. Iaşi, 2000.
22. ZUB, Alexandru. *Istorie şi finalitate*. *În căutarea identităţii*. Iaşi, 2004.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone şi interconexiuni europene în creaţia populară şi literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:37.016:811.135..1’243
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.26

ANALIZA CONTRASTIVĂ – ACTUALITATE ȘI RELEVANȚĂ ÎN PREDAREA LIMBII ROMÂNE CA LIMBĂ STRĂINĂ ÎN ARMENIA

Nicolae Adrian HENȚ
Universitatea Carolină din Praga

Rezumat. *Când te decizi să înveți o limbă străină, fie într-un cadru organizat, fie în alte contexte, poți fi sigur de un lucru: o să faci greșeli. Vei fi confruntat cu greșeala la început, pe parcurs sau chiar după finalizarea studiului, greșeli de care ești conștient și pe care le vei corecta sau greșeli pe care nici nu le realizezi și a căror sursă nu o cunoști. Eroarea în studierea unei limbi străine este certitudinea care uneori descurajează, alteori ambiționează, o problematică mereu actuală, care a reprezentat de secole punctul de plecare în analiza procesului de achiziție a unei limbi străine, pe lângă rolul esențial pe care îl are în sistemul de feedback al predării-învățării. Privită în ansamblu, istoria, nu foarte lungă, a lingvisticii contrastive se traduce printr-un efort susținut de a-și trasa o identitate bine definită în ansamblul vast al științelor limbii. Lingvistica contrastivă implică, grosso modo, o comparație teoretică, sistematică și sincronică între două sau mai multe limbi, înrudite sau nu, tipologic asemănătoare sau diferite. Acest articol își propune să abordeze selectiv probleme circumcise lingvisticii contrastiv-tipologice, presupunând examinarea noțiunilor de comparare sincronică, echivalență cu scopul de a determinaizomorfismul, respectiv alomorfismul celor două limbi şi identificarea unor metode, structuri relevante pentru un demers didactic coerent, profund, ancorat în limba vorbită, circular şi eficient. Urmând traseul analizei contrastive lucrarea punctează, cu exemple, o serie de diferenţe între limbile armeană şi română, variind de la lipsa categoriei gramaticale a genului la substantive, de la faptul că unele cuvinte din cele două limbi aparţin unor părţi de vorbire diferite, până la folosirea în contexte gramaticale diferite a articolelor hotărâte şi nehotărâte.*

***Cuvinte cheie*:** *analiză contrastivă, didactică, armeană, română, AL.*

Abstract. *This paper is intended to present alternative landmarks in teaching Romanian to Armenian language speakers who do not have another language support in learning. One of the oldest existing languages, an independent branch of the Indo-European languages, Armenian has its own alphabet with more letters than the Romanian one and it is not completely a phonetic language.*

Following the pattern of contrastive analysis, this paper points out, with concrete examples, a series of structural differences and similarities between the two languages, ranging from the lack of grammatical category in nouns, from the fact that some words bellong to different parts of speech in Armenian as compared to Romanian, to the use in different grammatical contexts of the definite and indefinite article.

The paper also outlines some similarities between the two languages, such as the phonemic awarness, the consonants and fricative consonant clusters, mid central closed vowels (ă,â), the non-syllabic (glide) „i" similar to the one existing in Armenian as it occurs in limited contexts.

The issues realated to morphology and syntax comprise only those aspects that are relevant and may arise difficulties in learning Romanian. The similarities include the rich nominal and verbal flection, marked by numerous alternations, the so called „border word classes" with a fluctuant flexion, the regular structure of the numerals and their formation, the definite article that occurs in the end like in Romanian. Among the differences the most relevant are: the specific regime of the grammatical gender of the nouns, the present subjonctive (future in Armenian), with different grammatical inflection for each person; the „future compulsive tense", expressed by the modal verb „petq e" plus the future subjonctive, the occurence of the ablative, locative, or instrumental case. The paper proves that the pattern of contrastive analysis is both efficient and necessary in this particular didactic approach.

***Keywords*: *contrastive analysis, didactics, Armenian, Romanian, SLA*.**

Privită în ansamblu, istoria, nu foarte lungă, a lingvisticii contrastive se traduce printr-un efort susținut de a-și trasa o identitate bine definită în ansamblul vast al științelor limbii. Lingvistica contrastivă implică, grosso modo, o comparație teoretică, sistematică și sincronică între două sau mai multe limbi, înrudite sau nu, tipologic asemănătoare sau diferite. Krzesowski (1990: 76) susține că analiza contrastivă presupune compararea sincronică și aplicată a celor cinci nivele ale limbii, urmărind mai ales „notarea și descrierea similitudinilor și diferențelor dintre limbi decât gruparea lor genetică și tipologică".

În anii '50-'60, majoritatea lingviștilor recunoșteau lingvistica contrastivă ca ramură a lingvisticii aplicate. Studiul lui Charles Fries, *Teaching and Learning English as a Second Language* este considerat o piatră de hotar în recunoașterea teritoriului lingvisticii contrastive ca subramură a lingvisticii: „the most efficient materials are those that are based upon a scientific description of the language to be learned, carefully compared with a parallel description of the native language of the learner" (Fries, 1945: 176). Un pas important în trasarea granițelor lingvisiticii contrastive și reconsiderarea aportului acesteia în învățarea limbilor străine (binomul limbă maternă-limbă țintă) îl constituie cercetarea lui Robert Lado din 1957, *Linguistics across Cultures*: *Aplied Linguistics for Language Teachers*, un studiu fundamental de lingvisitcă contrastivă structuralistă: „We can predict and describe the patterns that will cause difficulty in learning and those that will not cause difficulty, by comparing systematically the language and culture to be learned with the native language and culture of the student" (Lado, 1957: 43)

Această direcție care mută accentul de pe simpla comparare a fonologiei, a morfologiei, a sintaxei și a lexicului pe analiza discursului ca sistem structural

contextualizat (pragmatică, stilistică, sociolingvistică) este continuată de Filmore, *Remarks on Contrastive Pragmatics*, și Ulla Connor, *Contrastive Rhetoric*: *Cross-Cultural Aspects of Second Language Writing*. Este necesar să amintim și de influențele descriptivismului american (Sapir, Bloomfield), ale structuralismului european (Bally, 1932) și de rolul cercetărilor fonologice realizate de lingviștii de la Praga.

În Europa, cercetările de lingvistică contrastivă au produs un corpus de studii comparative între diferite perechi de limbi, care a constituit baza de formare a cercetărilor în domeniul achiziției limbilor străine (Second Language Acquisition – SLA). Amintim aici proiectele majore bazate pe contrastivitate: între poloneză și engleză (coordonat de Jacek Fisiak, 1973), germană și engleză (PAKS, coordonator Gerhard Nickel, 1971), sau englezăși sârbo-croată (Filipovic, 1971). În același context trebuie amintite și următoarele cercetări: Filip Devos, de Munynck, van Herreweghe*Nederlands*, *Frans en Engels in contrast* (1991; 1992); MarlisHellinger, *Contrastive Sociolinguistics* (1996); James Carl, *Contrastive Analysis* (1980); Anna Wierzbicka, *Cross-Cultural Pragmatics* (1992).

Începând cu anii '70, tot mai mulți lingviști pun la îndoială eficiența analizei contrastive în SLA. Cei mai mulți (Corder, 1975; Newmark, 1968; Selinker, 1972) pornesc de la premisa că diferențele majore între două idiomuri nu creează neapărat dificultăți în învățarea unei limbi, ci, dimpotrivă, fenomenele minore, slab contrastante, actionează ca factori care împietează însușirea unei limbi. Selinker (1972: 87) aduce în discuție un „sistem lingvistic autonom", interlanguage, „an idiolect that has been developed by a learner of a second language which preserves some features of their first language and can also overgeneralize some L2 writing and speaking rules". Această interlimbă se caracterizează prin „fosilizare", „linguistic items, rules and subsystems which speakers of a particular native language will tend to keep in their interlanguage, no matter what the age of the learner or amount of explanation or instruction he receives in the target language" (Selinker, 1972: 87). Cu toate acestea, apreciem că lingvistica contrastivă a avut un rol definitoriu în dezvoltarea didacticii moderne, a traductologiei și chiar în conturarea unor aspecte ce țin de domeniul lingvisticii tipologice. Greenberg, Comrie, Konig sau Hawkings aduc în discuție interfața dintre cele două abordări: „to subsume discrete and apparently unrelated grammatical contrasts between the two languages under one overarching generalization." (Hawkings, 1986: 120)

În secolul trecut, un punct de reper în redimensionarea teoriilor despre analiza contrastivă l-a constituit stabilirea unei mărimi relative, un „sistem corelativ", decodat ca o limbă-etalon, „care reflectă segmentul comun din structura de profunzime a limbilor comparate". În acest fel, alături de lingvistica contrastivă tradiţională, unidirecţională, se poate constitui un al doilea tip, anume lingvistica contrastivă bidirecţională (Comrie, 1985). Se conturează astfel noua direcție în care evoluează analiza contrastivă: având în vedere

că sistemul limbilor narurale nu este unul monolitic, ci, mai cu seamă,,an orchestration of different diasystematic varieties" (Comrie, 1985), este firesc ca el să fie adaptat situațiilor pragmatice de comunicare. Înțeles astfel, raportul comunicativ între idiomuri a dus, inevitabil, la constituirea unui alt domeniu în interiorul lingvisticii contrastive, anume pragmatica contrastivă, care își propune să reconfigureze perspectiva universalistă prin urmărirea manifestării naturale a actelor dialogice, prin implicarea variabilelor socioculturale şi chiar sistemele nonverbale – transfer cultural (Espagne, 1999).

În acest tumult al direcțiilor de cercetare a limbajului, s-au făcut și delimitări, credem noi, uneori forțate. Un singur exemplu, ar fi trasarea unei linii clare de demarcație între lingvistica contrastivă (știință teoretică) și analiza contrastivă (orientare exclusiv aplicată), sau între analiza contrastivă şi, un termen cvasi-sinonim, analiza confruntativă, o componentă a lingvisticii comparate, care ar cerceta limbile după criterii tipologice.

Orice demers didactic în sine de predare a unei limbi străine având ca limbă suport limba maternă a subiecţilor învăţării, este, implicit, o formă de analiză contrastivă,deoarece sunt vizate contrastele şi analogiile interlingvistice, indiferent dacă fac parte din aceeași familie de limbi sau nu. În funcţie de perspectiva din care este efectuată analiza, s-au conturat două procedee diferite din punctul de vedere al metodei de abordare a analizei contrastive: primul, orientat într-o singură direcţie, propune realizarea demersului contrastiv fără ca analiza să se sprijine pe un termen comun de comparaţie, iar al doilea presupune examinarea categoriilor lingvistice într-o dublă direcţie, cu sprijinul unui termen-barometru, abstract, cu valoare metalingvistică. Având în vedere caracterul didactic, aplicat al lucrării am optat pentru a doua metodă, comparând doar acele fapte lingvistice din limba armeană şi română cu relevanţă pentru eficientizarea învăţării limbii române de către vorbitorii de limbă armeană care nu beneficiază de o altă limbă suport. Tot din raţiuni pragmatice, am acordat o mai mare atenţie deosebirilor decât asemănărilor, însă nu am neglijat relevarea convergenţelor care acţionează ca o motivaţie suplimentară în învăţare.

În contextul actual al globalizării, al dinamicii complexe a dezvoltării sociale și al reorientării înspre Occident, armenii au devenit tot mai conștienți de necesitatea și utilitatea învățării limbilor străine, alta decât rusa: „Learning a foreign language in which it is possible to communicate with other nations is traditionally rooted in the school syllabi and curricula of so called small nations" (Ondrakova, 2019: 109). Acest inteses a crescut în ultimele decenii odată cu renunțarea la statutul limbii ruse ca limbă obligatorie în școlile de stat.

Începând cu 1991, popularitatea limbii engleze a crescut exponențial. În urma unui sondaj din 2012 a rezultat că 40% dintre armeni au cel puțin cunoștințe de bază a limbii engleze, în timp ce mai puțini de 4% au afirmat că știu limba engleză la nivel de utilizator experimentat (*The South Caucasus*

between the EU and the Eurasian Union, 2013). În anul 2008, Armenia devine stat membru asociat al Țărilor Francofone și astfel se creează tot mai multe oportunități de studiere a limbii franceze, italiene, spaniole, portugheze și, surprinzător pentru mulți, a limbii române. Université Française en Armenie, American University, Valeri Brusov University of Languages and Social Sciences, Yerevan State University oferă studenților programe de licență, masterat sau doctorat.

Studenții armeni învață limba română în context exo-lingvistic, în cadrul lectoratului de limba română de la Erevan. Universitatea „Valeri Brusov" este singura care oferă cursuri de limba română la nivel de licență, ca a doua sau a treia limbă străină, dar și cursuri opționale pentru studenții de la alte facultăți.

Date fiind contextul şi finalitatea didactică a lucrării, am abordat selectiv probleme circumcise lingvisticii contrastiv-tipologice, presupunând examinarea noţiunilor de comparare sincronică, echivalenţă cu scopul de a determina izomorfismul, respectiv alomorfismul celor două limbi şi identificarea unor metode, structuri relevante pentru un demers didactic coerent, profund, ancorat în limba vorbită, circular şi eficient. Una dintre cele mai vechi limbi, ramură distinctă a familiilor limbilor indo-europene, armeana are propriul alfabet care conţine mai multe litere decât alfabetul limbii române şi nu este o limbă complet fonetică. Urmând traseul analizei contrastive lucrarea punctează, cu exemple, o serie de diferenţe între limbile armeană şi română, variind de la lipsa categoriei gramaticale a genului la substantive, de la faptul că unele cuvinte din cele două limbi aparţin unor părţi de vorbire diferite, până la folosirea în contexte gramaticale diferite a articolelor hotărâte şi nehotărâte. Am avut în vedere şi asemănările dintre cele două limbi, cum ar fi caracterul fonematic al acestora, consoanele şi grupurile consonantice dure şi fricative, vocalele centrale intermediare şi închise (*ă*, *î*), iotul similar celui din limba armeană prin ocurenţa într-un context limitat.

Problemele de morfologie şi sintaxă au fost abordate doar prin reliefarea segmentelor care ridică dificultăți didactice în învăţarea limbii române de către vorbitorii de limbă armeană. Există asemănări în ceea ce priveşte bogata flexiune nominală și verbală, marcată prin numeroase alternanțe fonetice, existența unor clase lexico-gramaticale de graniță (numerale, pronume, adverbe, interjecții) cu flexiune fluctuantă, structura regulată a numeralelor și modul de formare a acestora, articolul hotărât care se pune la sfârșitul cuvântului ca în limba română. Printre diferenţe amintim: regimul specific al genului gramatical al substantivelor, conjunctivul prezent (viitor în armeană), care își schimbă forma la toate persoanele, deşi terminaţiile seamănă cu cele ale verbelor insuficiente, timpul compulsiv viitor, care se exprimă prin cuvântul *trebuie*/ *petq e* şi verbul la conjunctiv viitor, existenţa cazurilor ablativ, locativ şi instrumental. Lucrarea demonstrează că metoda analizei contrastive este una eficientă şi necesară în demersul didactic amintit.

Cu unele excepţii, vorbitorii nativi de limba armeană reuşesc să pronunţe fidel sunetele specifice limbii române, aceasta şi datorită faptului că alfabetul armean are mai multe litere decât alfabetul limbii române, cu un palier foarte diversificat de sunete: consoane şi dublete consonantice oclusive, africate, lichide, atât laterale cât şi vibrante, cu vocale variind de la cele închise la cele cvasi-deschise. Unele litere sau grupuri de litere au o valoare fonetică diferită în limba armeană, astfel că, în predarea limbii române transliterarea, prin comparaţie, contribuie la îmbunătăţirea semnificativă a pronunţiei în cazul studenţilor începători. Problemele pe care le întâlnesc vorbitorii de armeană variază de la dificultatea distingerii între *ă* şi *â*, pronunţarea dură a iotului final, sau o deschidere incompletă în cazul diftongilor sau a triftongilor, până la înlocuirea involuntară a unor sunete cu variantele apropiate de limba armeană: *dz* în loc de*j*, *k* aspirat sau *ch*/*tch* în loc de *c* şi altele.

Litera *g* se pronunţă la fel ca în limba română (*gură*, *găleată*), însă în combinaţiile *ge*/*gi* se pronunţă *ghe*/*ghi*: *gitem- ghitem*. Astfel, la o primă lectură, un armean va citi, invariabil, Gheorghe în loc de George. Folosind demonstraţia directă sau cu reprezentări grafice, profesorul va prezenta, comparativ, grupurile de sunete care în limba română redau un singur sunet sau două sunete:*ce*, *ci*, *ge*, *gi*, *che*, *chi*, *ghe*, *ghi* (de exemplu: cercetare – 9 litere/9 sunete; ceară – 5 litere, 4 sunete). Apoi, prin problematizare, profesorul îi va motiva pe elevi să gândească independent şi productiv şi să găsească regulile care cer utilizarea fiecărei speţe: 2 sunete, 2 litere când *ce* este urmat de consoană, de vocală în hiat sau *e* în poziţie finală –*cercetare*, *licean*, *tace*; respectiv 2 litere, 1 sunet, când urmează vocala *a* în aceeaşi silabă –*ceată*. *Gh* se pronunţă *r* graseiat, iar grupul *ch* ca în limba spaniolă, un *h* mai dur, fiind necesare o serie de exerciţii de corectare pentru a elimina pronunţii de genul *a ahrăţa* sau *hiftea*. O atenţie deosebită trebuie acordată literelor *t*, *p*, *r*, *ţ*, care, în limba armeană, se pronunţă diferit în funcţie de poziţia în care apar, iar diferenţa dintre cele două tipuri de sunete este una extrem de fină, uneori insesizabilă pentru cei care nu vorbesc limba armeană. Un exemplu concret ar fi modul în care armenii pronunţă „*t*” din cuvântul „tigru”, asemănător consoanei *th* aspirat din limba engleză (*thga*/băiat, ca în teacher). La fel stau lucrurile cu litera *p*, pronunţată *phă* sau *ţ*, pronunţat ocluziv, neaspirat (*Ashvaţ*/ Dumnezeu). Pe de altă parte, trebuie discutat regimul special al literelor *e*, *i*, *o*, *u* care notează atât vocalele cât şi semivocalele corespunzătoare, ortografia sunetului *î*, sau modului în care litera *x* poate reprezenta simultan două sunete:*axă*/*exaspera*.

Profesorul de limba română va organiza lecţii de consolidare bazate pe expunere, audiţii, conversaţie, exerciţii de repetiţie, recunoaştere şi justificare sau, comparativ cu limba armeană, de recunoaştere şi disociere. Obiectivul principal în aceste lecţii este familiarizarea studenţilor armeni cu cei peste douăzeci de diftongi (ascendenţi/descendenţi) ai limbii române, cu triftongii şi pronunţia hiatului (foarte rare în limba armeană:*vreau*, *leoarcă*, *miei*; vocale

de acelaşi fel aflate în hiat – *contraatac*,*alcool*, sau diferite – *aer*, *aortă*, *peisaj* etc. Literele duble notează, de regulă în ambele limbi, o realitate fonetică fie că este vorba de vocale sau, în armeană, preponderent de consoane. Spre deosebire de armeană unde dublarea consoanei este rezultatul unui procedeu gramatical (*Amenn*, articol hotărât enclitic), în limba română este vorba fie de repetarea aceleiaşi consoane în cuvinte compuse şi în derivatele cu prefixe (*înnora*), fie de consoane diferite notate de aceeaşi literă (*accelera –akcelera*).

Spre deosebire de limba română unde, de la caz la caz şi fără existenţa unor norme limpezi de accentuare, cuvintele se pot accentua, în funcţie de numărul de silabe, pe ultima silabă, penultima, antepenultima,a patra sau chiar a cincea silabă de la final (*măsea*, *albină*, *butelie*, *veveriţă*, *nouăsprezece*), în limba armeană accentul cade pe ultima silabă a cuvintelor, cu excepţia celor care se termină în vocala *ă*, caz în care se accentuează antepenultima silabă, sau a substantivelor proprii străine (*linel*, *zangel*/ *Lehastan*). În limba română nu primesc accent articolele, formele neaccentuate ale pronumelor personale şi reflexive, verbele auxiliare, prepoziţiile sau interjecţiile. Limba armeană nu cunoaşte dubla accentuare, de aceea în lecţiile de consolidare trebuie acordată o atenţie sporită schimbărilor de accent care atrag, sau nu, schimbarea categoriei gramaticale: *profesor*/ *profesor*; *director*/ *director*; *corector*/*corector* şi altele. Aici includem şi verbele ale căror forme verbale se scriu identic, dar se pot accentua diferit, schimbarea de accent producând şi o schimbare a timpului verbal: *Clientul reclamă că vânzătorul l-a tratat necorespunzător*/ *Proprietarul îşi reclamă chiriaşul pentru neplata utilităţilor*.

Timpurile verbale şi diatezele necesită o atenţie specială în predarea oricărei limbi străine şi unităţi de învăţare cu lecţii sporite de aprofundare şi transfer. Limba armeană are doar două conjugări–verbe terminate la infinitiv în *-el*, respectiv *-al*, iar modurile şi timpurile verbale, cele mai multe analitice, se formează cu verbul auxiliar *linel*/*a fi*. Dificultăţile pe care le pot întâmpina studenţii armeni în învăţarea timpurilor verbale sunt determinate de numeroasele excepţii existente în limba română, pe de-o parte, şi de prezenţa categoriei gramaticale a aspectului în limba armeană, pe de alta. De exemplu, în limba armeană timpul *indicativ prezent* se poate exprima şi prin terminaţia specifică participiului *-ats*, care înlocuieşte terminaţia de infinitiv la unele verbe, urmat de verbul auxiliar cu desinenţe specializate pentru fiecare persoană. În aceste cazuri particulare, participiul prezent arată rezultatul, situaţia în care se află deja subiectul, în timp ce verbul conjugat regulat denotă aspectul, procesul acţiunii care încă se desfăşoară, ca în exemplul: *kagnum e* (*El se ridică*, *încă nu este în picioare*.)/ *kagnats e* (*Stă în picioare*). Mai mult decât atât, în armeană, categoria aspectului cuprinde aproape toate cuvintele din clasa verbului, chiar dacă nu toate verbele exprimă aspectul în serii opozitive. În acest caz, pentru nivelul B1-B2, este necesară o unitate de învăţare separată, de aprofundare, din care să reiasă că în limba română, lipsind mijloacele formale, morfematice, care marchează opoziţia

dintre aspecte în cazul aceluiaşi lexem,categoria gramaticală a aspectului are un regim special. Totuşi, aşa cum remarcă şi cercetătorul A. Mişan (1978: 27), se poate vorbi despre exprimarea aspectului şi în limba română, dar prin alte mijloace decât cele strict gramaticale. Verbele, care prin semantica lor exprimă felul desfăşurării acţiunii în timp, sunt elemente lexicale care au păstrat posibilitatea de a exprima diverse nuanţe aspectuale necesare pentru claritatea mesajului. Spre deosebire de limba armeană, în limba română sunt mai bine păstrate doar nuanţele durative şi momentane, cele durative având tangenţe clare cu imperfectivitatea.

Conjunctivul prezent din limba română are drept corespondent conjunctivul/ subjonctivul viitor în limba armeană, care are desinenţe specifice pentru fiecare persoană. Spre deosebire de limba română, armeana foloseşte infinitivul după anumite verbe, doar dacă subiectul celor două verbe este acelaşi: *uzel* – a vrea/*tankanal* –a dori; *Yes uzum em gnal*/ Eu vreau să merg (a merge). Conjunctivul prezent (viitor în limba armeană) se foloseşte cu conjuncţiile *ca* sau *ca să –vor*, doar dacă subiectul celor două verbe este diferit: *Duq uzum eq vor nranq khosen*/ *Voi vreţi să vorbească* (conjunctivul viitor *khosen* şi nu infinitivul *hosel*). În această speţă, profesorul trebuie să insiste prin comparaţie şi aplicat asupra diferenţelor în utilizarea conjunctivului, respectiv a infinitivului în cele două limbi (*nu-i vine a crede*/ *nu-i vine să creadă*; *poate veni*/ *poate să vină* etc), să aducă în discuţie posibilitatea şi cazurile de înlocuire a conjunctivului cu infinitivul în limba română, înlocuire care este marcată stilistic şi mai frecventă în stilul cultivat. De la nivelul B2 în sus se pot organiza lecţii suplimentare pentru a clarifica valorile *conjunctivului perfect* în cele două limbi în limba armeană acesta având forme diferenţiate pentru fiecare persoană.

În gramatica limbii armene există şi timpul *compulsiv viitor*, care se exprimă prin sintagma *petq e*/ *piti* urmată de verbul la conjunctiv viitor: *Eu trebuie să merg*/ *Yes petq e gn**am*.** Spre deosebire de limba română, *trebuie* are numai sens modal, iar în construcţii cu valoare generală *petq e* se foloseşte doar cu infinitivul: *Petq e anel- Trebuie făcut* (a face). Pentru a corecta situaţiile în care studenţii armeni au tendinţa de a folosi infinitivul şi în limba română, sunt necesare exerciţii de recunoaştere şi diferenţiere (*trebuie să fac*/ *trebuie făcut*/ *trebuie să fi făcut*/ *trebuie a face asta*/ *trebuie a şti să vorbeşti* etc.).

Ca şi limba română, armeana are un grad relativ mare de analitism, astfel că valoarea temporală de viitor este uneori exprimată nu numai prin forme specifice acestuia. Faţă de limba română care are patru forme de viitor propriu-zis şi una de viitor anterior, toate formate analitic, limba armeană are două variante de bază pentru exprimarea viitorului. Prima a evoluat de la forme personale analitice la forme sintetice,desinenţele provenind de la indicativul prezent al verbului *linel-a fi* (excepţie facând persoana a treia singular) care sunt adăugate la forma de infinitiv a verbului conjugat. Marca specifică acestui timp este consoana *k*, antepusă, care ramâne neschimbată. Armenii folosesc

kgrem/*kgres- o sa scriu*/ *o sa scrii* doar pentru o acţiune imediată în viitor: *Erku ropeickgrem qez- O să-ţiscriu în două minute*. Viitorul simplu este analitic şi se formează prin adăugarea desinenţei *u*la infinitiv, urmat de verbul auxiliar *a fi* la indicativ prezent. Se foloseşte pentru acţiuni viitoare neimediate, dar şi cu verbe de mişcare în locul conjunctivului: *Es grelu em qez vax@* Îţi voi scrie mâine; *Gnum em vor utem*, devine *Gnum em utelu* – Mă duc să manânc. Pentru o înțelegere corectă a utilizării viitorului, profesorul de limba română trebuie să puncteze faptul că, spre deosebire de armeană, în limba română formele de viitor sunt distribuite şi după registre de limbă: viitor standard, curent, familiar sau regional (*oi aduna*; *o să te cred*; *aveţi să scrieţi regulat*). Pentru nivelurile B2 plus sau C1, se vor discuta şi formele nespecifice de exprimare a viitorului, care nu există în limba armeană: imperativul – *Dă-mi împrumut nişte bani*; conjunctivul prezent folosit în mod absolut cu valoare de imperativ care vizează viitorul – *Nu vreau să scriu*!; infinitivul – *A nu se răsturna!*

În limba armeană,articolele au o utilizare mult mai largă decât in limba română. Articolul hotărât este enclitic, adăugându-se *n* cuvintelor care se termină în vocală sau *ă* celor terminate în consoană: *girq-girqă-carte*/ *dzi-dzincal*. De reţinut este faptul că vorbitorii de armeană au tendinţa să articuleze cu articol hotărât şi substativele proprii, pentru că în armeană acest articol se foloseşte şi cu numele de persoane, oraşe, tări etc., chiar şi cu numele străine: *Aram o aşteaptă – Aramă spasum e nran*; *Maria Stan dansează – Maria Stană parum e*. De asemenea, pronumele negative, nehotărâte sau demonstrative primesc articol hotărât dacă îndeplinesc funcţia sintactică de subiect în propoziţie: *Fiecare merge acasă*. – *Yuracancură gnum e tun*. O altă diferenţă faţă de română şi care necesită clarificări suplimentare este folosirea articolului hotărât cu substantivele precedate de adjectivul pronominal demonstrativ: *Acest cal – ays dzin*; *această carte – ays qirqă*; *acel om – ayd mardă*".

Studenţii armeni întâmpină, de cele mai multe ori, dificultăţi şi la utilizarea articolului nehotărât, aceasta pentru că în armeană nu există reguli stricte privind folosirea acestuia. O greşeală des întâlnită este folosirea substantivului comun fără articol nehotărât ca în exemplul: *Axchik gnum e qaraq – Fată merge în oraş*., aceasta pentru că în armeană cuvântul în sine exprimă sensul nehotarât, numeralul *mek* sau articolul nehotărât *mi* fiind folosite în varianta literară a limbii doar pentru a întări sensul nehotărârii. Sunt şi alte cazuri când folosirea articolului hotărât sau nehotărât diferă în cele două limbi: *Îmi place fotbalul* se traduce în armeană fără articolul hotărât – *Es sirum em futbol*. Substantivul se articulează doar dacă este însoţit de un adjectiv sau un alt substantiv precedat de prepoziţie: *Es sirumem Angliatsi futbolă*. Sau, un alt exemplu în care folosirea articolului nehotărât este obligatorie în limba română, dar nu şi în armeană: *Tesnum enq paharan yev sarnaran – Vedem* (*un*) *dulap şi* (*un*) *frigider*.

Altă diferenţă majoră între cele două limbi este exprimarea sintetică a posesiei pentru persoanele I si a II-a singular, prin intermediul articolelor

hotărâte enclitice, posesive:*im girq**ă*** devine *girq**s*** – *cartea mea*/ *ko anun**ă*** devine *anun**d*** – *numele tău*. De asemenea, în limba armeană se foloseşte articolul hotărât şi cu pronumele posesive genitivale: *Al meu este frumos* – *Im**ă** sirun e*.

Limbă flexionară, armeana a păstrat opt cazuri (nominativ, vocativ, acuzativ, genitiv, dativ, ablativ, instrumental şi locativ), deşi cazurile nominativ-acuzativ, genitiv-dativ, dativ-ablativ-vocativ nu se deosebesc întotdeauna prin formă, distingându-se prin funcţiile sintactice sau lipsa acestora. Astfel, în armeană vocativul se exprimă prin forme specifice cazului nominativ fără articolul hotărât, iar accentul, marca vocativului, se pune întotdeauna pe ultima silabă: *Tghaner*! – *Băieţi*!/ *Axjik*! – *Fato*!". Armenii nu folosesc însă foarte des formele de vocativ fără determinant, pentru că exprimă duritate. Prin urmare, apelativele în vocativ sunt însoţite de adjectivele *jan* sau *sireli*– formal: *Tgha jan*! – *Băiete*/*Băiatule dragă*!".

O atenţie deosebită trebuie acordată predării cazului genitiv, fiindcă joacă un rol semnificativ în numeroase structuri gramaticale, iar declinarea substantivelor se face complet diferit faţă de limba română. Diferenţa majoră, dincolo de alternanţele fonetice cu multe excepţii, constă în faptul că în armeană există prepoziţii sau locuţiuni prepoziţionale folosite cu genitivul sau acuzativul, care în limba română cer doar cazul acuzativ: *sub dulap* – *paharani tak*/ *faţă de soţ* – *amusnu handap*/*în vin*– *ginu meq* etc. Astfel, pentru studenţii de nivel mediu sau avansat, sunt necesare lecţii de aprofundare în care să se explice, comparativ, regimul specific al genitivului. De exemplu, profesorul de limba română poate alcătui fişe de lucru în care să exemplifice regimul special al prepoziţiilor *cu*/*pentru*–*het*/*hamar* în cele două limbi: *indz het*/*qez hamar* – cu mine/pentru tine, în ambele limbi se foloseşte forma de acuzativ a pronumelui, care în limba armeană coincide şi cu forma de dativ; *Aleqsi hamar*– *pentru Alex*, în armeană prepoziţia cere genitivul, în limba română, acuzativul. Alte exerciţii pot ilustra utilizarea diferită a articolului posesiv genitival din limba română, care în limba armeană se exprimă prin forma de genitiv a substantivului şi prin articolul hotârât: *Este a lui Armen*./ *Armeninn e*. Sau în structura: *În cartea mare a lui Armen*/ *Armeni mets qrqi meq*, observăm forma de genitiv a ambelor substantive, în cazul primului utilizarea genitivului fiind obligatorie cu prepoziţia *meq* – *în*, care în română cere acuzativul.

Clarificări suplimentare sunt necesare şi în predarea cazului dativ, care în armeană se aseamănă cu acuzativul. De exemplu, pronumele personal se declină în acelaşi fel atât la acuzativ, cât şi la dativ: *mie*/*pe mine* – *indz*; *ţie*/*pe tine* – *qez*; *nouă*/*pe noi*– *mez* (*Gitem qez*/ *Talis em qez* – *Te ştiu pe tine*/ *Îţi dau ţie*). Şi în ceea ce priveşte substantivelor care denotă fiinţe, declinarea se face la fel la ambele cazuri, cu precizarea că în armeană desinenţa la forma nearticulată este aceeasi şi la genitiv: *Ea scrie unui băiat* – *Na grum e mi tghayi*; *Ea iubeşte un băiat* – *Na sirum e mi tghayi*. În lecţiile de aprofundare pentru grupele de

avansaţi profesorul poate insista pe excepţiile şi alternanţele vocalice impuse de declinare, pe faptul că în limba română dintre substantive şi adjective au desinenţă de dativ numai femininele, aceleaşi la singular şi plural şi comune cu genitivul şi cu nominativul plural: *unei*/*unor case*/*cafele*. De remarcat este că desinenţa *e* este întâlnită şi la neutru plural, iar *i* şi la masculin, şi la neutru plural. În română au formă de dativ şi articolele, pronumele sau adjectivele pronominale. Dativul se distinge mai clar datorită articolelor şi adjectivelor pronominale ce determină substantivele, deşi formele de dativ ale acestora sunt, şi ele, comune cu genitivul: *unui pom*/*unor scaune*/*televizorului*/*pomilor* etc. Lecţiile de transfer vor familiariza studenţii cu faptul că în limba română dativul este, în primul rând, cazul complementului indirect de atribuire, care, spre deosebire de armeană, apare fără prepoziţie sau postpoziţie, dar şi cazul specific verbelor al căror sens este legat de ideea generală *de a da*: *I-am dat mamei adresa directorului adjunct*. De asemenea, dativul poate avea în limba română şi sens posesiv (armeana nu exprimă posesia prin dativ), moştenire a dativului din latină, în expresii verbale ca: *mi-e dor*/*mi-e foame*/*mi-e sete* etc.

În limba armeană, ablativul este cazul circumentelor circumstanţiale şi exprimă punctul de plecare în spaţiu, sensul separării, despărţirii, cauza unei acţiuni şi altele. În această speţă, profesorul de română va prezenta comparativ complementele circumstanţiale şi modalităţile de exprimare a acestora, cu regimul specific acuzativului în română, respectiv a cazului ablativ în armeană: *Vertnum em mi qirqInayiţ* (formă de ablativ) *u ir ankeruhuţ* – Iau o carte de la Ina şi de la prietena ei. Prepoziţiile specifice ablativului din limba armeană cer, invariabil, acuzativul în limba română: *Vine de acolo*– Galis e *ayntheriţ*/ *O să spun după el – Kasem nraniţ heto*.

Cazurile instrumental şi locativ se formează sintetic prin adăugarea desinenţei *-ov*, respectiv *-um* la substantiv: *girkov– cu carte*/ *dziov– cu calul*. Discutarea celor două cazuri se poate face simultan cu predarea prepoziţiei, stabilind rolul important al acesteia în limba română: facilitează relaţii sintactice, raporturi de dependenţă a atributului faţă de substantiv, a complementului faţă de verb, rolul deosebit în formularea unor exprimări clare, concise etc.

Deşi competenţa lingvistică de limba engleză ca limbă suport a devenit aproape o condiţie sine qua non în procesul de predare/învăţare a unei limbi străine, folosirea limbii materne a subiecţilor învăţării pentru relevarea prin contrast a izomorfismului, respectiv a alomorfismului celor două limbi, constituie un reper solid în predarea eficientă, circulară şi ancorată în limba actuală, practică, vorbită, reusindu-se astfel surprinderea, cu o mai mare acurateţe, a subtilităţilor celor două limbi şi eliminarea într-o mai mare măsură a neclarităţilor cauzate de structura diferită a acestora.

Metoda analizei contrastive este, aşa cum am arătat, un instrument ce serveşte la elaborarea unui parcurs didactic coerent, permite selectarea şi analiza plurinivelară şi din diferite puncte de vedere a conţinuturilor învăţării şi centrarea acesteia pe formarea de abilităţi adaptate nevoilor şi experienţelor de

învăţare ale vorbitorilor de limbă armeană. Experienţa didactică a demonstrat că în lecţiile în care sunt prezentate asemănările şi deosebirile dintre română şi armeană urmate de exerciţii de recunoaştere, aprofundare şi transfer, obiectivele au fost atinse mai uşor, iar transliterarea, exemplele şi referinţele la faptele de limbă şi structurile specifice limbii armene au avut rolul de a motiva, de a stârni curiozitatea şi de a stimula interesul pentru limba şi cultura română. Pe de altă parte, metoda analizei contrastive permite, în combinaţie cu demonstraţia, problematizarea, brainstormingul, crearea unor lecţii interactive, prin lucrul în echipă, prin tehnici comunicative care înlocuiesc sarcinile de învăţare frontale, consecutive, clasice.

Referințe bibliografice:

1 *** (2000) *Gramatica limbii române*, Vol. I. *Cuvântul*, Valeria Guţu-Romalo (coord.), Tiraj nou, revizuit, Editura Academiei Române, Bucureşti.

2. Abełyan, M., Hayoc' (1965), *Lezvi tesut'yun* (*Theory of Armenian Language*), Haykakan SSH GA hratarakč'ut'yun, Erewan.

3. Abrahamyan, S.G. Sevak, G.G., Hayoc' (1973),*Lezvi zargac'umĕ sovetakan šrj ˇanum* (*The development of Armenian Language in Soviet period*),Haykakan SSH GA hratarakč'ut'yun, Erewan.

4. Abrahamyan, S.G. (1975),*Žamanakakic' hayereni k'erakanut'yun* (*Grammar of Modern Armenian*), Luys, Erewan.

5. Ałayan, Ē. (1981), *Žamanakakic' hayereni holovumĕ ew xonarhumĕ* (*The declension and conjugation of Modern Armenian*), Haykakan SSH GA hratarakč'ut'yun, Erewan.

6. Arakelyan, V.D. Xačatryan, S.H. Ēloyan, S.A. (1979),'Žamanakakic' hayoc' lezu' în Hator A. *Hnč'yunabanut'yun ew bar˚agitut'yun* (*Modern Armenian*. I. *Phonology and Lexicology*), Haykakan SSH GA hratarakč'ut'yun, Erewan.

7. Comrie, Bernard (1986), *Contrastive Linguistics and Language Typology*, de Gruyter, Berlin.

8. Comrie, Bernard (1976), *Aspect*: *An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*, Cambridge University Press.

9. Connor, Ulla (1996), *Contrastive Rhetoric*: *Cross-cultural Aspects of Second-Language Writing*, CUP.

10. Corder, Pit (1961), 'The significance of learner's errors' in *International Review of Applied Linguistics*.

11. Corder, Pit (1981), *Error Analysis and Interlanguage*, Oxford University Press, Oxford.

12. Cristea, Teodora (1977), *Éléments de grammaire contrastive*, Bucureşti, Tipografia Universităţii din Bucureşti.

13. Dum-Tragut, Jasmine (2009),*Armenian*. *Modern Estern Armenia*, JB Publishing, Olanda.

14. Fillmore, Charles, J. (1972), 'The Case for Case', vol. *Universals in Linguistic Theory*, Editura Bach and Harms, Londra.

15. Fries, Charles Carpenter (1945), *Teaching and Learning English as a Foreign Language*, University of Michigan Press, Michigan.

16. Gass, Susan and Larry Selinker (1983), *Language Transfer in Language Learning*, Rowley MA, Newbury House.

17. Iordan, Iorgu, Guțu Romalo, Valeria, Niculescu, Alexandra (1967), *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti.
18. Jacek, Fisiak (1981), *Contrastive Linguistics and the Language Teacher*,Pergamon, Oxford.
19. James, C. (1980), *Contrastive analysis*, Longman, London.
20. James, C. (1998), *Errors in Language Learning and Ese*, Harlow Addison Wesley, Longman.
21. Johnson, S. (1975), *Papers in contrastive linguistics and language testing*, C.W.C. Gleerup, Lund.
22. Krzeszowski, Tomasz P. (1990), *Contrasting Languages*. *The Scope of Contrastive Linguistics*, Walter de Gruyter & Co., Berlin.
23. Lado, Robert (1957), *Linguistics Across Cultures*: *Applied Linguistics for Language Teachers*, University of Michigan Press,Michigan.
24. Nemser, William (1992), 'Approximative Systems of Foreign Language Learners', in *Error Analysis*. *Perspective on Second Language Acquisition*, Jack C. Richards (ed.), Longman, London and New York.
25. Nickel, G. (1971), 'Contrastive Linguistics and Foreign Language Teaching', în *Papers in Contrastive Linguistics*, Cambridge University Press.
26. Pârlog, Hortensia, Popa, Mariana (1983), *Studii de analiză contrastivă a limbilor engleză şi română*, Tipografia Universității din Timişoara, Timişoara.
27. Pop, Gheorghe (1998), *Morfologia limbii române*. *Structuri şi sistem*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
28. Rivers, Wilga (1979), 'Contrastive Linguistics in Textbook and Classroom', in E.T.F., No.7, Londra
29. Selinker, L. (1992), 'Interlanguage', in *Error Analysis*. *Perspective on Second Language Acquisition*, Jack C. Richards (ed.),Longman, London and New York.
30. Weinreich, U. (1963), *Languages in Contact*: *Findings and Problems*, The Hague.
31. Wekker Herman (1998), 'Contrastive Grammar: theory and practice' în *Papers and Studies in Contrastive Linguistics*, Walter and Gruiyter, Berlin.
32. White, L. (1989), *Universal grammar and second language acquisition*, University Press, Amsterdam.
33. Wierzbicka, Anna (1992), *Cross-Cultural Pragmatics*: *The Semantics of Human Interaction*,de Gruyter, Berlin.

CZU:81’25+004.8
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.27

TRADUCEREA ÎNTRE TRANSFERUL COMPLEXITĂȚII ȘI PRACTICILE INTELIGENȚEI ARTIFICIALE

Miroslava METLEAEVA (LUCHIANCICOVA)
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Analizând situația respectivă, se observă lucruri care ridică semne de întrebare, referitoare la diversele teorii și practici ale traducerii, legate de criteriile de realizare acestui proces. Autorul demonstrează diferența dintre operațiile mentale ale Inteligenței Artificiale și ale omului în procesul de traducere. Sunt demonstrate câteva distincții esențiale din contribuția coșeriană în teoria traducerii, care se regăsesc în abordările teoretice actuale. Interpretarea gândirii autorului este legată de gândirea traducătorului și de toate componentele psihosociale și istorice al ambilor. Gândirea tehnică ca parte aplicativă a gândirii volumetrice imprevizibile are tendința de a raționaliza, sistematiza și reglementa. Același lucru se aplică sferelor științifice și tehnice ale limbajului care nu tolerează sinonimizarea, adică varietatea. Întregul complex de recunoaștere și decodificare a capacității comunicative umane este inaccesibilă mașinii, adică Intelectului Artificial. Presiunea puterii, din punctul de vedere autorului, asupra procesului de traducere este unul dintre pașii pentru stăpânirea procesului de gândire în general.*

Cuvinte-cheie**:** *traducerea, diferența mentală, Inteligența Artificială, polisemie, gândirea tehnică, varietatea.*

Abstract. *Analyzing the respective situation, we observe things that raise questions, referring to the various theories and practices of translation, related to the criteria for carrying out this process. The author demonstrates the difference between the mental operations of Artificial Intelligence and man in the translation process. Some essential distinctions from Coseriu’s contribution to translation theory are demonstrated, which are found in current theoretical approaches. The interpretation of the author’s thinking is related to the translator’s thinking and to all the psychosocial and historical components of both. Technical thinking as an applicative part of unpredictable volumetric thinking tends to rationalize, systematize and regulate. The same applies to the scientific and technical spheres of language that do not tolerate synonymy, ie variety. The whole complex of recognition and decoding of human communicative capacity is inaccessible to the machine, ie the Artificial Intellect. The pressure of power, from the author’s point of view, on the translation process is one of the steps for mastering the thought process in general.*

Keywords**:** *translation, mental difference, Artificial Intelligence, polysemy, technical thinking, variety.*

Traducerea e un proces „post-factum”, un proces de transpunere a unui text literar original într-un spațiu cultural-informațional străin și în haina altei limbi. Dar această *secundaritate* a traducerii e *paradoxală*, deoarece întregul paradox se reduce la faptul că în esența sa cultural-informațională orice *transpunere integrală a originalului literar e primară*, *ea neavând în limba inițială nicio analogie*, chiar și în pofida faptului că mai există și alte traduceri ale aceluiași text original. *Cauza acestei situații paradoxale rezidă în faptul că fiecare traducere poartă asupra sa amprenta personalității unui traducător concret și*, *la o adică*, *a mediului său temporal*.

Traducerea este axată pe text, care este scopul, obiectul și finalitatea traducerii. Acest proces poate fi interpretat drept o transformare în cea de **a doua realitate materială** a operei poetice originale, înveșmântată în haina altei limbi, dar care a păstrat spiritul și, în măsura posibilităților, artisticul originalului.

Analizând situația respectivă, observăm lucruri care ridică semne de întrebare, referitoare la diversele teorii și practici ale traducerii, legate de criteriile de realizare ale acestui proces.

În Programul european în domeniul științei și tehnologiei COST (European Cooperation in Sciense & Tehnologie) m-a interesat direcția **Limba în epoca omului-mașina**(CA19102 Language in the Human-Machine Era pag. 4): „În următorii 10 ani, multe milioane de oameni vor … purta dispozitive relativ discrete … care oferă o lume captivantă și vizual lărgită”. …Limbajul pe care îl vedem, auzim și producem va fi mediat în timp real de tehnologie. Acest lucru are implicații majore pentru utilizarea limbajului și, în cele din urmă, pentru limbajul însuși. Sunt lingviștii pregătiți pentru asta? Teoria, metodele și epistemologia noastră sunt capabile să facă față?” (COST, 2020)

Într-o oarecare măsură, autorii proiectului au identificat consecințele etice ale limbajului tehnologic: inegalitatea accesului la tehnologie, confidențialitate și probleme de securitate, noi vectori pentru înșelăciune și criminalitate etc.

În psiholingvistică există conceptul unui text precedent, adică un text cunoscut culturii și la care există referințe în vorbire. O referință poate să nu fie transformată și poate fi transformată, până la o singură componentă – un cuvânt, crescând sarcina semantică a textului și activând cititorul (în cazul nostru, traducătorul).

Dacă abordăm problema traducerii mai amplu, atunci ajungem la concluzia că capacitatea de a traduce este o însușire universală a gândirii umane. Înainte de a pune gândul în formă de vorbire, are loc un proces mental, a cărui secvență, în opinia noastră, este următoarea: **formă de gândire amorfă> idee-gândire> gând-text> traducere (transmitere) în limba sursă pentru schimbul comunicativ.**

Nicio mașină nu va putea rezolva vreodată problemele cu care se confruntă autorul ca prim traducător al propriei sale idei de gândire dintr-o

formă de gândire amorfă în limba sa maternă. Nicio mașină nu poate face față sarcinilor cu care se confruntă traducătorul textului literar din limba sursă în limba primitoare. Transmiterea gândirii ample a autorului este asociată cu coduri atât ale sursei, cât și ale limbii primitoare. Interpretarea gândirii autorului este legată de gândirea traducătorului și de toate componentele psihosociale și ale mediului temporal-spațial al ambilor.

A. M. Finkel încă în anii 30 al secolului trecut în articolul *Cu privire la unele aspecte ale teoriei traducerii* și-a exprimat poziția privind construirea unei teorii a traducerii, care, din punctul nostru de vedere, este actuală și astăzi: „este imposibil de a construi o teorie a traducerii comună pentru toate epocile, limbile, genurile și stilurile literare. Această «teorie» va fi abstractă și moartă. Teoria traducerii științifice trebuie să se bazeze pe lingvistică ca o teorie a posibilităților de limbă (limita inferioară și superioară) în manifestările lor socio-culturale și istorico-literare specifice."(Aizenștok, 1970, p. 110).

În filosofia postmodernismului, fenomenul puterii limbajului este analizat pe larg. Conform conceptului lui R. Barthes, teoretic sunt posibile doar două variante alternative ale corelației puterii și limbajului: cooperarea limbii cu guvernul și opoziția sa față de acesta – neutralitatea lingvistică în ceea ce privește puterea, potrivit lui R. Barthes, este în principiu imposibilă, „unele limbi vorbesc, se dezvoltă, își însușesc trăsăturile caracteristice în lumina (sau sub adăpost) ale Autorității … Alte limbi sunt dezvoltate, dobândite, înarmate în afara Autorității și/sau împotriva acesteia" (Barthes, 1984). În terminologia lui R. Barthes, limbile de primul tip sunt desemnate ca „limbaje encratice" (care corespund „tipurilor de discurs encratic"), limbile de al doilea tip sunt denumite „acratice" (și, respectiv, „tipuri de discurs acratic") (Barthes, 1984).

Limba encratică, din punctul nostru de vedere, este unul dintre pașii pentru stăpânirea procesului de gândire, dacă este imposibil să-l reproducem integral într-o versiune artificială a mașinii-creier. Adică, **dacă este imposibil să controlezi procesele de gândire din interior, atunci este mult mai ușor să le influențezi din exterior.**

R. Barthes menționează: „De altfel, limbajul encratic (cel care apare și se răspândește sub protecția puterii) este prin natura sa un limbaj repetitiv; toate instituțiile lingvistice oficiale sunt mașini care mestecă în mod constant aceeași gumă: școală, sport, publicitate, cultură de masă, producție de cântece, surse mass-media reproduc non-stop aceeași structură, același sens și, uneori, aceleași cuvinte: stereotipul este un fenomen politic, este chiar întruchiparea ideologiei(Barthes, 1989, p. 494)."

Aceste idei se vehiculează de mult în literatura universală. O declarație rigidă a fenomenului respectiv, inerent viitoarei „societăți a ideilor tehnologice", care a dizolvat în sine absurditatea „societății de consum" și duce la lipsa totală de libertate, a fost formulată în 1948 de George Orwell în romanul-antiutopie *1984*: „Scopul **Nouvorbei** nu este doar acela de

a oferi un mijloc de exprimare concepției despre lume și obiceiurilor mentale proprii adepților devotați ai SOCENG-ului, ci, în același timp, de a face imposibil orice alt mod de gândire (SOCENG – abreviat din *Socialismul Englez* – ideologia statului utopic Oceania. Notat de M. M.) (Orwell, 2012, p. 331).

Având în vedere teoria traducerii proprie într-un context mai larg, savantul izraelian I. Even-Zohar demonstrează existența sistemului limitat al relațiilor dintre textele artistice traduse de anumit polisistemul literar, care par independente. Aceste relații se aplică și la principiile de stabilire a calității traducerii pe baza normelor literare ale limbii țintă.

În mod tradițional se consideră că traducerea ocupă întotdeauna o poziție periferică în polisistemul limbii țintă. I. Even-Zohar, având în vedere astfel de situație „periferică" destul de normală, determină 3 situații în care textul tradus ar putea ocupa locul central.

Prima dintre ele – o situație în care literatura „tânără" se găsește în procesul de formare și nu a fost încă dezvoltată într-un polisistem. În acest caz, autorii „tinerii" culturi se adresează la literaturi mai mature în căutare modelelor deja stabilite pentru diferite tipuri de texte. A doua situație – acesta este cazul atunci când o literatură a unei națiuni mici este suprimată de literatura dominantă a națiunii mai mare. A treia situație este literatura care se află în curs de dezvoltare, în momente de crize culturale sau politice: vidul creat după moartea modelelor vechi se umple rapid cu un curent de idei și concepte noi, care pătrund în cultura limbii țintă prin traducere. (Even-Zohar, 1990)

A doua situație și, parțial, a treia sunt foarte cunoscute din perioada RSSM. „Activitățile de traducere din Republica Moldova, ca și toate activitățile, au fost limitate până în 1991. … Studierea limbilor străine și funcționarea domeniilor relevante (predare, traducere etc.) au fost sub control constant (…), deoarece au fost legate de activități care ar putea avea un impact ideologic mare asupra grupurilor individuale sau asupra societății în ansamblu (…). Datorită cenzurii, jurnaliștii moldoveni au fost nevoiți să scrie la început articolele lor în limba rusă, iar abia apoi textul se traducea în limba „moldovenească" (Condrea, 2006, p. 24).

În ciuda numeroaselor tendințe transumaniste, toate urmăresc un singur scop – crearea unei persoane fără dezabilități fizice. Dar practic nici unul dintre fondatorii acestor concepte filosofice nu ridică problema locului emoțiilor, moralității, culturii în conștiința viitorului om.

Faptul este că pur și simplu ele nu sunt acolo: post-omul este reprezentat ca cea mai înaltă specie biotehnologică, a cărui conștiință se va baza pe Inteligența Artificială. Astfel, conceptele umane generale despre bine și rău, despre istorie, despre locul său în lume, despre relațiile cu alte persoane nu vor avea niciun sens pentru el, fiindcă omul-mașina va pierde o mare parte din experiența lui anterioară inutilă acum.

Este ciudat să așteptăm de la o mașină – Inteligență Artificială că va gândi ca o persoană umană sau va fi ghidată de aceeași moralitate ca și *homo sapiens*.

Eugeniu Coșeriu este un nume prezent în cercetarea traductologică actuală, interesul pentru scrierile sale despre teoria traducerii se păstrează constant. Necesitate de stabilire a unor baze teoretice solide îl face pe Coșeriu să își înceapă demersul printr-o analiză critică a pozițiilor teoretice care îl duce la concluzia că majoritatea teoriilor enunțate fie nu ating problematica traducerii, fie sunt eronate, fie, dacă reprezintă un punct de vedere clar și bine fundamentat, sunt incomplete.

Coșeriu realizează câteva distincții esențiale în ceea ce privește teoria traducerii, distincții care se regăsesc și în abordările teoretice actuale. În virtutea celor afirmate, ne vom opri la o definiție pe care a dat-o traducerii Eugen Coșeriu: „Actul de traducere nu este altceva decât o vorbire, cu un conținut virtual identic, în două limbi diferite. Nu traducem limbi, ci vorbiri și afirmații; nu traducem ceea ce o limbă dată ca atare spune, ci ceea ce să spune cu această limbă, nu traducem deci semnificații, ci, în principiu, traducem ceea ce este desemnat cu ajutorul semnificațiilor. Semnificațiile sunt un instrument și nu un obiect al vorbirii. Nu există o transpunere directă de la semnificațiile limbii-sursă către semnificațiile limbii-țintă; drumul trece în mod necesar prin desemnatul extralingvistic. De aceea traducerea este mai întâi «des-compunere prin limbaj» (Entsprachlichung) urmată de o «re-compunere prin limbaj» (Versprachlichung)" (Coșeriu, 1993, p. 36).

Savanta Cristina Varga, analizând contribuția coșeriană în teoria traducerii, notează: „Prin urmare, putem constata că cel mai des discutat concept este acela al perspectivei textuale asupra traducerii, conform căruia „nu traducem cuvinte ci traducem texte". (Varga, 2017, p. 46). Pe fondul actualelor tendințe contradictorii în ceea ce privește teoria generală a traducerii, gândurile lui Eugen Coșeriu despre cele trei planuri ale limbajului și anume despre planul universal al vorbirii în general, planul istoric al limbilor, planul individual al discursului, sunt foarte relevante.

Incapacitatea percepției multidimensionale a realității se transformă inevitabil în indiferența tehnocraților, iar o astfel de indiferență e o demonstrație a absenței instrumentelor umanitare de diferență.

Purtătorii unui limbaj tehnocratic – un limbaj aplicat care nu are conținut emoțional, psihologic, etnic, etic etc., cel mai adesea sunt adepții puterii interesate de limitarea mecanicistă a conștiinței și de abordarea unei persoane de rând **ca pe o mașină**, obișnuindu-o cu ideea de a se îmbunătăți cu ajutorul tehnologiilor și a beneficiilor legate de aceasta, care permit depășirea gândirii naturale și a altor abilități. De cele mai multe ori, se dau ca exemplu capacitatea computerelor moderne de a învinge într-un joc de șah sau în jocul chinezesc GO cu nenumărate combinații. De aici și încercările de a reduce totul (din interesele socio-economice) la un limbaj universal al numerelor, care nu conține componente emoționale, morale, culturale și istorice. **Dar existența umană nu se limitează la jocuri, oricât**

de complexe ar fi acestea. Sunt, în primul rând, jocuri reglementate. Într-un fel sau altul, soluția pentru problemele jocului poate fi calculată cu ajutorul AlphaGo, programat oricum de un om.

Există condiții reale pentru o traducere satisfăcătoare a textelor tehnice, științifice, profesionale, adică a celor pentru care polisemia este contraindicată. Cu cât precizia terminologică și structurală este mai mare (cu absența trăsăturilor figurative și emoționale), care are și un caracter internațional, cu atât este mai înaltă calitatea traducerii automate, deoarece nu necesită de la mașină ceea ce ea nu poate – să fie om în sensul adevărat al cuvântului.

Când vine vorba de traducerea unui text-gând fără ambiguități, este necesară o astfel de abordare către traducerea sensului său atât în limba-sursă, cât și în limba-țintă. Dar dacă vorbim despre un mesaj care are precedent și alte aspecte figurative, atunci urmărind viteza activității, pierdem din expresivitatea artistică și, dacă mergem mai departe, din posibilitățile de autoexprimare creativă și dezvoltarea limbajului în ansamblu.

Prin reducerea propriului volum de gândire creativă, utilizatorul urmează reproducerea ei liniară în conformitate cu șabloane impuse de „gândire" automată. Așa se impune și se realizează treptat „educația" utilizatorului. Aceasta nu este victoria Inteligenței Artificiale, ci înfrângerea omului în căutarea iluziei propriei sale îmbunătățiri.

Istoria transumanismului mărturisește viziunea sa mecanicistă asupra vieții umane, și anume că o persoană este un dispozitiv, datoria sa este de a deveni o versiune cât se poate de îmbunătățită, adică transumanismul este o mișcare de eliberare care susține eliberarea completă a omului de biologie în sine. „Există o altă viziune asupra acestei chestiuni: o interpretare opusă echivalentă, și anume că o astfel de eliberare aparentă în realitate nu este altceva decât înrobirea finală și completă a omului de către tehnologii" (O'Konnell, 2019, p. 14).

Concluzii:

– Situația respectivă în domeniul teoriei și practicii ale traducerii demonstrează lucruri care ridică semne de întrebare, legate de criteriile de realizare acestui proces.

– Diferența dintre operațiile mentale ale Inteligenței Artificiale și ale omului în procesul de traducere artistică este un moment crucial în înțelegerea imposibilității de a reda aspectul volumetric al ideii prin surse tehnologie, deoarece cu toată dorința mașina nu poate să includă integral identitatea intelectuală naturală și imprevizibilă a omenirii.

– Sunt demonstrate câteva distincții esențiale din contribuția coșeriană în teoria traducerii, care se regăsesc în abordările teoretice actuale: vorba merge despre cele trei planuri ale limbajului și anume despre planul universal al vorbirii în general, planul istoric al limbilor, planul individual al discursului.

– Gândirea tehnică ca parte aplicativă a gândirii volumetrice imprevizibile are tendința de a raționaliza, sistematiza și reglementa. Același lucru se aplică sferelor științifice și tehnice ale limbajului care nu tolerează sinonimizarea, adică varietatea. Întregul complex de recunoaștere și decodificare a capacității comunicative umane este inaccesibilă mașinii, adică Intelectului Artificial.

– Presiunea puterii, din punctul de vedere autorului, asupra procesului de traducere este unul dintre pașii pentru stăpânirea procesului de gândire în general. Tendința de prezentare a mostrelor factografice în lumina inoculatelor indicații ideologice se referă la aspectele psihologice de formare a gândirii conformiste, a potențialului intelect servil puterii și care cuprind domeniile culturii, educației, tehnologiilor informaționale. Se știe că orice deformare a realității peste o lungă perioadă de timp duce la consecințe neprevăzute și exercită un efect imprevizibil asupra mentalității noilor generații.

Referințe bibliografice:

1. AIZENȘTOK, Ieremia. *A.M. Finkel – teoretik hudojestvennogo perevoda*. În: *Masterstvo perevoda*. *Sbornik cedimoi*. Moskva. Sovetskii pisateli, 1970, p. 91-118.

2. BARTES, Roland. *Voyna yazykov* (*La guerre des langages*). Vystuplenie na simpoziume Le Conferenze dell'Associazione Italiana Culturale, 1973. Perevod vypolnen po izdaniyu Barthes R. Le bruissement de la langue, Seuil, 1984, p. 127-132. [on-line] https://redpsychology.wordpress.com / 2013/11/23 (vizitat la 07.09. 2021)

3. BARTES, Roland. *Izbrannye raboty*. *Semiotika*. *Poetika*. M., Sost., Obshch. red. i vstup. st. G. K. Kosikova. M.: Progress, 1989. 616 s.

4. Condrea I. *Traducerea din perspectivă semiotică*. Chișinău: Cartdidact, 2006. 266 p.

5. COST www.cost.eu/cost-action/language-in-the-human-machine-era/

6. COȘERIU, Eugen. *Semn*, *simbol*, *cuvânt*. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza"*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 1993, tom. XXXIX, secț. 3 – lingvistică, p. 5-22.

7. EVEN-ZOHAR, Itamar. *„Polysystem Studies*, *Poetics Today*, capitolul *„The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem"*, Tel Aviv University, 1990, p. 45-51. http://transeurope.ru/publications/teoriya-polisistemyi-v-rabotah-i-even-zohara.html

8. O'KONNELL, Mark. *Iskusstvennyy intellekt i budushchee chelovechestva*. Moskva: Eksmo, 2019. 272 p.

9. VARGA, Cristina. *Este actual Eugeniu Coșeriu în teoria traducerii?"*. În: *Studii de traductologie românească*. *Discurs metatraductiv*. Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj Napoca, 2017, p. 37-51.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC.

CZU:811.135.1’373.46:61
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.28

LEXEMELE SAVANTE < LAT. *VENTER*, *TRIS*, *M* „VENTRU” = < LAT. *PANTEX*, *PANTICIS*, *M* „PÂNTECE” = < LAT. *ABDOMEN*, *INIS*, *N* „ABDOMEN”: TERMINOLOGIE ȘI EXISTENȚIALISM FIZIC

Eugenia MINCU
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Unităţile lingvistice de origine savantă formează terminologia medicală în limba română, niveluri naţional şi internaţional. În prezentul articol, propunem analiza (niveluri diacronic, sincronic) lexemelor savante < lat. venter, tris, m „venter” = < lat. pantex, panticis, m „pântece” = < lat. abdomen, inis, n, „abdomen”, prezente în procesul de cunoaştere şi de denominaţie a „lucrurilor” medicale. Acestea se înscriu în vocabularul fundamental al limbii române şi în masa vocabularului. Sistemul terminologic este unul deschis, viabil. „Procesul de creaţie” şi de „modelare” a lumii generează prezenţa în terminologia medicală a fenomenelor semantice (aici, sinonimia). Limbile savante îşi asigură continuitatea sa în terminologia medicală în limba română, favorizând integrarea acesteia în „cunoaşterea” medicală universală.*

***Cuvinte-cheie*:** *Lexeme savante, elemente terminologice, afixoide, medicină.*

Abstract. *The linguistic units of scientific origin form the medical terminology in Romanian, national and international levels. In this article, we propose to analyse (diachronic, synchronic levels) the scholarly lexemes < lat. venter, tris, m „ventru” = < lat. pantex, panticis, m „pântece” = < lat. abdomen, inis, n „abdomen”, present in the process of knowing and naming medical „things”. These are part of the fundamental vocabulary of the Romanian language and in the mass of the vocabulary. The terminology system is open, viable. The „process of creation” and „modeling” of the world generates the presence in medical terminology of semantic phenomena (in this case, synonymy). The scientific languages ensure its continuity in the medical terminology in Romanian, favoring its integration in the universal medical „knowledge”.*

***Keywords*:** *Scientific lexemes, terminological elements, affixoids, medicine.*

„Simțire nesimțită simt și pătimire nepătimită pat.”
Dimitrie Cantemir

Introducere. Descrierea terminologiei medicale în limba română, dimensiunile național și internațional, din perspectivă lingvistică (aspect diacronic: etimologie, elemente de istorie, particularități în procesul de constituire a unităților terminologice medicale; aspect sincronic: acceptare și

integrare, funcționalitate etc.) presupune analiza lexemelor savante; aici, < lat. *venter*, *tris*, *m* „ventru” = < lat. *pantex*, *panticis*, *m* „*pântece*” = < lat. *abdomen*, *inis*, *n* „*abdomen*”, care se înscriu într-o relație de sinonimie, distinctă la nivel funcțional. Prezintă interes evoluția acestor lexeme și funcționalitatea acestora în denominația „lucrurilor” de medicină: segmente anatomice, denumiri de boli etc.

(1) < lat. *venter*, *tris*, *m* „ventru” = < lat. *pantex*, *panticis*, *m* „pântece” = < lat. *abdomen*, *inis*, *n* „abdomen”

Primul lexem savant din această serie sinonimică este < lat. *venter*, *tris*, *m* „ventru”, inițial, un termen medical popular, dar care iese din uzul obișnuit, înscriindu-se în masa vocabularului, rezervându-și dreptul de a produce noi termeni medicali. Cercetătorul Marcu Gabinschi (2007, p. 217) oferă următoarea explicație: „lat. *venter* (ventris) „vintre, pântece” – venter împrumut (cf. fr. moștenit ventre, it. moșt. ventre) de rom. ca ventru. Moștenit de români ca vintre; *ventralis* – împrumut (ca și fr. ventral, it. ventrale, germ. ventral, de rom. ventral; ventriculus/ ventriculum – împr. ca și fr. ventricule, it. ventricolo, germ. ventrikel de rom. ca ventricul; ventriloquus – împ. de rom. ca ventricol”.

Așadar, termenul *ventru* vine din latinescul *venter*, *tris*, *m* cu sens de „care elimină în intestine”. Pentru prima dată este atestat în secolul al XII-lea, fiind utilizat de către Roland și R. de Moilliens (Dauzat, 1938, p. 685). Tot atunci, sunt atestate derivatele în limba franceză: *ventriee*, *ventriere* (Eneas); *ventrouiller* (Wace) „coboară prin burtă afară”, *se vautrer*, *ventrouillade* pop., reg., care devine sinonim cu termenul *collique*, utilizat în secolul al XIX-lea. În 1694, este pus în circulație termenul academic *bas-ventre* (Dauzat, 1938, p. 744) „ventrele inferior”, situat în partea inferioară a trunchiului uman (bazin), în care sunt localizate organele urogenitale.

Ulterior, este asociat cu termenul medical de origine latină *stomāchus*, *i*, *m* cf. gr. *sthomakos* „stomac” și suportă o restricție semantică, desemnând doar o parte a tractului digestiv.

Dvoretsky arată o sinonimie aproape perfectă între diminutivele (Dvoretsky, 1976, p. 1064) *ventriculum*, *i*, *n* = *ventriculus*, *i*, *m*, ambele formate derivate de la *venter*, *tris*, *m*:

1) abdominal, ventral; 2) ventriculul (inimii)”.

În limba latină, substantivul *venter*, *tris*, *m* devine punct de reper în formarea adjectivelor: *venter* + *ismus* = *ventralismus*, *a*, *um* – „ventral, abdominal”; *venter* + *osus* = *ventriculosus*, *a*, *um* „ventral, abdominal sau stomacal”, termen neatestat în DEX.

De altfel, sufixele au o semnificație diferită decât cele utilizate în medicină; de exemplu: sufixele latinizate de origine greacă – *-ismus*, *a*, *um* indică „prezența unui fenomen”; *-osis* – starea de boală”, fiind considerate sufixe consacrate medicinei.

Adjectivul *ventralis*, *e* (*cingulum ventralis* „centură ventrală (= abdominală)” este unicul care s-a menținut în terminologia medicală.

De asemenea, în limba latină *ventre*, *tris*, *m* devine parte a cuvintelor compuse: *ventri-cola*, *ae m* „(om) lacom” și derivatele: *ventruculatio*, *onis*, *f* „colică ventrală”; *ventricultor*, *oris*, *m = ventri-cola*; *ventri-ficatio*, *onis*, *f* „cu burta mare”, „apariția unui megaabdomen, obezitate”; *ventri-fluus*, *a*, *um* „medicament laxativ”; *ventri-loguus*, *i*, *m* „ventriloc”. Termenul *ventriloc* este atestat în limba română: „a vorbi din abdomen , cel care poate vorbi fără a mișca buzele” (Marcu, 2010, p. 1028).

Maxima latină *Plenus venter non studet libenter*/ *Vinterele* (= *stomacul*; *burta*, *pântecele*, *abdomenul*) *plin nu studiază cu plăcere* face parte din corpusul aforistic didactic consacrat.

Înțelepciunea românului moștenește și dezvoltă spiritualitatea savantă, utilizând termenii populari, considerați sinonime: Stomacul plin nu învață bucuros (Hânțescu, 1985, p. 148); *Barba lungă până în burtă*, *iar mintea până în gât scurtă* (*ibidem*, p. 44); *Cu burta la pământ* (*ibidem*, p. 192); *Că nu ți-am fript șerpi pe burtă* (*ibidem*, p. 49) etc.

De altfel, în expresiile latinești, cuvântul savant își demonstrează amploarea sa semantică (Dvoretsky, 1976, p. 1064): *viginti ventres pascere* / *a hrăni douăzeci de burți* (= guri); *ventri oboedire*, *ventre delectar*/ *ad lit*. *îndoparea ventrului*, *delectarea ventrului* „consum excesiv de alimente”; *fluos ventri* / *debitul venterului* „intestin”, *ventrem facere*/ „flatulență”; *in venterem crescere* /*crescut în ventru* „graviditate, făt”.

Astfel, latinescul *venter*, *tris*, *m* vine în limba română cu sensuri bine definite și argumentate: 1) „pântece, burtă”, mai târziu, „abdomen”, „întreg tract digestiv”; 2. „stomac”; 3. „intestin”; 4. „organe genitale”, „uter”, 5. „dizenterie”.

Seria sinonimică atestată în DEX este următoarea: VÍNTRE, *vintre*, s. f. (Pop.) 1. Pântece, abdomen, burtă. 2. (La pl.) Măruntaie. 3. Dizenterie; diaree; Lat. *ventrem* (Pușcariu 1899; REW 9205); unele se regăsesc în cronici.

O versiune despre apariția bolilor pe pământ este prezentă în *Istoria în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească* (traducere) de Miron Costin (288) „În Egipt Traian, după atâta muncă muri de *slăbăciunea măruntaielor* şi fu îngropat tot acolo… Boala lui o numesc grecii *dizenterie* şi socotesc că nu este altă mai veche, că ea ar hi cea dintâi, care s-a ivit printre oameni… afară din desfrâu se slăbeau *măruntaiele* şi se distrugeau din prea multe plăceri”.

Termenul *dizenteria* (< gr. *dys*- „disfuncţie, afectare” + < gr. *enteron* „intestin”) desemnează o „boală infecţioasă, contagioasă care se manifestă prin ulceraţii intestinale, dureri abdominale violente etc.” şi se include în terminologia naţională, rezervându-şi statut translingvistic. În 1616, Fabricus von Hilden oferă prima descriere științifică a acestei maladii (Dauzat, 1938, p. 50).

Concomitent, cronicarii, referindu-se la dizenterie, folosesc și sintagma *boală de ventre* sau *desnodarea vintrelui*:

„Disenteria. În Lexiconul lui Mardarie din 1649, se pomenește de „urdinarea pântecelui”…. Cronicarii o numesc uneori „*desnodarea vintrelor*”. Cronicarul Miron Costin vorbind despre împăratul Traian, spune: „După un război de șase luni cu Egiptenii, Traian muri … consumat prin boala *desnodărei vintrelui*, numită grecește *disenteria*. Nicolae Costin îi spune *boală de vintre*: „Pornind Sultanul Suleiman contra lui Maximilian împăratul (1565)… a căzut în *boală de vintre*… ”. Miron Costin scrie: „În Septembrie 1622, …boale se scornise multe… mai mult boală de vintre” (*apud* Samarian, 1936, p. 279).

Preluat din uzul general, lexemul autonom *ventru* este supus procedurii de reterminologizare, fiind utilizat în fizică: *ventru*, *e* „punct, linie, suprafață a unui sistem de unde staționare, în care amplitudinea vibrației are valoare maximă”, același domeniu folosește termenul *ventru* (*singularia tantum*) și cu sens de „umflătură”.

Statutul său de afixoid și-l manifestă prin generarea elementului savant (Marcu, 2013, p. 1028) *ventr*(*o*)- / *ventri*- „ventru”, „abdomen” (< fr. ventr/ o/ -, cf. lat. *ventros*, *tris*) pentru care dicționarul oferă un singur termen *ventricoloc* „a vorbi din abdomen, cel care poate vorbi fără a mișca buzele” prezentat anterior.

Totuși atestăm 2 termeni medicali afixoidați moșteniți din limba latină: *ventrofixatio*, *onis*, *f = ventrofixatio uteri*/ *zona uterului*) = *hysteropexia abdominalis* „fixarea uterului de cavitatea anterioară a abdomenului”; *ventroscopie* „examen endoscopic al cavității abdominale; peritoneoscopie”; astfel, elementul prim *ventr*(*o*)- este echivalat cu termenul *peritoneu* „membrană seroasă subțire care căptușește peretele cavității abdomenului” (Marcu, 2010, p. 1028), ultimul fiind definit și în *Dicţionar etimologic de termeni ştiinţifici* (Andrei, 1987, p. 283).

Radicalul *venter*, *tris*, *m* are o utilizare autonomă și în calitate de adjectiv: *ventral* „ventral, anterior”, format cu ajutorul sufixului *al*, productiv în limba latină după modelul *costa*, *ae*, *f – costalis*, *e*; *venter*, *tris*, *m – ventralis*, *e*.

În *Terminologia medica poliglota*, Arnaudov explică termenul (Arnaudov, 1979, p. 506) *venter*, *eris*, *tris*, *m* – „stomac, abdomen, cavitate”, *ventriculus*, *i*, *m* fiind diminutivul lui *venter*, *tris*, *m*. A doua semnificație, „cavitate”, prezentă în acest dicționar îl putem asocia cu „găoacea”, explicație prezentă și în *Dicționarul actualizat de neologisme*.

În terminologia medicală, radicalul savant formează diminutivul *ventricul* (Bejenaru, 1991, p. 106) (*ventr*(*i*)- + -(*c*)*ul* „mic”), utilizat cu statut de lexem autonom, dar și în calitate de afixoid, fiind prezent în 31 de termeni medicali, compuși prin afixoidare.

Se consideră că la baza lexemului autonom *ventricul* este latinescul *ventriculus*, *i*, *m* „cavitate mică în cavitatea unui organ (inimă, creier, laringe” = (găoace) (Marcu, 2010, p. 1028 – 10 termeni; Bejenaru, 1991, p. 210 – 5 termeni; Arnaudov, 1979, p. 507 – 7 termeni; Rusu, 2013,

p. 1205 – 6 termeni), localizarea organică a cavității fiind nominalizată în sintagmele în care este utilizat:

Eșantionul 1 „zona creierului”: *ventricul cerebral* – 5 termeni-sintagmatici.

Eșantionul 2 „zona sistemului nervos”: *ventricul terminal al măduvei spinării* – 1 termen.

Eșantionul 3 „zona inimii”: *ventricul stâng al inimii*; *ventricul drept al inimii* – 2 termeni.

Eșantionul 4 „zona laringelui”: *ventricul laringian* – 1 termen. De menționat faptul că termenul sinonimic atestat este și *stomac laringian* (Bejenaru, 1991, p. 210).

La baza afixoidului *ventricul*^{2}(*o*)- elem. „ventricul” este latinescul *ventriculos*, forma de Acuzativ, plural al substantivului *ventriculus* „stomac mic”, preluat din limba franceză.

În situația în care la baza formării termenului este elementul terminologic/ afixoidul, localizarea este indicată prin joncțiunea savantă sau prin sintagmare (Bejenaru, 1991, p. – 31 de termeni, Arnaudov, 1979, p. 506 – 2 termeni; Marcu, 2010, p. 1028 – 7 termeni; Rusu, 2013, p. 1205 – 8 termeni):

1. afixoid + sufix: *ventriculită* = < lat. *ventriculus* „stomac mic” + < gr. *itis* „inflamare” „meningită localizată la nivelul ventriculelor cerebrale”

2. afixoid + afixoid:

● zona urechii: *ventriculoauriculostomie* = < lat. *ventriculus*, *i*, *m* „stomac mic” + < lat. *auricula*, *ae*, *f* „ureche, urechea externă” + < gr. *stomia* „deschidere” „stomia ventriculelor auriculare”

● zona inimii: *ventriculocardioanastomoză* = < lat. *ventriculus*, *i*, *m* „stomac mic” + < gr. *kardia* „inimă” + < gr. *anastomosis* „reunire” „anastomoza ventriculelor cardiace”; etc.

Uneori elementul savant care indică localizarea organică este absent; aceasta este indicată sintagmatic: *ventriculografie* „radiografie a ventriculelor cerebrali sau ai inimii”: *ventriculografia inimii*, *ventriculografia encefalică* etc.

Termenul popular *pântece* vine din latinescul pantex (panticis) sau panteces(pl.) „pântece, mațe” care, la rândul său, are la bază verbul *expanticare* (mostenit de români ca *a spinteca*) (Gabinschi, 2007, p. 139). Se consideră că lexemul *panticosus* este moștenit de români ca *pândecos* (deși e posibil și derivarea proprie din reflexele lui *pantex* – și – *osus*) (*ibidem*).

Fiind considerat termen medical popular, *Dicționarul actualizat de neologisme* îl echivalează cu termenul *pântece*, din latinescul *pantex*, *panticis*, *m*, care se înscrie în vocabularul fundamental al limbii române.

În dicționar se face trimitere la latinescul *pantices*, *um*, *m*, cu sens de „pântece, burtă, intestin”; dar și de „salam” (Dvoretsky, 1976, p. 723).

În *Letopisețul Țării Moldovei* (Chișinău, 1990), termenul popular *pântece* din latină *pantex*, *panticis*, *m* (*panteces*) și *burtă*, este atestat în următoarele contexte:

● „…și au venit la un vad unde au intrat în apă (cazacii) până în *pântecele calului*. (Ureche, 1990, p. 109) – „unitate de măsură”.

● …și le-au dzis că nu mai poate să sature *pântecele turcilor fără fundu*” (Costin, 1990, p. 173) – „(om) lacom”.

O altă denumire a termenului *dizenterie*, utilizat de cronicari este „urdinarea pântecelui”:

„Disenteria. În Lexiconul lui Mardarie din 1649, se pomenește de «urdinarea pântecelui» și de desfacerea pântecelui în mâncare, sau îndrăcirea pântecelui, patima trupului, dar fără și alte deslușiri” (Samarian, 1936, p. 237).

În romanul *Istoria Ieroglifică*, Dimitrie Cantemir folosește cuvântul *pântece* în următoarele enunțuri:

● „Le suferea Corbul… nu numai în glas ce menea, ci încă în pântece dospea” (Cantemir, 1986, p. 53) – „a dospi în pântece” – „a complota”.

● „Deci unul … pre pântece furișându-se… supt gard dinafară să lipi (*ibidem*, p. 81)

● „… pântecele Hamelionului nu spre mistuire, ci spre zămăslire” (*ibidem*, p. 240) – „uter”

● „Naşterea puilor prin pântece…” (*ibidem*, p. 253) – „uter”.

● „Că el nu mai pântece Biruinței spre roada simenţiii neamului tău a deschide poate” (*ibidem*, p. 273) – „a birui”.

● Forța motrice este „foametea carea în pântece mi s-a scornit…” (*ibidem*, p. 253), căci „foamea la trup moarte firească, iar la suflet viață cerească aduce” (*ibidem*, p. 73). Pântecele flămând devine *coș*: „… cât ca o căldare crăpată, de foame deșert coșul Lupului cu sunet au zvonoit” (*ibidem*, p. 85) și „Așadar, lupul… tot coșul îl umplu… (*ibidem*, p. 86), doar că „În locul foamei saţiul cu arsură … să înmulțiră” (*ibidem*, p. 240). Și atunci *pântecele* din *coș* devine *drobire*: „Văpaii carea în drobiriile sale s-au aţâţat…” (*ibidem*, p. 240). Astfel, *pântecele* se apropie tot mai mult de termenul *abdomen*, neutilizat de către savant, dar definit prin „Vase primiitoare (mold.) – stomahul, rindza, mațele și toate mănuntăile pre care intră bucatele (*Scara a numerilor*…).

Menționăm asocierea „pântece” – „coș” – „căldare crăpată” – „drobire” – „vase primiitoare”.

Dintre bolile care „pornesc” din „pântice”, cronicarii menționează lepra și dizenteria: „Aflară-să și aici sfetnici fără lege… rană fără leac și se cheamă lepră sau fistulă în pântece” (Neculce 328). Sintagma „fistulă în pântece” (*fistulă* „ulceraţie adâncă într-un ţesut al organismului”) poate fi categorisită la primele încercări de definire a bolii.

Termenul *dizenterie* este asociat de cronicari cu „urdinarea pântecelui”:

„Disenteria. În Lexiconul lui Mardarie din 1649, se pomenește de „urdinarea pântecelui” și de desfacerea pântecelui în mâncare, sau îndrăcirea pântecelui, patima trupului”, dar fără și alte deslușiri” (Samarian, 1936, p. 237).

Aşadar (Samarian, 1936, p. 237), „lacomia la mancare nu-i bună niciodată… se spune lăcomia pântecelui sau indrăcirea grumazului”. Cantemir ii spune lemarghia „lăcomia la mâncare” (*Scara numerelor*…), cunoscută ca (Samarian, 1936, p. 245) „ogodirea trupului”, „dulceaţa pântecelui”.

Descriind senzaţia de foame, Dimitrie Cantemir foloseşte toate semnificaţiile termenului latinesc *venter*, *tris*, *m*, analizat anterior:

„Foamea începând, *manuntaile* i se întorceau şi *stomahul* tare îl chinuia, carile, de toată ştiinţa simţirei că-i gol, cu de moarte ţipete: vai *maţele* !, vai *mănuntaele*!, vai *pântecele*!, vai *vintrele* mele!, a se văita şi a se vaera începu…” (Cantemir, 1986, p. 236).

Pompei Samarian menţionează: „Pântecele sau Vintrele, cum îi spune Psalmistul Scheian, este abdomenul…, dar înţelesul acestui… indicând organele interne din cavitatea abdominală: pântecele muierii „uter”; dulceaţa pântecelui „oameni care n-au grija stomahului”, boalele pântecelui „boli intraabdominale”… (Samarian, 1936, p. 225).

După cum s-a menţionat anterior, Pompei Samarian remarcă sinonimia „pântece” = „vintru” = „abdomen”: „Pântecele sau Vintrele … este abdomenul…”.

Se consideră că termenul latin *abdomen*, *inis*, *n* derivă de la *abdĕre* = < lat. *ab* „de la” + < lat. *dĕre* „a ascunde”; aici se ascund „în grăsime” viscerele.

Valeriu Rusu (Rusu, 2013, p. 159) presupune că termenul *abdomen* este unul compus din segmentele: < lat. *abdĕre* „a ascunde” + < lat. *omen -mnis* „prevestire”, deoarece „se considera că examenul viscerelor animalelor sacrificate permitea prezicerea viitorului”.

Cuvântul latin *abdomen*, *inis*, *n* este atestat în calitatea de termen în secolul al XIV-lea de către A. Paré şi desemna o cavitate care „ascunde” ceva (Dauzat, 1938, p. 41).

Abdomen, *inis*, *n* este utilizat în expresii latineşti de tipul: *abdominis voluptatis*/ *voluptăţi ale abdomenului* „plăceri ale abdomenului”; *abdomen insaturabile*/ *abdomen nesăţios*; *moecho abdominis*/ *nasul abdomenului*, „pl. testicul” etc. (Dvoretsky, 1976, p. 12).

În calitate de unitate lexicală autonomă, formează termeni-sintagmă (Bejenaru, 1991, p. 210 – 15 termeni sintagmatici etc.; Arnaudov, 1979, p. 609 – 1 termen; Rusu, 2013, p. 160 – 6 termeni):

1. subst. + adj.: *abdomen excavat*; *abdomen navicular* etc.;

2. subst.+ subst.: *abdomen* „*în corabie*”, *abdomen* „*în desagă*” (sunt atestate fenomene de metaforizare).

Uneori termenii-metaforă formează relaţii de sinonimie cu termenii susceptibili a fi descifraţi: *abdomen navicular* = *abdomen* „*în corabie*”; *abdomen ptozat* = *abdomen* „*în desagă*”.

În calitate de afixoid, *abdomin*(*o*)- elem. „abdomen”.(< fr. *abdomin*/*o*/-, cf. lat. a*bdomen*) (Bejenaru, 1991, p. 9-15 termeni; Marcu,

2010, p. 19 – 6 termeni; Rusu, 2-13, p. 160 – 2 termeni) sunt atestate și sensuri înnobilate:

Eșantionul 1 „abdomen” – *abdominalgie* „durere abdominală”, *abdominocenteză* „paracenteză abdominală” etc.

Eșantionul 2 „piele” – *abdominoplastie* „lifting al pielii de pe abdomen” (Marcu, 2010, p. 19) etc.

Eșantionul 3 „peritoneu” – *abdominoscopie* „scopia peritoneului abdominal”.

Concluzii. Dimensiunile național/internațional ale terminologiei medicale în limba română implică noi deschideri de cercetări. S-a realizat analiza lexemelor savante < lat. *venter*, *tris*, *m* „ventru” = < lat. *pantex*, *panticis*, *m* „*pântece*” = < lat. *abdomen*, *inis*, *n* „*abdomen*”, o serie sinonimică care elucidează aspecte de formare și de stabilire a terminologiei medicale la interferența național și internațional. Se atestă predispoziția lexemelor de origine latină de a achiziționa statut de elemente de compunere.afixoide. Până nu demult, aceasta se considera prioritatea lexemelor de origine greacă, deoarece la baza afixoidării este modelul grec de formare a cuvintelor. În acest context, s-a realizat eșantionarea afixoidelor în funcție de sensurile pe care le au în componența termenilor afixoidați. De asemenea, s-a propus o analiză din perspectiva fiziculuI/spiritului uman, dat fiind faptul că această serie de lexeme face trimitere la tractul digestiv.

Referințe bibliografice:

1. ANDREI, Nicolae. *Dicţionar etimologic de termeni ştiinţifici*. Bucureşti: Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1987.

2. ARNAUDOV, George. *Terminologia medica polyglota en cinq langages*. *Latinum*, *русскиӥ*, *français*, *deutsch*. Sofia, Bulgaria: *Editio Medicina et Physcultura*, 1979.

3. BEJENARU, Vasile; BEJENARU, Galina. *Dicţionar medical rus-român*. Chişinău: Editura enciclopedică „Gh. Asachi”, 1991. vol. I; vol. II.

4. CANDREA, Aurel. *Folclorul medical român comparat*: *privire generală*, *medicină magică*. Iași: Editura Polirom, 1999.

5. CANTEMIR, Dimitrie. *Istoria Ieroglifică în doaăsprădzece părți împărțită*, *așijderea cu 760 de sentenții frumos împodobită*, *la începătură cu scară a numerelor dezvălitoare*. *Iară la sfârșit cu a numerelor streine tâlcuitoare*. Chișinău: Știința, 1986.

6. DAUZAT, Albert. *Dictionnaire étymologique de la langue française*. Paris: Librairie Larousse, 1938.

7. DVORETSKY, Iosif. *Latinsko-russkiy slovar'*. Moskva: Izdatel'stvo Russkiy yazyk, 1976.

8. GABINSCHI, Marcu. Dicționar de rizodublete etimologice ale limbii române/ Academia de Științe a Moldovei. Institutul de Filologie. Biblioteca Științifică Centrală, Chișinău, 2007.

9. GRAUR, Alexandru. *Lingvistica pe înţelesul tuturor*. Bucureşti: Editura Enciclopedică Română, 1972.

10. HÂNȚESCU, C. *Proverbele românilor*. Editura: Făclia, Timișoara 1985.

11. *Letopiseţul Ţării Moldovei* (*Grigore Ureche*, *Miron Costin*, *Ion Neculce*). Chişinău: Editura Hyperion, 1990.
12. MANECA, Constantin. Compusele şi terminologia ştiinţifică. În: *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I . Bucureşti: Editura Academiei Române, 1959.
13. MARCU, Florin. *Dicţionar actualizat de neologisme*. Bucureşti: Editura Saeculum I. O., 2010.
14. MINCU, Eugenia; CHIRIAC, Argentina; NASTASIU Silvia. *Limba română*. *Limbaj medical*. Chișinău: CEP Medicina, 2012.
15. PROTOPOPOSECU PAKE, Emanuel. *Nou dicţionaru portativu*. Bucuresci: Libraririu Edituru G. Joanide & A. Spirescu, 1870.
16. RUSU, Valeriu. *Dicţionar medical*, *ediţia a IV-a revizuită şi adăugită*. Bucureşti: Editura medicală, 2010.
17. SAMARIAN, Gh. Pompei. *Medicina şi farmacia în trecutul românesc*, vol. I, 1382-1775, București: Tipografia Culturală, 1936.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:314.7(478) 274
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.29

MIGRANȚII ROMÂNI ÎNTRE „AICI” ȘI „ACOLO”

Inna NEGRESCU-BABUȘ
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Cercetările și dezbaterile în cadrul paradigmei migrației au apărut în ultimele decenii ca răspuns la fenomenele globalizării și a deplasărilor masive de populație. Prin acest studiu ne propunem să scoatem în evidenţă unele aspecte legate de etapele procesului de migraţie care ţin de ambele ţări implicate în actul migraţiei: ţara de origine şi ţara de destinaţie. Analiza cuprinde și prezentarea celor trei nivele de integrare în etapele procesului de migraţie şi anume, adaptarea, asimilarea şi participarea. Pe de altă parte, expunem și problemele cu care se confruntă imigranții români: provocări de ordin valoric, identitar, dar și de ordin tehnic, în directă legătură cu regulile de bază ale comunităţii unde a decis să imigreze. Astfel, în baza setului de valori învăţate în familia de origine, imigrantul construieşte un nou tip de identitate, departe de locul său de origine.*
***Cuvinte-cheie*:** *Cuvinte cheie: migrație, transnaționalism, identitate, aculturație, diversitate lingvistică.*

Abstract. *Research and debates within the migration paradigm have emerged in recent decades in response to the phenomena of globalisation and massive population movements. Through this study we aim to highlight some aspects related to the stages of the migration process that concern both countries involved in the act of migration: the country of origin and the country of destination. The analysis also includes a presentation of the three levels of integration in the stages of the migration process: adaptation, assimilation and participation. On the other hand, we also present the problems faced by Romanian immigrants: challenges of a value and identity nature, but also of a technical nature, directly related to the basic rules of the community where they have decided to immigrate. Thus, based on the set of values learned in the family of origin, the immigrant builds a new type of identity, far from his place of origin.*
***Keywords*:** *Keywords: migration, transnationalism, identity, acculturation, linguistic diversity.*

Migrația este unul dintre procesele sociale care produce schimbări profunde în societatea și în viața românilor de pe ambele maluri ale Prutului. Migrația românească se dovedește a fi un fenomen foarte dinamic care se manifestă prin deplasarea românilor dinspre estul spre vestul continentului, a cărei abordare necesită o viziune diferențiată. Identificarea motivațiilor de emigrare a românilor, dar și a strategiilor folosite de aceștia ne ajută să

creionăm o imagine de ansamblu a fenomenului migrației, cu diversele sale valențe. Strategiile au fost adaptate atât în funcție de perioada în care s-a migrat, cât și în funcție de posibilitățile fiecărui individ în parte. Literatura de specialitate ne relevă că până în anul 2014, strategiile folosite erau: *migrația permanentă* (stabilă), *migrația circulară*, *migrația internă*, *migrația de întoarcere* și *migrația dublă* (*remigrația*). Începând cu anul 2015, a apărut o nouă tendință – *migrația multiplă*, determinată în mod deosebit de faptul că acești migranți nu s-au putut adapta în locurile alese ca destinație.

În altă ordine de idei, nu putem aborda fenomenul migrației, fără o trimitere la conceptul de *transnationalism*, din simplul motiv că, uneori, acestea apar ca sinonime. Există dezbateri teoretice recente și studii despre cum se poate distinge între *transnaţionalism ş*i conceptele conexe precum *migraţia* sau *diaspora*. O serie de cercetări abordează transnaționalismul ca un concept global ce ar subsuma migrația, practicile diasporice și de mobilitate (Bauböck, 2010, p. 319; Boccagni, 2012, p. 125). Subscriem totuși definiției care prezintă *transnaționalismul* ca un proces prin care imigranții stabilesc relații complexe și în mod simultan, la nivel cultural, economic și politic, între țara de baștină și cele de destinație. Migrația din ultima perioadă nu-i mai are ca protagoniști pe acei migranți „clasici", care își părăseau țara de origine pentru a se stabili definitiv în alte zone geografice, fără să întrețină legătura cu locul din care au plecat. Actualmente, imigranții mențin legături mult mai strânse cu țara lor de origine, chiar la a doua și la a treia generație.

Practicile transnaționale ale imigranților provoacă schimbări fundamentale la nivelul structurilor sociale, politice și economice, simultan cu locurile de origine și cu cele de adopție. Dumitru Sandu, unul din specialiștii de referință în cercetarea acestui fenomen, susținea că „transnaționalismul nu este exclusiv un domeniu al realității, precum viața economică, cea culturală sau cea socială. Este mai degrabă o perspectivă care circulă în care accentul se pune pe modelele socioculturale care circulă dincolo de granițe, construite între agenți sociali din țări diferite, sau pe relațiile în care principalii actori, diferiți de structurile statale comunică dincolo de containerul structurilor statale"(Sandu, 2010, p. 144). Transnaționalismul este „un proces prin care imigranții construiesc și susțin relații sociale multiple care leagă societăți de origine și de destinație. Numim aceste procese *transnaționalism* pentru a sublinia că mai mulți imigranți ai acestor timpuri construiesc *câmpuri sociale* peste granițele geografice, culturale și politice. Imigranții care dezvoltă și mențin multiple relații familiale, economice, sociale, organizaționale, religioase și politice care depășesc granițele pot fi numiți *transmigranți*. Un element esențial al transnaționalismului este dat de multiplicitatea implicărilor pe care transmigranții le au în societățile de origine, cât și în cele de destinație. De obicei, transmigranții folosesc termenul de «acasă» pentru societatea lor de origine chiar și atunci când, în mod clar, au o casă în țara de rezidență" (Basch, Schiller, 1994, p. 59).

Interesul pentru studierea migrației românilor a sporit de-a lungul

timpului, astfel încât în ultima vreme asistăm la o abundență de studii pe această temă, semnate atât de cercetători, cât și de doctoranzi. Am remarcat cu satisfacție interesul pentru această temă și, drept urmare, apariția unor astfel de lucrări și în Republica Moldova. În această ordine de idei, menționăm contribuțiile cercetătorilor de la Institutul de Cercetări Juridice și Politice: *Migrație*, *Diasporă*, *Dezvoltare*: *Noi provocări și perspective*, coord. Victor Moraru (2016); *Generații secunde de migrație*: *Cazul Republicii Moldova*, autor Ecaterina Deleu (2017) etc.

Perspectiva pe care o propunem dezbaterii ține de provocările la care sunt supuși imigranții români, modurile în care aceștia își negociază identitățile sociale și culturale, relația dintre identitate și contextele transnaționale la nivel „micro", ca o construcție reflexivă a sinelui; statutul și identitatea generațiilor secunde de migrație. Pornim, de asemenea, de la observația că migrația românească este un proces complex ce presupune achiziții cognitive, proces pe parcursul căruia se produce configurarea treptată a unei identități hibride. Imigranții reușesc să redescopere, să refacă sub altă formă identitatea parțial pierdută. Sub acest aspect, rolul imaginarului este al unui instrument de rezistență prin conservarea mărcilor identitare, în fața procesului firesc, de asimilare, în prima etapă prin aculturalizare, pe care îl presupune orice integrare într-o societate nouă.

Pentru o mai bună înțelegere și prezentare a fenomenului migrației, vom apela și la elemente de *sociolingvistică a migrație*, o nouă direcție de cercetare, care ne oferă instrumente mult mai rafinate în ceea ce privește problematica comportamentului lingvistic și identitar în context migraționist.

În acest ordine de idei, sociolingvistul canadian J. K. Chambers propune câteva criterii, de natură empirică, menite să contribuie la dezvoltarea acestei direcții în viitor. Un prim aspect ar fi 1. *Diferența de limbă*: autorul conchide că din punct de vedere lingvistic, migranții se împart în două categorii, în funcție de gradul în care aceștia cunosc limba țării-gazdă. Reprezentanții ambelor categorii se confruntă cu mari dificultăți în procesul de integrare, ca primă generație de imigranți. Acest fapt se datorează atitudinilor din partea populației majoritare vis-à-vis de diferențele lingvistice. Se constată o dispariție treptată a problemelor legate de adaptare, o data cu apariția generațiilor următoare. 2. *Diferența de școlarizare* are în vedere acea diferență care există între gradul de școlarizare în limba maternă și în limba secundă. Această diferență stă la baza diverselor dezavantaje sociale în rândul migranților, întrucât cunoașterea limbii și comunicarea reprezintă instrumente esențiale în procesul de integrare. 3. *Diferența de integrare*. Prezența primelor două diferențe în procesul de adaptare al migrantului conduce, inevitabil, la apariția unor dificultăți în ceea ce privește integrarea acestuia în noua comunitate. 4. *Asimilarea inversă*, fenomen care apare atunci când limba comunităților imigrante se transmite și generațiilor următoare. În consecință, unele mărci lingvistice, caracteristice primei generații, pot fi preluate de limba societății-gazdă. 5. *Tipologia socială*: numărul comunităților/țărilor în care diferențele sociolingvistice sunt mai

pregnante au la bază fluxul migratoriu mult mai intens, în consecință sunt mult mai deschise și mai receptive la alteritate și diversitate culturală. Țările insulare (Japonia, Ungaria, China etc.) sunt mai inchise când vine vorba de astfel de fluxuri migratorii.

Fiecare din aceste perspective/caracteristici prezentate de Chambers, reprezintă o eventuală pistă de cercetare a fenomenului migraționist.

Integrarea completă a migranților rămâne dezideratul cel mai puternic atât la nivel individual, cât și la nivel de politici europene, care prevăd respectarea valorilor fundamentale ale societății democratice; drepturile imigranților de a-și păstra propria identitate; acordarea drepturilor și obligațiilor corespunzătoare, comparabile cu cele ale cetățenilor UE; participarea activă a imigranților în toate aspectele vieții comunității europene în aceleași condiții ca toți ceilalți cetățeni ai UE. Integrarea socială presupune de asemenea învățarea limbii țării-gazdă; înțelegerea și acceptarea normelor, a diferențelor culturale, caracteristice țării de adopție.

Dacă analizăm *integrarea* dintr-o perspectivă a sociologiei migrației atunci vorbim, în termenii lui Moreno Fernandez, despre o "integrare sociolingvistică în context migraționist", care presupune luarea în considerare a unor factori meniți să conducă la o integrare reușită a imigrantului. Este vorba despre 1. *repertoriul lingvistic* atât al migranților, cât și a societății-gazdă. Reușita integrării sociolingvistice va avea succes în măsura în care asemănările structurale și genetice ale limbilor aflate în contact vor fi mai mari sau mai reduse. 2. Consecințele lingvistice reprezintă rezultatele contactelor lingvistice manifestate prin interferențe, schimbare de cod, accent, intonație etc. Integrarea sociolingvistică a fiecărui imigrant depinde inclusiv de modul în care acesta va reuși să gestioneze problemele menționate mai sus. 3. *Sociolingvistica coabitării limbilor* are în vedere limbile aflate în contact într-un mediu definit prin fenomenul imigrației. Limbile/varietățile vorbite într-un astfel de context vor achiziționa funcții sociale în raport cu statutul și rolul pe care le dețin din punct de vedere sociocultural în societatea respectivă (Moreno, 2009, p. 123-124).

Pentru o prezentare și evaluare cât mai adecvată a modului în care imigrantul reușește să devină parte a noii culturi, e nevoie de luarea în considerare a acestor aspecte, care contribuie până la urmă la configurarea lingvistică a unei societăți.

Fenomenul migrației are consecințe și în cazul *educației interculturale*, care presupune orientarea elevilor spre o respectare a diversității, a toleranței și a solidarității. Migrația și educația interculturală sunt două concepte care suscită un permanent interes atât în cercetările academice, cât și la nivelul politicilor publice de integrare educațională a imigranților, datorită prezenței copiilor imigranților în școlile țărilor gazdă. Migrația implică migrantul în încorporarea și interpretarea noilor trăsături culturale, pornind de la propriul său context și propriile sale repere culturale. Altfel spus, migrantul aflat într-un context cultural multiplu se va confrunta cu o serie de dileme/conflicte

culturale, care vor conduce la adaptarea și integrarea în societatea de adopție. Totuși conștiința apartenenței sale la societatea de origine nu are nimic static, și, dacă ea poate fi diferită la fiecare individ, se schimbă de asemenea de-a lungul generațiilor. Prima generație de imigranți vor reinterpreta după tiparele culturii de origine trăsăturile culturale ale societățile de adopție pe care trebuie să și le însușească. Descendenții acestora, în schimb, vor reinterpreta, după schemele noii culturi, trăsăturile moștenite de la părinți.

S-a dovedit în timp, pe baza unor cercetări de teren, că modul de comportament al migranților români este influențat de valorile, normele și reprezentările caracteristice societății din care provin, iar din moment ce s-au stabilit cu traiul într-un mediu sociocultural nou se confruntă cu numeroase bariere de comunicare, ca urmare a necunoașterii limbii și culturii țării de adopție, cu repercusiuni asupra procesului de adaptare și integrare.

Copiii imigranților români ajung la școala din țara de adopție cu limba și cultura lor de origine, cu propriile caracteristici culturale. Procesele de enculturații, construirea primei sale culturi (sau a primelor sale culturi) și influența acesteia în procesul de adaptare (de aculturații) la noul mediu școlar și în procesele de învățare sunt foarte importante.

O dată cu intrarea în țara de imigrare, adultul roman sau copilul acestuia se supune proces continuu de adaptare, influențat de numeroși factori cum ar fi: locul și rolul imigrării în țara de destinație, motivația imigrării, faptul de a alege în mod deliberat sau se supune migrației ca obiectiv al familiei sau grupului, durata și motivația proiectului migratoriu, statutul social și economic în societatea gazdă, statutul socio-economic și profesional pe care l-au avut în țara natală, inserția școlară sau profesională, spațiul în care locuiește, vârsta, faptul dacă este singur sau cu familia etc.

Se constată că, începând cu a doua generație de imigranți, procesul de integrare este mai ușor, se experimentează deja efectele pozitive ale aculturației, iar prin contactul cu școala și cultura țării gazdă, imigranții urmează un proces de adaptare continuă, fapt ce conduce la o reorganizare culturală și identitară. Această generație secundă este denumită *generație-punte*, *generație strategică*, din motivul legăturii pe care o stabilește între părinții migranți și societatea țării de reședință (Falteri, Giacolone, 2011, p. 68). Această generație secundă marchează de fapt trecerea de la migrația temporară la configurarea unor comunități mai mult sau mai puțin stabile de imigranți români. Maurizio Ambrosini, sociolog italian, susține că formarea unei noi generații de migrație nu este doar o etapă importantă a fenomenului migraționist, dar și o provocare pentru coeziunea socială și un factor de transformare a societății gazdă (Ambrosini, 2011, p. 169-170).

Școala reprezintă un factor modulator și o forță asimilitoare puternică, în cazul copiilor de imigranți, în implementarea și asumarea sistemului de valori culturale, sociale, politice locale. Unele teorii consideră că imigranții sunt asimilați de către noua societate pe o perioadă de două sau trei generații, iar la

sfârșitul acestui proces de asimilare diferențele dintre noii veniți și copiii lor sunt aproape insesizabile. Alte teorii susțin că în urma procesului de asimilare se pierd elemente din propria cultură, se produc mari schimbări la nivelul identității și al imaginarului colectiv. Însă cercetările de teren demonstrează contrariul, și anume că diferențele culturale între imigranți și reprezentanții societății de adopție pot fi observate și după doua sau chiar trei generații. Aceste observații ne conduc la concluzia că, în cazul imigranților români (fapt valabil pentru imigranți în general), este pendularea continuă între „aici" și „acolo", adică între țara de baștină și cea de adopție, o confruntare a două sisteme de valori, mulți dintre imigranții români nu s-au dezis niciodată de identitatea culturală românească. Se constată că și elevii din ultima generație acordă un interes deosebit limbii române și spațiului cultural din care provin părinții lor. E important de subliniat totuși că imigranții români nu sunt în totalitate suspendați între două realități, ci sunt persoane active și motivate care depun eforturi pentru a reduce distanța între cele două spații geografice.

Există argumente multiple care susțin ideea că experiența migrației schimbă și mentalități. Efectul nu este doar indirect, prin îmbunătățirea situației materiale, ci și direct, prin interacțiuni multiple cu medii și oameni diferiți, exponenți ai unor culturi diferite. Cei mai mulți imigranți afirmă că "cei care au lucrat în străinătate, gândesc altfel".

Diversitatea lingvistică, ca și cea culturală, nu accentuează neapărat conflictul identitar, dar impune mai degrabă condiția ca ambele părți să fie deschise spre o cooperare socială și nu una a competiției. A fi bilingv presupune automat a fi și bicultural, adică capacitatea de a ingloba două culturi în propria identitate. „Bilingvul în devenire nu dezvoltă două identități culturale, ci integrează două culturi într-o singură identitate. Iar această integrare nu se poate realiza în mod armonios decât într-un mediu care permite dubla apartenență culturală și care recunoaște multiculturalitatea drept o valoare umană și socială" (Beheydt, Demeulenaere, 2005, p. 91).

În concluzie, menționăm că primul aspect observat a fost migrația ca o achiziție psiho-cognitivă, plecările românilor, în diverse valuri de migrație, au un numitor comun: a pleca pentru a te întoarce *altul*, fiind o formă de emancipare nu doar economică ci și culturală. O formă de a prelua cameleonic anumite mărci identitare ale culturii gazdă pe care, odată reveniți acasă le abandonează și „redevin" români. Acest aspect a fost observat atât de cercetătorii din echipa lui D. Gusti în documentarea foștilor migranți români din America ai satului Drăguș, cât și de specialiștii care analizează migrația românească contemporană. Diferența între cele două valuri migratorii din acest punct de vedere ar consta în raportarea la spațiu: în satul Drăguș o dată întorși redevin români sub presiunea comunității tradiționale, în timp ce în Italia, Spania, de exemplu, se poate vorbi despre anumite spații care readuc într-un fel prin prezența grupului

social și elemente identitare specifice „țara din geamantan” cum ar fi: bisericile (în special Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolica), casele, magazinele și restaurantele românești.

În ceea ce privește problematica asimilării sau a hibridizării, s-a identificat o formă de hibridizare identitară reciprocă, în special lingvistică, religioasă și prin obiceiuri. Aceasta favorizează crearea unui nou spațiu socio-cultural.

Referințe bibliografice:

1. AMBROSINI, Maurizio. *Sociologia delle migrazioni*. Bologna, 2011.
2. BASCH Linda, SCHILLER Nina. *Nations Unbound*: *Transnațional Projects*, *Postcolonial Predicament*, *and Deterritorialized Nation-States*. London, 1994.
3. BAUBÖCK, Rainer. Cold constellations and hot identities: Political theory questions about transnationalism and diaspora. În: *Diaspora and Transnationalism*: *Concepts*, *Theories and Methods*. Amsterdam, 2010, p. 295–323.
4. BEHEYDT, Ludo. Bilingvism. În: *Dicționarul alterității și relațiilor interculturale*. Iași, 2005, p. 86-91.
5. BOCCAGNI, Paolo. Rethinking transnational studies: Transnational ties and the transnationalism of everyday life. În: *European Journal of Social Theory*. 2012, nr. 15 (1), p. 117-1326. CHAMBERS, J.K., Sociolinguistics of immigration. În: *Social Dialectology*, Toronto, 2003, p. 97-113.
7. DELEU, Ecaterina. *Generații secunde de migrație*: *Cazul Republicii Moldova*. Chișinău, 2017.
8. FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing Discourse*: *Textual Analysis for Social Research*. London, 2003.
9. FALTERI, Giacolone. *Migranti involontari*: *Giovani stranieri tra percorsi urbani e aule scolastiche*, Perugia, 2011.
10. GEORGIOU, Myria. *Diaspora*, *Identity and the Media*. *Diasporic Transnationalism and Mediated Spatialities*. New Jersey, 2006.
11. GEORGIU, Grigore. *Comunicarea interculturală*. București, 2010.
12. OLARIU, Florin-Teodor. *Variație și varietăți în limba română*. *Studii de dialectologie și sociolingvistică*. Iași, 2017.
13. SANDU, Dumitru. *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*. Iași, 2010.
14. ZAMFIR, Cătălin, VLĂSCEANU Lazăr (coord.). *Dicționar de sociologie*. București, 1993.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:81’42
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.30

TEXT VS DISCURS – ABORDĂRI CONCEPTUALE

Cristina NEGRU
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Discursul a devenit, în ultimele decenii ale secolului trecut, o noțiune-cheie a lingvisticii, situându-se la granița lingvisticii cu sociologia, teoria comunicării și psihologia. Disciplinile lingvistica textuală şi analiza discursului s-au dezvoltat paralel dar independent una de cealaltă, observând importanța și necesitatea de abordare şi tratare a discursului. Există mai multe păreri și idei despre aceste două concepte, însă trebuie de atras atenția că pentru unii cercetători discursul este un text scris, pentru alții doar producția orală, fiind prezent în multe domenii de activitate. Textul poate fi orice, după cum afirmă unii cercetători ruși, de exemplu, visele la fel pot fi considerate texte, la fel ca și unele cuvinte care denotă un sens mult mai larg.*

Cuvinte-cheie: *Text, discurs, concept, unitate lingvistică, lingvistică textuală.*

Abstract. *In the last decades of the past century, the discourse has become a key notion of linguists, situated at the „border” of linguists with sociology, communication theory and psychology. The disciplines of textual linguistics and discourse analysis have developed in parallel but independently of each other, noting the importance and necessity of approaching and treating the discourse. There are several opinions and ideas about these two concepts, but it should be noted that for some researchers the discourse is a written text, for others only oral production, being present in many areas of activity. According to some Russian scholars, the text can be anything, for example, „dreams” can also be considered texts, as well as some words that denote a much broader meaning.*

***Keywords*:** *Text, discourse, concept, linguistic unity, textual linguistics.*

Discursul a devenit, în ultimele decenii ale secolului trecut, o noțiune-cheie a lingvisticii, situându-se la granița lingvisticii cu sociologia, teoria comunicării și psihologia. Termenul *discurs* își are originea în retorică, dar a fost adoptat și de lingvistică. Lingvistica modernă a extins sfera noțiunii de discurs la orice mesaj oral, și astfel există mai multe viziuni despre discurs, prin urmare, mai multe definiții ale sale.

În *Dicționarul general de științe ale limbii* se subliniază diversitatea formelor pe care le îmbracă discursul: „… în sens larg, secvență continuă de propoziții sau fraze, structurată și coerentă; termenul desemnează generic cele mai diverse forme de utilizare a limbii, scrise și orale, dialogic și monologice, în sens restâns, termenul este în relație de complementaritate cu textul. Această

relație este înțeleasă diferit: discursul înglobează numai formele vorbite și/sau dialogice ale limbii, pe când textul este domeniul formelor scrise și/sau monologice; discursul este definit ca o unitate de nivel transfrastic, pe când textul poate fi constituit și dintr-o singură unitate sintactico-semantică, fără ca aceasta să aibă în mod obligatoriu structura unei propoziții; discursul este actualizarea textului, acesta fiind conceput ca o constructă" (Bidu-Vranceanu, 2009, p. 259).

În alte dicționare de specialitate, noțiunea de discurs este definită eterogen, fie ca expunere pe temă politică; cuvântare; tratare în scris a unui subiect de natură științifică sau literară (Noul dicționar al limbii române, 2002, p. 896), fie ca text care formează o unitate destul de completă, caracterizată printr-o puternică coeziune; se limitează la enunțurile succesive ale unui singur vorbitor, care reprezintă un mesaj (*Dicționar de termeni lingvistici*), fie ca dispunere de enunțuri ce privesc același subiect, fie ca obiect al teoriilor enunțării și al pragmaticii *(Dicționar de cultură generală*).

Discursul este un act de comunicare, prin care emițătorul construiește o reprezentare asupra unei realități, dirijată spre o rețea socio-istorico și culturală, care poate fi acceptată, dezvoltată sau infirmată (Ungureanu, 2009, p. 56). În lucrarea *Semiotica discursului științific*, Daniela Rovența-Frumușani definește discursul ca o secvență de enunțuri lingvistice guvernată de reguli transfrastice de concatenare (Rovența-Frumișani, 1995, p. 189).

Printre primele abordări ale conceptului de discurs, vom aminti pe aceea a lui Ferdinand de Saussure, conform căreia discursul, ca proces, este opus limbii ca sistem de semne, semne care luate la întâmplare nu pot exprima decât vagi concepte, rudimente de idei sau de gânduri (Saussure, 1995, p. 256). Pentru a exprima gândirea, semnele izolate trebuie să se lege între ele pe axa sintagmei, a propoziției, devenind astfel discurs: „Discursul constă, chiar şi într-o manieră rudimentară şi pe căi pe care le ignorăm, în a afirma o legătură dintre două concepte care se prezintă îmbrăcate în forma lingvistică, în timp ce limba nu face în prealabil decât să realizeze concepte izolate, care aşteaptă sa fie puse în raport între ele pentru a face să existe semnificare de gândire (Saussure, 2003, p. 156). La fel vede discursul şi Émile Benveniste atunci când scrie că „doar în discurs, actualizat în fraze, se formează şi se configurează limba. Aici, în discurs începe limbajul" (Saussure, 1995, p. 509).

După Emile Benveniste, orice enunțare presupune un locutor și un auditor și la primul există intenția de a-l influența pe celălalt într-un mod oarecare. Lui Emile Benveniste îi revine meritul de a fi distins cele două sisteme enunțiative: *discurs vs povestire*, primul reprezentând ancorarea în situația de enunțare, cel de al doilea absența unei asemenea ancorări. Astfel, Emile Benveniste devine primul cercetător în cultura franceză, care a folosit termenul discurs și pe care l-a definit drept o producție orală care se produce de fiecare dată când vorbim (Benveniste, 2002, p. 256).

Saussure vorbeşte în egală măsură de „limbă discursivă" şi de „vorbire" (cf. fr. „parole"), plasând fraza în afara limbii, în discurs: „Fraza nu există decât în vorbire, în limba discursivă, în timp ce cuvântul este o unitate care trăieşte în afara oricărui discurs în tezaurul mental". Ceea ce ne ghidează în procesul de producere a enunţului, a discursului este tocmai „ideea pe care o avem despre enunţul nostru, adică despre un gen precis de vorbire" (Ungureanu, 2009, p. 36).

În viziunea lui E. Coşeriu sensul face textul. Suntem de-acord cu această fundamentare coşeriană a lingvisticii textului prin care se conferă text-discursului statutul de categorie de bază a limbajului şi deci a lingvisticii textuale. Aşadar, lingvistica textului este o lingvistică a sensului, a producerii acestuia, o hermeneutică ce descrie mecanismele de funcţionare a semnelor în această formă complexă de organizare transfrastică a limbajului care este text-discursul. Deşi vorbeşte mai tot timpul numai de text şi analiză textuală, Jean-Michel Adam (Adam, 2009, p. 3), la rându-i, reuneşte discursul şi textul, respectiv analiza discursului şi analiza textului.

Disciplinile lingvistica textuală şi analiza discursului au apărut prin anii 1950 şi s-au dezvoltat paralel dar independent una de cealaltă. În anii 1990, A. Ali Bouacha (Adam, 2009, p. 19) afirmă importanţa şi necesitatea de abordare şi tratare a discursului ca „obiect empiric ce trimite la text".

Putem ajunge la concluzia că lingvistica textuală, în ciuda unei diferenţe dar şi unei complementarităţi a obiectivelor şi a obiectelor sale, este concepută ca „un subdomeniu din câmpul mai vast al analizei practicilor discursive" (Adam, 2009, p. 19). Textul nu poate degaja un sens decât în măsura în care este transferat, transformat de către cititor/auditor în discurs printr-o activitate de interpretare, adică dacă este „proiectat pe fundalul unei scheme discursive preexistente", cum scrie Karlheinz Stierle care defineşte „conceptul de discurs […] prin următoarele trăsături: o stabilizare publică şi normativă, şi posibilitatea unui statut instituţional" (Adam, 2009, p. 20), stabilizare publică şi normativă realizată tocmai de diferitele genuri de discurs (Ungureanu, 2009, p. 59), aspecte sesizate de mult de Coşeriu atunci când ne vorbeşte de lingvistica vorbirii şi de cadrele vorbirii: „Există, de asemenea, o lingvistică a textului sau a vorbirii la nivel particular (care este totodată studiul «discursului» şi al respectivei «ştiinţe»)" (Coşeriu, 1975, p. 31).

Lingvistica vorbirii, ca „o lingvistică a textului sau a vorbirii la nivel particular (care este totodată studiul „discursului" şi al respectivei „ştiinţe"), scria, în 1955, E. Coşeriu (Coşeriu, 1995, p. 75), este „o adevărată gramatică a vorbirii […] indispensabilă pentru interpretarea sincronică şi diacronică a „limbii", cât şi pentru analiza textelor"…, iar „analiza textelor nu se poate face cu exactitate fără a cunoaşte tehnica activităţii lingvistice (Coşeriu, 1975, p. 31).

În lingvistica rusească, în primele etape de cercetare a producţiei scrise şi orale, se folosea termenul *text*. Termenul *discurs* apare frecvent în cercetările

T. M. Nicolaeva, care a definit discursul ca: *text integru*; *producţie orală a textului*; *dialog*; *un grup de cuvinte legate după înțeles*; *producție a vorbirii scrisă sau orală* (Gherasim, 2008, p. 145).

În lucrarea *Elemente de lingvistică a discursului autoarea*, Angela Coşciug, analizează definițiile termenului *discurs*, considerând că i se atribuie acestuia deseori semnificaţii contradictorii. Iată unele dintre ele:

1. sinonim al termenului vorbire;

2. unitate glotică ce depăşeşte limitele frazei şi se constituie drept mesaj global;

3. unitate integrată unei analize lingvistice;

4. unitate opusă enunţului, interpretat drept şir de fraze emise între două pauze emantice sau două opriri ale comunicării;

5. unitate ce coincide cu enunţul, dacă se ia în considerare mecanismul ce condiţionează acest enunţ;

6. producere a unui text;

7. enunţare ce presupune prezenţa unui generator care are intenţia să influenţeze într-o măsură oarecare asupra receptorului;

8. spaţiu de exercitare a creativităţii verbale şi de contextualizare imprevizibilă a unităţilor limbii; (Coşciug, 2005, p. 56).

Philippe Lane adoptă următoarea formulă a discursului: *discurs* = *text* + *context*. Pentru cercetător, *discursul* este un enunţ cu proprietăţi textuale, care înglobează date de ordin contextual, ce reies dintr-un act de discurs îndeplinit într-o situaţie oarecare, ce include, la rândul ei, un/nişte participant(ţi), timp, loc etc. (Coşciug, 2005, p. 85). Reiese că textul este calificat de lingvist drept obiect abstract, ce rezultă din sustragerea contextului din discurs.

Cercetătoarele ruse E. S. Kubreakova şi O. V. Alexandrova au interpretat legătura dintre text şi discurs în baza cercetărilor lui Norman Fairclough în felul următor: *discursul* este un proces dinamic, iar *textul* este o parte a acestuia. Prin urmare analiza textului este o parte a anlizei discursului. În afară de analiza textului, discursul mai include condițiile sociale, care influențează perceperea textului, procesele mintale etc. (Gherasim, 2008, p. 56). Discursul ține de existența umană, de universul în care se mișcă, de relațiile pe care le are cu sine și cu alții. De aceea discursul se caracterizează prin istoricitate și subiectivism, pentru că este produs într-un anumit moment, considerat optim de emițător, și pentru că poartă amprenta subiectivismului celui care comunică. Mesajul discursului se referă întotdeauna la ceva, la o lume la care vorbitorul se raportează reală sau ficțională, pe care acesta încearcă să o descrie sau să o reprezinte.

Trebuie de atras atenția la faptul că conceptul de text (< lat. textus > texere, „a ţese") este întrebuinţat, în literatura de specialitate, cu semnificaţii diverse, motivate de orientarea care stă la baza demersului textual.

Pentru Ion Diaconescu *textul* este o unitate lingvistică a cărei funcție de bază este de a finaliza actul de comunicare; el se derulează într-un spațiu

marcat prin absența unui antecedent și a unui succedent textual, prezentându-se ca o unitate finită, închisă, cu relevanță la nivel textual (Ungureanu, 2004, p. 45). Pe de altă parte, textul este considerat, în poststructuralism, nelimitat, fără margini, deschis. Textul este o configurație lingvistică alcătuită dintr-o secvență de unități coerente din punct de vedere sintactico-semantic și actualizată prin uz în procesul comunicării scrise sau orale.

Textul ca produs semiotic se caracterizează, din punct de vedere sintactic – prin coeziune, din punct de vedere semantic – prin coerență, din punct de vedere pragmatic – ca sens în acțiune (Ungureanu, 2004, p. 75). Textul ca extensiune, poate fi o parte de propoziţie, o sintagmă, o propoziţie, o frază, o secvenţă de mai multe propoziţii sau fraze, cu condiţia ca fiecare să se realizeze ca un act de comunicare finit, autonom, închis, explicit sau implicit. Mai exact, extensiunea textului este reprezentată de o mulţime finită de unităţi textuale, încadrată între două pauze sau între două spaţii albe.

Din perspectiva pragmatică, textul este definit ca o secvenţă coerentă şi coezivă de propoziţii sau de fraze prin care se realizează comunicarea dintre locutor şi colocutor; textul apare astfel ca instrument al comunicării lingvistice între emiţător şi receptor (Gherasim, 2008, p. 80). Coerenţa este asigurată de dependenţele semantice, iar coeziunea, de dependenţele gramaticale. Cu aceste trăsături, textul se instituie în unitate funcţională de comunicare, ca manifestare a competenţei; în acest caz, rolul unei gramatici a textului este de a formula reguli de coerenţă prin care se produce integrarea textuală.

Din perspectivă gramaticală, textul este socotit o unitate lingvistică superioară propoziţiei sau frazei (Gherasim, 2008, p.110). Asupra statutului textului în raport cu unităţile lingvistice, s-au exprimat două puncte de vedere, în aparenţă divergente, dar, în esenţă, convergente, întrucât structura internă a textului, indiferent de unghiul din care este investigată, relevă aceleaşi trăsături. Primul consideră textul ca unitate care aparţine nivelului sintactic, integrată, în baza principiului stratificării, în ierarhia parte de propoziţie, sintagmă, propoziţie, frază, text, deci ca unitate sintactică superioară frazei, analizabilă la nivel sintactic. Cel de-al doilea nu situează textul în planul unităţilor sintactice, ci în afara lor, ca o unitate autonomă, închisă, care satisface, în primul rând, funcţia de comunicare, fiind, prin urmare, purtător de semnificaţie. „Noţiunea de text nu se situează pe acelaşi plan cu cea de frază sau de propoziţie, sintagmă etc., în acest sens textul trebuie să fie distins de paragraf, unitate tipografică, de mai multe fraze; el constituie un sistem pe care nu trebuie să-l identificăm cu sistemul lingvistic însă poate fi pus în relaţie cu el” (Gherasim, 2008, p. 125).

Există mai multe păreri și idei despre aceste două concepte, însă trebuie de atras atenția că pentru unii cercetători discursul este un text scris, pentru alții doar producția orală (Graur, 1978, p. 89).

Referințe bibliografice:

1. Adam, Jean-Michel. *Textele. Tipuri și prototipuri. Povestire*, *descriere*, *argumentație*, *explicație și dialog*, traducere Cristina Stratila Stanciu. Iași: Editura Institutul European, 2009. 262 p.

2. BIDU-VRANCEANU, Angela. *Dicționar general de științe ale limbii*. Editura Științifică, 1997. 572 p.

3. COȘCIUG, Angela. *Elemente de lingvistică a discursului*. Bălți: Presa universitară bălțeană, 2005. 179 p.

4. COȘERIU, Eugeniu. „Vers une typologie des champs lexicaux". *Cahiers de lexicologie*, Revue internationale de lexicologie et de lexicographie, volume XXVII, II, 1975. p. 31.

5. GHERASIM Alexandra, CARA, N. *Teoria textului. Antologie*. CEP USM, 2008. 285 p.

6. GRAUR, Alexandru. *Tratat de lingvistică generală*. Bucureşti: Editura Academiei de Ştiinţe a R. P. D. , R., 1978. 558 p.

7. *Noul dicționar explicativ al limbii române*. București: Litera Internațional, 2002. 1198 p.

8. ROVENȚA-FRUMIȘANI D. *Semiotica discursului ştiinţific*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1995. 236 p.

9. SAUSSURE, Ferdinand de. *Cours de Linguistique générale*. Payot, 1995. 520 p.

10. SAUSSURE, Ferdinand de. *Scrieri de lingvistică generală*. Polirom, 2003. 352 p.

11. UNGUREANU Elena. *Dincolo de text: hypertextul*. Chișinău, Editura ARC, 2014. 280 p.

12. UNGUREANU Elena. *Discursul în procesul comunicării*. București: Ars Docendi, 2009. 175 p.

13. БЕНВЕНИСТ Э. *Общая лингвистика*. Москва: Едиториал УРСС, 2002. 352 p.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC.

CZU:37.036:81’1
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.31

LIMBAJUL ȘI TERMINOLOGIA EDUCAȚIEI LITERAR-ARTISTICE

Vlad PÂSLARU
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Autorul definește limbajul educației literar-artistice* (*formării cititorului de literatură*) *și terminologia acesteia*, *pe care o structurează ierarhic pornind de la principiile generale ale cunoașterii și concretizând-o în baza principiilor educației artistic-estetice și educației literar-artistice*. *Astfel abordată și structurată*, *se conturează și principiile de integralizare a terminologiei educației literar-artistice*, *oferind cititorului repere fezabile de cunoaștere*, *proiectare și tehnologizare a procesului de formare a cititorului de literatură*.

***Cuvinte-cheie*:** *limbaj al educației literar-artistice*, *integralizarea terminologiei educației literar-artistice*, *limbaj pedagogic*, *structurarea terminologiei educației literar-artistice*, *terminologia educației literar-artistice*.

Abstract. *The author defines the language of literary-artistic education* (*training of the literature reader*) *and its terminology*, *which he structures hierarchically starting from the general principles of knowledge and concretizing it based on the principles of artistic-aesthetic education and literary-artistic education*. *Thus approached and structured*, *the principles of integrating the terminology of literary-artistic education are outlined*, *offering the reader feasible landmarks of knowledge*, *design and technologicalization of the literature reader training process*.

***Keywords*:** *language of literary-artistic education*, *integration of the terminology of literary-artistic education*, *pedagogical language*, *structuring of the terminology of literary-artistic education*, *terminology of literary-artistic education*.

***Abrevieri*:** ELA – educație literar-artistică; DEX-09 – Dicționarul explicativ al limbii române, 2009; MDA2-2010 – Marele dicționar academic, 2010; DEX-98 – Dicționarul explicativ al limbii române, 1998; DTL-1998 – Dicționarul de termeni lingvistici, 1998; NODEX-2002 – Noul dicționar explicativ al limbii române, 2002; DN-86 – Dicționar de neologisme, F. Marcu; MDN-2000 – Marele dicționar de neologisme; DLRLC-1955-1957, D. Macrea; Dicționarul limbii române literare contemporane; Sinonime-2002 – Dicționar de sinonime, 2002; Sinonime82 – Dicționar de sinonime, 1982; Șăineanu-1929 – Dicționarul universal al limbii române, L. Șăineanu; DEX-S-1988 – Supliment la Dicționarul explicativ al limbii române, 1988.

Limbajele sunt definitorii cunoașterii-formării-dezvoltării umane – obiectele principale ale educației, studiate-proiectate-realizate de pedagogie.

Caracterul lor definitoriu decurge din capacitatea cuvântului de a exprima sensuri și simboluri, acestea, la rândul lor, fiind definitorii comunicării umane. Cunoașterea însăși este comunicare – cu lumea din exterior și cu propriul univers intim – și comunicarea este cunoaștere, o cunoaștere cu o conotație uzuală, dar totuși cunoaștere în esență. Și formarea-dezvoltarea ființei umane este, în mare, o activitate de cunoaștere și desăvârșire. Atât cunoașterea, cât și comunicarea-formarea-dezvoltarea (de capacități de personalitate), operează cu anumite coduri, cunoscute și cu numele de limbaje. Deoarece cunoașterea, educația și chiar întreaga existență umană se manifestă hic et nunc, adică într-un timp și spațiu concrete, și cea de-a treia dimensiune a acestora, modalitatea, este întotdeauna concretă. Respectiv, orice operație-acțiune conștientă a omului – conștiința fiindu-i dată prin limbă, necesită și se produce efectiv într-un anumit tip de limbaj. Prin urmare, tipurile de limbaje își au originea în tipurile de cunoaștere, înțeleasă la cel mai înalt grad de generalitate.

Sunt cunoscute patru tipuri generale de cunoaștere: empirică, mitic-religioasă, artistic-estetică și științifică. Fiecare tip de cunoaștere operează într-un limbaj specific: uzual, religios sau spiritual, artistic-estetic, științific. Pe măsura diversificării și concretizării tipurilor de cunoaștere se stabilesc noi categorii de limbaje. Astfel, limbajul educației literar-artistice este dedus din limbajul pedagogic și limbajul artistic-estetic, iar acestea din urmă, din toate cele patru tipuri generale de limbaje. Pe linia concretizării, limbajul ELA include un limbaj al literaturii (limbajul poetic), un limbaj estetic, unul teoretic-literar și unul istoric-literar, precum și un limbaj al eticului și moralei; un limbaj al pedagogului și unul al elevului; un limbaj al lecturii expresive și un limbaj al comentării/interpretării operelor și fenomenelor literare – limbajul hermeneuticii literare, etc.

Se stabilește astfel că natura limbajelor este funcție a tipului de activitate umană, respectiv, a tipului de cunoaștere.

În timp ce celelalte științe despre om doar îl studiază și-l prezintă pe acesta ca pe un obiect științific, pedagogia este unica știință (cu excepția filosofiei, care este mai întâi mod de gândire, apoi și știință) care sintetizează cele trei dimensiuni fundamentale ale cunoașterii omului: *epistemică*, *teoretică* și *tehnologică* – descoperă legile și principiile devenirii depline a omului în calitatea sa de ființă umană; stabilește condițiile spațio-temporale (*hic et nunc*) și modale de formare a sa ca om în cadrele familial, etnic și social; elaborează metodologiile de dezvoltare a personalității sale. In senso latu, educația se identifică cu cunoașterea, iar pedagogia, care o studiază-conceptualizează-proiectează-realizează, poate pretinde că deține cel mai valoros și mai sofisticat limbaj, redat de o terminologie pe măsură.

Limbajul ELA. Dicționarele explicative definesc limbajul drept:

● ***sistem de comunicare*** *alcătuit din sunete articulate*, *specific oamenilor*, *prin care aceștia își exprimă gândurile*, *sentimentele și dorințele*; *limbă*, *grai* (DEX-09; MDA2-2010; DEX-98; DTL-1998);

● ***proces de comunicare****/expunere* (DLRLC-1955-1957; DN-86; MDN-2000);

● ***facultate****/capacitate de exprimare/expunere* (NODEX-2002);

● ***grai, limbă, vorbire*** (Sinonime-2002; Sinonime82; Șăineanu-1929);

● ***sistem de caractere și simboluri*** (folosit în programare)(DEX-S-1988).

Nici una din definițiile date limbajului nu este (nu poate fi) exhaustivă, dar cele cinci tipuri de determinative sugerează formula celei mai complete definiții a limbajului, din care se desprinde limbajul pedagogic ca limbaj profesional. Cu mențiunea de rigoare însă că nu limbajul didactic este primar față de cel pedagogic, precum indică DTL-1998, ci invers, limbajul pedagogic este generic, didactica fiind doar una din științele particulare ale pedagogiei. Cu atât mai mult între limbajul didactic și cel pedagogic nu se stabilește un raport de sinonimie, ci unul de ierarhie.

Dedus din definițiile generale ale limbajului, *limbajul pedagogic* este unul profesional, care include specificații pe domeniile acreditate științific.[1]

Educația literar-artistică, recunoscută la finele sec. al XX-lea drept domeniu distinct al pedagogiei (*Совершенствование*, 1979; Pâslaru, 5; Pâslaru, 4; Pâslaru, 3), este componenta disciplinară a cunoașterii artistic-estetice (Pâslaru, 3) și a educației artistic-estetice, alături de educația muzicală, educația artistic-plastică, educația coregrafică, educația teatrală etc. Respectiv, ELA și-a stabilit un limbaj și o terminologie specifice, care reprezintă cele trei dimensiuni ale cunoașterii/cunoașterii literar-artistice.

Limbajul ELA este reprezentat de totalitatea resurselor comunicativ-lingvistice, verbale și nonverbale, necesare proiectării și realizării activității literare-lectorale a educabililor, precum și studiului și cercetării elevilor cititori, a cadrelor didactice, a altor subiecți antrenați în procesul ELA, a curriculumului ELA, a procesului de educație literar-artistică, a metaeducației literare etc. Fiecare unitate de limbaj este obiectivată de un termen: cultură literară-lectorală, curriculum, lectură, elev cititor, lector, mimică, gestică, receptare literară, stare de lectură etc.

Structural, limbajul ELA se constituie din limbajul poetic, limbajul științific (estetic, teoretic-literar, istoric-literar, limbajul lecturii, limbajul pedagogic propriu-zis), limbajele facial și gestual. În limbajul teatral, aferent limbajului ELA, funcționează limbajele corporal și scenic. Toate tipurile de limbaje aferente ELA interacționează, creând produse ale cunoașterii literar-artistice, științifice și pedagogice. Examinarea separată a acestora (în mediul neprofesional) produce confuzii, care trădează o cunoaștere incompletă, parțială, precum în exemplul de mai jos.

[1] *Teoria educației literar-artistice* a fost confirmată de comunitatea științifică prin conferirea autorului a titlului *doctor habilitat în pedagogie*, la 21 septembrie 1998, iar pe plan mondial – prin publicația ”The Theory of Artistic-Aesthetic Education versus Didactics Arts” (Pâslaru, 3).

Povestea lui I. Creangă *Fata babei și fata moșneagului* are un mesaj deschis, chiar simplist, construit pe principiul *bine faci – bine găsești* sau *după faptă și răsplată*, mesaj accesibil chiar și preșcolarilor. Există însă în poveste o frază care depășește acest mesaj, cei mai mulți elevi (Pâslaru, 4, p. 158, 162, 168-169), ba chiar și profesori de limba și literatura română nefiind în stare să-i explice sensul, deoarece nu cunosc suficient de bine sensul expresiei populare a *încreți din sprincene* (limbajul facial) și semnificația personajului-simbol în creația populară orală românească *Sfânta Duminică* (limbajul artistic) și formele de exprimare a atitudinii autorului în operele literare (limbajele estetic, teoretic-literar, al lecturii):

„…sfânta Duminică cam încrețește din sprincene, dar n-are încotro. Ci binecuvântează pe fată…" (Creangă, p. 100).

Elementul limbajului facial *a încreți din sprincene* exprimă o stare de nemulțumire, supărare chiar; *Sfânta Duminică* este simbolul justiției supreme – a justiției dumnezeiești; expresia *n-are încotro* sugerează atotputernicia lui Dumnezeu, pe care nu o poate neglija nici chiar Sfânta Duminică, ea fiind obligată să instituie dreptatea în familia celor patru personaje. Dar chiar și cunoscând bine aceste lucruri, nu este clar, de ce Sfânta Duminică „cam încrețește din sprincene" – adică nu-i place alegerea fetei moșneagului, care a optat pentru „cea mai veche și mai urâtă" dintre lăzi, doar fata a meritat din plin plata pentru toate faptele bune săvârșite și pentru munca prestată în folosul Sfintei Duminici, ca și pentru calitățile sale morale?

Răspunsul se găsește în întreaga creație crengiană, dar și în conștiința populară, și este certificat de expresii precum *până ajungi la Dumnezeu te mănâncă sfinții* sau <Dănilă> „…*tot mai mult se bizuia pe drughineață decât în sfânta cruce*" (Creangă, p. 27), care reprezintă și *poziția autorului* față de justiția divină. Fraza cu pricina este anume a lui Ion Creangă, el a făcut-o pe Sfânta Duminică să-i pară rău/să fie invidioasă, astfel desacralizând-o și sugerând cititorului că narațiunea sa nu-i decât … o poveste!, în viața reală lucrurile fiind deseori inverse: *în cine trage*, *în acela se și bate* etc.

Totuși I. Creangă a scris povestea, deci a urmat logica (principiile) artei, construind o lume imaginară, în care totul este posibil – posibilul fiind obiectivat de idealul uman pentru o viață mai bună și starea de bine, obținute pe dreptate și de Dumnezeu protejate.

Prin urmare, cunoașterea limbajelor aferente ELA și a modului în care acestea interacționează în opera literară sunt condiția sine qua non a unei receptări cât mai depline, respectiv, a dezvoltării literar-artistice a cititorului.

Pe *coordonata epistemică* a ELA au fost identificați termeni precum: absolutul, Adevărul, autoreflexie, Binele, conștiință, conștiință artistică, cunoaștere, cunoaștere artistic-estetică, cunoaștere empirică, existență metafizică, cunoaștere mitic-religioasă, cunoaștere științifică, Dreptatea, ființă umană, Frumosul, humanitas, identitate umană, Libertatea, obiect al

cunoașterii, reflexie, subiect al cunoașterii, suprasensibil, tipuri de cunoaștere, valori artistice, valori fundamentale ale omenirii, valori literar-artistice etc.

Epistemele *Adevărul*, *Binele*, *Frumosul*, *Dreptatea*, *Libertatea*, cunoscute și ca *valori fundamentale ale omenirii* (Surdu), *conștiință*, *conștiință artistică*, *identitate umană*, *valori artistice*, *valori literar-artistice* indică nucleul tare[2] al conceptului teleologic (scop-obiective-finalități) al ELA: indiferent de tipul și treapta de învățământ, din acestea se vor dezvolta valorile ELA ce urmează a fi/sunt deduse/elaborate/formate educabililor.

Termenii *absolutul*, *existență metafizică*, *ființă umană*, *humanitas*, *suprasensibil* denumesc epistemele existenței umane. Acestea pot fi abordate începând cu treapta liceală și până la cea de studii doctorale (continuând apoi pe parcursul activității profesionale întreaga viață).

Autoreflexia și *reflexia* sunt termenii-cheie ai activității de cunoaștere. Se specifică preponderența reflexiei în cunoașterea empirică și cea științifică (tipuri de cunoaștere determinative, proprii cunoașterii existenței fizice), având orientare de la subiectul cunoașterii către un obiect al cunoașterii aflat în afara sinelui (universului intim), și preponderența autoreflexiei în cunoașterea mitic-religioasă și cea artistic-estetică (incluzând cunoașterea literar-artistică) ca tipuri de cunoaștere autoreflexive, proprii existenței metafizice – orientate de la subiectul cunoașterii către sine însuși, către universul intim[3] al subiectului cunoașterii.

Deoarece educația/educația literar-artistică se identifică cu cunoașterea/cunoașterea literar-artistică, câmpul semantic construit de termenii *cunoaștere*, *cunoașterea artistic-estetică*, *cunoaștere empirică*, *cunoaștere mitic-religioasă*, *cunoaștere științifică*, *obiect al cunoașterii*, *subiect al cunoașterii*, *tipuri de cunoaștere* marchează domeniile aferente ELA. Acestea ar trebui deci să penetreze teleologia și conținuturile ELA pe tot parcursul școlar, de la educația preșcolară la studiul literaturii la facultate.

Coordonata teoretică este reprezentată de termenii: activitate de lectură, activitate literară, calitatea educației/educației literar-artistice, caracter național, caracter obiectiv, caracter subiectiv, cititor de literatură/lector, competență, competență comunicativ-lingvistică, competență literar-lectorală, conținuturile ELA, creație literară, cultură literară-lectorală, educație literară-lectorală, elev cititor, emoții estetice, epistemologia ELA, finalitate a ELA, gândire artistică, ideal artistic, imaginație artistică, lectură, metodologiile ELA (*metode-procedee*/*tehnici-forme-mijloace*), negocierea sensurilor, principiile ELA, operă literară, receptare literară, stare de lectură, student cititor, teleologia ELA, text literar, trăiri estetice, valoarea imanentă a operei

[2] În pedagogia contemporană prin sintagma *nucleu tare* este denumită matricea unui domeniu/aspect al educației, care are caracter prescriptiv pentru proiectarea-tehnologizarea acestuia.

[3] Termen folosit în limba rusă prin sintagma *внутренний мир человека* și tradus o vreme ad litteram, deci inadecvat, în arealul pruto-nistrean prin *lumea interioară a omului*.

literare, valoarea in actu a operei literare, valori ale cititorului, valori estetice, valori morale, valori religioase, valori teoretice etc.

În abordare curriculară[4], termenii angajați pe coordonata teoretică se distribuie în domeniile conceptual, teleologic, conținutal și metodologic.

Componenta conceptuală stabilește/prescrie epistemele pentru fiecare din cele trei componente următoare ale curriculumului, utilizând termenii: *calitatea educației*/*educației literar-artistice*, *caracter național*, *caracter obiectiv*, *caracter subiectiv*, *educație literară-lectorală*, *epistemologia ELA*, *principiile ELA*, *valoarea imanentă a operei literare*, *valoarea in actu a operei literare*, *valori ale cititorului*, *valori estetice*, *valori morale*, *valori religioase*, *valori teoretice*.

Componenta teleologică a teoriei ELA este acreditată de termenii: *scopul ELA*, *obiectivele ELA* (obiective cadru, obiective de referință, obiective operaționale) *cititor de literatură*/*lector*, *competență*, *competență comunicativ-lingvistică*, *competență literar-lectorală*, *cultură literară-lectorală*, *elev cititor*, *emoții estetice*, *finalitate a ELA*, *ideal artistic*, *student cititor*, *teleologia ELA*, *trăiri estetice*.

Componenta conținutală este reglementată de termenii: *conținuturile ELA*, *estetica literaturii*, *istoria literaturii*, *operă literară*, *pedagogia artei*, *pedagogia lecturii*, *teoria literară*, *text literar*.

Componenta metodologică a teoriei ELA reprezintă coordonata modală a educației, răspunde la întrebarea *cum trebuie proiectată-realizată ELA* și este identificată de termenii: *activitate de lectură*, *activitate literară*, *creație literară*, *gândire artistică*, *imaginație artistică*, *lectură*, *metode-procedee*/*tehnici-forme-mijloace*, *metodologiile ELA*, *negocierea sensurilor*, *receptare literară*, *stare de lectură*.

Pe *coordonata metodologică* (sau tehnologică) ELA este realizată prin termenii: *activitatea elevului*, *activitatea literară-lectorală a elevului*, *activitatea profesorului*, *analiza literară*, *comentariul literar*, *curriculumul ELA*, *hermeneutica literară*, *formele lecturii*, *metode ale ELA*, *metodele ELA*, *mijloace ale ELA*, *obiectivele ELA* (drept componente ale proiectării metodologice a ELA), *procedeele ELA*, *stadiile lecturii* etc.

Terminologia ELA nu se reduce la registrul de termeni de mai sus, dar aceștia reprezintă osatura cunoașterii literare, formării și dezvoltării literare-lectorale a educabilului. În plan epistemic și teoretic, terminologia ELA poate antrena întreaga terminologie a filosofiei artei, esteticii/esteticii literare, psihologiei artei, teoriei literare ș.a. (la cele trei trepte ale învățământului universitar), un compendiu motivat pedagogic al acesteia (treptele gimnazială și liceală), sau să nu fie operată efectiv, dar să fie reprezentată de activități

[4] Curriculumul este definit de Comisia Europeană pentru Educație drept totalitate a acțiunilor educative (Crișan), deci în contextul examinat în acest text curriculumul nu este doar un document normativ pentru disciplina școlară, ci un concept educațional general, care marchează întregul învățământul în societatea contemporană.

propedeutice în scopul unor viitoare abordări teoretice (treptele educației preșcolare și a învățământului primar).

În concluzie. Limbajul ELA definește întreaga totalitate a fenomenelor şi activităţilor în domeniu, este reprezentat lingvistic de terminologia ELA, dar nu se identifică cu aceasta, ci o relaționează conform principiilor specifice creației, receptării, cunoașterii și formării-dezvoltării literare-lectorale a individului uman. Limbajul ELA este fenomen al cunoașterii, formării și dezvoltării literar-artistice, dar și obiect de exegeză științifică și de cunoaștere teoretic-aplicativă a subiectului cunoscător/subiectului educabil. La orice treaptă de învățământ s-ar aplica, terminologia ELA trebuie să descindă din principiile cele mai generale ale cunoașterii/cunoașterii artistic-estetice către cele de tehnologizare a procesului educațional.

Referințe bibliografice:

1. Creangă, Ion. *Opere*. Ediție de Iorgu Iordan şi Elisabeta Brâncuși. București: Editura Fundației Culturale Române, 1993.
2. Crişan, Al. Literatura naţională şi limba maternă în învăţământul liceal european. În: *Limba română*, 1996, nr. 5-6, p. 47-55.
3. Pâslaru, Vlad. The Theory of Artistic-Aesthetic Education versus Didactics Arts. În: *Handbook of Research on Applied Learning Theory and Design in Modern Education*. Vol. I. Information Science Reference, Pensilvanya (USA): IGI Global, 2016, p. 65-92.
4. Pâslaru, Vlad. *Introducere în teoria educaţiei literar-artistice*. București: Ed. Sigma, 2013.
5. Pâslaru, Vl. Concepţia educaţiei lingvistice şi literare. În: *Limba română*, 1995, nr. 5, p. 126-129.
6. Surdu, Al. *Pentamorfoza artei*. București: Editura Academiei Române, 1993.
7. *Совершенствование литературного развития школьника*. Сб. науч. трудов/НИИ ХВ АПН СССР; ред. Н. Кушаев. Москва, 1979.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:165+316.344.42
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.32

ELITELE COGNITIVE ÎN CRIZA ACTUALĂ A ȘTIINȚELOR SOCIOUMANE

Ion PLĂMĂDEALĂ
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC

Rezumat. *Comunicarea va aborda aspecte relevante și de actualitate ale profundei crize epistemice care, în ultimii ani, a pătruns din viața civică și discursul public al societăților occidentale în instituțiile academice, în practic întreg câmpul disciplinelor socioumane. Vor fi evidențiate cauzele principale, anumite manifestări simptomatice ale acestei crize și rolul elitelor cognitive în instaurarea unor monoculturi ideologice ostile științei liberale prin demersuri și concepte de tip ideologic, militant. Dintre acestea din urmă, ne vom referi critic la mișcarea decolonială și „studiile decoloniale/postcoloniale" asociate și la fenomenul „cancel culture".*

***Cuvinte-cheie*:** *Epistemologie, elite cognitive, cenzură, „cancel culture", libertate academică.*

Abstract. *The speech will address relevant and current aspects of the deep epistemic crisis that, in recent years, has penetrated from the realm of civic life and public discourse of Western societies into academic institutions – virtually into the entire field of socio-human disciplines. The main causes of this crisis, certain symptomatic manifestations thereof and the role of cognitive elites in establishing ideological monocultures hostile to liberal science through ideological and militant approaches and concepts will be highlighted. Of the latter, we will critically refer to the decolonial movement and the associated decolonial/postcolonial studies and the cancel culture phenomenon.*

***Keywords*:** *Epistemology, Cognitive Elites, Censorship, Cancel Culture, Academic Freedom.*

În continuare ne vom referi succint la criza științelor socioumane în societățile occidentale și câteva manifestări de politizare și ideologizare în războaiele culturale academice. Despre fenomenul de criză, discreditare și corupere a științelor se discută tot mai insistent de la începutul pandemiei Covid-19, context în care dezbaterile au fost subordonate tribalismului, intereselor de grup, autopromovării și etalării ostentatorii a virtuților (*virtue signaling*). Într-o lucrare recentă cu titlu sugestiv: *Ficțiuni științifice. Cum frauda, prejudecata, neglijența și escrocheria subminează căutarea adevărului* , Stuart Ritchie conchide că modul defectuos în care este actualmente organizată cercetarea științifică „îi încurajează pe cercetători să fie obsedați de prestigiu, faimă, finanțare și reputație în detrimentul rezultatelor riguroase și fiabile" (Ritchie, 2020, p. 13).

Un rol important în discalificarea expertizei științifice și multiplicarea semisavanților în teorii negaționiste și conspiraționiste îl joacă rețelele sociale, care au multiplicat și difuzat virotic scepticismul radical, cinic al epistemologiilor relativiste și constructiviste postmoderne. Toate formele de construcționism, din care s-au inspirat hermeneuticile suspiciunii la care ne vom referi în continuare, împărtășesc o atitudine negativă și iconoclastă, de revizionism și transformare radicală a tuturor valorilor, tradițiilor și instituțiilor democrației liberale. Principiile-cheie ale „teoriei" critice (*Theory*) postmoderne sunt reificate în pletora actualelor *studies* care descind din „studiile culturale" (*Cultural Studies*) ale anilor 1970 și s-au sistematizat un deceniu mai tîrziu: *Racial Studies*, *Post-Colonial Studies*, *Whiteness Studies*, *Gay and Lesbian Studies*, *Fat Studies*, *Media Studies*, *Gender Studies* etc. Toate acestea, care proliferează în umanități, științe sociale și arte, sunt teorii „critice" în accepțiile neomarxiste ale Școlii de la Frankfurt, adică abordează critic diversele relații de putere dintre categoriile „dominaților" (săracii, femeile persoanele de culoare, minoritățile sexuale) și cele ale „dominanților" (bărbații albi, heterosexuali). În studiile postcoloniale sau cele ale globalizării, „oprimații" ilustrează alteritatea exemplară și superioară moral întruchipată, bunăoară la Gyatry Spivac, de către studenții africani și haitieni, în genere de cei colonizați și imigranții care reprezintă figura generică a subalternului (Albrecht, 2013, p. 51); la G. Agamben, aceștia sunt deposedații, în primul rând refugiatul și prizonierul din lagărul de concentrare (Nelon, 2009, p.16); în lucrările cunoscute ale lui Michael Hardt și Antonio Negri creativitatea și biodiversitatea este pusă pe seama tinerilor și exploataților din Sud (ibid., p. 20) etc.

Totuși trebuie menționat că, reunite în etosul marxist al criticii ideologice, toate aceste „studii" postmoderniste deviază de la marxismul clasic nu numai prin focalizarea exclusivă pe cultură și raporturile dintre putere, cunoaștere și limbaj, dar și prin scepticismul cinic privind posibilitatea de a obține o cunoaștere obiectivă. Au luat astfel ființă forme tot mai radicalizate de militantism academic, după care „totul e politic", „totul e construit social", o cohortă de „academo-militanți" (Heinich, 2021, p. 20), o pătură de „progresorat" (Abu-Odeh, 2021), care au substituit căutarea adevărului științific cu obiective de inginerie socială, de răsturnare și prefacere revoluționară a societăților liberale.

O altă mențiune utilă este că, deși majoritatea „academo-militanților" își afișează ascendența teoretică psihanalitică, poststructuralistă sau postmodernistă, distanța care îi separă de Heidegger, Freud, Lacan, Derrida sau Foucault este semnificativă și marchează o tranziție de la o formă teoretică a postmodernismul speculativ, sceptic și ludic la o formă aplicativă, angajată în proiectul reformării lumii. Gânditorii numiți au pus sub ștergere deconstructivă metafizica logocentrică încorsetată într-o gândire binară, grevată de ambiții totalitariste și teleologice ale raționalității instrumentale și excesele narcisiste ale individualismului dezlănțuit, dar ei nu abandonează

spiritul dialecticii care menține vie tensiunea dinamică a structurii bipolare fundamentale a ființei. Negativitatea, împinsă de emulii acestora până la limitele scepticismului nihilist, nu-și capătă forța revoluționară decât pe fundalul tradiției contestate, dar și afirmate totodată în gestul reflexiv al criticii; metalimbajul critic este în același timp imposibil, dar și necesar, la fel și judecata normativă și opțiunea etică. Deci suntem în inima unei gândiri aporetice și a dublelor constrângeri cu care ne-a familiarizat arta și literatura modernistă. Pe de altă parte, în tipurile de critică activistă la care ne-am referit, predominante după 2010, se produce o formă nedialectică de *Aufhebung*, în care negativitatea urmărește să elimine momentele anterioare din devenire prin inversarea în forță a termenilor binari și suprimarea tradiției și a memoriei cultural-istorice.

Pentru a înțelege originile și cauzele acestor coruperi ideologice ale disciplinelor socioumane, ne putem raporta la sociologia „critică" a lui P. Bourdieu și binecunoscuta *French Theory* (J. Derrida, M. Foucault, J. J. Lacan ș.a.), la „studiile culturale britanice" marcate de neormaxismul lui St. Hall sau la „proiectul sacru al sociologiei americane", care își propune să reformeze societatea pentru a combate inegalitatea, sărăcia, opresiunile în conformitate cu spiritul și legea drepturilor civice, feminismul, marxismul și alte mișcări „progresiste" (Smith, 2014). La fel, ne putem aminti de rolul important pe care l-au jucat în SUA științele sociale, în special antropologia culturală a lui Franz Boas, în adoptarea legislației antirasiale, a Legii drepturilor civile din 1964, care a devenit a doua constituție a țării și din care ulterior a emanat corectitudinea politică exportată în restul lumii. Azi SUA și-a asumat misiunea de a converti lumea la religia diversitară, în cunoscuta manieră a Cominternului sovietic din perioada războiului rece – „ca depozitar al speranței pentru toți care ar năzui să răstoarne nedreptățile ordinii mondiale" (Caldwell, 2020, p. 143). Punctul comun al tuturor proiectelor hibride de militantism academic care se revendică din teoria critică este deconstrucția, „decolonizarea", iar în fapt abolirea culturii occidentale și înlocuirea ei cu o „hegemonie culturală" (A. Gramsci) a grupurilor „oprimate" constituite strict pe identități imutabile sau esențializate: rasă, sex, gen, etnie, religie etc.

Cauzele profunde ale subordonării descrierilor științifice și judecăților de valoare deopotrivă la ideologii militante, identitare sau la acte subiective de natură afectivă și morală trebuie căutate în împletirea tot mai strânsă a moralității cu politicul. În special după 1960, un moralism politic tot mai accentuat și sentimentalizat mobilizează energiile nenumăratelor mișcări și facțiuni emancipatoare ce își propun să eradicheze răul din lume, nedreptatea socială prin schimbarea legilor și instituțiilor liberale strâmbe conform unor concepții diferențiate ale justiției sociale: justiția feministă, justiția neagră, justiția sharia, justiția postcolonială ș.a. Obiectivul major al acestor proiecte idealiste de inginerie socială este ameliorarea condiției a trei categorii de oameni întruchipate de figura abstractă a celui sărac,

celui vulnerabil și a celui exclus folosite pe rol de incriminare a orânduirii burgheze detestate. Atitudinea etică cerută este părăsirea individualismului vieții morale și răscumpărarea vinei Europei pentru păcatele istorice legate de sclavagism, războaie coloniale ș.a. Se cultivă, inclusiv prin educația de toate treptele, o conștiință vinovată, „oikophobia", termen prin care Roger Scruton a diagnosticat sindromul urii față de casa natală și propria cultură (R. Scruton, 2004 p. 36). Contrar eticilor liberale centrate pe individul autonom, sursa imperativelor morale este localizată în cerințele altor persoane, iar centrul responsabilității e delegat către instanțe colective. Concepția etică a lui Lévinas este radicalizată prin mistificarea alterității Celuilalt – o altă pietate a discursului postmodernist și multiculturalist prin care se privilegiază asimetric un grup particular ce își asumă autoritate morală asupra celorlalți și multiple drepturi fără îndatoririle aferente.

Prin figurile sacerdotale ale modernității intelectuale, cu Nietzsche și Freud în capul listei, Occidentul intrase definitiv în epoca suspiciunii caracterizată printr-o căutare neostoită a motivațiilor inconștiente, ascunse îndărătul reprezentărilor iluzorii, o demistificare a tot și a toate. Virusul îndoielii și scepticismului se va propaga endemic în tot corpul cunoașterii socioumane dominate de principiul construcționist după care tot ce apare ca fiind „natural", în firea lucrurilor, este de fapt un efect al proceselor și practicilor sociale, că toate realitățile sociale și semiotico-simbolice sunt efecte ale relațiilor de putere, iar miza demascării ideologice devine eliberarea celor oprimați. Stuart Hall, părintele amintit al studiilor culturale britanice, stipulează expres că interesul constitutiv al acestora se află în legătura dintre reprezentări și putere (Hall, 1996, p. 40).

Imperativele de corelare a cercetării cu agendele politice au devenit repede norme nescrise ale vieții academice și condiții obligatorii pentru promovarea profesională, iar orice încercare de a experimenta niște metode mai empirice decât discursul poststructuralist sau de a interoga injoncțiunile teoriilor „critice" este taxată dur de comunitatea academică afiliată practic *in corpore* la stângismul cultural. Și astfel respectiva paradigmă s-a transformat în ortodoxie dominantă pentru tinerii cercetătorii obligați să deconstruiască, interogheze și să vorbească în idiomul lui M. Foucault sau P. Bourdieu. În general, trebuie menționat că ambiția emancipatoare a criticii literare focalizate pe analiza formelor de inegalitate și dominare s-a dovedit un eșec, inclusiv din cauza logicii binare, a partizanatului ideologic și a refuzului de a dezbate dezacordurile politice reale.

Conversiunea suspiciunii și scepticismului într-un limbaj vernacular a dus la efecte distrugătoare asupra vieții comunale și colective, subțiind drastic capitalul încrederii și solidarității sociale între clase, inspirând tendințe revoluționare în cuprinsul Europei, fracturând corpul politic și întețind discordiile ideologice. Aceste fenomene sunt catalogate la rubrica de „culture wars", termen care s-a extins din lumea anglo-saxonă în întreaga Europă. Promovate de elitele intelectuale, artistice și mediatice, războaiele

culturale au erodat din interior toate instituțiile statului, narațiunile și imaginarul național, instaurând un regim de gândire unică și o poliție a limbajului care înăbușă orice dezbatere intelectuală autentică.

Fascinația elitelor occidentale pentru marxism și toate regimurile totalitare comuniste din secolul trecut, precum și referința lui Ch. Caldwell la Comintern ne evocă butada atribuită lui Lenin că intelectualii care fac dezinteresat apologia bolșevismului sunt niște „idioți utili".

Deja după 1995, când în SUA au fost desecretizate fișierele Venona și alte dosare a ieșit la iveală în mod surprinzător cât de masiv se infiltrase agentura de influență stalinistă în toate structurile statelor occidentale, în organizațiile internaționale postbelice de tip ONU și UNESCO, în partidele de orientare social-democrată și în așa-numita „mișcare liberală progresistă și antifascistă" ce constituie actualmente mainstream-ul mediilor universitare de pe ambele maluri ale Atlanticului.

Un caz simptomatic pentru forma excesivă de politizare și moralizare a cercetărilor în discursurile socioumane aservite cauzelor militante ale politicilor identitare: într-un studiu despre dragostea postmodernă, Caterine Belsey, cunoscută cercetătoare literară britanică, după ce subliniază că deține o bună cunoaștere a romanului *Beloved* de Toni Morrison, se eschivează de la interpretarea acestuia invocând mai multe justificări. Că „îi este teamă" (să reținem acest cuvânt, teamă, care denotă aici un sentiment moral) „să nu se creadă că ar coloniza opera acesteia" și că ar putea prin propria interpretare să invalideze lucrările colegelor afro-americane. Și deoarece Morrison descrie „exproprierea albă a experienței negre, îmi e teamă, declară Belsey, ca nu cumva să repet acest proces", printr-o ingerință în aria bătătorită de feministele afro-americane, la fel cum bărbații, adaugă ea moralizator, nu ar trebui să se pronunțe despre feminismul critic. Pentru că în toate aceste cazuri, insistă Belsey, problema este de ordin politic, „nu de cunoaștere sau de experiență, ci politic" (Belsey, 1994, p. 702-703]. Acest gen de atitudine poate fi catalogat drept o capitulare morală și intelectuală explicabilă în contextul de răsturnare civilizațională și culturală operată actualmente de mișcările „woke", „cancel culture" și „studiile academice recriminatorii" (Lindsay et all. 2018).

Radicalismul amintit e prezent în dozaje diferite în întreprinderea magistrală a inteligheției occidentale de a-și împăca conștiința vinovată și regăsi mântuirea fie prin integrarea în valorile calde ale unor totalități comunitare, fie prin ameliorarea condiției celui sărac, vulnerabil, marginalizat și nedreptățit.

Din aceleași asumpții la care subscrie tacit și Belsey în pasajul citat, se consideră că un alb nu-l poate înțelege pe un negru, bărbatul pe femeie, creștinul pe musulman, heterosexualul pe homosexual, mai grav, însăși pretenția de înțelegere comună, universală, care ar depăși contingențele de ordin cultural, ar masca o intenție de dominare și asimilare. De unde, concluzia acestor sofisme impune adoptarea de politici identitare, de

recunoaștere și politici de prezervare cu orice preț a identităților culturale construite de antropologii angajați. Trebuie menționat că toate aceste evoluții spectaculoase și efecte perverse nu pot fi înțelese doar din perspectiva unor analize conceptuale, filosofice, iar antropologia culturală se dovedește neputincioasă nu numai din cauza angajamentelor sale ideologico-politice, dar și a limitelor disciplinare.

Un efect direct și cel mai important al activismului politic asupra criticii a fost reorientarea acesteia dinspre hermeneutică către retorică, la care a contribuit masiv și critica postmodernistă a reprezentării, care este implicit o critică a hermeneuticii. Conceptul central în această mutație nu mai este sensul, reprezentarea, ci performanța și termenii sateliți precum performativ, performativitate, răspunsul de lectură etc. În discursul de acceptare a premiului Nobel pentru literatură, din 1993, Toni Morison a ținut să reabiliteze ideea barthezian conform căreia: „limbajul opresiv nu doar reprezintă violența, ci el este violență" (Morrison, 2019, p. 12). Deci ea reiterează aceeași eroare de a confunda „a fi" cu „a acționa", considerând că existența este funcție a acțiunii, și eroarea de a echivala acțiunea locutorie, adică enunțurile performate, cu indivizii umani liberi ce comit agresiuni asupra altor persoane. Deci în noul Zeitgeist, întrebarea tradițională „ce semnifică textul?" e înlocuită sau subsumată întrebării: „ce face textul?", ceea ce contează este poziționarea subiectului în raport cu semnificantul material al textului, modul folosirii acestuia în interacțiunea socială. Respectiv întrebarea „în ce crezi, care este adevărul convingerii tale?" devine irelevantă în raport cu întrebarea „cine ești?", ideologia este înlocuită prin identitate, precum procedează Judith Butler în *Gender studies* și ulterior în *Excitabile Speech*, în care chestiunea identității și a poziționării cititorului și scriitorului devin prioritare.

În acest spirit al vremii dominat de neopragmatism și activismul cultural-politic, textul literar, din punct de vedere epistemologic, nu deține semnificații proprii, totul e determinat de uzurile la care îl supune destinatarul, respectiv problema interpretării nu se mai pune, iar conflictele de interpretare devin conflicte de forță, care sunt rezolvate printr-o impoziție autoritară a sensului, precum declarase cu franchețe și consecvență logică Foucault.

George Orwell afirma că cine controlează trecutul controlează și prezentul. Întrebarea este dacă dezmembrarea lui Orfeu, în extazul dionisiac al științei vesele deconstrucționiste sau în puritanismul ideologic al științei angajate ce ne somează să nu jelim morții și să dăm uitării trecutul, va fi urmat de rememorarea, reasamblarea organelor sfâșiate ale poetului în gestul recuperator și întregitor al hermeneuticii încrederii. Dubla constrângere aporetică este aici fie să devenim amnezici, dar plini de vitalitate zburdalnică și lipsită de griji, fie să întoarcem privirea înapoi pentru a ne aminti de întregul ființei pe care l-am trăit cândva în iubire, dar înfruntând astfel riscul de a ne preface în stană de piatră.

Referințe bibliografice:

1. ABU-Odeh, Lama Abu Odeh. *Georgetown's Cultural Revolution* [citat 1.09.2021]. Disponibil: https://quillette.com/2021/04/09/georgetowns-cultural-revolution/.

2. ALBRECHT, Monika. *Comparative Literature and Postcolonial Studies Revisited*. *Reflections in Light of Recent Transitions in the Fields of Postcolonial Studies*. In: Comparative Critical Studies, 2013, nr. 10.1, p. 47-65.

3. BELSEY, Catherine. *Postmodern Love: Questioning the Metaphysics of Desire*. In: New Literary History, 1994, Vol. 25, No. 3, 25th Anniversary Issue (Part 1), p. 683-705.

4. CALDWELL, Cristopher. *The Age of Entitlement: America Since the Sixties*. New York, 2020.

5. HALL, Stuart. *Culture and Power*. In: Radical Philosophy, 1996, p. 24-41.

6. HEINICH, Nathalie. *Certains chercheurs font croire qu'une bouillie militante serait de la science*. In: Le Figaro, 2021, 25 mai.

7. LINDSAY, J., BOGHOSSIAN P., PLUCKROSE, H. *Academic Grievance Studies and the Corruption of Scolarship* [citat 11.08. 2021]. https://areomagazine.com/2018/10/02/academic-grievance-studies-and-the-corruption-of-scholarsh8. MORRISON, Toni. *Rebelle et Nobel*. In: Le Figaro, 2019, 7 août.

9. NELON, Chrisopher. *Reading on the Left*. In: Representations, 2009, p. 22-50.

10. RITCHIE, Stuart. *Science Fictions*. *How Fraud*, *Bias*, *Negligence*, *and Hype Undermine the Searche fot Truth*. New York, 2020.

11. SCRUTON, Roger. *England and the Need for Nations*. London, 2004.

12. SMITH, Christian. *The Sacred Project of American Sociology*. Oxford, 2014.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone şi interconexiuni europene în creaţia populară şi literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC.

CZU:811.135.1’373.2:314.02(478)(091)
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.33

PREZENŢA BAZEI APELATIVE DE SUBSTRAT ÎN REPERTORIUL ONOMASTIC AL RECENSĂMINTELOR POPULAŢIEI MOLDOVEI DIN ANII 1772-1773 ŞI 1774

Ecaterina PLEŞCA
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *În comunicarea de faţă ne-am propus să urmărim transferul în onomastică al cuvintelor autohtone din limba română notate în registrele Recensămintelor populaţiei Moldovei din anii 1772-1773 şi 1774. Cercetările au arătat că în sursa dată au fost înregistrate antroponime formate doar de la 35 dintre apelativele de origine autohtonă* (*baci*, *balaur*, *balegă*, *baltă*, *bâlc*, *bâr*, *brad*, *brânză*, *buză*, *cioară*, *cioc*, *ciut*, *copac*, *cursă*, *fărâmă*, *fluier*, *gata*, *ghimpe*, *groapă*, *grumaz*, *leurdă*, *mare*, *măgar*, *mărar*, *mânz*, *moş*, *murg*, *pârâu*, *pupăză*, *raţă*, *strungă*, *ţap*, *ţeapă*, *urdă*, *vatră*). *Acestea şi derivatele lor apar ca bază apelativă la prenume*, *supranume/ porecle*, *patronime/ nume de familie*. *Repartiţia lor geografică diferă de la ţinut la ţinut*. *La est de Prut numărul lor este mai mic decât în restul Moldovei istorice*. *Unele dintre ele nu apar ca bază apelativă în acest spaţiu de răspândire a limbii române*.

***Cuvinte-cheie*:** *antroponim*, *bază apelativă*, *cuvânt de substrat*, *derivat*, *repertoriu onomastic*, *recensământul populaţiei Moldovei etc*.

Abstract. *In the present communication we set out to pursue transfer in onomastics of native/ substrate words noted in the registers Census of the population of Moldavia from 1772-1773 and 1774. Research shows that anthroponyms have been recorded in this sourse only from 35 substrate words* (*baci*, *balaur*, *balegă*, *baltă*, *bâlc*, *bâr*, *brad*, *brânză*, *buză*, *cioară*, *cioc*, *ciut*, *copac*, *cursă*, *fărâmă*, *fluier*, *gata*, *ghimpe*, *groapă*, *grumaz*, *leurdă*, *mare*, *măgar*, *mărar*, *mânz*, *moş*, *murg*, *pârâu*, *pupăză*, *raţă*, *strung*, *ţap*, *ţeapă*, *urdă*, *vatră*). *These and their derivatives appear as an appellation basis first name*, *last name*, *nickname*. *Their geographical distribution differs from county to county*. *East of the Prut their number is smaller than in the rest of historical Moldova*. *Some of them do not appear as an appellation base in the repertoire of anthroponyms registered in this spase for spreading the Romanian language*.

***Keywords*:** *anthroponyms*, *appellation base*, *substrate word*, *derivative*, *onomastic repertoire*, *census of the population of Moldavia etc*.

1.1. Transferul apelativelor în onomastică se face prin păstrarea bazei apelative, condiţie în care cuvântul supus transferului îşi păstrează forma şi, o perioadă oarecare, conţinutul său intern. Mai mult ca atât, unitatea onomastică nou formată capătă trăsăturile limbii locale, adică se poate deosebi prin particularităţi dialectale constituite diacronic şi teritorial

(fonetice, morfologice, de formare a cuvintelor, semantice ş. a.). Respectiv, onomastica păstrează un material de limbă foarte valoros pentru istoria limbii, dialectologie, geografia lingvistică, etnolingvistică, sociolingvistică, istorie, sociologie etc. De aici şi locul foarte important pe care îl ocupă această disciplină în cercetarea fundamentală a limbii privind moştenirile din substrat. Aplicarea metodei onomastice în cercetarea substratului limbii române a dat rezultate însemnate (de ex., prin examinarea repartiţiei teritoriale a oiconimelor formate cu sufixele *-dava* şi *-bria* s-a putut face delimitarea între tracii de sud şi de nord, precum şi limitele spaţiale populate de aceştia.

Din vocabularul autohton al limbii române au ajuns până în zilele noastre cca 90 de cuvinte apelative de provenienţă sigură din substrat (cuvinte-radical şi derivate). În opinia lui Gr. Brâncuş, „e de presupus că în epoca românei comune (perioada de dinainte de separaţia dialectală sud- şi nord-dunăreană, aproape toate cuvintele moştenite din substrat erau răspândite pe întreg teritoriul de limbă română…" (Brâncuş, 1995, p. 18), iar capacitatea de transfer în onomastică, este apreciată drept una dintre trăsăturile cele mai însemnate ale vocabularului autohton (*ibidem*, p. 19).

1.2. În anii 2016-2018, cu scopul de a completa datele privitoare la tema de cercetare *Cuvinte de substrat examinate din perspectiva geografiei lingvistice* (în baza atlaselor lingvistice apărute la Chişinău), ne-am propus să apelăm la date oferite de onomastică şi am procedat la excerptarea antroponimelor formate de la o bază apelativă de substrat înregistrate în repertoriul *Recensămintelor populaţiei Moldovei din anii 1772-1773 şi 1774* (– RP). Ar fi de observat că recensămintele la care ne referim au fost efectuate în timpul operaţiunilor militare ruseşti antiotomane pe teritoriul Moldovei.

Potrivit materialelor RP, listele cetăţenilor sunt prezentate pe ţinuturi (21 la număr), ocoluri, localităţi, moşii, mănăstiri şi schituri. În total au fost înregistrate 1977 aşezări (sate şi cătune), printre care şi 19 târguri. În afara acestora, au fost notate 195 de sate pustii, locuitorii cărora le-au părăsit sau au fost duşi în robie în timpul incursiunilor tătarilor sau ale turcilor. Dintre cele 1958 de sate populate, 1430 aparţineau boierilor (şi răzeşilor), 395 – mănăstirilor, 16 – negustorilor, 117 – visteriei statului (Kotenko, 1957, p. 55). Din totalul de 92.873 de gospodării, înregistrate în timpul RP, locuite erau 88.730, iar nelocuite 4.143. Numărul total al populaţiei înregistrate în timpul recensămintelor a fost de 443.650 persoane (*ibidem*, p. 55-56), (după alte date în Moldova din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea locuiau peste 600.000 persoane, lucru ce pare a fi adevărat, dacă ar fi să luăm în consideraţie persoanele refugiate din calea armatei ruseşti, stabilite pe teritoriul ţării (din cauza impozitelor mari, a îndatoririlor puse pe umerii băştinaşilor privind asigurarea armatei ruse cu alimente, animale de tracţiune, precum şi obligativitatea corvodelor etc.). Respectiv, în Moldova dintre Prut şi Nistru densitatea populaţiei era cea mai joasă.

Sursa a fost selectată din următoarele motive: 1) onomastica păstrează fapte foarte vechi conservate în nume proprii (antroponime şi toponime); 2) cu

toate lacunele lui, acest registru de evidenţă a populaţiei este mai complet decât alte asemenea registre; 3) este cea mai accesibilă dintre sursele (de acest fel) ce reflectă perioade mai vechi din istoria Moldovei, fiind editată în volum aparte la Chişinău etc. Din perspectivă lingvistică, valoarea cea mai importantă este că structura materialul antroponimic din *Recensăminte* reprezintă antroponime ce reflectă etapele de constituire a numelui de persoană: prenume, prenume + supranume/ poreclă, prenume + variante ale formulei filiaţiei, prenume + nume de familie/ patronim – structuri care ne permit să surprindem numele de familie în constituirea sa. Prin urmare, la sf. sec. al XVIII-lea numele de familie nu era încă o componentă obligatorie în identificarea unui individ. Individualizarea se făcea adăugându-se la prenume un determinativ-identificator format de la prenumele părintelui (a viţei de neam), al localităţii, a meşteşugului practicat, al ocupaţiei ş.a. care trebuiau să-l deosebească de semenii săi din comunitatea sătească.

Întrucât este vorba de anii ’70 ai sec. al XVIII-lea, au fost înregistraţi doar stăpânii gospodăriilor/ capii de familie, adică antroponimia, în bună parte, este „bărbătească”. Nume de persoană feminine apar rar – în cazul când lipseşte bărbatul-soţ sau bărbatul-tată în gospodărie, precum şi atunci când numele de familie (– NF) sau supranumele respectiv a fost moştenit de la predecesori.

1.3. Din motivele prezentate mai sus, ne-am propus să folosim drept sursă *Recensămintele populaţiei Moldovei din anii 1772-1773 şi 1774* – sursă ce cuprinde material antroponimic şi toponimic notat pe întreaga întindere geografică a Moldovei medievale şi care se referă la toţi cetăţenii ei. Astfel, în marea lor majoritate, antroponimele înregistrate reprezintă populaţia rurală, care accepta schimbările mai greu. Faptul dat reprezintă o realitate lingvistică de epocă veche, fixată de cca 250 de ani în urmă, înainte de declanşarea primenirilor aduse de secolul al XIX-lea.

2. În cele ce urmează, vom prezenta, în ordine alfabetică, antroponimele formate de la o bază apelativă de substrat din repertoriul RP.

Baci. În repertoriul onomastic al RP acesta este cunoscut ca supranume, determinativ exprimând ocupaţia. Supranumele *baci* a fost alăturat prenumelui persoanelor care ocupau funcţia de baci la stână, dacă nu chiar pe cea de cioban, căci semnificaţia cea mai veche a cuvântului este de „cioban” (Brâncuş, 1983, p. 31). Funcţia supranumelui era de a individualiza între ele persoane care purtau acelaşi prenume sau persoana care practica ocupaţia sau meşteşugul desemnat. La est de Prut acesta a fost notat ca nume determinativ pe lângă prenume, notat cu minusculă, în ţinuturile: Hotin – *Toader*, *baciul* (II, p. 114; s. Costicenii), Cernăuţii – *Ion*, *baciul*, *Sandul*, *baciul* (I, p. 383; s. Cotul lui Baenschii); Grecenii – *Constantin*, *baciul* (II, p. 221; s. Goteştii), Orhei-Lăpuşna – *Savil*, *baciul* (II, p. 459; s. Ustia).

Mai puţine sunt cazurile de a fi notat în formule ce exprimă filiaţia, în care apare ca supranume: *Costandin sân baciul* (II, p. 411; s. Sărătenii, ţin. Orh.-L.). O altă atestare este antroponimul feminin *Băcioae*, format de la

numele soţului cu ajutorul sufixului -*oaie*, prin moţiune (II, p. 462; s. Lopatna, ţin. Orh.-L.).

Se pare, acesta, ca şi antroponimul *Badea*, a putut fi utilizat ca prenume.

Balaur(e). În antroponimia RP a fost notat ca NF, în două variante fonetice: *Bălaur* (II, p. 119; s. Râncaciul, ţin. Hot.); *Bălaor* (II, p. 456; s. Făureştii, ţin. Orh.-L.).

Baligă. Cu transfer în onomastică, autohtonul *baligă* a fost notat o singură dată, cu majusculă, ca NF, în antroponimul *Vasâle Băligă* (II, p. 170; s. Zalucea, ţin. Hot.). La originea sa, este un supranume apelativ.

Baltă. În RP autohtonul ***baltă*** este bine prezentat ca bază apelativă de la care s-au format nume de persoană. Ca prenume nu se întâlneşte. Trecerea lui în antroponomastică s-a făcut prin intermediul valorii de supranume/ NF. În numele bipartite de persoană, *Baltă* e notat cu majusculă, înlocuind patronimul, în s-le Beşănăuţii, Feteştii, Iadeniţa din ţin. Hotin (II, p. 160, 164;) şi în s-le Zgheroaea şi Drăguşenii din ţin. Orhei-Lăpuşna (II, p. 442, 445) – toate prezentând forme omofone cu baza apelativă *baltă*, nearticulate. La acestea se adaugă, tot ca NF, derivatele *Bălţean* şi *Bălţeanu* (II, p. 443, s. Sălăjenii; p. 416, Târgul Orheiului, ţin. Orh.-L.), precum şi *Bălţăţescu* (II, p. 166; s. Mărcăuţii, ţin. Hot.). Formele date au la origine nume topice.

Bâlc. Autohtonul *bâlc* este cunoscut în toponimie ca entopic cu variantele fonetice: *bălc*, *barc*, *bărc*, *bârc*. Transferul acestuia în onomastică s-a produs prin forma de bază, ca supranume/ NF. Astfel, la est de Prut, ca NF, au fost notate: *Bâlcu* (II, p. 130; s. Prihorodul, ţin. Hot.): *Bărculeasă* (II, p. 456; s. Goianul, ţin. Orh.-L.), format prin moţiune de la NF masculin *Barcul*/ *Bărcul*. Mai multe la număr sunt antroponimele derivate: *Bărcar* (II, p. 466; s. Oleşcanii) şi *Bărcari* (II, p. 470; s. Voroteţile); *Bărcuţă* (II, p. 459; s. Criulenii), *Bârcăonu* (II, p. 454; s. Sarămârza) şi *Burcan* / Bu[/ă]rcan (II, p. 470; s. Ocna) – toate notate în ţin. Orhei-Lopuşna.

Bâr. În limba română *bâr* este un cuvânt, interjecţie, cu care se cheamă, se îndeamnă sau se alungă/ gonesc oile. El reprezintă o bază onomatopeică de la care s-au format mai multe derivate, acoperind întreg spaţiul de limbă română încă din vechime. În listele RP au fost notate antroponime formate de la un substantiv *bâră*/ *bârcă* „oaie": a *bârâi* vb. „a mâna oile strigându-le „bâr", *bârâiac* „miel" ş. a.

Cele mai multe înregistrări în RP le avem în antroponime din ţin. Hotin, cu forma B*ârcă* (identică cu derivatul apelativ): *Bârcă*, moşneagul, Toader sin *Bârcă*, precum şi NF *Bârcă* (II, p. 113, Negrinţii; 155, Hrămăncăuţii; 166, Bulboaca, ţin. Hot.; II, p. 219; s. Larga, ţin. Gr.). Ca NF, trecut prin valoarea de supranume, a fost notat derivatul *bârâiac* (< *bârâ*i vb. < *bâr*) cu varianta *Bărăeac* (II, p. 445; s. Drăguşenii, ţin. Orh.-L.); cf. oiconimul *Bărăeacu* (I, p. 93; II, p. 422; ţin. Orh.-L.).

Brad. În stânga Prutului, baza apelativă ***brad*** o avem notată în NF *Brăduţan* (II, p. 168, 169; s. Criva, ţin. Hot.), formă derivată de la un toponim *Brăduţ* cu suf. -*an*. Prin urmare, avem un antroponim derivat toponimic

format de la numele localităţii. În cazul dat, numele satului era *Brăduţu*(*l*) sau *Brăduţii*, (**Brăduţ*(*ii*), oiconim nefixat în RP).

În Târgul Hotinului a fost notat NF *Bradunschi*, formă slavizată a NF românesc *Brădun* (*brad* + *-un* + *-schi*) (II, p. 179).

Însă cea mai valoroasă formă pentru istoria limbii române, notată în RP, este forma *Braz* din antroponimul *Vasile Braz* (I, p. 126; s. Cobeşti, ţin. Cern.), care „ne asigură de existenţa variantei originare *braz* (de la care s-a refăcut de timpuriu sing. *brad*" (Brâncuş, 1995, p. 26).

Brânză. În RP, baza apelativă de substrat *brânză*, transferată în onomastică, apare notată în antroponime NF din satele: Highidişul, Boghicenii, Goeanul, Jora de Sus, Târgul Orheiului din ţinutul Orhei-Lăpuşna (II, p. 403, p. 416, p. 419, p. 447, p. 456, 462, precum şi în formula de filiaţie *Crăciun zăt Brânză*, notată în s. Meleşeni (II, p. 403). În ţin. Hotinului, baza apelativă de substrat *brânză* o avem notată prin derivatele: *Brânzei* (II, p. 116; s. Marşăniţa; II, p. 131; [Ru]javniţa); *Brânzilă* (II, p. 157; s. Tăbanul). Ca antroponim derivat toponimic, o avem fixată în structura antroponimului *Axinte ot Brânzeni* (II, p. 182), probabil, acelaşi cu s. *Brânzenii*, ţin. Hotinului.

Buză. În antroponimia de la est de Prut, poate fi considerată una dintre cele mai răspândite baze apelative de substrat cu transfer în onomastică, prin forme simple şi derivate, articulate sau nearticulate. Antroponime NF identice cu baza apelativă *buză* au fost înregistrate în ţin. Orhei-Lăpuşna.: *Buză* (II, p. 442, s. Zgheroaea), *Buza* (II, p. 423, s. Săpotenii), *Buzul*, (II, p. 401, s. Dişcova; p. 437, s. Peresecina), pe când în ţin. Hotinului a fost înregistrat numai NF *Buza* (II, p. 143, s. Culişăvca). Mai frecvente sunt antroponimele NF derivate de la baza apelativă *buză*: *Buzatul* (II, p. 125, s. Maliniţa, ţin Hot.); *Buzilă* (II, p. 158, s. Burlăneştii; II, p. 176-177, s. Corjăuţii, ţin. Hot.) şi (II, p. 410, Leuşenii, ţin. Orh.-L.); *Buzne* (II, p. 213; Frumoasa, ţin. Gr.) şi (II, p. 163; s. Codrenii, ţin. Sor.), *Buzun* (II, p. 401; s. Dişcova, ţin. Orh.-L.), precum şi NF hibrid *Buzurnoiul* (din: *buzura* + suf. sl. *-noi*), articulat (II, p. 146; s. Lomanceniţa, ţin. Hot.).

***Cioară*.** În antroponimia RP este cunoscut doar ca NF. La est de Prut, antroponime NF *Cioară* au fost înregistrate în satele Zărneştii, din ţin. Grecenii, Hânceştii, şi Chipercenii, din ţin. Orhei-Lăpuşna. Dintre antroponimele NF derivate de la baza apelativă *cioară* au fost notate: *Ciorâiu* (II, p. 218; s. Pelineiu, ţin. Gr.); *Cioroiul* (*ibidem*; II, p. 220; s. Larga, ţin. Gr.) şi *Ciorescu* (II, p. 451; s. Dâncenii, ţin. Orh.-L.).

Cioc. Potrivit datelor RP, la est de Prut, transferul în onomastică a acestuia a fost înregistrat în NF *Ciocul*, notat în s. Hânceştii, ţin. Orhei-Lăpuşna (II, p. 445) şi în forma derivată *Ciocârlan*, NF notat în s. Caracuşanii, ţin. Hotinului (II, p. 178).

***Ciut*.** Potrivit RP, în estul Prutului, *Ciută* a fost notat ca NF nearticulat, o singură dată (II, p. 416; s. Păhărnicenii, ţin. Orh.-L.). Varianta cu *ş-* înităial nu a fost înregistrată.

Copac. Autohtonul *copac*, ca bază apelativă de substrat, se regăseşte în NF *Copăcean* (II, p. 442; s. Zgheroaea, ţin. Orh.-L.). Este singura atestare în registrele RP.

Cursă. Baza apelativă *cursă* a fost notată numai în antroponimul *Vasâli Cursăi*, înregistrat în s. Vornicenii, ţin. Orhei-Lăpuşna (II, p. 429).

Fărâmă. Ca baza apelativă, autontonul *fărâmă* se regăseşte în NF *Fărâmă*, înregistrat în s-le Nisporenii şi Cârsteştii din ţin. Orhei-Lăpuşna (II, p. 449); precum şi în formele antroponimice derivate: *Fărmuş* (II, p. 155; s. Rosuşlii, ţin. Hot.) şi *Fărman* (II, p. 162; s. Târnova, ţin. Hot.).

Fluier. Baza apelativă de substrat *fluier* se regăseşte numai în derivatul diminutival *Flueraş* din antroponimele *Toader Fluieraş* şi *Vasâle cumnat Flueraşului* (II, p. 169; s. Bălcăuţii, ţin. Hot.).

Gata. Autohtonul *gata* a fost înregistrat doar în compusul *Gurăgata* (gură + gata) din formula de filiaţie *Onofrei sin Gurăgata* (II, p. 173; s. Vancicăuţii, ţin. Hot.).

Ghimpe. Format de la baza apelativă *ghimp***,** a fost notat NF *Ghimpul*, (II, p. 175; s. Larga, ţin. Hot.; II, p. 454; s. Rusăştii, ţin. Orh.-L.).

Groapă. În timpul RP, de la baza apelativă de substrat *groapă* au fost înregistrate NF *Groapă* (II, p. 157, s. Tăbanul; p. 164, s. Cupcenii, ţin. Hot.; II, p. 453; s. Gârlile, ţin. Orh.-L.) şi derivatul onomasticizat *Grochină* (II, p. 464; s. Saharna, ţin. Orh.-L.).

Grumaz. La est de Prut, de la baza autohtonului *grumaz* cu transfer în onomastică, a fost înregistrat doar NF *Grumeza* în antroponimele: *Tănase sin Grumeza*, *Ştefan Grumeza*, *Onofrei zet Grumeza* (II, p. 118; s. Şâşcăuţii, ţin. Hot.).

Leurdă. Prin transferul în onomastică a bazei de substrat *leurdă*, în s. Feteştii, ţin. Hotinului, a fost înregistrat NF *Leordă* (de la var. locală *leordă*) (II, p. 160).

Mare. A fost înregistrat în NF format prin compunere *Calmari* (cal + mare) (II, p. 451; s. Mimorenii, ţin. Orh.-L.). Se regăseşte şi prin forme derivate în NF *Măruş* (II, p. 149; s. Cerbicenii, ţin. Hot.) şi *Marulă* (II, p. 457; s. Dubăsarii, ţin. Orh.-L.).

Măgar. De la autohtonul *măgar*, în urma transferului în onomastică, avem NF *Măgari* (II, p. 439; s. Răcea, ţin. Orh.-L.) şi *Măgariul* (II, p. 162, s. Târnova, ţin. Hot.).

Mărar. Pentru baza apelativă de substrat *mărar*, în s. Mimorenii, ţin. Orhei-Lăpuşna, a fost înregistrat, în rostire locală, NF *Mărau* [pentru *Măraru*] (II, p. 450).

Mânz. În timpul RP, de la baza apelativă a autohtonului *mânz*, prin transfer în onomastică, au fost înregistrate doar NF formate de la derivate: *Mânţog* (*mânzoc*) (II, p. 455; s. Băţănii, ţin. Orh.-L.), *Mânzar* (II, p. 452; s. Gangura, ţin. Orh.-L.); *Mânzatul* (II, p. 120, s. Cerlena; p. 169, s. Bălcăuţii, ţin. Hot.).

Moş. Pentru baza apelativă *moş*, la est de Prut a fost înregistrat doar NF *Moşoae* în antroponimele *Vasâle sin Moşoae* (II, p. 159; s. Terebna, ţin. Hot.)

şi *Apostol a Moşoaei* (II, p. 472; s. Suslenii, ţin. Orh.-L.), format prin moţiune de la un NF *Moş* sau *Moşu*(*l*), NF înregistrat în Moldova de peste Prut.

Baza apelativă derivată ***moşneag*** a fost notată ca determinativ supranume în antroponimele: *Dumitru Ţurcan*, *moşneag* (II, p. 465; s. Ciorna, ţin. Orh.-L.); *Bârcă*, *moşneagul* (II, p. 113; s. Negrinţii, ţin. Hot.); *Andrei a moşneagului* (I, p. 400; s. Isacova, ţin. Orh.-L.). Iar ca NF apare articulat în *-ul*: *Moşneagul* (II, p. 138, s. Tălmăceiu; p. 141, s. Carlacău; p. 148, s. Sacurenii, s. Clocuşna; p. 161, s. Zăbricenii din ţin. Hot.); în *-u*: *Moşneagu* (II, p. 403; s. Hogineştii, ţin. Orh.-L.); în *-a*: *Moşneaga* (II, p. 112, s. Mămăliga; p. 120, s. Berestiea; p. 122, s. Cârsteneştii; p. 123, s. Domnenii; p. 125, s. Şălăuţii; p. 130, s. [Ru]javniţa; p. 137, s. Chelmeştii; p. 140, s. Siliştea Mândâcăuţii; p. 149, s. Cerbicenii; p. 170, s. Zalucia din ţin. Hot.; p. 406, s. Cucioaia; p. 418, s. Izbeşte i Cruhlicul; p. 423, s. Săpoteni, s. Bahmutia; p. 429, s. Lozova; p. 434, s. Vălcineţul; p. 469, s. Curlenii din ţin. Orh.-L.).

Murg. Cu transfer în onomastică, autohtonul *murg* a fost înregistrat numai ca nume de persoană derivate. Ca posibil prenume apare în antroponimul *Murguleţ*, *proprietar* (I, p. 117; s. Camina, ţin. Cern.). La fel în structura derivatelor, se află în NF *Murgociu* (II, p. 217, târgul Grecenii; p. 219-220, s. Larga, ţin. Gr.); *Murguţă* (II p. 117, s. Noua Suliţă, ţin. Hot.), *Murguleţ* (I, p. 119; s. Lahaceni, ţin. Cern.).

Pârâu. În RP autohtonul *pârâu* a fost notat numai ca NF, mai rar decât era de aşteptat. În antroponimia de la est de Prut apare doar varianta etimologică *pârâu*, care reprezintă evoluţia normală a cuvântului în limba română (Brâncuş, 1983, p. 107). Astfel, NF *Pârâu* a fost notat printre antroponimele din ţin. Orhei-Lăpuşna (II, p. 430, s. Străşenii; p. 427, Gheţăoanii; p. 446-447, s. Lăpuşna). Acelaşi fonetism se atestată şi în compusul *Pestepârâu* (*peste* prep. + *pârâu* sb.) din antroponimul *Alexa Pestepârâu*, înregistrat în s. Ţărujanii, ţin. Hotin (II, p. 127).

Pupăză. Onomasticizat, ornitonimul *pupăză* a devenit mai întâi supranume. În repertoriul RP este atestat ca antroponim NF doar în două localităţi, fiecare aparţinând la ţinuturi diferite din stânga Prutului. Astfel NF *Pupăză* a fost înregistrat în ţin. Hotin (II, p. 160, s. Bădrajii) şi în ţin. Grecenii (II, p. 222, s. Macrii). Un caz aparte îl prezintă forma NF *Pupinţă* din antroponimul *Ştefan Pupinţă* (II, p. 124; s. Colincăuţii, ţin. Hot.). Acesta ar fi format de la acelaşi radical primar *pup-*, însă fără reduplicare şi cu alt sufix.

Potrivit datelor RP, numele proprii formate de la baza apelativă *pupăză* sunt rare în onomasticonul sec. al XVIII-lea. Unul dintre motive ar fi şi simbolismul negativ pe care îl are pupăza în mitologia populară românească (Evseev, 2007, p. 341).

Raţă. Potrivit datelor din RP, autohtonul *raţă*, la origine un apelativ nume de pasăre, a pătruns în antroponimie ca supranume. În timpul RP, NF *Raţă* a fost notat cu forma identică apelativului (II, p. 114, s. Costicenii din ţin. Hot.; II, p. 423, s. Săpoteni; p. 442, s. Zgheroaea; p. 448, s. Şişcanii; p. 471, s. Berezlojii din ţin. Orh.-L.).

Strungă. Majoritatea antroponimelor formate de la apelativul *strungă*, aflate în repertoriul RP, au tema *strug*-. Privite din perspectiva formării antroponimelor româneşti, acestea prezintă faze anterioare formării numelui de familie. În cele mai multe dintre antroponime, forma derivată *stru*(*n*)*gar* apare ca supranume indicând asupra ocupaţiei persoanei vizate: *Dumitraşcu*, *strugar*, *Nicolae*, *strungar*, *Vasâle*, *strungar*, (II, p. 116, s. Marşăniţa; p. 165-166, s. Rătunda din ţin. Hot.).

Antroponimele ce au forme articulate în -(*i*)*ul* sau -*u* precum *Gheorghiţă*, *strugariul* (II, p. 114; s. Costicenii, ţin. Hot.) atestă, prin supranumele articulat, un grad mai înalt de individualizare a persoanei purtătoare de antroponim, decât în cazul supranumelor nearticulate.

Exprimând legătura de rudenie directă, acesta poate ţine locul patronimului, cum ar fi în antroponimul *Vasâle sin strugariul* (II, p. 114; s. Costicenii, ţin. Hot.), în care cea de-a doua componentă *strugariul* (articulată hotărât) din structura prenume + supranume, atestă o fază de trecere a apelativelor cu funcţie de supranume la numele proprii, NF. De la această fază, prin eliminarea determinativului *sin* („fiul") din formula dată de filiaţie, s-a ajuns la NF *Stru*(*n*)*garu*(*l*).

Ţap. Atestat ca nume comun (*ţapu*) în sec. al X-lea, autohtonul *ţap*, de timpuriu, a cunoscut transferul în onomastică/ antroponimie. Pe parcursul evoluţiei antroponimiei româneşti, acesta (ca şi patronimele *Lupul*, *Ursul* ş.a.) era un prenume (probabil, şi poreclă/ supranume), prin care a ajuns ulterior în categoria NF. Ca nume de persoană îl avem notat în antroponimul *Ioniţă sân Ţapu* (II, p. 443; s. Sălăjenii, ţin. Orh.-L.). În timpul RP, a fost înregistrat şi ca NF, articulat în -*ul* şi -*u*: *Ţapul* (II p. 160; s. Hurghineştii, ţin. Hot.), *Ţapu* (II, p. 139, s. Cumarău; p. 165-166, s. Rătunda, ţin. Hot.); precum şi în derivatele, la origine supranume/ porecle, evoluate în NF înregistrate în ţin. Orhei-Lăpuşna: *Ţapuş* [ţap + -uş] (II, p. 454; s. Rusăştii), *Ţapeş* [ţap + -eş] (II, p. 445; s. Hânceştii).

Ţeapă. Cuvântul de substrat *ţeapă* (var. *ţep*, *ţăp*) se regăseşte în NF *Ţăpîrlan*, avându-şi forma derivată de la *ţăp* cu suf. -*âr*l-*an* (II, p. 218; s. Pelineiu, ţin. Gr.).

Urdă. Apare înregistrat prin derivatul antroponimic *Urdilă* [*urd*- + -*il*-*ă*] din antroponimul *Iordachi sin* [*fiu lui*] *Urdilă* (II, p. 164; s. Chiurchiul, ţin. Hot.), în care *Urdilă* ocupă locul patronimului. În cazul dat, avem modelul de identificare a copiilor în comunitatea patriliniară la români, exprimat potrivit formulei filiaţiei: prenume + fiu [(al) lui] + numele patern, în care *Urdilă* ocupă locul patronimului.

Vatră. În actele RP, apelativul de origine autohtonă *vatră* e atestat ca NF în antroponimul *Miron Vatră*, avându-şi forma identică cu cea a apelativului (II, p. 157; s. Tiţcanii, ţin. Hot.).

***Concluzii*:**

1) În Moldova sec. al XVIII-lea, repertoriul antroponimelor şi răspândirea lor teritorială în stânga şi dreapta Prutului, potrivit datelor RP, nu prezintă

diferenţe mari. Particularităţile de limbă demonstrează unitatea limbii vorbite în acest spaţiu.

2) Relaţiile strânse dintre limbă (în particular, onomastică) şi societatea umană a făcut ca numele de persoană şi numele de locuri să păstreze în arsenalul lor fapte de limbă vechi şi foarte vechi. Faptul dat face ca onomastica, în felul ei, să păstreze şi să utilizeze curent fapte de limbă din diverse epoci istorice.

3) Întrucât onomastica, păstrează şi utilizează fapte foarte vechi, ea poate servi ca metodă de cercetare pentru alte domenii ale limbii, şi nu doar. Operând cu realităţi din viaţa trecută, onomastica păstrează şi fapte de limbă care pot fi puse în relaţie cu substratul limbii române.

4) Fiind strâns legată de problema identificării şi individualizării fiecărui membru al comunităţii, constituirea antroponimelor, reflectă şi forme perpetuate din substrat.

Referinţe bibliografice:

1. BRÂNCUŞ, Grigore. *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*. Bucureşti, 1995.
2. BRÂNCUŞ, Grigore. *Vocabularul autohton al limbii române*. Bucureşti, 1983.
3. EVSEEV, Ivan. *Dicţionar de simboluri*. Bucureşti, 2007.
4. КОТЕНКО – KOTENKO, И. А., МОХОВ, Н. А., СОВЕТОВ, П.В.О тенденции роста народонаселения Молдавии в эпоху феодализма. În: *Ученые записки*, том VI (серия историческая). Chişinău, 1957.

Surse:

Moldova în epoca feudalismului. *Recensămintele populaţiei Moldovei din anii 1772-1773 şi 1774*. Volumul al VII-lea, părţile I şi II. Chişinău, 1975.

Abrevieri:

RP – recensământul populaţiei,
NF– nume de familie,
ţin. Cern. – ţinutul Cernăuţii,
ţin. Hot. – ţinutul Hotinului,
ţin. Gr. – ţinutul Grecenii,
ţin. Orh.-L. – ţinutul Orhei-Lăpuşna,
ţin. Sor. – ţin. Sorocii.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea ştiinţifică a patrimoniului lingvistic naţional în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:398.3(478)+39(478)(092)
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.34

DOCUMENTAREA OBICEIURILOR CALENDARISTICE DE IARNĂ ÎN STUDIILE LUI PETRE V. ȘTEFĂNUCĂ

Victor PLETOSU
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

Rezumat. *În perioada interbelică, etnologul Petre V. Ștefănucă observă că datina colindatului a supraviețuit veacurilor și este un fenomen viu în practica folclorică. În lucrările sale de importanță enciclopedică „Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos” și „Datinile de Crăciun și Anul Nou pe Valea Nistrului de Jos”, etnologul Petre V. Ștefănucă ne atrage atenția asupra conservării și documentării datinilor de Crăciun și Anul Nou pe Valea Nistrului de Jos, precum și a repertoriului de colinde, cântece de stea și plugușoare circumscrise sărbătorilor de iarnă, a teatrului folcloric desfășurat în cadrul său natural ca element identitar românesc, deoarece tradițiile etnofolclorice revitalizează spiritul național și exprimă specificul etnic.*

Cuvinte-cheie**:** *tradiții etnofolclorice, zone etnografice, conservarea și promovarea patrimoniului cultural imaterial, cercetări de teren, teatru popular.*

Abstract. *In the interwar period, the ethnologist Petre V. Ștefănucă observes that the tradition of caroling has survived for centuries and is a living phenomenon in folk practice. In his works of encyclopedic importance, „Folklore research on the Lower Dniester Valley” and „Christmas and New Year customs on the Lower Dniester Valley”, he draws our attention to the conservation and documentation of Christmas and New Year customs, as well as the repertoire of carols, star songs and plows circumscribed for the winter holidays, the folklore theater developed in its natural setting as an element of Romanian identity, because ethno folkloric traditions revitalize the national spirit and express ethnic specificity.*

Keywords**:** *ethno folkloric traditions, ethnographic areas, preservation and promotion of intangible cultural heritage, field research, popular theater.*

Patrimoniul etnofolcloric reprezentativ al sărbătorilor de iarnă cuprinde frumoase și vechi tradiții sub forma unor paradigme lăsate de strămoșii noștri pentru a păstra și respecta, cu sfințenie, ordinea și viața satului, normele eticii și esteticii populare, disciplinei și ordinii sociale. Alaiul cetelor de colindători faimoși face legătura între case asemeni unui brâu protector al satului, interpretând un repertoriu valoros de creații folclorice muzicale, literare, coregrafice și teatrale. Totodată reflectă, în mod artistic, gândirea și poziția înțeleaptă a poporului față de esențele primordiale ale vieții: armonia om – natură – divinitate, muncile câmpului, traiul și trecerea ireversibilă

a timpului. Analiza comparativistă a obiceiurilor și tradițiilor calendaristice sporește interesul tinerei generații pentru cunoașterea specificului imanent al patrimoniului cultural național în contextul celui european.

Sub auspiciile Institutului de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău, conform principiilor științifice ale Școlii sociologice de la București, fondată de academicianul Dimitrie Gusti, etnologul Petre V. Ștefănucă a contribuit esențial la cercetarea și sistematizarea materialelor etnofolclorice privind obiceiurile calendaristice de iarnă, înregistrate în satele (vetre ale colindelor în ceată bărbătească) din cuprinsul entității etnografice „Valea Nistrului de Jos" pentru a ne cunoaște rădăcinile, simbolurile arhaice și reperele noastre identitare (Botezatu, 2006; Ștefănucă, 1991; Ștefănucă, 2006; Trofimov, 2004). Etnograful subliniază că a ales acest spațiu etnocultural, deoarece, în această regiune, spre deosebire de satele din celelalte părți ale Basarabiei, datinile s-au păstrat cu mult mai bine și mai întregi.

În studiul *Datinile de Crăciun și Anul Nou pe Valea Nistrului de Jos*, publicat în anul 1938 în *Buletinul Institutului de Cercetări Sociale al României*, *Regionala Chișinău*, Petre V. Ștefănucă face o remarcă: „de la un timp, datinile de Crăciun și Anul Nou au început să fie foarte mult căutate de către instituțiile noastre culturale" (Ștefănucă, 2008, p. 331). Folcloristul ne mărturisește că la orașe datinile au devenit obiect de demonstrație teatrală, pe când la sate, îndeosebi în Basarabia, datinile sunt pe cale să dispară. Însă, dispariția datinilor este un semn de sărăcie, de secătuire a bogățiilor spirituale ale unui popor. Totodată, harnicul cercetător ne sugerează: „Datinile nu trebuie să rămână numai subiecte de admirație, la zile mari, ci se cade să formeze esența vieții spirituale românești în zile de sărbători. Opera de reînviere a datinilor strămoșești trebuie înfăptuită, în primul rând, la sate" (Ștefănucă, 2008, p. 332).

În scopul promovării și perpetuării tradițiilor de Crăciun și Anul Nou sub forma unor splendide spectacole pe arena culturală a poporului, la 27 decembrie 1937, Institutul Social Român din Basarabia, în colaborare cu Fundația Culturală Regală „Principele Carol", Regionala Basarabiei, și cu Conservatorul Municipal din Chișinău, au organizat, în Chișinău, o serbare a datinilor de Crăciun și Anul Nou, unde au participat cetele de colindători din satele Corcmaz și Palanca din județul Cetatea Albă, îndrumate de cucernicii preoți din aceste localități. Sensul profund al acestei opere de protejare și de revitalizare a datinilor strămoșești este înregistrarea obiceiurilor și colindelor care exprimă conștiința națională, iar colindătorii și intelectualii spectatori și-au recăpătat încrederea în datinile noastre, și au convingerea că sunt moștenitorii acestor comori intelectuale, și nu se vor lăsa ușor ispitiți ca să-și înstrăineze datinile. Astfel, Petre V. Ștefănucă documenta colindele și obiceiurile, alături de colegul său, Vasile Popovici, profesor la Conservatorul Municipal din Chișinău, care nota textele muzicale.

Etnologul Petre V. Ștefănucă descrie structura etnică a satelor de pe Valea Nistrului de Jos, locuite de români, ucraineni și rușii care au fugit de

armată de pe moşiile boiereşti din Rusia, descoperind treceri de elemente din cultura unui popor la alt popor, obiceiurile fiind amestecate în cadrul manifestărilor spirituale de Crăciun şi Anul Nou: „Românii, având aceeaşi religie ortodoxă ca şi ucrainenii, se căsătoresc între ei fără nici un obstacol. Căsătoriile între români şi ruşii sectanţi (*staroobreadţi*) se fac rar, deoarece aceştia din urmă pretind ca românii să treacă la secta lor. În aceste sate sunt multe familii mixte, unde limba română şi rusă se vorbeşte în mod curent" (Ştefănucă, 2008, p. 333).

Petre V. Ştefănucă notează că în satele de pe Valea Nistrului de Jos, se păstrează următoarele datini de Crăciun: *Tăiatul porcilor*, *Schimbul lichiilor*, *Steaua*, *Luceafărul* şi *Colindatul*. Detalii interesante surprindem din descrierea etnografică a sărbătorii Sf. Ignat. Pe 20 decembrie, la Ignat, se taie porcii pentru masa de sărbătoare. Îl pârlesc, îl spală şi-l învelesc cu ţoale şi cu paie ca să se suie copiii călare. Îl taie, îi scot măruntaiele, scot beşica şi o umplu cu porumb ca să se joace copiii cu dânsa.

Un alt obicei cunoscut în satele de pe Valea Nistrului de Jos e „Schimbul lichiilor" în Ajun de Crăciun – un simbol al legăturilor de rudenie, care se întâlneşte numai la români. Prin „lichii" se înţelege o turtă din făină de grâu nedospită, făcută din resturile ce se rad de pe covată, când coc pâine gospodinele. Copiii de până la 12 ani pun pe aceste turte bomboane şi fructe şi le pun într-o basma şi se duc în grupuri pe la casele naşilor şi ale rudelor. Copiii intră în casă, sărută mâna gospodarilor şi strigă „V'o trimes tata şi mama lichie!". Gospodina casei ia lichiul şi pune altul la loc, copt de ea. Prin acest obicei sătenii „se ţin de neamuri".

Obiceiul „Cu Steaua" este cunoscut la Palanca, dar are de suferit din cauza schimbării calendarului. În trecut colindau copiii „Cu Steaua" în ziua de Crăciun cântând: „Steaua sus răsari / Ca o tainî mari, / Steaua lumineazî / Şî adevereazî. / Steaua străluceşti / Şî lumii vesteşti" (Ştefănucă, 2008, p. 346). Cete de câte 12 flăcăi stelari colindă „Cu Steaua" şi „Cu Luceafărul", pe care le joacă în ritmul melodiei, interpretând la fereastră cântecul de stea *Trei crai di la răsărit*. Admirăm frumuseţea acestor cântări cu text evanghelic ce oglindeşte etosul creştin al neamului nostru. Când intră în ogradă, colindătorii întreabă de la poartă dacă primeşte „Cu Steaua" în casă. Cetele de stelari din Palanca pleacă şi în satele vecine să colinde. Stelarii poartă costume speciale, făcute din şuviţe de hârtie colorată, încleiate pe benzi de pânză. Steaua are nouă cornuri şi în vârful cornurilor e încinsă cu un brâu de hârtie colorată. În centru e fixată icoana Naşterii Domnului Iisus Hristos în iesle. La capătul fiecărui corn e un canaf de hârtie colorată. Steaua şi Luceafărul simbolizează că s-a născut împăratul întregului univers, iată de ce sunt păstrate la loc de cinste, în timpul anului, la un flăcău din fruntea cetei, iar dacă acesta se însoară, sunt transmise altui tânăr.

Colindatul este cel mai spectaculos obicei, cu caracter public, în cadrul căruia este antrenată toată comunitatea. Este un spectacol în care îşi dau

concursul aproape toți locuitorii satului, care inițiază tineretul în obiceiurile comunității și stimulează competiția artistică între cetele de colindători, fiecare străduindu-se să dețină poziția dominantă. Petre V. Ștefănucă constată că obiceiul colindatului este cel mai bine păstrat. „Rezistența acestei datini se datorește, poate, și împrejurărilor că românii conlocuiesc, în unele sate, cu ucrainenii și rușii, la care știm că această datină este foarte însemnată. Textele de colinde rusești și românești, culese de la aceiași informatori, sunt o mărturie despre trecerea acestei datini de la un popor la altul" (Ștefănucă, 2008, p. 335). Deși, colindele românești au suferit puternice influențe din partea colindelor ucrainene, se colindă curent în două limbi: română și ucraineană, în următoarele sate: Chițcani, Copanca, Leontina, Corcmaz, Tudora și Palanca. Astfel, din consemnările folcloristului, observăm că, totuși, se mai aud încă multe colinde românești interpretate de copii, flăcăi și bărbați însurați, care colindă toate cele trei zile de Crăciun. Colindele românești sunt vechi și cuprind numeroase motive pe care le întâlnim în colindele din Ardeal și din Moldova, având subiecte mult mai poetice decât cele religioase. Motivele caracteristice colindelor românești ce răsună pe Valea Nistrului de Jos sunt: șoimul, murgul, Ștefan-Vodă și un bour ce poartă între coarne un legăn de mătase, în care șade fata gazdei și coase. În studiul *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*, publicat în anul 1937, în *Anuarul Arhivei de Folclor* din București, Petre V. Ștefănucă ne explică aceste reminiscențe istorice: „Se aude și legenda descălecatului Moldovei, cu interesante substituiri de locuri și personaje. Cel care vânează «buhaiu», nu este Dragoș, ci Ștefan cel Mare, iar vânătoarea se petrece pe apele Nistrului de Jos până la Odesa. Aici se înecă Molda, și nu pe valea Siretului" (Ștefănucă, 2008, p. 151).

Copiii și flăcăii învață colindele rusești fără să le înțeleagă sensul și, astfel, textul colindelor apare cu totul ciuntit. Ziua, până la asfințitul soarelui, colindă la fereastra casei, copiii de până la 12 ani, care au învățat colindele încă din postul Crăciunului de la bătrâni. Sunt înzestrați cu puritate morală și candoare, și aduc, cu sinceritate, vestea bucuriei în sufletul gospodarilor, interpretându-le colinda copilărească: „Sculați, sculați, boieri mari, / Lerulea Doamne, / Vă sculaț și Vă spalț, / La icoani Vă 'nchinați/ Ș'aprindiț făcliili, / Și dischidiț porțâli" (Ștefănucă, 2008, p. 331). După asfințitul soarelui colindă băieții de la 12 la 16 ani, iar mai târziu, până după miezul nopții, umblă numai flăcăii, mai ales pe la casele unde sunt „cumpănii" (petreceri). La Palanca, bărbații însurați colindă pe la rude. În concepția populară, gospodăria colindată are bucurie și roadă bogată tot anul împrejur.

Remarcabilul etnolog descrie structura actanțială a colindatului. Protagoniștii se grupează în cete de până la 12 flăcăi, care se adună și învață colindele la casa unuia dintre ei sau la „hurdughie". Aici are loc alegerea membrilor cetei după criteriul talentului și al calităților artistice cu care este înzestrat fiecare, cu condiția că este cuminte și nu s-a compromis cu fapte urâte. Totodată, se întâmplă și repartizarea funcțiilor. În fruntea cetei este ales

starostele după criteriul prestigiului și al experienței. Acesta era supranumit „bireoza”, pentru că începea colindele, el primește colacul, strânge banii și tot el „ceterează” colacul. Conducătorul cetei are autoritate și responsabilitate, precum și multe atribuții ce țin de relația de comunicare a cetei cu comunitatea. Tot el era supranumit și cămărașul, ajutat de un „sâtori” sau doi „hăznători”: unul strânge colacii, altul adună banii. Cămărașii aleg un „cămărașu mari” care stă la „hurdughie” și dimineața „prinește socotiala di la cămăraș”. La „hurdughie» sau la Hora satului se desfășoară actul inițiatic, când novicii de 18 ani „ies în lumea flăcăilor” și se socializează cu ceilalți flăcăi în cadrul șezătorilor, și se împacă, de cu toamnă, să fie acceptați în ceată și să dea o vadră de vin. Când dă vadra, conducătorul cetei strigă: „Gura ficioarii, flăcăi!”. Ceilalți flăcăi chiuie și-l dau „ura” (îl ridică pe brațe în sus) de 3 ori. După acest ritual de trecere la majorat, flăcăul își alege o fată „după plăcerea și starea lui” și „șade (vorbește) cu dânsa”. La întrunirile speciale ale flăcăilor de la „hurdughie” avea loc pregătirea și învățarea repertoriului de colinde, orații și dansuri, în funcție de vatra etnografică, dar și de specificul curților gospodarilor care urmează a fi colindați. De asemenea, era confecționată vestimentația și atributica rituală.

Astfel, din cercetările folcloristice ale profesorului Petre V. Ștefănucă, desprindem tiparele scenariului tradițional cutumiar distinct, o structură organizatorică a obiceiului „Colindatul”, ce cuprinde trei etape generale de practicare: etapa pregătitoare și de constituire a cetelor, apoi colindatul din casă în casă, cu interpretarea creațiilor și răsplata gospodarilor, precum și etapa de încheiere, spre dimineață, la „hurdughie”, cu totalul încasărilor pentru a dărui o parte din sumă bisericii, dar și pentru a arvoni lăutarii ce vor cânta la *Hora satului*.

Exegetul conturează și o structură cronotopică. Cu vreo două-trei zile înainte de Crăciun, se adună flăcăii din sat la „hurdughie” și aleg dintre ei trei flăcăi care se duc la preot după binecuvântare, precum și la primarul localității ca să ceară învoire pentru a umbla cu colindatul prin sat și „sî’mpaci din preț pintru colindat”. Preotul le dă „crușca” pentru adunat banii. Cetele își împart satul în sectoare de colindat, în funcție de cât de mare este localitatea, „ca să nu îmble douî ceti pe-un loc”, deoarece, o ceată nu are voie să colinde pe sectorul altei cete. Ceata de flăcăi colindă, mai întâi la preot, apoi la primarul localității, apoi prin sat, de dimineață până seara, în toate cele 3 zile de Crăciun. Colacii pe care îi câștigă îi împart între ei, dar banii îi duc la biserică. După cele trei zile de Crăciun, se duc din nou la preot și la primar ca „să cumperi plugăriili”.

După ce au umblat pe la toate casele, cetele de colindători se întrunesc la „hurdughie”. Prin „hurdughie” se înțelege o casă veche sau casa pe care o „nănesc” (închiriază) flăcăii de la un gospodar din sat, pe tot timpul sărbătorilor de iarnă. Aici aduc toate darurile pe care le câștigă cu „colindatul” sau cu „hăitul”. Tot în curtea acestei case flăcăii organizează „jiocul”, în cele 3 zile

de Crăciun, de Anul Nou și de Bobotează. Hora din aceste zile de sărbătoare se numește „hurdughie”. Când se spune că „mă duc la hurdughie” se înțelege că „mă duc la hora (jiocul) din curtea „hurdughiei” – locul unde se-ntâlnesc flăcăi cu fete. A treia zi de Crăciun, seara, vin la „hurdughie” toți flăcăii din sat și se împart în cete pentru a merge cu plugușorul în ajunul Anului Nou. După ce s-au organizat cetele și au împărțit satul în sectoare de colindat, flăcăii rămân la „hurdughie” până dimineața. Aici beau, cântă și dansează toată noaptea. Chiria „hurdughiei” o plătesc din banii adunați cu colindatul sau cu hăitul. O parte din acești bani sunt destinați pentru a cumpăra steaguri, vase și odăjdii pentru biserică sau veșminte preoțești, sau pentru a fi construită fântâna flăcăilor, sau pentru plata lăutarilor angajați pentru a cânta la hora satului, sau pentru a înălța un monument în cinstea eroilor neamului.

În Ajunul Anului Nou copiii umblă cu Plugușorul după-amiază și zic: „Hăi, dați colacu și pitacu, / Vă fărâmî boii pragu! Hăi!” (Ștefănucă, 2008, p. 155). Ei poartă un plugușor de lemn cu busuioc și lână roșie. Seara, flăcăii umblă cu „Plugu sial mari”. Ei poartă un plug mic împodobit cu busuioc (ce poartă noroc și e simbolul dragostei), legat cu lână roșie (firul vieții), un clopot care vestește bucuria anului nou și alungă anul vechi, precum și un buhai. Se colindă cu Plugușorul numai la români și ucraineni. „Cămărașu mari” și flăcăii lui aleg 6 case de gospodari cu fete frumoase, bune de măritat și le spunea celorlalți flăcăi să nu se ducă pe la aceste case. Fetele alese sunt anunțate din timp ca să se pregătească cu masă. Ele invită rudele și vecinii. Este o deosebită onoare pentru gospodăria unde a fost „aleasă fata”. Cămărașul mare cu lăutarii se duce la fiecare fată aleasă, intră în casă, dă „Bună seara!”, dă mâna cu părinții și cu fata, recită *Plugușorul*, doar flăcăii strigă „Hăi!”. După ce urează, sunt poftiți la masă. Gospodarii demonstrează cinstea și respectul pentru ceata de colindători. Fata mare le dă un colac mare, împodobit frumos cu busuioc și 50 de lei. Apoi cămărașul invită fata la horă. E lesne de înțeles, că funcția premaritală și propițiatorie a tradiției de a scoate fata la horă este motivația tineretului de a valorifica și păstra tradițiile etnofolclorice circumscrise sfintelor sărbători de iarnă.

Petre V. Ștefănucă este înzestrat cu dexteritatea de a face din actul artistic un act de cunoaștere. Ne impresionează talentul său literar de a reda coloristica obiceiurilor de iarnă cu jocul celor mai de seamă măști atractive, haioase, comice și împodobite, ce conturează un spectacol miraculos și plăsmuiesc feeria și farmecul iernii. Despre *Malanca* ne povestește că se umbla în ajun de Anul Nou în satele rusești: Chițcani și Leuntea. Malanca o fac flăcăii. Se adună câte 5-6 flăcăi și se îmbracă în haine femeiești. Un flăcău are un harapnic cu care trosnește și dă de știre stăpânului că vine Malanca. Cântă întâi afară la fereastră „A uciora iz vecera / Pasla Milanca dva caciora / Pasla i pasla zagubila / U cistâi poli zabludila / Ore i ore / Vsio pohoniaet / Vsio na Milancu pohliadae” (în traducere: „Ieri seară / Păștea Milanca două rațe, / Le-a păscut și păscându-le le-a pierdut. / S-a rătăcit în câmpul verde, / Plânge și plânge,

căutându-le într-una. / Toți o admiră pe Milanca") (Ștefănucă, 2008, p. 331). Apoi intră Malanca în casă. La început bocește și apoi prinde a dansa cu un flăcău numit Vasile, care intră cu dânsa. Alt flăcău le cântă de joc din harmonică ori vioară. După ce joacă dau mâna cu toți cei din casă, iar stăpânul, în semn de mulțumire, le dăruie colaci, cârnați, ouă, bani și câte un pahar de vin. „În trecut se obișnuia să se umble cu «Malanca» la Copanca și la Cormaz, atât la români, cât și la ucraineni. Ucrainenii din aceste două sate, fiind complet românizați, astăzi acest obiceiu a dispărut" (Ștefănucă, 2008, p. 156).

Efectul magnific al cetei de colindători este mai pronunțat grație virtuozității jocului „Căluțul" – o reprezentație de teatru popular, performată de Anul Nou. Umblă o ceată de 9-12 flăcăi și fete (băieți îmbrăcați în haine femeiești). La acest obicei se face următoarea distribuție a rolurilor: un flăcău e căpitanul care poartă centură, o sabie-n brâu și căluțul de frâu, și îi spune când să joace. Al doilea flăcău joacă căluțul, care este construit astfel, încât, plăsmuiește imaginea unui călăreț călare pe cal. Căluțul nu are picioare. El saltă cu picioarele jucătorului. Urmează apoi un doctor îmbrăcat în halat alb ce poartă o trusă de instrumente și medicamente cu el. Negustorul jidan Iancu poartă o lădiță de mărunțișuri. Cât trec de la o casă la alta, două-patru fete se prind în joc, la auzul muzicii, cu doi-patru moșnegi îmbrăcați în cojoace și căciuli întoarse pe dos. Un viorist e nemascat și cântă sârba și cazaciocul, tot timpul cât umblă cu căluțul. Un flăcău cu clopotul umblă pe la case și întreabă dacă primesc să joace *Căluțul* în casă sau afară. Când intră în casă, căpitanul începe urătura Căluțului: „Aho Aho, căluțul tati / De trei ani și jumătate!". Căluțul saltă și se face că sare în două picioare și se smulge din frâu. Flăcăul cu clopotul „ceterează" Plugușorul: „Sara lui Sfântu Vasâle / Întru mulț ani să Vă fii / Gospodarilor cu bini. / Cî sara o'nsărat, / Și noi pe Duneavoastră nu V'am urat!" (Ștefănucă, 2008, p. 372). Când strigă flăcăii „Hăi!", căluțul saltă. După ce se termină Plugușorul, vioristul cântă o sârbă, moșnegii și fetele se prind la joc. Deodată, căluțul cade. Atunci vioristul începe o melodie duioasă, o doină. Doctorul se repede la gura căluțului și-i dă pe la gură cu medicamente. Ceilalți se apleacă înspăimântați să vadă ce s-a întâmplat cu căluțul, care sare deodată în picioare. Atunci vioristul cântă o melodie săltăreață. Toți joacă în jurul căluțului. Negustorul vinde pe la fete și neveste mărgele, oglinjoare, săpunuri, imitând, în vorbire, pe negustorii evrei. Doctorul se repede, în glumă, la femei și bărbați ca să le scoată măselele.

Folcloristul Petre V. Ștefănucă atestă practici magico-ritualice pentru căsătorie. În ajunul Anului Nou, fetele care vor să se mărite fac o mulțime de vrăji ca să-și cunoască ursitul. Leagă parii de la gard cu busuioc. Dacă parul este cioturos, este semn că are noroc. Tot în această zi li se arăta fetelor dacă se vor mărita în curând sau vor trebui să mai aștepte. Se duceau la Nistru și aduceau apă cu gura. Luau o mână de făină și frământau și făceau turte mici „bubușleli", pe care le însemnau și le dau la câine. Pe care turtă câinele o ia prima, acea fată se va mărita mai degrabă.

Sunt interesante prevestirile vremii în concepția populară. În satele cercetate era cunoscut calendarul cu coji de ceapă. Gospodina făcea trei metanii, tăia cepele, le punea pe fereastră, presura sare în ele și însemna cele 12 luni ale anului. Dimineața vedea cum va fi fiecare lună a anului – în care ceapă sarea se topește și lasă must apoi acea lună va fi ploioasă. Se credea, că dacă la Crăciun, Anul Nou și Bobotează ninge din abundență, atunci anul va fi mănos cu roadă bogată și grâu din belșug.

În ziua de Anul Nou copiii umblă cu „Semănatul". Când seamănă cu grăunțe de porumb, strigă cu bucurie: „Sănătatea Noului / Și la anul cu sănătate!". În semn de recunoștință gospodarii le dăruiesc colaci și sămânță de bani. Bărbații și femeile, când vin în ospeție de Sfântul Vasile, intră în casă și zic: „Să Vă fii di bini cu Anul Nou!". Mai rar se-ntâmplă, numai în Copanca, ca flăcăii să umble cu semănatul. Cămărașii se duc la fetele alese. Când intră în casă spun cu mândrie: „Să Vă fie de bine cu Sfântul Vasile, / Să crească grâiele, mălaiele și popușoaiele!". Cămărașii aleg o pereche de colaci frumoși și-i închină la o fată aleasă. Mama fetei cumpără colacii, dându-le câte 20-30 de lei.

A două zi după Anul Nou e sărbătorită moașa. Se duc femeile la moașă cu colaci, cu bani și cu daruri. Baba se gătește cu mâncare. Se așază la masă, cinstesc și spun glume pentru a înveseli moașa. Apoi o primblă pe moașă cu sania.

„Cu Capra" astăzi nu se mai umblă în nici un sat. În trecut, însă se pare că a existat și acest obicei. Se înscena și „Irozii". Un alt obicei dispărut e „Chiraleisa". După cum își amintesc localnicii, „Cu Chiraleisa" colindau copiii de până la 10 ani, în ajunul Bobotezei, pe la neamuri, pe la nănași, pe la vecini. Aveau în mână o cruce de lemn, făcută de meșteri, împodobită cu prosop și busuioc, și strigau: „Chiraleisa, Doamni, / Câti chetriseli în fântână, / Atâtia oali cu smântânî!". La Copanca, „Cu Chiraleisa" colindau doi-trei flăcăi, cu o cruce de lemn și ziceau: „Chiraleisa, Doamni, / Cai înhămători, / Boi înjugători, / Stogurili groasî, / Fetili frumoasî, / Chiraleisa, Doamni!" (Ștefănucă, 2008, p. 156). La Bobotează, creștinii merg la biserică, iau agheasmă și stropesc via și grădinile de pomi fructiferi ca Dumnezeu să le ferească de boli.

Din cele relatate de Petre V. Ștefănucă, deducem că, organizarea colindătorilor pe cete și întrunirea lor sub o singură conducere, la „hurdughie", are o mare însemnătate pentru viața comunității. Prin această datină, se cultivă tineretului pasiunea pentru tezaurul estetic popular, sentimentul de coeziune socială, ideile de solidaritate națională, precum și de sacrificiu pentru binele obștesc. Datinile de Crăciun și Anul Nou sunt mult mai bine păstrate și devin admirabile mijloace de educare a tineretului de la sate pentru a asigura comunicarea și solidaritatea între generații, pentru a consolida memoria socială și culturală a colectivității și pentru a menține apărarea comunității tradiționale. Colindatul este actul ritual-ceremonial, la care participă toată

comunitatea: colindătorii și colindații. Este un pilon esențial de afirmare a identității naționale istorico-culturale. Actualmente, argumente, în acest sens, ne aduce academicianul Sabina Ispas, care a demonstrat că tradiția colindatului relevă unitatea, specificitatea și identitatea națională. De asemenea, fenomenul etno-cultural al colindatului a fost studiat mai profund de Nicolae Băieșu în cele două volume ale monografiei *Obiceiurile și folclorul sărbătorilor de iarnă*, contribuție substanțială a eminentului profesor la cercetarea și sistematizarea materialelor etnofolclorice privind obiceiurile calendaristice de iarnă, înregistrate pe teren de laboriosul cercetător preocupat de salvgardarea moștenirii culturale a românilor.

Avem datoria morală să continuăm programul profesorului Petre V. Ștefănucă de a ilustra modalitățile de expresie ale tradițiilor noastre etnofolclorice, vechi, pitorești și înțelepte, cu valențe estetice, artistice și cognitive, ce oglindesc prospețimea eposului popular și înnobilează imaginea bogăției poporului nostru, vigoarea și rodnicia pământului. Folcloristul ne sugerează că tradiția colindatului nu este o simplă repetiție, ci un fenomen viu, care evoluează și exercită o complexitate de funcții importante: funcția de protecție (apotropaică), de purificare, de vindecare, de fertilitate sporită. Funcția spectaculară, de divertisment artistic și de petrecere este deosebit de relevantă. De asemenea, funcția cognitivă (de întoarcere la izvoare, la rădăcini); funcția de felicitare; funcția estetică – de transmitere a valorilor; funcția psihologică – care exprimă stările de bucurie ale personajelor; funcția de a vesti Nașterea Domnului Hristos, deoarece colindul nu face distincție: bogat – sărac, căci toți acei cărora se adresează colindătorii sunt boieri, gospodari, stăpâni, jupâni.

Cercetările monografice *Datinile de Crăciun și Anul Nou pe Valea Nistrului de Jos* și *Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos* cuprind și o diversitate tipologică a colindelor în funcție de fondul ideatic, sentimental, dar și tematic: cântece de stea, colinde interpretate de copii, colinde tradiționale, colinde care omagiază gospodarii cu turme de oi și lanuri de grâne, colinde cosmogonice și religioase care evocă motive despre facerea lumii, colinde cu funcție premaritală pentru fată mare. Totodată, scot în evidență structurile sociale: hurdughia, ceata de colindători consacrați, care cuprinde floarea flăcăilor de frunte, cumpăniile între neamuri și hora satului, care reprezintă constituentele ce caracterizează originalitatea comunității tradiționale românești, vizează relațiile sociale și educarea generațiilor de copii și tineri în spiritul creatorilor și purtătorilor de patrimoniu cultural imaterial viu.

În concluzie, Valea Nistrului de Jos rămâne a fi o arie a colindatului în ceată bărbătească, unde românii, conlocuind, în multe sate, cu ucrainenii, s-au influențat reciproc. Întâlnim colinde și obiceiuri românești adoptate de ucraineni, precum și colinde și obiceiuri ucrainene adoptate de români. Aplicarea textului în limba română sau ucraineană la aceeași melodie de colindă este destul de frecventă. Fenomenul cel mai interesant ce se întâlnește

la români e practicarea unei polifonii populare pe două și chiar pe trei voci, executată după o manieră specific ucraineană. Cu toate influențele ce se resimt în colinde din partea ucrainenilor, repertoriul de colinde românești este incomparabil mai bogat și mai variat ca motive literare și muzicale, decât repertoriul de colinde ucrainene.

La finele lucrărilor citate mai sus, ilustrul savant etnolog și folclorist își exprimă speranța că vor reînvia, în satele de pe Valea Nistrului de Jos, cele mai frumoase datini românești din partea de răsărit a țării. Aceste datini cuprind un spectru de elemente ancestrale semnificative pentru identitatea națională și reprezintă un material didactic pentru educarea generațiilor în creștere în spiritul dragostei de neam și țară. O acțiune de revitalizare a datinilor întreprind, în ultimul timp, căminele culturale, care an de an, se pătrund, tot mai mult, de însemnătatea datinilor în viața spirituală a unui popor și organizează de sărbători cete de colindători care promovează repertoriul de colinde românești identificate în localitățile de baștină sau în cele din vecinătate.

Referințe bibliografice:

1. BOTEZATU, Grigore. *Petre Ștefănucă – profesor-etnolog*, *martir al renașterii naționale* (*Mărturii documentare*). În: *Revistă de lingvistică și știință literară*. 2006, nr. 5-6, p. 66-83.

2. ȘTEFĂNUCĂ, Petre V. *Folclor și tradiții populare*. Alcătuire, studiu introductiv, bibliografie, comentarii și note de Grigore Botezatu și Andrei Hîncu. Vol. I – II. Chișinău: Știința, 1991.

3. *Ștefănucă Petre* (*1906-1942*). Autorul proiectului, texte stabilite, note de Grigore Botezatu. Chișinău: Elena, 2006.

4. ȘTEFĂNUCĂ, Petre V. *Datini și creații populare*. Text ales și stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Grigore Botezatu. Chișinău: Știința, 2008.

5. TROFIMOV, Maria. *Folcloristul și etnograful Petre V. Ștefănucă*. În: *Revistă de lingvistică și știință literară*. 2004, nr. 1-3, p. 36-43.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:811.135.1’282.2
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.35

POSIBILITĂŢI DE ABORDARE A TEXTELOR DIALECTALE DIN PERSPECTIVA TEORIEI COŞERIENE A VARIAŢIEI LIMBII

Liliana POPOVSCHI
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Textele dialectale reprezintă surse valoroase pentru diverse cercetări privind limba română. Ele sunt deosebit de utile pentru studierea fenomenului variaţiei limbii, fiind ilustrative pentru cele trei mari tipuri de varietate care există în sincronie, conform teoriei coşeriene: varietatea diatopică, varietatea diastratică, varietatea diafazică. Deşi au fost utilizate, mai cu seamă, pentru relevarea diferenţelor teritoriale ale limbii, ele furnizează date importante şi pentru cercetările de sociolingvistică şi de stilistică a limbii. În realizarea concretă a limbii, surprinsă de textele dialectale, sincronia interferează cu diacronia, care este un alt tip de varietate glotică.*

Cuvinte-cheie**:** *texte dialectale, Eugen Coşeriu, variaţia limbii, varietate diatopică, varietate diastratică, varietate diafazică, varietate diacronică, limbă comună, limbă literară.*

Abstract. *Dialectal texts are valuable sources for research on Romanian language. They are especially useful for the study of the phenomenon of language variation, being illustrative of the three main types of variety that exist in synchrony, according to Coseriu’s theory: diatopic variety, diastratic variety, diaphasic variety. Although they were used mostly to reveal the territorial differences of the language, they also provide important data for sociolinguistic and stylistic research. In the concrete realization of language, captured by dialectal texts, synchrony interferes with diachrony, which is another type of variety.*

Keywords**:** *dialectal texts, Eugen Coseriu, language variation, diatopic variety, diastratic variety, diaphasic variety, diachronic variety, common language, standard language.*

Textele dialectale oferă un material de studiu foarte bogat, abordabil din numeroase puncte de vedere. Fiind, în primul rând, „documente lingvistice”, ele reprezintă surse valoroase pentru cele mai diverse cercetări privind limba română. În cele ce urmează, vom încerca să evidenţiem posibilităţile de abordare a textelor dialectale din perspectiva teoriei lui Eugen Coşeriu referitoare la variaţia limbii.

Amintim că în viziune coşeriană „o limbă istorică” include, în afară de limba comună, mai mult sau mai puţin unitară, trei mari tipuri de

varietate: *varietatea diatopică* (varietate în spaţiul geografic), *varietatea diastratică* (varietate între straturile socioculturale ale unei comunităţi de vorbitori), *varietatea diafazică* (varietate în funcţie de scopurile expresive şi circumstanţele comunicării). Varietăţile formează *structura externă* a unei limbi istorice, numită şi *arhitectura limbii*. Fiecare varietate reprezintă un ansamblu de sisteme omogene, unitare, respectiv *unităţile sintopice*, care sunt dialectele, *unităţile sinstratice* – nivelurile de limbă, *unităţile sinfazice* – stilurile de limbă. Studiul varietăţii diatopice, al unităţilor sintopice şi al relaţiilor dintre ele formează obiectul dialectologiei, studiul varietăţii diastratice, al unităţilor sinstratice şi al relaţiilor dintre ele formează obiectul sociolingvisticii, iar studiul varietăţii diafazice, al unităţilor sinfazice şi al relaţiilor dintre ele constituie obiectul stilisticii limbii. Termenii *diafazic* şi *sinfazic* au fost puşi în circulaţie de către Eugen Coşeriu, pe când cei referitori la celelalte două tipuri de varietate au fost preluaţi de la lingvistul norvegian Leiv Flydal, care, la rândul său, i-a creat după modelul termenilor saussurieni *diacronie* şi *sincronie* (Coşeriu, 1994a, p. 57-60).

Scopul principal al culegerii textelor dialectale este, bineînţeles, ilustrarea variaţiei diatopice a limbii române şi acumularea de fapte necesare pentru studierea unităţilor ei teritoriale, ceea ce devine un imperativ în ultimul timp din cauza acţiunii nivelatoare a limbii literare sau, în cazul graiurilor româneşti din medii aloglote, a consecinţelor politicii de deznaţionalizare, duse de statele în care populaţia românească a fost nevoită să evolueze, în virtutea împrejurărilor istorice (Marin et al., 2016, p. 7). Materialul înregistrat în timpul anchetelor relevă diferenţele existente între diversele zone ale arealului dacoromân: variante fonetice, ce se deosebesc fie prin componenţa fonematică (*pi̯atră – pt'atră – pkatrâ – katrâ*), fie prin distribuţia fonemelor (*pîntecĉe – pînĉete*), fie prin accent (*pi̯éliţă – pi̯elíţă*); variante morfologice, ce aparţin unor paradigme diferite (*obraz*, *obraji – obraz*, *obrazuri*); variante lexicale, desemnând aceeaşi noţiune (*varză – curechi*). Textele sunt utile îndeosebi pentru studierea fenomenelor de sintaxă. Importanţa lor pentru cercetările din acest domeniu este confirmată de valoroasele monografii şi studii consacrate sintaxei părţilor de vorbire, sintaxei propoziţiei, coordonării şi subordonării în frază, reuşindu-se chiar identificarea unor „arii dialectale sintactice" (Dumistrăcel, 1993, p. XXI; Dumistrăcel, 2014, p. 120-122). Atestând trăsăturile fonetice, lexicale, gramaticale ale graiurilor din localităţile anchetate, textele dialectale fac posibilă studierea unui şir de probleme dialectologice: precizarea ariilor de răspândire a particularităţilor dialectale şi, în consecinţă, delimitarea mai exactă a unităţilor geografice ale limbii, identificarea trăsăturilor care le individualizează şi care le apropie, determinarea schimbărilor ce au loc în prezent în graiuri sub influenţa limbii literare, a altor graiuri sau limbi de contact, a specificului dezvoltării graiurilor periferice şi insulare ale limbii române în comparaţie cu cele centrale, stabilirea direcţiei evoluţiei graiurilor româneşti, a caracterului lor arhaic sau inovator etc.

Deşi au fost utilizate, mai cu seamă, pentru studierea diferenţelor teritoriale ale limbii, textele dialectale sunt ilustrative şi pentru celelalte două

tipuri de varietate. Subliniem, în acord cu teoria coşeriană, că fiecare dintre unităţile omogene ale limbii este unitară numai dintr-un punct de vedere: un dialect e unitar numai din punct de vedere spaţial, însă prezintă diferenţe diastratice şi diafazice; un nivel de limbă prezintă diferenţe diatopice şi diafazice; un stil de limbă prezintă diferenţe diatopice şi diastratice (Coşeriu, 1994a, p. 57-60). Dacă ne referim la discurs, e necesar să reţinem că „nu vorbim numai cu omogeneitatea, vorbim şi cu varietatea limbii şi când, de la lingvistica descriptivă a limbilor, trecem la lingvistica textuală şi la interpretarea textelor, atunci constatăm că în text nu avem numai o singură gramatică omogenă, monolitică, ci găsim şi această varietate, şi găsim că vorbitorii întrebuinţează conştient, nu numai inconştient, într-un fel de amestec de limbi, şi varietatea de limbă…" (Coşeriu, 1994a, p. 62). Aşadar, orice text dialectal, ca realizare concretă a unui grai local, reflectă în acelaşi timp poziţia socială, vârsta, nivelul de instruire şi de cultură, atitudinile, emoţiile vorbitorului, modul său individual de întrebuinţare a mijloacelor de expresie, furnizând date pentru cercetările de sociolingvistică şi stilistică a limbii.

Noi perspective de interpretare a datelor dialectale deschid textele dialectale înregistrate după iniţierea anchetelor pentru elaborarea *Noului atlas lingvistic român* (NALR) în vederea constituirii *Arhivei fonogramice a limbii române* (AFLR). Spre deosebire de primele corpusuri de texte dialectale, acestea pun la dispoziţia cercetătorilor material comparabil nu numai din punctul de vedere al variaţiei teritoriale a limbii, ci şi din punctul de vedere al variaţiei sociale şi al celei stilistice, deoarece s-a lucrat cu o metodă îmbunătăţită în ceea ce priveşte numărul de informatori din fiecare localitate, criteriile de selectare a informatorilor şi tipologia textelor (Cazacu, 1967, p. XVIII-XIX).

S-a acceptat ca principiu necesitatea pluralităţii informatorilor, pentru a surprinde, într-o comunitate dată, particularităţile de grai pe sexe, generaţii şi nivele culturale şi a înlesni astfel studierea diferenţierii graiurilor româneşti în funcţie de variabilele sociale. Una dintre primele abordări ale textelor dialectale din acest punct de vedere aparţine lui Boris Cazacu. Prezentăm unele observaţii ale lingvistului român. Comparând relatările despre prelucrarea cânepii a două femei din aceeaşi localitate cu acelaşi nivel de instruire (4 clase), dar aparţinând unor generaţii diferite (75 şi 37 de ani), autorul constată că vocabularul informatoarei mai tinere are un caracter neologic mai pronunţat. Deosebirile de grai dintre generaţii devin şi mai izbitoare, dacă informatorii au nivel cultural diferit. Dat fiind că persoanele mai în vârstă au avut acces limitat la educaţie, de obicei factorul nivel cultural „acţionează convergent cu factorul generaţie". În ceea ce priveşte exprimarea bărbaţilor, autorul remarcă o mai puternică influenţă a limbii standard, manifestată mai ales în domeniul lexicului şi al frazeologiei, în cazul celor ce au efectuat stagiul militar şi au avut deplasări mai frecvente în centre urbane şi contacte sociale mai intense cu vorbitorii din alte comunităţi (Cazacu, 1976, p. 296-298).

În cazul înregistrărilor efectuate în medii aloglote, principiile metodologice generale au fost adaptate la situaţia de pe teren. De multe

ori, unicul criteriu de selectare a informatorilor a fost cel al cunoaşterii idiomului matern şi, întrucât doar generaţia vârstnică mai utilizează limba română, subiecţii aleşi aparţin doar acestei categorii de vârstă. Adesea, au fost înregistraţi mai mulţi membri ai aceleiaşi familii, în general soţ şi soţie, constatându-se deosebiri între soţi privind gradul de conservare a graiului matern (Marin et al., 2016, p. 11-12; TD-Ucraina, p. 35-36). Deşi metodologia culegerii textelor recomandă ca informatorii să corespundă nivelului mediu de instruire, în anumite localităţi „unde româna literară este insuficient cunoscută de intelectualitatea rurală, au fost înregistraţi şi subiecţi provenind din pătura cultă, cum ar fi învăţători pensionari sau funcţionari” (Marin et al., 1998, p. 70).

Textele culese în localităţile din afara graniţelor României constituie însă surse importante pentru studierea unei alte probleme de ordin sociolingvistic, evidenţiate de Eugen Coşeriu, cea referitoare la: „«statutul» şi relaţiile socioculturale ale diferitelor limbi din cadrul unei comunităţi” (Coşeriu, 1994b, p. 144). Cercetările efectuate demonstrează că în majoritatea zonelor, cu rare excepţii, graiurile româneşti sunt pe cale de disoluţie. Limba română şi-a redus treptat funcţiile sociale în favoarea limbilor oficiale din ţările respective, restrângându-şi, în general, sfera de utilizare la mediul familial, iar tinerii au pierdut necesitatea, apoi şi deprinderea de a o mai vorbi (Marin et al., 2016, p. 7-11). Elocventă în acest sens este remarca unei informatoare: *i̯ắca a ṇei unúc*/ *i̯áca ímblâ de̯*-a*mú-s mar*^{i}/ ni*súnu* n*u* ş*tíie*// fi*córii*/ *tríi*/ şî *niśûnu nu ştíie*// *tăt o kicát*// […] *prăpădít*/ *prăpădím noi* l*ímba*// (TD-Ucraina, p. 537). Printre cauzele care au determinat generaţia tânără să-şi abandoneze idiomul matern, pot fi numite următoarele: presiunea exercitată de prestigiul cultural, social şi politic al limbilor oficiale, lipsa învăţământului în limba română, statutul de limbă minoritară al acesteia, nevoia de integrare socială, dorinţa de promovare socială etc. (TD-Ucraina, p. 33). În unele zone, chiar şi cei vârstnici reuşesc să utilizeze cu mare dificultate câteva cuvinte în limba maternă (TD-Ucraina, p. 31). În vorbirea celor ce se exprimă relativ fluent în limba română, se constată totuşi modificări, datorate contactului cu alte limbi, dar mai ales presiunii limbilor oficiale: *a̯íśa mã‿rodít*/ *şî* m*áma* a̯*íśa*/ şî n*éne̯ā*/ *şî bíta*/ *şî tétea*…// (TD-Ucraina, p. 359). Interferenţele, împrumuturile, alternanţa şi amestecul a două coduri (grai matern – limbă oficială) ilustrează „fenomenul dislocării mecanismelor sinergetice ale limbii române din diaspora” şi denotă „o degradare progresivă a mecanismelor de autoorganizare şi autoreglare” (Pavel, 2003, p. 89), prefigurând dispariţia ei iminentă.

Conform unui alt principiu metodologic, au fost culese texte tematice, obţinute ca răspuns la întrebările anchetatorului cu privire la îndeletnicirile rurale, tradiţii, obiceiuri etc., şi texte libere, comunicate de informatori din proprie iniţiativă. Deosebirea între cele două categorii de texte este, în primul rând, de natură stilistică: textele tematice, în general descriptive, aparţin limbajului popular nonartistic, nuanţat tehnic, iar textele libere, de regulă narative, relatând evenimente, întâmplări din viaţa informatorilor sau din istoria satelor, aparţin stilului artistic popular; primele „pot fi raportate la

stilul *ştiinţific* al limbii literare, iar celelalte reflectă, în limite diferite şi cu nuanţe, stilul *artistic*, chiar dacă nu este vorba de naraţiuni în accepţiunea curentă a acestui termen", susţine Stelian Dumistrăcel (Dumistrăcel, 1993, p. XV-XIX). În vorbire, cele două stiluri se concretizează într-o multitudine de forme în funcţie de modul individual de exprimare şi de predispoziţiile comunicative ale fiecărui informator, astfel încât, după cum afirmă Grigore Brâncuş, în corpusurile de texte dialectale „stilul vorbit dialectal" apare „în toată complexitatea lui" (Brâncuş, 1969, p. 185), cu întreaga gamă de mărci distinctive la nivel fonetic, lexical, gramatical, discursiv şi pragmatic: pronunţări regionale, modificări fonetice cauzate de interdependenţa sunetelor în lanţul vorbirii sau de un debit verbal rapid, accente afective şi variaţii de înălţime a intonaţiei, cuvinte şi expresii populare, augmentative şi, mai cu seamă, diminutive, forme gramaticale neliterare, diverse mijloace de exprimare a superlativului, repetiţii, interjecţii, deictice, topică afectivă, formule de adresare, substantive în vocativ, verbe la imperativ, enunţuri exclamative şi interogative, enunţuri incomplete, construcţii eliptice, discontinuitate sintactică şi alte greşeli de exprimare (anacolutul, dezacordul etc.), subordonate omogene, juxtapunerea propoziţiilor simple, utilizarea, pe larg, a conectorilor narativi etc. (Got, 2007, p. 27; Molea, 2016). Prin urmare, textele dialectale oferă o importantă bază documentară pentru studiul oralităţii în varianta sa rustică nonstandard.

În sfera de interes a disciplinelor preocupate de variaţia limbii, aşa cum s-a putut observa mai sus, intră şi relaţia diverselor varietăţi idiomatice cu limba comună sau cu forma ei exemplară – limba literară, care funcţionează de multe ori ca nivel sau ca stil de limbă.

Eugen Coşeriu nota că fiecare vorbitor „poate realiza şi forme care nu ţin de nivelul, de dialectul lui" şi cunoaşte mai multe stiluri de limbă (Coşeriu, 1994a, p. 61). La ora actuală, datorită intensificării contactelor sociale şi accesului la educaţie al majorităţii populaţiei, vorbitorii posedă cel puţin două sisteme: „unul, al graiului local şi altul, mai mult sau mai puţin apropiat de cel al limbii literare" (Ionică et al., 1973, p. 27). Mai mult ca atât, ei „au conştiinţa coexistenţei celor două sisteme", atribuindu-le un statut stilistic bine precizat şi făcând apel fie la un sistem, fie la celălalt în funcţie de situaţie, de destinatarul căruia îi este adresat mesajul. Pornind de la datele obţinute în urma unor anchete, efectuate în câteva localităţi ale teritoriului dacoromân, Boris Cazacu încearcă să explice mecanismul schimbărilor ce apar în procesul interacţiunii dintre dialect şi aspectul standard al limbii. Potrivit dialectologului român, coexistenţa şi utilizarea alternativă a celor două sisteme, impusă de contextul situaţional, determină „apariţia sporadică a unor particularităţi extrasistematice" în raport cu sistemul utilizat în mod curent. Unele elemente dialectale, în special cele care ar putea stânjeni comunicarea în condiţiile vieţii moderne, sunt înlocuite cu corespondentele lor literare, informatorul fiind totuşi conştient de diferenţele ce există între modul său de a vorbi şi cel

al generaţiei mai în vârstă. Rezultatul interacţiunii dintre aspectul standard şi aspectul regional al limbii, în opinia lui Boris Cazacu, este apariţia unei forme de comunicare intermediare, care poate fi numită *interdialect* şi care se caracterizează prin eliminarea anumitor particularităţi dialectale şi păstrarea altora, a căror arie de răspândire depăşeşte adesea limitele dialectului respectiv (Cazacu, 1966).

Problema menţionată poate fi studiată cu succes în baza textelor dialectale care atestă trecerea de la registrul dialectal, uzual, la registrul literar, în condiţiile speciale de comunicare pe care le crează ancheta, precum şi elementele noi ce apar în vorbirea purtătorilor de grai sub influenţa limbii standard: *lápti ácru fac◡aș̆ă̆*: *an◡pus láptili*/ […] *l-aŋ◡covăsît în dóu̯â uł*/ *lsu̯o̯ári*// […] *l-aŋ◡covăsît aș̆a pîn-ŝi i̯eł*/*l fâŝi spúmâ*// *dácâ i̯eł*/*l fâŝ-aș̆á spúmâ múł*/*ltâ pi dîn̦su*/ *ápu-i̯ gáta covăsît*// *an̦◡luát ș̆î l-an◡pus númai̯ într-on uł*/*lc̆or*/ […] (TD-Mold. I/1, p. 130)

Reflectând modul în care se produce schimbarea în limbă, concurenţa dintre vechi şi nou, textele dialectale confirmă, mai convingător decât alte texte, aserţiunea coşeriană: „se vorbeşte nu numai cu sincronia, ci şi cu diacronia, care este un tip al varietăţii limbii” (Coşeriu, 1994a, p. 63). Cu alte cuvinte, în vorbire aspectele sincronice se împletesc cu cele diacronice, deoarece funcţionarea limbii presupune schimbare continuă, în conformitate cu necesităţile de exprimare.

Celor interesaţi de variaţia diacronică, textele dialectale le oferă un material valoros pentru stabilirea liniei evolutive a faptelor de limbă, atât a celor specifice graiurilor locale, cât şi a celor proprii limbii comune, care are bază dialectală. Se ştie că variantele teritoriale sunt mai conservatoare şi păstrează un număr mai mare de arhaisme, reprezentând faze anterioare în evoluţia limbii comune.

Concluzionând, subliniem că textele dialectale înfăţişează toate formele de manifestare a variaţiei limbii române, deoarece surprind realizarea firească a diverselor ei variante (teritoriale, sociale, stilistice) şi relaţiile lor reciproce în procesul complex al comunicării. Deşi termenul folosit în mod tradiţional pentru a le numi le recomandă drept surse utile pentru descrierea varietăţii diatopice a limbii, ele pot fi valorificate în egală măsură şi pentru studierea celorlalte tipuri de varietate: diastratică, diafazică, diacronică.

Referinţe bibliografice:

1. BRÂNCUŞ, Grigore. [Recenzie la] Texte dialectale. Oltenia. În: *Limba română*. Bucureşti, 1969, nr. 2, p. 185-186.

2. CAZACU, Boris. Despre noţiunea de „interdialect”. În: *Studii şi cercetări lingvistice*. 1966, nr. 1, p. 13-18.

3. CAZACU, Boris. Prefaţă. În: *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacţia lui Boris Cazacu, de Cornelia Cohuţ, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Şuteu şi Magdalena Vulpe. Bucureşti, 1967, p. XVII-XXII.

4. CAZACU, Boris. Aspecte ale variaţiei lingvistice în graiurile munteneşti (pe baza datelor din „Texte dialectale. Muntenia”. I-III). În: *Studii şi cercetări lingvistice*. 1976, nr. 3, p. 293-299.

5. Coşeriu, 1994a: COŞERIU, Eugen. Arhitectura şi structura limbii. În: *Prelegeri şi conferinţe* (*1992-1993*), supliment al publicaţiei „Anuar de lingvistică şi istorie literară”, T. XXXIII, 1992-1993, Seria A, Lingvistică, Iaşi, 1994, p. 49-64.

6. Coşeriu, 1994b: COŞERIU, Eugen. Socio- şi etnolingvistica. Bazele şi sarcinile lor. În: COŞERIU, Eugen. *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică*. Trei studii. Cu o prefaţă de Silviu Berejan şi un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel. Chişinău: Ştiinţa, 1994, p. 129-156.

7. DUMISTRĂCEL, Stelian. Cuvânt înainte: Probleme ale publicării şi ipostaze ale utilizării textelor dialectale ca instrument de cercetare. În: *Noul Atlas lingvistic român*, *pe regiuni*. *Moldova şi Bucovina*. *Texte dialectale*, volumul I, partea 1, culese de Stelian Dumistrăcel şi publicate de Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu. Iaşi, 1993, p. VII-XXXI.

8. DUMISTRĂCEL, Stelian. Textele orale în registru dialectal ca bază de date pentru exegeze lingvistice. În: *Ion Coteanu – In memoriam*. Bucureşti, 2014, p. 119-136. [online] Disponibil: http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V135 [citat 03.03.2021]

9. GOT, Mioriţa. *Stilistica limbii române*. Bucureşti, 2007. [online] http://www.colegiumaniucarei.ro/ckfinder/userfiles/files/STILISTICA%20LIMBII%20ROMANE%20-%20M_Got.pdf [citat 29.05.2021]

10. IONICĂ, Ion, LĂZĂRESCU, Paul, VULPE, Magdalena. Cu privire la raporturile dintre limba literară şi graiuri. În: *Fonetică şi dialectologie*. 1973, nr. VIII, p. 19-30.

11. Marin et al., 1998: MARIN, Maria, MĂRGĂRIT, Iulia, NEAGOE, Victorela. Graiuri româneşti din Ucraina şi Republica Moldova. În: *Fonetică şi dialectologie*. 1998, nr. XVII, p. 69-156.

12. Marin et al., 2016: MARIN, Maria, RADU, Carmen-Ioana, RĂUŢU, Daniela, TIUGAN, Marilena. „*Harta sonoră*” *a graiurilor dacoromâne vorbite în afara graniţelor României*. Bucureşti, 2016.

13. MOLEA, Viorica. *Oralitatea în textul publicistic actual românesc*. Chişinău, 2016.

14. PAVEL, Vasile. Reconsiderări privind situaţia graiurilor româneşti din Caucaz. În: *Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc şi în diaspora*. *Secţiunea Lingvistică*: *I. Limbă şi identitate*. Editori: Ofelia Ichim, Florin-Teodor Olariu. Iaşi, 2003. [online] http://www.philippide.ro/limba%20si%20literatura%202003/12_Pavel.pdf [citat 14.03.2021]

15. TD-Mold. I/1: *Texte dialectale*. *Supliment la Atlasul lingvistic moldovenesc* (*ALM*), volumul I, partea I, culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler. Chişinău, 1969.

16. TD-Ucraina: MARIN, Maria, MĂRGĂRIT, Iulia, NEAGOE, Victorela, PAVEL, Vasile. *Graiuri dacoromâne din sud-estul Ucrainei*. *Studiu lingvistic*. *Texte dialectale*. *Glosar*. Bucureşti, 2016.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea ştiinţifică a patrimoniului lingvistic naţional în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:811.135.1’373.232
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.36

FORMULE DENOMINATIVE CREATE DE LA PRENUME MASCULINE

Viorica RĂILEANU
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Formula oficială de denominație a unei persoane conține două elemente: prenumele și numele de familie. Această formulă denominativă s-a oficializat abia la sfârșitul secolului al XIX-lea. Anterior, pentru identificarea și individualizarea persoanelor s-a folosit denominația cu nume unic, având la bază un nume de botez. Când numele unic nu a mai reușit să-și îndeplinească rolul de identificare, s-a adăugat un nume complementar, folosit, la început, ocazional. Reconfigurarea formulei antroponimice a dezvoltat o tipologie a supranumelor care indicau descendența personală, descendența locală, etnia, ocupația etc. Numeroase supranume cu descendență personală au la origine prenume masculine, care se prezintă astăzi ca nume de familie.*

Cuvinte-cheie**:** *nume unic, nume complementar, nume de familie, formulă denominativă, prenume masculin, sistem antroponimic.*

Abstract. *The official name formula for naming a person contains two elements: first name and last name. This denominative formula was made official only at the end of the 19th century. Previously, for the identification and individualization of people, the denomination with unique name was used, based on a baptismal name. When the unique name failed to fulfill its identifying role, a complementary name was added, used occasionally at first. The reconfiguration of the anthroponymic formula developed a typology of surnames that indicated personal descent, local descent, ethnicity, occupation, etc. Many surnames with personal descendants originate from male first names, that are presented today as family names.*

Keywords**:** *unique name, complementary name, family name, denominative formula, masculine first name, anthroponymic system.*

Structura pe care o are astăzi antroponimia românească se datorează unor îndelungate procese de dezvoltare, procese de sedimentări succesive care au fost determinate de mai mulți factori lingvistici și extralingvistici.

Pe perioade întinse de timp nu avem înregistrate legi scrise privitor la numele de persoană. A existat însă „obiceiul pământului”, „legea țării”, norme populare de factură juridică (Vulcănescu, 1970, p. 48), puse în evidență în studiile de antroponimie și, datorită cărora, avem o mai bună înțelegere a particularităților sistemului de denominație a persoanelor. Aflăm, astfel, că pentru persoane s-a folosit, pentru început, denominația cu *nume unic*, alcătuit dintr-un nume de botez (religios sau laic), prenumele de astăzi. „Vechimea

acestora în limbă poate fi urmărită de-a lungul etapelor de dezvoltare a limbii române, de la începuturile ei până în prezent." (Oancă, 2016, p. 7)

Când numele unic nu mai reușea să-și îndeplinească rolul de identificare și individualizare, apare denominația dublă/ mixtă, având în structură un nume de botez (cu funcție de prenume) şi un nume complementar (cu funcție de nume de familie), care se folosea, la început, ocazional. Când „se cerea o precizie ceva mai mare, se adăuga numele tatălui sau al soțului, câteodată al mamei sau al soției, în genitiv: Ion *al lui Gheorghe*, Niculaie *al Saftei*, Maria *lui Vasile*." (Graur, 1965, p. 89) Odată cu schimbarea configurației formulei antroponimice, se dezvoltă o tipologie a denominației cu supranume, comună pentru cele trei provincii istorice românești. După marca cutumiară, putem distinge supranume *patronimice*, *matronimice*, *adelfonimice* sau supranume care indicau etnia, descendența locală, ocupația etc. „În Țara Românească, apariția numelor duble datează din 1387: Dimitrie *Dăbăcescul* din Dăbăcești, iar în Moldova – din 1393: Dragomir *Albu*." (Avram et al., 2001, p. 49-50.)

Fixarea numelui dublu s-a generalizat în secolul al XIX-lea, când, în baza unor legi scrise, se impune obligativitatea „numelui patronimic" (de familie) care „constituie un drept imprescriptibil și inalienabil", configurându-se, astfel, și conceptul de *nume de familie*. Or, la o lectură atentă a *Codului Civil* (1864), găsim elemente juridice referitoare la nume și impunea ca, în actele de stare civilă, persoanele să fie arătate prin nume și prenume: „Actul de naştere va arăta cu deslușire ziua, ora, locul nașterii, sexul copilului, prenumele ce i se va da la botez, precum și *numele de familie*, profesiunea sau meseria și domiciliul tatălui, mamei și a martorilor." Primul act normativ care reglementează într-un tot unitar problemele referitoare la numele persoanei fizice este *Legea asupra numelui*, nr. 18 din martie 1895, care prevedea: „Locuitorii români, săteni, cari nu au nume patronic (…), își vor putea forma unul cu numele de botez al tatălui lor, adăugându-i una din terminațiunile care sunt în datina țării, cum ar fi *escu* sau *eanu*, de natură a diferenția numele de prenume." (Reforma)

De cele mai multe ori, afirmă Mircea Ciubotaru, „stabilirea unui al doilea nume este rezultatul unei improvizații a celor care întocmeau listele de locuitori și nu al unei opțiuni personale (decât, poate, în rare cazuri). Prin copierea succesivă a listelor, numele era acceptat de individ și de comunitate, impus și apoi oficializat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în etapa eliberării actelor individuale de identitate. Introducerea învățământului primar general și a serviciului militar obligatoriu a accelerat finalizarea acestui proces prin atribuirea unui nume de familie copiilor și tinerilor care nu aveau decât nume individual." (Cibotaru, 2003, p. 159)

Numele atribuite erau înregistrate de către funcționari în diverse recensăminte și liste, până atunci acest rol le revenea slujitorilor bisericilor (Graur, 1965, 47). Folosirea formulei denominative duble, în tradiția scrisă, creează premise pentru apariția numelui de familie, proces care durează până în secolul al XX-lea. „Chiar dacă oficializarea numelui de familie se face

mai târziu, caracterul ereditar al supranumelui, impunerea supranumelui în denominația tuturor membrilor familiei respective, prezența supranumelui pe lângă prenume în poziția a doua a formulei denominative mixte/ duble sunt indicii că numele de familie începe să funcționeze." (Tomescu, 2001, p. 77-78)

Numele de familie sunt rezultatul evoluției societății din ultimele două secole și, în opinia lingvistului Iorgu Iordan, „nu prezintă dificultăți în ce privește găsirea originii lor. Extrem de numeroase sunt prenume, adică nume de botez sau nume mici, cum li se mai spune, existente în literatura religioasă, devenite nume de familie fără nicio modificare sau primind un sufix." (Iordan, 1983, p. 6)

În antroponimia basarabeană atestăm un număr considerabil de prenume masculine devenite nume de familie: *Adam*, *Albescu*, *Alexandrescu*, *Angheleanu*, *Aroneanu*, *Dumitru*, *Demostene*, *Filip*, *Gheorghe*, *Ilie*, *Ion*, *Iosif*, *Iacob*, *Ignat*, *Isaia*, *Iochim*, *Năstăsache*, *Nestor*, *Panait*, *Severin*, *Simion*, *Serafim*, *Tudor*, *Toma* etc., lucru explicabil prin rolul pe care îl avea bărbatul în familie, or, „în regulă generală, atât numele comun neamului, cât și individul față de care se arată o aparținere, este ales pe linia descendenței bărbătești." (Paşca, 1936, p. 74)

Denominarea complementară cu un prenume masculin a unei persoane marca cutumiar diferite situații juridice relative: stabilirea raportului de filiație, exprimarea apartenenței la un neam, redarea legăturii de rudenie al descendenților „cu forme derivate prin sufixe specializate sau cu forme flexionate" (Tomescu, 2001, p. 75).

Un mijloc de formare a supranumelui de la prenume masculine, păstrat şi azi în graiul popular, presupunea adăugarea la numele unic al persoanei a prenumelui tatălui, soțului, fratelui, socrului, al unui strămoș mai îndepărtat, în formă de genitiv singular, redat în mai multe feluri:

prenume + articol genitival *a*/ *al* + prenume: Gheorghie a Tomii (MEF, 1975, p. 424), Grigore a Savii (*ibidem*, p. 450), Moisăiu a Stratului (*ibidem*, p. 455). etc.

prenume + articol genitival *a*/ *al* + articol proclitic *lui* + prenume: Constandin a lui Pintilei (*ibidem*, p. 458), Ilie a lui Stratulat, Paraschiva a lui Gavril (*ibidem*, p. 471), Ioniță a lui Ermurachi, Vârlan al lui Alexii (*ibidem*, p. 472) etc.

prenume + prenume (în genitiv): Darii Mărdarii (= Darii al lui Mărdarie) (*ibidem*, p. 424), Niță Măcarii (= Niță al lui Măcarie) (*ibidem*, p. 427) etc.

Uneori, pentru a fi evitată coincidența, se adăugau până la trei-patru-cinci nume în genitiv: *Hiru a lui Nica a Marinii*, *Neofitu Nichii Ghichii Oanii* (Stahl, 1934, p. 83-95) etc.

Un alt mijloc de formare a supranumelui de la prenume masculine a fost adăugarea la numele unic al persoanei a prenumelui patern, însoțit de termenul slav *sin* (*sîn*) „fiu", prepus sau postpus. Or, numele tatălui însoțit de cuvântul „fiu", cu funcție de nume de familie, se întâlnește la diferite popoare şi în diferite perioade. Astfel, în formula latină se scria: *filius* (*Publius Cornelius*,

Cnaei filius (fiul lui Cnaeus), în turcește -*oglu* (*Cristioglu*), în germană -*sohn* (*Natansohn*), în engleză -*son* (*Robinson*), în daneză -*sen* (*Andersen*), în slavă -*sîn* (*Бориско Олексъевъ сынъ*, *Данила Ивановъ сынъ*)[1]. În limba română, astfel de formule denominative se atestă începând cu secolul al XVII-lea, sub influența modelului slav.

prenume + *sin* (*sîn*) + prenume: Ștefan sin Duțul (MEF, 1975, p. 400), Gavril sîn Sofronii (*ibidem*, p. 402), Toma sîn Iacob, Andrii sîn Năstasă (*ibidem*, p. 407), Ioniță sin Luca (*ibidem*, p. 428), Chiriac sîn Ursul (*ibidem*, p. 442), Cozma sîn Irimiei (*ibidem*, p. 472) etc.

Prin deducere, numele de familie atestat astăzi *Sînchetru* (cu variantele: *Sînchetriu*, *Sinchetru*, *Senchetru*, *Sîmpetru*), este un rezultat al contopirii lui *sîn* „fiu" + *Chetru* (forma populară a lui *Petru*) și înseamnă „fiul lui Petru" (cf. *Sîntoader*).

Alteori prenumele masculin, adăugat la numele unic al persoanei, era însoțit de termenii *brat* „frate", *zet* (*zăt*) „ginere". Acești termeni se foloseau în cazurile în care tatăl decedase, iar mijlocul de identificare a individului era „raportarea la alt membru al familiei, acesta fiind un frate mai mar; sau, pentru cel care venea din altă localitate, prin căsătorie, persoana cunoscută la care să se facă trimitere era socrul, deci calitatea de ginere al cuiva era și ea în măsură să-l identifice." (Oancă, 2001, p. 15)

Cele mai reprezentative formule denominative sunt:

prenume + *brat* + prenume: Ilie brat Trohin, Ioniță brat Vasile (MEF, 1975, p. 403), Vasie brat Enachi (*ibidem*, p. 424), Toader brat Lupului (*ibidem*, p. 438) etc.

prenume + *brat* + articol proclitic *lui* + prenume: Apostu brat lui Niță, Irimie brat lui Ion (*ibidem*, p. 404), Ioniță, brat lui Constandin, Vasîle brat lui Andrei, Hilip brat lui Nistor (*ibidem*, p. 419) etc.

prenume + *zet* (*zăt*) + prenume: Andrii zet Carp (*ibidem*, p. 431), Ioniță zet Paladi (*ibidem*, p. 443), Leonte zăt Mitrofan (*ibidem*, p. 414), Sâmion zăt Sâmion (*ibidem*, p. 425) etc.

prenume + *zet* (*zăt*) + articol proclitic *lui* + prenume: Toader zăt lui Gratii (*ibidem*, p. 404), Ion zăt lui Vasile (*ibidem*, p. 423), Tudosâi zăt lui Pahomi (*ibidem*, p. 466) etc.

Ca semn de apartenență a unei persoane, alături de termenii slavi *sin*, *brat*, *zet* se foloseau și termenii latini *nepot*, *cumnat*, *fecior*, *frate*:

prenume + *nepot* + prenume: Gheorghiță nepot Onii (*ibidem*, p. 402), Toader nepot Guciului (*ibidem*, p. 424) etc.

prenume + *nepot* + articol proclitic *lui* + prenume: Ion nepot lui Vuluță (*ibidem*, p. 403), Trohin nepot lui Darie (*ibidem*, p. 415), Irimie nepot lui Trohin (*ibidem*, p. 425) etc.

prenume + *cumnat* + prenume: Antohi cumnat Ursului (*ibidem*, p. 441) etc.

prenume + *cumnat* + articol proclitic *lui* + prenume: Ioniță cumnat lui Agachi (*ibidem*, p. 416), Irimie cumnat lui Iosip (*ibidem*, p. 428), Ioniță cumnat lui Carp (*ibidem*, p. 441) etc.

prenume + *fecior*+ prenume: Săbieriul ficior Tomii (*ibidem*, p. 431) etc.

Constatăm, astfel, că pentru stabilirea filiației directe, descendența se arăta prin adăugarea articolului genitival *a*/ *al*, articolului proclitic *lui*, prenumelui în genitiv sau prin adăugarea termenilor de rudenie (*sîn*, *brat*, *zet*, *nepot*, *fecior*, *frate*) etc.

Interesant este că termenii *sîn*, *brat*, *zet*, *nepot*, *fecior*, *frate* au avut o evoluție în timp și din simple „instrumente auxiliare" au devenit nume de familie și se regăsesc în nomenclatura oficială actuală, având următoarele frecvențe: *Sin* – 138 (cu variantele: *Sîncu* – 113, *Sinco* – 29), *Bratu* – 549 (cu variantele: *Bratescu* – 52, *Bratcu* – 27, *Bratoi* – 18 etc.), *Zeti* – 26 (cu variantele: *Zetea* – 20, *Zetia* – 6), *Nepotu* – 300, *Frate* – 13, *Fecioru* – 6 etc.

Variantele exprimate prin formule denominative analitice sunt specifice sistemului antroponimic popular și au anticipat variantele în care ambele prenume, al persoanei identificate și al tatălui, se află în nominativ:

prenume + prenume: Vasili Antohi, Ștefan Zaharie, Afteni Pantiul, Irimie Timofte (*ibidem*, p. 400), Ioniță Timofti, Chiriac Sârghie, Agachii Andrieș, State Tudor, Sandul Filip, Lupul Irimie (*ibidem*, p. 401), Mafteiu Frimu, Toader Mavrodin (*ibidem*, p. 403), Sâmion Mitre (*ibidem*, p. 404), Sandul Pârvul (*ibidem*, p. 445) etc. Din câte se poate observa, acest tipar denominativ „trimite la două prenume, primul fiind al persoanei numite și al doilea, prenumele tatălui. Ca urmare, din punct de vedere semantic, ambele admit aceeași analiză, dar, din punct de vedere funcțional, ele se specializează, primul păstrându-și valoarea inițială de nume individual, numit acum prenume, iar al doilea, ca nume al tatălui, comun pentru toți descendenții familiei, este numit nume (de familie). În felul acesta, sintagma *prenume + nume* capătă statut de formulă antroponimică, păstrându-și valoarea intactă până în zilele noastre" (Ganea, 2017, p. 157-164)

Supranumele care la origine indicau descendența dintr-un prenume masculin se prezintă atât ca nume de familie *primare* (nederivate), cât și *derivate*, a căror sferă se lărgește la hipocoristice și diminutivale.

Nume de familie provenite de la prenume masculine nederivate este una dintre cele mai reprezentative categorii, evidențiindu-se prin numărul mare de purtători. Raportate la frecvență, predomină numele de familie care au la origine prenume masculine întâlnite în literatura religioasă: *Andrei*, *Constantin*, *Dumitru*, *Gheorghe*, *Grigore*, *Ilie*, *Mihai*, *Ştefan*, *Vasile*, *Zaharia*, în defavoarea numelor laice, de creație românească sau împrumutate de la vecini: *Dragomir*, *Florea*, *Radu*, *Şerban* etc.

Din punct de vedere morfologic, numele de familie primare coincid prin structură cu cea a prenumelor oficiale: *Adam* 2366/ *Adam* 412[2], *Andrei* 290/ *Andrei* 72458, *Anton* 1708/ *Anton* 4382, *Constantin* 453/ *Constantin* 28628, *Dumitru* 141/ *Dumitru* 36236, *Dragomir* 110/ *Dragomir* 314, *Filip* 1438/ *Filip* 1570, *Florea* 5186/ *Florea* 79, *Gheorghe* 52/ *Gheorghe* 41866, *Grigore* 146/ *Grigore* 16616, *Ilie* 64/ *Ilie* 9501, *Ion* 28/ *Ion* 104041, *Isac* 2072/ *Isac* 79, *Luca* 4600/ *Luca* 1888, *Mihai* 1454/ *Mihai* 7644, *Nicolae* 21/ *Nicolae* 45284, *Pavel* 537/ *Pavel* 20378, *Petru* 2/ *Petru* 25218, *Platon* 3027/ *Platon* 287, *Radu* 3622/ *Radu* 7574, *Simion* 603/ *Simion* 5326, *Ştefan* 441/ *Ştefan* 11192, *Teodor* 46/ *Teodor* 3975, *Tudor* 635/ *Tudor* 14002, *Vasile* 52/ *Vasile* 52992, *Zaharia* 2678/ *Zaharia* 523 etc.; populare: *Ioan* 10/ *Ioan* 664, *Toader* 36/ *Toader* 162 etc; hipocoristice: *Chiru* 119/ *Chiru* 2, *Dinu* 379/ *Dinu* 1468, *Nicu* 478/ *Nicu* 1211, *Sandu* 5149/ *Sandu* 1398, *Spiru* 3/ *Spiru* 2, *Tănase* 342/ *Tănase* 2 etc.

Unele prenume masculine au fost mai productive în derivarea numelor de familie, altele – mai puțin productive. Un rol important, în acest sens, îl joacă vechimea, frecvența, răspândirea prenumelui.

Astfel, inventarul antroponimic, constituit în rezultatul unei îndelungate evoluții istorice, s-a amplificat cu un număr considerabil nume de familie datorită supranumelor cu descendență personală, care au la origine un prenume masculin. Această categorie de nume de familie se impune drept una dintre cele mai reprezentative și se evidențiază prin numărul mare de purtători.

Referințe bibliografice:

1. AVRAM, Mioara, BALACCIU-MATEI, Jana, FISCHER, I., GHEŢIE, Ion et. al. *Enciclopedia Limbii Române*. Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan". București: Editura Univers Enciclopedic, 2001.

2. CIBOTARU, Mircea. Teme de antroponimie istorică. În: *Comuna Vulturești*. Vol. I. *Studiu de istorie socială*. *Onomastică*. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2003.

3. Codul Civil, 1864 = *Codul Civil din 1864* [online] Disponibil: https://lege5.ro/Gratuit/g42tgnry/codul-civil-din-1864 [citat: 25.05.2021].

4. DAUZAT, Albert. *Les noms de personnes*. Paris, 1928.

5. GANEA, Vali Nastasia, *Sacru și profan în sistemul numelor de familie de pe Valea Sălăuței*, 2017, p. 157-164. [online] Disponibil: http://onomasticafelecan.ro/iconn4/proceedings/2_9_Ganea_Vali_Nastasia_ICONN_4.pdf) DOI: 10.30816/ICONN4/2017112 [citat 4.04.2021].

6. GRAUR, Alexandru. *Nume de persoane*. București: Editura Științifică, 1965.

7. IORDAN, Iorgu. *Dicţionar al numelor de familie româneşti*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

8. LEBEL, Paul. *Les noms de personnes*. Paris, 1959.

9. MEF, 1975 = *Moldova în epoca feudalismului*. *Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774*. Vol. VII, partea II. Academia de Științe a Republicii Moldovenești, Institutul de Istorie. Chișinău: Editura Știința, 1975.

10. OANCĂ, Teodor. *Microsisteme antroponimice româneşti*. Craiova: Editura GRAFIX, 2016.

11. OANCĂ, Teodor. *Sociolingvistică aplicată*. *Cercetări de antroponimie*. Craiova: Fundația Scrisului Românesc, 2001.
12. PAŞCA, Şt. *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*. Bucureşti, 1936.
13. Reforma = *Reforma á la Al. I. Cuza – Enciclopedia Numelor Românești* [online]. Disponibil: http://jurnalul.ro/vechiul-site/old-site/suplimente/editie-de-colectie/reforma-195-la-al-icuza-12789.html [citat: 25.05.2021].
14. STAHL, H. H. *Sistemul onomastic drăguşan*. *Regula „gineririi pe curte”*. În: *Arhiva pentru știința și reforma socială*, 1934, XII, p. 83-95.
15. TOMESCU, Domnița. *Numele de persoană la români*. *Perspectivă istorică*. București: Editura Univers Enciclopedic, 2001.
16. VULCĂNESCU, Romulus. *Etnologia juridică*. Bucureşti, 1970.
17. ЧИЧАГОВ, В. К. *Из истории русских имен*, *отчеств и фамилий*. Moscova, 1959.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:81’373.612.2
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.37

APORTUL SEMANTIC ŞI PRAGMATIC AL METAFOREI ÎN LINGVISTICĂ

Natalia ROTARI
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Studiul de faţă propune o analiză a funcţiei semantice şi pragmatice a metaforei lingvistice, raportate la teoria cognitivităţii, metafora fiind considerată o categorie cognitivă a gândirii. Mutaţiile de sens, în procesul metaforizării, sunt realizate la nivelul psiholingvisticii prin forţa emoţională a vorbitorului declanşată de evenimente sau sentimente, metaforele fiind create în limbaj prin expansiune sau atracţie. Caracterul creativ şi generativ al metaforelor lingvistice contribuie la diversitate semantică, iar cunoaşterea semnificatului facilitează înţelegerea procesului metaforic. Explicaţiile de ordin pragmatic descriu mecanismele de funcţionare a metaforei lingvistice, or, mecanismul metaforic este centrat pe relaţia dintre A şi B, adică A şi B nu pot fi metafore de la sine, relaţia dintre ele este cea care le crează.*

***Cuvinte-cheie*:** *Metafora, expansiune, semantică, pragmatică, funcţie.*

Abstract. *The present study proposes an analysis of the semantic and pragmatic function of linguistic metaphor, related to the theory of cognition, the metaphor being considered a cognitive category of thinking. Mutations of meaning, in the process of metaphorization, are realized at the level of psycholinguistics through the emotional force of the speaker triggered by events or feelings, the metaphors being created in language through expansion or attraction. The creative and generative character of linguistic metaphors contributes to semantic diversity, and knowing the meaning facilitates the understanding of the metaphorical process. The pragmatic explanations describe the functioning mechanisms of the linguistic metaphor, or, the metaphorical mechanism is focused on the relationship between A and B, ie A and B cannot be metaphors by themselves, the relationship between them is what creates them.*

***Keywords*.** *Metaphor, expansion, semantics, pragmatics, function.*

Limbajul este un produs al unui amplu proces cognitiv prin care sunt antrenate voinţa, gândirea, creativitatea şi memoria. Graţie schemelor cognitive, vorbitorul creează şi utilizează involuntar în vocabularul său un amalgam de metafore. Cu ajutorul metaforelor, vorbitorul realizează un şir de operaţii mentale: categorisirea, conceptualizarea, cunoaşterea şi aprecierea lumii înconjurătoare. Proiecţia metaforică este realizată nu doar la nivelul unor concepte, ci şi asupra unor structuri conceptuale complexe (Будаев, 2014, p. 11).

Conceptualizarea cognitivă a procesului metaforic are la bază ideea că metaforele nu sunt doar expresii lingvistice, ci și structuri conceptuale sau metafore conceptuale, ușor identificabile înainte de manifestarea acestora în limbaj (Faur, 2015, p. 340). Analiza lingvistică este dublată de analiza conceptuală și analiza comunicațională. Stabilirea conceptelor metaforice poate părea, totuși, complet independentă de expresia lingvistică, metafora fiind prezentă, mai întâi, în gând, apoi în cuvinte. În consecință, conceptele metaforice, prin care este valorificată experiența noastră, sunt compatibile cu zeci de expresii diferite, care le accentuează expresivitatea. Deplasarea problemei adevărului, de la cuvinte spre idee, garantează în același timp autonomia semnificației lingvistice a condițiilor de fapt sau a aderenței subiecților și independența relativă a adevărului în raport cu semanticul.

Citându-l pe Max Black, lingvistul francez Éric Bordas explică funcționarea expresiei metaforice, din punctul de vedere cognitivistic, ca pe o triadă constituită din trei repere:

– *termenul metaforic* sau focusul, care reprezintă instrumentul interpretării;

– *structura enunțiativă* sau cadrul, în interiorul căreia se află semnificația;

– *contextul utilizării*, care dictează condițiile adecvate producerii mesajului (Bordas, 2003, p. 61).

Fiecare dintre aceste repere participă, etapizat, cu o funcție precisă, la realizarea interpretării metaforice. De aici putem desprinde câteva principii de bază ale metaforei, axate pe teoria relațională:

1. metafora nu este doar o expresie lingvistică particulară, însă implică planul enunțiativ (*contextul*)*;*

2. metafora se caracterizează prin interacțiunea a două componente: focusul și cadrul;

3. între cele două componente există o relație de dependență funcțională;

4. semnificația (*sensul și denotația*) *unei metafore rezultă din interacțiunea celor două componente*, *fiind de natură fundamental cognitivă*.

Metafora nu este o descoperire/ creație pur lingvistică, ci o structură conceptuală prin care se valorizează o strategie de cunoaștere particulară, iar utilizarea unui domeniu-sursă familiar este conceput ca pe un model de categorisire a altui domeniu mai puțin explorat (Prandi, 2002, p. 8).

În ceea ce privește configurația structurală, un enunț metaforic conectează *in praesentia* un cadru, în concordanță cu structura enunțiativă care îl găzduiește, și un focus conceptual extraterestru. Interacțiunea metaforică, pe de altă parte, implică două subiecte ale discursului - un subiect primar pe care se bazează discursul și un subiect subsidiar care i se aplică.

În opinia lui Michele Prandi, metafora care are un substantiv într-o poziție predicativă este singurul tip în care conceptele implicate în metaforă sunt legate de o relație *in praesentia*. Dacă un substantiv este folosit într-o

poziție referențială, subiectul principal nu coincide cu cadrul, ci cu referentul destinat focalizării, care nu are expresie lingvistică în enunț (Prandi, 2002, p. 12).

Metafora nu este capabilă doar să creeze expresie pentru structuri conceptuale independente și coerente, dar poate să construiască și conținut complex antagonic, atrăgând termeni care se află în opoziție totală cu alți termeni, fie sunt din domenii diferite, fie fac parte din același câmp semantic. În prezența unor concepte incompatibile, relația dintre structurile conceptuale și formele lingvistice este inversată. Un concept incoerent nu poate fi justificat din interiorul conceptelor autonome, care sunt, prin definiție, coerente și, prin urmare, pot fi concepute doar ca pe un conținut al unei expresii cu proprietăți gramaticale specifice.

În enunțul: „Înainte de apariția medicinei moderne și a nenumăratelor posibilități diagnostice de azi, înainte de existența microscopului și a analizelor de laborator, *ochiul examinatorului era vital în identificarea unei boli*" (7), secvența scrisă cu italice este o expresie metaforică conceptuală, la baza căreia stau termeni de natură gramaticală identică, dar diferiți din punct de vedere semantic, analizați în mod separat. Substantivele *ochiul*, *examinatorului*, *vital*, *boli* fac parte din câmpul semantic al domeniului medicinei. Prin definiție, analizat semantic separat, substantivul *vital* semnifică „care aparține vieții, care este caracteristic sau esențial pentru viață, în care rezidă viața; de viață, al vieții" (5), termen care, semantic, este un pleonasm pentru lexemul *ochi*, or, acest organ este de la sine înțeles un organ vital, însă în expresia propusă *vital* este nume predicativ. Lexemul își pierde denotația proprie, expresivitatea fiindu-i amplificată de către verbul copulativ *a fi*. De aici, putem conchide că unele concepte sunt supuse jocului metaforic, schimbându-și proprietățile gramaticale și respectiv, pe cele semantice.

Conținutul metaforic nou este produs prin *cartarea* sau *proiecția* structurii schematic-imagistice a unui conținut experiențial de la domeniu-sursă la domeniu-țintă. Gândirea metaforică recurge la tiparele schematic-imagistice ale experienței noastre preverbale. Lingvista Ana-Maria Trăntescu susține că dintre regulile de transfer semantic, regula transferului metaforic este mai vastă, deoarece are loc nu doar la nivelul substantivelor, ci și a altor părți de vorbire (Trăntescu, 2014, p. 190).

Prin metaforă, se extinde comprehensiunea unui concept definit printr-un domeniu semantic cunoscut la un concept nou definit printr-un domeniu semantic necunoscut (Gheorghișenco, 2019, p. 590). Metafora și analogia de proporție se întâlnesc exact la nivelul efectului de sens, la nivelul producerii de sens, instituind o nouă semnificație. Prin urmare, noțiunea abstractă poate fi considerată ca inovație de sens din momentul ce și-a inițiat cursul metaforic. Dintr-un sens strict metaforic, prin

lexicalizare, se ajunge la sens propriu, metaforicitatea producând o nouă normă a pertinenței semantice (Lengyel, 2016, p. 82).

Limbajul metaforic, prin inovația de sens, se constituie tot timpul ca o redescriere a lumii, un nou decupaj al lumii, proces care se realizează la nivel cognitiv prin intermediul a a două operații:

– evidențierea noilor referenți;

– determinarea exactă a trăsăturilor conceptuale ale realității.

Modificarea paradigmei științifice constituie o schimbare de viziune asupra lumii, fapt care contribuie la o altă interpretare diferită a datelor și a obiectelor din lumea înconjurătoare. Mecanismul metaforei se bazează tocmai pe faptul că sensurile denotative ale termenului figurat, existente în structura sa semantică, nu doar total: dimpotrivă, tocmai păstrarea lor este condiția indispensabilă a realizării abaterii manifestate, metasememice (Slave, 1991, p. 11).

Pentru explicarea structurii metaforice, se recurge adesea la categoria conotației, conotațiile fiind identificate ca elemente expresive, afective cu dublă natură: naturale, prin evocare. Menționăm că nu există conotații fără denotații pentru că cercetarea conotației implică aplicarea procedeelor proprii semantice. Conotațiile, legate de o trăsătură semică sau alta, impregnează întregul semem cu o anumită coloratură, adăugată la denotație. Structura semantică care se leagă de conotație nu se limitează doar la analiza semică și la relația cu referentul, cu obiectul. Noua semnificație a grupării de seme este supusă unor modificări dinamice determinate de factori din afara simplei structuri a semenului. De exemplu, lexemul *pansament*, conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române este „mijloc de protecție împotriva unei infecții și de tratare a unei boli prin aplicarea pe regiunea bolnavă a unor medicamente și acoperirea ei cu bandaje, vată etc.” (4). Această definiție se află pe prima poziție în dicționar, astfel accentuându-se ideea că articolul lexicografic, pe prima poziție, are explicațiile sensurilor proprii ale cuvintelor. În structura „Pentru vindecarea sufletului avem nevoie de un *pansament*”(6), lexemul *pansament* este utilizat cu sens metaforic, astfel are loc regruparea semelor într-o entitate nouă. Sinteza este rezultatul unui proces semantic, caracterizat printr-un dinamism evident. Contrastul contextual nu face decât să pună în lumină conotația.

În concluzie, putem menționa că procesul metaforic este în strânsă legătură cu procesele cognitive ale omului și situațiile contextuale în care nimerește. Ideea pe care o are omul se materializează prin intermediul metaforelor conceptuale pe care le utilizează în procesul exprimării. Imaginile cognitive se transformă în structuri lingvistice utilizate în contexte anumite, necesare pentru exprimarea gândurilor. Pragmatismul utilizării metaforelor cognitive contribuie la diversificarea semantică a termenilor în limbă, astfel asigurându-se o continuă diferențiere de sens.

Referințe bibliografice:

1. BORDAS, Éric. *Les chemins de la Métaphore*. Paris: Presses Universitaires de France, 2003.
2. FAUR, Elena. Semantica cognitivă şi „Teoria metaforei conceptuale". O abordare din perspectivă integrală. În: *Limba română*, LXIII (3). Bucureşti: Editura Academiei, 2015, pp. 340-356.
3. GHEORGHIŞENCO, Tatiana. Metafora ca un proces social de gândire cognitivă. În: *Preocupări contemporane ale ştiinţelor socioumane*. Ediția a X-a, 5-6 decembrie 2019. Chişinău, pp. 589-594.
4. https://dexonline.ro/definitie/pansament
5. https://dexonline.ro/definitie/vital
6. https://point.md/ru/novosti/nauka/sfaturi-de-la-psiholog-pentru-pate-cele-8-reguli-ale-granielor-sufleteti/
7. https://www.viata-medicala.ro/na/utilizarea-metaforelor-in-medicina-14837
8. LENGYEL, Attila. *Revoluțiile ştiinţifice şi gândirea filosofică*. *Aportul de cunoaştere al metaforei*. Brăila: Ed. Sfântul Ioan, 2016.
9. PRANDI, Michael. La métaphore: de la définition à la typologie. În: *Langue française*. *Nouvelles approches de la métaphore*, nr. 134. Paris: Larousse, 2002, pp. 6-20.
10. SLAVE, Elena. *Metafor în limba română*. *Comentarii şi aplicaţii*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1991.
11. TRĂNTESCU, Ana-Maria. Rolul proceselor de metaforizare în mutaţiile de sens. În: *Lexic comun/Lexic specializat*, Fasc. 24/II.1(2), 2014, pp. 188-193. [online] Disponibil pe https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A3370/pdf (accesat pe 19.09.2021)
12. БУДАЕВ, Эдуард В. Когнитивная теория метафоры: новые горизонты. În: *Известия Уральского федерального университета*. № 1 (110), 2013, p. 6-13.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea ştiinţifică a patrimoniului lingvistic naţional în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC.

CZU:821.511.141-1(498).09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.38

SABBATARIAN LITERATURE FROM THE 17TH CENTURY AND THE CONTRIBUTION OF SIMON PECHI

Ioan-Gheorghe ROTARU
„Timotheus" Brethren Theological Institute of Bucharest
& „Aurel Vlaicu" University of Arad, Romania

Rezumat. *Atât sabatarianismul cât şi creaţia poetică a acestuia din perioada aceasta s-a aflat sub influenţa lui Simon Péchi. Majoritatea creaţiilor poetice a sabatarienilor au curs din peniţa lui Péchi, care a trasat şi direcţia de viitor în privinţa acestui gen de creaţie. Preocuparea sabatarienilor a fost pentru traducerea imnurilor religioase evreieşti, precum şi pentru prelucrarea acestora. Iar literatura care a luat fiinţă, şi care până acum este o literatură poetică aproape necunoscută, care nu este nici chiar foarte vastă şi care a ajuns la noi cu multe lipsuri, într-o anumită privinţă este inegalabilă şi în mod deosebit este plină cu învăţături în ceea ce priveşte acea schimbare radicală, prin care a trecut sabatarianismul din momentul în care Simon Péchi a ajuns să fie în fruntea lui.*

Cuvinte-cheie**:** *Péchi Simon, literatura sabatariană, creația poetică, scriitor, ebraist.*

Abstract. *Both Sabbatarianism and its poetic creation from this period were under the influence of Simon Péchi. Most of the poetic creations of the Sabbatarians came from the pen of Péchi, who also outlined the future direction regarding this kind of creation. The concern of the Sabbatarians was for the translation of Jewish religious hymns, as well as for their processing. And the literature which emerged, and which until now is an almost unknown poetic literature, which is not even very wide and which has come to us with many shortcomings, in one respect is unmatched and especially full of teachings as regarding that radical change, through which Sabbatarianism has passed from the moment Simon Péchi has reached to lead it.*

Keywords**:** *Péchi Simon, Sabbatarian Literature, Poetic Creation, Writer, Hebraist.*

Introduction

The Sabbatarians of Transylvania expressed, in the XVI-XVII centuries, specifically their dogmatic belief in the works, poems and songs created or translated. Even in the works that were translated, the Sabbatarians removed those parts that were contrary to their religious conception and introduced any element that was useful to their creed.

Here are those smaller or larger writings in prose, which establish the confession of faith of the Sabbatarians, in which some articles of faith are

explained, which they argue and prove to be true. The literature also contains prayers for. the most important and frequent events in their religious life.

At the beginning, the Sabbatharian literature was written in the form of prose, and the processing in the poetic form of the Sabbath creed and of the specific prayers was done after the mentioned period. One thing is certain, namely that in Sabbatarianism poetry follows in the footsteps of prose literature, although in part it is possible that it arose even with prose. This literature, which is entirely written in Hungarian, came into being and developed very early, at the same time and in parallel with Sabbatarianism. Much of this literature, in all probability, dates from the latter part of the sixteenth century.

The most important contribution regarding the literature of the Sabbatarians was made by Simon Pechi, former chief chancellor of the prince of Transylvania, Gabriel Bethlen. Simon Pechi was a man of extraordinary erudition. From him remained the liturgy of the Sabbatarians and their entire religious literature. He laid the foundations and gave the form by which, despite all the vicissitudes, Sabbatarianism survived over four centuries (1570-1980).

The literary activity of Simon Péchi became a surrogate for him, especially after the fall from the high position of chancellor of Transylvania, because he could not find anymore his place in the political and social life. He filled this gap with his literary activity. For him, the Sabbatarian religion was not only a concern of the soul, but also an occupation of the mind by which he tried to fill the gap produced by his disappearance from social and political life, and his ideology was really a whole philosophy, strong and complex nourishment for the mind.

The Sabbatarian literature from the period of Simon Péchi is almost the only way we can know the Sabbatarian religion (Szávai, 2008, p. 219. 243-246) regarding its leaders, the evolution of this religious movement, the sacrifices and risks they were exposed to because of their religion.

Péchi Simon and the Sabbatarian poetic creation

Both Sabbatarianism and its poetic creation from this period were under the influence of Simon Péchi. Most of the poetic creations of the Sabbatarians came from the pen of Péchi, who also outlined the future direction regarding this kind of creation. The concern of the Sabbatarians was for the translation of Jewish religious hymns, as well as for their processing. And the literature which emerged, and which until now is an almost unknown poetic literature, which is not even very wide and which has come to us with many shortcomings, in one respect is unmatched and especially full of teachings as regarding that radical change, through which Sabbatarianism has passed from the moment Simon Péchi has reached to lead it.

I saw above that Simon Péchi, especially in the prayers for the holidays, took from the *Sephardi* Jewish liturgy religious songs, which he also translated. Here belong those songs, of which in the attached explanations,

Péchi states that: *"this song is said here"*. These songs, accompanied by explanations, which are included in every manuscript of the prayer book, give the original form of the *Sabbattarian Prayer Book* of Péchi. Their number is not large, but in total there are six such songs. However, in several places, Péchi emphasizes the fact that, although he has left out many other beautiful prayers, he promises that he will translate them later. This promise has also been fulfilled by him. Thus from the *Sefard Machzor*, as well as from *Selichot*, he chosed other songs, which he translated and collected in verses. So far, 16 such songs have been found. That they come from Péchi's pen does not bear any doubt, because they harmonize perfectly in all respects with those songs in the *Sabbattarian Prayer Book* of Péchi that I mentioned above. Their common sign of recognition is the fact that they have four-line stanzas, and each end of the line ends with the same rhyme. We refer to the songs written by Simon Péchi in Hungarian. In the Romanian translation, they no longer have the same rhyme. The beginning letters of the lyrics do not highlight anywhere the author's name, except for one (Kohn, 1889, p.251, note 1), no other reference is shown anywhere else. Simon Péchi, who had to take care of their translation, rhyme and faithful rendering of the Hebrew text, no longer made his work more difficult with such things, work, which was already quite difficult (Kohn, 1889, p.251, note 2).

To the fact that Péchi Simon is the author alludes also that circumstance according to which the Jewish liturgy, especially the *Machzor*, in the Sabbatean environment of that time and probably also in the environment before and even after, was not known, and was not understood by no one to such an extent as to translate from it the poetic parts, which are very difficult to understand even by the very experienced Hebraist. Here belong 7 more songs, which are not translations of Jewish religious poetic creations, but contain from them, namely, from *halacha* and *haggada*, more exactly from the ritual and ethical part of the Jewish tradition. Thus to Simon Péchi, from this period, we attribute 29 poems that became chants, of which 6 were collected in his *Prayer Book*, as the 16 mentioned above, so together 22, are the translation of Jewish liturgical songs, and the others 7 songs are the free processing of those fragments that were taken from the Jewish tradition (Kohn, 1889, p.251, note 3). In addition to these, we still have 14 Sabbath hymns, which are also from this period. They allude only to the Holy Scripture, from which also translate, but do not know the liturgy and the Jewish tradition, and they allude very little to the circumstances of that time, especially to the situation of Sabbatarianism at that time, which Simon Péchi, where he translated and processed the Jewish liturgy, he could not make it without being visible. This denotes the fact that there were other authors besides Péchi, although it is possible that some of them were also from Péchi's pen. From the 14 hymns, more precisely from the letters at the beginning of the lyrics, only at 7 chants, we can read the author's name. The hymn with a general content (with no. 40) is the creation of Sinka György; a song for the Sabbath (with no. 42, and 35) are the creations

of *Tolnai István* respectively of *Bőkényi János*. Two hymns for the New Year (with no. 37 and 39) were written by *Magyar Péter*; one was written for the feast of humility (with no. 41) by *Gerghli*; the poetic processing of a psalm (with no. 33) indicates the name of *Sándor János*. Of the ones mentioned above, with *Bőkényi János* we have already met in the *Old Book of Sabbathic hymns*. *Tolnai István* in 1615 copied some Sabbatarian books in the locality Kis-Solymos (Șoimoșu Mic), and in 1632 he printed a document addressed to The Faculty of Wittenberg, from which it can be concluded, that probably, he studied there (Kohn, 1889, p.252, note 1-3).

The mysterious *Gerghli* is probably identical with *Szegedi Gergely*, from which we have several translations of Psalms in the *Book of Unitarian Hymns*, which was published around 1600, and *Magyari Péter* is identical with *Mederi Péter*, one of Péchi's countrymen, used to be called „the poet with the crown." The latter one, starting from the time of the *Dej Process*, was a teacher, and in 1640 he was appointed titular at the main desk in Brașov. Probably because of this position he held, he was more cautious in his poems, where he only mentioned his name through initials, but he did not have the courage to make his name clear. His Sabbatarian position is also reinforced by the fact that he named his son *Asarel*, and his daughter *Asnath*, names that are unusual for the culture of that time, Jewish names, respectively names taken from the Old Testament. We don't know anything about *Sinka Győrgy* and *Sándor János* until now (Kohn, 1889, p.252, note 4, p. 253, note 1).

These chants circulated in the hands of the Sabbatarians; and the most zealous of them noted them down in their hymn books, or wrote them on the remaining blank chants in their prayer book. Later those who copied these prayer books took over some chants in the actual text of the prayer book, written in different places, where according to that person's opinion was more appropriate to be intercalated. From here comes the fact that those chants of Péchi that he did not wrote for the *Sabbatarian Prayer Book*, as well as the religious songs of his compatriots, are found in certain Prayer Books of Péchi, especially in the copies that appeared much later. They are regularly found in *The New Book of Sabbatarian Hymns* from the following period and especially in the various manuscripts found in different places.

From the copies of the *New Book of Hymns*, of which the oldest one that came to us is from 1720, we easily recognize those chants, which came into being during this period. The *New Hymn Book* contains a few pieces that arrived there from *Bogathi*'s translation of Psalms, or from the *Unitarian Hymn Book* of *Francis David*'s time (Kohn, 1889, p. 254, note 2). However, beyond this fact, we can easily distinguish between these chats and the songs of Péchi and of his countrymen. For the former ones, in part, the *Sabbatarian Prayer Book* of Péchi is made known, and on the other hand they are betrayed by the distinctive signs mentioned above, and of the latter ones, we can certainly remember that they come from the period about which we discuss here (1621-1638). They cannot be, in any case older, because in *The Old Book*

Of Sabbatarian Hymns they are not found, but they could not be born neither later, because from the linguistic point of view, from the point of view of creation and rhyme it is in harmony with all other Sabbatarian songs of that period. Also, the authors of the lyrics, whose name derives from the letters at the ends of the lyrics, as we know them, lived during this period. On the other hand, after this period (1621-1638) the Sabbatarianism set off as far as creation is concerned, protecting only its poetic creation from before, modifying the old one in some parts, but did not created anything new. After 1638, nothing is created anymore, but are preserved all that Simon Péchi and his collaborators or countrymen wrote, along with the older writings, written before Péchi's writing period. In this period, after 1638, there are no new creations, but there are various works, which seem to have lost their originality and which, both in terms of extension and content, show a real negligence.

The Sabbatarianism in its glory period (1621-1638), rarely makes controversy in its songs and does not use every occasion to prove its true identity and character, or to gain new followers, things that happened in Sabbatarianism after 1638. Prior to 1638, Sabbatarianism was considered a definitive confession, which dealt only with itself, and which developed as Judaism tried to take more and more elements, which it harmonized with its own dogmatic needs. In the Hungarian literature there is nothing compared with this creation activity from the Jewish literature. There is something similar in German; but there the works are of more recent origin, and come exclusively from the pen of some Jews. The translation and poetic processing of the Jewish liturgical songs, to a large extent, was done for the first time by Simon Péchi, who placed the synagogical poetic creation, for the first time on the land of Transylvania, among the Szekler sabbatarians (Newman, 1966, p. 103-106, 113-115; Kohn, 1889, p. 254-255).

Péchi Simon, writer and Hebraist

The works of Péchi, which have been listed before, except for a small part of the political correspondence carried out abroad, are all written in Hungarian. And the Hungarian language used by Péchi is full of teachings regarding the literature and language of the Hungarian population of his period. Péchi reveals us some words, which are outdated today, but which were in circulation at his time. Some words he uses today have a different meaning. Simon Péchi uses in his works many regionalisms from Transylvania (Kohn, 1889, 286; Kohn,1888, p. 567-573).

Simon Péchi was a master of the pen. From his pen came out personal and official letters, messages for national assemblies (Diets), proposals for laws, instructions for foreign ambassadors and for other state dignitaries, orders for the army, memoirs for the political field, hymns and religious prayers. Péchi translated and respectively explained things from the Holy Scripture or from the books taken from later Jewish literature (Dukes, 1844, p. 67-84; Newman, 1966, p. 103-115).

During the most agitated period from his first Chancellery, while he was also dealing with certain negotiations, Simon Péchi wrote *The teachings taken from the Holy Fathers*. After at the end of 1624 he was released from prison, until 1638 when he returns to prison, so within 14 years, Péchi translated and explained the Psalms, wrote his book of prayers and rituals and besides 29 religious poems, also bear the title of author for eight other works smaller or larger. In addition, he continued to write various stories for several trials, in order to re-enter into the possession of some confiscated goods. He wrote in detail about the administration of his estate. His way of writing is clear, energetic and obviously presents his ideas. However, he uses many words. He likes to explain things in two three similar words. Simon Péchi's way of writing is characterized by originality, in which the taste of his era sees a poetic finesse and beauty, especially in his translations, which are highlighted as being valuable. Simon Péchi does not support, or more correctly, does not want to reproduce the compressed and short form of the Hebrew texts. For example, at the beginning of Psalm 43 in this verse, „*How a deer wants (as it cries thirsty) a fountain of water*," the words written in bold italics are the addition of Péchi and similarly he proceeded with other texts. For example, the following thesis taken from the work *Selected pearls*: „*By truth everything remains at its height*, *through lies it is damaged*." (XXXV. 2), at Péchi the text is translated as follows: „*By the truth he builds and strengthens all things; and the lie overturns*, *damages*, *destroys everything*." Only the five books of Moses are translated by him as far as possible word by word, that is, with fidelity, because are regard as the Word of God, whose modification is considered to be a sin (Kohn, 1889, p. 286-288; Koltai, 2011).

On the other hand, it was truly magnificent, his ability to know the rabbinic literature. For the Jewish notions, for which he did not find a correspondent in Hungarian, he resorted to the creation, on a Jewish background, of new words in Hungarian. Simon Péchi is not confined to faithfully rendering Hebrew texts, but almost everywhere intercalates explanations, smaller or larger, for the understanding of his followers, and at other times eliminates whole parts, which according to him, contain theological discussions, which would be difficult to understand for the Szekler Sabbatarians. Simon Péchi does not adopt those parts of works that do not harmonize with the situation and creed of the Sabbatarians, or which recommend religious practices, which for them are unacceptable, or even impracticable. On the other hand, he completes the Hebrew original with explanations that discuss Jewish dogmas or religious practices. In many places Péchi rather processes than translates the Hebrew texts (Cohen, 1982, p. 45; Geiger, 1870, p. 68; Guttmann, 1950, p. 181-193; Lővy, 1907, p. 286-289; Waxman, 1938, p. 81-82; Katona, 1976, p. 15; Klaniczay, 1961, p. 313-315; Klaniczay, 1973, p. 254; Kohn, p. 288, see also notes 1-4).

Conclusions

At that time it was not easy to find a person who translated a so diverse work, respectively to process these works, as Simon Péchi did, and among these works there were some of whose translations other than Péchi`s no one has tried before. *Mille de-abot* of Chajun Jozsef, *Szemag* of Moses-ben Jacob, the work of Izrael ben-Jozsef, *Alnakva* and *Hanhaga* of Aser ben-Jechiel, have not been translated into other forms today, except in the Hungarian translation of Péchi (Kohn, 1889, p. 289; Schurer, 1891, vol., I, p. 124; vol., II, p. 353, vol., III, p. 30; Kohut, 1885). Simon Péchi has translated 5000 pages of specialized literature (Dán, 1987, p. 311). And so we can certainly say that Simon Péchi, not only for the period in which he lived, but also for other times, occupies a place of honor among the non-Jews Hebraists. About him, the rabbi of Budapest, Dr. Kohn Sámuel wrote that: „*Péchi Simon regarding the well-known knowledge of the Hebrew language and literature certainly ranks first among the contemporary Hebraists of his time and occupies a prominent place among the Hebraists of all times*" (Kohn, 1889, p. 289; Dán, 1987, p.207).

Note:

The paper *Sabbatarian Literature from the 17th Century and the Contribution of Simon Pechi* represents a variant in English, extracted from the author's work, published in Romanian, respectively:

ROTARU, Ioan-Gheorghe. *Sabatarienii în contextul vieții transilvane (sec. XVI-XX). Doctrină, cult, organizare. Mănăstirile sabatariene*. Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Vol. III., Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2019, p. 71-152, having a certain connection with other studies published on this topic by the author, respectiROTARU, Ioan-Gheorghe. Literatura primei perioade a sabatarianismului. In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, *Theologia Orthodoxa*. 2008, LIII, nr. 2, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, p. 85-93.

ROTARU, Ioan-Gheorghe. Simon Péchi şi literatura sabatariană scrisă în proză. In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, *Theologia Orthodoxa*. 2010, LV, nr. 1, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, p. 153-165.

Referințe bibliografice:

1. ABELSON, J. *The Immanence of God in Rabbinical Literature*. London, Macmillan, 1912.
2. DÁN, Róbert. *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987.
3. DUKES, Leopold. *Rabbinische Blumenlese*. Leipzig, Verlag, Hahn'sche Verlagsbuchh, 1844.
4. GEIGER, Abraham. *Judaism and its History*. New York, Bloch Pub., 1911.
5. GEIGER, Ludwig. *Das Studium der Hebräischen Sprache in Deutschland*. Breslau, Schletter sche Buchhandlung, 1870.
6. GOLDIN, Judah. *The Living Talmud: The Wisdom of the Fathers*. New York, Limited Editions Club, 1960.

7. GUTTMANN, J.A. Tractate Aboth: its place in Rabbinic literature. In: *Jewish Quarterly Review*. 1950, XLI, p. 181-193.
8. KATONA, Imre. *A hában kerámia Magyarországon*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1976.
9. KLANICZAY, Tibor. *A múlt nagy korszakai*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973.
10. KLANICZAY, Tibor. *Reneszánsz és barokk*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó**,** 1961.
11. KOHN, Sámuel. *A szombatosok. Történetűk, dogmatikájuk és irodalmuk*. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1889.
12. KOHN, Sámuel. *A zsidók története Magyarországon. A legrégibb időktől a mohácsi vészig*. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1884.
13. KOHN, Sámuel. *A Zsidók Története Magyarországon. First part of a history of the Jews in Hungary*. Budapest, 1884.
14. KOHN, Sámuel. Egy kiadatlan irodalom föl nem használt magyar nyelvkincsei. In: *Magyar Nyelvőr*. 1888, XVII, p. 567-573.
15. KOHUT, Alexander. *The Ethics of the Fathers*. New York, Publication Office of „the American Hebrew", 1885.
16. KOLTAI, Kornélia. *Péchi Simon kiadatlan Biblia-fordítása (1634)*. Budapest, (M.T.A.), Judaisztikai Kutatóközpont, 2011.
17. LŐVY, Ferencz. Egy lap Péchi Simon Qohelet-forditásából. In: *Magyar Zsidó Szemle*. 1907, XXV, p. 286-289.
18. NEWMAN, Louis Israel. *Jewish Influence on Christian Reform Movements*. 2nd ed., New York, 1966.
19. ROTARU, Ioan-Gheorghe. Literatura primei perioade a sabatarianismului. In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, *Theologia Orthodoxa*. 2008, LIII, nr. 2, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, p. 85-93.
20. ROTARU, Ioan-Gheorghe. *Sabatarienii în contextul vieții transilvane (sec. XVI-XX). Doctrină, cult, organizare. Mănăstirile sabatariene*. Ediția a II-a revăzută şi adăugită, Vol. III., Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2019.
21. ROTARU, Ioan-Gheorghe. Simon Péchi şi literatura sabatariană scrisă în proză. In: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, *Theologia Orthodoxa*. 2010, LV, nr. 1, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, p. 153-165.
22. SCHÜRER, Emil. *A History of the Jewish People in the Time of Jesus Christ*. vol., I, II, III, New York, Charles Scribner's Sons, 1891.
23. SZÁVAI, Géza. *Ierusalimul Secuiesc*. Budapest, PONT Kiadó, 2008.
24. SZÁVAI, Géza. *Székely Jeruzsálem*. Budapest, PONT Kiadó, 2001.
25. TAYLOR, Charles. *Sayings of the Jewish Father*. 2 nd.ed., New York, Ktav, 1969.
26. WAXMAN, Meyer. *A History of Jewish Literature*. vol. I, New York, Bloch publishing co., 1938.

CZU:81’25
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.39

TRADUCEREA ÎN VIZIUNEA LINGVISTICII INTEGRALE

Angela SAVIN-ZGARDAN
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Viziunea traducerii este privită prin prisma lingvisticii integrale a lui Eugeniu Coșeriu, care vine cu argumente în favoarea unei lingvistici a celor trei niveluri ale limbii înțelese ca trepte ale cunoașterii lingvistice: lingvistica limbii, a vorbirii și a textului. În articolul de față se face o analiză a fidelității traducerii versus temporalitatea în baza unei monografii recent apărute, consacrate traducerii.*
Cuvinte-cheie**:** *lingvistica integrală, sens, pragmatică, traducere, limbă, vorbire, text.*

Abstract. *Eugeniu Coseriu’s vision of translation is seen through the prism of integral linguistics, which comes with arguments in favor of linguistics of three language levels understood as stages of linguistic knowledge: the linguistics of language, speech and text. This article analyzes the fidelity of the translation versus the temporality based on a recently published monograph, dedicated to translation.*
Keywords**:** *integral linguistics, meaning, pragmatics, translation, language, speech, text.*

Fidelitatea sau infidelitatea traducerii , în viziunea contemporană, cere de la traducător competențe de nivel gnoseologic și ontologic care se referă la diverse ramuri ale lingvisticii. Un traducător bun, la ora actuală, trebuie să fie competent cu privire la echivalența sau non-echivalența, sinonimia sau non-sinonimia faptelor glotice la nivelul limbii, la cel al vorbirii sau la cel al discursului. În această ordine de idei, vom aborda acest subiect, reflectat în monografia doamnei Irina Breahnă *O abordare traductologică a calculului inferențelor direcționale* (*în baza unui studiu experimental*). (Chișinău: CEP USM, 2021. 273 p.)

În lucrarea de față, în mod just, este delimitat obiectul de studiu, făcându-se o demarcare între diferite niveluri ale limbii și anume: problematica sensului care este centrală pentru lingvistica modernă – nivelul limbii; determinarea locului și modului prin care sensul este generat, reconceptualizarea idiomului din instrument de codificare în instrument de reprezentare și de comunicare – nivelul vorbirii, utilizarea diverselor modele de enunțuri, utilizând gramatica generativ-transformațională, plasându-le într-un șir conceptual – nivelul vorbirii și al discursului. Astfel, autoarea Irina Breahnă în studiul dumisale aplică concepția de lingvistică integrală ce îi aparține marelui lingvist Eugeniu Coșeriu.

Teoria pertinenței (TP) propune principiul pertinenței drept instrument regulator al comunicării verbale, reușind să explice cum oamenii comunică, dar și de ce comunicarea umană se soldează uneori cu eșec. TP relevă importanța proceselor de contextualizare în derivarea sensului.

În monografia dată este aplicat Modelul Inferențelor Direcționale (MID) pentru limba română. Acest procedeu de lucru a fost elaborat de „Grupul de cercetare privind referința temporală" de la Universitatea din Geneva, sub conducerea lui J. Moeschler. Folosind acest instrumentar de lucru, autoarea a formalizat rezultatele obținute în cadrul unei subunități de traducere direcțională. În urma acestei investigații s-au constatat anumite tendințe și realizări cu privire la aoristizarea perfectului compus în română și valoarea de inversiune temporală obținută cu ajutorul lui. De asemenea, rezultatele obținute în domeniul traducerii au permis propunerea unui model teoretic al subunității de traducere direcțională (sUTd). TP s-a dovedit a fi un cadru teoretic cu valoare descriptivă și explicativă, iar *Modelul Inferențelor Direcționale* (MID) a oferit instrumentarul și metalimbajul necesar pentru tratarea subiectelor particulare legate de temporalitate. Au fost demonstrate experimental prevederile MID, ceea ce a condus la clarificarea particularităților calculului inferențial direcțional în limba română, creând baza teoretică pentru formalizarea unui model de subunitate de traducere direcțională. În prezentul studiu a fost validat pe cale experimentală Modelul Inferențelor Direcționale pe materialul limbii române și determinarea particularităților generate de calculul inferențelor direcționale în această limbă. Autoarea plasează calculul inferențial în aplicarea traductologică, prin formalizarea unei subunități de traducere direcțională.

De asemenea, în cercetarea de față este identificată categoria temporalității, modalitatea de elaborare a MID, în ce măsură pragmatica postgriceeană și TP au contribuit la fundamentarea sa teoretică, desfășurarea celor două etape de validare experimentală a MID, determinarea modelului teoretic de subunitate de traducere direcțională (sUTd) și trăsăturile fundamentale ale ei.

Noi, făcând trimitere la lingvistica integrală a lui Coșeriu, nu putem să nu menționăm că în toată canavaua tezei găsim repere ce fac trimitere la conceptul dat. De pildă, la formularea ipotezelor, autoarea abordează problematica *limbii*, reflectată în gramatica funcțională, reiterând că – sUTd constituie un proces inferențial specializat, subordonat ierarhic procesului inferențial general care produce forma propozițională a enunțului;

– problematica *vorbirii*, reflectată în gramatica generativ-transformațională, o putem referi la calculul inferenței direcționale care are loc în timpul procesului de traducere; la greșeala de traducere; la mecanismul fundamental al sUTd de funcționare care este în esență inferențial, de natură pragmatică;

– problematica *lingvisticii cognitive* se aplică la sUTd care este un concept universal transglotic, deoarece conținutul său poate fi definit în termeni de informații procedurale și conceptuale purtătoare de trăsături direcționale.

Conform teoriei lui Eugeniu Coșeriu, funcția semnificativă, adică semnul, semnificația limbii e cea primordială. Pe când, după R. Jacobson, limba e pragmatică, e cod și autoarea prezentului studiu se află pe poziția de interferență între teoria lui Jacobson și cea a lui Coșeriu. Coșeriu îl contrazice pe Jacobson, afirmând că limba nu e cod, ci e concept, care e tipic omului, doar el implică semnificație în redarea informației. Coșeriu, situându-se pe poziția lui Humbold, afirmă că limbajul are funcție creatoare, de instituire a semnificației, fiecare limbă având semnificația sa. Eugeniu Coșeriu vine cu argumente pentru cele trei niveluri ale limbii ca trepte ale cunoașterii lingvistice: limbă, vorbire și text (Coșeriu, 2013, p. 70-79)

Ceea ce observăm în prezenta teză este că MID operează atât cu codul, oferind anumite modele structural-semantice, dar și cu semnificația, la nivel de limbă, dar și cu sensul, la nivelul vorbirii, realizate prin diverse modele ale frazemelor. De asemenea, în prezentul studiu se propune o serie de termeni pentru domeniul investigat al lingvisticii care sunt fie traduși, fie actualizați, fie adaptați la structura limbii române.

Autoarea face o sinteză a problemelor care au definit domeniul temporalității în limbă, o categorie filosofică și lingvistică vastă ce incorporează atât diverse teorii, cât și multe aspecte ale manifestării sale. Una din aceste manifestări ar fi aspectul în sensul mai îngust și aspectualitatea, în sensul mai larg. Limba română nu are categoria gramaticală a aspectului, deoarece nu deține instrumentele gramaticale care ar asigura exprimarea ei în limba română, așa cum a fost în latină sau cum este în limbile preponderent sintetice ca cele slave, de pildă. Însă româna acoperă necesitatea de exprimare a acestei categorii gramaticale prin categoriile lexico-gramaticale ale modurilor desfășurării acțiunii – Aktionsart și ale Terminativității : Aterminativității ce sunt expresia aspectualității în limbă. MID vine, într-un fel, să suplinească și această necesitate de redare a aspectualității în română prin desemnarea unor acțiuni ce au ajuns la punctul final de desfășurarea a lor (perfectul compus, mai mult ca perfectul) sau prin modalitatea de încheiere bruscă a acțiunii (uneori perfectul simplu + semantica verbului), dar și prin consecutivitatea desfășurării diferitor acțiuni.

Prezenta monografie descrie premisele elaborării MID din interiorul paradigmei definite de TP și stabilește metodologia care servește la desfășurarea experimentală și la fundamentarea principiilor de interpretare a datelor empirice, precum și la formularea criteriilor de validare a ipotezelor experimentale și teoretice. TP concepe comunicarea prin intermediul codului lingvistic drept un proces nonautonom, subordonat procesului inferențial. Procesul inferențial, pe de altă parte, este autonom. Comunicarea prin cod este lingvistică, semnalele acustice sau grafice fiind utilizate pentru a comunica reprezentări semantice.

Dacă e să revenim la teoria lui R. Jacobson care afirma că limba e pragmatică, că e cod și la afirmația lui Coșeriu că finalitatea limbii e semnificația și nu codul (Coșeriu, 2009, p. 114), putem conchide că autoarea

a găsit calea de mijloc care ar îmbina ambele teorii. MID care ar putea juca rolul codului, pe de o parte, și semnificația multiplelor modele de traducere ce țin de gramatica funcțională, dar și de cea generativ-transformațională, pe de altă parte, ar putea crea o înțelegere de ansamblu în soluționarea aspectelor traductologice, pe care și le propune monografia de față.

În lucrarea de față se descrie cum s-a realizat elaborarea și validarea MID în baza limbii franceze, precum și implicațiile teoretice ale MID pentru determinarea dinamicii temporale în limba respectivă. Este prezentată structura ierarhizată a modelului și diversele sale componente. Sunt identificate etapele necesare pentru revalidarea MID și determinarea modului în care calculul inferențial se produce în limba română. Abordarea problemelor enumerate supra nu pot fi soluționate fără apelarea, din nou, la lingvistica integrală a lui Coșeriu, aniversarea a 100 de ani de la a cărui naștere o sărbătorim în acest an. Astfel, când autoarea afirmă că „postulatul inițial al MID, bazat pe previziunile TP, este că inferențele direcționale sunt rezultatul combinării informațiilor contextuale cu informațiile lingvistice", apelăm în acest caz la gramatica funcțională și la lingvistica discursului, iar când se afirmă că „MID operează cu informația lingvistică care codifică concepte și informația lingvistică care codifică proceduri", apelăm la lingvistica cognitivă și la lingvistica vorbirii.

În cazul construirii itemilor experimentali, s-a presupus că cele trei tipuri de informație: conceptuală (predicatele), procedurală morfologică (timpurile) și procedurală propozițională (conectorii), au fost supuse unui șir de variații în baza construcției prototipice e1-e2. Au fost obținute 12 configurații (în baza unei secvențe) de modele transformaționale, constând din două enunțuri. Dacă e să analizăm din punctul de vedere al nivelului vorbirii, aceste variante pot fi sinonimice, dar nu sunt sinonimice la nivelul limbii. De ex., configurați 1 și 2; 3 și 4; 7 și 11; 8 și 12: **1.** *Anca scăpă paharul din mână*. *Paharul se sparse*. **2.** *Anca scăpă paharul din mână*. *Paharul se spărsese*;

Sau ***3.*** *Paharul se sparse*. *Anca îl scăpă din mână*. **4.** *Paharul se sparse*. *Anca îl scăpase din mână*.

Sau 8. *Paharul se sparse pentru că Anca îl scăpă din mână*. **12.** *Paharul se sparse pentru că Anca îl scăpase din mână*.

În traducere avem de a face cu *denominarea* care se referă la vorbire, cu *semnificați*a, când conținutul este determinat de o limbă concretă și cu *sensul*, când un conținut concret este exprimat într-un anume text, dar poate exista și fără ele. Exemplele de mai sus, prezentate în cupluri, corespund unei singure denominări, însă nu corespund unei și aceleași semnificații. În astfel de cazuri traducerea depinde de competența lingvistică și experiența traducătorului. Dacă e să ne referim la gramatica vorbirii, cea generativ-transformațională, pildele menționate supra *Anca a scăpat paharul din mână*. *Paharul se spărsese*. *– Anca a scăpat paharul din mână și paharul se spărsese*. *– Paharul s-a spart pentru că Anca îl scăpase din mână*. corespund unei singuri denominări. Ele sunt „sinonime" și pot fi înlocuite între ele în vorbire, deoarece vorbirea se referă la denominare, iar denominarea nu se referă la

o anumită limbă concretă. În acest caz vorbim de o gramatică a vorbirii şi nu de una a limbii. De facto aceste enunțuri nu sunt sinonimice din punctul de vedere al limbii, deoarece au diverse semnificații. Echivalența lor se află în afara nivelului limbii, la nivelul vorbirii. În gramatica structural-funcțională care deservește limba se ia în calcul distincția între enunțuri în limbi concrete, nu echivalența enunțurilor. Această gramatică aplică generalități de folosire a formei, adică stabilește funcțiile limbilor concrete. (Coșeriu, 1993, p. 67). Un traducător ar trebui să fie instruit la nivel de Licență și Masterat în asemenea subtilități,

În concluziile monografiei sunt clarificate particularităților calculului inferențial direcțional în limba română, creând baza teoretică pentru formalizarea unui model de subunitate de traducere direcțională. Astfel, venim cu convingerea că o traducere calificată poate fi realizată doar de traducători cu o solidă pregătire la nivel gnoseologic, în special cu referire la Lingvistica integrală a lui Coșeriu.

Referințe bibliografice:

1. Coşeriu, Eugen. *Lingvistica*: *starea ei actuală*. Revista de lingvistică şi ştiinţă literară, 1993.

2. Coşeriu, Eugeniu. *Omul şi limbajul său*. Iaşi: Editura Universităţii „A.I. Cuza”, 2009.

3. Coşeriu, Eugeniu. Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului. Iaşi: Editura Universităţii „A.I. Cuza”, 2013.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea ştiinţifică a patrimoniului lingvistic naţional în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:821.135.1-1(478).09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.40

POEZIA VIEREANĂ PENTRU COPII: DE LA PRECEPTELE DOGMATICE LA LIBERTATEA CREAȚIEI

Cristian SERDEȘNIUC
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC

Rezumat. *Grigore Vieru este un nume de referință în poezia românească (din Basarabia) despre limbă maternă, vatră străbună și frumusețea universului înconjurător, care a resimțit pe deplin gustul amar al discordiei instigată de regimul sovietic comunist. Cultivând într-o poezie senină și netulburată cele mai majore teme ale universalității, eschivându-se de la dogmatica proletcultistă, Grigore Vieru așază în capul mesei mirajul lumii copilărești și însăși imaginea serafică a copilului. Incompatibilă preferințelor și tiparelor ideologice, poezia viereană pentru copii a căutat să readucă literatura română basarabeană în albia literaturii române de dincolo de Prut. Poetul renunță la didacticism și cultivă o cultură a încrederii, reușind să recupereze esteticul și lirismul într-o perioadă a interdicțiilor și a imposibilului.*

***Cuvinte-cheie*:** *Poezie viereană, regim sovietic, literatură basarabeană, lirism, principiu estetic, copil, copilărie.*

Abstract. *Grigore Vieru is a reference name in Romanian poetry from Bessarabia about mother tongue, ancestral hearth and the beauty of the surrounding universe, who fully felt the bitter taste of discord instigated by the communist regime. Cultivating in a serene and undisturbed poetry the major themes of universality, avoiding the proletarian dogmatics, Grigore Vieru places at the head of the table the mirage of the childish world and the very seraphic image of the child. Incompatible with ideological preferences and patterns, the Vierean poetry for children sought to bring Romanian literature from Bessarabia back to the bed of Romanian literature across the Prut. The poet renounces didacticism and cultivates a culture of trust, managing to recover aesthetics and lyricism in a period of prohibitions and the impossible.*

***Keywords*:** *Vierean poetry, soviet regime, bessarabian literature, lyricism, aesthetic principle, child, childhood.*

Grigore Vieru poate fi considerat pe deplin un poet al rezistenței și opunerii împotriva unui macroregim sovietic furibund, care a marcat feroce întreaga ființă națională a neamului nostru. Consecințele proletcultismului și a propagandei moscovite de după cel de-al doilea Război Mondial a lăsat o amprentă cicatrizantă în toate domeniile social-culturale, inclusiv în literatură.

Începutul „erei” staliniste în Basarabia a însemnat, de fapt, începutul unei ideologizări mutilatoare, menite să propagandeze acut concepțiile bolșevice și să impună canonic unele precepte dogmatice în societate. Respingerea ahtiată a credinței în Dumnezeu și a sevelor folclorice; îndepărtarea omului de sorgintele strămoșesc; proclamarea și autoproclamarea unor fețe de partid ca adevărați „eroi ai neamului”; impunerea riguroasă a limbii ruse, a scrisului chirilic și inventarea limbii moldovenești; controlul stringent asupra gândirii poporului, precum și introducere unei cenzuri aspre asupra creației literare, sunt doar câteva din condițiile prioritare pentru care a optat sistemul sovietic comunist. În mărturisirile lui Ion Ciocanu aflăm că totul era subordonat ideologiei staliniste, iar oamenii erau îndemnați la o vigilență bolșevică și la luptă ideologică „fără de compromis” (Ciocanu, 1998, p. 9). Comparativ cu alte țări ale URSS, problema comunismului în țara noastră este resimțită mai dureros. Criticii și istoricii vorbesc despre plăcerea totalitarismului de a dezrădăcina filonul străbun și de a înăbuși limba română, cea care este vorbită pe teritoriul Republicii Moldova și pe celălalt mal al Prutului, adică în România. Autoritățile sovietice au depus mari eforturi, uneori acerbe și irațională, pentru a reconceptualiza obârșia noastră etnică și limba maternă vorbită. Neaderenții și nesusținătorii ideilor propagandiste canonic impuse erau excluși, dezapreciați, demoralizați, persecutați sau își sfârșeau cumplit viața. Regimul ideologic nu avea menirea să promoveze valorile spiritualității neamului sau să scoată în evidență inteligența vădită a personalităților din țară, ci să inhibeze și să stagneze procesul de dezvoltare cultural-spirituală și să reeduce o nouă gândire: elogierea comunismului și glorificarea figurilor partinice.

Subjugarea regimului stalinist a contribuit masiv la stagnarea culturii și la primitivitatea literaturii. Limitarea literaturii a însemnat privarea acesteia de o condiție lingvistică și estetică firească, totodată îndepărtarea ei de arealul mioritic. Literatura devine în mare parte o publicitate rudimentară menită să incite spiritele la demagogie și unitate partinică. Scriitorul basarabean s-a conformat parțial unor cerințe, fie din frică sau din amenințările iminente, însă a încercat mereu să se eschiveze de la aceste principii dogmatice și să se reîntoarcă la tradiție și folclor. După Mihai Cimpoi, literatura basarabeană, ruptă abuziv de contextul literaturii române, a trebuit să fie pe cont propriu *o literatură* și încă o literatură *națională* (Cimpoi, 2003, p. 229).

Pentru literatura basarabeană a fost important să-și păstreze ființa națională, legătura organică cu sevele strămoșești, totodată să cultive în om frumosul și armonia pentru universul înconjurător. În ciuda tuturor restricțiilor și a represiunilor impuse, liricul supraviețuiește în profunzimea cuvântului grație evenimentelor cruciale ce au marcat literații. Generația cincizeciștilor, în special a șaizeciștilor, au transpus în creațiilor lor mărturii uluitoare la care au fost martori oculari, adică momente autobiografice. De un puternic impact emoțional și psihologic este creația scriitorilor și a poeților copii pe acele timpuri, generație numită de Mihai Cimpoi „Copiii

anilor treizeci". Această pleiadă de scriitori, numită și cea a șaizeciștilor, exponentul căreia este Grigore Vieru, a avut un rol considerabil în procesul de revigorare literară a literaturii române basarabene. Din această generație fac parte: Grigore Vieru, Liviu Damian, Serafim Saka, Pavel Boțu, Mihail Ion Ciubotaru, Anatol Codru, Vitalie Manolescu-Tulnic, Andrei Strâmbeanu, Gheorghe Vodă, Vlad Ioviță, Vladimir Beșleagă, Ion Vatamanu, Victor Teleucă, Gheorghe Malarciuc, Petru Cărare, Arhip Ciubotaru, Anatol Ciocanu, Ion Gheorghiță, Petru Dudnic, Iacob Burghiu, Dumitru Matcovschi, Nicolae Esenescu, Lidia Istrati, Emil Loteanu, Lucia Purice, Vlad Zbârciog ș.a. Exegetul Mihai Cimpoi constată faptul că reprezentanții generației '60 cultivă o religie a sincerității, mitizând ceea ce este sacru și demitizând ceea ce ține de profan, urât și imediat (ibidem, p. 279).

Grigore Vieru, poetul reprezentativ al generației „Copiii anilor treizeci", nume de referință în poezia românească basarabeană despre limbă maternă, vatră străbună și graiul strămoșesc, a resimțit pe deplin gustul amar al discordiei instigată de regimul sovietic comunist. Poetul mărturisește în nenumărate rânduri momentele cumplite ce au lăsat o amprentă cutremurătoare în istoria basarabenilor: ororile războiului, deportările staliniste, învrăjbirea între popoare, persecuțiile asupra țăranilor, asuprirea credinței, interzicerea dreptului la limbă, măsuri ce au urmărit un singur scop: dezumanizarea societății. Aceste momente autobiografice, individuale sau colective, își găsesc loc ales în poezia lui Grigore Vieru „Vreme-ncrâncenată…/ Și plecam de-acasă/ Spre altfel de iarbă,/ Spre altfel de coasă.// Pe fața femeii – / Lacrimă ce doare,/ Doamne, ca un creier/ De privighetoare." (Război); „A fost război./ Ecoul lui/ Și-acum mai este viu." (Cămășile); „Măream tăcerea/ Până când în căpița de paie/ Auzeam cum respiră spionii…" (Ocheanul); „Am văzut văduve tinere/ După război/ Venind de la câmp/ Cu pâinea-n șervet neatinsă,/ Ca să nu fie singure." (Și pâinea) ș.a.

Pe de altă parte, Grigore Vieru a debutat într-o plachetă de versuri pentru copii („Alarma", 1957) apărută cu grafie chirilică, o dovadă evidentă a tentațiilor moscovite de constrângere a limbii române și a scrisului latin, condiție esențială a regimului URSS. Acuzat de nenumărate rânduri de organele sovietice, că s-ar eschiva de așa-zisele modele literare „moldovenești" promovate cu atâta fast și ardoare, Grigore Vieru a întâmpinat anevoioase impedimente în activitatea de publicare. Totuși, grație simplității și accesibilității creației sale, poeziile pentru copii i-au adus întotdeauna o popularitate crescândă în rândul cititorului de toate vârstele. Din dorința arzătoare pentru reîntoarcerea omului în cadrul naturii și a valorilor strămoșești, Grigore Vieru își propune prin intermediul creației sale să reeduce o *nouă* generație. Peste ani, Fănuș Băileșteanu menționează că activitatea literară, politică și educativă a făcut din Grigore Vieru una dintre cele mai puternice personalități luptătoare pentru drepturile omului în Republica Moldova (Băileșteanu, 1995, p. 9). Deși a scris nenumărate versuri

despre copil și copilărie, în special despre mama, poetul întotdeauna a fost un glas colectiv al disperării neamului. Mihai Cimpoi mărturisește faptul că Grigore Vieru dramatizează nefericirea de a fi un poet al unui „secol grăbit", al unei basarabii terorizate de istorie și al unui spațiu românesc neîntreg și marcat de dihonii, de neuitarea dintre români (Cimpoi, Vidrașcu, Zbârciog, 2005, p. 665).

Criticul literar Aureliu Goci accentuează faptul că poezia lui Grigore Vieru este deosebită de celelalte. Nu pentru că a produs dezghețul în literatura română basarabeană, la începutul anilor '60, nu pentru că s-a identificat cu un mare propovăduitor al adevărului într-o perioadă istorică deloc ușoară, dar pentru că poetul a resacralizat valorile autentice și perene (ibidem, p. 665). Poezia lui Grigore Vieru și-a păstrat peste ani prospețimea și suavitatea cuvântului. Este vorba despre iubirea puerilă – o categorie estetică fundamentală caracteristică registrului poetic vierean.

Indiscutabil, poezia viereană pentru copii este plăsmuită după modelul eminescian: miniaturalul, descrierea pitorescului, confesiunea intimă între eul liric și universul naturii, plasticitatea versurilor, umanizarea codrului și a dorului. Grigore Vieru îl cunoaște pe Eminescu la o vârstă târzie, fiind deja student, pentru că Eminescu era un poet interzis în Basarabia Sovietică. Programele școlare sovietice își propuneau să educe copiii în spirit comunist, să li se formele elevilor principii și valori comuniste, să aibă dragoste aprigă pentru munca și patria socialistă – lucruri total distanțate de idealul educațional mondial. Pentru pedagogi erau elaborate diverse auxiliare despre modul în care ar trebui să abordeze copilul și în ce direcție să dezvolte personalitatea acestuia („În ajutorul învățământului de partid. M. I. Kalinin. 1966). Autoritățile sovietice ordonau angajaților din domeniul culturii și al educației să îmbărbăteze sentimentul de patriotism socialist și să le formeze elevilor o mândrie față de acest regim. În plus, se considera o onoare să treci din rândurile octombreilor în cele ale pionerilor, apoi în comsomol. Propaganda sovietică socialistă răspândea în societate promițător faptul că în URSS sunt cei mai fericiți oameni, adică se trăiește cel mai bine, chiar dacă oamenii nu cunoșteau nimic despre alte țări. Un alt instrument propagandist al socialismului sovietic erau pliantele, afișele și gazetele de perete care promovau activismul civic comunist.

În lucrarea cercetătorului Petru Negură descoperim că autoritățile autoproclamate ale USRR au inventat diverse mituri mobilizatoare pentru cetățenii basarabeni, precum că omul comunist este „omul viitorului". Crearea acestor mituri înșelătoare erau puse pe seama scriitorilor. În mica republică sovietică scriitorii își consacrau operele exclusiv muncii și muncitorilor agricoli. Orice abatere a scriitorilor de la aceste norme canonice era denunțată imediat organelor sovietice, pentru care primeau pedepse opresive (Negură, 2014, p. 106). În condițiile în care totul se afla sub pana controlului riguros, editarea unor cărți era dictată de respectarea unor condiții indiscutabile.

În acest mod apare și „Alarma” lui Grigore Vieru la Editura „Școala Sovietică” (Chișinău, 1957). Placheta apare sub tiparele slavonești, iar în cărțulie își găsesc locul unele poezii ușor didacticiste, aluzive, consacrate viziunilor totalitare. Acuzat dur de unii critici literari, pentru accederea ușoară în albia partinică, poetul nici pe departe nu s-a conformat doctrinelor comuniste, or’ aceasta este unica condiție pentru a-i fi publicată cartea. Poeziile sale surprinzătoare au trezit micilor cititori un adevărat șoc emoțional. Pentru prima oară, după jumătate de secol de literatură „plictisitoare”, Grigore Vieru produce o adevărată revoluție literară în literatura basarabeană postbelică. Copilul este ademenit de mirajul jocului universului necuvântătoarelor. Animalele domestice, care-i sunt mereu alături, îl îndeamnă pe micul cititor la o prietenie fidelă. Culorile aprinse, tablourile zugrăvite și îndemnul prielnice spre explorarea cadrului naturii sunt elemente noi pentru poezia șaizecistă, lucruri pe care Grigore Vieru le plăsmuiește cu multă ardoare („Peste câmp în sat se lasă/ Înserarea răcoroasă./ Sus pe cer senin, ia cată,/ Stele ard sau licurici?/ Iată-s stele,/ Stele mici!/ Se aprind și bat de-odată/ Drept în lac.” În amurg).

Nu putem omite poeziile – pilde, care-și au un loc aparte în registrul poetic vierean dedicat copiilor. Prin intermediul acestor istorioare poetul îi îndeamnă pe copii spre bunele maniere. În poezioara „Muscoii” poetul dezaprobă lenea și trândăvia: „Vezi ce proști și ce năuci! –/ Ei gândeau, că mierea toată/ Stă cumva pe flori de-a gata…/ S-o mănânci și să te duci”. Indolența și trândăvia sunt intolerate de poet și în poezia „Un muscoi tontoroi din odaie pe la noi”. Poetul îl îndeamnă pe copil să fie responsabil, cinstit și sârguincios.

Creația lui Grigore Vieru a contribuit substanțial la dezvoltarea armonioasă a personalității copilului. Criticul și istoricul literar Răzvan Voncu apreciază lucrările lui Grigore Vieru ca de o mare valoare, în mod special „Albinuța”. În viziunea sa, „Albinuța” este o carte atât de frumoasă și curată încât impresionează și un adult. Este nu numai o carte destinată copilăriei, ci și o carte care te face să plonjezi, pe dată, în universul copilăriei, univers pe care Vieru îl intuiește cu multă sensibilitate (Cimpoi, Vidrașcu, Zbârciog, 2005, p. 669). Grigore Vieru a fost un pedagog iscusit, a cunoscut mijloacele de pătrundere în inocența puerilă, fapt pentru care a știut să scrie cele mai impresionante versuri, cântece și ghicitori pentru copii. Această excursie misterioasă pe care Vieru le-o face micilor cititori este ghidată de invitația mirifică în tainele jocului, iar prin joc – spre cunoaștere de sine și a mediului înconjurător.

Cultivând într-o poezie senină și netulburată cele mai majore teme ale universalității, Grigore Vieru așază în capul mesei universul paradiziac al copilăriei. În viziunea poetului, copilăria este locul căutării de sine, mama, dorul, casa părintească, glia, limba maternă, codrul și izvorul. Aflat în maturitatea deplină a ființei sale, poetul caută stăruitor reîntoarcerea în universul pierdut al copilăriei. După Mihai Cimpoi, Grigore Vieru

reactualizează și dă un farmec original motivului universal al copilăriei, concepute ca axis spiritual, ca tărâm al primordiilor și jocului recreator de lume, ca paradis recuperat, nealterat de „secolul grăbit", al candorilor și frăgezimilor (Cimpoi, 1997, p. 194).

Incompatibilă preferințelor și tiparelor ideologice, poezia viereană pentru copii a căutat să readucă literatura română basarabeană în albia literaturii române de dincolo de Prut. Copilul vierean și-a propus să renunțe la scandări și lozinci socialiste, preferând apropierea de universul edenic al naturii. Pentru a-l împrieteni cu ușurință pe micul cititor cu poezia sa, Grigore Vieru apelează de a varietate de tehnici poetice, evitând sub nicio formă didacticismul. Considerăm creația viereană pe deplin educativă, însă nu didacticistă. Grigore Vieru își propune să renunțe la ordine și dispoziții puse pe seama copilului. El vrea să-i arate partea cea bună a vieții, ca descoperind misterele universului înconjurător, micul cititor să-și poată forma individual judecata de valoare și să înțeleagă ce este bine și ce este rău. Poetul nu vrea să-i impună micului cititor prejudecăți și viziuni particulare, ci să-l ghideze spre redescoperirea marilor rosturi umane. În felul acesta, poezia viereană pentru copii se identifică cu mici istorioare alegorice, în care copilul învață de la soare, de la furnici și albinuțe, de la flori și de la melci, de la pui de rândunică, dar învață cum să conviețuiască în armonie cu natura-mamă. O orientare didactică poate fi intuită sub aspectul lingvistic, pentru că Grigore Vieru dintotdeauna a căutat cum să-l învețe pe copil să scrie și să vorbească corect: „Noi, copiii cei mai mici/ Scriem cu toți înștiințare,/ Scriem așa: „În sat, aici,/ Pînă de toamna friguroasă,/ Nu-s copiii pe acasă.// Dacă cineva ne-ntreabă,/ Cum vreo treabă/ De ne caută,/ Scriem citeț pe trei hârtii,/ Ca să vadă fiecare:/ „Satul nostru. Strada mare./ Grădinița de copii" (Înștiințare).

Având în vedere faptul că poezia lui Grigore Vieru pentru copii promovează bunele maniere școlărești, poetul de nenumărate rânduri a fost apreciat înalt de autoritățile din țară și de peste hotare. În anul 1974, în cadrul unei conferințe științifice unionale desfășurate la Chișinău, Alexandru Ovcearenco, profesor și reputat savant rus, apreciază înalt unele poezii vierene. Referindu-se la poezia „Formular", oaspetele evenimentului apreciază faptul că poezia viereană nu numai că e purtătoarea unui dramatism intern, dar e și învăluită de un farmec poetic autentic (Dolgan, 1984, p. 5). Poezia viereană pentru copii, în special cea despre mama, a fost tradusă în limba rusă în mai multe țări ale URSS. A fost apreciat de numeroase voci de epocă din Finlanda, Letonia, Suedia ș.a. Criticul literar Mihail Dolgan consemnează că popularitatea creației vierene s-a datorat mult îndeosebi ființei sale, pentru că poetul se identifica tot mai mult cu ceea ce înseamnă iubire. În viziunea sa, Grigore Vieru este sufletul acelor pentru care scrie și despre care scrie (ibidem, p. 6).

Poezia viereană pentru copii s-a născut din singurătatea poetului, în nopțile ploioase, reci și singuratice, în clipele când copilul rămânea singur acasă, în momentul în care mama era plecată în câmp, iar el o aștepta cu nerăbdare să revină acasă. După cum mărturisește Grigore Vieru, poeziile sale s-au născut și pornesc din copilărie (Vieru, 1989, p. 5). Greutățile la care copilul vierean a fost martor ocular își regăsesc rostul în substratul unor note patetice de sentimentalism și nostalgie după un trecut dureros îndepărtat. Poetul nu ezită să descrie fascinația locurilor unde a copilărit, nici pe o clipă nedespărțindu-se de pământurile natale.

Însă primele încercări de a se publica datează din anul 1954, pe când debutul editorial are loc în anul 1957. În 1954 Grigore Vieru publică câteva versuri în revista „Scânteia leninistă". Cercetătorul Adrian Dolhi se pronunța despre această revistă că ar promova în mod pretențios sloganele comunismului sovietic. În această revistă se regăseau numeroase poezii și povestioare cu pionieri, care reprezentau modele de urmat pentru cei din RSS Moldovenească (Dolghi, 2020, p. 15). După constatările lui Dolghi, revista „Scânteia leninistă" promova în statul sovietic așa-zisul mit al copilăriei fericite. Era considerat unul din instrumentele de manipulare ideologică și de modelare a conștiinței umane, pe lângă organizațiile obștești de copii (octombrei), tabere de odihnă, case și palate ale pionerilor, ziare și reviste, cursuri de pregătire a conducătorilor pioneri, cinematografe ș.a (ibidem, p. 15).

Din aceeași clasă de reviste făceau parte: „Femeia Moldovei", „Tânărul leninist", „Tânărul Moldovei" și abecedarele sovietice, care glorificau simplii muncitori agricoli, zidari, tractoriști, mulgătoare, personaje emblematice pentru îndemnare la muncă silnică în numele autorităților. Această mărturisire usturătoare, despre mutilarea opiniei în masă, copii și maturi, este împărtășită și de Grigore Vieru, care povestește despre felul în care erau educați copiii în perioada Basarabiei Sovietice. Fără jucării și fără deschidere spre afecțiunea celor din jur, copiii erau pregătiți pentru creșterea, dezvoltarea și prosperarea comunismului. Singurul ideal pentru copii trebuia să fie, după Adrian Dolghi, părintele Stalin, cel care a dat naștere mitului „copilăriei fericite" (ibidem, p. 17). Imaginea lui Stalin a promovat în rândul copiilor un „exemplu" de bărbăție, insistență și ambiție. Se considera firesc ca părinții să-și educe copiii prin exigență și neînduplecare, dezaprobând sub orice fel afecțiunea. Grigore Vieru e de părere că omul își păstrează copilul din sine atâta timp cât este iubit, lucru total opus strategiei moscovite a URSS. Ceea ce rămâne a fi ieșit de sub orice închipuire este faptul că copiilor li se impunea să-l iubească pe Stalin, chiar dacă aceștia nu-l cunosc. Imaginea lui Stalin chema la sacrificiu pentru Patria-Mamă Sovietică, la datorie în numele socialismului. Școala Sovietică „fabrica" insistent personalitățile copiilor, apropiindu-le tot mai mult de caracteristica conducătorului proletcultist. Oamenii sovietici erau considerați supereroi spre care aspirau copiii. Literatura „moldovenească" sovietică este constituită din o serie largă de scrieri socialiste, în care adepții

își mărturisesc, de voie sau fără de voie, admirația și recunoștința față de organele sovietice comuniste: „ (…) Jurăm! Că pentru țară/ Și pentru Stalin Noi/ Ne vom jertvi și viața,/ Vom fi eroi, eroi!” (Popovschi, 1945, p. 77) sau „De veți porni în lupte/ Cu vrăjmașii răi,/ Să-l trimiți îndată/ Printre cei dintâi./ Tovarăș Voroșilor/ Dacă va muri/ în luptă,/ Te rog să-mi scrii/ Eu de acum îs mare/ și tot cresc mereu –/ și-n locul lui, la luptă –/ Voi pleca și eu” (ibidem, p. 78).

Grigore Vieru a scris multă și frumoasă poezie pentru copii și pentru adulți, devenind un poet îndrăgit al tuturor vârstelor, însă poezia pentru copil și copilărie îi conferă un loc de cinste în istoria literaturii române contemporane. A avut curajul să excludă figurile partinice consacrate emblemate în poezia basarabeană postbelică, a renunțat la populism și ovațiile ideologice, dar a revitalizat și a recuperat lirismul răpit. Poezia sa dedicată cititorului mic a deschis larg ușile spre regenerarea națională. Învățându-i pe copii adevărurile mari, Grigore Vieru a trecut de la o poezie simplistă și veselă la cea a profunzimii cuvântului și a răscolirii lăuntrice. Despre imagistica, dar și despre alte particularități definitorii pentru creația viereană pentru copii, s-au tipărit numeroase studii și articole. După monumentala monografie „Mirajul copilăriei” (1968) a lui Mihai Cimpoi, Mihail Dolgan precizează că Grigore Vieru cunoaște profund universul spiritual al copiilor, psihologia și gândirea lor în imagini. Poezia viereană pentru copii este spontană și gravă, simplă și dramatică, luminoasă și înțeleaptă, de o inventivitate și muzicalitate folclorică (Dolgan, 1984, p. 9).

Într-o perioadă istorică de foc, Grigore Vieru s-a născut și a rămas pe tot parcursul vieții sale un poet al copiilor. Este o calitate esențială a scriitorilor pentru copii. Filozoful și criticul literar rus Vissarion Belinski se pronunță că pentru a deveni un bun poet al copiilor trebuie să te naşti nu să te faci poet pentru copii (ibidem, p. 13). De la primele sale încercări poetice şi până la desăvârșirea sa creatoare, Grigore Vieru s-a contopit cu copilăria, rămânând în permanență un tot întreg. Iar ca să-i înțeleagă mai bine pe micii cititori, poetul a trebuit să coboare întotdeauna cu mult rafinament și măiestrie până în adâncurile rațiunii puerile. Prin intermediul poeziei simpliste le vorbea copiilor lucruri mărețe, ghidându-l să cunoască sentimentul împlinirii adevărate (Dolgan M., op. cit. p. 18).

De o importanță deosebită în creația viereană pentru copii este descrierea fabuloasă a conviețuirii armonioase între om și natură. Poetul pledează pregnant pentru umanizarea mediului înconjurător și dăinuirea în albia bonomiei și a prieteniei adevărate: „S-a trezit și rămurica,/ S-au trezit frunzarele./ Printr-o rază păsărica/ A vorbit cu soarele” (Telefonul păsăruicii). Ca să-i câștige încrederea micului cititor, Grigore Vieru îl inițiază pe copil în tainele jocului. Misterele jocului sunt descoperite de prietenii necuvântători: rândunelele, vrăbiuțele, furnicile, albinele, iepurașii, broscuțele ș.a., care posedă capacitatea de a fi aproape de nevoile copilăriei. Poezia jovială viereană este o adevărată noutate artistică și estetică în

literatura română basarabeană (postbelică). Criticul literar Ion Ciocanu afirmă în locul istorisirilor anoste, plictisitoare despre prietenia copiilor de diferite naționalități, despre necesitatea de a-și iubi „fierbinte" patria sovietică de necuprins, Grigore Vieru le spunea celor mici adevăruri mari în imagini aparent simple, adânc simțite și ușor memorabile, datorită semnificațiilor etice adânci și elementului umoristic omniprezent (Ciocanu, 1998, p. 104).

Poetul este considerat un maestru cunoscător al psihologiei infantile, posedă capacitatea de a convinge cititorul cel mic și de a-l ghida spre dimensiunile moral-spirituale. Odată pătruns în spațiul poetic vierean, copilul este ademenit de un registru select de expresii diminutivale, metafore, comparații, personificări și alegorii etc, toate acestea care sugerează o impresie de vrajă și de vis. Lumea viereană este reprezentată copilului ca un tărâm prielnic. În creația viereană nu și-au găsit loc instigarea spre ură, răzvrătirea, bârfeala și răzbunarea. Vieru este optimist și încrezător în generațiile viitoare, de aceea e hotărât să îi ajute să schimbe starea lucrurilor în lume. E de remarcat faptul că imaginile-simbol, detaliul artistic, subiectul poetic abordat, în modul cel mai diferit evidențiază forța fanteziei și a ingeniozității sale (Suveică, 1972, p. 121).

Remarcată prin capacitatea de a surprinde, poezia viereană pentru copii se identifică cu un glosar de curiozități și învățături. Ea îl ghidează pe micul cititor spre cunoașterea naturii și spre cunoașterea se sine. Copilul participă la un dialog familiar de unde se inițiază în tainele cunoașterii legităților vieții. Tablourile naturale desprinse din vers sunt ușor perceptibile și îi trezesc copilului cutezanța de a le explora în lumea realității, or' poetul rememorează secvențele copilăriei sale. Lumea lui Vieru este total diferită de cea a literaturii sovietice moldovenești. Pământul cheamă omul spre perpetuarea valorilor perene, este simbolul germinării vieții, este izvorul întoarcerii spre folclor. Valoarea expresivă a pământului cheamă cititorul spre dăinuirea valorilor sacrale strămoșești. Țăranul în poezia lui Grigore Vieru nu are misiunea doar de a-și spori sârguința în activitățile agricole, îndeosebi pentru idealul comunist. Țăranul capătă valorile unui străjer protector al tezaurului național. În fruntea țăranului de la sate se află mama, ființa angelică care ostenește-n câmp până târziu: „Ea se șterge cu mâna/ De sudoare și mit,/ Acoperind cu țărână/ Chipul său ostenit" (Mama în câmp).

Mihai Cimpoi consemnează că poezia lui Grigore Vieru este jucăușă și ironică, onomatopeică și colorată în toate culorile curcubeului, conversativă și ușor confesivă (Vieru, 1987, p. 10). Remarcăm în ființa poetului o calitate particulară: cea de a se destăinui în fața micului cititor. Odată scrise și publicate, poeziile vierene aparțin în totalitate copiilor. Copiii le percep cu ușurință, le înțeleg mesajul și ideile artistice, pentru că poetul se prezintă în raport cu micul cititor de la egal la egal. Poetul nu se preamărește, ci dimpotrivă, în centrul lumii se află copilul. Exegetul Mihai Cimpoi spune că copiii din RSS Moldovenească au avut marele noroc să-l descopere pe

poetul Grigore Vieru. Grație *Abecedarului* și *Albinuței*, copiii au descoperit sensurile metafizice ale vieții, au învățat a scrie și a citi, au fost pregătiți pentru marea viață. Unele din creațiile sale pot fi considerate adevărate parabole sau balade, altele descriptive, melodice și ritmicizate. Dincolo de poezia ludică, creațiile despre mama sunt adevărate litanii răscolitoare. Poetul este excepțional pentru că reușește să păstreze fiorul dragostei pentru frumos într-o perioadă când dragostea era considerată o noțiune abstractă sau interzisă. Criticul Mihai Cimpoi, pentru flacăra inepuizabilă a dragostei sufletești, în supranumește pe Grigore Vieru un „poet al viului" (ibidem, p. 18). Propagator al seninătății sufletului și al eticului răspicat, a fost urmărit continuu de anumite dramatisme văzute și nevăzute de ochiul lumii.

După Stelian Gruia, au existat și critici literari dincolo de Prut care au văzut în creația lui Grigore Vieru un model sovietic depășit. Tipărirea *Albinuței* în România a fost imposibilă atâta timp cât Basarabia sovietică a fost considerată definitiv pierdută. Dincolo de Prut poezia „moldovenească" era considerată afectată grav de ideologia comunistă, fapt pentru care inclusiv creația lui Grigore Vieru a fost interzisă. Scriitorul Stelian Gruia mărturisește că Mihai Ungureanu și Mircea Sântimbreanu au fost printre puținii care au înțeles cine e Grigore Vieru, însă n-au putut decât să-i tipărească în 1981 o antologie din colecția „Cele mai frumoase poezii" (Codreanu, 2004, p. 142). În viziunea lui Stelian Gruia, *Albinuța* lui Grigore Vieru este o operă de mare complexitate (Gruia, 1995, p. 79) și a avut un rol important în ceea ce privește investigarea literaturii basarabene de către critica din străinătate.

Criticul literar Iulian Ciocan mărturisește faptul că pentru poezia sa dedicată copilului și copilăriei, Grigore Vieru a fost încadrat cu de-a sila în lista poeților neosemănătoriști. Apartenența lui neîntemeiată este explicată prin faptul că poetul se ocupă prea mult de sat și de casa părintească, uitând, în fond, de copilărie (Codreanu, p. 242). Afilierea viereană de la un tradiționalism modern spre „neosemănătorism" este total contestată de către poet. Lumea satului, care înglobează casa părintească, dealurile, livezile, grânele, izvoarele și pădurile cu toate viețuitoarele, reprezintă centrul universului în care crește, se dezvoltă și trăiește copilul. Totodată, întreaga activitate copilărească, privită într-o suită de idei surprinzătoare, imperceptibile pentru omul matur, comportă caracterul unui joc etapizat. Copilul vierean nu poate fi delimitat de casa părintească, fără de care nu poate fi valorificat rostul copilăriei. În același rând de idei, copilul vierean nu poate fi rupt de sat și de valorile patriarhale, pentru că aceasta ar însemna îndepărtare de filonul folcloric și de matca spiritualității strămoșești. După Theodor Codreanu, însăși marele secret al personalității lui Grigore Vieru constă în miracolul *conservării* copilăriei (ibidem, p. 243) – stare infinită superioară confraților săi. Pe marginea acestor constatări, Vlad Ciubucciu scria: „El, veșnic Copil, curat și plăpând, EL, COPILUL CEL MARE al neamului" (Ciubucciu, 2009, p. 397).

Acest Mare poet Copil, după mărturisirile criticului și istoricului literar Vlad Ciubucciu, a fost mereu suspectat de autoritățile sovietice. Regimul internaționalist din RSS Moldovenească căuta prin toate modalitățile să țină la control toată mișcarea literaților. A fost în vizorul agenților partinici pentru că se înțelegea bine că prin intermediul poeziei mici Grigore Vieru are să facă oameni mari. Flagelul ideologic a depus un efort considerabil pentru menținerea anihilării culturale în țară, literatura fiind considerată o „armă" periculoasă de reîntoarcere a basarabenilor spre identitatea națională. Vieru debutează prin poezia copilărească nu întâmplător. Această opțiune artistică i-a pregătit terenul pentru a deveni o figură emblematică în lipta pentru eliberare națională. În condițiile în care poetul încerca să iasă în evidență cu poeziile civice, ușor alegorice și orientate spre suveranitatea țării, instituțiile comuniste influente căutau metode să-l înlăture și să-i interzică publicările. Din mărturisirile lui Vlad Ciubucciu desprindem o adresare amenințătoare a partinicilor totalitari la adresa lui Grigore Vieru: „Derji ego po dalișe!" (ibidem, p. 396).

Pentru a putea monitoriza cu ușurință toată situația din țară, oamenii regimului, în special moscoviții, reprezentau toate instituțiile statului. La comanda autorităților rusești, opera lui Grigore Vieru a fost treptat exclusă din programele școlare, manualele fiind înlocuite cu scriitori didacticiști aderenți ai ideologiei proletcultiste, între timp abecedarele rusești erau tipărite în număr exagerat și răspândite impunător pe întreg teritoriul țării. Restricțiile și amenințările la adresa poetului și a creației sale au urmat și după '90 încoace. Cărțile poetului, în special cele didactice *Abecedarul* și *Albinuța*, ba erau tipărite, ba erau retrase de pe rafturile bibliotecilor școlare. După Theodor Codreanu, paznicii ideologici au adulmecat intenția secretă a acestor miraculoase capodopere și au făcut tot ce-au putut pentru a opri apariția acestor lucrări în lume (Codreanu Th., op. cit. p. 247).

O idee importantă pentru cititorul de astăzi, despre specificul poeziei vierene și despre esența lucrărilor sale, o face criticul Alex Ștefănescu. În viziunea lui, cine dorește să afle ce au simțit românii din Basarabia în perioada ocupației sovietice trebuie să citească poezia lui Grigore Vieru (Ștefănescu, 2010, p. 67). Criticul remarcă în opera viereană, în mod special cea închinată micului cititor, că Grigore Vieru nu îndrăznește să se joace nici cu sentimentele copiilor, nici cu cuvintele limbii. Poetul se comportă foarte atent cu totul ce-l înconjoară, or' Grigore Vieru se simte întotdeauna năpăstuit. La începutul itinerarului său poetic, Vieru tot mai mult își apropie creația sa de adevăratele imnuri închinate copilului și universului copilăriei. Elogierile aduse fenomenelor naturii și necuvântătoarelor din jur sunt impresii poetice privire din surprindere prin ochi de copil („– Unde fugi tu, valule?/ – Către mare, malule!/ – Unde urci tu, pomule?/ – Către soare, omule!/ – Ce aștepți tu, pragule?/ – Tot pe tine, dragule!/ – Mulțumesc, prăguțule!/ – Sărut picioruțele!", Unde fugi tu, valule?).

Fiindcă în anii ’50-’60 practic nu exista material didactic în limba maternă, Grigore Vieru a depus eforturi substanțiale în vederea completării fondurilor de manuale și cărți (pre)școlare în limba „moldovenească”. În viziunea criticului și istoricul literar Ana Bantoș, unul din factorii principali care a stat la baza apariției cărților vierene de poezii pentru cititorul mic a fost însăși lipsa de poezie „moldovenească” în grădinițele din Chișinău. Cărțile sale sunt ferestre deschise, în primul rând, pentru minunea graiului matern[17, p. 113]. Așa au apărut: „Alarma” în 1957, „Muzicuțe” (1958), „La fereastra cu minuni” (1960), „Făt-Frumos curcubeul” și „Bună ziua, fulgilor!” (1961), „Poezii de seama voastră” (1967), „Trei iezi”, „Abecedarul” (1970) și frumoasa „Albinuța” în 1980. Venită din singurătatea copilărească a poetului, poezia viereană îi deschide micului cititor larg ușile către un spațiu fantastic al candorii. Din contrastul estetic al creațiilor sale desprindem un credo convingător al poetului: copilăria este vârsta supremă a fericirilor. În această inocență nu poate pătrunde decât o ființă neprihănită. Îndemnul poetului este insistent: să păstrăm copilăria spirituală, iar această stare să ne reîntoarcem la izvoarele străbune: „Copilărie: bucurie,/ Dăunăzi parcă ne-am jucat,/ Copilărie, poezie,/ Mai ieri în scrânciob noi ne-am dat,/ Copilărie: păpădie,/ Ce grabnic vremea te-a suflat!” (Copilărie).

Poezia viereană pentru copii se deosebește mult de cea a confraților săi. După criticul Romul Munteanu, în opera lui Grigore Vieru nu înflorește limbajul ca în versurile de tip arghezian (Munteanu, 2010, p. 131), poetul impresionează cititorul printr-o poezie simplă, portretizată și ușor memorabilă. Limbajul poetic vierean seamănă cu o întoarcere spre arhetipuri (ibidem, p. 131), copilul fiind marcat de o fantezie poetică excepțională. Poetul iese din tiparele descriptive, abandonează poetizarea impresiilor copilărești și se inițiază într-un dialog fabulos cu natura. Personajele lui Vieru (anotimpurile, fenomenele naturii, gâzele, păsările, animalele domestice și cele sălbatice) au sensibilizat cu ușurință nu doar cititorii fideli de vârstă (pre)școlară, dar au fost salutate activ și în rândul adulților. Jovialitatea îmbinată cu frăgezimea cuvântului a dat naștere, în poezia viereană, a unei lumi infantile utopice. În acest univers candid, diferit de cel al confraților săi, Grigore Vieru sacralizează un apostol arhetipal – mama, din imaginea și faptele căreia se desprind edificator modele ale umanității.

Generația lui Grigore Vieru sau „Copiii anilor treizeci” (M. Cimpoi) a fost puternic pătrunsă de evenimente istorice care au marcat întreaga omenire. Lirismul pleiadei șaizeciștilor a luat naștere din suferințele omenești. Poeziile lor au vociferat destine omenești, strigăte de copil, viziuni psihologice asupra lumii. Venite dintr-o copilărie însingurată, cu multe neajunsuri și griji, poeziile șaizeciștilor și-au propus să reflecte adevărul și condiția umană, îndeosebi soarta țăranului împătimit, în timp ce toată presa și literatura RSS Moldovenească promova incitant „demonstrații ale patriotismului sovietic” (Necșuțu, 2018, p. 101). Presa sovietică populistă a tentat masiv populația basarabeană spre dezbinare, răspândind în țară și peste hotarele ei o falsă bucurie și satisfacție a cetățenilor aflați sub dominația comunistă. Cert este

faptul că ideologia proletcultistă nu a putut deznaționaliza definitiv ființa națională a poporului, așa cum nu a putut stagna demersul literaturii române din Basarabia. Ușor aluzivă și ascunsă după tiparele poeziei pentru copii, poezia basarabeană a erupt spre redescoperirea literaturii române autentice. Poeții șaizeciști și-au schimbat treptat prioritățile, iar în locul edificării partinicilor sovietici idolicești, creația lor a optat pentru întoarcerea în „sânurile părintești". Spre exemplu, Liviu Damian îl sensibilizează pe micul cititor cu poezia în care plăsmuiește o imagine mucenicească a chipului patern – tata: „Seara/ Când se întoarce/ Acasă,/ Mâinile lui/ A tractor/ Și a câmpie/ Miroase.// Tata/ Cu brazele/ Și cu norii/ Se știe. (…)/ Dar tata/ Închide un ochi obosit/ Și capul lui/ Se lasă/ Pe umărul meu/ Sprijinit." (Tata), pe când Grigore Vieru îl atașează pe copil de poala și brațele mamei: „Peste dealul de-aramă/ Curge soarele-asfințit./ „Odihnește-te, mamă, –/ Pot rosti în sfârșit" (Mama în câmp).

Criticul și istoricul literar Răzvan Voncu e de părere că începând cu anii '60-'70, în Uniunea Sovietică, realismul socialist, încetul cu încetul, a fost abandonat (Voncu, 2016, p. 101), deși totul ce se afla în afara acestui curent de creație era fie desconsiderat, fie exclus sau, în cele mai grave cazuri, scriitorii erau asupriți și persecutați de organele proletcultiste. Cercetătorul mărturisește că sistemul politic, pur și simplu, nu a permis afirmarea publică a altor curente sau grupări literare (ibidem, p. 101). Conform istoriografiei, liberalizarea s-a produs treptat după anul 1953, când moare fostul revoluționar bolșevic Stalin, moment istoric remarcabil pentru scriitorii și poeții care reapar în orizontul editorial după o lungă perioadă de „amorțire". Anii de recuperare au durat și durează, influența mișcătoare a URSS a marcat negativ cultura, limba și însăși ființa națională a societății. În opinia criticului Andrei Țurcanu, pentru regimul totalitar, nonvaloarea și mediocritatea au fost mereu o politică literară, componentă a unei strategii mai largi de strangulare a spiritului (Țurcanu, 1996, p. 15). Această politică înșelătoare, cu decernare de premii și stimulări celor fideli ideologiei, cu promisiuni optimiste pentru aderanți și simpatizanți, nu avea decât o singură misiune: anihilarea inițiativei creatoare și dezechilibrarea națională.

Grigore Vieru a lăsat nenumărate mărturisiri tulburătoare despre anii copilăriei sale „păzite" de grănicerii sovietici. Aceste confesiuni intime s-au regăsit, mult mai târziu, în poeziile pentru redeșteptare națională. Tăcerea poetului, inclusiv a confraților săi, a fost determinată de amenințările ocupanților bolșevici. Poetul istorisește adesea cât de anevoioasă i-a fost „ieșirea din labirintul interdicțiilor", fiind nevoit să lucreze în câmp cu capurile aplecate, fără a le ridica să privească pe malul celălalt al Prutului: „Am fost intoxicați în copilărie, ca toți copiii basarabiei din acele timpuri, de filme, cărți și lecții despre pionerii care descoperă dușmanii puterii sovietice și spionii, devenind astfel eroi… Căpătasem un ochean și stăteam cu el pitit pe malul Prutului, așteptând să vină spionii din Miorcanii lui Ion Pillat, căci de-acolo, de peste Prut, așa ni se spunea, puteau să vină…" (Vieru, 2001, p. 268). În propaganda autorităților totalitare, prin toate mijloacele

posibile, se înțelegea că poporul român este cel mai primejdios dușman al sovieticilor, cei care pot contribui la distrugerea „fericirii supreme” – unul din miturile populare ale comuniștilor moscoviți.

Într-un alt interviu, prin anul 1992, Grigore Vieru mărturisește despre idealul școlii sovietice. Copiii școlii comuniste nu aveau de-a învăța despre cât de importanți le sunt părinții și de unde se trag rădăcinile, ci despre cum trebuie să contribuie la prosperarea comunismului sovietic: „Întreaga „educație” comunistă din Basarabia avuse un singur scop: uitarea vârstei vetrei noastre și a culorilor strămoșești” (ibidem, p. 269). Abia după anul 1953 copiii încep să cunoască din adevăratele taine ale învățăturii, „dezghețul” fiind produs de moartea bolșevicului Stalin. Cercetătoarea Victoria Vântu susține ideea că eliberarea lentă din mrejele ideologiei sovietice se realizează prin intermediul unui șir de reforme, și anume eforturile considerabile ale unor tineri intelectuali curajoși, dornici de libertatea gândirii și a exprimării (Vântu, 2013, p. 399). Au apărut mai multe reviste și publicații care au marcat reașezarea literaturii spre normalitate.

Marcată nociv de contextul politic și ideologic, poezia basarabeană postbelică reușește să evadeze, deși cu repercusiuni vădite, din exilul sovietic și să recapete dimensiunea lirismului. Poezia viereană pentru copii a deschis larg porțile spre cunoașterea paradisului înconjurător și spre cunoașterea de sine. Grigore Vieru plăsmuiește o poezie a ludicului, bonomiei și jovialității, în care se împletesc armonios temele universalității. Aflată, cu mici restanțe, în afara tiparelor canonice, creație viereană pentru copii demonstrează elanul poetic spre recuperarea valorilor strămoșești. Sacralitatea poeziei vierene constă în farmecul ei senzorial. Melodicitatea, simplitatea și prospețimea expresiei poetice sunt trăsăturile esențiale ale poeziei vierene ce l-au determinat pe Grigore Vieru să fie cel mai îndrăgit poet basarabean. Recuperarea frumosului și a fabulosului are loc prin încercarea poetului de a întoarce în paradisul pierdut al copilăriei. Creația poetului valorifică eticul și esteticul, educă dragostea pentru izvoarele strămoșești și pentru limba maternă, totodată îl îndeamnă pe copil spre sinceritate conviețuire în armonie cu totul ce-l înconjoară.

Exponent al pleiadei șaizeciste, militant pentru deșteptarea ființei naționale, revoluționar literar de epocă, poet nedidacticist tradiționalist-modern, Grigore Vieru a devenit un precursor râvnitor pentru succesorii săi. Poezia viereană a redobândit cultura încrederii grație autenticității sale.

Referințe bibliografice:

1. Bantoș A., *Doi poeți mărturisitori*: *Alexei Mateevici și Grigore Vieru*. *Tranziția de la memorie la istorie*. În: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Î.E.P. „Știința”, 2010, p. 107-116.

2. Băileșteanu F., *Grigore Vieru*. *Omul și Poetul*. București: Editura Iriana, 1995.

3. Cimpoi M., *Istoria literaturii române din Basarabia (compendiu*). București, Chișinău: Litera Internațional, Litera, 2003.

4. Cimpoi M., *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*. Chișinău: Editura Arc, 1997.
5. Cimpoi M., Vidrașcu A., Zbârciog V., *Mică enciclopedie ilustrată a scriitorilor din Republica Moldova*. București, Chișinău: Litera Internațional, 2005.
6. Ciocanu I., *Literatura română contemporană din Republica Moldova*. Chișinău: Litera, 1998.
7. Ciubucciu V., *Copilul cel mare al neamului*. În: Limba română, nr. 1-4 (163-166), anul XIX. Chișinău: 2009, p. 393-397.
8. Codreanu Th., *Duminica Mare a lui Grigore Vieru*. Chișinău, București: Litera Internațional, 2004.
9. Dolgan M., *Creația lui Grigore Vieru în școală*. Chișinău: Lumina, 1984.
10. Dolghi A., *Propagarea valorilor copilăriei sovietice și formarea unei noi identități în RSS Moldovenească* (*1944-1961*). În: Revista de etnologie și culturologie, vol. XXVII, 2020, p. 12-20.
11. Gruia S., *Poet pe Golgota Basarabiei*. București: Editura Eminescu, 1995.
12. Munteanu R., *Grigore Vieru*. În: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Î.E.P. „Știința", 2010, p. 131-133;
13. Necșuțu M., *Anexarea Basarabiei de către URSS*, *prin ochii presei acelor vremuri* (*iunie-iulie 1940*). În: Revista de Istorie a Moldovei, 2018, nr. 2 (114), ISSN 1857-2022, p. 96-103;
14. Negură P., *Nici eroi*, *nici trădători*. *Scriitorii moldoveni și puterea sovietică în epoca stalinistă*. Trad. din franceză de Șiclovan G. Chișinău: Cartier, 2014;
15. Popovschi G., *Abecedar*. Chișinău: Editura de Stat a Moldovei, 1945, 96 p.
16. Suveică R., *Grigore Vieru*. În: Profiluri literare. Chișinău: Lumina, 1972.
17. Ștefănescu A., *Grigore Vieru*. În: Grigore Vieru, poetul. Chișinău: Î.E.P. „Știința", 2010, p. 66-70.
18. Țurcanu A., *Bunul simț*. Chișinău: Cartier, 1996.
19. Vântu V., *Literatura postbelică basarabeană*. *Climatul creației*. În: Analele Științifice ale USMF „N. Testemițanu". 2013, nr. 2 (14), ISSN 1857-1719, p. 398-401.
20. Vieru Gr., *Acum și în veac*. București, Chișinău: Litera Internațional, 2001.
21. Vieru Gr., *Cel care sînt*. Chișinău: Literatura artistică, 1987.
22. Vieru Gr., *Cine crede*. Chișinău: Literatura artistică, 1989.
23. Voncu R., *Poezia română din Basarabia*. *Valori și confluențe*. În: Limba Română. 2016, nr. 1-2 (236), ISSN 0235-9111, p. 99-116.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC.

CZU:314.7+821(100).09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.41

DIALOGUL CULTURAL CU REPREZENTANȚII SOCIETĂȚII DE ADOPȚIE – CATALIZATOR AL DEZVOLTĂRII LITERATURII MIGRAȚIEI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Emilia STAJILA
Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat. *Independența Republicii Moldova a adus cu și vremurile grele pentru societatea care încă era cu gândul la fostul imperiu sovietic. Noile oportunități au fost găsite de moldoveni pe alte meleaguri, departe de casă. Migrația și Occidentul au favorizat în mare parte dezvoltarea literaturii contemporane din Republica Moldova. Experiența migrației și dialogul cultural cu societatea de adopție a scos talentul scriitoricesc al multor persoane din starea latentă. Pe lângă efectul paliativ, scrisul este și o exprimare a curajului, o depășire a unor prejudecăți plantate cu sârguință de regimul sovietic ecoul căruia se mai aude și acum în gândurile moldovenilor de pretutindeni. Scriitoarele din diasporă Lilia Bicec-Zanardelli, Tatiana Țîbuleac, Lilia Calancea, reușesc cu desăvârșire să demonstreze prin operele sale influența majoră a dialogului cultural asupra literaturii migrației.*

Cuvinte-cheie**:** *Migrație, brain drain, dialog cultural, incluziune socială, literatură.*

Abstract. The *independence of the Republic of Moldova brought with it hard times for the society that was still thinking about the Soviet empire. New opportunities were found by moldovian people in other lands, far from home. Migration and the West have largely favored the development of contemporary literature in the Republic of Moldova. The experience of migration and the cultural dialogue with the adoptive society brought out the writing talent of many people from the latent state. In addition to the palliative effect, the writing is also an expression of courage, an overcoming of prejudices diligently planted by the Soviet regime, the echo of which is still heard in the thoughts of moldovian people everywhere. The diaspora writers Lilia Bicec-Zanardelli, Tatiana Țîbuleac, Lilia Calancea, manage to perfectly demonstrate through her works the major influence of cultural dialogue on the literature of migration.*

Keywords**:** *Migration, brain drain, cultural dialogue, social inclusion, literature.*

După o destrămare neașteptată a megasocietății sovietice, Republica Moldova s-a ciocnit cu nesfârșitele crize (economică, politică, socială, culturală). Aflându-se în situații dezastruase, tânăra țară a fost nevoită să se familiarizeze foarte bine cu noțiunea de migrație care nu este individuală, ci la

nivel de grup. La începutul anilor ‘90 majoritatea oamenilor se orientau spre o emigrare în Rusia, imaginându-și că fosta „soră mai mare” îi va ajuta să treacă peste situația economică foarte critică din țara de baștină. Așteptările au fost zădarnice. Existența și munca pe pământul rusesc erau antonimice în raport cu acel Eldorado proiectat în mințile încă sovietice ale moldovenilor. Au avut parte numai de irosire a timpului și a vieților. Situația în țara de baștină era aceeași, cu perspective deloc optimiste.

Spre sfârșitul anilor ‘90 moldovenii s-au redirecționat spre Occident. Până în anul 2007 migrația lor a avut cele mai mari proporții. Nu i-au oprit nici trecerile ilegale ale frontierelor și nici aflarea clandestină în țările europene. Backgraundul estic a jucat rolul său esențial. Deportările și iernile siberiene au călit până și genele moldovenilor și au creat o „imunitate” rigidă ce privește greutățile, situațiile de risc și deznădejdea. După cum zicea istoricul francez Jacques Le Goff: „Pentru că ziua de astăzi se trage din cea de ieri, iar ziua de mâine este rodul trecutului…”

Fenomenul migrației aduce cu el multe și diferite subiecte. Acestea relevă consecințele migrației la nivel de societate, impactul experienței în țara de adopție asupra societății de origine, influența definitorie a fenomenului menționat asupra conștinței de sine și a identității individului. Dezorientarea în privința ideii de apartenență și dezrădăcinarea se juxtapun cu integrarea socială a migrantului și dialogul cultural al acestuia cu societatea care l-a adoptat. Având în vedere că în ultimii treizeci de ani, în Occident, se dezvoltă foarte rapid multiculturalismul, migrantul moldovean se ciocnește în țara de adopție cu o diversitate nemaipomenită de culturi. Încorsetarea personalității, rigiditatea normelor gândirii impuse de sovietismul demult mucigăit, însă deloc uitat, devin niște straie învechite ale mentalității care, treptat, sunt înlocuite de migrant cu normele democratice specifice Vestului.

Luat de valul procesului „push-pull” al migrației, de avantajele oferite în țara de adopție, individul pășește tot mai sigur pentru a trece etapele de adaptare, integrare, incluziune socială și integrare civică. Ajungând să fie integrat, îi reușește nu doar să participe la dialogurile culturale, dar și să-și manifeste mai amplu talentul, cunoștințele pe care le-a dobândit în țara de origine. Majoritatea migranților fac parte din „brain drain”. Intelectualii emigrați în Occident au fost nevoiți treacă toate etapele menționate mai sus, suportând umilință, sărăcie pentru a reuși să ofere familie un trai decent.

Nevoile parcurse, lumea nouă, dialogurile culturale cu reprezentanții societății de adopție au scos talentul de scriitor dintr-o stare latentă. Pe lângă experiențele noi ce trebuie împărtășite numaidecât, autori au simțit în creație un efect paliativ, catharhic. Diversitatea, democrația văzută în noua societate au scos curajul de sub reminescențele jegului sovietic și au reparat aripa condeiului. Migrația a oferit noi idei și scriitorilor rămași în Republica Moldova care au avut un teren vast de inspirații născute din experiența conaționalilor

plecați în lumea mare în căutarea unui trai mai bun. Au scris despre emigrare Constantin Cheianu (*În container*, 2007), Dumitru Crudu (*Oameni ai nimănui*, 2007), Val Butnaru (*Avant de mourir*, 2007), Claudia Partole (*Viața unei nopți sau Totentanz*, *Jurnalul unei menajere*, 2009; *Straniera*, 2020).

Poetul și dramaturgul Dumitru Crudu evidențiază: „În ultimul timp, migranţii înşişi s-au pus pe scris memorii în care îşi povestesc exilul european. Ei nu se îngrijesc neapărat de complexitatea scriiturii, de stil sau de unitatea naraţiunii, preferînd autenticitatea mărturiei. Dacă ar fi să comparăm ficţiunile literare ale scriitorilor cu textele memorialistice ale migranţilor ar trebui să constatăm că primele sunt cu mult mai realizate din punct de vedere estetic, dar cele din urmă sunt cu mult mai preţioase ca valoare a mărturiilor pe care le conţin, confirmînd încă o dată aserţiunea că faptul trăit este, de cele mai multe ori, cu mult mai imprevizibil şi mai năucitor decît cel închipuit de literaţi.” (Crudu, 2009). Contactul direct și dialogul cultural cu societatea de adopție au un rol foarte important nu doar în acumularea experiențelor, dar și în șlefuirea mentalității, a viziunii, în valorificarea diversității ca un dat și nicidecum ca o noutate incompatibilă cu propria individualitate. În opera sa *Fabule moderne*, scriitoarea Tatiana Țîbuleac ne atrage atenția asupra modului diferit în care noi, moldovenii, putem percepe sărăcia și la ce poli opuși este aceasta în Republica Moldova și în Franța (unde este stabilită scriitoarea):

„Întotdeauna m-am temut de sărăcie. De sărăcia cu miros de mucegai, umilitoare, cârpită și dureroasă. De sărăcia care te îmbătrânește înainte de timp și îți ciobește visele, unul câte unul, ca pe niște farfurii aruncate în certuri fierbinți. Altfel de sărăcii nu am ştiut că există.” Până și în concepția despre sărăcie atestăm backgroundul sovietic al moldovenilor. Totuși, dialogul cultural din Occident are un atu foarte important: învață o altă percepere a lucrurilor, a ideilor, a vieții. Autoarea continuă: „La Paris am învățat să fiu săracă. De la mamele cu mulți copii, majoritatea aici, de la studentele romantic și modeste, de la bătrânele în ciorapi de mătase pe orice frig, de la amantele subtile, pe care nu te poți supăra, de la casnicele care oricum ies în lume… De la femei. Am învățat că în viață poți avea doar un singur inel, dar scump. Că un parfum poate înlocui orice rochie. Că poți renunța la mâncare, nu și la un ruj. Că unghiile s-au născut colorate. Iar pielea curată. Că în casă poți avea doar o floare, dar vie. Că poți mânca doar o pâine, dar proaspătă. Că vinul trăiește în pahare, nu în sticle. Că o cafe poate ține trează până în dimineața unei noi vieți. Că o plimbare cu bicicleta te descoperă mai mult decât una cu o mașină de lux. Că o ciocolată trebuie să fie mai scumpă decât tot prânzul. Sau să îl înlocuiască. Că vacanțele sunt escapade, nu foi turistice. Că poți avea doar o noapte de dragoste, dar la limita nebuniei” (Țîbuleac, 2016, p. 31-32).

În *Fabulele* Tatianei Țîbuleac întâlnim poveștile de viață ale mai multor migranți din Republica Moldova, România, Portugalia, Georgia, ale

francezilor în a căror societate s-a încadrat autoarea. Indiferent de naționalitate, fiecare om are în spate un drum parcurs, o poveste a vieții. Aceste istorii scrise cu atâta iscusință de Tatiana Țîbuleac ne inspiră să vedem latura pozitivă a traiului departe de casă, să înțelegem că fiecare om întâlnit în calea noastră nu e o întâmplare și diversitatea trebuie să scoată binele din noi, deoarece toți suntem, în primul rând, oameni cu toate că ne-am născut în țări diferite și nu vorbim aceeași limbă: „Îmi place diversitatea. Ea te pune la loc și, dacă ești prost, te învață minte". (Țîbuleac, 2016, p. 31-32).

Importanța dialogului cultural, perceperea sănătoasă a diversității și aspectul pozitiv al acestora sunt atestate și în scrierea Liliei Bicec-Zanardelli *Testamentul necitit*. Pe prima pagină autoarea reliefiază atmosfera de basm pe care o văzuse odată ajunsă în Italia și diferența totală între țara de baștină și societatea de adopție: „Ce am lăsat acasă? Desființarea fabricilor și uzinelor prin așa zisa privatizare, salariile date uitării, școli neîncălzite și sărăcie totală. În Italia am găsit o altă lume. N-am fost pregătită, dar am plecat…" (Bicec-Zanardelli, 2018, p. 7). Un exemplu relevant de dialog cultural constructiv care ne demonstrează o mentalitate occidentală capabilă de a accepta cu respect diversitatea, multiculturalitatea este fragmentul în care Lilia Bicec-Zanardelli povestește cum a aflat semnificația cuvântului „presepio" (dioramă ce are ca subiect Nașterea Domnului). Gianluca, italianul în casa căruia lucra în calitate de dădacă, și-a dat seama că ea nu înțelesese explicația primită în limba italiană și a condus-o în curtea unei biserici să vadă personal ce înseamnă „presepio", dăruind-ui și o carte despre tradițiile lor de Crăciun.

În opera sa, autoarea ne mărturisește nu numai despre dorul sfâșietor pentru copiii săi, despre umilința prin care a trecut emigrând în Italia, ci și despre diferite persoane, reprezentanți ai numeroaselor națiuni. Unii au umilit-o, alții au ajutat-o, fiindu-i alături atât în momentele tragice ale vieții, cât și în clipele frumoase. O idee semnificativă este că oamenii buni mai există și ei pot fi găsiți chiar la capătul pământului unde consideri că nu mai poți avea nicio speranță.

„De câteva ori am întâlnit grupuri de moldovence, doi ucraineni, la terasa unui bar stăteau câțiva marocani la o cafea. Peste tot numai străini. E plină Italia de noi. Duminica, în timp ce merg cu autobuzul, aud fel de fel de limbi, de parcă ar fi turnul Babel. Privesc uneori în jur, întrebându-mă: «Unde-s italienii?…» Pe moldovence le recunosc după cerceii asemănători, producție rusească sau moldovenească, ucrainencele sunt blonde și vopsite un pic exagerat, romii nu pot fi confundați, ei sunt devotați portului și graiului. Românii sunt îmbrăcați după ultimă modă. Pe egipteni, indieni, africani îi cam confund între ei, dar sunt tot străini…" (Bicec-Zanardelli, 2018, p. 106).

Lilia Bicec-Zanardelli ne mărturisește cum simțea nevoia de a cunoaște cât mai bine limba italiană, de a afla despre cultura și tradițiile țării în care se află. Astfel, parcurgând etapele de adaptare, integrare socială, ajunge la

incluziunea civică. Migranții, cei care au plecat din patria care i-a abandonat, au luat calea înstrăinării și a mirajului. „Majoritatea celor care au izbutit să treacă hotarul Moldovei nu au mai dorit să se întoarcă. Deși în disperare și înjosire, au continuat să rămână acolo unde o altă țară le-a dat un loc de muncă și speranța într-un viitor mai bun…" Greutățile trecute, nopțile nedormite, lucrul peste program, toate se uită atunci individul imigrat observă că societatea de adopție oricum îl primește, mai ales dacă vede un interes pentru cultura, tradițiile și viața din acea țară.

În *Bocete de nuntă*, Lilia Calancea (stabilită de mulți ani în Belgia) ne istorisește despre viața a mai multor migranți, inclusiv și despre experiența ei în calitate de emigrantă care poartă dorul pentru țara de baștină, pentru tradițiile și oamenii pe care nu-i va uita niciodată. Printre povestiri, scriitoarea include și un răvaș primit de la o veche cunoștință de a sa care plecase în SUA să-și dădăcească nepoții. Experiența traiului de acolo îi schimbase totalmente viața, ba mai mult, o apropiase de soțul său cu care era căsătorită de treizeci de ani și relația demult se răcise. Visul cuplului de a avea o viață mai bună era împlinit. Grijile și necazurile rămăseseră în Republica Moldova. Noua societate le-a oferit armonia pe care nici și-au putut-o imagina: „Trăim de parcă ne-ar fi trezit cineva dintr-un somn adânc și am descoperit ambii, cu stupoare, că viața noastră reală e cea din Philadelphia, iar tot ce a fost până la ea, în Moldova, a fost un coșmar lung de 30 de ani." (Calancea, 2019, p. 74). În ciuda maladiei depistate, această femeie își trăiește zilele așa cum și-a dorit, scriindu-i autoarei despre visul împlinit și clipele frumoase trăite abia la cincizeci și cinci de ani.

Fiecare emigrant, pe lângă amintiri, regrete, speranțe și visuri împlinite, mai simte și o stare confuză a sufletului, deoarece jumătate din inimă mai continuă să bată pentru baștină și tot ce îl leagă de acele meleaguri. O parte din oamenii plecați în străinătate și-au rupt dorul din rădăcină. Stabilindu-se în țara de adopție împreună cu toată familia, ei au devenit reci față de statul ce i-a gonit ușor, fără să încerce să îi rețină măcar încă un pic. Fiind emigrant în Europa Occidentală sau în SUA, apare posibilitatea de integrare, de afirmare și prosperare, pe când în Republica Moldova aripile sunt tăiate și concluzia apare de la sine unde se pune accent mai mult pe persoană: în țara de adopție, sau în țara-mamă care demult a renunțat vehement la copiii săi. Persoanele stabilite în străinătate au reușit să formeze familii mixte, să se asimileze în marea diversitate a lumii, astfel obținând o experiență culturală uriașă. Mentalitatea specifică sovietismului a fost refulată, poate chiar ștearsă cu ajutorul de noile idei. Astfel, scrisul a revenit în albia sa. Literatura migrației se dezvoltă, oferind noi opere de valoare și nume pentru care opera scrisă nu e doar rezultatul fanteziei colosale, ci și a vieții trăite în zbucium al sufletului, în vulcanul emoțiilor contraste.

Dialogul cultural cu societatea de adopție este nu doar o sursă de inspirație sau un element al catharsisului, ci și o sursă de noi valori,

o descoperire a curajului, a încrederii în propriile forțe. În țara de baștină, necazurile, sărăcia, frica de judecata celor din jur, capul plecat de secole, umilirea extremă au îngropat inspirații, muze, talente. Abia pe pământuri străine, după lacrimi amare, coborâri, urcușuri, mici și mari victorii, spiritele creative ale moldovenilor plecați au renăscut, s-au regăsit în preocupările scriitoricești, în dialoguri purtate nu doar cu oameni, dar și cu propriile condeie însetate după noi rânduri.

Referințe bibliografice:

1. BICEC-ZANARDELI, Lilia. *Testamentul necitit*. *Scrisorile unei mame plecate la muncă în Occident*. Chișinău, ed. Cartier, 2018.

2. CALANCEA, Lilia. *Bocete de nuntă*. Chișinău, ed. Arc, 2019.

3. CRUDU, Dumitru. „*Testamentul necitit*" *de Lilia Bicec*. [online] Disponibil: https://moldova.europalibera.org/a/1892647.html [citat 29.08.2021]

4. ȚÎBULEAC, Tatiana. *Fabule moderne*. Brașov, ed. Libris Editorial, 2016.

CZU:821.135.1-92.09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.42

PUBLICISTICA LUI ALEXANDRU ROBOT: RECUPERĂRI NECESARE

Ștefan SUSAI
Școala doctorală Științe Umaniste, USM

Rezumat. *Alexandru Robot a fost unul dintre publiciștii importanți ai perioadei interbelice. A fost un model de stil și limbaj pentru jurnaliștii basarabeni din acea vreme. În articolele sale, descoperim un Chișinău trist, plin de sărăcie și mizerie. Scriitorul îl caracterizează prin imagini simbolice care vestesc o apocalipsă. Natura devine cadrul predilect de conturare a sfâșierilor interioare ale acestui poet nimerit într-un spațiu cultural marginal, într-o lume în care spiritul său creator nu avea cum să se afirme.*

***Cuvinte-cheie*:** *publicistică, stil, limbaj, dezolare, imaginar apocalyptic.*

Abstract. *Alexandru Robot was one of the greatest publicists of the interwar period. He was a model of style and language for the Bessarabian journalists of that time. In his articles, we discover a sad Chișinău, full of poverty and misery. The writer characterizes it using symbolic images that announce an apocalypse. Nature becomes a favorite framework for shaping the inner state of this poet who finds himself in a marginal cultural space, in a world in which his creative spirit could not assert itself.*

***Keywords*:** *journalism, style, language, desolation, apocalyptic imaginary.*

Alexandru Robot a fost unul dintre publiciștii importanți ai perioadei interbelice. Născut la 15 ianuarie 1916, la București, Alexandru Robot și-a întrerupt studiile liceale pentru a lucra publicist. Înainte de venirea la *Rampa*, unde s-a consacrat a mai publicat în revistele *Discobolul*, *Bobi*, *Vremea*, *Floare de foc*, *Viața literară*. La *Rampa* el a îngrijit rubricile *Pe marginea cărților*, *Un sfert de oră cu scriitorii*, *Actualitatea și Capitala*, *Carnetul Rampei*. În perioada 1932 – 1934, el semnează uneori și câte două materiale pe zi, devenind astfel unul dintre principalii colaboratori ai *Rampei*, publicație care se intitula *Ziar zilnic de teatru, literatură, artă, muzică, sport și cinema*.

Rubrica *Un sfert de oră cu scriitorii*, susținută de Robot, este o imagine a vieții literare din acea perioadă. El intervievează scriitori precum Panait Istrati, N. D. Cocea, Mircea Eliade, Tudor Arghezi, Ionel Teodoreanu, D. N. Davidescu, F. Aderca, Liviu Rebreanu, Gala Galaction. Interviurile lui Robot introduc cititorul în spațiul intim al unor scriitori consacrați. Prin faptul că publicistul face o descriere a locului unde stă respondentul său,

a anturajului în care acesta activează și oferă alte informații revelatoare, care țin de un ascuțit simț de observație, interviurile devin eseuri relevante pentru istoria noastră literară. Pe N. D. Cocea îl vizitează la locuința lui din Sighișoara și descrie atât de sugestiv anturajul și preocupările scriitorului, încât interviul capătă rezonanța artistică a nuvelei.

Din interviurile lui Alexandru Robot apar amănunte inedite pentru cititor, spre exemplu, că Ionel Teodoreanu și-a scris romanul *Golia* în casa lui Ibrăileanu care „era tăcută ca o mănăstire"; Arghezi lucra „fără proiect și fără deviz" și viața lui se derula printre „flori de stil și printre legume". Interviurile sunt pline de comentarii subiacente, înzestrate cu umor, care întretaie ingenios replica interlocutorului. Intervievându-l pe actorul G. Ciprian, îl contrazice între paranteze cu vădită plăcere: „Cum prepar un rol? N-am propriu-zis vreun sistem după care procedez. Experiența și repetiția sunt cele două elemente de care mă servesc [N.R. Şi totuşi domnul Ciprian lipsea de la repetiție!]". Publicistul profilează în interviurile sale ipostaza umană, imediată, telurică a scriitorului, în anturajul lui cotidian, în contextul lui de creație.

Vizita la Panait Istrati este o recuperare autentică a imaginii din ultimii ani a scriitorului bolnav, aflat pe un pat de spital. În dialogul lor transpar crâmpeie de umanitate vie, netrucată literar:

L-am revăzut mai obosit şi mai palid. *Culcat*, *cu ochii ascunşi în adâncimea orbitelor*, *îmi povestea*:

– Mi-a furat pe drum un aparat fotografic. *Ştii că asta a fost profesia mea*, *dar acum lucrez ca amator*, *cu un aparat perfecţionat*.

– Şi aţi reclamat poliţiei?

Panait se indignează:

– Să reclam poliţiei? Eu, *tocmai eu? Păi*, *între poliţie şi hoţ*, *eu mă solidarizez cu hoţul*. *Şi Istrati era sincer*. *Umanitatea lui era generoasă*. *Simpatiza cu cei de la periferia societăţii şi îşi amintea că într-o epocă fusese dacă nu pungaş*, *complice de pungaş*, *constrâns să recurgă la această modalitate de-a astâmpăra foamea*. (*Amintiri despre Panait Istrati*)

Rubrica *Actualitatea și Capitala*, ținută de Alexandru Robot în *Rampa* ne oferă o imagine a cotidianului din Bucureștiul acelor ani. Gara este pentru Robot o lume aparte, în care găsește permanent aspecte interesante ale vieții. *Carnetul Rampei* include reflecții ale lui Robot pe teme de interes social și cultural. „Am auzit că la Iași cimitirul local se intitulează *Eternitatea*. Am de gând să mor acolo. E singura modalitate de a intra în eternitate" (*Cimitirele*). Publicistul Robot emite opinii despre fenomene literare, genuri și specii artistice, și chiar dacă acestea nu au valoare de reper teoretic sau critic, sunt interesante prin felul în care el manevrează cu idei însușite de prin cărți, cu intuiții de scriitor și cu observații din experiența sa de reporter. Într-un articol din *Rampa* el reflectează la relația

dintre reportaj și roman, acordând prioritate reportajului în ceea ce privește investigarea realității. *Pe marginea cărților* este rubrica în care publicistul Robot consemnează noile apariții editoriale.

Ajuns, în 1935, la Chișinău, Robot devine reporter la *Gazeta Basarabiei* și își orientează atenția asupra locurilor basarabene. În articolele sale, descoperim un Chișinău anost, plin de sărăcie și mizerie. Scriitorul îl caracterizează prin imagini simbolice dezastruoase, pe care i le sugerează un element, un detaliu relevant, cum ar fi, spre exemplu, imaginea ciorilor, niște „pajuri ale mizeriei": „Pentru un călător care a văzut orașele din Ardeal pline de porumbei albi, ciorile Chișinăului arată, mai mult decât orice, diferența dintre două lumi". Descrierea e cu totul dezolantă, răvășitoare:

Ciorile desuete și dezagreabile, *rupte parcă dintr-un steag de doliu*, *embleme și simboluri ale nenorocirii*, *care nu se desparte de destinul Basarabiei*, *sunt caracteristice pentru un oraș cu două linii de tramvai*, *dintre care una merge la spital și alta la cimitir*. (*Pajurile mizeriei chișinăuiene*)

Din aceste pagini ale lui Robot despre Chișinău străbate tristețea, dezamăgirea. Imaginarul lui capătă reflexele tanaticului, e străfulgerat de convulsia naufragiatului care-și presimte visceral moartea și pentru care realitatea capătă proiecții simbolizante. Ploaia îi sugerează o atmosferă a sfârșitului de lume:

Străzile sunt inundate și, *ca să traversezi*, *trebuie să plătești un leu unui băiat*, *care te trece de cealaltă parte a drumului cu o scândură*. *Tot astfel e și în infern*, *când luntrașul Caron cere un ban de argint ca să te treacă Styxul*. (*Toamna nevoilor*)

Până și zarzavaturile, țăranii le pun la murat în butoaie „ca niște urne funerare". La fel și târgurile basarabene îi dezvăluie imagini „de arhitectură strâmbă, de ziduri ruinate, de uliți rătăcite fără fantezie". Sculeniul interbelic, decrepit și rupt de civilizație, acutizează impresia, care este și o stare, de periferie, pe provincie tristă, ruptă de civilizație:

Alte aspecte din bariera Sculeni? Periferia asta are un singur și neînțeles aspect. *Casele mici și cocoșate*, *drumul îngropat în praf și străbătut de carele cu boi*, *cârciumile care alcoolizează pe locuitori – iată elementele disparate ale unui aspect unic și general*. (*Portretul unei periferii*)

Pe de altă parte, oroarea pentru toposul Chișinăului este contrabalansată de milă și empatie pentru oamenii locului:

Prin restaurante, *felia de pepene are prețul cu care se vând în provincia noastră cinci pepeni și în tot comerțul fructele n-au aceeași decadență*, *care ți se revelează în scurta oprire a unui tren prin gările basarabene*. *Nu cunosc argumentele economice care refuză debușee*

în Vechiul Regat pentru fructele noastre, nu văd motivul pentru care în Ardealul nostru cu vinuri mediocre vinul pur basarabean nu-şi găseşte locul indicat pe piaţă. (*Destinul fructelor basarabene*)

Este evident că scriitorul manifestă un interes aparte pentru aspectele dramatice ale realităţii. Paginile în care vorbeşte despre Comratul ca o „vale a plângerii", despre „ghetoul musulman Anadolchioi", despre cazinourile ca spaţii ale ruinei omenescului, despre sărăcia şi mizeria oraşelor prin care trece etc. sunt şi cele mai emoţionante, scrise cu trăire empatică, trecute printr-un spirit critic rafinat. Talentul de peisagist se manifestă plenar în imagini şocante, revelaţiile cotidianului îi provoacă publicistului asocieri dintre cele mai neobişnuite:

Casele şi-au deschis ferestrele, iar în balcoane atârnă covoare aşa cum câinilor le atârnă limba; garderoba doarme ca nişte spânzurători numerotate. (*Paştele la Rusciuc*)

Comparaţiile lui ţin de registrul avangardist, denunţând în reporter poetul nonconformist din *Apocalips terestru*. În piaţa chişinăuiană, bulionul ardeilor şi a cartofilor „e roşu ca hemoragia", iar „cartofii par bulgări de pământ. Îţi vine să-i iei şi să-i arunci peste un sicriu imaginar. Ardeii, întinşi pe o aţă ca un colier, sunt degete roşii, care putrezesc atârnaţi în cui". Priveliştea pieţei de carne ţine de un imaginar terifiant:

…abdomene spintecate ca într-un hara-kiri, creieri scoşi din cutia lor, inimi smulse şi fudulii decapitate. Măcelarii cu înfăţişare de călăi implântă cuţitele în carnea animalelor jertfite şi cu gesturi abile de chirurgi taie un ficat sau un muşchi. (*Aspecte din piaţa nouă*)

Publicistica lui Robot ne dezvăluie aspecte mai puţin cunoscute ale Basarabiei interbelice, iar genului publicistic, aşa cum era practicat atunci în revistele basarabene, îi ofereau o lecţie de graţie şi rafinament stilistic. „Cel puţin generaţia mea, scrie Eugen Lungu, a învăţat câte ceva anume de la acest acrobat al stilului."

Înzestrat cu har şi cu o neobişnuită putere de muncă, Alexandru Robot a scris în câţiva ani câţi alţi scriitori într-o viaţă. Dacă nu dispărea la o vârstă prematură, am fi vorbit, poate, de un scriitor de mare prestigiu. Chiar şi aşa, publicistica lui Robot este o pagină importantă a literaturii române din Basarabia, recuperarea căreia se impune.

După instaurarea comunismului în România, publicistica lui Alexandru Robot a fost trecută sub tăcere o lunga perioadă de timp. El murise în anul 1941, retrăgându-se din Basarabia cu trupele sovietice. La Chişinău avea să apară, la editura Cartea Moldovenească, în anul 1968, o ediţie de *Scrieri Alese*, sub îngrijirea lui Simion Ciubotaru. A fost prima încercare de recuperare a publicistului, romancierului şi poetului Alexandru Robot la mai bine de un

sfert de veac de la dispariția lui. ,,Despre Alexandru Robot s-a scris în trecut și se vorbește în prezent numai ca poet, proza și activitatea publicistică a scriitorului rămânând oarecum în urmă. Latura aceasta a creației lui prezintă un mare interes. Și nu numai din punctul de vedere al cantității materialelor publicate în presă." (Simion Ciubotaru, p. 17, *Scrieri Alese*, Robot, Cartea Moldovenească, 1968).

Volumul menționat readuce în atenția cititorilor o parte din publicistica lui Robot, mai ales cea apărută la Chișinău. Selecția materialelor a fost făcută astfel încât să servească ideologiei acelor ani. În unele cazuri, s-a creat oarecum impresia că Robot a fost mai mult un publicist care slujea comunismul. Robot trăia la limita sărăciei, deplângea inechitățile sociale într-o epocă în care antisemitismul sufoca o bună parte a Europei. Ca și mulți alți scriitori, Robot a văzut în ideologia comunistă o alternativă. Este drept, a scris versuri și publicistică ce au servit Uniunii Sovietice după anexarea Basarabiei. Însă totalitatea operei publicistice a lui Robot nu trebuie analizată prin prisma ideologiei, așa cum reiese din volumul menționat.

În anul 1985 apare, la Editura Minerva din București, o ediție a *Scrierilor* lui Alexandru Robot. Publicistica lui Robot la *Rampa* este adusă în atenția cititorilor alături de poezie. Alcătuitorii ediției menționează că din anul 1940 Robot, stabilit la Chișinău, scria și colabora la *Moldova socialistă*, *Comsomolistul Moldovei*, *Octombrie*, *Scânteia leninistă*. Nu este reluat însă vreunul din articolele publicate la gazetele menționate pe care le regăsim în ediția tipărită la Chișinău în anul 1968.

Recuperarea publicisticii lui Robot are loc cu adevărat abia în 2018 și 2019. La editura Știința din Chișinău apar două volume: ,,Eseu. Publicistică. Cronici. Interviuri" și ,,Poezie. Proză. Publicistică. Eseu. Ediția îngrijită de Nina Corcinschi îl redă practic literaturii române pe Alexandru Robot. ,,Prin tot ce a scris, Alexandru Robot a demonstrat o mare forță artistică, un excelent potențial literar, a confirmat printr-o asumare totală a scrisului, cu acoperirea de cele mai multe ori reușită a tuturor genurilor literare: poezie, proză, eseu, publicistică și chiar dramaturgie." Publicistica lui Alexandru Robot rămâne o pagină de referință a literaturii române, iar recuperarea ei a fost extrem de necesară. Robot ca poet, romancier și publicist are locul său în Istoria Literaturii Române.

Referințe bibliografice:

1. CĂLINESCU, George. *Istoria Literaturii Române*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941, p. 881.
2. CERNAT, Paul, *Avangarda românească și complexul periferiei*, Cartea Românească, București, 2007.
3. CIOCANU, Ion. în revista Cultura din 5 aprilie 1969.
4. CIUBOTARU, Simion. (ed.) *Scrieri Alese*. Editura Cartea Moldovenească, Chișinău, 1968.

5. POPESCU, Aristide (ed.). *Alexandru Robot. Scrieri*. Editura Minerva , 1985, București.
6. CORCINSCHI Nina (ed.), *Alexandru Robot. Scrieri. Poezie, Proză. Publicistică. Eseu.* Editura Știința, Chișinău, 2018.
7. CORCINSCHI, Nina (ed.). *Alexandru Robot. Scrieri. Eseu. Publicistică. Cronici. Interviuri*. Editura Știința, Chișinău, 2019.
8. LUNGU, Eugen, *Raftul cu himere*, Chişinău, Ed. Ştiinţa, p. 151.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone şi interconexiuni europene în creaţia populară şi literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu" al MEC.

CZU:81’42
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.43

PROFILUL CULTURAL ROMÂNESC AL CONCEPTULUI DE *FRICĂ*

Lilia TRINCA
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălţi

Rezumat. *În lingvistica actuală a devenit deja axiomatic faptul că fiecare limbă naturală reflectă un anumit mod de percepție/conceptualizare și creează propria „imagine” a lumii. Modul în care emoțiile își găsesc reprezentarea lingvistică oglindește un model/grilă de conceptualizare a experienței afective specifice unei culturi. Or, aceeaşi emoţie poate fi experimentată diferit în două culturi diferite sau în cadrul aceleiaşi culturi, putând fi, deci, obiectul unor variaţii interculturale şi intra-culturale, diacronice şi diatopice.*

Ca metodologie de cercetare, pentru relevarea specificului românesc al formelor de manifestare lingvistică a afectelor, în cazul de față FRICĂ, am apelat la date obținute din analiza unităților discursului repetat – proverbe și zicători, frazeologisme, expresii românești – care reprezintă un cod al culturii române, pe baza actualizării lor într-un corpus reprezentativ, care include circa 180 de unități, un set de surse „credibile”, relevante şi reprezentative, care să reflecte emoțiile şi modalităţile de expresie afectivă specifice spaţiului cultural român.

Cuvinte-cheie**:** *discurs repetat, universalii lingvistice, schemă cognitivă, imagine lingvistică a lumii, model congnitiv-afectiv*

Abstract. *In current linguistics, it has already become axiomatic that each natural language reflects a certain way of perception/conceptualization and creates its own „image” of the world. We believe that, in modern conditions of globalization and computerization, the study of the linguistic images of the world is extremely valuable and can gain relevance within the context of the cultures dialogue.*

The manner emotions find their linguistic representation mirrors a model/grid for conceptualizing the affective experience specific to a culture. Still, the same emotion can be experienced differently in two different cultures or within the same culture and can therefore be the object of intercultural and intra-cultural, diachronic and diatopic variations.

As a research methodology, in order to reveal the Romanian specificity of the forms of linguistic manifestation of the affections, in this case FEAR, we resorted to data obtained from the analysis of the units of the repeated discourse – proverbs and sayings, phraseologists, Romanian expressions – which represent a code of the Romanian culture, based on their updating in a representative corpus, which includes approximately 180 units, a set of „credible”, relevant and representative sources, reflecting the emotions and ways of affective expression specific to the Romanian cultural areal.

Keywords**:** *repeated discourse, linguistic universals, cognitive scheme, linguistic image of the world, cognitive-affective model.*

În lingvistica actuală a devenit deja axiomatic faptul că fiecare limbă naturală reflectă un anumit mod de conceptualizare și creează propria „imagine" a lumii. Emoţiile, după cum afirmă cercetătorul E. Illouz, constituie trăiri individuale, subiective, raportate însă (şi regularizate) la un context social şi cultural mai amplu (Illouz, 2014, p. 221-224). Emoţiile se plasează la interfaţa experienţei individuale, a semnificaţiilor colective şi a constrângerilor sociale (*ibid*.). Or, afectivitatea este o realitate care se plasează la interfaţa dintre limbaj/limbă şi cultură.

Bibliografia uriașă ce are ca obiect de investigație afectivitatea *afectele*/ *emoţiile* /*sentimentele* etc.) configurează o realitate caleidoscopică, ce se poate circumscrie unor domenii diverse: sociologie, psihologie, antropologia culturală, lingvistică, istoria mentalităţilor etc. și generează, implicit, multiple divergenţe de opinie, gravitând preponderent în jurul câtorva trăsături pertinente și definitorii ale afectelor și anume: dimensiunea biologică, socială, antropologică, lingvistică, cognitivă etc.

În lumea științifică se vehiculează ideea că emoţiile constituie un limbaj universal si totuși ipoteza relativității lingvistice – conform căreia sistemele de concepte existente în mintea unei persoane și, prin urmare, trăsăturile esențiale ale gândirii sale sunt determinate de limbajul specific al cărui persoană este – ne acreditează ideea că emoţiile sunt construite de parametri socio-culturali.

Ar trebui să facem o precizare cu privire la principala controversă legată de caracterul *universal* vs. *specific cultural* al afectivității. Deși aparent dihotomice, aceste două dimensiuni nu se exclud reciproc: existenţa unor emoţii primare *universalii afective*, recognoscibile transcultural, ce constituie un nucleu cognitiv-afectiv, impregnat în codul genetic universal al oamenilor, găsind lexicalizare în toate limbile lumii nu anulează ideea dependenței și modelării lor de cadrul socio-cultural în care se actualizează. Or, după cum afirmă cercetătoarea Gabriela Stoica, aceeaşi emoţie poate fi experimentată diferit în două culturi diferite sau în cadrul aceleiaşi culturi, putând fi, deci, obiectul unor variaţii interculturale şi intra-culturale, diacronice şi diatopice (Stoica, 2013, p. 13)

Prin extrapolare, subliniem că și limbajul afectiv, deci expresia lingvistică a afectelor are o funcţie semiotică implicită, fiind dependente cultural. În această ordine de idei, rezultă că și conceptele afective, şi expresia lor lingvistică cunosc o mare varietate transculturală şi lingvistică.

Obiectivul cercetării a fost de a surprinde modul de conceptualizare şi de lexicalizare a emoţiilor şi relevarea modelului cognitiv afectiv specific spaţiului cultural roman în baza câtorva concepte, precum *frică*, *dor*, *fericire*, *amar*, *urât* ș.a., întrucât le considerăm circumscrise spaţiului cultural român, având valoare de reper în limba română.

Ca metodologie de cercetare, pentru relevarea specificului românesc al formelor de manifestare lingvistică a afectelor – în cazul de față ***FRICĂ*** – am

apelat la date obținute din analiza unităților discursului repetat – proverbe şi zicători, frazeologisme, expresii româneşti – care reprezintă un cod al culturii române (cf. Noica, Blaga, Stoica etc.), pe baza actualizării lor într-un corpus reprezentativ, care include circa 180 de unități de discurs repetat, un set de surse „credibile", relevante şi reprezentative, care să reflecte emoțiile şi modalităţile de expresie afectivă specifice spaţiului cultural român.

În subsidiar, menționez că, dincolo de faptul că proverbele/zicătorile, frazeologismele sunt universale şi se transmit de-a lungul timpului de la un neam la altul, totuşi fiecare popor le adaptează după propriile obiceiuri, de aceea reflectă specificul local, istoric şi lingvistic. Scurte fraze/sintagme, ce exprimă adevăruri gnomice, în afara timpului istoric, paremiile reprezintă un cod al culturii, aşadar constituie adevărate şi autentice antologii de bun simţ popular, rezultate în urma experienţelor fiecărui popor, fiind reprezentative pentru diferitele limbi.

Frica reprezintă un afect ce are tangențe cu dimensiunea culturală *distanţa de putere* (din modelul lui Hofstede), care poate implica variaţii ale formelor de manifestare a afectivităţii. Culturile cu o distanţă de putere mare favorizează valori precum conformitatea, obedienţa, autoritatea ierarhică, ceea ce implică o actualizare specifică fricii. În astfel de culturi, se manifestă mai puternic o cenzură emoţională, în vederea menţinerii armoniei ierarhiei sociale sau instituţionale (bunăoară, se evită exprimarea fățişă a dezacordului cu interlocutorul având un statut superior)[1].

Frica reprezintă un fel de a fi esențial, care ține de existența umana. În mod foarte elocvent, Heidegger a descris faptul că *a se teme* constituie o formă bazală de existență în lume (după Rotilă, 1997, p. 46). În mitologie, ***frica*** era considerată o forţă mai puternică decât oamenii, ce putea fi îmblânzită cu jertfe şi ofrande pentru ca acţiunea ei, ce semăna groază, să se întoarcă asupra duşmanului. Cultivarea fricii în temple şi biserici cu scene de martiraj şi cu picturi despre judecata de apoi au reuşit să înfricoşeze oamenii, care erau învăţaţi că frica este omniprezentă: pe uscat, pe apă, în foc şi la frig. Această cultură era întreţinută prin legendele biblice escatologice ale sfârşitului lumii şi Apocalipsei. Autori precum le Kierkegaard, Dostoevski, Freud, Kafka, Agatha Cristie, Virginia Woolf şi mulţi alţii au mânuit anxietatea de la studiu şi descriere la paroxisme literare, contribuind la decriptarea şi descifrarea anxietăţii umane.

Frica este, fără îndoială, o emoție general-umană. Cu toate acestea, se consideră că fiecare popor interpretează frica într-un mod particular: or, „fiecare popor are, lăsată de Dumnezeu, o faţă proprie, un chip al lui de a vedea lumea şi de a o răsfrânge pentru alţii" (Vulcănescu, 1996, p. 165).

[1] În limba română au existat mulţi termeni pentru *frică*, iar terminologia specifică: *angoasă* şi *anxietate* a fost preluată la începutul secolului al XX-lea (Culturile Greciei antice şi ale Romei au onorat Frica, numind-o *angoasă* sau *anxietate*, a cărei etimologie ține de sanscrită: „amhas", adică „strâmtoare, îngustare"). Latinii au folosit *angusta*, termen preluat în franceză şi germană ca *angoisse* şi *angst*. Verbul *anxiare* „*a respira dificil*", „*a se sufoca*" şi adjectivul cu sens medical *anxios* este folosit în documente din secolul al XVI-lea.

Astfel, se crede că tracii, dacii, popoarele asiatice şi vikingii nu ar fi avut cultul stărilor de frică, iar aceste stări erau atribuite mai ales femeilor şi copiilor, cărora li se inocula ideea că trebuie să moară oricând fără frică. Geto-dacii, conform afirmațiilor cronicarilor antici, nu se temeau de moarte, ba chiar se credeau nemuritori și mergeau să își întâmpine vrăjmașul cu piepturile dezgolite, întrucât credeau în viață veșnică. Teama de moarte, o relevă și filosoful Mircea Vulcănescu în studiul său *Dimensiunea românească a existenței*, nu e potrivită mentalității românești, și asta deosebește poporul român de toate popoarele apusene[2]. Purtarea lui e ancorată-n veșnicie, iar teama de moarte este o meteahnă venită din apus (…). Și această lipsă de teamă în fața morții este foarte bine pusă în scenă în baladele populare românești, cu toată simbolistica lor, iar *Miorița* este cea mai elocventă în acest sens: unicul lucru ce îl preocupă când află că i s-a pus gând rău nu e teama de moarte, altfel ar fi luat măsurile elementare de precauție, ci împlinirea ritualului.

Menționăm, în această ordine de idei, și basmele nemuririi la români, ca bunăoară „*Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte*" de P. Ispirescu, care, în viziunea filosofului român C. Noica, exprimă cel mai adecvat fiinţa ca arhetip în versiune românească şi, totodată, contrastul dintre devenirea oarbă – devenirea pentru devenire – şi devenirea cu sens, devenirea întru fiinţă (a se vedea Mamulea, 2015, p. 157).

Ideea o regăsim cristalizată și în mai multe proverbe românești, formule de gândire, care pot conduce la reconstituirea filosofiei populare şi etnosofiei: *De moarte nu te teme şi de viaţă nu fi cu grijă*; *cel de se teme de moarte*, *aleargă după ea* ș. a.

Fără îndoială că globalizarea și occidentalizarea au contribuit la desacralizarea și ruperea de tradiții, fapt ce a schimbat înfățișarea și caracterul românului. El a devenit astăzi la fel de temător precum un occidental, aspect consemnat în expresii precum: *Leac de frica nu-i*; *N-are de ce lega frica*; *Tie ti-e frica cu mine că mie mi-a plesnit fierea cu tine*; *A-i fi frică și de umbra sa*; *Când te muşcă şarpele*, *îţi este frică şi de râmă*; *Iepuraşul nu-i fricos*, *numai că se cam dă la dos*; *De sfânt*, *sfânt să fii*, *dar de frică tot să ştii*; *De frică nu vede lumea*; *Frica e mai mare decât spaima*; *Frica întotdeauna aduce primejdie*; *Fricosu' se teme şi de umbra lui*; *Cel fricos îi înfricoşează şi pe alţii*; *Voinicos*, *dar cam fricos*; *Ție ți-e frica cu mine? Că eu am sfeclit-o*

[2] După Mircea Vulcănescu, sufletul românesc este constituit din două elemente antagoniste: chipul omului de la munte și chipul omului de plai. Mai mult, lupta dintre ethosul păstoresc tracic şi ethosul plugăresc slavo-roman s-a dus de-a lungul veacurilor cu sorţi variabili, până în preajma veacului al XlX-lea, începând din secolul al VIII-lea. Cu secarea pădurilor şi prefacerea României din ţară de păstori şi crescători de vite şi din ţară de ostaşi, ethosul păstoresc se pare că cedează în faţa celui plugăresc. Dispare din neam spiritul de aventură, spiritul culmilor, al zărilor îndepărtate, al adâncimilor amare pentru omul orizontului mic de sat, fricos şi aşezat (Vulcănescu, 1997, p. 193).

cu tine! Omul fricos totdeauna umblă cu gheaţa-n sân, *A duce frica* cuiva (sau a ceva)[3] ș.a.m.d.

Adesea frica îl forțează pe român să fie cinstit, să respecte norma/legile: *Frica păzeşte pepenii*/*harbuzăria*/*bostănăria*[4]; *Cerul curat de trăsnet nu se teme* ș. a.

Românul vede curajul drept o consecință a fricii: *Curajul este capacitatea de a te purta aşa cum trebuie chiar si atunci când eşti pe jumătate mort de* ***frică*** ș. a.

Odată cu apariţia ***instituţionalizată*** a religiei, teama generată de moarte, trecerea implacabilă a timpului, precum și fatalitatea devine adesea motiv de ritual, ceea ce pornește dinspre un complex de inferioritate a mentalului colectiv în fața unei naturi neînțelese. Aceasta implică popularea imaginarului român colectiv cu reprezentări puternice ale divinităţii „alături de ciclurile de timp trăit în mod subiectiv de individ – instabil, schimbător, ducând însă inexorabil la bătrâneţe şi la moarte, timp trăit cu răsturnările sale bruşte, cu capriciile sale imprevizibile, cu ireversibilitatea sa angoasantă" (Ivancu, 2013, p. 87): Cf. *De ce ti-e frica*, *de aceea nu scapi! Cine vede că arde casa vecinului*, *trebuie să aibă frică de a sa*; *De frica nu se descântă*; *Unii mor mai mult de frică decât de boală* ș. a.

Totuși românul interpretează frica drept o emoție denigradoare, apariția ei fiind justificată, întrucât e specifică celui vinovat în fond: *Omul de vină se teme şi de umbră*; *Cine se tot teme*, *nimica nu face*; *Curaj de oaie*: *mereu cu nasul în jos*; *Să nu meargă în pădure cine are frică de frunze*; *Fricosul este pe jumătate învins*; *Hotului de hot îi e fric*; *Ura*, *zavistia şi frica nasc vicleşugu*; *Omul nedrept se teme de toţi* ș. a.

Adesea românul ironizează pe seama emoției de frică: *Fricosul se teme şi de toate buruienile*; *I-e frică să nu i se răcească cuibul*; *Cine mai mult se teme*, *acela uită uşa deschisă*; *Până la luptă face gură şi-apoi se teme de-mpuşcătură*; *Mai ştie sfântul şi de frică*; *Nu merge la soare de frică să nu i se topească nasul*; *Dobitocului îi este frică de bici*, *omului – de cuvânt*, *iar îndărătnicului – nici de una*, *nici de alta*; *De securea fără coadă n-are frică pădurea*; *Daca aduni toată viaţa bani de frica sărăciei*, *ai ajuns deja sclavul ei*; *N-are de ce lega frica*; *A-i tremura chiloţii de frică* (argotic) ș. a.

Frica îl face pe cel pățit mai precaut. După afirmația lui O. Ivancu, „individual, românul e în permanență ezitant atunci când vine vorba de acţiuni importante, semnificative. El devine în felul acesta vulnerabil pentru că „nehotărâtul trăieşte în permanență în orizontul regretului, al unui dublu regret. Într-un fel, el anticipează regretul pe care l-ar cunoaşte acționând şi

[3] *Ai prevăzut şi ai ascuns banii*, *de frică*. *Ştii dumneata unde duce frica? La panică şi la perturbare*. (Tudor Arghezi).

[4] *Până l-am dat la brazdă*, *mi-am stupit sufletul cu dânsul*. *Numai eu îi vin de hac*. *Vorba ceea*: „*Frica păzeşte bostănăria*" (Ion Creangă).

care în fapt, el tocmai, îl face să nu acţioneze" (Ivancu, 2013, p. 142). Iată câteva proverbe care vin să confirme aceste constatări: *Pe cine l-a ars păsatul suflă şi în apă rece*. *Cine s-a ars cu ciorba suflă şi în iaurt*.

Frica este asociată de români cu animale/insecte şi anume: *Nicio frică de furnică*, *de ţânţar – nici habar*; *De frică îi pare cuşma pisică*; *I-e frica ca tiganului de albină*; *S-ar duce în pădure*, *dar se teme de şarpe*; *Laşul poartă şi frică de furnică*; *De s-ar teme lumea de vrăbii*, *n-ar semăna mălai*; *Meşterul strică şi drege de frică*; *Cine e muscat de şarpe se pazeşte*/*se teme si de şopârlă*; *Frica face iepurele să cadă*; *Pisica opărită se teme de rece*; *Oile ţin capu-n jos de frică să nu le vadă lupu*; *Dacă ţi-e frică de lup*, *nu intri în pădure*; *Dacă lupul s-ar teme de ploaie*, *ar purta manta*; *Vulpea nu se teme de vânătorul care se laudă seara* ș. a.

Am remarcat şi câteva proverbe care consemnează de ce nu e cazul să-ţi fie frică: *Cutea vârtoasă nu se teme de coasă*; *Baba bătrână nu se teme de pâinea moale*; *Săracul nu se teme de tâlhari*; *Nu se ştie frica decât de boală* ș.a.

Consemnăm şi câteva expresii frazeologice somatice ce fac referinţă la conceptul de *frică*: *A avea* (*a fi cu*) *inima aproape de gură*; *A băga* (*cuiva*) *frica în oase*[5]; *A fi cu frica în spate* (*sau în sân*)[6]; *A şti de frica* cuiva[7] ș. a.

Astfel, *frica* se asociază cu o temperatură scăzută: *a-i îngheţa cuiva sângele în vine*, *A-i îngheţa* cuiva *ficaţii*, imagine pe care o regăsim întocmai şi în limba rusă, engleză, franceză etc., ceea ce indică universalitatea conceptualizării fricii: *Cf. rus*. *Кровь стынет в жилах*; *Кровь леденеет* (*холодеет*) *в жилах*; engl. *To be frozen with fear*, *fr*. *Être glacé de peur* / *d'effroi* etc.

Şi limba este organul care are tangenţe cu frica[8], iar în cadrul expresiilor frazeologice somatice, ilustrează conceptul emotiv de *frică atât în limba* română, precum şi în alte limbi: (*a-şi pierde graiul de frică*) vs. rus. *язык отнялся*, *fr*. *rester coi*.

Mai mult, frica are şi culoare la români – galbenul: *A se îngălbeni de frică*. (Cf. fr. *blêmir de peur*)[9].

Bineînţeles, studiul unităţilor ce aparţin discursului repetat plasează analiza modelelor cognitiv-afective româneşti pe un fundal cultural specific unei perioade istorice mai vechi (majoritatea unităţilor discursului repetat având o vechime de secole). Dimensiunile culturale relevate în modelul

---

[5] *Iar Sisoe*, *ca să-i vâre şi mai tare-n oase frica de cele dumnezeieşti*, *se stropşi la dânsul umflându-şi obrajii*, *ba se şi luă după el câţiva paşi*, *cu toiagul ridicat*. (G. Topârceanu).

[6] *Bătrâna*, *cu frica Domnului în sân*, *crezu*. *Se sperie văzându-şi fata sângerată*. (Barbu Delavrancea).

[7] […] *oamenii lui Marmont începură să-mi ştie de frică şi mă pomenii vânat cu înverşunare de duşmanul care pornise asupra mea o hăituială în toată puterea cuvântului*. (Octavian Soviany)

[8] Pentru detalii a se vedea V. Lifari.

[9] *Când îl văzu*, *muierea înlemni şi îngălbeni de frică*. (P. Ispirescu).

propus de Hofstede, precum *individualism*/*colectivism*, *sine independent*/*sine interdependent* etc. sunt variabile diacronic, determinând şi schimbări ale reprezentării conceptuale şi lingvistice a vieţii afective. Astfel, mutaţii esenţiale privind modalitatea de configurare a sinelui, produse ca rezultat al schimbărilor social-culturale mai ample, va reconfigura imediat şi modalitatea de conceptualizare afectivă. Prin urmare, modernizarea societăţii (angrenând un proces de individualizare, emancipare treptată a individului) implică o redefinire a trăirilor afective.

După cum se cunoaște, trăsătura fundamentală a culturii române este interferenţa, fuziunea organică între modelul cultural de tip tradiţional, oriental-balcanic şi cel nou, modern-occidental; Această suprapunere a două tipare mentale dihotomice în aparenţă, *de facto* a generat o întrepătrundere armonioasă, când anume aspecte ale culturii occidentale se grefează pe o matrice culturală locală de tip clasic şi popular-tradiţională, generând o configuraţie culturală *sui generis*, unde coexistă vechiul şi noul, orientul, tradiţionalul şi modernul. De aceea, pentru a ne sincroniza cu mutaţiile contextului extralingvistic, pe care se proiectează, justificând variaţiile diacronice de codare lingvistică a conceptelor afective, am recurs în cercetare la corelarea dimensiunii cognitive şi a celei culturale, pentru evidenţierea particularităţilor de codare lingvistică a conceptelor afective. Paradigma teoretică mai amplă în care se situează cercetarea este, în general, cea a cognitivismului, ceea ce conferă accesul la structuri şi scheme cognitive implicate în conceptualizarea emoţiilor.

În acest scop, am apelat la datele *Dicționarului asociativ al limbii române*[10], adunate prin metoda experimentului asociativ (elaborată în psiholingvistică). Astfel, rețelele pragmatice şi asociative ale semnificaţiilor în care este antrenat fiecare cuvânt ce desemnează o emoţie sunt deosebit de bogate. Sensul complex al fiecărui cuvânt de acest fel este rezultatul rolului important pe care aceste cuvinte îl joacă în articularea unei palete întregi de valori culturale, relaţii sociale. Premisa de la care am pornit este că un asemenea studiu poate reflecta dinamica conceptual-istorică a unui anume *model cognitiv afectiv* specific unei *culturi*.

Pentru relevarea specificului românesc al conceptului de *frică* am apelat şi la datele stocate în *Dicționarul asociativ al limbii române*, adunate prin metoda experimentului asociativ (în continuare EA) elaborată în psiholingvistică – o disciplină de frontieră, care încearcă să fundamenteze legătura între procesele neuropsihice, lumea gândirilor şi exprimarea verbală a acestora, între conştient şi inconştient, în vederea surprinderii mecanismelor reprezentării prin identificarea proceselor prin intermediul cărora are loc cunoaşterea. Studiile în domeniul psiholingvisticii relevă relativitatea lingvistică şi cea culturală: or, din perspectivă fenomenologică, limba şi logica exprimată prin aceasta, reprezintă un factor extrem de important pentru

[10] Gh. Popa *et alii*, *Dicționarul asociativ al limbii române*, vol. I (de la stimul la reacție), Iași, Editura Junimea, 2016.

înțelegerea şi reprezentarea lumii înconjurătoare. E, într-un fel, o evoluţie a „ipotezei Sapir-Worf", conform căreia diferite tipuri de mentalităţi antrenează diverse modelaje ale limbajului[11].

În baza EA realizat, am identificat două tipuri de bază de asociaţii pentru cuvântul-stimul *teamă*: asociaţii sintagmatice şi asociaţii paradigmatice[12]:

ASOCIAŢII PARADIGMATICE:

● *Sinonime*: *frică* (468); *spaimă* (25); *groază* (4); *anxietate* (3); *fobie* (3); *emoție* (2); *teroare*, *claustofobie*;

● *Antonime*: *cura*● *Asociații*: *durere* (*7*), *nesiguranță* (*5*), *singurătate* (*5*), *examen* (*4*), *slăbiciune* (*4*), *neîncredre* (*4*), *tremur* (*3*), *pericol* (*3*), *tristețe* (*3*), *necaz* (*2*), *necunoscut* (*2*), *noapte* (*2*), *nou* (*2*), *pedeapsă* (*2*), *plăcere* (*2*), *plans* (*2*), *sentiment* (*2*), *stress*, (*2*), *supărare* (*2*), *ură* (*2*), *moarte*, *boală*, *gol în stomac*;

● **Animale sau insecte/ vietăți**: *șarpe* (*5*); *șerpi* (*3*), *câine* (*4*); *câini* (*4*); *insecte* (*2*); *emoție* (*2*); *animal*, *arici*, *căprioară*, *lupi*, *furnică*, *tigru*, *șoareci*, *păianjen*[13];

● *Obiecte ce determină apariția fricii*: *întuneric* (*23*), *fantome* (*3*), *moarte* (*2*), *tunet*, *impozit*, *școală*, *examen*, *boală*, *monștri*, *primejdie*, *necunoaștere*, *umbră*, *țipăt*, *violență*, *bătrânețe*;

ASOCIAŢII SINTAGMATICE:

■ *mare* (9), *grea* (4), *negru* (3).

Cauze ce provoacă *frica*: *de întuneric* (*4*), *de moarte* (*2*), *de câine*, *de Dumnezeu*, *de lupi*, *de singurătate*, *de apă*, *de rău* etc.

---

[11] Am efectuat un EA liber cu tineri cu vârsta cuprinsă între 18-25 de ani, pentru care limba maternă este româna. Respondenţii au fost rugaţi să răspundă instantaneu cu primul cuvânt care le-a venit în minte la auzul cuvântului-stimul *teamă* (fiecare anchetă propusă conţinea 100 de cuvinte-stimul, selectate şi generate de calculator din circa 500 de stimuli, ce fac parte din nucleul şi masa vocabularului de bază al limbii române: stimulul *teamă* apare, în medie, în una din 5 anchete). Or respectarea acestei condiţii în timpul anchetării permite a reduce la minim intervalul temporal dintre stimul şi reacţie: respondentul nu trebuie să mediteze asupra reacţiei, întrucât conceptul de asociaţie exclude ideea de „gândire" a răspunsului. În calitate de respondenţi au fost circa 1000 de studenţi din mai multe universităţi din Republica Moldova şi România. Trebuie de menţionat că factorul determinant pentru alegerea studenţilor în calitate de respondenţi în cadrul EA revine faptului că la vârsta de 17-25 de ani se produce deja formarea identităţii lingvale, iar asociaţiile, identificate în cadrul EA, reflectă competenţa lingvistică şi sunt relevante pentru mentalul român (Караулов, p. 192). În conformitate cu opinia lui Iu. Karaulov, stabilitatea relativă a capacităţii lingvistice a vorbitorilor nativi (de exemplu, vocabularul, ierarhia de valori, valenţele lexicale) poate servi drept bază pentru descrierea conştiinţei de masă în societatea românească în următorii 20-30 de ani, adică pentru perioada cînd respondenţii de azi vor constitui nucleul activ al societăţii (*ibidem*).

[12] Respectând tradiţia modelării câmpului asociativ, la început se prezintă cuvintele-reacţii ce apar mai des (numărul reacţiilor e indicat între paranteze), constituind nucleul câmpului asociativ, după care se indică cuvintele apărute mai rar ca reacţii la stimulul respectiv – periferia câmpului asociativ.

[13] După cum se poate vedea, multe din ele sunt reperabile şi în unităţile DR.

O reacție foarte relevantă la cuvântul-stimul *teamă*, pentru spiritul roman, este ***Nu există***, întrucât vine în consonanță perfectă cu ideea filosofului român Mircea Vulcănescu, care menționează câteva atitudini fundamentale ale românului în fața existenței. În primul rând, pentru român nu există ideea de neant, apoi nu există imposibilitatea absolută, nu există alternativa existențială, nu există imperativ, nu există iremediabil, şi cel mai important aspect, nu există teamă în fața morții – *sentimentul ancorării în veşnicie îl salvează pe român în cele mai disperate situații*, *cum îi pune aripi de plumb în împrejurările nesperat de favorabile*, *cu care aripa sorții nu l-a atins prea des* (Vulcănescu, 1996, p. 193).

Concluziile la care am ajuns ca rezultat al investigației dovedesc faptul că experiența emoțională nu este pre-culturala, ci proeminent culturala: emoţiile servesc unor scopuri de comunicare complexă, de ordin moral şi cultural. Emoțiile, așadar, nu constituie simple etichete pentru stări interioare, a căror esență este presupusă a fi universală. Este incontestabil faptul că emoţiile sunt forme de acțiune simbolică cu multiple articulații la nivelul culturii şi al structurilor sociale. Aplicarea metodei EA ne-a permis elucidarea bogăției „sarcinilor" semantice, pe care le poartă conceptul de „frică" în română. Asociaţiile identificate prin intermediul EA permit decodificarea şi construirea asemenea unui puzzle, a semnificaţiilor conceptului dat prin angajarea atât a componentei cognitive, cât şi a celei afective – procese simultane, dar şi complementare, limbajul fiind o cale preferenţială în tentativa de a releva modul în care e organizată şi stocată cunoaşterea în mintea umană.

Referințe bibliografice:
Cărti si website-uri:

■ HOFSTEDE, G., 1984, *Culture's Consequences*: *International Differences in Work-Related Values*, Sage, Beverly Hills.

■ ILLOUZ, E., GILON, D., SHACHAK, M., 2014, "Emotions and Cultural Theory", în Stets, J. E., Turner, J. H. (eds.), *Handbook of the Sociology of Emotions*, vol. II, Dordrecht, Springer, pp. 221-244.

■ IVANCU, Ovidiu, *Identitate culturală şi mental colectiv românesc în postcomunism* (1990-2007) – *Imagini, mituri, percepţii, repoziţionări,* Cluj-Napoca, Editura EIKON, 2013.

■ LIFARI, Viorica, *Categoriile conceptuale ale emoţiilor redate prin „imaginea organelor interne omeneşti" descrise în expresii frazeologice somatice* //

http://studiamsu.eu/nr-10-100-2016/

http://dspace.usm.md:8080/xmlui/handle/123456789/1182.

■ MAMULEA, Mona, *Teme filosofice în cultura populară românească*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2015, p. 157.

■ ROTILĂ, Viorel, *Heidegger şi rostirea fiinţei*, 1997 https://www.academia.edu/11306925/Heidegger_%C8%99i_rostirea_fiin%C8%9Bei p. 46.

■ STOICA, Laura Gabriela, *Modele ale afectivităţii în cultura română premodernă* (1780-1840), Lucrare realizată în cadrul proiectului „*Cultura română şi modele culturale europene cercetare*, *sincronizare*, *durabilitate*", cofinanţat din FONDUL SOCIAL EUROPEAN prin Programul Operaţional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013 // ttps://www. researchgate.net/publication/317038418_Modele_ale_afectivitatii_in_cultura_romana_premoderna_1740-1840_Models_of_Affectivitity_in_the_Early-Modern_Romanian_Culture_1740-1840

■ VULCĂNESCU, Mircea, *Către fiinţa spiritualităţii româneşti*. Vol. III. *Dimensiunea românească a existenţei*, Bucureşti: Editura Eminescu, 1996.

Dicționare:

■ DUDA, Gabriela, GUGUI Aglaia, Wojcicki, Marie Jeanne. *Dicţionar de expresii şi locuţiuni ale limbii române*, Bucureşti, Editura Albatros, 1985.

■ ILINCAN, Vasile, *Dicționar de expresii românești în contexte* (*D – N*), Presa Universitară Clujeană(DERC) http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1969.pdf

■ POPA, Gheorghe; SAINENCO, Ala; PRITCAN, Valentina; POPA, Viorica; LACUSTA, Elena; TRINCA, Lilia, POPA Lucia. *Dicţionarul asociativ al limbii române*, Iaşi: Junimea, 2016.

■ *TOMICI*, *Mile*. *Dicționar frazeologic al limbii române*, Editura Vestala Saeculum *Dicționar de proverbe și zicători românești*/ alcătuit, pref. de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu; col. iniț. și coord. de Anatol și Dan Vidrașcu. – București; Chișinău, Editura Litera, 2001.

■ ZANNE, Iuliu. *Proverbele românilor*, Editura Librăriei Socec, Bucureşti, 1895. *Dicționar de proverbe și zicători românești*/ alcătuit, pref. de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu; col. iniț. și coord. de Anatol și Dan Vidrașcu. – București; Chișinău: Litera, 2001 (Combinatul Poligrafic).

■ КАРАУЛОВ Ю. Н., *Русский ассоциативный словарь как новый лингвистический источник и инструмент анализа языковой способности*. în *Русский ассоциативный словарь*. Книга 1. Прямой словарь: от стимула к реакции. Ассоциативный тезаурус современного русского языка. Часть I / Ю. Н. Караулов, Ю. А. Сорокин, Е. Ф., Тарасов, Н. В., Уфимцева, Г. А., Черкасова, Москва, Изд-во «Помовский и партнеры», 2011.

CZU:811.135.1’367.625:82.09(091)
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.44

VERBUL ÎN MANUSCRISUL ROMANULUI POPULAR *SANDIPA*

Galaction VEREBCEANU
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Sunt descrise particularităţile morfologice ale verbului prezente în textul romanului popular* **Sandipa**, *manuscris românesc 824*, *copiat în 1798 în partea de nord a Moldovei istorice şi actualmente păstrat la Biblioteca de Stat a Federaţiei Ruse*, *Moscova. Se pune accent pe acele trăsături morfologice care reflectă tendinţa de evoluare a limbii române de la sfârşitul secolului al XVIII-lea.*

Cuvinte-cheie**:** *condiţional, conjugare, conjunctiv, diateză, gerunziu, imperativ*, *imperfect*, *indicativ*, *infinitiv*, *mai-mult-ca-perfect*, *mod*, *participiu*, *perfect compus*, *perfect simplu persoană*, *supin*, *timp*, *viitor.*

Abstract. *The morphological peculiarities of the verb present in the text of the popular novel* **Sandipa** *are described, Romanian manuscript 824*, *copied in 1798 in the northern part of historical Moldavia and currently kept at the State Library of the Russian Federation, Moscow. Emphasis is placed on those morphological features that reflect the evolution trend of the Romanian language since the end of the 18th century.*

Keywords *conditional*, *conjugation*, *conjunctive*, *diathesis*, *gerund*, *imperative*, *imperfect*, *indicative*, *infinitive*, *more-than-perfect*, *mode*, *participle*, *perfect compound*, *perfect simple person*, *supine*, *time*, *future.*

Articolul de faţă este o continuare a descrierii caracteristicilor morfologice ale părţilor de vorbire flexibile din textul scrierii populare anunţate în titlu (ms. rom. 824, datat în 1798 şi păstrat la Biblioteca de Stat a Federaţiei Ruse, Moscova)[1]. În centrul analizei va fi verbul, clasa de cuvinte cu cea mai bogată flexiune şi bine reprezentată din punct de vedere numeric, verbul fiind întrecut doar de substantiv.

Conjugări. Trecerea verbelor de la o conjugare la alta este un fenomen morfologic caracteristic, într-o anumită privinţă, textului de care ne ocupăm, nu însă în aşa măsură cum se întâlneşte în cele mai vechi texte româneşti (vezi Densusianu, 1961, p. 126-128; Rosetti, 1978, p. 559; ILRL, 1997, p. 131-133). Astfel, verbul *a adăoga*, prin cele două atestări consemnate în acelaşi context, aparţine atât conjugării I[2]: „pohtem cu tot gândul mieu să-m arăte şi *să*-m *adaogă* învăţătura” (92^{v}), cât şi conjugării a IV-a: „*să adăoge* dor peste dor” (92^{v}).

[1] Vezi „Philologia”. 2021, nr. 1-2, p. 75-84.

[2] Ne conducem de clasificarea etimologizantă a verbelor făcută de gramaticile tradiţionale. Despre alte clasificări, vezi bibliografia din GALR, I, 2005, p. 711.

Tot forme duble se atestă în cazul lui *a curge*, care este de conjugarea I: „că-i *cură* lacrămile” (37^{r}), „din buzile ei *cură* dulceaţă” (38^{v}), „toate gârlele câte *cură* în mare” (89^{v}-2) şi, o dată, de conjugarea a III-a, cu *g* analogic: „şi-i *curge* lacrimile” (36^{v}).

Verbul *a scrie*, prin cele două forme de imperfect: *scriia* (14^{r}, 62^{r}), este de conjugarea a IV-a.

Verbele de conjugarea a IV-a *a omorî* şi *a urî* conservă forma cu infinitivul în *-i*: *să omoari* (69^{v}), *va uri* (12^{v}), *să urescu* (92^{r}), singurele care înregistrează forme arhaice, mult mai numeroase fiind însă exemplele cu terminaţia în *-î*: *omorî* (43^{v}-2, 53^{r}, 55^{r}) etc., *borî* (75^{v}), *s-a hotărî* (94^{v}), *pârî* (15^{v}, 69^{v}) etc. Tendinţa de folosire a verbelor din subclasa în *-î* în dauna celor cu dezinenţa în *-i* caracterizează textele elaborate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (vezi, de exemplu, ILRL, 1997, p. 334).

Diateze. Anumite verbe apar în poziţie dublă, fie reflexive, fie lipsite de *se*: *te biruieşti* (35^{v}), *te biruiş* (59^{v}) – *voi birui* (31^{r}) etc., *mă făgăduiesc*(*u*) (2^{v}-2), *s-au făgăduit* (6^{r}) – *am făgăduit* (3^{r}) etc., *s-au greşit* (74^{r}) – *ai greşit* (87^{r}), *mă nădăjduiescu* (31^{r}, 53^{r}) – *nădăjduiesc* (33^{r}), *ş-au râs* (41^{r}) – *râsă* (29^{v}), fie exclusiv la una dintre diateze, cum este cazul lui *a bănui*, care, prin singurul exemplu, este reflexiv: *îş va bănui* (12^{v}). Fenomenul întrebuinţării unuia şi aceluiaşi verb în ambele ipostaze sau doar ca verbe reflexive se regăseşte în toată perioada veche a limbii române (vezi Densusianu, 1961, p. 128-130; Rosetti, 1978, p. 559; ILRL, 1997, p. 133, 335).

Moduri personale. Înainte de a trece la examinarea modurilor predicative, să analizăm manifestarea unor verbe întâlnită la câteva moduri personale şi forme verbale nepersonale. E vorba de fenomenul iotacizării, care este cauzat de acţiunea modificatoare a iotului următor asupra consoanei finale din rădăcină, afectând verbele latine de conjugările a II-a, a III-a şi a IV-a cu tema terminată în *d, n*, *t* şi uneori în *r*. Această transformare apare la indicativ prezent persoana 1 singular, la conjunctiv prezent persoana 1 singular şi persoana a 3-a singular şi plural şi la gerunziu. Mai târziu, „*d*, *n* şi *t* au fost refăcuţi, prin analogie cu acele forme ale paradigmei care păstrează consoana originară” (Gheţie, 1975, p. 166). Formele iotacizate curente în textele vechi (vezi Densusianu, 1961, p. 132-133; ILRL, 1997, p. 133-134, 335), apar frecvent şi în manuscrisul *Sandipa*: *să arză* (58^{r}), *să se ascunză* (25^{v}), *nu te auz* (67^{r}), *să auză* (7^{r}, 36^{r}, 72^{r}, 96^{v}), *să caz* (56^{v}), *să cază* (26^{v}, 42^{r}), *să crează* (16^{v}), *ceiu* (14^{r}), *să deşchiză* (95^{v}), *să pociu* (28^{v}, 33^{r}), *să prinză* (64^{v}, 65^{v}), *să pui* (82^{v}), *să puie* (76^{r}, 90^{r}, 96^{r}), *să purceg* (45^{v}), *să rămâie* (2^{v}, 5^{v}, 19^{v}, 54^{r}, 73^{v}, 85^{v}), *să răspunză* (93^{v}), *să sai* (58^{r}), *să saie* (58^{r}), *să scoaţă* (20^{v}), *să spui* (24^{r}), *să spuiu* (37^{v}, 43^{r}, 70^{r}), *să spuie* (31^{v}, 81^{v}), *spuind* (47^{v}), *nespuindu* (40^{r}), *să nu şazi* (pers. a 3-a, 61^{r}), *ţiind* (31^{r}), *ţiindu* (25^{r}-2, 31^{r}), *văz* (2^{r}, 34^{r}), *văzu* (39^{r}), *să văz* (18^{v}, 31^{v}, 39^{v}, 63^{r}), *să vază* (24^{v}, 25^{v}, 30^{r}, 36^{r}, 52^{v}, 55^{r}), *să nu vazi* (46^{r}), *să vânză* (45^{v}), *viu* (62^{v}), *să vie* (16^{r}, 35^{v}, 38^{r}, 53^{r}, 72^{r}, 74^{r}, 81^{v}), *viind* (24^{r}, 24^{v}, 55^{r}, 69^{v}, 75^{v}, 80^{r}, 92^{v}).

Formele iotacizate nu sunt singurele întrebuinţate, cele cu dentala refăcută, deşi mai puţin numeroase, apar la câteva verbe: (*nu*) *pot* (33^{r}, 60^{r}, 88^{r}-2, 96^{r} etc.), *să pot* (93^{v}), *să scot* (93^{v}), *să scoată* (58^{v}-2, 90^{r}-2, 96^{r}-2), *spun*

(29^{r}, 29^{v}, 38^{v}, 86^{r} etc.), *să spun* (13^{v}, 44^{v}, 78^{v}, 97^{r} etc.), (*nu*) *ţin* (31^{r}, 41^{r}, 49^{r}), *văd* (63^{v}, 85^{r}).

Alt fenomen consemnat este apariţia (sau lipsa) sufixului flexionar la unele verbe. Astfel, dintre cele 8 atestări ale verbului *a trebui*, doar o dată este consemnată forma sufixată: *nu trebuieşte* (96^{r}). Forme slabe prezintă verbul *a birui*: *biruiescu* (51^{r}, 86^{r}), *biruieşti* (35^{v}), *să biruiască* (40^{v}); cf. *birui* (19^{r}), *voi birui* (31^{r}) etc., formele tari fiind mai numeroase. *A păţi* este întrebuinţat fără sufix: *să nu paţ* (35^{r}).

Indicativ prezent. Verbul neregulat *a fi* cunoaşte puţine forme gramaticale. La persoanele 1 singular şi a 3-a plural se constată forma *sânt* (14^{r}, 16^{v}-2 etc.), concurată, în patru apariţii, de *sint* (2^{v}, 27^{v}, 53^{v}, 56^{v}), iar la persoana a 3-a singular, forma *este* (17^{v} etc.). Dintre formele scurte, consemnăm doar *-i*: „nu-*i* vina lui” (7^{v} etc.).

Verbul *a se ruga* apare la persoana 1 singular sub forma inversată: *rogumă* (14^{r}, 29^{v}, 45^{v}), forma cu cliticul pronominal în prepoziţie fiind mult mai numeroasă: *mă rog* (15^{v}, 22^{v}, 44^{v} etc.).

Imperfectul cunoaşte, pentru persoana 1 singular, doar forme cu desinenţa *-m*: *căutam* (101^{v}), *lepădam* (23^{r}), *vărsam* (92^{v}) etc., inovaţia aparţinând textelor elaborate în Muntenia, de unde se răspândeşte în celelalte regiuni istorice (vezi Frâncu, 1971, p. 180-185; Gheţie, 1972, p. 59-61; ILRL, 1997, p. 337). Persoana a 3-a plural prezintă însă numai forme etimologice, fără *-u* analogic: *aştepta* (81^{v}, 95^{v}), *căde* (41^{v}), *chema* (81^{v}), *era* (3^{v}, 4^{r}, 35^{v}, 56^{r}, 63^{v}, 78^{v}, 84^{v}, 89^{v}), *mânca* (75^{r}), *să mera* (7^{r}), *şide* (75^{r}), *trăia* (35^{v}, 40^{v}, 49^{v}), situaţie caracteristică textelor din secolul al XVI-lea (vezi Rosetti, 1978, p. 561) şi celor contemporane cu *Sandipa* (vezi ILRL, 1997, p. 337).

Unicul verb care înregistrează ambele forme este *a sta*: *sta* (7^{r}, 81^{v}, 86^{v}) ~ *stau* (79^{r}, 81^{r}), forma cu desinenţa analogică *-u* fiind o inovaţie a graiurilor bănăţene-hunedorene (vezi Gheţie, 1975, p. 170).

Prin cele 11 atestări, verbul *a sta* nu cunoaşte decât forme etimologice: *sta* (36^{v} etc.; vezi şi *supra*), forma reduplicată analogică cu perfectul simplu, *stătea*, fiind rarisimă în scrierile elaborate în secolele al XVI, al XVIII-lea (vezi ILRL, 1997, p. 337).

Câteva verbe de conjugarea a IV-a conservă terminaţia *-ia*: *scriia* (14^{r}, 62^{r}), *ştiia* (92^{r}); cf. însă *grăia* (17^{r}), *sârguia* (74^{r}), *suduia* (25^{v}, 63^{r}), *trăia* (35^{v}, 40^{v}, 49^{v}) sau terminaţia *-ie*: *nu găsie* (31^{v}), *trăie* (54^{v}).

Perfectul simplu, datorită aspectului narativ al textului, este întrebuinţat frecvent, mai ales la persoana a 3-a. Bunăoară, din totalul de peste 300 de exemple, verbului *a zice* îi revine 272 de apariţii: *zisă* (2^{r}-3, 29^{v}-5 etc.). Sunt consemnate exemple de perfect şi la alte persoane: *adusăiu* (99^{v}), *călcaiu* (71^{v}), *grăiiu* (71^{v}), *mă împluiu* (84^{v}), *păţiiu* (67^{v}), *mă spăimântaiu* (37^{v}), *trimesăiu* (39^{v}) etc.; *te biruiş* (59^{v}), *dăruiş* (93^{r}), *te giuraş* (64^{r}), *poronciş* (59^{v}), *sfătuiş* (96^{v}), *te ţinuş* (39^{v}), *văzuş* (54^{r}) etc.; *să cerşu* (82^{r}), *făcu*(*ră*) (3^{v}, 58^{r}), *marsă*(*ră*) (52^{v}, 99^{r}), *văzu*(*ră*) (8^{r}, 58^{v}) etc.

Verbul *a fi* prezintă numai forme asigmatice şi doar la persoana a 3-a: *fu* (4^{v}, 52^{v}, 95^{r}, 100^{r}).

Pentru persoana 1 plural norma textului este forma cu *-ră* analogic: *adusără* (93[r]), *agiunsără* (52[r]), *căutară* (7[v]), *ruşinară* (96[v]) etc. Uneori însă *-ră* analogic apare, probabil din greşeală, şi la persoana a 3-a singular: „*grăiră* muiere" (67[r]), „*purceasără* bărbatul" (35[v]), „o *dusără* la casa lui acel înşălătoriu" (85[v]) sau cu *-ră* lipsă: „*şezu* oamenii la masă" (62[r]).

Unicul verb care atestă forme tari este *a da*: *dideiu* (48[r]), *dede* (34[r]), *dide* (3[v] etc.), *dederă* (91[v]), *dediră* (78[v]), fenomen răspândit în scrierile contemporane cu *Sandipa* (vezi ILRL, 1997, p. 339). Forma slabă de perfect a verbului *a da* apare, o dată, la persoana a 2 singular: *dideş* (35[r]) (despre istoria verbului *a da* la perfectul simplu, vezi Frâncu, 1980, p. 307-314).

Perfectul compus se evidenţiază prin similitudinea auxiliarului *au* de la persoana a 3-a singular cu persoana a 3-a plural, fenomen general în toate textele vechi (vezi Densusianu, 1961, p. 148; Rosetti, 1978, p. 563; ILRL, 1997, p. 138, 339; vezi, despre istoria fenomenului, Frâncu, 1973, p. 299-318); „Sandipa *au dat* zapis" (3[r]), „slujitoriul *au ieşit* şi *au făcut* precum l-au învăţat muiere" (25[r]), „*s-au născut* fiiu filosofului" (97[v]), „acum *au venit* numai doi" (82[v]). Forma cu *a* la singular, inovaţie a graiurilor de sud (vezi Gheţie, 1973, p. 421-430; Gheţie-Mareş, 1974, p. 248-251; Gheţie, 1975, p. 171), este consemnată o dată: „Pricina este a omului carile *a făcut* masă mare" (76[r]) şi ar putea fi explicată ca greşeală de copiere, întâlnită în textele din secolul al XVI-lea (vezi Densusianu, 1961, p. 143), sau ca reflex al limbii vorbite, care tolera, în unele graiuri, întrebuinţarea lui *a* atât la singular, cât şi la plural (vezi Frâncu, 1969, p. 299-318; Gheţie, 1973, p. 421-430).

Referitor la topica auxiliarului, este de subliniat folosirea curentă a lui *au* în faţa participiului, encliza auxiliarului fiind consemnată în *gustat-au* (50[r]) şi *făcut-au* (50[r]-2, 50[v]). Postpus participiului apare şi auxiliarul de persoana a 2-a singular în: *învăţat-ai* (4[v]), *scris-ai* (88[r]) şi, cu intercalarea cliticului pronominal, în *ştiutu-le-ai* (68[r]). Dacă nu e o greşeală a copistului, *ai* este exprimat dublu în exemplul „i-*ai dat-ai*" (88[r]), construcţie pleonastică în limba contemporană.

Expresia *a-şi aduce aminte* are verbul plasat înaintea auxiliarului: *Adusu-mi-am aminte* (28[v]).

Mai-mult-ca-perfectul, în raport cu cele trei forme de trecut, apare rar şi doar la persoana a 3-a singular: *adusăsi* (66[v]), *aprinsăse* (84[v]), *să ascunsăse* (7[v]), *auzisă* (91[r]), *să împlusăse* (11[v]), *pusăsă* (9[r]), *scrisăse* (68[v]), *zisăsi* (5[v]) etc. Dintre construcţiile perifrastice, sunt de exemplificat *au fost gătit* (1[r], 96[v]) şi *au fost scăzut* (55[v]), forme folosite uneori în textele de tip nordic (vezi ILRL, p. 339).

Viitorul apare întrebuinţat cu forma nouă, construită, la fel ca în limba contemporană, cu ajutorul verbului *a vrea* + infinitiv: *voi face* (38[r]), *vei suspina* (44[v]), *va pohti* (88[r]), *vom priimi* (59[r]), *vor trece* (72[v]), net majoritară faţă de exemplele cu afereza lui *v*: *oi face* (85[r]), *or vre* (29[r]), „dacă *a însăra*" (87[v]), „până *a săca* de tot" (89[v]), *nu s-a ispiti* (16[r]), *s-a săvârşi* (31[r]) etc. şi de cele cu forma scurtă a lui *a vrea*, persoana a 2-a singular: „ci-*i* face" (81[v]), „le-*i* împăca" (89[v]), „li-*i* birui" (67[r]), „li-*i* omorî" (40[r]), „li-*i* pute faci" (45[v]), „me-*i* face" (63[v]), „mi-*i* poronci" (6[r]), „mi-*i* scoate" (65[v]). În câteva exemple, se

constată apariția auxiliarului în urma verbului de conjugat: *da-ț-oi* (81^{v}), *pute-voi face* (34^{r}), *spune-ţ-voi* (37^{r}).

Conjunctivul prezent nu se deosebește prin nimic de formele actuale: *să fiu* (2^{v}), *să afli* (21^{v}), *să biruiască* (40^{v}), *să părăsim* (50^{v}), *să daţi* (75^{r}), *să fie* (88^{v}) etc. Uneori conjunctivul are valoare imperativă: „De vei merge şi tu împ<r>eună cu dânsul, *să meargă*” (27^{r}), „Căţe *să fii* şi dulăii *să umble* după tine” (37^{r}) etc.

Verbele neregulate *a bea*, *a da* și *a lua* apar la persoana 1 și a 3-a sub forme motivate fonetic: *să beu* (89^{v}-2), *să be* (21^{v}, 22^{r}), *să* (*nu*) *de* (15^{v}, 82^{v}, 83^{r}), *să ie* (79^{r}). Verbul *a avea* prezintă la persoana 1 singular forma etimologică *să aib(u)* (47^{r}, 2^{v}).

Conjunctivul perfect este consemnat în *să fi apucat* (11^{r}), *să fi legat* (8^{r}), iar în unicul caz atestat auxiliarul *a fi* este variabil: „*să fie avut*” (54^{r}).

Condiționalul prezent și *condiționalul perfect* apar foarte rar în text, iar exemplele nu se diferențiază de cele din limba de astăzi, auxiliarul fiind variabil și plasat numai în prepoziția verbului la infinitiv: *aş ave* (81^{v}), *ai ave* (21^{r}), *ar cere* (85^{v}), *am sfătui* (57^{v}), *aş fi pitrecut* (46^{v}), *ai fi văzut* (63^{v}), *ar fi fost* (54^{r}) etc.

Imperativul prezintă doar forme scurte, identice cu cele actuale: *aşteaptă* (31^{v}), *cereți* (83^{r}), *grăiește* (94^{v}), *mergi* (70^{r}), *nu te grăbi* (35^{r}) etc.

La persoana a 2-a singular, verbele *a aduce* și *a sta* conservă formele etimologice *adu* și *stă*: „*Adu*-l aice în peșteră” (28^{r}), „*stă*, nu fugi” (86^{r}), „întră în casă şi te păzeşte să nu te cunoască şi *stă* între dânşii can deoparte” (87^{v}), iar *a veni* atestă forma analogică *vino*: „*Vino* în dugheană” (29^{v}), „*vino* la casa me desară” (47^{r}), „Omule, *vino* să ne luptăm din cuvinte” (86^{r}).

Pentru câteva verbe se constată forme particulare de imperativ. Astfel, sinonimul verbului *a merge* este arhaicul *blem* (< *îmblăm* < lat. *ambuleus*): „mare zarvă mi-ai făcut cu ace dulamă, ci *blem* să ţ-o dau” (49^{v}), „*Blem* în casă şi-m dă banii” (79^{v}), care intră în alternanță cu *a merge*: „*mergi* la tată-mieu şi-i spune toate câte ţ-am spus şi *mergi* mai înainte până a nu merge ace muieri” (70^{r}), „*mergiţ* şi căutaţ pe celalant şi apoi *mergiţ* la muierea şi cereți banii” (83^{r}) și, într-un fel, cu interjecția verbală *haide* (< tc. *haide*) „să mergem”: „*Haide* să întrăm aice” (28^{r}). La fel învechită este și forma de imperativ *pasă* (< lat. *passare*) „du-te, pleacă”: „*Pasă* dar acum într-un ceas bun şi mulţemeşte muierii mele” (26^{r}), „*Pasă* acasă, fimeie” (35^{r}), „Dumneta *pasă* iar acolo la dugheană” (48^{r}), „*pasă* acum de be toată apa mării” (89^{r}).

În cazul verbelor reflexive, cliticul pronominal este plasat în fața verbului: *mă aşteaptă*” (31^{v}), *mă suduieşti* (25^{r}), *te amestică* (87^{v}), *te fă* (25^{r}), *te găteşte* (38^{r}), *te păzeşte* (87^{v}) etc. sau după verb: *izbăveşti-mă* (81^{v}), *roagă-te* (28^{v}), *scoală-te* (38^{r}) etc. ori, pentru același verb, în prepoziția și postpoziția verbului: *mă ascultă* (26^{v}, 41^{v}, 43^{r}, 57^{r}) – *ascultă-mă* (82^{r}), *du-te* (45^{v}, 69^{r}, 79^{r}) – *te du* (87^{v}).

Prezumtivul trecut este reprezentat de unicul exemplu: „de *va fi* şi *îndrăgit* ea pe tânărul acista” (34^{v}).

Formele verbale nepersonale. *Infinitivul* apare exclusiv sub formă scurtă și coincide întru totul cu cel din limba contemporană: *a arăta* (4^{r}), *a grăi* (36^{r}),

a nevoi (93^{v}) etc. În relație cu incoativul *a începe*, infinitivul este preferat în dauna conjunctivului, înregistrând 35 de ocurențe: *începu a bate* (39^{v}), *va începe a face* (97^{v}), *începusă a pica* (18^{v}), *au început a să ruga* (91^{v}) etc.

Gerunziul, în afară de faptul că folosește aceleași forme ca și azi, se caracterizează prin menținerea formelor iotacizate de felul *spuind*, *țiind*, *viind* (vezi *supra*). Verbul *a* (*nu*) *vedea* are, în toate cele 25 de apariții, forma (*ne*) *văzind* (2^{r}, 48^{r} etc.), *a vinde*, forma *vânzind* (50^{r}), iar *a ședea*, forma *ședzind* (5^{v}, 93^{r}).

Participiul verbului învechit *a meșteșugui* „a meșteșugi" este *meșteșuguit* (17^{v}), al regionalismului *a se zăbăvi*, *zăbăvit* (24^{v}), iar a lui *a zăuși* „a zăpăci", *zăușit* (27^{v}), în rest se constată forme moderne: *auzit* (23^{v}), *făcut* (67^{r}) etc.

Participiul verbelor *a cerși* și *a sta* nu este întrebuințat în text, dar, după forma de perfect simplu *să cerșu* (82^{r}), *stătu*(*ră*) (59^{r}-2, 84^{r}, 87^{v}-2) și cea de gerunziu *cerșind* (15^{v}, 16^{r}), este de presupus că participii de felul *cerșut* și *stătut* erau cunoscute în epocă (vezi, de exemplu, ILRL, 1997, p. 343).

Supinul nu se diferențiază de cel din limba de astăzi și selectează, de regulă, prepoziția *de*: „au sfârșit ace cenușă și țerna *de mâncat*"(62^{r}), „ci fel de marfă ai și au *de vândut* este?" (84^{r}), „Și nici este *de vorbit*" (40^{v}) sau, mai rar, altă prepoziție: „Și purceasă *la vânat*" (27^{r}).

Rezumând descrierea trăsăturilor morfologice ale verbului înregistrate în textul manuscrisului romanului popular *Sandipa*, putem constata că această clasă de cuvinte prezintă o vădită tendință de simplificare și reducere a formelor arhaizante, favorizând întrebuințarea celor noi, ulterior acceptate de norma limbii literare actuale. Mai mult, inovațiile fac concurență formelor vechi, împingându-le la periferia sistemului: *a cura*, dar *a curge*, *s-au făgăduit*, însă *am făgăduit*, *să scoață*, dar *să scoată*, *să fie avut*, dar *să fi apucat* etc. Alteori, formele vechi continuă să se mențină în dauna formelor noi: *să nu paț* pentru *să nu pățești*, *era* pentru *erau*, *să aib* pentru *să am*, *stă* pentru *stai*, *pasă* pentru *du-te* etc.

Referințe bibliografice:

1. DENSUSIANU, Ovid. *Istoria limbii române*. *Vol. II. Secolul al XVI-lea*. Ediție îngrijită de prof. univ. J. Byck. București, 1961.

2. FRÂNCU, Constantin. *Formele de persoana a III-a ale auxiliarului de la perfectul compus. Privire istorică*. În: „Studii și cercetări lingvistice", XX, 1969, p. 299-318.

3. FRÂNCU, Constantin. *Cu privire la vechimea a două inovații în flexiunea verbală comune dialectelor limbii române*. În: „Fonetică și dialectologie", VII, 1971, p. 180-185.

4. FRÂNCU, Constantin. *Din istoria verbelor neregulate: perfectul simplu și mai mult ca perfectul* **a da** și **a sta**. În: „Limba română", XXIX, 1980, nr. 4, p. 307-314.

5. GALR = *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*. București, 2005.

6. GHEȚIE, Ion. *Vechimea formelor verbale în -m de la pers. 1 sg. a imperfectului*. În: „Studii și cercetări lingvistice", XXIII, 1972, nr. 1, p. 59-61.

7. GHEȚIE, Ion. *Originea auxiliarului* a *de la pers.3 sg. a perfectului compus*. În: „Studii și cercetări lingvistice”, XXIV, 1973, nr. 4, p. 421-430.
8. GHEȚIE, Ion. *Baza dialectală a românei literare*. București, 1975.
9. GHEȚIE, Ion, MAREȘ, Al. *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*., București, 1974.
10. ILRL = *Academia Română. Institutul de Lingvistică* „*Iorgu Iordan*” *București. Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)* de Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheţie, Alexandra Roman Moraru şi Mirela Teodorescu. Coordonator Ion Gheţie. București, 1997.
11. ROSETTI, Al. *Istoria limbii române. 1. De la origini pînă la începutul secolului al XVII-lea*. Ediție definitivă. București, 1978.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.01 *Valorificarea științifică a patrimoniului lingvistic național în contextul integrării europene*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MECC.

CZU:811.135.1’367.612..2:821.135.1-31(478).09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.45

METAFORA „ZBORULUI FRÂNT”

Dan VEREJANU
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC

Rezumat. *Vladimir Beşleagă, prozatorul, poetul, traducătorul, unul dintre cei mai remarcabili romancieri basarabeni ai generaţiei dezgheţului hruşciovist, model de libertate şi omenie, în romanul „Zbor frânt” a oferit eroului liric posibilitatea să reproducă amintirile sale, aceste monologuri sau discursuri cu sine însuşi – metafore uimitoare care se constituie dintr-o frază, un alineat destul de mare sau chiar pagini întregi. Autorul a construit o inedită interpretare metaforică a gândului, a dialogului interior. În „Zbor frânt” metaforă nu e doar limbajul cu întreaga plenitudine funcţională, nu doar mijloc de exprimare, ci şi de investigaţie a lumii. Beşleagă „valorizează posibilităţile” metaforei extinse, lumea proprie a omului, starea sufletească interioară, dar şi invizibilul, „aşa-zisul metafizic, ceea ce este dincolo”, şi constituie suflarea acestei lucrări, „trăirea mesajului ei profund”. În „Zbor frânt” naşterea metaforei e din realul „plin de posibilităţi”, din exploatarea destinului personajelor lucrării, fie că e vorba de Isai sau de râul Nistru.*

Cuvinte-cheie**:** *Metafore extinse, demnitate, universuri, matrice stilistică senină, amplă figură textuală, libertate lăuntrică, dialoguri inerente, monologuri, actualizare, socializare.*

Abstract. *Vladimir Besleaga, the novelist, poet, translator, one of the most remarkable novelists of Bessarabia from the Hruschev defrosting generation, a model of liberty and humanity, has offered in the novel „Broken flight” the lyrical hero the chance to reproduce his memories, these monologues – amazing metaphors which are composed of a phrase, a paragraph or even entire pages. The author has built an innovative metaphorical interpretation of the thought, the inside dialogue. In „Broken flight” the metaphor is not only the language with its functional power, not only a way of expressing things, but also an investigation into the world. Besleaga values the possibilities of the extended metaphor, man’s own world, inner feelings but also the invisible, so called metaphysical, what is beyond, which constitutes the core of this work, the living of its profound message. In „Broken flight” the metaphor is born out of the realm full of possibilities, from the exploitation of the destiny of the leading characters, whether is Isai or the river Nistru.*

Keywords**:** *extended metaphors, dignity, universes, clear stylistic matrix, ample textual figure, inner freedom, inherent dialogues, monologues, update, socialization.*

Vladimir Beşleagă, analistul fin, mai mult ca în oricare altă lucrare a sa, e preocupat în *Zbor frânt* de procesele de conştiinţă, comunicarea dintre conştient şi inconştient fiind folosită pe parcursul întregii lucrări nu ca un

simplu decor, ci e chiar matricea în care prozatorul își creează motivațiile profunde și convingătoare. Prozatorul însuși simte nevoia urgentă de a reînnoi, în primul rând, atitudinea personajului principal față de sine însăși. De unde și libertatea lăuntrică nemaiîntâlnită. O astfel de libertate de mișcare în timp și spațiu este caracteristică scriitorilor de pe linia întâi a vieții. Vladimir Beșleagă și-a impus o formulă și un scris unic. Maturitatea artistică din *Zbor frânt* scriitorul nu și-o poate lămuri nici azi. S-ar părea că toți exegeții nu mai observă celelalte peste 20 de titluri de cărți ale lui Vladimir Beșleagă, toți s-au focusat pe *Zbor frânt*. Cu toate acestea, problematica sugerată în această lucrare e insuficient abordată de exegeză. Încercarea noastră de-a vorbi de metafora monologului, dialogului cu sine în *Zbor frânt* este motivată de lipsa unor studii ample şi sistematice despre metafora prozei generației de aur, despre metaforicitatea limbajului ei.

Romanul lui Vladimir Beșleagă *Zbor frânt* vede lumina tiparului mai întâi în varianta de revistă, cu titlul din manuscris: „Țipătul lăstunilor". La editură, în 1966, scriitorul alege alt nume „*unul concis*, *dur*, *dramatic până la… tragic*, *precum e şi mesajul cărţii"*, zise autorul. Lucrarea (originală și ca formă – o întindere de proză fără început și sfârșit, o povestire, o nuvelă de 200 pagini care reprezintă un singur capitol, cu foarte puțin dialog, chiar și cu foarte puține alineate, toată din amintiri, din monologuri, necesită efort la citire) a fost nominalizată la Premiul de Stat al RSSM (1968), dar nu primește premiul în acel an. În prezent romanul a ajuns la ediția a IX.

Metafora monologului, de care suntem preocupați în acest eseu, accentuează și conturează un relief deosebit de cel din literatura moldovenească de până la *Zbor frânt*, e comunicarea cu cei aflați la același nivel de zbor, mesaj precaut și sigur. Autorul a construit o inedită interpretare metaforică a frazei, a monologului, a dialogului interior, a gândului. În *Zbor frânt* metafora îndeplinește funcții distincte, scriitorul folosind metafore „uimitoare", or, anume metafora este „*fantasticul instrument de descoperire a lumii*, *este o cale de pătrundere spre adevăr"*, afirmă Ana Blandiana: „*Metafora a adus prozei moderne ceea ce a adus microscopul științei: posibilitatea de a vedea însăși structura elementelor din care este compusă viața… Scriitorii moderni*, *contemporani subtilelor descoperiri științifice ale secolului nostru*, *nu au fost*, *deci*, *decât sincroni cu epoca atunci când au descoperit că în literatura nu exista adevăr mai exact decât ambiguitatea metaforei*", afirmă scriitoarea de la București în eseul „POEZIE și PROZĂ" din cartea sa „Autoportret cu palimpsest" (Blandiana, 2004, p.28).

Scriitorul de la Mălăiești de pe malul stâng al Nistrului, în *Zbor frânt* a găsit *calea sa* „*de pătrundere spre adevăr*", de descifrare și descoperire a lumii. Autorul unei proze moderne, prozatorul, privindu-și ades personajul drag, *râul* (râul Nistru), se întreabă: „*Cum să nu fie mâhnit*, *dacă mare prăpăd şi pârjol s-a lăsat asupra lui*, *şi măcar că a pătimit atâtea*, *dar ca acum nu*

ține minte să fi văzut vreodată. Uneori, când cele două focuri de pe cele două maluri se încleaștă la luptă și se izbesc piept în piept, pe moarte, nu pe viață, și se reped în sus, focurile, apoi cad iar, atunci ia foc și apa lui, apa Nistrului, și începe să ardă și ea. Și arde cu pară, dar nu-i galbenă para, ci-i roșie, că-i sânge, sânge de om… Și sângele acesta se întinde pe trupul lui, al Nistrului, și îl doare, îl frige tare. Îl mână Nistrul repede, sângele acela, la vale și-l duce repede spre mare, ca să se spele de el și să se simtă iar curat cum a fost, dar nu poate: vine altul din urmă, alt sânge, sânge de om… S-ar răzvrăti Nistrul… Ar țipa Nistrul: ce faceți voi, oamenilor?" (Beșleagă, 1998, p.54).

În *Zbor frânt* râul Nistru, personajul suficient sieși, cu importanță istorică durută după alt război, zis, „războiul de pe Nistru" (din 1992) va da mister romanului, oferind o notă „de prospețime și candoare, de simplitate binefăcătoare". În pasajul citat din „*Zbor frânt*" metaforă nu e doar limbajul cu întreaga plenitudine funcțională, nu doar mijloc de exprimare, ci și de investigație a lumii. Beșleagă „valorizează posibilitățile" metaforei extinse, lumea proprie a omului, starea sufletească interioară, dar și invizibilul, „așa-zisul *metafizic*, ceea ce este dincolo", *și constituie suflarea acestei lucrări*, „trăirea mesajului ei profund". În „Zbor frânt" nașterea metaforei e din realul „plin de posibilități", din exploatarea destinului personajelor lucrării, fie că e vorba de Isai sau de râul Nistru.

Acad. M. Cimpoi a citit romanul de la bun început atent și a văzut prin intermediul destinului lui Isai o luptă pentru demnitatea şi frumusețea omului: „Eroul romanului subliniază mândria de a fi om. Este în *Zbor frânt* un patos gorkian cu linii pronunțate: totul e raportat la om întru afirmarea demnităţii şi frumuseţii lui" (Beșleagă, 2011, p. 36). În întreaga creație a lui Vladimir Beșleagă *totul e raportat la om*, prozatorul conștientizând că *a te raporta la om* e mare responsabilitate. Asumându-și trista realitate în care i-i dat să se mire, Vladimir Beșleagă o face să zâmbească, sau cel puțin să schițeze un zâmbet, să poarte în colțul gurii un surâs care-i va aduce noroc, îl va păzi de fulger, ca un paratrăsnet. Romancierul nu creează realități, ci „universuri și miracole" spre a se îndepărta pe cât e posibil de oamenii cu ghinion, de cei care atrag asupra lor tot răul de pe lume, și, multiplicându-l îl aruncă pe capul altora.

Metafora, mai ales metaforele extinse, referindu-se la structura conceptuală, rămân a fi o construcție literară, o „proprietate exclusivă" a autorului și a romanului *Zbor frânt*. Metaforele celor două maluri ale Nistrului, ale apei care întruna se spală de sânge, ale celui care trece înot de la un mal la altul, deși nimeni nu l-a văzut cum trece, cum înoată, cum plânge, cum râde… Metaforele unei lupte acerbe a celor două focuri de pe cele două maluri, până „ia foc și apa lui, apa Nistrului", sunt metafore create de talentul creatorului de destine, creatorului de istorie a unui neam întreg. Pusă în „relație cu imaginea artistică şi cu simbolul", metafora poate fi considerată rezultatul unui transfer

de sens. Fără să se epuizeze într-o expresie imediată, metafora din *Zbor frânt* oferă o amplitudine ce o distinge și-i oferă posibilitatea de a deveni o amplă figură textuală, prin intermediul căreia exegeții și cititorii au posibilitatea de-a pătrunde semnificațiile adânci ale textului romanului.

Înțelegerea metaforelor extinse (mult sau mai puțin) se face dinlăuntrul romanului *Zbor frânt*, doar astfel vom descoperi adevărurile de la adâncimile acestor metafore, adevărurile promovate de această lucrate, de acest text plin de semnificații. Asumându-și realitatea, și trecând-o iscusit prin tensiunea stării sufletești, avem un roman modern, care poate fi numit prima proză postmodernistă a literaturii basarabene din sec. XX. În *Zbor frânt* limbajul metaforic se integrează în dinamica semantică a contextului, deoarece în proză, cuvântul „se dezvoltă", adică afectează un segment mai vast decât contextul învecinat. Dorind să stabilim sursele ce dau limbajului caracterul său metaforic, vom constata superba comunicare dintre conștient și inconștient, care îi poate susține pe exegeți la decodificarea clară a limbajului metaforic al romanului cu o *matrice stilistică* senină, transparentă, dar nespus de profundă. Demersul oferit de prozator în romanul *Zbor frânt îi* oferă unicitate, au constatat mai mulți exegeți or, evoluția metaforei, a metonimiei, a parabolei, a alegoriei de la nivelul semantic la cel textual, devine în proza lui Vladimir Beșleagă adevărate figuri textualizante. Uimește și bucură capacitatea scriitorului de-a recrea, prin limbajul metaforic, un conținut nou la acel timp, și atât de actual azi, în mileniul trei. Acest aspect „pronunțat experimental" nu-l poate lămuri nici autorul romanului scris în doar trei luni, în alte trei luni redactat și editat.

Metafore/monolog, metafore/dialog cu sine în care experiențele personale ale autorului sunt din ce în ce mai mult puse în valoare, (dezvăluind personalitatea modernă o omului Vladimir Beșleagă), nu sunt monotone, ci de o intensă vitalitate, asemeni curgerii râului, până a fi încorsetat în câteva hidrocentrale. La ce i-ar trebui lui Isai să-și amintească toate întâmplările din trecut, pentru ce efortul enorm să-și amintească, să revadă și să treacă prin chinurile prin care a trecut? În subterana acestor monologuri (discuții ale personajului cu subconștientul său, fie dialogul dintre conștient și inconștientul autorului) nu e teama că nu va fi înțeles de propriul fiu, care e „sângelui lui, viața lui, suflarea lui", nu e atât nesiguranța, cât dorința de-a avea un viitor binemeritat. Viitorul său e nemurirea însăși. **„**De multe ori nu importă subiectul pe care ţi-l alegi, *ci propria ta stare sufletească interioară*, în care te afli în momentul scrisului", zice scriitorul într-un interviu. *E „şi ceva care este invizibil*, aşa-zisul *metafizic*, ceea ce este dincolo, *ceea ce constituie suflarea acestei cărţi*, trăirea mesajului ei profund". În aceste mărturisiri ale prozatorul e multă sinceritate și dorință ca cititorii să pătrundă acel mesaj profund, să nu se bălăcească la mal cum

se întâmplă cunoașterea superficială a literaturii prin școlile noaste**.** Or**,** *„de unul singur nu poţi să faci nimic pe lume*, *trebuie să cauţi pe ai tăi*, *cu care să mergi umăr la umăr* ”, afirmă Vladimir Beşleagă. *Zbor frânt* „este mai mult decât un roman-destin”, zice autorul.

Această *stare sufletească* a romancierului e starea sufletească a acestui neam. În monologurile *Zborului frânt*, în frământările lăuntrice ale personajelor, metafora intensifică, sugerează, marchează, valorifică, înnobilează chiar… Astfel e susținută continuarea atmosferei de înalt, de putere spirituală, de îndemn, de iscusință, de multă curățenie sufletească și atitudine cavalerească… Te surprinzi în *zborul* tău pe care-l vrei frumos, senin, la înălțimea pe care o dorești sau pe care o meriți… Lucrarea se distinge prin câteva înălțimi bine determinate: înălțimi ale stărilor sufletești ce atât de firesc predomină narațiunea, dar și monologurile. Să ne imaginăm *starea sufletească* într-o asemenea clipă, ca cea captată de Vladimir Beşleagă, Poetul, într-o metaforă genială, în aceste versuri ale Domniei sale:

„...câinele acesta văzând că se apropie haita de lupi cu ochii aprinşi din întuneric porni să scheaune la picioarele mele deodată făcu un salt înainte se întoarse cu botul spre mine şi porni el primul să urle…”

Sunt rânduri atât de asemănătoare cu cele din romanul *Zbor frânt*. E o stare sufletească anume. Romanul *Zbor frânt*, ca și poemele sale, abundă de alese *stări sufletești*, *devenite metafore* ce colorează dramatic narațiunea, îi oferă profunzime, prospețime și o extindere de interpretări. Poetul Emil Galaicu-Păun, la debutul poetic a lui Vladimir Beşleagă cu volumul de poezii „*Țipătul lăstunului*”, se întreba dacă „nu cumva poezia joacă rolul de camerton”, presupunând că poate fi „căutarea tonului personal între o probă de orchestră şi o reprezentaţie cu public (romanele sunt nişte concerte simfonice, nu-i aşa?!…), versurile fiind scrise pe durata întregii vieţi de creator”.

În romanul *Zbor frânt* Beşleagă folosește o metaforă „magistrală”, ce deține puterea de-a informa și generațiile care vin, de-a destăinui și explica o mare durere atât a unui om, cât și a unei societăți, care, pe când se credea că a fost furată, umilită, înjosită, aflăm că societatea, lumea totuși nu a fost îndobitocită. Metafora din discursul *Zborului frânt* are un anume reper, altfel zis, rădăcinile adânci îi sunt *zborul* și nu deznădejdea acțiunii *frânte*. Deoarece romancierul nu a „scris cărţi pentru distracţie, pentru plăcere”, ci a „scris din durere”. „Eu scriu când durerea mea este atât de mare, încât eu nu mai pot să rezist”, afirmă scriitorul. Or, ați imagina înseamnă a-ți aminti ceva din inconștientul tău sau al altor generații, sau chiar a memoriei colective milenare, aducând în prim planul prezentului sau viitorului imediat înfățișări pline de semnificații ale realului de odinioară. Prin acest personaj, să-i zicem, un personaj *nostim*, pe nume sonor Isai, nume doar cu o singură consoană, restul toate-s vocale, prozatorul basarabean a adus dovada că-i percepe pe fiecare dintre semenii săi ca oameni foarte senini.

„Proza lui Vladimir Beşleagă, cu formula modern evident proustiană şi faulknerianã, valorifică fluxul memoriei, elementul eseistic, interogaţia polemică”, afirmă acad. Mihai Cimpoi în Biobibliografia lui Vladimir Beşleagă (Beşleagă, 2011, p. 85). În unul dintre interviuri din acest an aniversar, Vladimir Beşleagă zice: „La vârsta la care sunt acum, am ajuns cam tot acolo pe unde eram când eram copil. Este aşa un proverb elen: bătrânii, a doua oară copii. Viaţa pe care o trăieşte omul fie la 30, la 50, la 90 de ani, este una, iar memoria vieţii este cu totul altceva. Cu cât viaţa omului, a persoanei, a creatorului este mai bogată, mai variată, mai profundă, mai sinceră, mai, mai, mai… cu atât opera lui este mai interesantă. Substanţa cărţilor, sufletul, inima, esenţa cărţilor, este în tine, în autor.” În concluzie, metafora „Zborului frânt” intensifică, sugerează, marchează, valorifică mesajul tragic al lucrării.

Referințe bibliografice:

1. BEŞLEAGĂ, Vladimir. *Zbor frânt*. Chișinău, 1998.
2. BLANDIANA, ANA. *Autoportret cu palimpsest*. Bucureşti, 2004.
3. BEŞLEAGĂ, Vladimir. *Omul luminat*, Chișinău, 2011.
4. BEŞLEAGĂ, Vladimir. *Bibliografie selectivă*. Bibl. B.P. Haşdeu, Chișinău, 2011.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 Contexte socioculturale autohtone şi interconexiuni europene în creaţia populară şi literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent), Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MEC.

CZU:821.135.1.09
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.46

EUL ADOLESCENTIN ÎNTRE RĂTĂCIRE, CĂUTARE ȘI CUNOAȘTERE

Viorica ZAHARIA
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din mun. Chișinău

Rezumat. *Plasată între copilărie sau starea pregătitoare și maturitate, vârsta rațională, adolescența, caracterizată prin schimbări fizice și frământări psihologice, este „epoca” în care începem să ne descoperim sinele original.*

Vârsta formării şi marilor aspiraţii, adolescenţa este o temă literară predilectă încă de la începuturile literaturii, rezultat al efortului ființei umane de a se clarifica și împăca cu sine şi cu lumea. Odată cu literatura secolului al XX-lea, tema respectivă este exploatată la maxim, categoria „romanelor adolescenței” fiind creată pentru a pune în evidență textele cu tematica adolescenței, subliniind statutul personajelor adolescenți, cu frământările inerente acestei vârste. Dramele existenţiale trăite de personaje adolescenți au fost tentante şi pentru debuturile literare ale prozatorilor Mircea Eliade şi Jerome David Sallinger, creaţia cărora a influențat enorm mentalitatea societății și tinerelor generații nu doar a timpului lor.

Cuvinte-cheie**:** *adolescență, eu adolescentin, temă literară, roman al adolescenței, Mircea Eliade, Jerome Sallinger.*

Abstract. *Placed between childhood and adulthood, adolescence, characterized by physical changes and psychological turmoil, is the „age” in which we begin to discover our original self. The age of formation and great aspirations is a favorite literary theme since the beginning of literature, the result of the human being's effort to clarify and reconcile with himself and the world. With the literature of the twentieth century, the theme is fully exploited, the category of „adolescence novels” being created to highlight texts with the theme of adolescence, emphasizing the status of adolescent characters, with the turmoil inherent in this age. The existential dramas experienced by teenage characters were also tempting for the literary debuts of the prose writers Mircea Eliade and Jerome Salinger, whose creation greatly influenced the mentality of society and the younger generations not only of their time.*

Keywords**:** *adolescence, adolescent self, literary theme, adolescence novel, Mircea Eliade, Jerome Sallinger.*

Interesul sporit pentru vârsta adolescenței în secolul al XX-lea este legat și de dezvoltarea psihologiei, care definește această etapă a vieții drept o perioadă specifică, pe adolescenți percepându-i ca pe un grup social distinct, luându-se în calcul particularitățile și dificultățile tinereții. Criza economică a anilor ’30, noua ordine socială postbelică, mișcările în masă a anilor ’60,

au fost provocări ce au permis adolescenților să se formeze ca grup social cu o cultură distinctă. După al doilea război mondial, în societate începe să se vorbească chiar de o cultură a adolescenței Astăzi adolescența își are propriile manifestări, propriile valori și, mai presus de orice, propria cultură; specificul ei face parte din peisajul social și cultural. Detașați de lumea adulților, adolescenții sunt conștienți de unicitatea lor ca grup. Prin urmare, frământările interioare creează un decalaj între generații și reunesc adolescenții.

Vârsta formării şi marilor aspiraţii, adolescenţa este şi o temă literară predilectă încă de la începuturile literaturii, rezultat al efortului fiinţei umane de a se clarifica şi împăca cu sine şi cu lumea. La începutul mileniului al III-lea î. Hr., *Epopeea lui Ghilgames*, cel mai vechi text sumero-babilonian, prezintă modelul unor eroi care descoperă, în trecerea de la adolescenţă la maturitate, eterne valori umane: prietenia, devotamentul, speranţa. Literatura noastră populară, de asemenea, oferă modele ale formării prin căutarea unui ideal semnificat de cunoaşterea de sine. Astfel, basmul *Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte* este povestea moralizatoare a celui care, dobândind experienţe inedite, conştientizează dramatismul condiţiei umane, ca succesiune de vârste sau de etape existenţiale.

Ajungând subiect autonom în psihologie în secolul al XX-lea, adolescența va fi expluatată și cu mai mare interes de literatură. Respectiv, discursul literar despre imaturitate se schimbă, fiind mult mai autentic, mai potrivit pentru modul de comportament și pentru limbajul adolescenților. Iar categoria „romanelor adolescenței" este creată anume cu scopul de a pune în evidență textele cu tematica adolescenței, subliniind statutul personajelor adolescenți, cu frământările inerente vârstei respective. Să amintim câteva titluri semnificative pentru literatura europeană: *Le Grand Meaulnes* de Alain-Fournier (1913), *Copiii teribili* ai lui Cocteau (1965), *Muntele vrăjit* al lui Thomas Mann (1924) sau *Rătăcirile elevului Törless* de Musil (1906). Dar și câteva exemple din peisajul literar românesc al aceleiași perioade, traversat de un număr însemnat de adolescenţi *din Oraşul cu salcâmi*, *Romanul lui Mirel*, *Întâmplări în realitatea imediată* ș.a.m.d., cumva altfel față de predecesorii lor. Ionel Teodoreanu surprinde, în *La Medeleni*, vârsta-metaforă, legată de spaţiile sufleteşti ale dezvoltării. Bazându-se pe imaginea individului în formare, Mihail Sadoveanu, în *Fratii Jderi*, urmărește eroul în proiecții epopeice, condiționându-l social şi mitic. Simţită prin trăire directă, adolescenţa devine imagine de jurnal, confesiune autentică, precum în *Jurnalul de copilărie şi adolescenţă* a lui Geo Bogza și exemplele ar putea continua.

În linii generale, reprezentarea adolescenților în literatură se face în două ipostaze: pe de o parte, adolescența e percepută ca cea mai fericită vârstă a vieții, unde tinerii sunt împliniți, pozitivi, avizi, responsabili, încrezători în puterile lor umane și intelectuale, iar pe de alta, această etapă este văzută ca un moment de criză al vieții, al vârstei nerecunoscătoare, când tânărul este

răzvrătit şi instabil. Adevărul este că literatura nu furnizează doar imagini pozitive ale adolescenței. Am putea chiar afirma că romanele adolescenței sunt cel mai adesea romane ale eșecului, operele *De veghe în lanul de secară* şi *Romanul adolescentului miop* fiind reprezentative în acest sens.

Aceste două romane semnificative din literatura secolului al XX-lea, rămân emblematice pentru întreaga literatură cu adolescenţi. Eroii celor două scrieri, Mircea şi Holden sunt personaje care povestesc trecerea crucială şi delicată de la copilărie la vârsta adultă. Prin intermediul lor, Mircea Eliade şi Jerome-David Salinger aruncă o privire critică asupra lumii, făcând din adolescență o adevărată metaforă a diferenței și contestației.

Autorul *Romanului adolescentului miop*, scriitorul şi savantul Mircea Eliade își publică primul roman în adolescență. Chiar dacă ulterior va fi sesizabilă diferența dintre operele tinereții și cele ale maturității literare, diversitatea tematică rămâne o dimensiune aparte a creației eliadești. Viziunea sa asupra sentimentului erotic este una pluridimensională, pornind de la dragostea pentru propria personalitate și ajungând până la dragostea pentru cunoaștere şi existență. Eliade nu deține doar un bagaj vast de cunoștințe, dar dispune și de o panoplie de experiențe trăite a aspectelor studiate.

Prezenţă discretă a peisajului artistic american, Jerome Salinger este autorul romanului *De veghe în lanul de secară*, identificat drept reper în categoria scrierilor ce abordează tema adolescenţei. Publicarea, în 1951, a romanului i-a asigurat lui Salinger un loc select în rândul scriitorilor interesat de tema adolescenței. Dar după succesul imediat al operei, autorul începe să-şi regrete popularitatea şi restul vieţii şi-l va învălui într-o aură de mister.

Există multe similitudini între viaţa lui Salinger şi unele evenimente descrise în operele sale. Principalele tipare, teme şi motive, precum cea a războiului şi vieţii de cazarmă, dezvoltându-se în arhetipuri uşor recognoscibile care se referă la concizia, caracterul succint şi puterea de concentrare a stilului său scriitoricesc, la atenţia pe care o acordă detaliilor, datelor şi faptelor exacte. Un alt aspect important al operei lui Salinger se referă la diferenţele dintre cele două lumi în opoziţie, „lumea cu valori pozitive” şi „lumea valorilor false”, evidentă şi în motivul recurent al luptei dintre personajele reprezentative ale celor două lumi. Grăitoare sunt şi momentele de compasiune şi aspiraţii spirituale sau revelaţie, imposibile fără iubire, încredere şi/sau compasiune, toate având puterea de a salva personajele de la moartea reală sau simbolică şi oferind o perspectivă optimistă asupra existenţei.

Romanul adolescentului miop înfăţişează un adolescent oarecum atipic, dornic de a cunoaşte cât mai multe. În tumultul cunoaşterii, acesta are răgaz şi pentru problemele tipice adolescenţei, cunoaşterea de sine şi conturarea unei personalităţi. Când îşi începe jurnalul, adolescentul-scriitor este un tânăr miop, nemulţumit de propria imagine fizică şi socială, inadaptat mediului, cu probleme de corigenţă la mai multe materii, dar sedus de literatura lui Balzac şi Papini, îmbold pentru scrierea romanului.

Scopul tânărului Eliade rămâne totuşi autocunoaşterea, nu prin imitarea modelelor străine, ci prin căutarea drumurilor nebătătorite, învingerea slăbiciunilor, asceză, voinţă şi descoperirea de sine.

Mansarda casei, spaţiul în care se petrece o bună parte a acţiunii romanului, plină de cărţi pe care le devorează cu nesaţ, e spaţiul de refugiu al adolescentului miop din faţa lumii exterioare ostile. Este locul unde se desfăşoară luptele interioare, călirea intelectului şi cristalizarea geniului viitorului romancier. Faptul este confirmat de nota confesivă din primul capitol, *Drum către mine însumi*, deoarece încercările personajului de a scrie un roman al adolescenţei autentice se vor baza pe trăiri reale adolescentine, lucru mărturisit de autorul însuşi în finalul textului. Eugen Simion nota: „Scrie în acest timp jurnalul, care se va substitui romanului, şi notează, într-o simpatică dezordine, tot ce-i trece prin minte şi i se întâmplă, fără nicio preocupare expresă pentru literatură. Dar tocmai această ignorare a literaturii dă o oarecare valoare literară acestor pagini confesive. Ele spun mult, am impresia, despre biografie tânărului Eliade şi spun ceva şi despre un posibil personaj adolescent care vrea să iasă din tiparele tradiţionale ale literaturii" (Simion, p. 235).

Mircea trăieşte drama adolescentului cu toate ispitele şi îndoielile sale. Este sincer în tot ceea ce spune, îşi aduce aminte cu exactitate experienţele trăite în liceu. Din cauza aspectului fizic, se simte complexat şi evită prieteniile. Comparându-se cu colegii care-şi etalau frumuseţea, îşi scoate în evidenţă superioritatea în gândire şi în percepţia vieţii. El întruchipează adolescentul care nu este perfect, dar înzestrat în schimb cu o gândire profundă. Pentru conturarea imaginii adolescentului miop, autorul apelează atât la autocaracterizare, cât şi la introspecţia psihologică, fapt ce subliniază ideea ca Eliade pune accentul pe modul în care autorul se vede pe el însuşi şi pe ceilalţi, şi nu pe modul în care acesta este văzut de ceilalţi. Astfel, *Romanul adolescentului miop* creează o imagine subtilă a problemelor sufletului juvenil şi a dramei adolescenţei cu toate ispitele şi îndoielile caracteristice.

Cu *De veghe în lanul de secară* şi tânărul său narator plin de frământări interioare, Holden Caulfield, J. D. Salinger a prezentat publicului cititor imaginea personajului-adolescent cu o personalitate puternică şi carismatică. Naratorul-personaj, expulzat din şcoală din cauza rezultatelor academice slabe, rătăceşte câteva zile pe străzile New York-ului reflectând asupra menirii oamenilor şi a rosturilor lumii. Deşi se manifestă mai ales sarcastic, melancolia şi, mai ales, disperarea îl însoţesc constant. Firul narativ al personajului conduce cititorul prin meandrele oraşului, dar şi prin cele ale propriei minţi.

Holden nu mai este copil, dar nici adult, ipostază dureroasă şi distructivă pentru el, explicată perfect de metafora veghii în lanul de secară. Îşi imaginează că se află pe câmpul cu secară în care copiii aleargă şi se distrează, stând la marginea stâncii ameninţătoare învecinată cu câmpul şi se asigură ca aceştia să nu cadă în prăpastie. Vigilent şi protector, este gata să-i „prindă" dacă se poticnesc. Lanul semnifică de fapt lumea perfectă a copilăriei, pe care

o precipită căderea în lumea adulților. Astfel, aievea lui Peter Pan, Holden încearcă să păstreze tărâmul copilăriei veșnice, misiune dificilă și imposibilă.

Holden reprezintă întruchiparea adolescentului care suferă și se deziluzionează de contactul cu societatea. În ciuda disperării, mai păstrează unele idealuri, o anumită naivitate, iar sensibilitatea nu-i este știrbită de dezamăgiri. Rămâne totuși dezamăgit de trecerea timpului în general și de sfârșitul copilăriei în special, de contactul cu lumea adulților, ostilă, coruptă, perversă și pierdută. Salinger a urmărit să reproducă cât mai fidel limbajul tinerilor anilor 50, motiv pentru care Holden se exprimă în termeni argotici, negramatical, cu multe expresii idiomatice. Motiv pentru care romanul a trecut prin perioade de cenzură și interdicții.

De veghe în lanul de secară rămâne romanul deziluziilor, pasiunilor, eforiilor, paradisurilor artificiale, crizelor, complexelor și impedimentelor vieții. Trama narativă dă posibilitatea lectorului de a se scufunda în profunzimea chinurilor și emoțiilor, violente, mișcătoare, caracteristice acestei etape fragile și fascinante a vieții individului. O vârstă care refuză compromisurile și regulile sociale, pierderea inocenței fiind însoțită de un amestec de gust din sulf, sânge și mizerie. Totuși, în spatele întunericului și al deznădejdii se întrezărește întotdeauna un optimism infinit și căutarea sensului unei vieți luminoase, caracterizată în același timp de încăpățânare și idealism.

Mircea Eliade și Jerome Salinger au reușit să creioneze memorabil figurile a doi adolescenți care urăsc ipocrizia, falsitatea și oamenii lipsiți de scrupule. Holden Caulfield este un tip inteligent și sensibil, care în cele câteva zile de hoinăreală prin New York, după plecarea de la colegiu, se cunoaște mai bine pe sine și realizează că are probleme grave, deoarece nu se simțea apropiat de nicio persoană din anturajul său și nu reușește să depășească etapele adolescenței.

Deși am putea afirma că în *Romanul adolescentului miop* suprapersonajul, și pretext al acestui pseudojurnal, este Romanul, adolescentul rămâne naratorul-personaj în jurul căruia se încheagă acțiunea. Adolescentul miop reprezintă tipul lectorului pasionat, care își ia drept model diverse personalități culturale. Deoarece colegii și amicii îl tachinau că este urât, trist, slab, timid și nehotărât, treptat el își va construi personalitatea prin apelul la modelele din cărțile citite. Caracterizat de unul dintre profesorii care l-au lăsat corigent drept imbecil, nu aceeași atitudine are și familia, care îl susține, nu îl ceartă și nu îl impune să învețe, astfel încât relațiile cu părinții sunt destul de bune în cazul lui Mircea. Lucru pe care nu l-am putea afirma în cazul relațiilor părinți-copii reflectate de romanul lui Salinger.

Ceea ce le unește pe cele două personaje emblematice pentru literatura cu adolescenți este faptul că Mircea și Holden, aflați la vârsta critică a nesiguranțelor și căutărilor, nutresc să plece de acasă, se revoltă împotriva lumii adulților și visează să schimbe lumea și societatea. Amândoi întâmpină probleme la școală. Trec prin experiența corigențelor nu pentru că nu ar fi

inteligenţi, ci pentru că au alte preocupări sau resping şcoala în semn de revoltă. Îi deosebeşte însă situaţia financiară, Holden având o situaţie financiară bună şi studiind la şcoli private, iar adolescentul miop, din lipsa banilor, ducând o viaţă mai puţin decentă din punct de vedere financiar şi studiind într-un liceu obişnuit. Aspectul fizic de asemenea îi deosebeşte: Holden este frumos şi carismatic, dar adolescentul lui Eliade este slab, miop şi pistruiat. Primul are succes la fete, chiar dacă din cauza ciudăţeniilor caracteristice nu este agreat de mamele acestora, pe când adolescentul suferă de insucces, din cauza urâţeniei, crede el. Pe de altă parte, Holden nu are prieteni de vârsta sa, îşi dispreţuieşte colegii, deoarece acestia sunt superficiali şi snobi, pe când adolescentul miop dispune de şansa de a avea prieteni cu care discută despre pasiuni comune, relaţiile cu colegii de şcoală rămânând totuşi destul de distante.

Cele câteva zile din viaţa lui Holden Caulfield ne prezintă un adolescent care încearcă să se opună pragmatismului maturilor, falsităţii şi făţărniciei lumii din jur, oscilând mereu între ceea ce ar trebui să facă şi ceea ce simte el că este corect. Într-o societate americană postbelică, în care ceea ce este „moral" a devenit ceea ce este „normal" şi ceea ce „trebuie să fie făcut", Holden nu îşi găseşte locul. Convingerile sale se bazează în primul rând pe propria lui conştiinţă morală, permanent problematică şi diferită de morala socială. Are un dar aparte de a observa oamenii din jur, înţelege de ce aceştia reacţionează într-un anumit fel în diferite circumstanţe, înţelege şi analizează emoţiile umane, fiind dotat cu o sensibilitate aparte. Consideră că şcoala este un spaţiu de recluziune, de înăbuşire a personalităţii. Rămâne dezamăgit de profesorul pe care îl preţuia, iar şcoala ca instituţie nu reuşeşte să ia locul părinţilor, de aceea se distanţează de ea. Respectiv, pică la mai multe materii. Singura la care trece şi la care avea mare talent, era literatura.

Împătimit de lecturi literare de o mare diversitate şi profunzime este şi personajul din *Romanul adolescentului miop*, „una din cele mai surprinzătoare scrieri memorialistice ale lui Mircea Eliade, aceea de formare individuală, a şcolarităţii, cu idealurile, neîmplinirile şi ezitările ei" (Gheorghiu, 2015, p. 128). Insuccesul şcolar îl urmăreşte şi pe acesta. Motivele acestui eşec sunt simple şi liber consimţite: „Am rămas corigent, pentru că am vrut eu; sau, mai exact, nu am promovat, pentru că nu am vrut". Profesorul de matematică, Vanciu, anunţă că elevii cu note necorespunzătoare, având calificativul „insuficient", pot să-şi corecteze notele peste trei zile. Adolescentul decide, împărtăşind cu voce tare: „- În noaptea asta nu se doarme, băieţi!" El îşi organizează minuţios timpul de lucru în cele trei zile: „- Mă apuc să învăţ la două. Lucrez până la zece noaptea. Mănânc, mă culc, mă scol la două. Lucrez până mâine dimineaţă, apoi repet operaţia de două ori. […]. În trei zile învăţ ce n-am învăţat un an şi scap…" Însă diferiţi factori îl sustrag de la studiu, proces destul de anevoios: „la patru şi jumătate m-am dus să fac duşul rece; la cinci şi jumătate m-am convins că sufăr de foame şi m-am coborât să mănânc; la şase jumătate am citit o revistă; la şapte mi-a fost sete, la șapte

şi un sfert mi s-a rupt creionul, la şapte jumătate am devenit melancolic auzind ciripitul paserilor, la opt m-am socotit persecutat, la opt şi un sfert am aprins lampa…" Elevul corigent trăieşte intens scurgerea clipelor, astfel încât observaţia trăirilor devine mai amănunţită. În final, el renunţă să mai înveţe, considerând că renunţarea este soluţia cea mai bună şi dacă va fi lăsat corigent, va avea destulă vreme la vară să înveţe. În concluzie, protagonistul romanului menţionează: „Nu sunt decât un adolescent ca şi toţi ceilalţi". Este totuşi altfel pentru că el este cel care judecă situaţia, se judecă pe sine, este extrem de sincer cu privire la ceea ce i se întâmplă, la sentimentele care-l încearcă.

Împărtăşim opinia exegeţilor care afirmă că cele două personaje sunt autobiografice. Ambii adolescenţi sunt dezvoltaţi slab fizic, se află în perioada maturizării, la vârsta critică a nesiguranţelor şi căutărilor, trec prin experienţe erotice, se revoltă împotriva lumii adulţilor şi visează să schimbe societatea. Ambii au probleme la şcoală, trecând prin experienţa corigenţelor nu pentru că nu ar fi inteligenţi, ci pentru că au alte preocupări sau resping şcoala în semn de revoltă. Relaţiile dintre ei şi colegii de şcoală sunt reci şi distante.

La Mircea Eliade eroul este „un adolescent, care simte cum depăşeşte adolescenţa, e sfârşit de melancolie… şi, totodată, e nerăbdător să se vadă cât mai repede eliberat de ea, ca să-şi poată începe „adevărata viaţă". Tânărul susţine bacalaureatul şi se întreabă: „Cine ştie ce viaţă începe în zilele acestea de toamnă, când eu mă simt atât de schimbat, de străin, şi mă simt ispitit să plâng, să alerg, să râd?… Nu vreau să mă gândesc la Universitate. Caietul acesta e încă un caiet de adolescent. Mai vreau să scriu numai câteva pagini, şi apoi să-l sfârşesc, pentru totdeauna. Cine ar putea înţelege tristeţea sălbatică a acestui sfârşit pentru totdeauna…. O viaţă se închide. Voi răsfoi mai târziu caietul şi, poate, nu-l voi răsfoi – ca până acum – singur…Scriu cu greu. Mă simt furat de noi desfătări, de gânduri noi: Universitatea… Şi mă simt încă legat de adolescenţa mea, de acel roman pe care nu l-am scris". Este descrisă perioada în care eroul se caută pe sine, încercând să răspundă la o serie de întrebări privind propria condiţie spirituală.

Holden Caulfield este băiatul speriat de faptul că se maturizează, aflat într-o dilemă între lumea inocenţei, a copilăriei şi cea a adulţilor plină de compromisuri, ipocrizie, conformism, minciună. Îi mărturiseşte lui Phoebe că îşi tot imaginează „o mulţime de copii care joacă un joc într-un lan de secară. Mii de copilaşi şi nimeni prin preajmă – nimeni mare, vreau să spun – în afară de mine. Şi eu stau în picioare pe buza unei stânci scrântite. Ce am de făcut, trebuie să prind pe oricine ar trece dincolo de stâncă. Adică, dacă aleargă şi nu se uită pe unde merg, trebuie să apar de undeva şi să îi prind. Asta-i tot ce aş face toată ziua. Aş sta de veghe în lanul de secară şi-atât. Ştiu că-i o nebunie, dar e singurul lucru pe care mi-ar plăcea cu adevărat să-l fac. E o nebunie, ştiu". Semnificaţia acestui fragment, dar şi a titlului de altfel, este una mult mai profundă. Holden ar vrea să-i salveze pe copii de maturizare,

lanul de secară reprezentând copilăria pură, nevinovată, ludică. Dincolo de „stânca scrântită" se află lumea superficială, ipocrită, vulgară a adulţilor.

Am putea concluziona că în întreg parcursul acțiunii, Holden şi Mircea trăiesc dilemele acestei etape a vieţii, nevoiţi fiind să păşească din adolescenţă în lumea pragmatică a maturilor. Romanele lui J. D. Salinger şi Mircea Eliade redau experienţe spirituale, trăite de tinerii aflaţi în lungul proces al iniţierii, prin rătăciri și căutări, când adevăratele dimensiuni spirituale sunt abia intuite. Cei doi eroi emblematici ajută receptorul să perceapă profund lumea adolescenţilor, diferitele tipuri de comportamente și caractere adolescentine, problemele cu care tinerii se confruntă în încercarea de a percepe lumea, și de a-i da semnificații, din cu totul alte perspective.

Referințe bibliografice:

1. *BUZZ… littéraire*. *La littérature nouvelle génération*, *de bouche-à-oreille*. (en ligne, consultat pe 25/09/2021). L'Attrape-coeurs de J.D. Salinger: A quoi tient la magie d'Holden Caulfield?

2. ELIADE, Mircea. *Romanul adolescentului miop*. București, Cartex, 2000.

3. GHEORGHIU, Mihai. *Reversul istoriei*. *Eseu despre opera lui Mircea Eliade*. București, Humanitas, 2015.

4. SALINGER, Jerome. *De veghe în lanul de secară*. Iași, Polirom, 2011.

5. SIMION, Eugen. *Scriitori români de azi*. vol. IV, Chişinău, Editura Litera, 1998.

6. *J. D. Salinger*, *scriitorul care și-a detestat propria faimă*, 30 ianuarie 2010, Fl. Ciuverca, Evenimentul zilei

7. TURIN, Joëlle. *La littérature de jeunesse et les adolescents*. BBF, 2003, nr. 3, p. 43-50.

CZU:94(498)”18”(092)+398.8
https://doi.org/10.52505/filomod.2021.15.47

ПАМЯТЬ О ТУДОРЕ ВЛАДИМИРЕСКУ В ФОЛЬКЛОРНЫХ ТЕКСТАХ, СОБРАННЫХ ЗА ПРЕДЕЛАМИ ДУНАЙСКИХ КНЯЖЕСТВ

Наталия ГОЛАНТ, Мария РЫЖОВА
Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого (*Кунсткамера*) *РАН*, (*Санкт-Петербург, Российская Федерация*)

Резюме. *Память о национальном герое Тудоре Владимиреску, имя которого мы вспоминаем спустя 200 лет со дня гибели, живет в народной поэзии. Статья посвящена вариантам исторических песен о Тудоре Владимиреску, зафиксированных на территориях, не входивших в состав Дунайских княжеств – Валахии и Молдовы, и оставшихся за пределами Румынии в ее нынешних границах, однако входящих в зону распространения румынского языка. Это тексты, записанные на территории Бессарабии* (*нынешней Республики Молдова*) *и долины реки Тимок* (*в восточной Сербии, в исторической области Краина*), *известны нам благодаря деятельности собирателей фольклора XIX и XX веков.*

***Ключевые слова*:** *Революция 1821 года, Валашское восстание, Тудор Владимиреску, фольклорные тексты.*

Abstract. *The memory of the national hero Tudor Vladimirescu, whose name is still commemorated 200 years after his death, is preserved in folk poetry. The article is devoted to versions of historical songs about Tudor Vladimirescu, recorded in the territories outside Danubian Principalities – Wallachia and Moldova, and also remained outside Romania in its current borders, but were included in the zone of distribution of the Romanian language. These texts, which were recorded in the territory of Bessarabia* (*present-day Republic of Moldova*) *and the valley of the Timok River* (*in eastern Serbia, in the historical region of Krajina*), *are known to us thanks to the activity of folklore collectors of the 19th and 20th centuries.*

***Keywords*:** *the Revolution of 1821, the Wallachian Uprising, Tudor Vladimirescu, folklore texts.*

Одним из источников памяти о национальном герое Тудоре Владимиреску, имя которого мы вспоминаем спустя 200 лет со дня гибели, представляет собой народная поэзия. Румынская эпическая поэзия сформировалась задолго до начала её письменной фиксации, процесс которой начался преимущественно в 19 веке. Еще в 16 веке Матвей Стрыйковский в своией «Хронике» отмечал, что в Дунайских княжествах можно услышать песни, «прославляющие подвиги павших

мужей…» (Гацак, с. 3), этот издавна бытующий обычай засвидетельствует и Николае Костин в «Летописи Молдавского Государства от сотворения мира до 1601 г.»: «(…) Ардяле и здесь, у нас в стране и сегодня (…) лаутары поют песни о господарях давнего времени с похвалою хорошим и осуждением злых и лютых» (Costin, с.42).

В традициях румынской исторической песни в народе были сложены многочисленные фольклорные песни, посвященные Тудору Владимиреску, возглавившему румынское национально-крестьянское восстание, определившее судьбу греческой революции 1821 года в придунайских землях.

Как известно, во время русско-турецкой войны 1806—1812 годов в войсках господаря Константина Ипсиланти, входивших в состав русской армии отдельный корпус добровольцев был образован из крестьянских ополченцев, жителей Малой Валахии (Олтении), называемых «пандурами», которые показали свои отличные воинские качества во время этой войны. Задача пандур заключалась в очистке Олтении от турецких формирований и недопущении их прорыва в дальнейшем. В кампанию 1808 года пандуры переправились на правый берег Дуная и участвовали в осаде Видина, в сражениях под Раховым и Неготином. Именно из этой среды выдвинулся отважный воин Тудор Владимиреску, уроженец Олтении, села Владимир(ь), уезда Мехединц волости Клошань, которому вверено было командование всем корпусом пандуров. Он был награжден орденом св. Владимира и произведен в чин поручика. После окончания войны Владимиреску отправился в Австрию, где познакомился с идеями французской революции. Там же произошла его первая встреча с этеристами. Вернувшись в ноябре 1820 г. в Бухарест, Тудор поселился в доме боярина Константина Самуркаша, в котором этеристы проводили совещания. Тогда же он и поклялся добиваться «вооруженным путем освобождения от варваров и возрождения победоносного креста» (Виноградов, с. 410 -412, 421). 15 января 1821 г. три члена временного политического органа под названием Управленческий комитет, представители крупного боярства Григоре Брынковяну, Григоре Гика и Барбу Вэкэреску поручили Тудору Владимиреску поднять «вооруженный народ» на восстание с целью свержения османской власти (Болован, с. 419, Виноградов, с. 421). Однако восстание рассматривалось им не только как движение, направленное исключительно против турок, как это видно из его прокламаций и писем, но и против господарей-фанариотов и их прислужников но и против господарей-фанариотов и их прислужников из среды бояр, и это придавало его восстанию характер социальной революции (C.D. Ariscescu, p. 27, 28, 52-54, 121, 122, 128, 129-131). Не случайно события 1821 года и трагическая гибель Тудора Владимиреску на берегу Дымбовицы в городе Тырговиште, оставили глубокий след в памяти народа. По словам И. П. Липранди, «убийство это было поводом сложения народной, на валахском языке, песни, распространившейся не только в обоих Валахиях, но и в Молдавии, откуда перешла и в Бессарабию. Она слышалась повсюду, и, напев её,

столь же оригинальный, как и сложение, слышался по улицам и часто не только у простолюдинов, но и более в высших чинах (…). Печальные слова раздавались со всех сторон» [Мясоедова, 162]. Песни, сложенные о Тудоре в Дунайских княжествах, распространились за их пределами. Эта песня, в которой в аллегорических выражениях говорится о трагической судьбе Владимиреску, звучавшая на улицах города и в домах бояр в исполнении цыганских хоров, привлекла к себе внимание А.С. Пушкина в бытность его в Кишиневе (Двойченко-Маркова, с. 406).

Иван Петрович Липранди в своем дневнике писал о литературном наследии Пушкина: «…мне удивительно, что я не встретил в помянутом исчислении двух современных исторических, народом сложенных песен, которые, как мне близко известно, в особенности занимали. Куплеты из этих песен беспрерывно слышны были на всех улицах, а равно исполнялись и хорами цыганских музыкантов. Кто из бывших тогда в Бессарабии и особенно в Кишиневе не помнит беспрерывных повторений: „Пом, пом, пом помиерами, пом“ и „фронзе верде (шалала), Савва Бим-баша?“ Первая из них сложена аллегорически на предательское умерщвление главы пандурского восстания Тодора Владимирески, по распоряжению князя Ипсиланти в окрестностях Тырговиста… Александр Сергеевич имел перевод этих песен; он приносил их ко мне, с тем, чтобы поверить со слов моего арнаута Георгия. Но в декабре 1823 года, бывши в Одессе, Пушкин сказал мне, что он не знает, куда девались у него эти песни, и просил, чтобы я доставил ему копию с своего перевода; в январе 1824 года, опять приехавши в Одессу, я ему их передал» [Липранди, Стлб 1407-1408].

Текст песни под названием “Народная песня, составленная в 1821 г. по случаю восстания Пандур под предводительством Тодора Владимирески по убийстве его” вместе с текстом “Народной песни, преимущественно между арнаутами, на убийство Бимбаши Саввы” был обнаружен в 1954 г. среди различных материалов, входящих в состав фонда Ивана Петровича Липранди в Центральном государственном историческом архиве СССР (ныне РГИА) в Ленинграде исследователем Макаром Павловичем Легавкой. Тексты этих песен впервые были опубликованы и прокомментированы в статье Ефросиньи Михайловны Двойченко-Марковой «Пушкин и румынская народная песня о Тудоре Владимиреску», вышедшей в сборнике «Пушкин. Исследования и материалы» в 1960 г. (Двойченко-Маркова, с. 412 - 413).

Вариант, сохранившийся в архиве Липранди отличается от известных нам песен о Тудоре Владимиреску, дошедших до нас благодаря собирателям фольклорных текстов 19 века Василе Александри и Георге Дем Теодореску. Не удалось нам обнаружить этот или подобный текст и в других сборниках румынского фольклора. Лишь в сборнике «Folclorul român din Basarabia» (авторы – собиратели народного фолклора, Татьяна Гэлушкэ и Иоан Никола) обратила на себя внимание одна песня, состоящая всего из 8 строк, слова которой схожи с фрагментом текста рукописи. Записана она была на слух («с голоса») в 1938 году в

Молдавском селе Крэкэнич [Găluşcă, Nicola, p. 172]. Несмотря на то, что в ней нет упоминания о Тудоре Владимиреску, мы можем предположить, что изначально она была сложена в честь этого героя. Кроме того, интерес представляют и ноты к этому фрагменту, представленные в сборнике, тогда как в пометах к тексту песни, записанной Липранди было лишь упоминание о нотах, но нот самих обнаружено не было. Тем не менее, мелодия могла сыграть немаловажную роль в том, что поэт обратил внимание на песню, ведь как говорил сам Александр Сергеевич: «…Из наслаждений жизни одной любви музыка уступает; но и любовь мелодия…» (Мясоедова, с.164)

Текст из архива Липранди был записан кириллицей, очевидно, что Липранди записывал текст на слух, не вдаваясь в правила румынского языка. Так, в тексте практически отсутствуют знаки препинания, часто встречается слияние нескольких слов в одно, например, слова: «помераме», в котором угадывается сразу три слова «pom» – «дерево», «eram» – глагол «быть» („a fi") в имперфекте, в форме первого лица единственного числа и местоимение первого лица единственного числа «eu». Слово «миссоперде», по нашему представлению состоит из краткой формы личного местоимения в дательном падеже (т. н. «дательный притяжательный») «-mi», и глагола «se pierde» – «теряться» в 3 л. ед. ч. В слове «омирами», также как и в первом примере, мы можем предположить слияние трех слов «ом» – «человек», «eram» и «eu». Также встретились примеры неправильной разбивки слов, например, в начале первой песни две части «на инте» следует читать «înainte» – «вперед». Форма слов «витур бурата», вероятно, представляют собой с одной стороны слияние, с другой – разбивку двух слов: «ви», то есть «vii», форма 2 л.ед.ч. настоящего времени глагола «a veni» «приходить» (2 л.ед.ч.) и прилагательное «turburată» – «мутная».

Этот текст песни, несмотря на то, что так и остался неосуществленным замыслом А. С. Пушкина, имеет значение не только для исследователей пушкинского наследия, но и для исследователей румынского фольклора, так как является одним из первых зафиксированных на письме известных нам текстов песен о Тудоре Владимиреску.

Некоторую схожесть обнаруживает также фрагмент песни о Тудоре Владимиреску, которая содержится в собрании фольклорных текстов жителей долины реки Тимок «Народные песни румын Сербии», вышедшем под авторством французского филолога-романиста Эмиля Пико в 1889 г. В сборник вошли песни, которые сербский филолог, историк и дипломат Стоян Новакович (в то время – сербский посол в Стамбуле, который позже станет, председателем Сербской академии наук и искусств) собирал для Эмиля Пико с 1878 по 1880 г. (Picot, с. 7, 71, 72). Несмотря на то, что этот текст, очевидно, представляет собой лишь фрагмент песни, сохранившийся в памяти романоязычного населения восточной Сербии, он является подтверждением популярности национального героя, прославившегося в этих краях вместе с отрядами пандур задолго до событий 1821 года.

В случае с текстом, зафиксированном на территории Республики Молдовы в 1938 г. и опубликованном в сборнике Татьяны Гэлушкэ и Иона Николы, некоторая схожесть обнаружилась с фрагментом, где используется междометие «hai», имеющее четко выраженную семантическую функцию побуждения к действию (движения вперед): ”Hai, hai, inimă, hai! / Hai, inimă, mai la vali (…). В случае текста из сборника Николя Пико, схожесть с текстом Липранди видна во фрагменте, где используется глагол «fi» (быть) в повелительном наклонении. Кроме того, все три текста объединяет тема обращения к «сердцу» (Fi inima, fi / hai, inima, hai).

Еще один текст песни о Тудоре Владимиреску был записан Кристей Санду Тимоком, известным собирателем румынского фольклора долины реки Тимок, в 1939 г. в с. Ковилово (рум. Coilova) нынешней общины Борского округа в восточной Сербии от информанта по имени Кирин Пени (Chirin Peni), которому на тот момент было 40 лет. Этот текст был включен в сборник “Cântece bătrâneşti şi doine”, который Санду Тимок опубликовал в 1967 г. в Бухаресте. Он отличается от приведенных выше текстов прежде всего характером повествования. «Историческая песня» «Domnul Tudor Ţăreanu», как определяет её сам автор сборника, без сомнения посвящена Тудору Владимиреску, хотя в тексте не упоминается фамилия главного героя. Слово „Domnul” в названии песни отражает данное Тудору Владимиреску в народе прозвание „Domnul Tudor” (т.е. «господарь Тудор»), которое появилось благодаря тому факту, что весной 1821 г. он захватил Бухарест и с марта по май был фактическим правителем Валахии. Имя *Tudor Ţăreanu* можно перевести как «Тудор крестьянин», если опираться на данные стандартного румынского языка, однако в говорах долины Тимока слово *ţărean* (pl. *ţăreni*) употребляется в значении «носителель олтенского говора румынского языка», т.е. фактически в качестве этнонима, тогда как в значении «крестьянин» чаще употребляется слово “sătean”. Нужно отметить, что село Ковилово, где был записан этот текст, относится как раз к зоне олтенских (или так называемых «царанских») говоров. На то, что речь в песне идет именно о Тудоре Владимиреску, указывает сюжет повествования и приводимые в нем факты: в тексте говорится о том, что Тудор получил военную подготовку в русской армии, о том, что он был олтянином, о том, что греки взяли его в плен, а затем убили, и о том, каким именно образом они это сделали (Tudorel este voinic, de rus este instruit / Tudorel este oltean, n-are teamă de dușman; L-au prins grecii în namiaz (…) După aia l-au tăiat, trupu i l-au înecat (…). Упоминания о движении пандуров, о господаре фанариоте Ионе Георге Караджа и др. также подтверждают личность героя песни. Национально-освободительный характер борьбы, возглавляемой Тудором Владимиреску, подчеркивается строками о том, что его желанием было освободить страну (Валахию) и защищать румын (Vrea ţara s-o dezrobească / Pe rumâni să mi-i păzească). Впрочем, жесткого противопоставления румын грекам и туркам в тексте нет (хотя

греки упоминаются в качестве убийц Тудора, а турки представлены неким «Рушид-пашой из Видина», который пишет султану о том, что Тудор взойдет на трон до следующего года). Основное внимание в тексте уделено борьбе Тудора с «чокоями» (боярами, богачами), т.е. во главу угла ставится социальный аспект. Эта песня, наряду с упомянутыми выше, также представляет интерес как для изучения исторических песен в целом, так и песен, сложенных в честь Тудора Владимиреску.

Представленные нами исторические песни, зафиксированные на территориях, граничащих с современной Румынией, во многом отличаются от таких известных ныне исторических песен, как «Сон Тудора» (Visul lui Tudor), и дойна «Мехединец» (Mehedinţeanul), опубликованные Василе Александри и «Песня пандуров 1921 года» (Cântecul pandurilor din 1821), опубликованная Г. Дем. Теодореску.

Литература и источники

1. ARISCESCU C. D. *Acte justificative la istoria Revoluţiunii Române de la 1821*. Editura typographiei române G. Chitiu şi I. Theodorian. Craiova, 1874.

2. Cântece bătrâneşti ale românilor. Cântece istorice. Colecţie iniţiată şi coordonată de A. Vidraşcu şi Dan Vidraşcu. Ediţia a II-a. Bucureşti, Chişinău, 2003.

3. COSTIN, N. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*. Ediţie îngrijită de Ioan Şt. Petre. români vechi, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă. Bucureşti, 1942.

4. Flori alese din poezia populară, I, Poezia lirică, Ediţie îngrijită de Ioan Şerb, pref. de Mihai Pop. Bucureşti, 1967.

5. GĂLUŞCĂ T., NICOLA I. *Folclor român din Basarabia.* Î.E.P. Ştiinţa. Chişinău, 1999.

6. GEORGESCU I. *Istoria lui Tudor Vladimirescu* // Biblioteca poporală a „Asociaţiunei". Publicaţiune periodică lunară. Editura „Asociaţiunei". Sibiu, Martie 1931.

7. PICOT M. E. *Chants populaires des roumains de Serbie*. Paris, Imprimerie nationale. Ernest Leroux, éditeur, rue Bonaparte, 28, 1889.

8. SANDU TIMOC C. *Cîntece bătrâneşti şi doine.* Bucureşti: Editura pentru literatură, 1967. ВИНОГРАДОВ В. Н. *Тудор Владимиреску // Исторические портреты. Народы Юго-Восточной Европы. Конец XVIII – середина XIX в. Алетейя.*. Историческая книга. Санкт-Петербург, 2012. С. 409-435.

9. ГАЦАК В. М. *Тайны народного эпоса* // Румынская народная поэзия. М., 1987. С. 3-20.

10. ДВОЙЧЕНКО-МАРКОВА Е. М., *Пушкин и румынская народная песня о Тудоре Владимиреску*. В кн.: *Пушкин. Исследования и материалы*. Изд. АН СССР, М. – Л., 1960, С.402-417;

11. ЛЕГАВКА М. П., *Два документа периода кишиневской ссылки А. С. Пушкина* // *От «Слова о полку Игореве» до «Тихого Дона»*. Институт русской литературы (Пушкинский дом) "Наука, " Ленингр. отд-ние, 1969. С. 305-316.

12. ЛИПРАНДИ И. П. *Из дневника и воспоминаний. Заметки на статью: Пушкин в Южной России* // Русский архив. М., 1866. № 8-9. Стлб 1393-1491.

13. МЯСОЕДОВА Н. Е. *Пушкинские замыслы*. РАН, Институт русской литературы (Пушкинский дом). СПб, 2002.

FILOLOGIA MODERNĂ: REALIZĂRI ŞI PERSPECTIVE ÎN CONTEXT EUROPEAN

ediția a XV-a

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ
„BOGDAN PETRICEICU-HASDEU”
MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

Conferința științifică internațională

FILOLOGIA MODERNĂ:
REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE ÎN CONTEXT EUROPEAN

EUGENIU COȘERIU: 100 de ani de la naștere.
Limbajul ca sumă de valori

* * * * * * * *
* * * * * * *

Chișinău • 2021

EUGENIU COȘERIU: 100 DE ANI DE LA NAȘTERE. LIMBAJUL CA SUMĂ DE VALORI